Pavel KOUŘIL

(ed.)

Práce vznikla v rámci projektu Grantové agentury AV ČR IAA8001401 „Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích a problematika velkomoravského zásahu do prostoru severně od Moravské brány“ a Programu výzkumné činnosti Archeologického ústavu AV ČR Brno, v. v. i., na léta 2012-2017.

PROJET MORAVIA MAGNA

MORAVIA MAGNA

sous le patronage de

UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE
BRUXELLES

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
(C.I.P.S.H - U.N.E.S.C.O)

© Pavel KOUŘIL – Markéta TYMONOVÁ

ISBN 978-80-86023-88-5
ISSN 1804-1345

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV
AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
BRNO 2013

SPISY ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU
AV ČR BRNO 34

2013

SLOVANSKÝ KOSTROVÝ MOHYLNÍK VE STĚBOŘICÍCH

Pavel KOUŘIL – Markéta TYMONOVÁ

S příspěvky Petra Velemínského, Jakuba Likovského a Martina Hájka

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV
AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
BRNO 2013

Recenzovali: PhDr. Milan HANULIAK, DrSc.
PhDr. Michal LUTOVSKÝ

OBSAH

1. ÚVOD **9**

2. PRAVĚKÉ A STŘEDOVĚKÉ OSÍDLENÍ KATASTRU STĚBOŘIC **13**

2.1 SOUPIS ARCHEOLOGICKÝCH LOKALIT A NÁLEZŮ NA KATASTRU OBCE STĚBOŘICE (OKR. OPAVA, MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ) 15

3. KATALOG **19**

4. MOHYLY A HROBY **109**

4.1 ROZVRH MOHYLNÍKU A DISLOKACE MOHYL 109
4.2 TVAR A VELIKOST MOHYL 109
4.3 NÁSYPY MOHYL A JEJICH STRUKTURA 109
4.4 NÁLEZY V NÁSYPECH MOHYL 111
4.5 UMÍSTĚNÍ, ROZMĚRY A ÚPRAVA HROBOVÝCH JAM 113
4.6 ORIENTACE A POLOHA KOSTER, POHLAVÍ ZEMŘELÝCH 116

5. HMOTNÁ KULTURA - HROBOVÝ INVENTÁŘ **120**

5.1 KERAMICKÉ NÁLEZY 120
5.2 VĚDÉRKA 126
5.3 ŠPERK 127
5.3.1 NÁUŠNICE 127
5.3.2 KORÁLKY 134
5.3.3 PRSTENY 137
5.4 VÝSTROJ 138
5.4.1 OSTRUHY A JEJICH GARNITURY 138
5.4.2 PODKOLENNÍ VÁZÁNÍ 144
5.4.3 PŘEZKY 145
5.5 MILITARIA 145
5.5.1 SEKERY 145
5.5.2 HROTY STŘEL 145
5.6 NOŽE 146
5.7 OCÍLKY A KŘESACÍ KAMENY 150
5.8 ŽELEZNÉ TYČINKOVITÉ PŘEDMĚTY 151
5.9 OSTATNÍ ŽELEZNÉ PŘEDMĚTY 151
5.10 KAMENNÉ ARTEFAKTY 151
5.11 LÍSKOVÝ OŘÍŠEK 151

6. ZÁVĚREČNÉ ÚVAHY **152**

7. PRAMENY A LITERATURA **160**

8. ZUSAMMENFASSUNG **168**

9. FOTOPŘÍLOHA **205**

10. LIDSKÉ KOSTERNÍ POZŮSTATKY Z MOHYLOVÉHO POHŘEBIŠTĚ VE STĚBOŘICÍCH ... PETR VELEMÍNSKÝ - JAKUB LIKOVSKÝ **223**

10.1 POUŽITÉ METODY 223
10.2 MOHYLY A POHŘBY 226
10.3 TOPOGRAFIE POHŘEBIŠTĚ, HROBOVÁ VÝBAVA A POHLAVNÍ PŘÍSLUŠNOST 226
10.4 ZACHOVALOST KOSTERNÍCH POZŮSTATKŮ 228
10.5 DEMOGRAFICKÉ UKAZATELE POPULAČNÍ SKUPINY 228
10.6 VÝŠKA POSTAVY A STAVBA KOSTRY 230

10.7 CRIBRA ORBITALIA A HYPEROSTOSIS POROTICA 230
10.8 STRANOVÉ OPLOŠTĚNÍ TĚLA DLOUHÝCH KOSTÍ DOLNÍCH KONČETIN 230
10.9 NEMETRICKÉ ZNAKY A MORFOLOGICKÁ PODOBNOST JEDINCŮ 231
10.10 ZDRAVOTNÍ STAV JEDINCŮ 237
10.11 POPIS LIDSKÝCH KOSTER 239
10.12 LITERATURA 268
10.13 ZUSAMMENFASSUNG 269

11. MOLEKULÁRNĚ-GENETICKÉ STANOVENÍ POHLAVÍ Z LIDSKÝCH KOSTERNÍCH POZŮSTATKŮ ... MARTIN HÁJEK 273

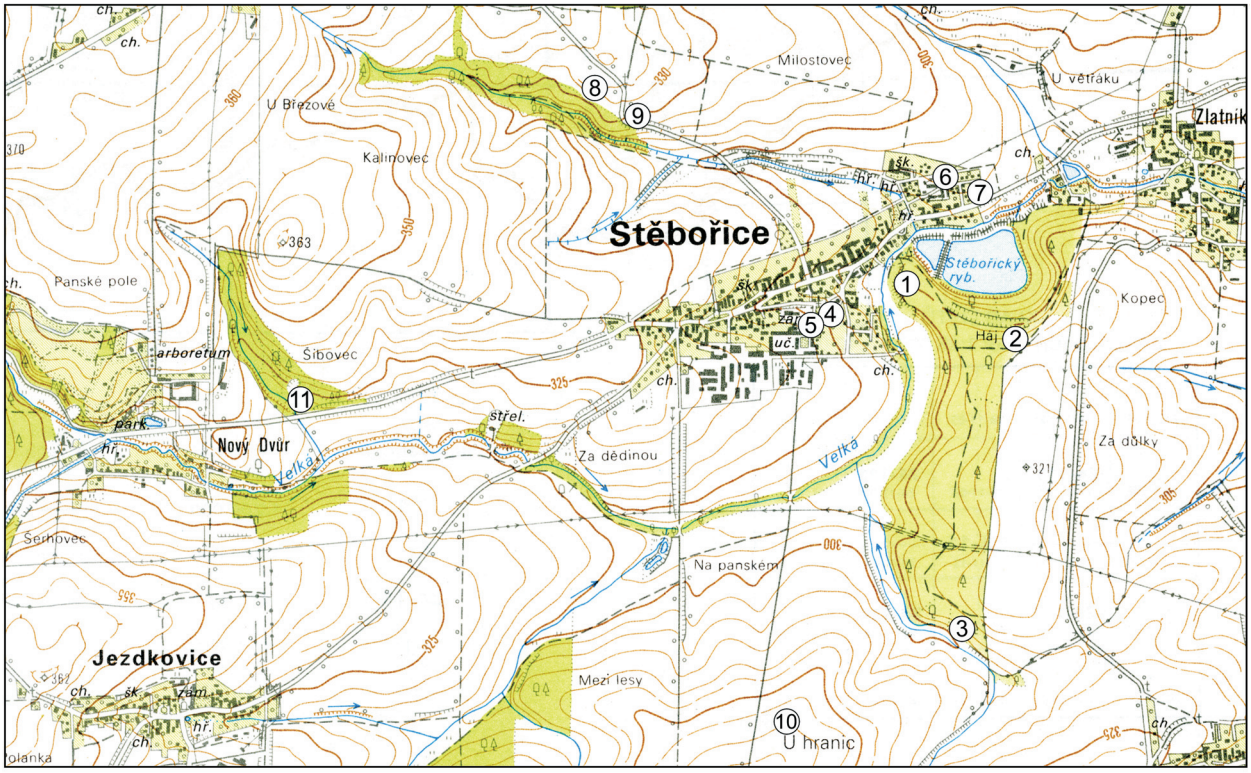
11.1 POSTUP 273
11.2 ZPRACOVÁNÍ VZORKŮ 273
11.3 IZOLACE DNA A AMPLIFIKACE 273
11.4 VÝSLEDKY 275
11.5 DISKUSE VÝSLEDKŮ 275
11.6 ZÁVĚR 275
11.7 LITERATURA 276
11.8 ZUSAMMENFASSUNG 276

Věnováno památce Lumíra Jisla

1. ÚVOD

Archeologické výzkumy slovanských mohylníků – ať už žárových, birituálních či kostrových – nepatří z mnoha rozličných důvodů právě k těm nejčastějším a nejvyhledávanějším. V posledních desetiletích se v českých zemích pozornost vždy spíše zaměřovala (s výjimkou komplexně prozkoumaného jihočeského mohylového pohřebiště v Kožlí u Orlíka – naposledy souhrnně LUTOVSKÝ 1997/98, 255-314; 1998, 277-327; částečně také Ledenice – POLÁČEK 1981) na jednotlivé, zpravidla narušené anebo zničené, a tedy i selektivně vybírané mohyly, případně jejich skupiny, na kterých bylo více či méně nezbytné provedení záchranného výzkumu, i když často zdaleka ne v úplnosti (např. DOHNAL 1980, 63-76; LUTOVSKÝ – MICHÁLEK 1997, 7-23; BENEŠ – LUTOVSKÝ 1996, 50-52; 1997, 219-221; KAVÁNOVÁ 1993, 76-77; 1993a, 48-56; KOHOUTEK – PLÁŠEK 1993, 78-79; KOHOUTEK 2003, 95-107; souhrnně pro Čechy LUTOVSKÝ 2011, 468-470). Moderní exkavace tohoto typu památek nebyla tedy ve větším rozsahu a úplnosti – kromě výše jmenovaného Kožlí – u nás prakticky prováděna a rovněž řada starších (např. Strážovice u Kyjova, SKUTIL 1941, 6-48) anebo velmi starých odkryvů stále čeká na své podrobnější zpracování, nové zhodnocení a případnou korekci, vyplývající ze současného stavu poznání a potřeb oboru (ojediněle např. GALUŠKA – LUTOVSKÝ 1993, 151-161; LUTOVSKÝ – TOMKOVÁ 1994, 86-106 anebo THOMOVÁ – THOMA 1996, 49-68, k tomu kriticky LUTOVSKÝ 1997, 24-25). Máme-li kupříkladu v moravsko-slezském prostoru dosud podchyceno cca 40 lokalit se slovanskými mohylami (LUTOVSKÝ 2001, tam základní literatura; TYMONOVÁ 2006, 12-13; cf. také KAVANOVÁ 1993a, 48; KOHOUTEK 2003, 95-107; DOHNAL 2003, 2-4 nebo ABSOLONOVÁ 2006, 11-18), stav poznání rozhodujících z nich ustrnul převážně v té podobě, kterou nabídla dodnes nezastupitelná a cenná práce Bořivoje Dostála z 60. let minulého století, pojednávající o slovanských pohřebištích ze střední doby hradištní na Moravě (DOSTÁL 1966).

Jeden z mála v úplnosti odkrytých (tak také např. mohylník ve Vysočanech nad Dyjí, KRÁL 1959, 197-226) a jen dílčím způsobem klasifikovaných mohylníků představuje také pohřebiště ve slezských Stěbořicích nedaleko Opavy v Moravskoslezském kraji. Za jeho výzkum vděčíme Lumíru Jislovi, který zde během čtyř výzkumných sezon (1952, 1953, 1955 a 1961) prozkoumal 43 mohyly situované v mírně svažitém k slunci obráceném terénu nad blízkou vodotečí. A jakkoliv byla část nekropole zničena na konci 19. a v začátcích 20. století při lámání kamene a odebírání jílovité spraše, prezentuje stěbořický hřbitov s kostrovými pohřby v hrobových jámách pod násypy jedinečný pramen informací nejen

Obr. 1a. Archeologické lokality na katastru obce Stěbořic. Výsek ze základní mapy ČR 1:25000, list 15-323 Stěbořice. Lokalita č.: 1. „Háj I.“ – kostrový mohylník; 2. „Háj II.“; 3. „Háj III.“; 4. „Hřbitov“; 5. „Panská zahrada“; 6. „Za školou“; 7. „č. p. 95“; 8. „U jamnických hranic“; 9. „Nad jamnickou cestou“; 10. „U Jezdkovic“; 11. „Konečného pískovna“.

o dění v této periferní oblasti v průběhu 9. a v prvních decéniích 10. věku.

Samotná lokalita se nachází v trati s pomístním názvem „Háj“ či „V háji“ na východním okraji katastru obce, vzdálené cca 6 km západně od Opavy (obr. 1a, 1b). Zaujímá přibližně trojúhelníkovou plochu na rozhraní parcel 1321 a 1379/1 s nadmořskou výškou 285-290 m situovanou na západní straně protáhlé, severojižně orientované zalesněné ostrožny, kterou spolu s rybníkem pod jejím severním úpatím obtéká potok Velká. Vyvýšený východní okraj „Háje“, jdoucí paralelně se silnicí ze Slavkova do Zlatník, tvoří katastrální hranici Stěbořic a Zlatníků. Geomorfologicky náleží zdejší území k Jesenické oblasti, celku Nízký Jeseník, podcelku Stěbořická pahorkatina, jehož geologický podklad tvoří prvohorní moravické souvrství se střídajícími se drobami a břidlicemi, které svrchu překrývají pleistocénní 30-60 cm mocné spraše. Terén mohylníku a jeho okolí, ležící v mírně teplé oblasti s příznivými klimatickými podmínkami bez vyšších srážek a mírnou vlhkou zimou, je dnes hustě porostlý smíšeným dubovým a lipovým lesem (BECHNÝ 1992, 5-27); zřejmě nepřetržitý bylinný kryt v průběhu věků také zapříčinil velmi dobrý stav zachovalosti vlastních násypů. Je na místě rovněž připomenout, že vyčleněný okrsek posledního odpočinku slovanské populace byl, třebaže sporadicky, osídlen již dříve – v eneolitu, intenzivněji však v období kulturního komplexu lidu popelnicových polí, což nám výrazně komplikuje situaci při hodnocení a výkladu případných pohřebních rituálů a obřadů zde pochovávající komunity.

Z pohřebiště, sestávajícího – jak již bylo řečeno – z celkem 43 mohyl, položených těsně při okraji příkře spadající západní stěny dnes již pustého lomu, se k době výzkumu dochovala pouze jeho východní část. Můžeme tudíž jen spekulovat, jak rozsáhlý byl původní hřbitov, konfigurace terénu a velikost odtěžené plochy v těchto místech však nevylučují, že tu mohl být klidně umístěn ještě jednou tak vysoký počet mohyl, i když se spíše kloníme k jejich menšímu množství; každopádně se zkoumaný mohylník řadí do kategorie středních, respektive větších nekropolí (cf. např. pro Slovensko HANULIAK 2004, 14). Místní lidé považovali poměrně velmi dobře a zřetelně zachovalé násypy za hromady starších skrývek vzniklých činností lomu či za pozůstatky švédských dělostřeleckých okopů z třicetileté války, jakkoliv jejich existence a interpretace byla ve vlastivědné literatuře známa, a jak si dále ukážeme, jisté povědomí o výlučnosti těchto pozůstatků antropogenní činnosti tu muselo zřejmě být už ve středověku. O lokalitě se roku 1875 v kratičkém příspěvku poprvé zmínil historik Vincenc Prasek, který uvedl, že *„...Za Zlatnickými humny tu stranu k Milhostovicím bylo kdysi slovanské pohřebiště a obětiště, neboť nalézají se tam, kde cihlu dělají, nádoby řečené popelnice a štěrbiny z obětních nádob...“* (PRASEK 1875, 334). Cennou informaci o nalezišti obsahovala i zpráva z mimořádné valné hromady Matice Opavské, uveřejněná roku 1885 v Opavském týdeníku, v níž se hovoří o *„...popelnici nalezené ve Zlatníkách...“*

Obr. 1b. Letecký pohled na stěbořickou ostrožnu s vyznačením slovanského mohylníku (vlevo), pravěkých mohyl (vpravo) a valového systému neznámého stáří.

včetně dalších starožitných památek, které „...byly zachovány péčí nebožtíka Jana Klimeše, po němž je zachoval a opatruje jeho otec, starosta Zlatnický J. Jan Klimeš...“ (ANONYM 1885, 1-2). O „Stěborském pohřebišti“ se píše také ve Věstníku Matice Opavské roku 1896: *„U samé dědiny Stěbořic (nedaleko od Opavy) na „rajtšuli“ (tam právě, kde se z háje vychází – u splavu) jest lipový háj na mírném svahu. V háji tomto jest velmi mnoho kopečků nápadných, které se zdají pohanským mohylám úplně podobny. Před nedávnem při kopání nalezena tam zcela zachovalá popelnice a rozličné drobné věci. I umínili si někteří přátelé starožitností, že budoucím letem místo důkladně prohlédnou, a čeho třeba zařídí“* (Anonym 1896, 30).

Výše uvedené údaje jsou hodnotné z více důvodů. Jednak proto, že se jejich prostřednictvím vůbec poprvé dovídáme o existenci mohylového pohřebiště, jednak že prokazují poměrně dobrou znalost terénu v období počátků vývoje prehistorického bádání ve Slezsku, kde slovanské nálezy spíše unikaly pozornosti. Konečně nás také v neposlední řadě informují o skutečnosti, že tu docházelo k programovému narušování mohyl (nevíme ovšem jak velkému) a vytěžování jejich obsahu. Zájem o slovanskou památku nebyl rovněž náhodný, neboť víceméně konvenoval národním obrozeneckým snahám, prosazovaným skupinou nadšenců sdružených kolem Opavského týdeníku, jejichž zásluhou bylo v roce 1884 zbudováno česky orientované Muzeum Matice opavské. První informace o mohylníku tedy časově odpovídají době (80. a 90. léta 19. století), kdy i na Moravě započaly první výzkumy archeologických památek tohoto typu, ať už např. ve Vrbce či Jarohněvicích na Kroměřížsku anebo v Rudimově („Gradca“) na Zlínsku. Lze jen litovat, že se nám na rozdíl od zmíněných moravských lokalit nedochovaly žádné relevantnější údaje o tehdejších aktivitách ve stěbořickém lese, chybí také – přes usilovné pozdější pátrání – nálezy samotné. Proto artefakty, získané během výzkumů mezi léty 1952-1961, reprezentují zatím jediné hmatatelné doklady slovanského osídlení na zdejším katastru. Mohylník sám také až do konce 70. let 20. století představoval jedinou slovanskou lokalitu na sever od Moravské brány, na které byl proveden systematický archeologický výzkum (cf. KOUŘIL 1994).

Již jsme naznačili, že výsledky prvních dvou výzkumných sezon (1952, 1953) byly na svoji dobu pečlivě vyhodnoceny a přesvědčivě publikovány L. Jislem (1952, 6-20; 1953, 32-53; 1954-55, 65-80, 1966, 241), který rozpoznal výjimečnost lokality, jež nemá prozatím ve zdejším regionu odpovídajících paralel. Nebývalo samozřejmostí, aby byl v nevelkém časovém odstupu zpracován, zveřejněn a do širšího kontextu studované oblasti zasazen také získaný paleobotanický materiál (OPRAVIL 1969, 107-112). Svým způsobem to platí, i pokud jde o rozbor antropologický (JELÍNEK 1952, 20-28). Uvedený přístup nepochybně svědčí o promyšlené koncepci a vysoké Jislově erudici. Pokud autor výzkumu působil ve Slezském zemském muzeu v Opavě jako přednosta jeho pravěkého oddělení (od roku 1947), byly odkryvy prováděny velmi svědomitě a s patřičnou akribií, dokládající jeho permanentní přítomnost v terénu; to ostatně dosvědčuje i jediná kvalitně vyhotovená nálezová zpráva z primární fáze výzkumu (1952, NZ 2156/55 uložená v archivu NZ Archeologického ústavu AV ČR v Brně). Později, zvláště pak od roku 1955, kdy se stal současně i vedoucím opavské Expozitury Archeologického ústavu ČSAV, byl postupně zahlcován dalšími úkoly a výzkumy v regionu, jeho profesionální zájem se přesunoval jiným směrem (orientalistika) a po svém definitivním odchodu do Prahy v roce 1956 se vazby ke vzdálenému Slezsku přece jen poněkud oslabily. To vše se do jisté míry projevilo i v úrovni vedení výkopových prací, zejména pak ve složce dokumentační. Častější Jislova absence si tak vyžádala svoji daň, s jejímiž některými negativy jsme se setkávali při souhrnném zpracovávání stěbořické nekropole, zvláště pokud jde o závěrečnou etapu terénních aktivit (1961).

Přesto musíme znovu konstatovat, že L. Jisl postupoval při přípravě výzkumu zodpovědně a metodu vlastního odkryvu volil promyšleně s ohledem na charakter zkoumaného objektu. Před započetím výkopových prací byl prostor mohylníku odlesněn a pořízen jeho vrstevnicový plán s vrstevnicemi po 10 cm; netýkal se bohužel všech mohyl, takže kompletace námi provedeného celkového rozvrhu byla poněkud komplikovaná. Protože byly násypy uspořádány ve víceméně pravidelných řadách, táhnoucích se přibližně ve směru sever – jih, využil této skutečnosti k tomu, že vždy spojil co největší jejich počet jediným severojižním profilem, v případě nutnosti se jen lehce zalamujícím; solitérně stojící mohyly byly pak ošetřeny samostatně. Tumuly byly zkoumány metodou kontrolních bloků ve tvaru klasického kříže a rozděleny tak na čtyři kvadranty; odkrýván byl rovněž prostor mezi nimi. Při jejich patě byly ponechány 20-30 cm široké obvodové pásy, což společně s provedeným vrstevnicovým plánem umožnilo zpětné navršení mohyl do podoby před započetím výzkumu. Hrobové jámy byly v počátečních fázích – pokud to bylo možné – vybírány v každé polovině samostatně, takže v některých případech mohl být hlavní kontrolní profil spuštěn až na jejich dno; teprve po nalezení kostry a zakreslení byl tento příčný profil odstraněn. Vlastní mohylové těleso i výplň hrobů byly odebírány po mechanických vrstvách. Nálezy v nich učiněné byly z počátku prostorově fixovány (jmenovitě větší kumulace keramických zlomků a uhlíků), později bylo možné jejich dislokaci určit pouze přibližně a obecně, a to především na základě strohých popisů, když kresebná a eventuální měřičská dokumentace nebyly v tomto směru v úplnosti k dispozici. Ne zcela standardně se také pracovalo s polní dokumentací (obzvláště od mohyly číslo 19 výše, provedenou někdy jen ve formě jednoduchých skic), pokud jde o řezy násypů a pod nimi se nalézajících hrobových jam (v měřítku 1:50) s rozdílně zachovalými skelety (v měřítku 1:20); v řadě případů nebyly zde uváděné údaje v souladu s informacemi ve výkopových denících. Významným pomocníkem byla profesionálně zhotovená fotodokumentace.

Již od počátku výzkumných prací byla zřejmá snaha

získané nálezy průběžně konzervovat, v případě železných předmětů ovšem ne právě příliš šťastně, když občas docházelo i ke spojení zcela odlišných kusů. Použitý způsob ošetření, vycházející samozřejmě z možností své doby, nedovolil také rozpoznat některé konstrukční detaily, případně i výzdobné prvky, a to ani při rekonzervaci vybraných artefaktů, realizované v roce 1985 na podnět Jislovy nástupkyně ve Slezském zemském muzeu Vlasty Šikulové; ta rovněž iniciovala vypracování analýzy vybraných zlomků petrifikovaných textílií, jehož se v roce 1975 ujala Marie Kostelníková z Archeologického ústavu tehdejší ČSAV v Brně. Z výše uvedených důvodů byly proto v letech 2004-2006 všechny metalické předměty znovu překonzervovány v laboratořích brněnského Archeologického ústavu, což nesporně přispělo ke zkvalitnění jejich vypovídací hodnoty.

Je tedy evidentní, že i z pohledu současných požadavků a kritérií kladených na výzkum památek tohoto typu, stojí stěbořický mohylník poměrně vysoko a v převažující části hodnotových měřítek splňuje nejvyšší vyžadované nároky (cf. podrobně LUTOVSKÝ 1987, 3-14, tam další literatura). Snažili jsme se vytěžit z relativně dobře provedeného archeologického výzkumu a dané úrovně dokumentace maximální množství poznatků a informací, při využití detailních rozborů antropologických, včetně molekulárně biologického stanovení pohlaví či určení patologických změn (Petr Velemínský, Jakub Likovský, Martin Hájek), analýz paleobotanických (Emanuel Opravil, Věra Čulíková), případně i petrografických (Antonín Přichystal); základní antropologická charakteristika je ostatně také integrální součástí textu. U nejlépe zachovalých lebek z mužské, ženské a dětské části populace jsme pak přistoupili k antropologické rekonstrukci podoby pohřbených jedinců, kterou provedly uznávané ruské badatelky Elizaveta V. Veselovskaja a Tatjana Baloueva z Laboratoře antropologické rekonstrukce Ústavu etnologie a antropologie Ruské akademie věd v Moskvě.

Předkládaná práce svým způsobem nejen doplňuje a „kompletuje“ starší monografii o slovanském osídlení českého Slezska (KOUŘIL 1994), ale nabízí v podstatě první, cele prozkoumaný a na interdisciplinární bázi takto zpracovaný kostrový mohylník na Moravě a ve Slezsku. Je členěna do dvou základních částí. V úvodní, navazující na přehled osídlení stěbořického katastru, je prezentován podrobný katalog. Ve druhé je prostor věnován všem základním vzájemně propojeným a provázaným problémovým okruhům, souvisejícím s vlastním pohřebištěm a jeho utvářením, pohřebními rituály a obřady, hmotnou kulturou, chronologickým řazením, vazbou k bezprostřednímu i širšímu zázemí, historickou interpretací apod. Publikaci uzavírají seznam zkratek, literatury, cizojazyčné resumé a fotopříloha. Jak jsme uvedli, jejím významným apendixem je rovněž antropologická pars, jejíž výsledky se promítají i do řady výše uvedených položek.

Závěrem je nám milou povinností poděkovat všem, kteří se ať už přímo či nepřímo podíleli na zrodu tohoto díla, kterým se snažíme splácet dluh, jejž vůči sledované kategorii slovanských památek, ale i vůči slovanské archeologii v prostoru severně od Moravské brány stále ještě máme.

2. PRAVĚKÉ A STŘEDOVĚKÉ OSÍDLENÍ KATASTRU STĚBOŘIC

Poměrně bohaté osídlení stěbořického katastru, ležícího na okraji Poopavské nížiny v mírně zvlněné krajině předhůří Hrubého Jeseníku, ovlivnily vcelku příznivé geomorfologické a klimatické podmínky, podpořené dostatkem úrodných půd v blízkosti potoka Velká, který tvoří vodní páteř zdejšího mikroregionu. Mohutné spraše terasy, táhnoucí se po obou březích meandrujícího toku, vytvářely optimální přírodní prostředí vhodné pro zakládání lidských sídel, a není proto divu, že většina ze zde doposud zjištěných lokalit se koncentruje právě v těchto místech. Naproti tomu vyvýšená partie tratě „Háj", vystupující z levobřežní nivy východně od obce, představuje z hlediska modelace místního povrchového reliéfu určitou dominantní polohu, jež si navzdory dlouhodobé intenzivní zemědělské činnosti uchovala lesní pokryv. Zvláštní ráz tohoto místa se nepochybně promítl i ve způsobu jeho využití, a to nejen k sídelním, ale i k funerálním účelům, což dokládají nálezy jak sídlištních, tak hrobových objektů roztroušených po celé ploše ostrožny. Celková struktura osídlení námi sledovaného prostoru je po stránce geografické poměrně rovnoměrná, což dokládá celkem 11 archeologických lokalit.

První stopy pobytu člověka na území stěbořického katastru máme doloženy nepříliš spolehlivě. Do konce neolitu (?) a počátku eneolitu se hlásí materiál získaný z několika povrchových sběrů v trati „U jamnických hranic" (obr. 1a, lokalita č. 8); prezentuje jej soubor broušené a štípané industrie, provázený nepočetnou kolekcí atypických střepů. Na lokalitu, která leží asi 1 km severozápadně od Stěbořic, upozornil v červenci roku 1952 Rudolf Čech, když do sbírek opavského muzea předal kamenné drtidlo, jež našel při orbě na svém poli. V této trati to nebyl nález první a ani jediný, neboť podle výpovědi místních občanů kamenné nástroje zde nacházely a do místní školy odevzdávaly děti již za první republiky, kde z nich vznikla sbírka, kterou v létě roku 1952 převzal Lumír Jisl. Bývalým ředitelem školy Klapetkem byl přitom upozorněn, že kolekce není kompletní, protože „většina věcí se během okupace ztratila", a že některé předměty – sám už přesně neví které – mohly pocházet i z nedalekých Holasovic. V únoru roku 1952 byl Františkem Papouškem do muzea předán eneolitický sekeromlat s oblým týlem (nejspíše kultury nálevkovitých pohárů), jejž dotyčný dárce získal od Gisely Bučkové z Milostovic. Při dodatečném ověřování místa nálezu, to jest „pole statku Ludvíka Štrohalma", bylo zjištěno, že dotyčná polnost se nacházela severně od zalesněné úžlabiny „Kalinovce" a přísluší k trati „U jamnických hranic". Ověřovací prospekce L. Jisla (v roce 1955) a později též Jiřího Pavelčíka (v roce 1982) potvrdila v těchto místech existenci polykulturního sídliště, které se rozkládalo na vysoké náporové levobřežní terase potoka Velká a zasahovalo až k silnici do Březové. Jeho časové zařazení je povýtce obtížné, neboť některé atypické fragmenty keramiky jsou snad lengyelské, jiné, ze sběrů J. Pavelčíka, náležejí mladší době bronzové. Jistější si můžeme být pouze u dvou drobných střípků z jemně plavené šedě vypálené hlíny z pozdní doby římské.

Osídlení stěbořického katastru lidem mladší fáze hornoslezské lengyelské skupiny bylo bezpečně zjištěno v bývalé pískovně Josefa Konečného (obr. 1a, lokalita č. 11), situované na pravobřežní terase vodoteče přímo u hranic s katastrem Nový Dvůr, kde byl za okupace prozkoumán jeden sídlištní objekt. Jeho ovzorkování provedl dne 29. 5. 1939 Hans Freising, ale protože byl odvelen na frontu, výkop dokončili o dva roky později muzejní laboranti Wilfried Tietze a Gustav König (30. 8.-1. 9. 1941), kteří pořídili i jeho kresebnou dokumentaci. Že šlo o sídliště značně rozsáhlé, zasahující až na území sousedního katastru do trati „Močidla", prokázal pozdější záchranný výzkum Pavla Stabravy (1998), v jehož rámci se podařilo prozkoumat dva rozsáhlé hliníky a kůlovou jámu, které narušila plynovodní rýha vedená po pravé straně silnice, těsně u hranice novodvorského katastru.

Stopy osídlení v období staršího eneolitu indikovaly další sběry v trati „U Jezdkovic" (obr. 1a, lokalita č. 10), kde J. Kramný na jaře roku 1952 nalezl trojúhelníkovitou kamennou sekerku. Podobnou získal v roce 1969 i B. Uwira, ale to již na sousedním katastru Zlatník mezi stěbořickým „Hájem" a silnicí do Slavkova (ŠIKULOVÁ 1971, 15). Zlomky dvou broušených nástrojů byly zjištěny i na samotném mohylníku ve stěbořickém „Háji" (obr. 1a, lokalita č. 1). Jedná se o týl kamenného sekeromlatu a břit kamenné sekerky (TYMONOVÁ 2006, obr. 4/9, 10), které byly nalezeny během druhé výzkumné sezony v roce 1953 v zásypech hrobových jam M 17 a M 18. Oba fragmenty se do zásypů mohly dostat nejspíše náhodně spolu s ostatní nasypanou hlínou; pouze v případě sekeromlatu z hrobu č. 17 je možné – vzhledem k poloze nad pánví zemřelého – uvažovat o jeho případném záměrném uložení. Další eneolitické nálezy byly v červenci roku 1981 zjištěny na východním okraji intravilánu Stěbořic v zahradě domu č. p. 95 (obr. 1a, lokalita č. 7), kde se při hloubení základů skleníku našlo torzo hliněného závaží a část dna větší nádoby z mladší fáze kultury nálevkovitých pohárů (?). Výčet by nebyl úplný, kdybychom neuvedli ještě několik předmětů uložených v muzejních sbírkách – dvojkónický přeslen, ucho nádoby a pazourkový úštěp, jež pocházejí z blíže neurčených míst katastru (v soupise pod lokalitou č. 12).

Za původně eneolitické byly považovány i tři prázdné mohyly kruhového půdorysu, které v roce 1953 prozkoumal L. Jisl asi 1 km jihovýchodně od slovanského mohylníku na pravé straně lesní cesty ze Stěbořic do Zlatník (obr. 1a, lokalita č. 2). Dvě z nich (M 2 a M 3) stály těsně vedle sebe a třetí (M 1) byla od předešlých dvou vzdálena cca 10 m. Její násyp tvořila patnáctcentimetrová vrstva drobného kamení, položená na vrstvě červenavé spraše, pod níž se v hloubce 68 cm nacházela popelovitá vrstva s uhlíky mocná 6-10 cm, jež překrývala a zčásti i vyplňovala mělkou kotlovitou prohlubeň a podlouhlou jámu, jejichž dna byla mělce zasekána do

zvětralého drobového podloží. Násyp připomínající souvislý kamenný plášť sestávající z více než půlmetrové vrstvy drobného kamení, pod nímž se nacházela žlutohnědá, v některých místech načervenalá spraš, měla i M 2. Pouze v poslední M 3 kamenný plášť zjištěn nebyl a násyp tělesa tvořila toliko vrstva čisté červenohnědé spraše. Indicie, které L. Jisla přiměly, aby považoval mohylník za eneolitický, vycházely ze specifické konstrukce mohyl, které byly diametrálně odlišné od tumulů na blízkém slovanském mohylníku, kde se pod jednolitými násypy nacházely hrobové jámy s výlučně kostrovými pohřby. Jelikož ani v jedné z mohyl nenalezl datovací materiál, zařadil je tedy kulturně do eneolitu, a to především k prokazatelně doloženému osídlení z tohoto časového úseku v blízkém okolí. Vrstvy kamení vytvářející souvislé kamenné pláště byly ovšem zjištěny také v tělesech slovanských mohyl, ať již žárových – Slavičín „Kulatý trávník“ , tak kostrových – Vysočany „Na drahách“ a doloženy byly i v mohylách bez pohřbů – např. Bohuslavice, Částkov, Jarohněvice, Kobeřice, Luhačovice, Nedachlebice, Nevšová „Kulatý trávník“, Pornice, Vrbka aj. (KRÁL 1959, 214; DOSTÁL 1966, 24; KOHOUTEK 2003, 101). Z těchto důvodů bychom odloučenou skupinku mohyl mohli přiřadit spíše k objektům slovanským než pravěkým. Otázkou ale zůstává, zda popelovité vrstvy s uhlíky, které byly pod mohylami zjištěny, obsahovaly skutečně žárové pohřby s kremací, anebo zda se jednalo o kenotafy bez pohřbů, kde stopy po ohni signalizovaly vykonané pietní obřady. Druhé vysvětlení by případně snad mohlo být blíže pravdě, neboť popelovitou výplň zahloubených objektů zkoumal L. Jisl velmi pečlivě, a jak sám v nálezovém deníku z roku 1953 uvedl, ani lupou zde nenalezl zbytky kostí.

Osídlení katastru Stěbořic lidem lužických popelnicových polí je doloženo na několika místech. První sídliště, jehož přítomnost nejprve signalizovaly zlomky keramiky roztroušené v tělesech mohyl a posléze i několik narušených sídlištních objektů, bylo zjištěno přímo na ploše slovanského mohylníku (obr. 1a, lokalita č. 1). Již během výzkumné etapy v roce 1952 bylo pod jižním okrajem násypu M 3 objeveno ohniště se zuhelnatělými fragmenty spálených dřev a jamka vyplněná popelem a uhlíky, jejíž rozměry se nepodařilo určit. Podobná situace se opakovala v roce 1955 při odkryvu M 27, kde k navršení mohylového násypu byla částečně použita výplň kotlovité jámy vejčitého půdorysu (100 × 125 cm, hloubka 35 cm) s tmavou popelovitou hlínou s uhlíky, úlomky mazanice a zlomky hrubší keramiky včetně fragmentu misky se zataženým okrajem. Poslední objekt, opět nepravidelného půdorysu, byl odkryt v roce 1961 v prostoru mezi hroby v M 29 a M 30. Získaný soubor reprezentují zlomky keramiky, úlomky mazanice a fragment železné jehlice s hlavicí svinutou v očko (TYMONOVÁ 2006, obr. 5/12.). Z valné části jde o fragmenty větších zásobnicovitých tvarů, vyrobených z nekvalitní do šedých a hnědých odstínů vypálené hlinité hmoty ostřené hrubším pískem, kaménky a drcenými střepy, jejíž povrch je na vnitřní straně překryt světle hnědou až oranžovou značně setřelou engobou; dále jsou zastoupeny amforovité zásobnice typicky halštatské profilace s plastickými jazykovitými výčnělky a soudkovité hrnce s lištami, misky se zataženým okrajem, nádoby s horizontálním rýhováním a zcela výjimečně keramika zdobená rytými geometrickými ornamenty se zbytky tuhování na povrchu (TYMONOVÁ 2006, obr. 4/1–8, 5/1–11). Rámcově je možné soubor, v němž schází charakteristické pozdně halštatské tvary, zařadit na konec stupně HC_2 s přesahem do počátku stupně HD_1, tedy do období, kdy v severozápadní části stěbořické ostrožny existovalo sídliště lidu platěnické kultury, jehož plošný rozsah ovšem není znám. Nevíme ani, zda šlo o sídliště fortifikované, na což by mohly poukazovat zbytky valů s příkopem, identifikované v jihovýchodní části „Háje“. Další osady byly zjištěny v roce 2001 při hloubení výkopu pro dálkový optický kabel na severním okraji obce v poloze „Za školou“ (obr. 1a, lokalita č. 6), kde byl zachycen rozsáhlý hliník. Další tři mělce zahloubené sídlištní objekty se sporým keramickým materiálem byly prozkoumány severovýchodně od obce po pravé straně silnice do Březové v trati „Nad jamnickou cestou“ (obr. 1a, lokalita č. 9).

Doklady osídlení z doby laténské zatím na katastru Stěbořic postrádáme. Za laténský byl však zprvu považován žárový hrob z pozdní doby římské, který byl před rokem 1900 téměř zničen při těžbě kamene určeného pro stavbu okresní silnice ze Zlatník do Otic na západním okraji nejjižnějšího cípu stěbořického lesa (obr. 1a, lokalita č. 3). Podle rukopisných referencí Josefa Vluky, který jej zase považoval za halštatský, šlo o „hrob mohylový“, obsahující polovinu deformovaného železného meče, pár ostruh, držadlo a zlomky vědra, zbytky štítové puklice, kopí, nůžky, dva nože a několik fragmentů keramiky. V rakouském Slezsku to byl nález vskutku výjimečný a není divu, že o něj tehdejší K. K. Hofmuseum ve Vídni okamžitě projevilo zájem a za 1 000 zlatých jej v roce 1900 odkoupilo. Jednalo se o téměř kompletní soubor militárií z výbavy bojovnického hrobu z mladší doby římské (1. polovina 3. století), který náležel některému z místních germánských předáků (DROBERJAR 2002, 312; TYMONOVÁ 2006, 10; LOSKOTOVÁ 2010, 53-78, 2013, 40-56, 152, kat. č. 41, 251-253). Další bojovnické pohřby, z nichž jeden obsahoval deformovaný železný meč, byly zjištěny ve skupince sedmi žárových hrobů przeworské kultury ze starší doby římské (2. polovina 2. století), na něž se přišlo v letech 1921-1924 při terénních úpravách školní zahrady ve Vávrovicích (DROBERJAR 2002, 312; TYMONOVÁ 2006, 10; LOSKOTOVÁ 2010, 2013, 40-56, 152, kat. č. 41, 251-253).

Potud by byly vyčerpány veškeré dosud známé doklady pravěkého a raně historického osídlení a pomineme-li slovanskou periodu, reprezentovanou dosud pouze mohylovým pohřebištěm, zbývají už jen hmotné prameny z období vrcholného středověku, které se váží k historii současné obce. Z „panské“ zahrady (obr. 1a, lokalita č. 5), situované mezi zámkem a kostelním hřbitovem, pocházejí čtyři moravské denáry, které na konci roku 1979 nalezli manželé Mazurovi při přerývání záho-

nu. Tyto vzácné ražby, datované do období vlády Přemysla Otakara II., se časově shodují s dobou, kdy se Stěbořice staly sídlem správy velehradských cisterciáků, kteří se podobně jako jiné církevní instituce (hradišťský klášter, olomoucké biskupství, rytířské řády johanitů, německých rytířů aj.) podíleli na kolonizaci tohoto území. Fundaci velehradského kláštera, prvního z cisterciáckých expozitur na Moravě, inicioval na samém počátku 13. století olomoucký biskup Robert, podporován moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem a Přemyslem Otakarem I. (POJSL 2001, 307-309). S jejich souhlasem cisterciákům roku 1220 potvrdil jak držbu „…Stěbořic se vším příslušenstvím v opavské provincii", tak i ostatních statků získaných nejrůznějšími odkazy a donacemi (CDB II, č. 195, 179–181; KOUŘIL – PRIX – WIHODA 2000, 428). Rozsah majetků velehradského kláštera v polovině 13. století uvádí listinné falzum, tzv. velké privilegium z roku 1228, v němž vedle dříve nabytého zboží figurovalo i území na západ od Stěbořic, sahající až k říčce Moravici, kde klášter postupně zřídil dalších osm osad (Jezdkovice, Hlavnice, Sádek, Jamnice, Jakartovice, Heřmanice (dnes Svobodné Heřmanice), Bratříkovice, Mladotice (dnes Mladecko; CDB II, č. 380, 425-428; IV-1, č. 191, 355-356). V roce 1256 k nim přibyly ještě Zlatníky zakoupené od Smila z Bílkova a posléze další, takže do roku 1270 náleželo ke stěbořickému velkostatku více než dvacet vsí nebo jejich dílů z celkem sedmdesáti, které velehradský klášter na Moravě vlastnil. Správa tak rozsáhlého dominia, opírající se o síť dvorů-grangií, kde se soustřeďovaly poplatky a výnosy, vyžadovala existenci samostatných úřadů, v jejichž čele stáli většinou konvrši či mniši z mateřského kláštera. Podobný klášterní dvůr je hypoteticky předpokládán i ve Stěbořicích někde v prostoru mezi kostelem, farou a velkostatkem, na což by nález denárů nepřímo poukazoval (HURT 1934, 50-52; BITTNER 1981, 79; POJSL 1990, 38, 48-49).

Z intravilánu obce je registrován ještě jeden archeologický nález, ten však nejspíše s klášterním hospodářstvím nesouvisí. Jde o železný dvojbřitý meč s odlomenou špicí, nalezený v roce 1911 Vincencem Fialou při kopání hrobu na místním hřbitově (obr. 1a, lokalita č. 4), mylně kladený do doby železné (SLADKÝ 1911, 93; TYMONOVÁ – ŽÁKOVSKÝ 2012, 611-623). Evidentně se jedná o středověké militárium s čepelí opatřenou širokou oboustrannou krevní rýhou (délka 110 cm, maximální šířka 6,7 cm) oddělenou od trnu jilce se zploštělou kruhovou hlavicí příčkou s rozšířenými konci (délka 18 cm). Jelikož se při jeho dataci nemůžeme opřít o průvodní materiál, pouze o informaci, že byl nalezen v hloubce jednoho metru, vychází jeho časové určení jen z typologické klasifikace a ze srovnání s jinými známými exempláři. Jeho blízkou analogii představuje meč pocházející z tvrziště v Heřmanovicích, datovaný do průběhu 14. či počátku 15. století, jenž byl zachráněn v roce 1961 při těžbě v místním kamenolomu, jehož činnost zapříčinila zničení téměř celé tvrze (KOUŘIL 1986, 515-516). Podobných nálezů bylo v českých zemích registrováno více. Některé z nich jsou považovány za cizí výrobky pocházející z Polska nebo Itálie a není vyloučena ani pasovská či uherská provenience. (GŁOSEK 1984, 26-28). Meč ze stěbořického hřbitova náleží k typům v ostatní Evropě zcela běžným, i když jeho výskyt na tomto místě je jistě překvapivý, neboť jde o nález spojovaný spíše s prostředím šlechtických sídel než s hospodářským zázemím církevního dvora. Není vyloučeno, že jej mohl nosit šlechtický úředník anebo některý ze zástavních držitelů, od nichž si klášter častokrát půjčoval peníze v době finanční nouze, nebo někdo z okruhu movitých příznivců kláštera. Tímto způsobem získal roku 1467 zadlužené statky za 1 500 uherských zlatých Bernard Bírka z Násilé a jeho synové, přes jejichž potomky přešly majetky na spřízněné rodiny Štosů z Kounic a Bruntálských z Vrbna, kterým se roku 1589 podařilo dostat někdejší klášterní doménu do dědičné držby (HURT 1934, 202).

2.1 Soupis archeologických lokalit a nálezů na katastru obce Stěbořice (okr. Opava, Moravskoslezský kraj)

Lokalita č. 1

Trať, pomístní název:

„Háj I." – slovanský mohylník leží na západním okraji zalesněného ostrohu táhnoucího se od východního okraje Stěbořic jižním směrem podél silnice do Zlatník; při jeho severním úpatí se nachází rybník obtékaný potokem Velká; 43 mohylových násypů je rozmístěno přímo na okraji západní stěny zaniklého lomu.

Kultura:

1. Eneolit (kultura nálevkovitých pohárů), 2. Halštat (lužická popelnicová pole), 3. Doba hradištní.

Nález:

1. V zásypu hrobů pod M 17 a M 18 nalezeny zlomky kamenných nástrojů (týl sekeromlatu a břit sekerky). 2. pod násypy mohyl zjištěny narušené objekty lidu popelnicových polí (střepy včetně zlomku železné jehlice). 3. Inventář kostrového mohylníku prozkoumaného L. Jislem v letech 1952, 1953, 1955 a 1961.

Uložení nálezů:

Slezské zemské muzeum: 1. inv. č. P 1030-1031; 2-3. výzkum 1952: (M 1-8), inv. č. 1953/20 (přírůstky z let 1936-1968 dodatečně uznány jako inv. č.), i. č. P 3442-3495; výzkum 1953: (M 9-18): inv. č. 1953/21, P 3496-3550; výzkum 1955: (M 19-28), inv. č. 1959/7, inv. č. P 3591-3619; výzkum 1961: (M 29-43), inv. č. 1970/11, inv. č. P 5599-5846.

Národní muzeum v Praze: antropologický materiál předán v roce 1959 do ARÚ AV ČR Praha a odtud na počátku 90. let minulého století Antropologickému oddělení Národního muzea v Praze.

Prameny a literatura:

1-2: Pozůstalost L. Jisla (terénní deníky, plány, fotodokumentace aj.) z let 1952, 1953, 1955, 1961 uložená v AP SZM, ZAO č. 2250; Archiv NZ AP SZMO č. 1538, 1717, 1850, 1854, 1870, 2109, 2110, 2111, 2121, 2212, 2470, 2543, 2684, 2825;

NZ ARÚB AV ČR č. j. 2156/55, 2938/61, 3299/61, 3605/61, 3998/61, 4159/61, 4331/61, 4491/61, 4835/61, 6425/61.
JANÁK 2004; 2005, 199.
3: ANTONÍN-KOUŘIL-PRIX 2012, 95-151; DOSTÁL 1966, 171-175; FOLTYN 1998, 2000, 46; JAWORSKI 2012a, 147-157; JELÍNEK 1952, 20-31; JISL 1952, 6-20, 1952a, 33-64, 1953, 32-53, 1954-1955, 65-80, 1966, 241, 1966a, 15-17, Nedat., 437; KOUŘIL 1989, 203-215; 1994, 68; 1997, 65-75; OPRAVIL 1969, 107-112; PANKIEWICZ 2012, 207; PARCZEWSKI 1979, 35; 1982, 72-79, 81-82, 107-109, 127, 2006, 195-196, 203; PRASEK 1875, 334; ANONYM 1885, 1-2, 1896, 30; SZYDŁOWSKI 1974, 86, 90; 1991, 16; TYSZKIEWICZ 1991, 38.

Lokalita č. 2

Trať, pomístní název:
„Háj II“ – 3 odloučené mohyly vzdálené více než 0,5 km jihovýchodně od slovanského mohylníku na východním okraji zalesněného ostrohu, vpravo od lesní cesty ze Stěbořic do Zlatník.
Kultura:
Eneolit (?) – střední doba hradištní (?).
Nález:
Skupina tří nízkých mohyl, které prozkoumal L. Jisl na počátku druhé výzkumné etapy v roce 1953; dvě měly kamenné pláště a stály těsně vedle, třetí byla 10 m vzdálená a obsahovala kotlovitou prohlubeň a podlouhlou jámu vyplněnou popelem a uhlíky.
Uložení nálezů:
Bez nálezů.
Prameny a literatura:
JANÁK 2004; 2005, 199; JISL 1953, 50.

Lokalita č. 3

Trať, pomístní název:
„Háj III“ – lokalita se nacházela v prostoru dnes již zpustlého lomu na západním okraji jižního cípu stěbořického lesa.
Kultura:
Mladší doba římská.
Nález:
Při těžbě kamene pro stavbu okresní silnice ze Zlatníků do Otic byl narušen mohylový hrob, jehož inventář roku 1900 zakoupilo vídeňské muzeum za 1 000 zlatých.
Uložení nálezů:
Naturhistorisches museum Wien; inv. č. 38863-38870.
Prameny a literatura:
Archiv ARUB AV ČR (SAÚ Praha) č. j. 886/45, 2462/45, 806/65; Archiv NZ AP SZM č. 254; VLUKA, J. Dopis k. k. Central-Commission für Kunst- und historische Denkmale, Wien, am 19. Juni 1900, (rkp.); Stiebrowitz. Bericht d. k. k. Central-Commission f. Erforschung. U. Erhalt. D. Kunst – u. hist. Denkmale über ihre Thätigkeit i. J.1900 (Dr. R. Much), Wien u. Leipzig, 1901, 127, (opis); Stiebrowitz, Kreis Troppau. Schreiben Dipl. Ing. V. Karger an Dr. A. Mahr, Wien, vom 17. 3. 1922 und 24. 3. 1922 (opis); STUMPF, G. Grabfund von Stiebrowitz. Heute im wiener Hofmuseum, 20. März 1922 (opis); týž, Stiebrowitz. Siehe Karger, Anziger d. schles. Landesmuseums, Jg. 1, 1922, 28 (zpráva); Stiebrowitz, Kreis Troppau. Abschrift aus einer Liste über die Funde aus dem Reg. Bez. Troppau im N. Hist. Museum Wien, aufgestelt vom Amt für Vorgeschichte in Teplitz-Schönau, Ratibor, den 24. Februar 1942, gez. Dr. G. Raschke (opis); Abschrift aus einem Schreiben des Naturhistorischen Museum in Wien vom 8. 3. 1943; Archiv NZ AP SZM č. 1297: JAHN, M. 1921: Stiebrowitz bei Troppau (Österreich-Schlesien). In: Der Reitersporn, seine Entstehung und früheste Entwicklung, Mannus-Bibl. 21, Leipzig, 541-542 (opis); Archiv NZ AP SZM č. 1537: Stiebrowitz, Kreis Troppau. Referat (opis nedatované zprávy J. Vluky); Archiv NZ AP SZM č. 1540.
KARGER 1922, 28; 1922a, 26-27; DROBERJAR 2002, 312; JISL Soupis, 437; LOSKOTOVÁ 2010, 53-78; 2013, 40-56, 152, 251-253; SCHIRMEISEN 1943, 75.

Lokalita č. 4

Trať, pomístní název:
„Hřbitov“ – situován ve středu obce u místního kostela Nanebevzetí P. Marie.
Kultura:
Středověk (2. polovina 14. – počátek 15. století).
Nález:
Železný dvojbřitý meč s odlomenou špicí (d. 110 cm), nalezený roku 1911 Vincencem Fialou při kopání hrobu v hloubce jednoho metru.
Uložení nálezů:
Slezské zemské muzeum, inv. č. M 708.
Prameny a literatura:
Archiv NZ AP SZM č. 255; SLADKÝ 1911, 93; OT 1911, č. 33, 3; JISL Soupis, 437; TYMONOVÁ-ŽÁKOVSKÝ 2012, 611-623.

Lokalita č. 5

Trať, pomístní název:
„Panská“ zahrada – lokace mezi zámkem a starým hřbitovem u stěbořického kostela.
Kultura:
Středověk (2. polovina 13. století).
Nález:
Čtyři moravské denáry z doby vlády Přemysla Otakara II. (1253-1278), které nalezli při úpravě záhonu manželé Mazurovi v listopadu roku 1979.
Uložení nálezů:
Slezské zemské muzeum; numismatické oddělení: inv. č. I/424-427.
Prameny a literatura:
BITTNER 1981, 78.

Lokalita č. 6

Trať, pomístní název:
„Za školou“ – lokalita leží na severním okraji intravilánu obce,

východně od místní školy; ZM ČR 1:10 000, list č. 15-32-18, 122 mm Z. s. č. a 322 mm J. s. č.
Kultura:
Kultura lužických popelnicových polí.
Nález:
Keramické nálezy z rozsáhlého hliníku narušeného výkopem pro optický kabel; záchranný výzkum NPÚ, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště Opava.
Uložení nálezů:
NPÚ, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště Opava.
Prameny a literatura:
ZEZULOVÁ 2002, 205.

Lokalita č. 7

Trať, pomístní název:
„Č. p. 95“ – lokalita leží na parcele č. 1447/III v severovýchodní části okraje intravilánu obce, západně silnice Opava-Stěbořice.
Kultura:
Eneolit (střední ?).
Nález:
Hliněné závaží a spodní část dna nádoby nalezené na zahradě domu při hloubení základů skleníku předala J. Pavelčíkovi (opavská Expozitura AÚ ČSAV Brno) H. Kavanová v roce 1981.
Uložení nálezů:
NPÚ, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště Opava: inv. č. 15543-1,2/81.
Prameny a literatura:
Archiv NZ AP SZM č. 2935; Archiv ARÚB AV ČR Brno NZ 1338/81.
JANÁK 2004, 2005, 173; PAVELČÍK 1983, 24.

Lokalita č. 8

Trať, pomístní název:
„U jamnických hranic“ – lokalita leží SZ obce na jižním svahu úpatí kóty 332,8, cca 334 m n. m., mezi „Kalinovcem“ (zalesněná úžlabina SZ Stěbořic) a cestou do Březové na rozhraní katastrů Milostovic, Jamnic a Stěbořic.
Kultura:
1. eneolit; 2. eneolit; 3. neolit (?), eneolit; 4. pravěk, doba římská; 5. neolit (?), eneolit, mladší doba bronzová.
Nález:
1. Kamenné drtidlo, které v červnu 1952 po orbě na svém poli nalezl R. Čech (Stěbořice č. 42).
2. Kamenný sekeromlat nalezený na poli statku Ludvíka Štrohalma do muzejních sbírek předal F. Papoušek (10. 2. 1952), který jej získal od Gisely Bučkové z Milostovic.
3. Dva kamenné klíny, polovina sekeromlatu s provrtem a dva přesleny, původně deponované ve školní sbírce místní Národní školy, převzal v červenci roku 1952 L. Jisl. Nálezy údajně pocházely z „Kalinovce“ (některé snad z Holasovic (?), kde je sbíraly místní děti již na první republiky.
4. Pazourkové úštěpy, zlomky čepelek a hlíza (otloukač ?), atypické pravěké střepy a dva střepy tenkostěnných nádob z jemně plavené šedě vypálené hlíny z doby římské z povrchového sběru L. Jisla v květnu 1955 (celkem 25 ks).
5. Atypické střepy z obnažených kulturních vrstev nad dvěma meandry potoku Velká, zjištěné v květnu 1982 J. Pavelčíkem při ověřovacím průzkumu, iniciovaném hlášením místních občanů (H. Kavanová).
Uložení nálezů:
Slezské zemské muzeum: 1. inv. č. 52/23, inv. č. P 928; 2. inv. č. 52/2, inv. č. P 3553; 3. inv. č. 55/52, inv. č. P 579-583; 4. inv. č. 55/7; 5. NPÚ ú. o. p. Ostrava, pob. Opava: inv. č. 15543-1/82
Prameny a literatura:
1, 3-4: Archiv NZ AP SZM č. 1717; Archiv ARÚB AV ČR Brno NZ č. j. 1647/55; JANÁK 2004; 2005, 217; JISL Soupis, 436; 2: Kniha přírůstků pravěkých nálezů AP SZM 1948-1960, 69-70; 5. Archiv NZ AP SZM č. 2944; Archiv ARÚB AV ČR Brno NZ č. j. 1347/83; PAVELČÍK 1984, 17.

Lokalita č. 9

Trať, pomístní název:
„Nad jamnickou cestou“ – lokalita leží severozápadně obce na jihovýchodně orientovaném svahu 330-300 m n. m. nedaleko „Kalinovce“, na pravé straně cesty Stěbořice-Jamnice; ZM ČR 1:10000, list 15-32-17, 478 mm Z. s. č., 436 mm J. s. č. a 477 mm Z. s. č., 340 mm J. s. č.
Kultura:
Kultura lužických popelnicových polí.
Nález:
Keramický materiál ze tří mělce zahloubených objektů narušených výkopem pro optický kabel. Záchranný výzkum NPÚ, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště Opava.
Uložení nálezů:
NPÚ, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště Opava
Prameny a literatura:
ZEZULOVÁ 2002, 204-205.

Lokalita č. 10

Trať, pomístní název:
„U Jezdkovic“ – naleziště se nachází v prostoru jižně od obce nedaleko hranic s katastrem Jezdkovice (na mapě pouze přibližná lokalizace).
Kultura:
Eneolit (kultura nálevkovitých pohárů).
Nález:
Na jaře roku 1952 nalezl J. Kramný ze Stěbořic při orbě na poli trojúhelníkovitou sekerku, kterou v červenci téhož roku odevzdal do muzejních sbírek.
Uložení nálezů:
Slezské zemské muzeum: inv. č. 52/21, inv. č. P 3555.
Prameny a literatura:
JANÁK 2004; JISL Soupis, 436.

Lokalita č. 11

Trať, pomístní název:

„Pískovna Konečného“ – nachází se na pravé straně komunikace Stěbořice–Nový Dvůr na hranici obou katastrů mezi potokem a silnicí; rozsáhlé sídliště zasahuje do tratě „Močidla“ na katastru Nový Dvůr, kde plynovodní rýha narušila několik objektů, které prozkoumal P. Stabrava ve dnech 8. 4.-29. 5. 1998.

Kultura:

Eneolit (Hornoslezská lengyelská skupina).

Nález:

l. Atypické střepy (celkem: 19 ks) vyzvednuté H. Freisingem dne 29. 5. 1939 z narušené kulturní jámy; výzkum objektu (d. 3 m, hl. 1,5 m) dokončili ve dnech 30. 8-1. 9. 1941 muzejní laboranti W. Titze a G. König; inventář objektu sestával z fragmentů keramiky, zvířecích kostí a mazanice, pazourkových úštěpů, 1 kamenné kuličky a vzorků uhlíků (celkem 191 ks).

Uložení nálezů:

Slezské zemské muzeum: 1. inv. č. 54/290; 2. inv. č. 41 : 66.

Prameny a literatura:

Archiv ARÚB AV ČR č. j. 803-5/65.

1. FREISING 1940, 16, 25; 2. týž. 1942, 142; JANÁK 2005, 109; JISL Soupis, 436; SCHIRMEISEN 1943, 46; STABRAVA 1988.

Lokalita č. 12

Trať, pomístní název:

„Neznámá poloha“

Kultura:

Eneolit (?).

Nález:

V roce 1952 zakoupilo Slezské muzeum od Lva Černína dvojkónický přeslen, ucho nádoby a pazourkový úštěp, nalezené na katastru Stěbořic někdy za první republiky.

Uložení nálezů:

Slezské zemské muzeum: inv. č. 52/11, inv. č. P 1172-1174.

Prameny a literatura:

Archiv NZ AP SZM č. 1717.

JISL Soupis, 436.

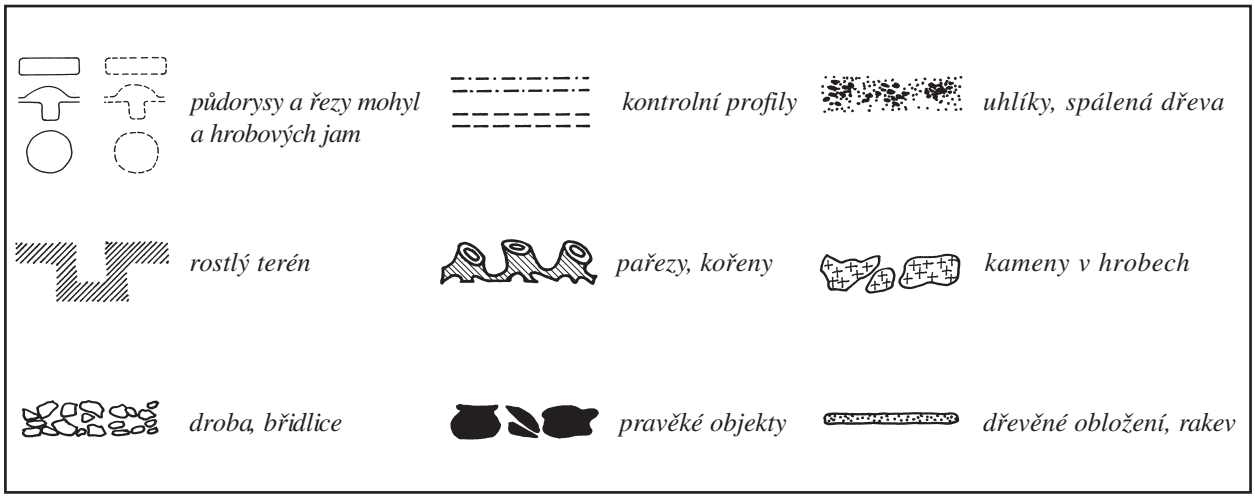
3. KATALOG

Katalogová část práce sestává z pokud možno vyčerpávajících údajů – podmíněných samozřejmě stavem dokumentace – o každé ze 43 mohyl. Vychází z celkového vrstevnicového a půdorysného plánu pohřebiště, na němž jsou vyznačeny veškeré zaznamenané násypy, pod nimi zjištěné hrobové jámy se skelety (respektive jejich pozůstatky) i bez nich a základní výškopisné informace (obr. 2). Každá z mohyl je označena číslem, určujícím pořadí, v jakém byla odkrývána: v roce 1952 tak byly zkoumány mohyly M 1-M 8, v roce 1953 M 9-M 18, v roce 1955 M 19-M 28 a konečně v roce 1961 M 29-M 43. Některé z nich – jmenovitě M 29 a M 30 – přestože jsou označeny dvěma čísly, však vytvářejí patrně jeden současný násyp (?), jak je to zřejmé u M 11 a M 39a,b, vždy se dvěma hrobovými jámami. Jiné – kupř. M 31 a M 32, M 35 a M 36 nebo M 38 a M 39 – jakkoliv v půdorysném zobrazení vytvářející jeden celek, představují ve skutečnosti nejspíše dva, i když bezprostředně na sebe navazující a částečně splývající a překrývající se tumuly; přibližně kruhový útvar označený otazníkem a dotýkající se M 35 a M 36 je terénní vlna přirozeného původu.

Půdorysy všech mohyl a v nich umístěných hrobových jam s vyznačením kontrolních bloků, vždy s udáním orientace, jsou vyhotoveny ve stejném měřítku, stejně jako jejich řezy – profily (výjimkou je v tomto směru M 43, k níž bohužel postrádáme jakoukoliv dokumentaci, jež zřejmě vůbec nebyla vyhotovena, i některé měřičské údaje; také řezy mohyl M 1-M 8 jsou provedeny velmi simplifikovaně). Tvoří integrální součást každého hesla, k němuž náleží základní popis mohylového tělesa a soupis nálezů v něm učiněných, včetně jejich dislokace; získané artefakty jsou podrobně popsány – třebaže převažující část z nich se hlásí do pravěkých období – a pokud jsme to považovali za přínosné, i vyobrazeny. Následují relevantní informace o vlastní hrobové jámě, kostře pohřbeného, nálezech a jejich rozmístění jak ze zásypu, tak i z úrovně skeletu, pokaždé v úplnosti a vyčerpávajícím způsobem charakterizovaných a determinovaných; uváděné rozměry jsou mírami po konzervaci, proporce předmětů (především kovových) v době jejich odkryvu nám nejsou známy. Rovněž hrobové jámy jsou podány ve shodném měřítku a kostry či jejich zbytky zaznamenány přesně tak (byť často ne příliš zdařile), jak to dovolovala předloha. Snažili jsme se, aby kresebná složka byla co nejvíce instruktivní a vystihovala povahu jednotlivých artefaktů. Proto jsou šperky zobrazeny v poměru jedna ku jedné, ostatní zástupci hmotné kultury převážně v osmdesáti procentech své skutečné velikosti a pouze u některých jedinců – např. u celých nádob, vědérek anebo masivnějších nožů – byla voleno rozličné, zpravidla ještě výraznější zmenšení.

Veškeré nálezy – to jest z násypu mohyly, zásypu hrobové jámy a z prostoru kostry – jsou řazeny postupně a takto i průběžně číslovány. Znamená to, že čísla uvedená u jednotlivých vyobrazených předmětů odpovídají číslům v popisu a zároveň i těm, jež jsou prezentována u ikon použitých v samotných hrobech. Součástí těchto popisů jsou rovněž inventární čísla, takže případné vyhledání předmětů v archeologické sbírce Slezského zemského muzea v Opavě by nemělo činit potíže.

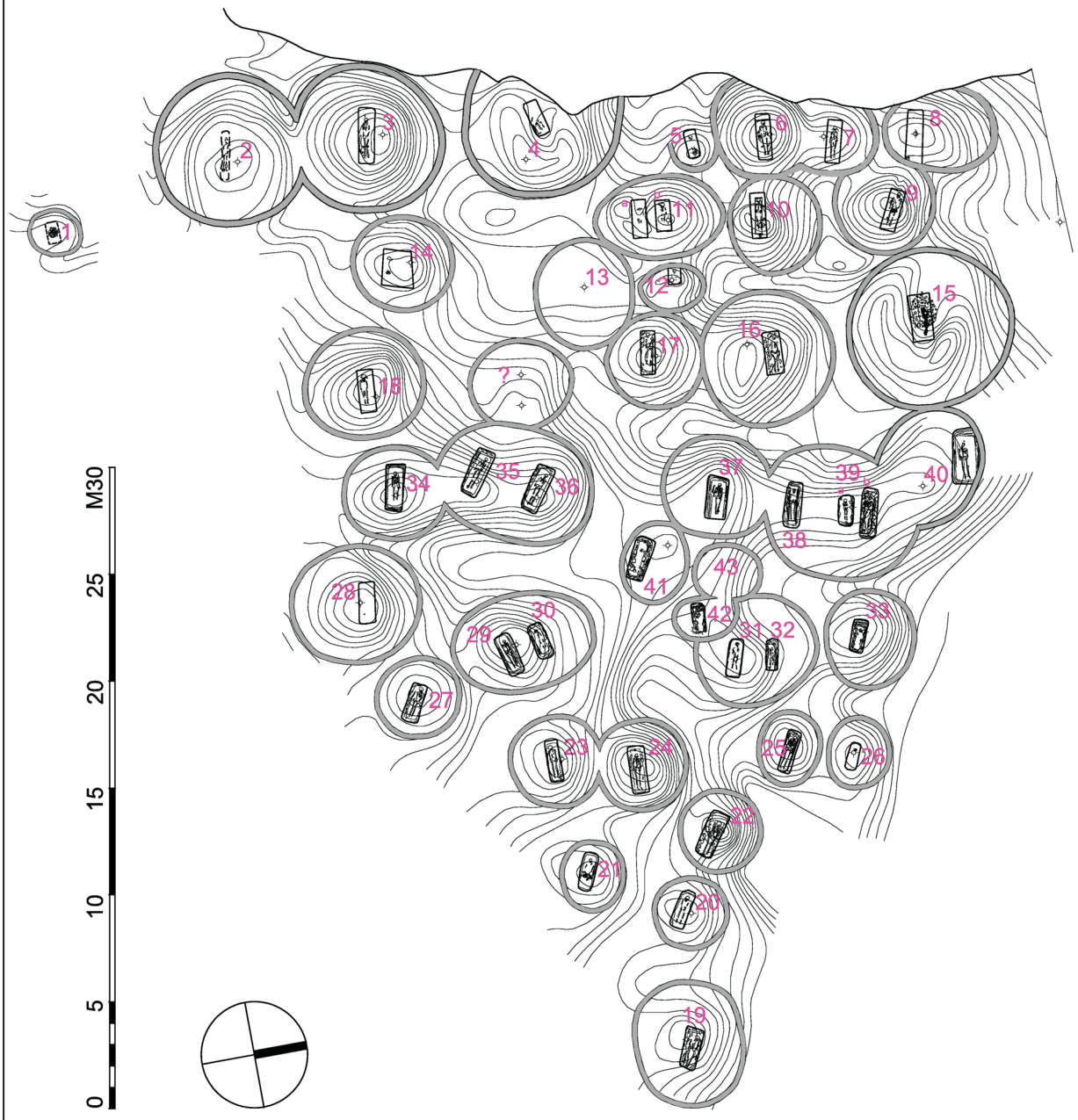
Legenda

STĚBOŘICE - HÁJ

SLOVANSKÝ KOSTROVÝ MOHYLNÍK - VRSTEVNICOVÝ A PŮDORYSNÝ PLÁN
(VRSTEVNICE PO 10 CM)

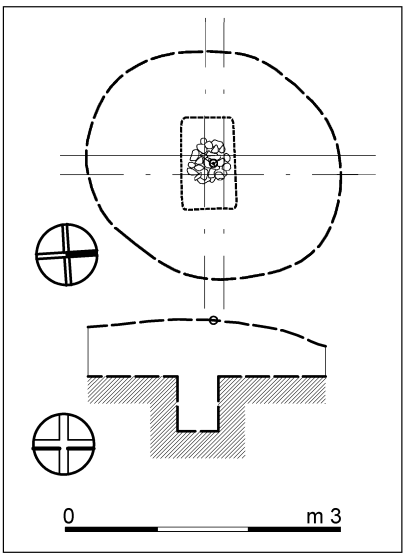
MOHYLY 1 - 8, ZKOUMÁNY V ROCE 1952
MOHYLY 9 - 18, ZKOUMÁNY V ROCE 1953
MOHYLY 19 - 28, ZKOUMÁNY V ROCE 1955
MOHYLY 29 - 43, ZKOUMÁNY V ROCE 1961

Obr. 2. Stěbořice. Slovanský kostrový mohylník – vrstevnicový a půdorysný plán.

MOHYLA 1

Mírně oválný půdorys, průměr 250 cm s delší osou orientovanou ve směru SV-JZ, výška 60 cm, násyp tvořen vrstvou spraše a úlomků droby, kumulujících se pod temenem, přímo nad hrobovou jámou.

Obr. 3. Stěbořice, mohyla č. 1.

Nálezy: na úrovni původního terénu keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1, 3-5), uhlíky (nedochovány) a železný, nejspíše středověký hřebík (2).

1. *Fragment dna masivní nádoby, materiál s příměsí písku, povrch drsný, barva vypálení světle hnědá až oranžová, lom šedý, i. č. 53/20-1.*

2. *Zlomek deformovaného železného hřebíku s T-hlavicí (délka 3,1 cm), i. č. 53/20-2.*

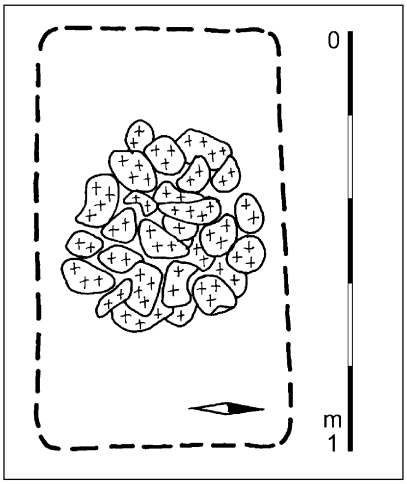
3. *Dva drobné atypické střípky z výdutí nádob bez výzdoby a pět zlomků amorfních přepálených hrudek hlíny, materiál s příměsí písku, povrch silně otřelý, barva vypálení šedohnědá, i. č. 53/20-3/1-7.*

4. *Ovalený okraj, materiál s příměsí písku, povrch světle šedý, na vnější straně hladký, na vnitřní drsný, i. č. 53/20-4/1; druhotně přepálená výduť s odlomeným plastickým výčnělkem, materiál s příměsí hrubšího písku, povrch i lom tmavošedý, lehce porézní, i. č. 53/20-4/2.*

5. *Výduť s plastickým jazykovitým výčnělkem, materiál s příměsí písku, vnější povrch tmavě šedý, vnitřní světle hnědý až oranžový, i. č. 53/20-5/1; fragment ze dna nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení vně šedá, na vnitřní straně světle hnědá až oranžová, i. č. 53/20-5/2.*

Hrobová jáma identifikována odlišnou kamenitou strukturou své výplně s výraznými dutinami, rozměry: cca 100 × 60(?) × 60 cm, cele zasekána do drobového podloží, zásyp žlutá spraš s úlomky droby a břidlice, skelet nezaznamenán.

Bez nálezů.

Obr. 4. Stěbořice, mohyla č. 1.

MOHYLA 2

Inv. č. P 3442 -3447

Téměř pravidelný kruhový půdorys, průměr 700 cm, výška 107 cm, násyp tvořen silnou vrstvou spraše a pod ní ležící kompaktní vrstvou ulehlého štěrku se sprašovým pojivem, u jižní paty pláště mělký příkop po těžbě materiálu k navršení mohyly.

Nálezy: v násypu severní poloviny mohylového tělesa uhlíky (nedochovány) a zlomky hradištní keramiky ze dvou nádob (1, 2-3), z nichž některé i v zásypu horní části hrobové jámy (1), v násypu jižní poloviny, pod drnovým pláštěm, středověký střep (4), recentní železný pásek a železný hřeb (5) i uhlíky (nedochovány).

1. *Patnáct keramických zlomků pocházejících z jedné nádoby s okrajem vně vyhnutým a válcovitě seříznutým s vytaženou horní hranou, na hrdle jednoduchá strmá vlnice, na plecích vlnice vícenásobná, kombinovaná s hřebenovými pásy, hmota jemnější ostřená, barva vypálení hnědobéžová až cihlová, povrch krupičkovitý, vně stopy obtáčení, i. č. P 3442 .*

2. *Dva zlomky výdutě pocházející ze stejné nádoby zdobené mělkými víceméně pravidelnými obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení tmavě šedá, povrch hladký, i. č. P 3443.*

3. *Fragment dna s přilehlou částí výdutě náležející k výše uvedeným artefaktům (2), i. č. P 3447.*

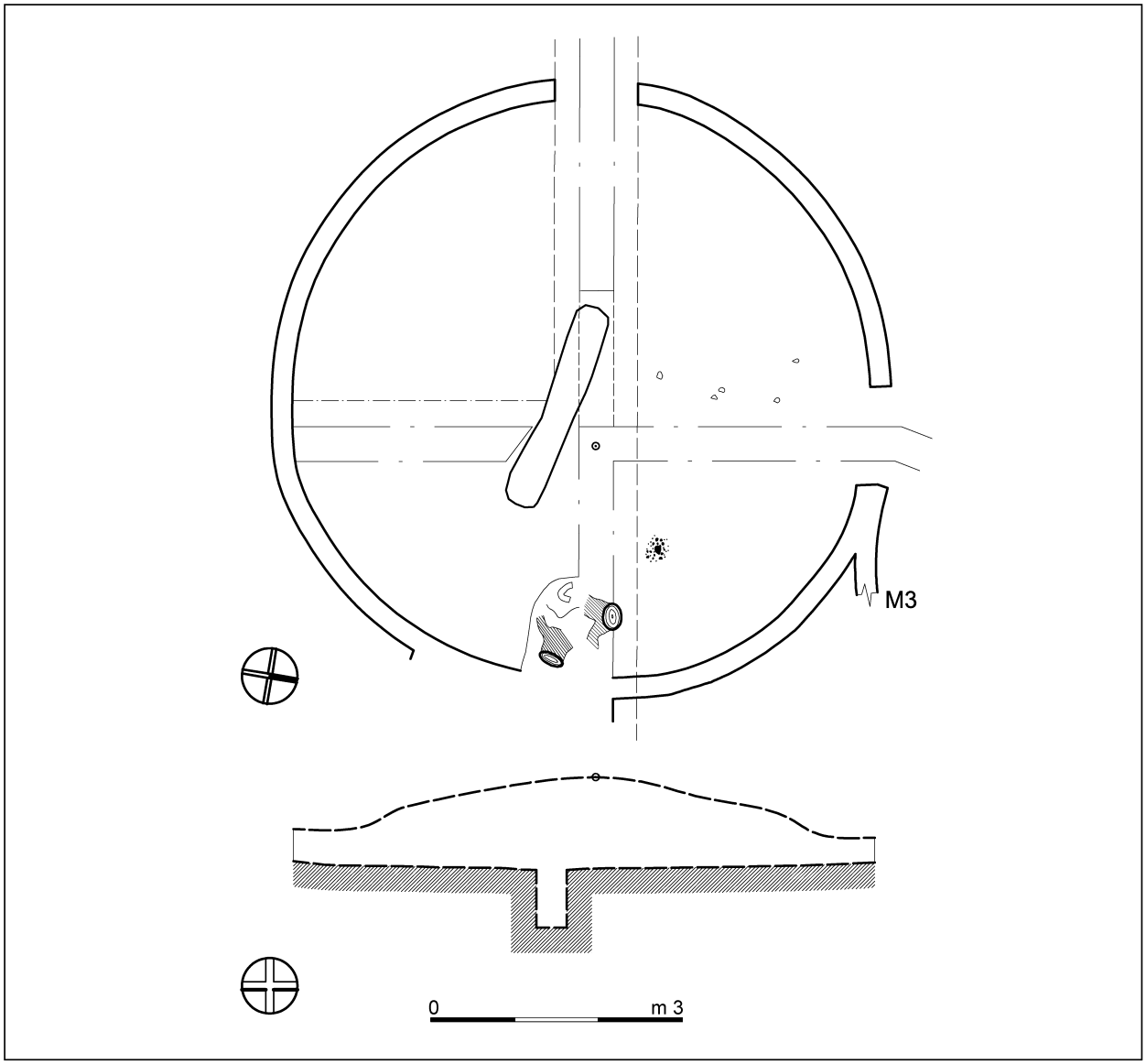
4. *Fragment výdutě tenkostěnné nádoby (14./15. století.), materiál středně hrubý ostřený, povrch krupičkovitý, barva vypálení hnědá, i. č. 53/20-6.*

5. *Železný plochý pásek (6,5 × 1,2 × 0,5 cm), i. č. 53/20-9/1; neúplný masivní železný hřeb s polokulovitou hlavicí (délka 5,3 cm, průměr hlavice 3,1 cm), i. č. 53/20-9/2.*

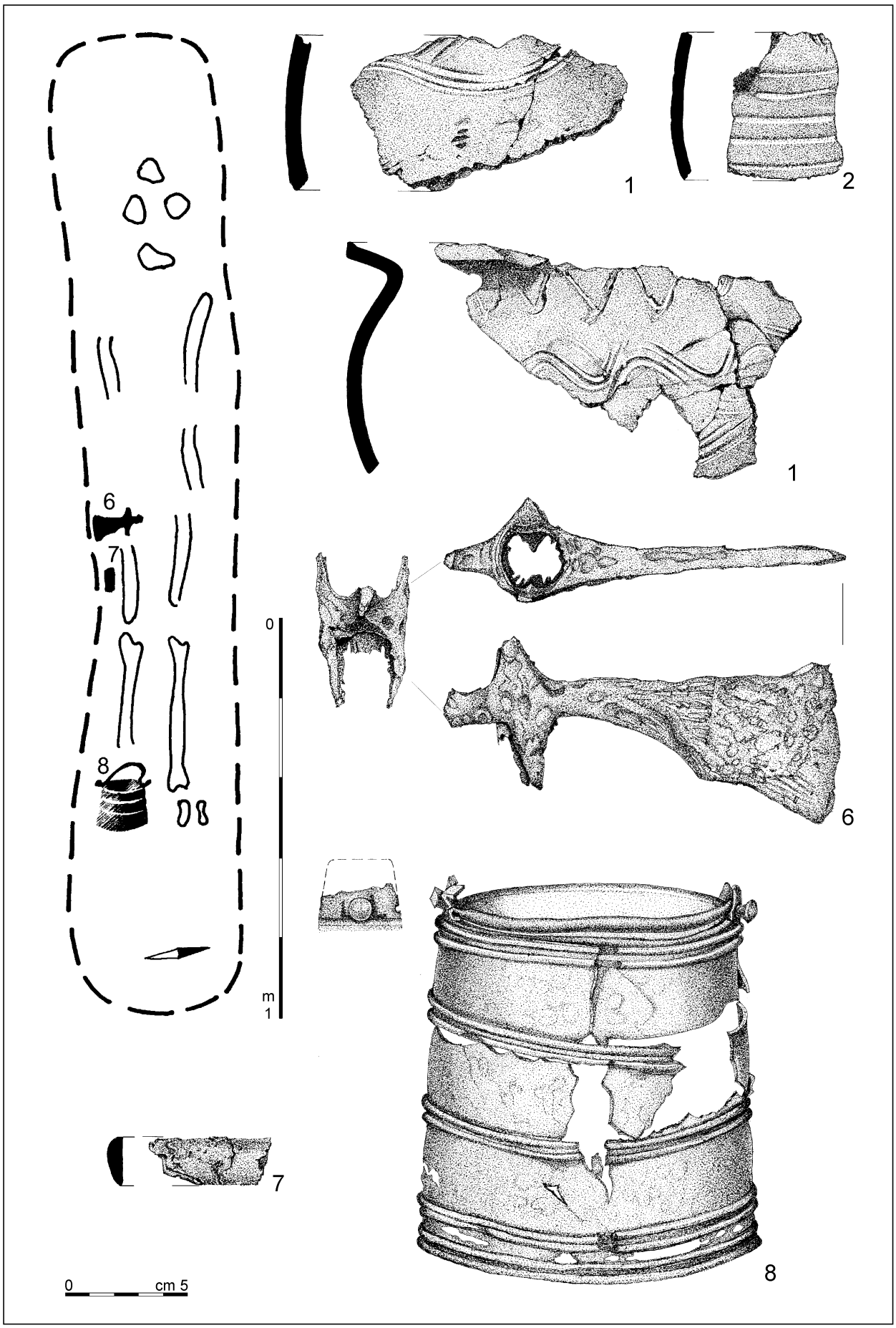
Málo zřetelná obdélná hrobová jáma umístěna ve středu půdorysu mohylového tělesa s mírným posunem k jihu, rozměry: cca 160 × 37 × 67 cm (jasnější kontury pouze v místě lebky v hloubce 67 cm), zásyp sypká spraš s velkými úlomky droby (délka až 20 cm) vytvářejícími prázdné dutiny, velmi špatně zachovalá kostra ležela v poloze naznak, ruce patrně uloženy podél těla, orientace: Z-V.

Nálezy: u pravé kosti stehenní železná sekyra (6) a část dřevěné pochvy nože (7), u pravého chodidla cele okované vědérko (8).

6. *Železná sekyra s ostřím o délce 5,9 cm, delšími trojúhelníkovitými ostny, šikmým násadním otvorem a úzkým protáhlým obdélníkovým týlem (1,5 × 0,5 cm) celkové délky 15,0 cm (typ I A dle B. Dostála), zbytky ztrouchnivělého dřeva z násadního otvoru pocházejí z jasanu ztepilého (Fraxinus excelsior), i. č. P 3444.*

Obr. 5. Stěbořice, mohyla č. 2.

Obr. 6. Stěbořice, mohyla č. 2.

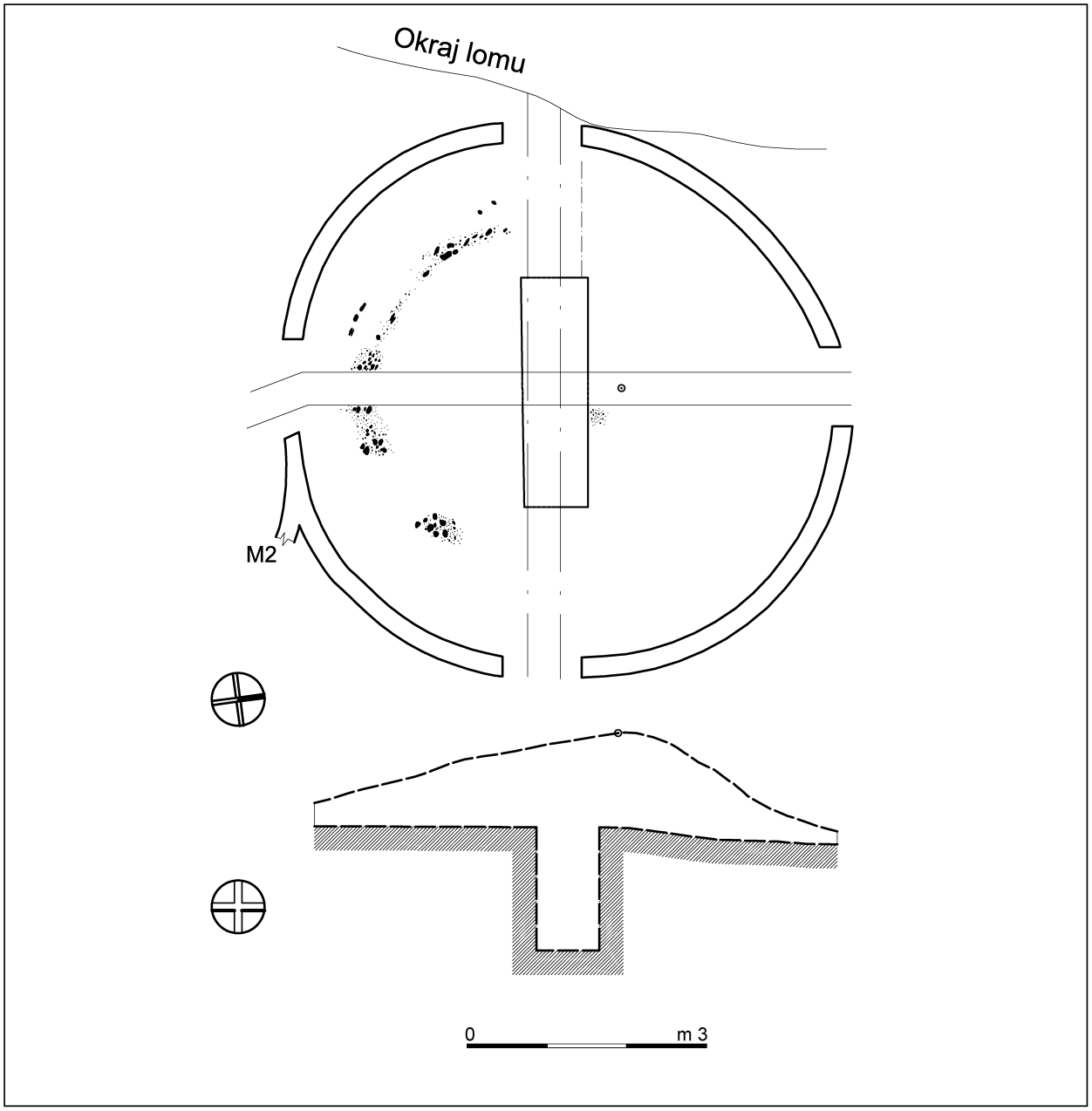
7. Část petrifikované dřevěné pochvy případně střenky (?) nože (4,5 × 1,7 cm), i. č. P 3446.

8. Železné kování dřevěného vědérka mírně kónického tvaru celkové výšky 12,8 cm, vyztužené třemi obvodovými železnými pásy, průměr kruhového ústí 11,7 cm, průměr kruhového dna 12,5 cm, v ataši lichoběžníkovitého tvaru je upevněn závěs kruhového průřezu těla s knoflíkovitým ukončením (průměr 0,5 cm), i. č. P 3445.

MOHYLA 3

Inv. č. P 3448 -3456

Téměř pravidelný kruhový půdorys, průměr 700 cm, výška 110 cm, na temeni nevýrazná prohlubeň, vzniklá sesednutím tělesa sprašového násypu nad hrobovou jámou, porušující starší, mělce zahloubený objekt patrně z období kulturního komplexu lidu popelnicových polí, který na původním niveau signalizovala dočervena propálená vrstva žluté spraše se zbytky větších spálených dřev a uhlíků (ohniště ?), v oblouku kolem jižního vnitřního obvodu mohyly, na úrovni tehdejšího terénu, hromádky uhlíků.

Obr. 7. Stěbořice, mohyla č. 3.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí – v severozápadním kvadrantu (1), v severovýchodním kvadrantu (2, 3, 5), v jihovýchodním kvadrantu (4), v profilu nad západní polovinou hrobové jámy (6), uhlíky (nedochovány, podle určení z roku 1952 všechny pocházely z dubu (Quercus sp.), dřevo nebylo před spálením nijak používáno, sloužilo primárně jako palivo).

1. *Dva fragmenty z výdutí nádob, první ostřen hrubším pískem, barva vypálení okrově hnědá a šedá, i. č. 53/20-15/1, druhý ostřen jemným pískem, barva vypálení tmavošedá, i. č. 53/20-15/2.*

2. *Výduť misky (?), materiál s příměsí jemného písku, povrch hladký, barva vypálení tmavošedá, i. č. 53/20-16.*

3. *Dva atypické zlomky z výdutí nádob, první ostřen hrubším křemitým pískem, barva vypálení zdrsnělého povrchu šedohnědá, i. č. 53/20-17/1, druhý ostřen jemným pískem, barva vypálení šedá, i. č. 53/20-17/2.*

4. *Čtyři atypické zlomky: první z hrdla amfory (?), materiál s příměsí křemitého písku, povrch hladký, jemně krakelovaný, barva vypálení na vnější straně šedá, uvnitř oranžová i. č. 53/20-18/1; druhý z výdutě nádoby, materiál s příměsí písku a hrubšího keramického ostřiva, barva vypálení hnědočervená (engoba?), i. č. 53/20-18/2; třetí opět z výdutě nádoby, materiál ostřen hrubším pískem, barva vypálení šedá, i. č. 53/20-18/4; čtvrtý taktéž z výdutě nádoby, materiál ostřen hrubým pískem, barva vypálení světle hnědá, i. č. 53/20-18/4.*

5. *Zlomek z výdutě nádoby, materiál s příměsí hrubého křemitého písku, otřelý povrch na vnější straně překryt oranžovou vrstvičkou, která je na vnitřní straně setřena, i. č. 53/20-19.*

6. *Deset atypických zlomků z výdutí nádob, materiál ostřen hrubším pískem, povrch zdrsnělý a často značně otřelý, barva vypálení převážně okrově hnědá, oranžová a šedá, i. č. 53/20-21/1-10.*

Obdélná hrobová jáma umístěna ve středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 290 × 80 × 155 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do zvětralé droby, její střed vyplněn sprašovým násypem vlastního tělesa mohyly, dílem propadlým až do hrobové schránky, pod ním zával z větších i menších kamenů (délky až 40 cm) s prázdnými relativně velkými dutinami; kolem skeletu, po jeho obvodu, nevýrazné pruhy lignifikovaného dřevěného obložení (markantněji po obou stranách lebky a při levé stěně jámy), fixovaného z vnější strany většími kameny (v hloubce 140 cm), orientace: SZ-JV; vcelku dobře zachovalá kostra ležela v poloze naznak, ruce podél těla, nohy nataženy vedle sebe.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy hradištní keramika (7, jeden zlomek nezvěstný), u pravého kolena železná přezka (8), další železná přezka s týlní destičkou (9), průvlečka (10) a část železného nožíku (11), u levého kolena přezka s týlní destičkou a pevně upevněnou průvlečkou (12), další průvlečka (13) a malé nákončí (14), u pravé kosti holenní železná sekyra (15) a železné kování vědra (16), u chodidel pár železných ostruh (17, 18).

7. *Tenkostěnná výduť zdobená pásy vícenásobné vlnice a mělkými obvodovými rýhami, hmota jemnější ostřená, barva vypálení béžová, i. č. P 3448.*

8. *Železná přezka ve tvaru písmene D se zachovalým trnem (2,3 × 1,7 cm), i. č. P 3452.*

9. *Železná přezka oválného tvaru s trnem a obdélnou týlní destičkou (3,7 × 1,9 cm), i. č. P 3451.*

10. *Železná průvlečka oválného tvaru s poškozeným rámečkem (1,8 × 1,1 cm), i. č. P 3451.*

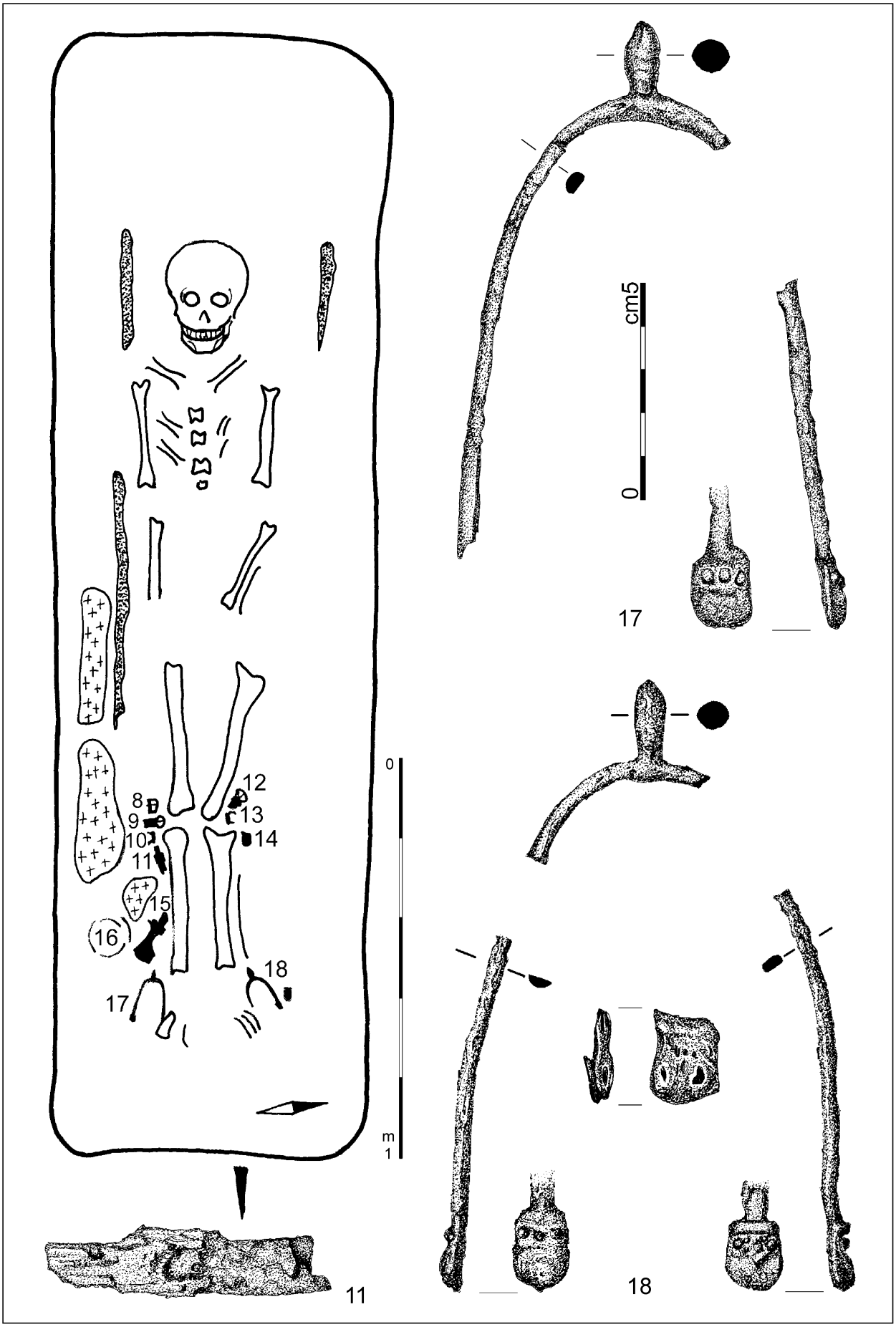
11. *Část železného nože se zbytky dřevěné pochvy patrně z dřeva javoru (Acer ?), (6,5 × 1,5 cm), i. č. P 3455.*

12. *Železná přezka přibližně oválného tvaru s trnem a obdélnou týlní destičkou, v níž je pevně fixována oválná, dvěma podélnými rýhami zdobená průvlečka s třmínkovým rámečkem (3,8 × 2,3 cm), i. č. P 3456.*

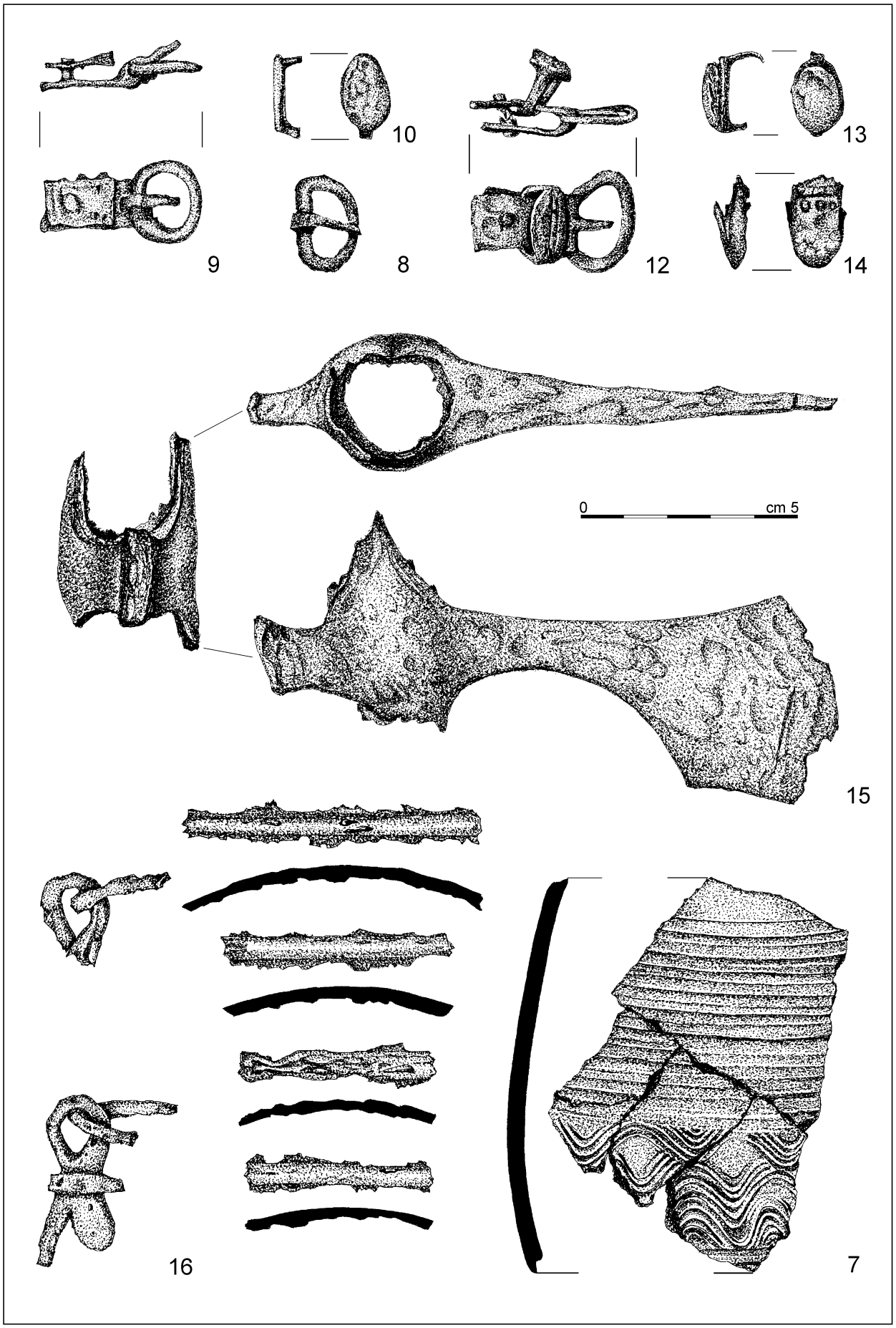
13. *Železná oválná průvlečka s lehce vyklenutým štítkem a poškozeným rámečkem (1,7 × 1,3 cm), i. č. P 3453.*

14. *Železné silně zkorodované nákončí se zářezem na týlní straně pro uchycení řemínku (2,1 × 1,6 cm), i. č. 3456 a třemi nýtky v horizontálním žlábku.*

15. *Částečně poškozená železná sekyra s ostřím o délce 4,9 cm, trojúhelníkovitými ostny, šikmým násadním otvorem a úzkým protáhlým obdélníkovým týlem (2,2 × 0,8 cm) celkové délky 13,6 cm (typ I A dle B. Dostála), v násadním otvoru se zachovala část topůrka pocházející z habru obecného (Carpinus betulus), i. č. P 3454.*

Obr. 8. Stěbořice, mohyla č. 3.

Obr. 9. Stěbořice, mohyla č. 3.

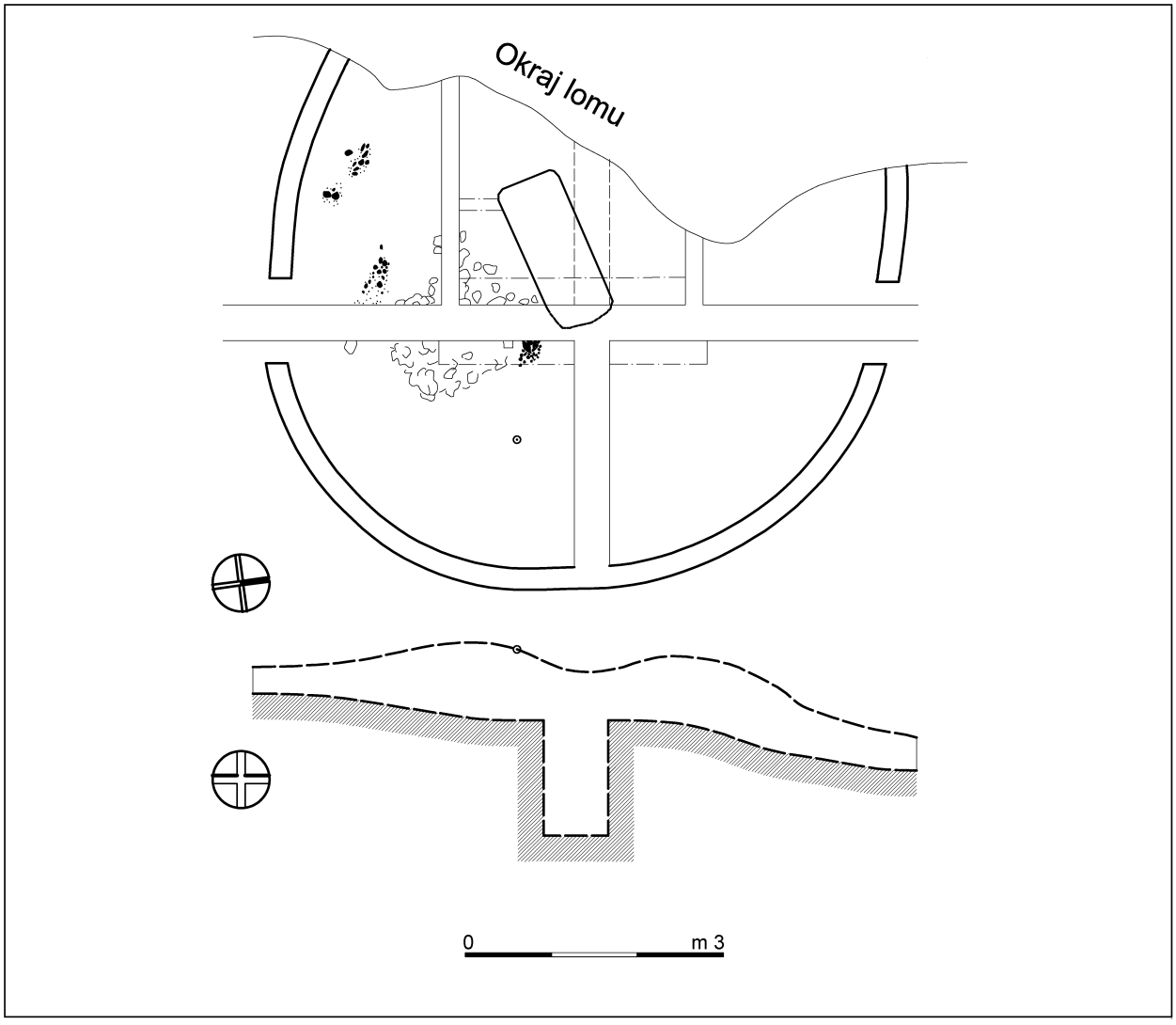
16. Železné kování dřevěného vědra sestávající z relativně tenkých obručí plochého páskového až půloválného průřezu těla (0,6 × 0,3 cm) a očkovitých ataší se zbytky závěsu v nich, dřevo pochází z břízy bradavičnaté (Betula verrucosa), i. č. P 3449.

17. Vyšší ostruha (ležící u pravého chodidla) s mírně rozevřenými raménky a válcovitým až dvoukónickým, na vrcholu zašpičatělým vsazovaným bodcem (14,0 cm), raménka půloválného průřezu těla nesou na svých koncích obdélné, původně zdobené ploténky se třemi nýtky v mělkém horizontálním žlábku pro uchycení řemene, i. č. P 3451.

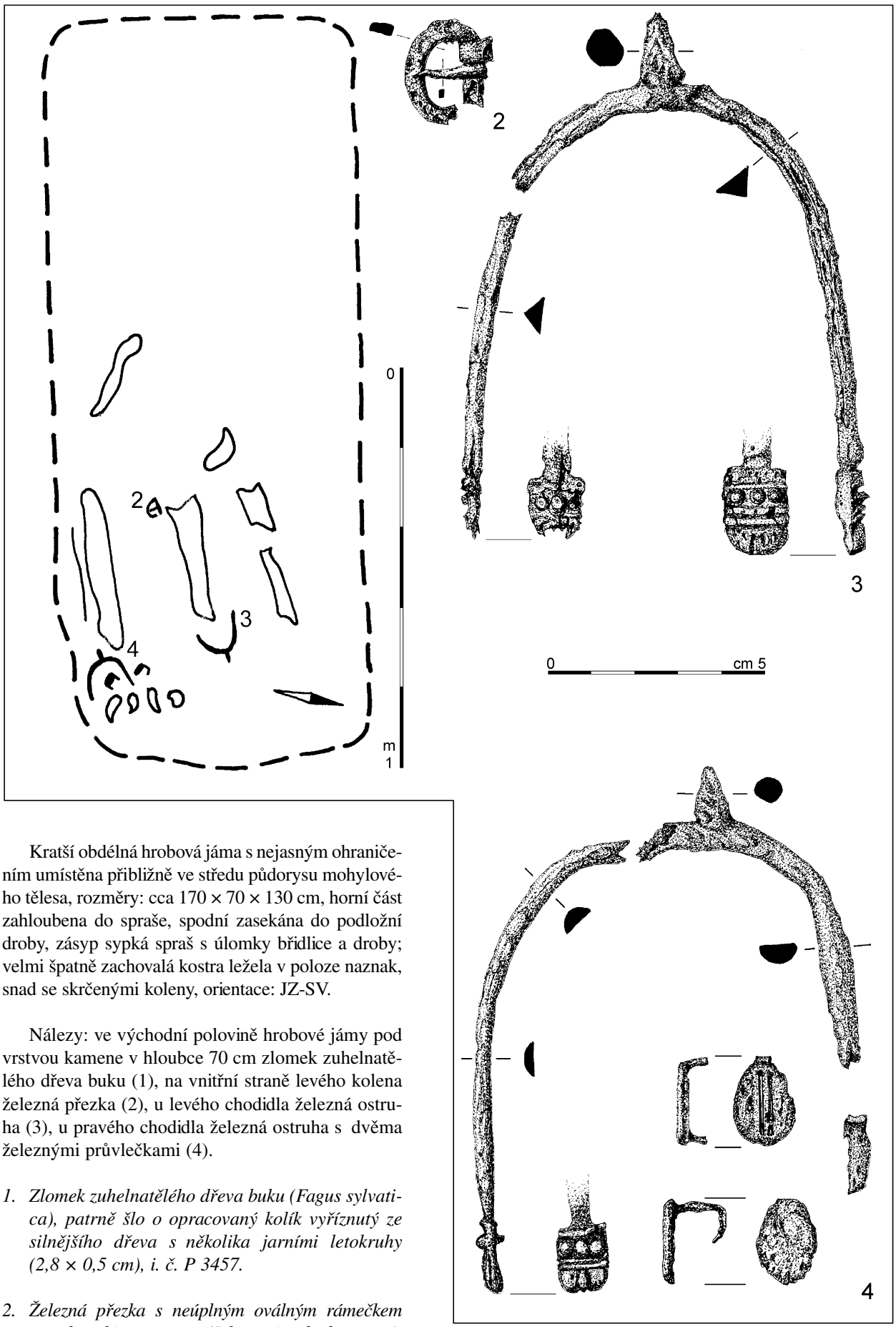
18. Párová ostruha (ležící u levého chodidla) stejného charakteru jako výše popsaný exemplář, na jednom z ramének se zachovaly zbytky petrifikované textilie, součástí její garnitury bylo i drobné štítkové nákončí se třemi, v mělkém horizontálním žlábku umístěnými železnými nýtky a zářezem na týlní straně pro uchycení řemene (2,3 × 1,3 cm), i. č. P 3450.

MOHYLA 4 *Inv. č. P 3457 -3460*

Částečně narušená okrajem lomu, původně patrně pravidelný kruhový půdorys, průměr cca 730 cm, výška cca 100 cm, přibližně ve středu temene mísovitá, bezmála 40 cm hluboká prohlubeň, vzniklá sesednutím tělesa sprašového násypu nad hrobovou jámou, krytou přibližně 30 cm mocnou vrstvou úlomků droby, u severní paty pláště zřetelná jáma, zahloubená až na zvětralé podloží, vzniklá vybráním materiálu pro násyp mohyly.

Obr. 10. Stěbořice, mohyla č. 4.

Kratší obdélná hrobová jáma s nejasným ohraničením umístěna přibližně ve středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: cca 170 × 70 × 130 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, zásyp sypká spraš s úlomky břidlice a droby; velmi špatně zachovalá kostra ležela v poloze naznak, snad se skrčenými koleny, orientace: JZ-SV.

Nálezy: ve východní polovině hrobové jámy pod vrstvou kamene v hloubce 70 cm zlomek zuhelnatělého dřeva buku (1), na vnitřní straně levého kolena železná přezka (2), u levého chodidla železná ostruha (3), u pravého chodidla železná ostruha s dvěma železnými průvlečkami (4).

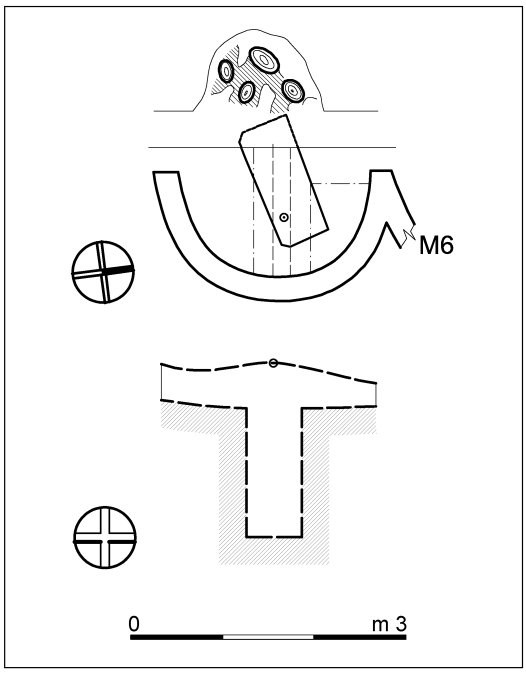
1. *Zlomek zuhelnatělého dřeva buku (Fagus sylvatica), patrně šlo o opracovaný kolík vyříznutý ze silnějšího dřeva s několika jarními letokruhy (2,8 × 0,5 cm), i. č. P 3457.*

2. *Železná přezka s neúplným oválným rámečkem a zachovalým trnem s přichyceným zbytkem petrifikované tkaniny (2,8 × 2,3 cm), i. č. P 3458.*

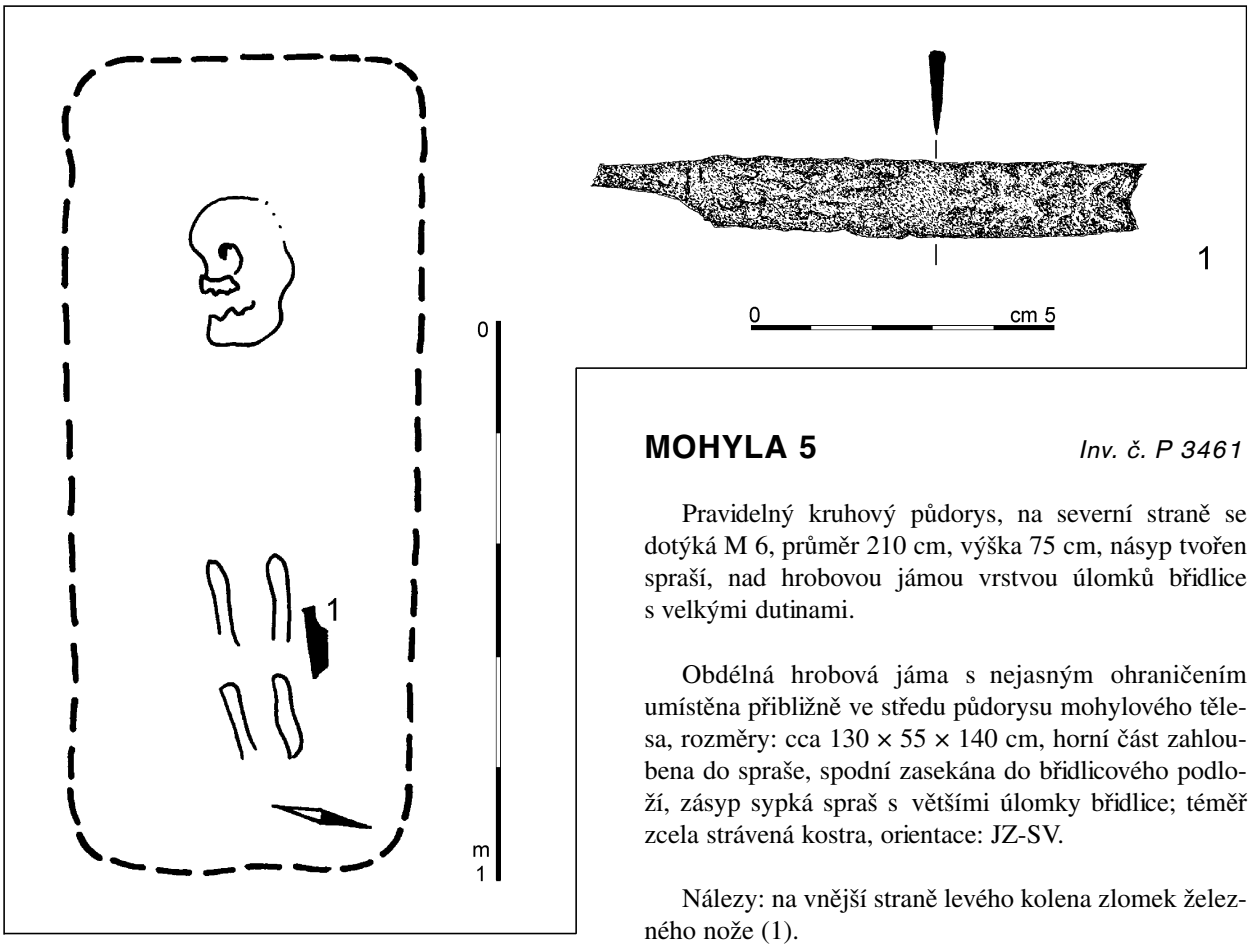
Obr. 11. Stěbořice, mohyla č. 4.

3. *Železná subtilnější ostruha (ležící u levého chodidla), vykovaná do tvaru písmene U, s jehlancovitým, patrně vsazovaným bodcem (12,5 cm), raménka trojúhelníkovitého průřezu těla jsou ukončena štítkovými nestejně velkými ploténkami se třemi v mělkém horizontálním žlábku umístěnými železnými nýtky pro upevnění řemene, ploténky jsou pod nýtky plasticky členěny horizontálními a na ně navazujícími vertikálními rýhami, na vnitřní straně jednoho z ramének zachován malý kousek petrifikované textilie, i. č. P 3459.*

4. *Železná neúplná subtilnější ostruha (ležící u pravého chodidla), vykovaná nejspíše do tvaru písmene U, s kratším jehlancovitým patrně vsazovaným bodcem, raménka půloválného průřezu těla jsou ukončena menšími štítkovými ploténkami se třemi v mělkém horizontálním žlábku umístěnými železnými nýtky pro uchycení řemene (dochovala se pouze jedna), ploténka je pod nýtky plasticky členěna horizontálními a na ně navazujícími vertikálními rýhami, garnituru zastupují dvě oválné průvlečky s neúplným rámečkem, z nichž jedna je zdobena dvěma podélnými rýhami, i. č. P 3460.*

Obr. 12. Stěbořice, mohyla č. 5.

Obr. 13. Stěbořice, mohyla č. 5.

MOHYLA 5

Inv. č. P 3461

Pravidelný kruhový půdorys, na severní straně se dotýká M 6, průměr 210 cm, výška 75 cm, násyp tvořen spraší, nad hrobovou jámou vrstvou úlomků břidlice s velkými dutinami.

Obdélná hrobová jáma s nejasným ohraničením umístěna přibližně ve středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: cca 130 × 55 × 140 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do břidlicového podloží, zásyp sypká spraš s většími úlomky břidlice; téměř zcela strávená kostra, orientace: JZ-SV.

Nálezy: na vnější straně levého kolena zlomek železného nože (1).

1. Neúplný železný nůž s lehce odsazeným řapem a odlomeným hrotem (4,1 × 1,2 cm), i. č. P 3461.

MOHYLA 6

Inv. č. P 3461a -3474

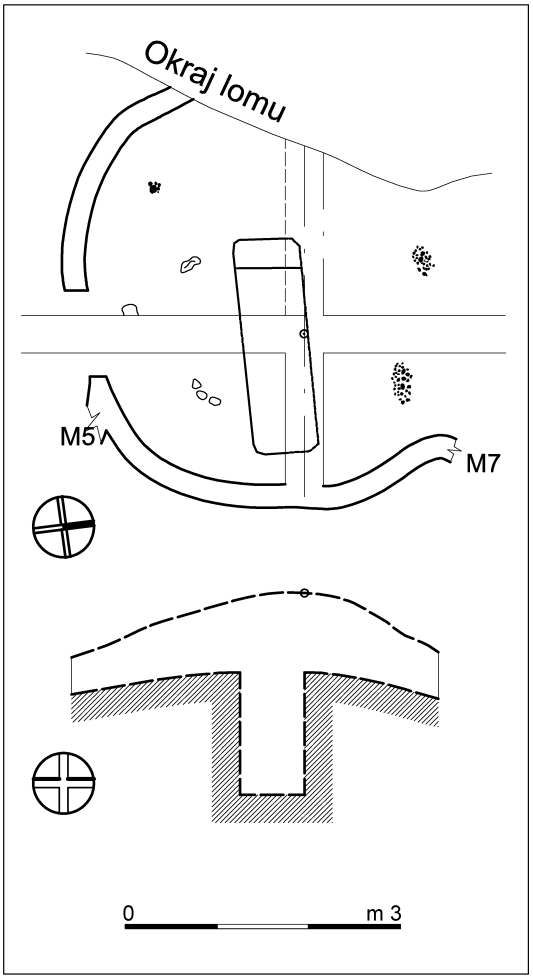
Částečně narušená okrajem lomu, na severní straně propojená s M 7 tak, že oba násypy tvoří spojené těleso, na východní straně se dotýká M 10, na straně jižní M 5, původně patrně pravidelný kruhový půdorys, průměr 500 cm, výška 85 cm, násyp tvořen sypkou spraší prostoupenou drobou a břidlicí, kopírující okraj hrobové jámy, ve středu JV kvadrantu na původní úrovni terénu tři větší kameny a kumulace uhlíků s dočervena propálenou zeminou u obvodu pláště.

Nálezy: v násypu severozápadního kvadrantu v hloubce 40 cm (1) a v hloubce 60 cm (2) keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí, v jihovýchodním kvadrantu uhlíky (nedochovány, podle určení z roku 1952 všechny pocházely z dubu, dřevo nebylo před spálením nijak používáno, sloužilo primárně jako palivo).

1. Tři fragmenty z výdutí nádob, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení šedá až hnědá, povrch částečně překryt žlutohnědým sprašovým povlakem, i. č. 53/20-34a/1-3.

2. Zlomek z výdutě či hrdla nádoby, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení tmavošedá až hnědošedá, i. č. 53/20-34b.

Obdélná hrobová jáma umístěna zhruba ve středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 235 × 75 × 134 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, na sprašových stěnách výrazné obloukovité stopy související s jejich úpravou (přisekáváním) nástrojem s užším ostřím (sekyrou?), v západní stěně, za lebkou pohřbeného, vysekán cca 30 cm široký a přibližně 90 cm vysoký výklenek, zásyp sypká prachová spraš s úlomky droby, břidlice a uhlíky, dobře se oddělující od stěn hrobové jámy; poměrně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s rukama podél těla, levá paže mírně pokrčena v lokti, lebka skloněna k levé klíční kosti, nohy nataženy vedle sebe, orientace: SZ-JV.

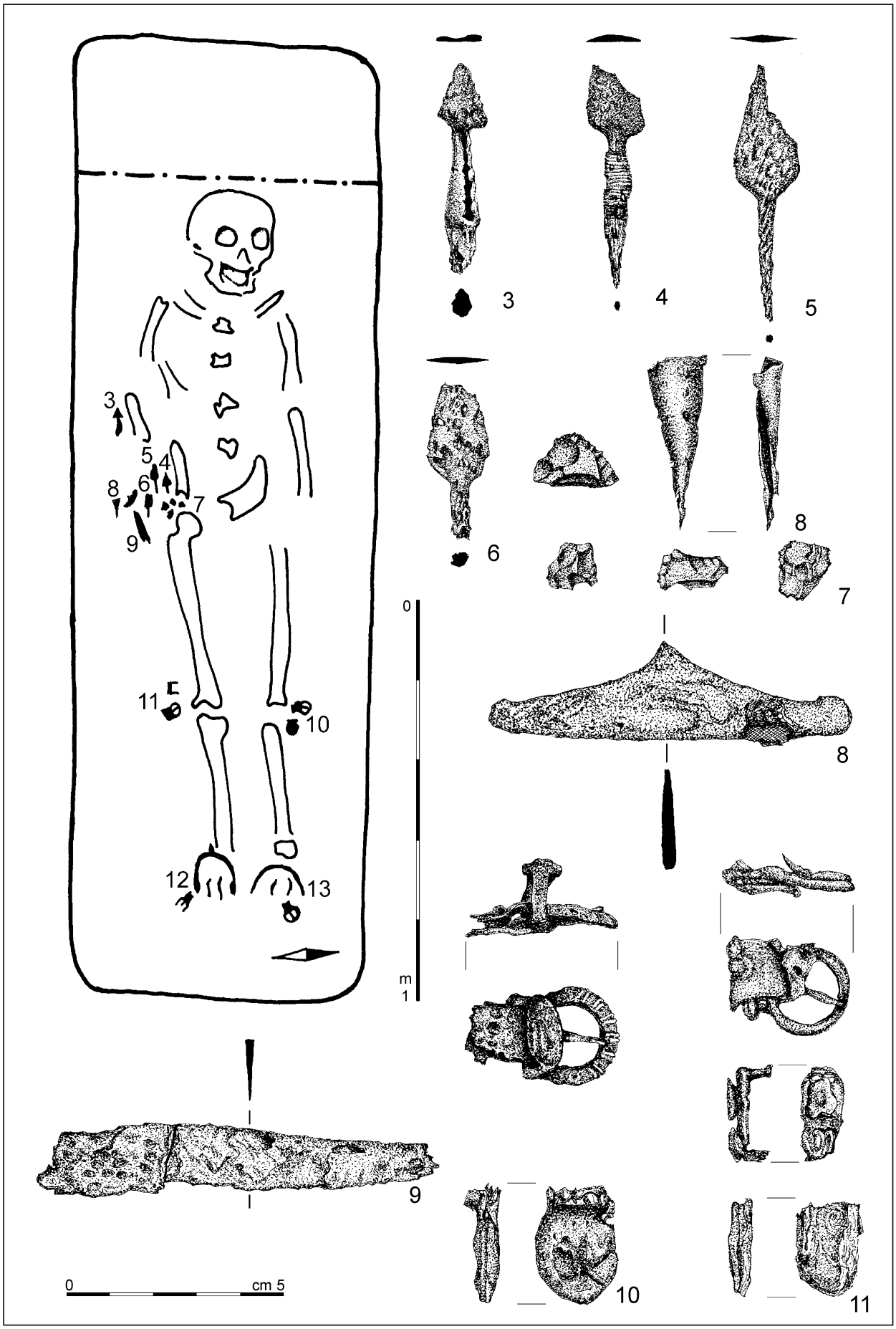
Obr. 14. Stěbořice, mohyla č. 6.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy až do hloubky 180 cm od temene mohyly rozptýleny uhlíky (nedochovány, podle určení z roku 1952 všechny pocházely z dubu, dřevo nebylo před spálením nijak používáno, sloužilo primárně jako palivo), vně lokte pravé paže železný hrot se zbytkem dřevěné násady (3), druhý u pravého zápěstí (4), třetí a čtvrtý na vnější straně pravé dlaně (5, 6) společně se čtyřmi křesacími kameny (7), železnou ocílkou, železným kornoutovitým předmětem (8) a dvěma zlomky železného nože (9) – všechny předměty obaleny organickou hmotou rostlinného původu se zbytky tkaniny na povrchu (váček ?), vně kolen železné podkolenní garnitury – levá (10), pravá (11), u pravého chodidla železná ostruha (12), u levého chodidla železná ostruha s přezkou (13).

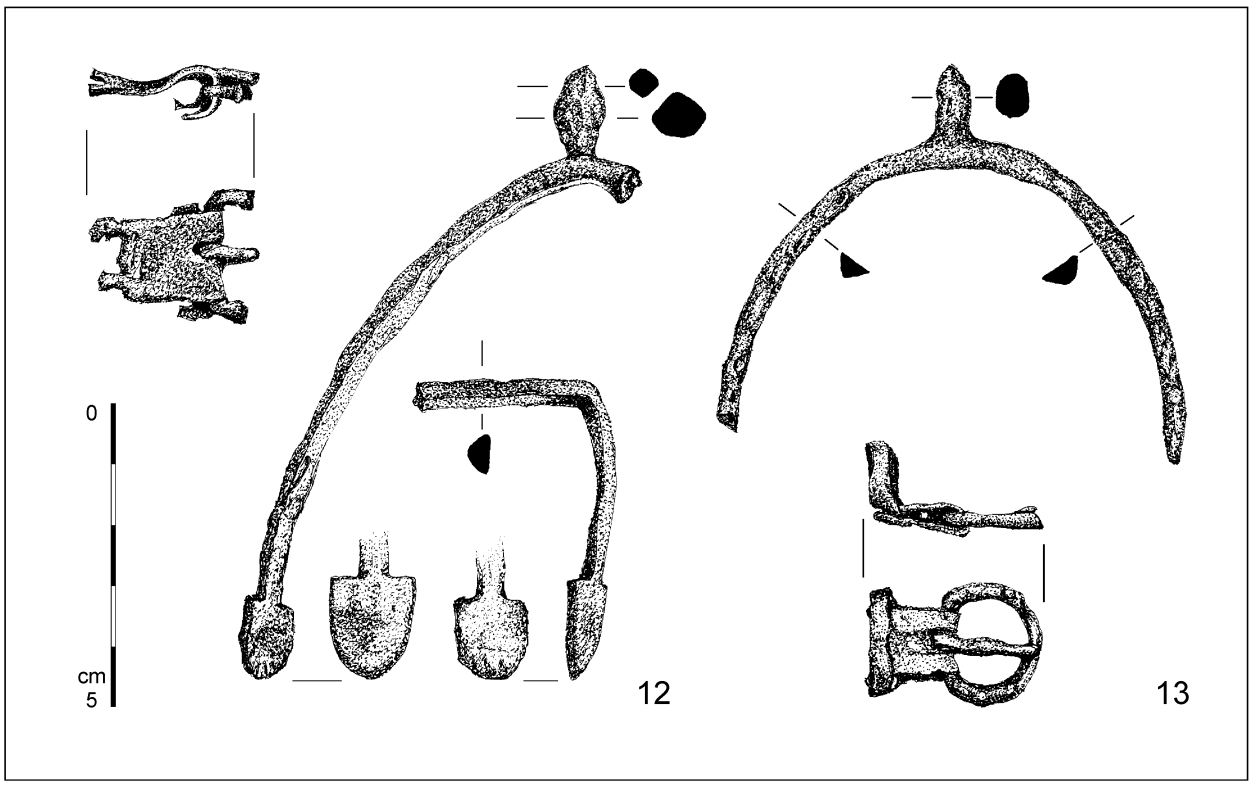
3. Železný hrot střely luku s odlomenými křidélky a tulejkou, v níž se dochovaly zbytky dřevěné násady z dubu letního (Quercus robur), (5,6 × 1,4 cm), i. č. P 3461a.

4. Neúplný železný, původně zřejmě listovitý hrot střely luku s trnem, na němž jsou patrny zbytky rozštěpené dřevěné násady (blíže neurčitelný jehličnan) ovinuté tenkou šňůrkou (5,8 × 1,6 cm), i. č. P 3462.

5. Neúplný železný hrot střely luku s poškozeným listem a delším trnem, (5,8 × 1,5 cm), i. č. P 3472.

Obr. 15. Stěbořice, mohyla č. 6.

Obr. 16. Stěbořice, mohyla č. 6.

6. *Neúplný železný listovitý hrot střely luku se zesíleným trnem (4,1 × 1,6 cm), i. č. P 3473.*

7. *Čtyři křesací kameny, materiál silicit z krakovsko-čenstochovské jury, i. č. P 3467 (2,0 × 1,2 cm), materiál glacigenních sedimentů, i. č. P 3468 (1,3 × 1,3 cm), i. č. P 3469 (1,8 × 0,9 cm), i. č. P 3470 (1,5 × 1,3 cm).*

8. *Neúplná železná ocílka se zbytky petrifikované textilie (8,3 × 2,3 cm) společně s železným kornoutovitým předmětem neznámého účelu (4,0 × 1,3 cm), i. č. P 3471.*

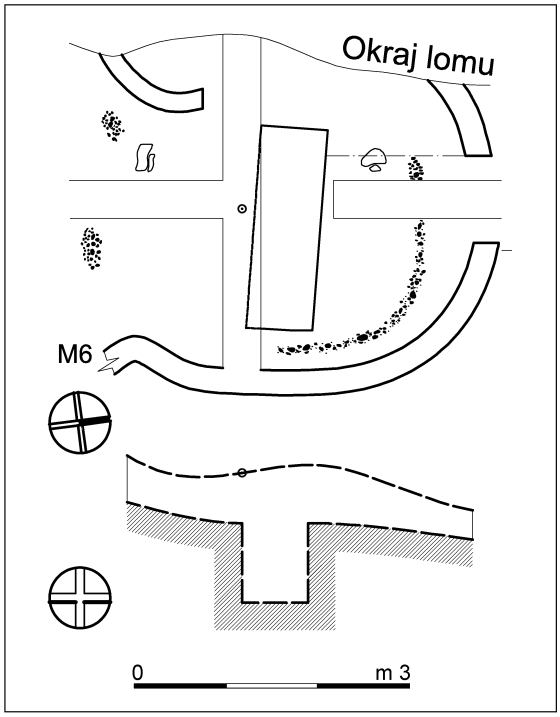
9. *Neúplný železný nůž s odlomeným hrotem a trnem (9,3 × 1,5 cm), i. č. P 3474.*

10. *Železná přezka se zdobeným oválným rámečkem a neúplnou týlní obdélnou destičkou, v níž je pevně uchycena železná průvlečka elipsovitého tvaru s pravoúhlým zachycovačem (3,5 × 2,3 cm), součástí garnitury je i železné štítkové nákončí se čtyřmi železnými nýtky (2,8 × 1,8 cm), i. č. P 3463.*

11. *Železná přezka s oválným rámečkem, trnem a destruovanou týlní destičkou (3,1 × 2,0 cm), součástí garnitury je i oválná průvlečka s neúplným rámečkem (2,2 × 0,7 cm) a drobné železné štítkové nákončí bez nýtků (2,1 × 1,4 cm), i. č. P 3464.*

12. *Železná subtilnější široce rozevřená ostruha (ležící u pravého chodidla) s dvoukónickým bodcem vykovaná z jednoho kusu železa (10,2 cm), raménka půloválného průřezu těla jsou ukončena lopatkovitými lehce vyklenutými ploténkami beze stopy po nýtech, garnituru zastupuje silně poškozená přezka s obdélnou týlní destičkou (2,8 × 2,2 cm); i. č. P 3465.*

13. *Neúplná subtilnější železná ostruha (ležící u levého chodidla) s válcovitým částečně odlomeným bodcem vykovaná z jednoho kusu železa, raménka půloválného průřezu těla, ploténky chybí, na vnitřní straně přichyceny zbytky petrifikované kůže, na vnější straně petrifikovaného plátna, garnituru zastupuje relativně dobře zachovalá přezka s oválným rámečkem, trnem a obdélnou týlní destičkou, v níž je pevně upevněna průvlečka tvořená pouze úzkým obdélným zachycovačem (2,9 × 2,0 cm), i. č. P 3466.*

Obr. 17. Stěbořice, mohyla č. 7.

MOHYLA 7

Inv. č. P 3475 -3492

Částečně narušená okrajem lomu, na jižní straně propojená s M 6 tak, že oba násypy tvoří spojené těleso, na východní straně se dotýká M 9, mírně oválný půdorys je dán pozicí na již relativně prudším svahu, průměr cca 400 cm, výška 69 cm, násyp tvořen spraší prostoupenou úlomky droby a břidlice, při severním a severovýchodním okraji pláště na původní úrovni terénu do oblouku nakladené uhlíky.

Nálezy: v násypu tělesa (blíže neurčeno) v hloubce 40 cm středověká železná přezka (1) a středověký střep (2), po obvodu uhlíky (nedochovány, pocházejí z dubu).

1. *Železná přezka s trapezoidním rámečkem, záchytným trnem a kruhovou týlní destičkou (4,3 × 6,2 cm), i. č. 53/20-46.*

2. *Fragment dna s přilehlou částí výdutě, materiál s příměsí písku, povrch zrnitý, barva vypálení okrově hnědá, i. č. 53/20-47.*

Obdélná hrobová jáma umístěna přibližně ve středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 205 × 71 × 135 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, zásyp sypká spraš s úlomky droby; relativně slušně zachovalá kostra spočívající v rakvi, po níž se na všech čtyřech stranách zachovaly zbytky lignifikovaného dřeva, a ležící v poloze naznak s rukama podél těla a nohama nataženýma vedle sebe, byla ve výšce 20 cm nade dnem překryta dřevěným víkem o síle cca 3 cm, orientace: SZ-JV.

Nálezy: na pravé straně lebky (3) a u pravého chodidla (4) keramické zlomky lidu kultury popelnicových polí, u temene kadeř kaštanových vlasů (nedochováno), u pravého spánku čtyři bronzové náušnice s bubínky (5-8) a dva volné bronzové bubínky s tenkým, bronzovým drátkem (9), u levého spánku rovněž čtyři bronzové náušnice (10-13), další tři volné bronzové bubínky (14) a bronzová spirálka (15), na prostřednících obou rukou bronzové plechové štítkové prsteny – na pravé (16), na levé (17), mezi stehenními kostmi železný nůž hrotem dolů se zbytky dřevěné pochvy (18).

3. *Dva atypické zlomky z výdutí nádob, materiál s příměsí hrubšího písku, povrch drsný, otřelý, barva vypálení světle šedá a šedooranžová, i. č.53/20-48/1-2.*

4. *Zlomek z výdutě nádoby, materiál jemný písčitý, barva vypálení světle oranžová, i. č. 53/20-49.*

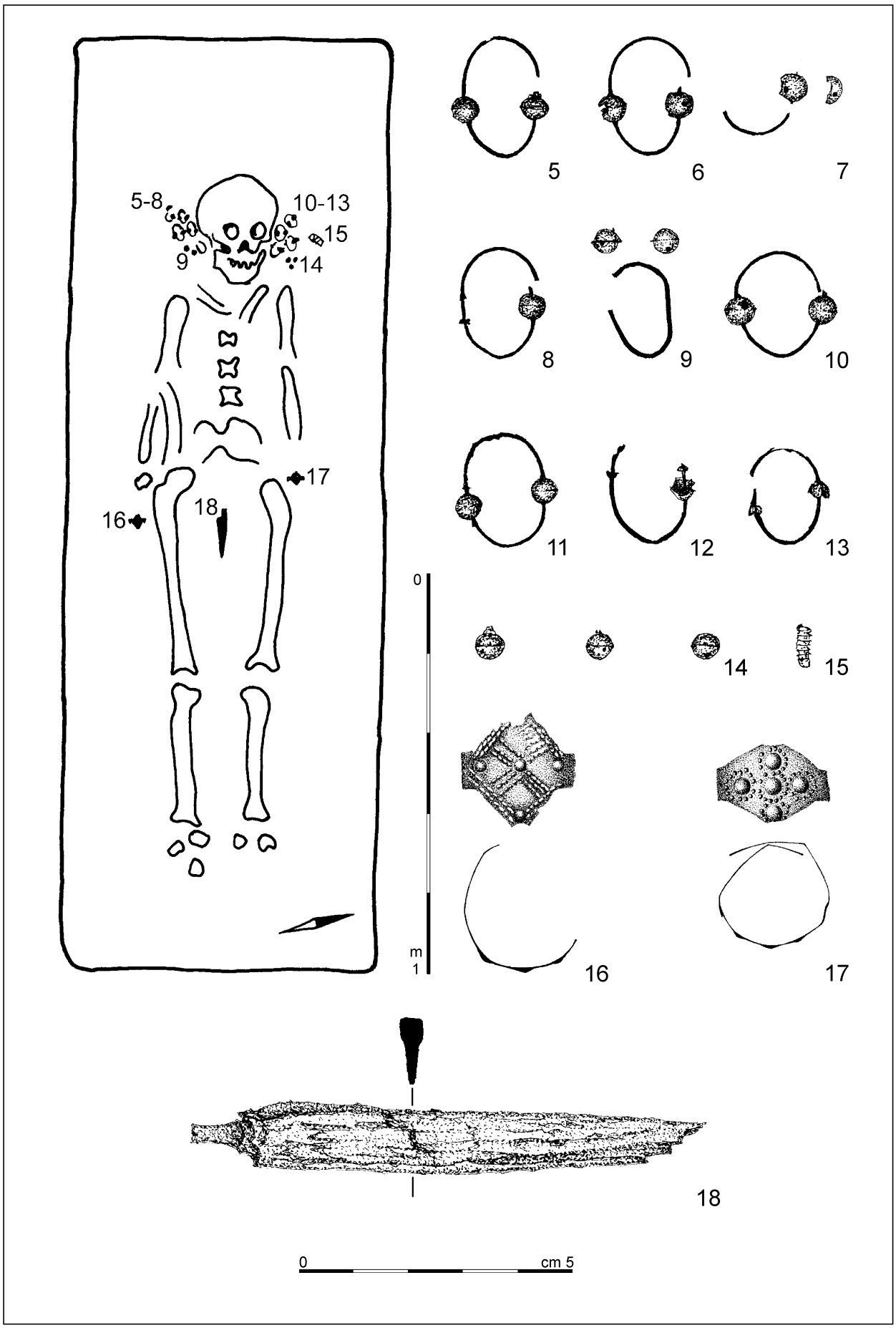
5. *Bronzová náušnice se dvěma dutými nezdobenými kuličkami (bubínky) složenými ze dvou polokoulí a umístěnými proti sobě na tenkém drátku, spodní oblouk ovinut ještě vlasovým drátkem (2,2 cm, průměr bubínku 0,5 cm), i. č. P 3475.*

6. *Bronzová náušnice se dvěma dutými nezdobenými kuličkami (bubínky) složenými ze dvou polokoulí a umístěnými proti sobě na tenkém drátku, spodní oblouk ovinut ještě vlasovým drátkem (2,0 cm, průměr bubínku 0,5 cm), i. č. P 3476.*

7. *Rozpadlá bronzová náušnice se zbytky dvou dutých kuliček (bubínků), i. č. P 3477.*

8. *Bronzová náušnice se dvěma dutými nezdobenými kuličkami (bubínky) složenými ze dvou polokoulí a umístěnými proti sobě na tenkém drátku, spodní oblouk ovinut ještě vlasovým drátkem (1,8 cm, průměr bubínku 0,5 cm), i. č. P 3478.*

9. *Bronzová náušnice se dvěma volnými ze dvou polokoulí složenými dutými nezdobenými kuličkami – bubínky (průměr 0,6 cm), i. č. P 3479-3481.*

Obr. 18. Stěbořice, mohyla č. 7.

10. Bronzová náušnice se dvěma dutými nezdobenými kuličkami (bubínky) složenými ze dvou polokoulí a umístěnými proti sobě na tenkém drátku, spodní oblouk ovinut ještě vlasovým drátkem (2,1 cm, průměr bubínku 0,6 cm), i. č. P 3482.

11. Bronzová náušnice se dvěma dutými nezdobenými kuličkami (bubínky) složenými ze dvou polokoulí a umístěnými proti sobě na tenkém drátku, spodní oblouk ovinut ještě vlasovým drátkem (2,1 cm, průměr bubínku 0,6 cm), i. č. P 3483.

12. Neúplná bronzová náušnice se zachovalou částí jedné duté kuličky z obou protilehlých (1,8 cm), i. č. P 3484.

13. Bronzová náušnice se dvěma špatně dochovanými dutými nezdobenými kuličkami (bubínky) umístěnými proti sobě na tenkém drátku (1,9 cm), i. č. P 3485.

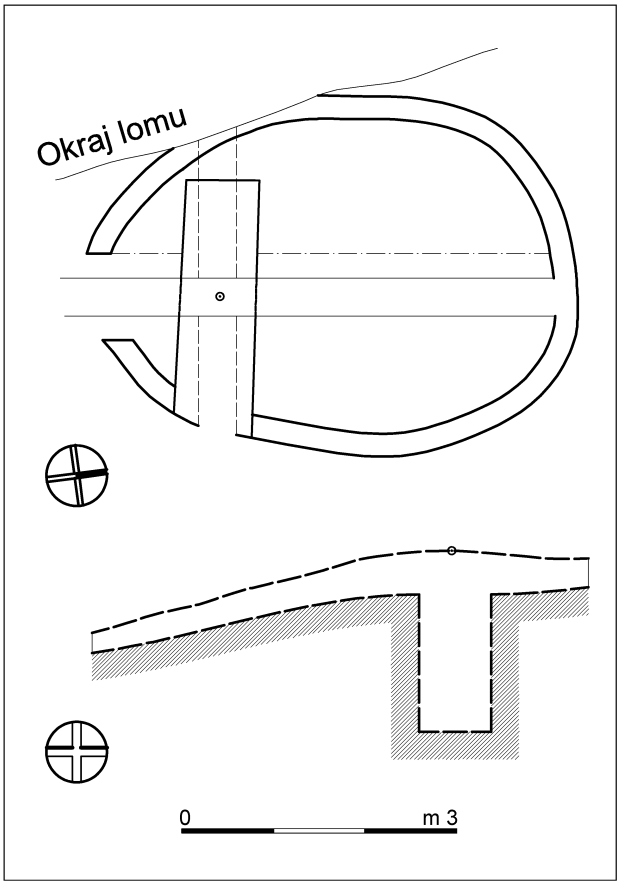
14. Dva úplné a jedna polovina bronzového bubínku z dutého plechu z náušnic s protilehlými kuličkami (průměr 0,6 cm), i. č. P 3486-3488.

15. Bronzová spirálka se vsazenou bronzovou kuličkou z náušnice se spirálovitým ukončením oblouku (0,9 cm, průměr 0,4 cm), i. č. P 3489.

16. Bronzový prsten s kosočtverečným štítkem zdobeným pěti většími zespodu vybíjenými, do kříže uspořádanými puklič kami, obtočenými věnci stejnou technikou provedených drobných perliček a propojenými po obvodu dvojitými, na ploše trojitými řadami perliček v podobě písmene X (rozměry štítku 1,8 × 1,8 cm), i. č. P 3490.

17. Bronzový prsten s kosočtverečným štítkem zdobeným pěti většími zespodu vybíjenými, do kříže uspořádanými puklič kami, obtočenými věnci stejnou technikou provedených drobných perliček (rozměry štítku 1,7 × 1,3 cm), i. č. P 3491.

18. Železný štíhlý nůž se zbytky dřevěné pochvy (z blíže neurčitelného listnáče) s odsazeným neúplným řapem a odlomeným hrotem čepele (9,5 × 1,3 cm), i. č. P 3492.

Obr. 19. Stěbořice, mohyla č. 8.

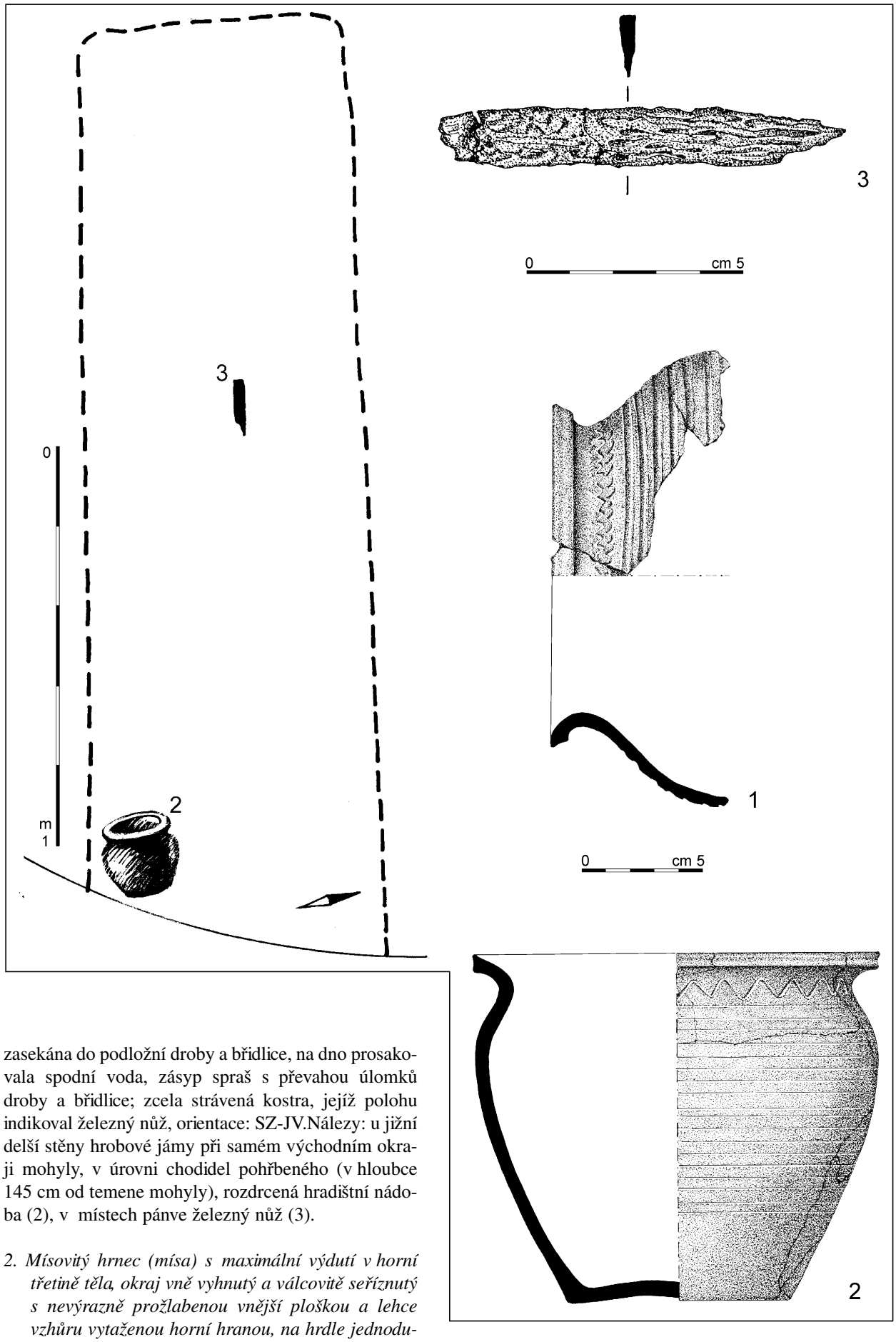
MOHYLA 8 *Inv. č. P 3493 -3495*

Částečně narušená okrajem lomu, na jihovýchodní straně se dotýká M 9, oválný půdorys je dán pozicí na již relativně prudším svahu, s nímž na severní straně splývá, průměr cca 400 × 500 cm s delší osou orientovanou ve směru S-J, výška 45 cm, násyp tvořen spraší nevýrazně prostoupenou úlomky droby a břidlice.

Nálezy: ve spodní části násypu tělesa mohyly na původní úrovni terénu shluk střepů z rozbité hradištní nádoby (1).

1. Horní část rekonstruovaného hrnce s okrajem vně vyhnutým a nálevkovitě seříznutým s lehce prožlabenou vnější ploškou, pod hrdlem nízká, strmá jednoduchá vlnice, tělo zdobeno nepravidelnými obvodovými mělkými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová s šedými skvrnami, povrch drsnější, krupičkovitý, místy otřelý s vystupujícími zrnky písku, i. č. P 3493.

Patrně obdélná hrobová jáma s nejasným ohraničením umístěna poněkud excentricky v jižní polovině půdorysu mohylového tělesa, rozměry: cca 254 × 81 × 145 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní

zasekána do podložní droby a břidlice, na dno prosakovala spodní voda, zásyp spraš s převahou úlomků droby a břidlice; zcela strávená kostra, jejíž polohu indikoval železný nůž, orientace: SZ-JV.Nálezy: u jižní delší stěny hrobové jámy při samém východním okraji mohyly, v úrovni chodidel pohřbeného (v hloubce 145 cm od temene mohyly), rozdrcená hradištní nádoba (2), v místech pánve železný nůž (3).

2. Mísovitý hrnec (mísa) s maximální výdutí v horní třetině těla, okraj vně vyhnutý a válcovitě seříznutý s nevýrazně prožlabenou vnější ploškou a lehce vzhůru vytaženou horní hranou, na hrdle jednoduchá vlnice, tělo zdobeno hřebenovými jemnými

Obr. 20. Stěbořice, mohyla č. 8.

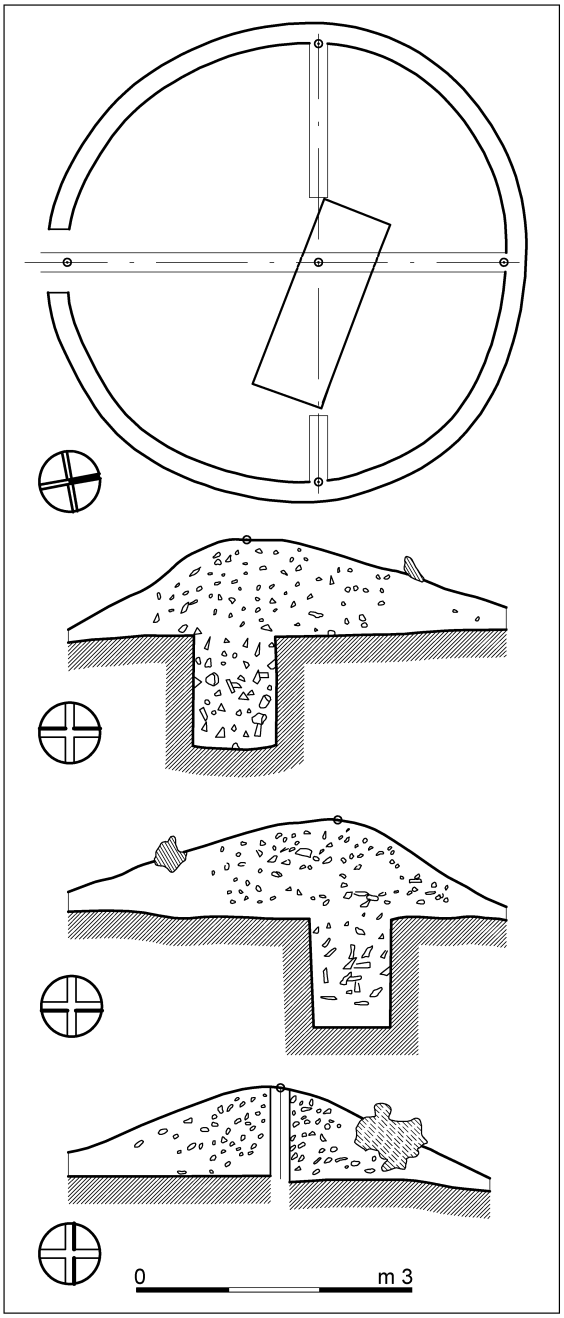
rýhami, hmota středně hrubá, ostřená, povrch většinou hladký až krupičkovitý, na výduti částečně otřelý, barva vypálení na vnější straně šedohnědá s tmavšími šedými skvrnami, na vnitřní straně, v místě hrdla, šedočerné zbytky připečené organické hmoty, výška 14,4 cm, průměr ústí 16,8 cm, průměr dna 9,1 cm, i. č. P 3494.

3. *Železný nůž s chybějícím řapem sestávající ze dvou částí (9,4 × 1,4), i. č. P 3495.*

MOHYLA 9

Inv. č. P 3496 -3504

Pravidelný kruhový půdorys, na východní straně se dotýká M 6, na straně severozápadní M 8, průměr 475 cm, výška 108 cm, násyp tvořen spráší vcelku hustě prostoupenou úlomky droby.

Obr. 21. Stěbořice, mohyla č. 9.

Nálezy: na původní úrovni terénu drobné uhlíky (nedochovány), v jihovýchodním kvadrantu, v hloubce cca 100 cm, zlomky hradištní keramiky (1), v severovýchodním kvadrantu keramický fragment kultury lidu popelnicových polí (2).

1. *Dva drobné zlomky z výdutě nádoby, materiál s příměsí jemného křemitého písku, povrch drsný, barva vypálení na vnější straně hnědočervená, na vnitřní šedá, i. č. 53/21-1/1-2.*

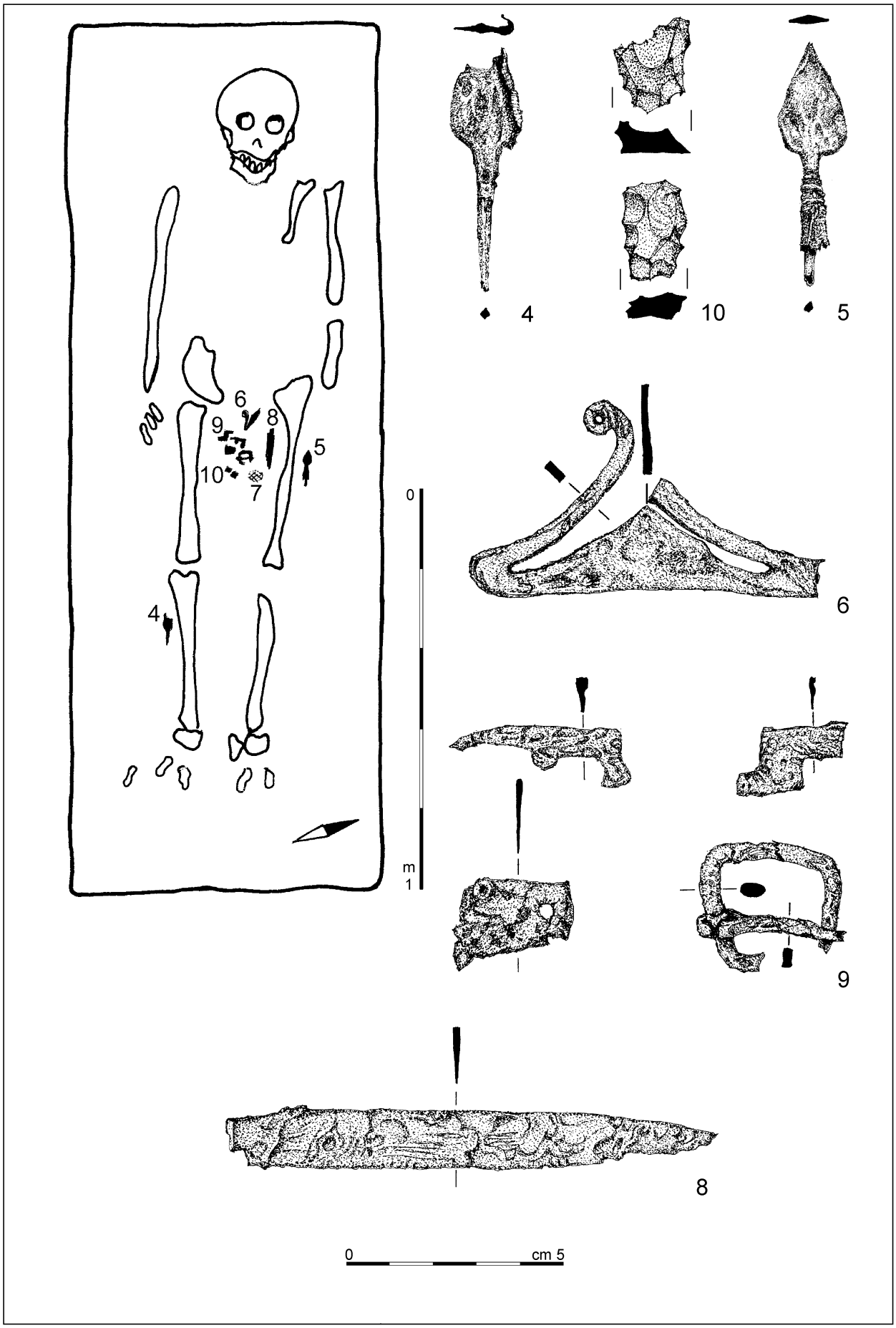
2. *Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení na vnější straně šedá, na vnitřní šedohnědá, i. č. 53/21-2.*

Obdélná hrobová jáma umístěna od středu půdorysu mohylového tělesa směrem k severovýchodu, rozměry: 215 × 72 × 122 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, zásyp sypká spraš s úlomky droby a uhlíky; relativně slušně zachovalá kostra v poloze naznak s lebkou na týlu, rukama podél těla a nohama nataženýma vedle sebe spočívala v dřevěné rakvi, jejíž lignifikované pozůstatky zjištěny podél stěn a na dně jámy, víko nezaznamenáno, orientace: SZ-JV.

Nálezy: ve východní polovině jámy, v hloubce 210 cm pod vrcholem mohyly, dva větší uhlíky (nedochovány), v hloubce 220 cm hradištní střep (3), u pravé kosti holenní železný hrot s řapem se zbytky násady a přichycenými útržky plátna (4), druhý hrot vně levé kosti stehenní (5), těsně u levé kosti stehenní kumulace železných předmětů, které byly patrně uloženy v plátěném váčku: ocílka (6) s pozůstatky tkaniny (7), nůž hrotem směrem k chodidlům (8), pět zlomků závěsu či kování (?) s přichycenými zbytky tkaniny (9), dva křesací kameny (10).

3. *Zlomek výdutě nádoby, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení okrově hnědá, na vnitřní straně hnědošedá, i. č. P 3496.*

4. *Neúplný železný listovitý hrot střely luku s trnem se zbytky dřevěné pochvy (blíže neurčitelný jehličnan)*

Obr. 22. Stěbořice, mohyla č. 9.

a petrifikované tkaniny v plátnové vazbě (5,6 × 1,7 cm), i. č. P 3497.

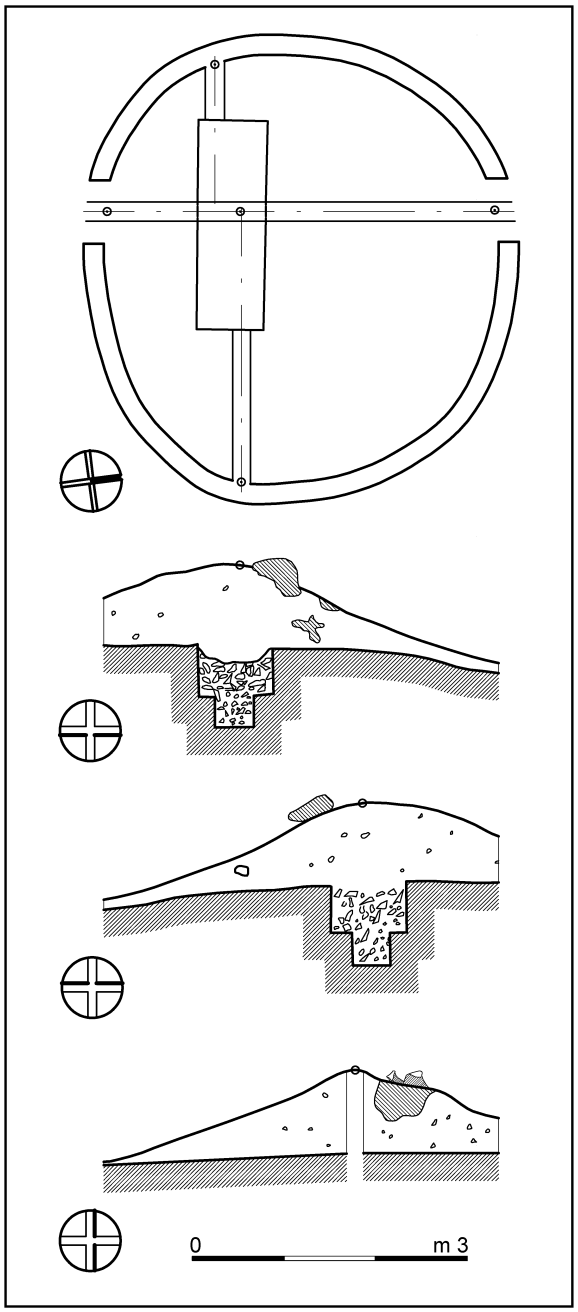
5. *Železný listovitý hrot střely luku s tulejkou a zbytky dřevěné násady ovinuté tenkou šňůrkou (4,8 × 1,6 cm), i. č. P 3504.*

6. *Neúplná železná lyrovitá ocílka s trojúhelníkovitým tělem a ramenem ukončeným očkem (8,2 × 4,6 cm), i. č. P 3498.*

7. *Fragment rzí petrifikované tkaniny s plátnovou vazbou, průměr 2,2 cm, i. č. P 3500.*

8. *Neúplný železný nůž s chybějícím řapem (11,3 × 1,4 cm), i. č. P 3499.*

9. *Pět zlomků plochého páskového kování s přichycenými zbytky tkaniny plátnové vazby, pocházející patrně z plátěného váčku, součástí je rovněž neúplná železná přezka s trnem a lehce deformovaným rámečkem (3,3 × 3,0 cm), i. č. P 3501.*

Obr. 23. Stěbořice, mohyla č. 10.

10. Dva křesací kameny, materiál silicit glacigenních sedimentů (2,2 × 1,7 cm a 2,3 × 1,4 cm), i. č. P 3502-3503.

MOHYLA 10

Inv. č. P 3505 -3509

Mírně oválný půdorys, na jižní straně se lehce dotýká M 11, průměr 470 × 430 cm s delší osou orientovanou ve směru Z-V, výška 90 cm, násyp tvořen spraší jen sporadicky prostoupenou úlomky droby a břidlice, v severovýchodním kvadrantu na původním niveau zaznamenány dva zlomky spálených polen.

Nálezy: v násypu jihovýchodního kvadrantu, v hloubce 45 cm, hradištní zlomek (1) a v hloubce 90 cm dva keramické fragmenty lidu kultury popelnicových polí (2), další dva stejného časového zařazení v severozápadním kvadrantu, v hloubce 30 cm (3) a 70 cm (4).

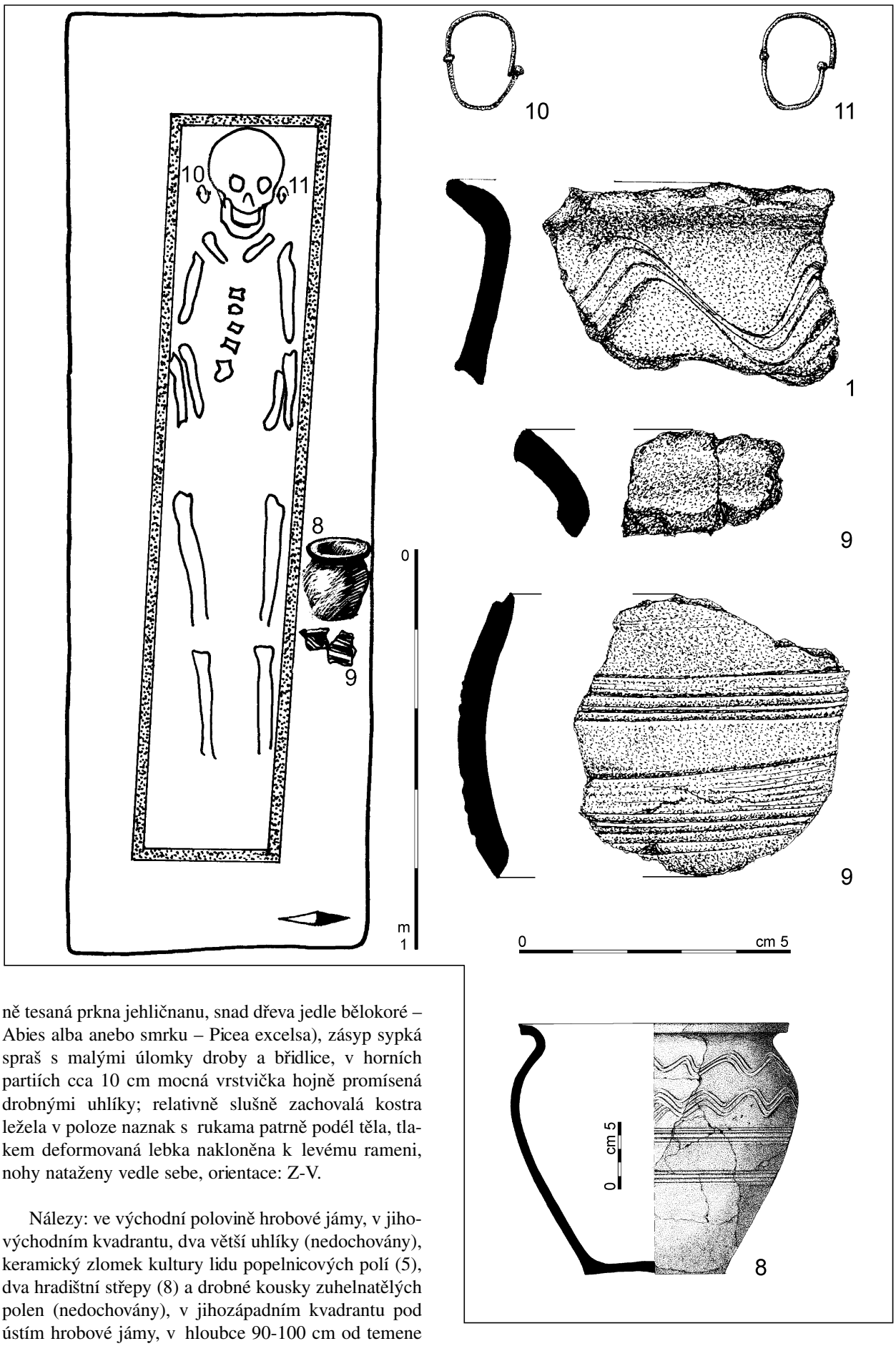
1. *Okraj vně vyhnutý a válcovitě seříznutý zdobený vícenásobnou vlnicí, hmota jemnější ostřená, barva vypálení hnědobéžová, lom tmavošedý, vně stopy obtáčení, i. č. P 3505.*

2. *Dva hrubší fragmenty z výdutí nádob, materiál s příměsí zrnitého písku, povrch hrubě hlazený, barva vypálení šedohnědá, i. č. 53/21-3/1-2.*

3. *Výduť slepená ze dvou částí, materiál s příměsí jemnějšího písku, barva vypálení šedočerná, i. č. 53/21-5.*

4. *Okrajový zlomek, materiál s příměsí jemného křemitého písku a drcené keramiky, barva vypálení tmavošedá až hnědá, i. č. 53/21-6.*

Obdélná hrobová jáma situována v jihozápadní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 233 × 80 × 90 cm, kolmé stěny zahloubeny v čisté spraši, dno schodovitě zasekáno do podložní droby do hloubky 143 cm, ve vzniklém lůžku umístěna kónická rakev vnějších rozměrů 184 × 43 cm, vysoká 37 cm, utěsněná po obvodu v šířce 20-30 cm jemnou spraší, nesoucí její otisk (kvalit-

ně tesaná prkna jehličnanu, snad dřeva jedle bělokoré – Abies alba anebo smrku – Picea excelsa), zásyp sypká spraš s malými úlomky droby a břidlice, v horních partiích cca 10 cm mocná vrstvička hojně promísená drobnými uhlíky; relativně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s rukama patrně podél těla, tlakem deformovaná lebka nakloněna k levému rameni, nohy nataženy vedle sebe, orientace: Z-V.

Nálezy: ve východní polovině hrobové jámy, v jihovýchodním kvadrantu, dva větší uhlíky (nedochovány), keramický zlomek kultury lidu popelnicových polí (5), dva hradištní střepy (8) a drobné kousky zuhelnatělých polen (nedochovány), v jihozápadním kvadrantu pod ústím hrobové jámy, v hloubce 90-100 cm od temene mohyly, přibližně 10 cm mocná vrstva uhlíků (nedo-

Obr. 24. Stěbořice, mohyla č. 10.

chovány), úlomek mazanice (6) a střep kultury lidu popelnicových polí (7), u levé kosti stehenní rozbitý hrnec (8), z něhož dva zlomky i v horní části zásypu jámy, ve shluku střepů rozbité nádoby dva fragmenty z jiných nádob (9), po obou stranách spánků po jedné bronzové náušnici (10, 11).

5. *Silnostěnný zlomek z výdutě nádoby, materiál s příměsí jemnějšího písku s křemitými zrnky, barva vypálení černošedá, na vnitřní straně cihlově červená, i. č. 53/21-8.*

6. *Amorfní zlomek dočervena propálené mazanice (4,9 × 2,8 × 2,1 cm), i. č. 53/21-15.*

7. *Fragment z hrdla nádoby (amfory ?), materiál s příměsí hrubšího křemitého písku, barva vypálení šedočerná, na vnitřní straně cihlově červená, i. č. 53/21-16.*

8. *Široký mísovitý hrnec z jedné třetiny doplněný, s maximální výdutí v horní čtvrtině těla, okraj vně vyhnutý a nálevkovitě seříznutý s lehce vytaženou horní hranou, pod hrdlem dva pásy vícenásobné vlnice následované dvěma hřebenovými pásy, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení světle hnědá s tmavošedými sazovitými skvrnami u okraje, na vnitřní straně šedohnědá, vně stopy obtáčení, výška 18,5 cm, průměr ústí 20,0 cm, průměr dna 10,3 cm, i. č. P 3506.*

9. *Fragment vně vyhnutého a kuželovitě seříznutého okraje, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení cihlově hnědá, na vnitřní straně šedohnědá, vně stopy obtáčení; výduť zdobená nepravidelnými jemnými hřebenovými pásy, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, na vnitřní straně zbytky připečené organické hmoty, i. č. P 3507.*

10. *Jednoduchá bronzová kroužkovitá náušnice se dvěma dutými protilehlými uzlíčky (1,8 × 1,3 cm), i. č. P 3508.*

11. *Jednoduchá bronzová kroužkovitá náušnice se dvěma dutými protilehlými uzlíčky (1,8 × 1,3 cm), i. č. P 3509.*

MOHYLA 11

Inv. č. P 3510 -3519

Oválný půdorys, na severní straně se lehce dotýká M 10, na straně jihovýchodní M 13, průměr 630 × 390 cm s delší osou orientovanou ve směru S-J, výška 75 cm, na temeni dvě prohlubně vzniklé sesednutím tělesa násypu nad dvěma hrobovými jámami, násyp tvořen spraší jen sporadicky prostoupenou úlomky droby a břidlice.

Nálezy: v násypu severovýchodního kvadrantu, v hloubce 40 cm, keramický zlomek kultury lidu popelnicových polí (1), v hloubce 75 cm hradištní střep (2), další nalezen v jihovýchodním kvadrantu, v hloubce 60 cm (3).

1. *Výduť nádoby zdobená dvěma širokými vodorovnými žlábky, materiál s příměsí písku, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně šedohnědá, i. č. 53/21-18.*

2. *Okraj vně vyhnutý a kuželovitě seříznutý, zdobený pásy vícenásobné strmé vlnice, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedá, vně stopy obtáčení, i. č. P 3510.*

3. *Okraj téměř vodorovně vyložený a kuželovitě seříznutý, zdobený nepravidelnými obvodovými mělkými žlábky, hmota středně hrubá s kaménky (1-2 mm), barva vypálení béžová, vně stopy obtáčení, i. č. P 3511.*

Pod násypem zjištěny dvě hrobové jámy shodně orientované, umístěné ve vzdálenosti 70 cm od sebe.

Obdélná hrobová jáma (11a) situována v jižní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 197 × 77 × 112 cm, horní část zahloubena do spraše (při okraji jámy vrstvička úlomků břidlice, ústí překryto většími plotnami z téhož materiálu), spodní zasekána do podložní droby a břidlice, zásyp spraš prostoupená úlomky droby a břidlice; téměř zcela strávená kostra ležela patrně v poloze naznak, orientace: Z-V.

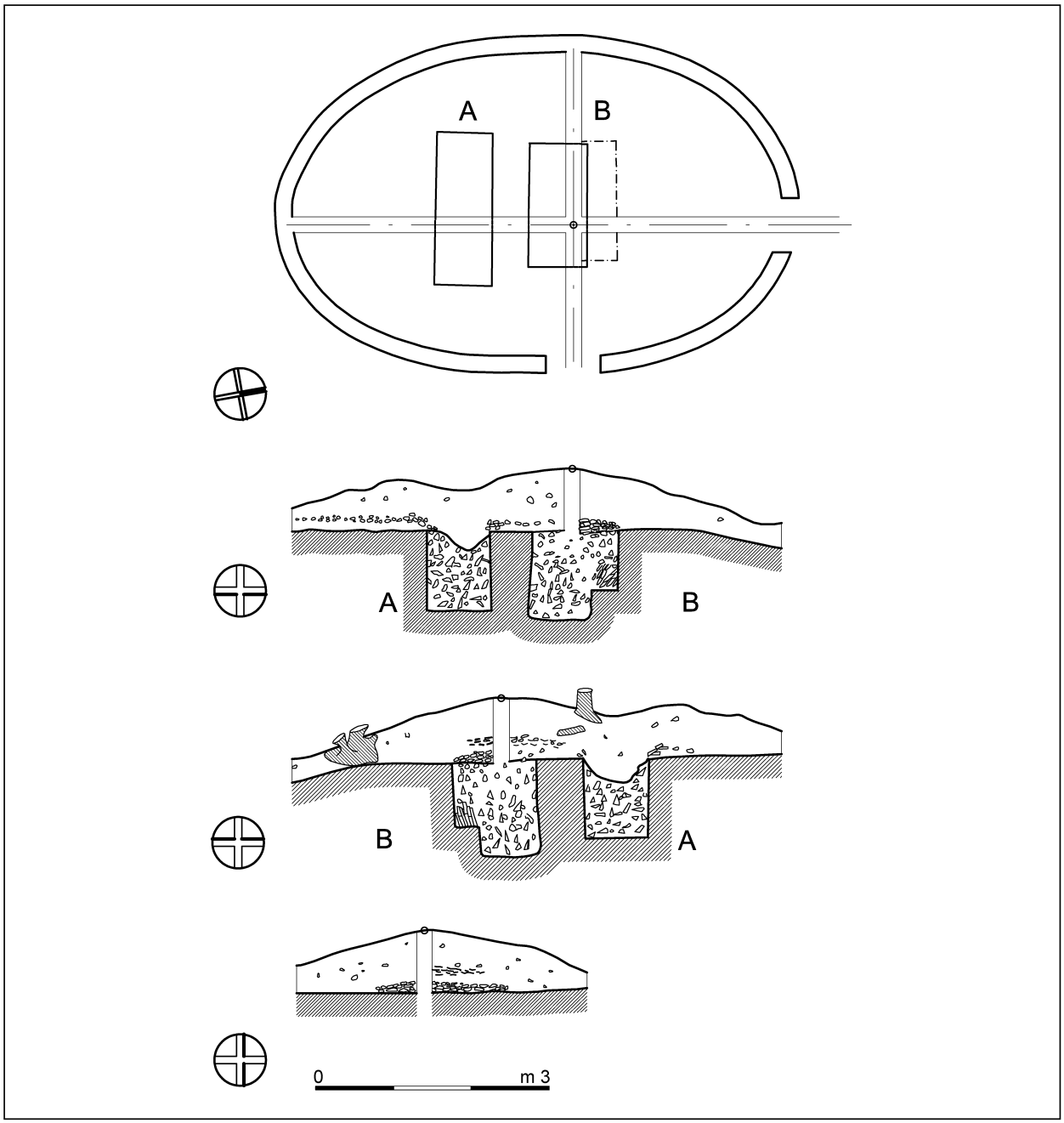
Nálezy: v hloubce 178 cm od temene mohyly, v úrovni 2-3 cm nad kostrou (u chodidla, u pravé stehenní kosti a na pánvi), rozhozeny střepy hradištní nádoby (4), u obou spánků po jedné bronzové náušnici – pravá (5), levá (6), bronzový štítkový prsten na pravé ruce a železný nůž mezi stehenními kostmi nad koleny se vlivem vlhkosti nedochovaly.

4. *Neúplný hrnec vejčitého tvaru těla, okraj vodorovně vyložený a kuželovitě až válcovitě seříznutý, na hrdle dva pásy jednoduché vlnice, pod nimi nepravidelné obvodové mělké žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, vně stopy obtáčení, na vnitřní straně doklady po hlazení prsty hrnčíře, i. č. P 3512.*

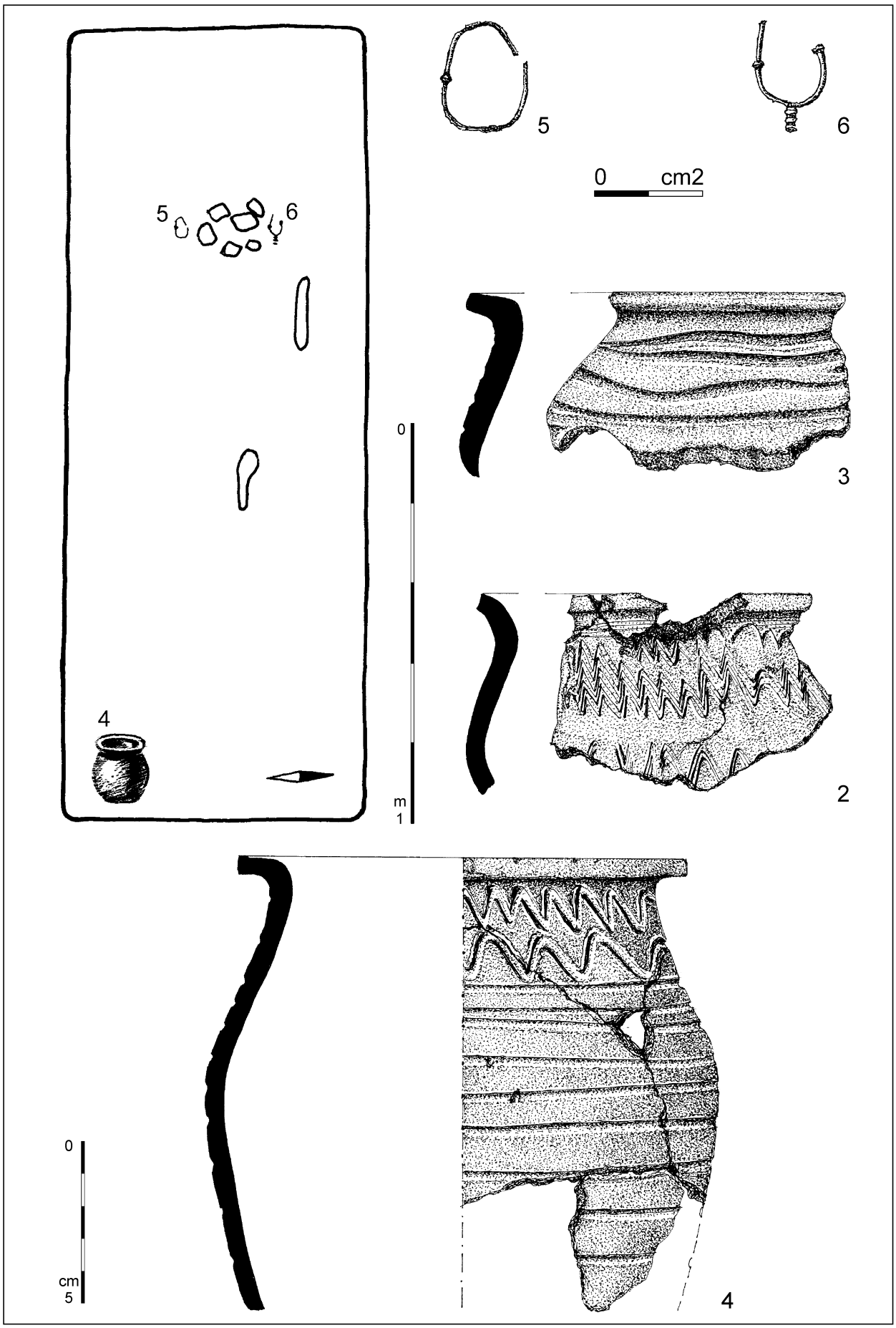
5. *Jednoduchá bronzová kroužkovitá náušnice s drátěným uzlíčkem (2,0 × 1,6 cm), i. č. P 3513.*

6. *Neúplná jednoduchá bronzová náušnice se dvěma protilehlými uzlíčky a plechovým závěskem se třemi vývalky na spodním obloučku (2,1 × 1,2 cm), i. č. P 3514.*

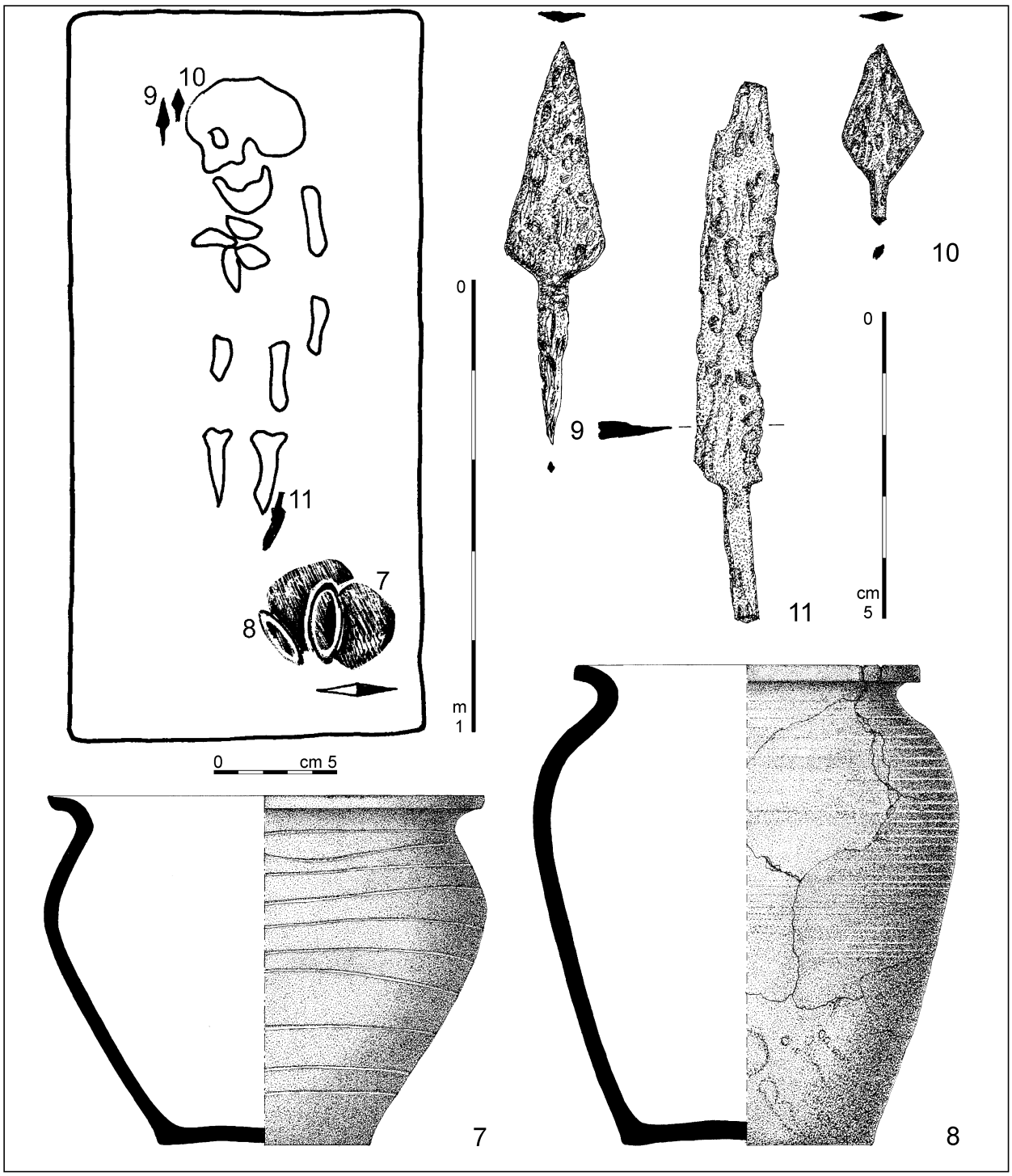
Obdélná hrobová jáma (11b) situována v jižní polovině půdorysu mohylového tělesa, severně od hrobové jámy 11a, rozměry: 166 × 75 × 123 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, zásyp spraš s úlomky břidlice a ojediněle i droby; výrazně strávená kostra ležela patrně v poloze naznak, vcelku dobře zachovalá lebka mírně nakloněna k pravému rameni, orientace: Z-V.

Obr. 25. Stěbořice, mohyla č. 11.

Obr. 26. Stěbořice, mohyla č. 11, hrob 11a.

Obr. 27. Stěbořice, mohyla č. 11, hrob 11b.

Nálezy: v zásypu u severní stěny hrobové jámy, v hloubce 90 cm ležela okrajem k východu celá nádoba (7), pod ní uložena další (rozdrcená) nádoba dnem vzhůru (8), v bezprostřední blízkosti obou množství drobných uhlíků (nedochovány, původně snad uvnitř nádob), u čela lebky dva železné hroty (9, 10), u levé lýtkové kosti železný nůž se zbytkem kožené pochvy (11).

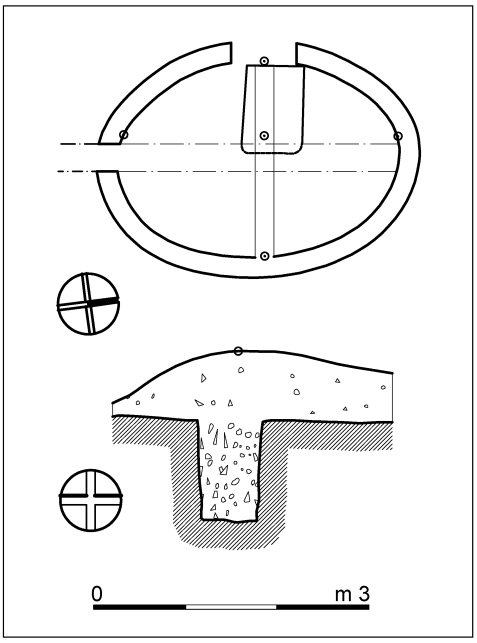
7. *Široký hrnec mísovitého tvaru těla s maximální výdutí v horní třetině výšky, okraj vně vyhnutý a nálevkovitě seříznutý s lehce vytaženou horní hranou, výzdoba nepravidelnými obvodovými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědošedá, vně stopy obtáčení, výška 14,3 cm, průměr ústí 17,8 cm, průměr dna 8,6 cm, i. č. P 3516.*

8. *Situlovitý hrnec s vně vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, zdobený hustými mělkými obvodovými rýhami, hmota středně hrubá ostřená, barva vypálení hnědošedá s tmavými sazovitými skvrnami kolem okraje a uvnitř nádoby, dno mírně dovnitř vyklenuté, vně stopy obtáčení, výška 17,0 cm, průměr ústí 12,0 cm, průměr dna 8,8 cm, i. č. P 3517.*

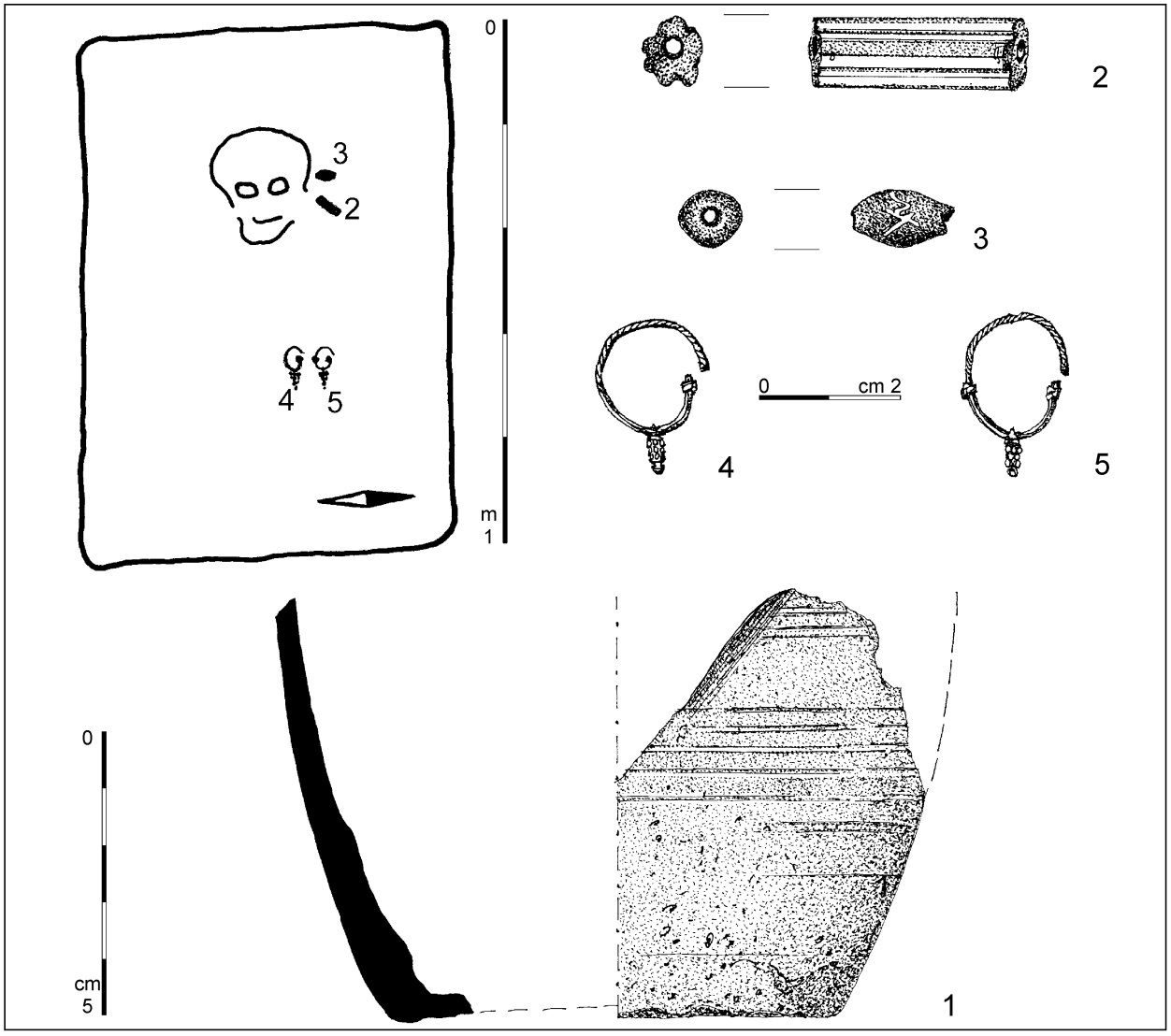
9. *Železný hrot střely luku rombického tvaru s trnem, vsazeným do dřevěné násady (blíže neurčitelný jehličnan) ovinuté tenkou šňůrkou (8,3 × 2,1 cm), i. č. P 3518.*

10. *Železný hrot střely luku rombického tvaru s neúplným trnem (3,7 × 1,7 cm), i. č. P 3519.*

11. *Železný nůž s řapem se zbytky kožené pochvy (13,0 × 1,6 cm), i. č. 3515.*

Obr. 28. Stěbořice, mohyla č. 12.

Obr. 29. Stěbořice, mohyla č. 12.

MOHYLA 12

Inv. č. P 3520 -3524

Oválný půdorys, na jihovýchodní straně se lehce dotýká M 17, průměr 307 × 213 cm s delší osou orientovanou ve směru S-J, výška 68 cm, násyp tvořen spraší jen ojediněle prostoupenou úlomky droby.

Nálezy: na původní úrovni terénu tři zlomky hradištní keramiky, pocházející ze stejné nádoby (1).

1. *Tři fragmenty ode dna nádoby zdobené hřebenovými pásy, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, povrch otřelý, na vnitřní straně stopy po hlazení prsty hrnčíře, i. č. P 3520 .*

Obdélná hrobová jáma umístěna v západní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: cca 100 × 65 × 100 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, zásyp spraš s úlomky břidlice a ojediněle i droby; výrazně strávená kostra ležela pravděpodobně v poloze naznak, lebka spočívala na týlu, orientace: Z-V.

Nálezy: na levé straně lebky dva skleněné korálky (2, 3), na levé pánevní kosti nad kyčlí na sobě položeny dvě bronzové náušnice (4, 5).

2. *Protáhlý válcovitý korálek šestiúhelníkového průřezu s podélným otvorem a žlábkovaným povrchem ze světle zelené průsvitné sklovité hmoty (3,1 × 1,0 cm), i. č. P 3523.*

3. *Soudkovitý korálek z tmavě modré průsvitné sklovité hmoty, natavený na bronzové trubičce (1,4 × 0,8 cm), i. č. P 3524.*

4. *Bronzová náušnice s jednostranným hroznícekem ukončeným kuličkou a zavěšeným na spodním oblouku, s jedním dochovalým uzlíčkem z tenkého drátku a tordovaným horním obloukem (2,2 × 1,6 cm), i. č. P 3521.*

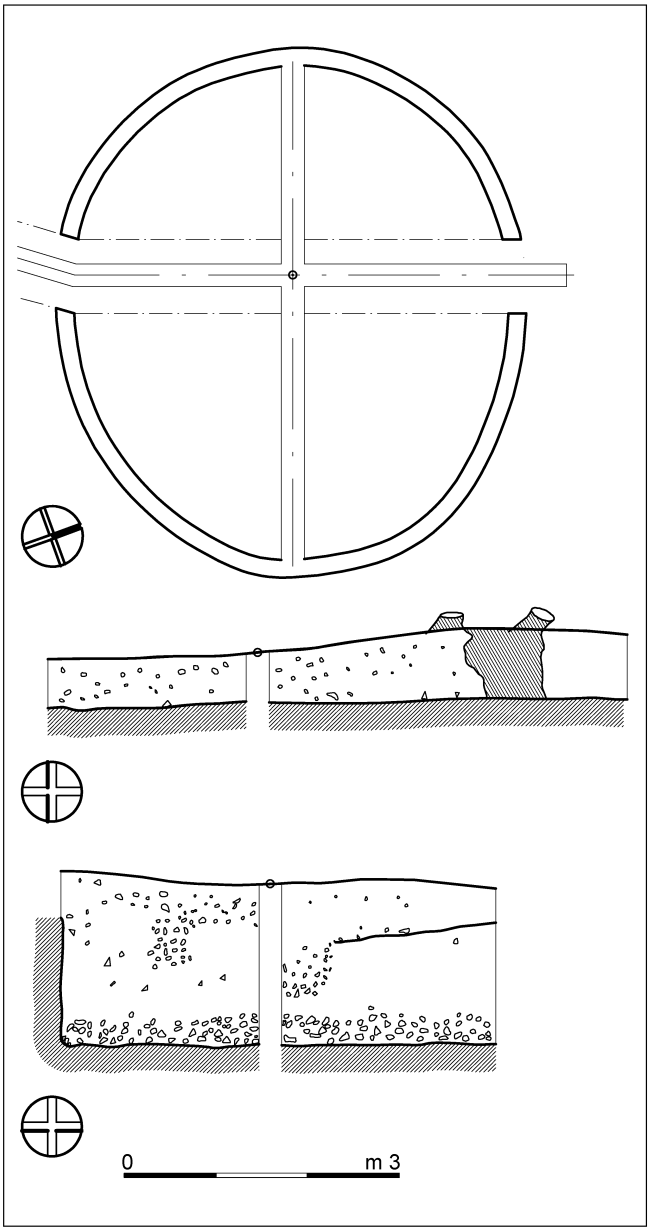
5. *Bronzová náušnice s jednostranným hroznícekem ukončeným kuličkou a zavěšeným na spodním oblouku, dvěma protilehlými uzlíčky z tenkého drátku a tordovaným horním obloukem (2,3 × 1,4 cm), i. č. P 3522.*

MOHYLA 13

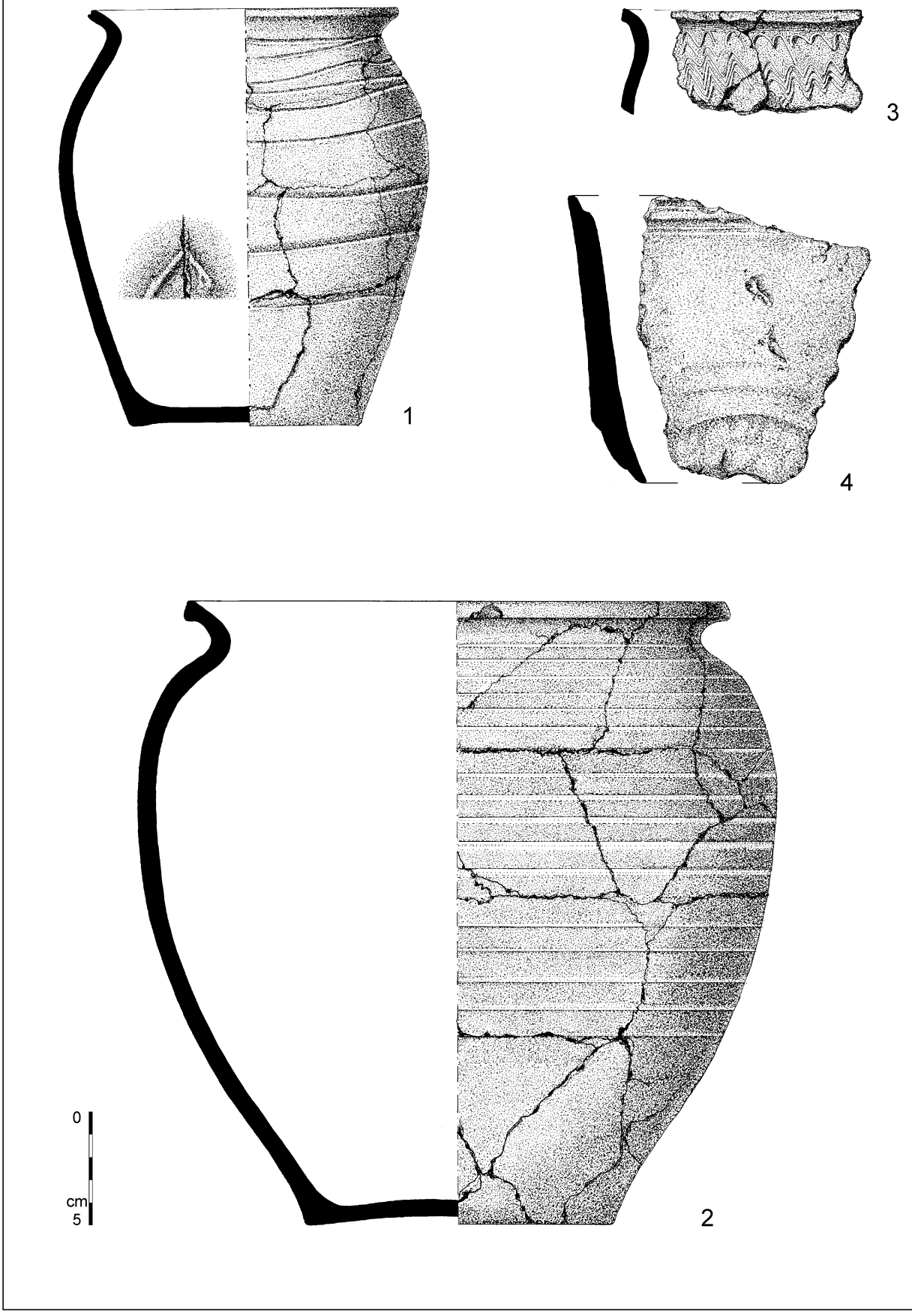
Inv. č. P 3525 -3529

Téměř pravidelný kruhový půdorys, na severozápadní straně se dotýká M 11, na straně severovýchodní M 17, průměr cca 500 cm, nevýrazný setřelý plášť má podobu neznatelné terénní vlny, násyp tvořen spraší prostoupenou úlomky droby a břidlice.

Nálezy: v násypu severní poloviny mohylového tělesa, v hloubce cca 30-40 cm, dvě kumulace hradištních střepů, z nichž slepeny dvě celé nádoby (1, 2), v celku přítomný solitérní okrajový fragment náležel již dalšímu hrnci (3), v hloubce 65 cm dno hradištní nádoby (4), v různých výškových úrovních rozptýleny uhlíky (nedochovány), v sondě položené mezi M 12 a 13 zaznamenán opět hradištní zlomek (5) a střep kultury lidu popelnicových polí (6).

Obr. 30. Stěbořice, mohyla č. 13.

Obr. 31. Stěbořice, mohyla č. 13.

1. *Hrnec soudkovitého tvaru těla z více než jedné třetiny doplněný, okraj vně vyhnutý, kuželovitě seříznutý a lehce prožlabený, výzdoba nepravidelnými obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová se světle šedými skvrnami, vně stopy obtáčení, dno opatřeno blíže neurčitelnou značkou v nízkém reliéfu, výška 14,8 cm, průměr ústí 10,8 cm, průměr dna 8,1 cm, i. č. P 3525.*

2. *Hrnec situlovitého tvaru s maximální výdutí v horní třetině těla z poloviny doplněný, okraj vně vyhnutý a kuželovitě seříznutý se zesílenou spodní hranou, výzdoba pravidelnými obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedohnědá až cihlová, vně stopy obtáčení, výška 22,0 cm, průměr ústí 19,0 cm, průměr dna 10,8 cm, i. č. P 3527.*

3. *Okraj vně vyhnutý a kuželovitě seříznutý, zdobený pásy vícenásobné strmé vlnice, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedá, vně stopy obtáčení, i. č. P 3528.*

4. *Výduť ode dna nádoby zdobená mělkým obvodovým žlábkem, hmota středně hrubá, ostřená s kaménky (až 2 mm), barva vypálení béžová, i. č. P 3529.*

5. *Dno s přilehlou částí výdutě opatřené ve středu otiskem osy hrnčířského kruhu, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, i. č. P 3526.*

6. *Okraj velké amfory s částí zešikmeného zdobeného hrdla, materiál s příměsí jemného písku, na povrchu krakelovaná oranžová engoba, i. č. 53/21-46.*

Zachycen pouze jižní okraj hrobové jámy (?), kostra nezjištěna.

MOHYLA 14

Inv. č. P 3530 -3531

Téměř kruhový půdorys, průměr 485 × 450 cm, výška 80 cm, na vrcholu temene nepravidelná prohlubeň vzniklá sesednutím tělesa sprašového násypu nad hrobovou jámou, násyp tvořen takřka čistou spraší, v severovýchodním kvadrantu na původní úrovni terénu pás uhlíků.

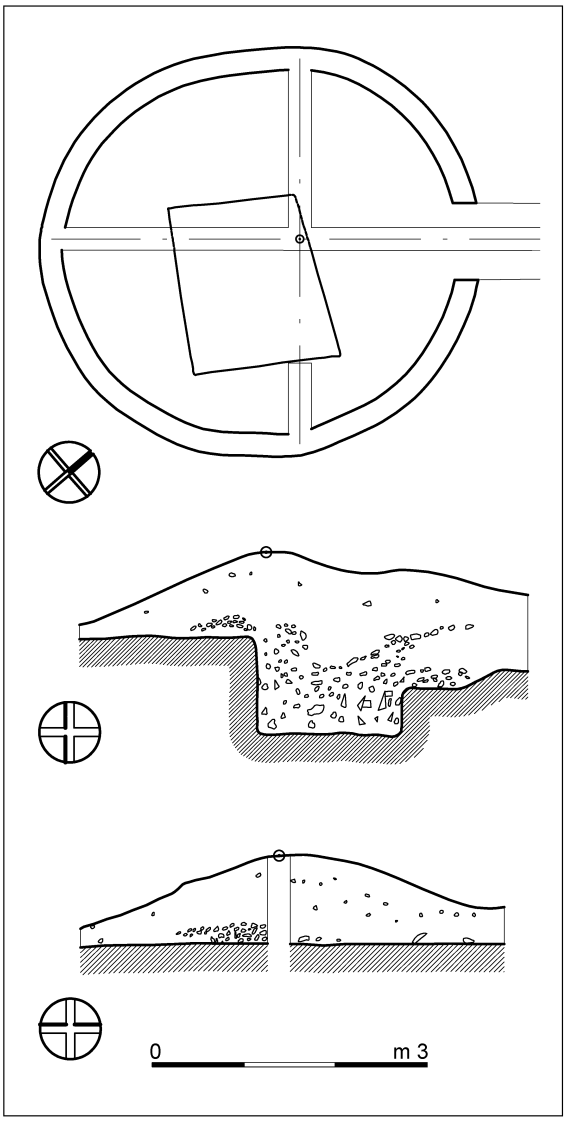
Nálezy: v jihovýchodním kvadrantu keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1, 3), další fragmenty téže kultury v sondě položené mezi M 13 a M 14 (2).

1. *Pět atypických střepů z nezdobených výdutí nádob, materiál s příměsí jemnějšího i hrubšího písku, povrch značně otřelý, barva vypálení světle hnědá a šedohnědá, i. č. 53/21-36/1-5.*

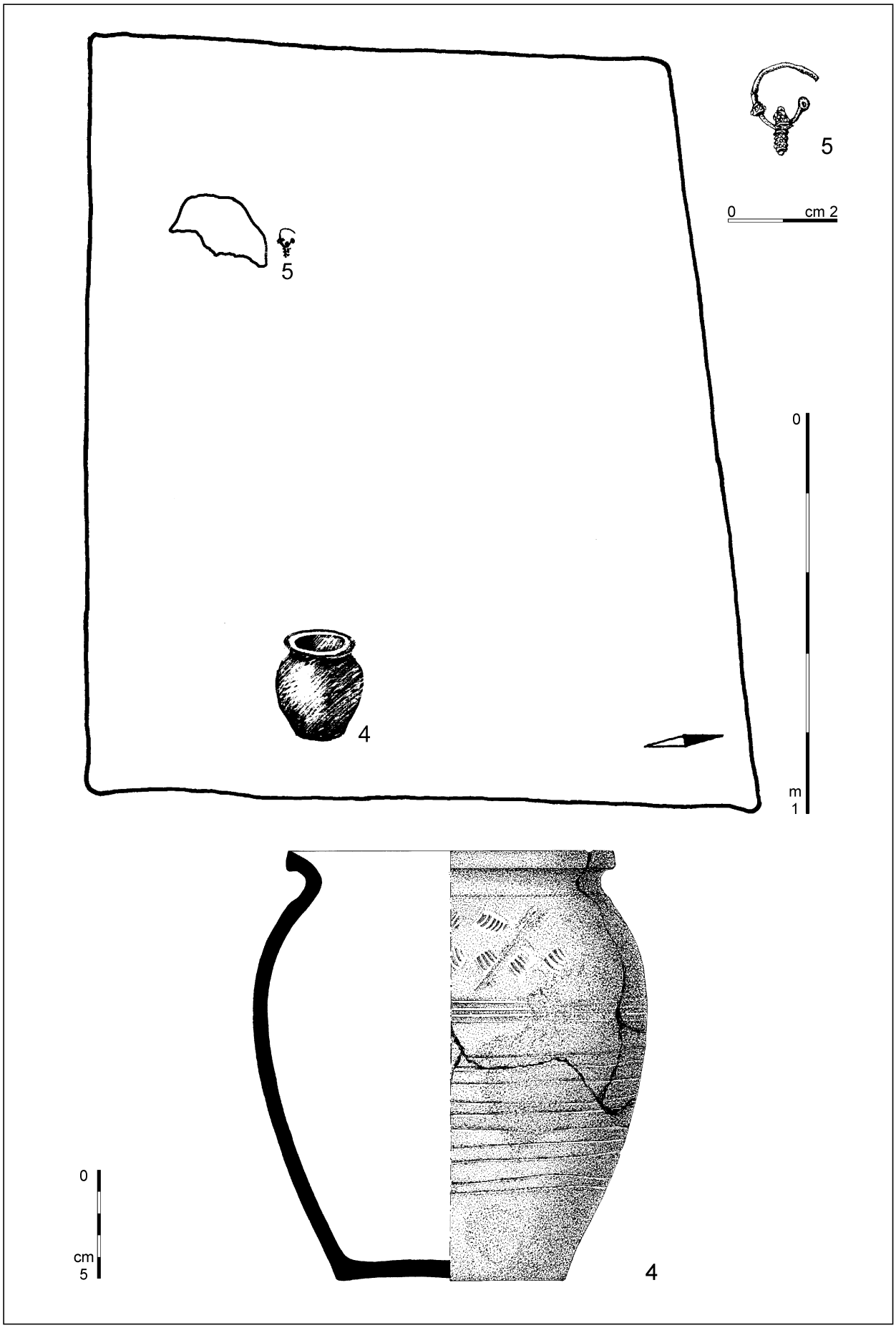
2. *Dva zlomky den a tři nezdobené výdutě nádob, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení šedohnědá až cihlově červená, i. č. 53/21-46/1-5.*

3. *Atypický fragment z nezdobené výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, povrch i vnitřek hladký, barva vypálení hnědošedá, i. č. 53/21-49.*

Hrobová jáma mírně asymetrického čtyřúhelného tvaru umístěna přibližně uprostřed půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 182 × 150 × 116 cm, horní část

Obr. 32. Stěbořice, mohyla č. 14.

Obr. 33. Stěbořice, mohyla č. 14.

zahloubena do spraše, spodní zasekána do břidlicového podloží, zásyp spraš s většími úlomky droby, z rozměrů jámy i dislokace nálezů lze snad usuzovat na dvojhrob; s výjimkou několika fragmentů kalvy u jižní stěny hrobové jámy obě (?) kostry zcela strávené, orientace: SZ-JV.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy od ústí až ke dnu roztroušeny drobné uhlíky (nedochovány), u dolních končetin rozpadlá nádoba (4), na levé straně lebky stříbrná náušnice (5).

4. *Hrnec situlovitého až soudkovitého tvaru s maximální výdutí v horní třetině těla, okraj vně vyhnutý a kuželovitě seříznutý se zaoblenou spodní hranou, výzdoba sestává z krokvicovitě uspořádaných svazků kratších hřebenových vrypů, oddělených hřebenovým pásem od nepravidelných obvodových rýh na spodní části nádoby, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení okrově hnědá, vně stopy obtáčení, výška 15,9 cm, průměr ústí 12,0 cm, průměr dna 8,4 cm, i. č. P 3530.*

5. *Drobná stříbrná náušnice s oboustranným hrozníčkem zakončeným kuličkou, spodní oblouk oddělen od horního granulovaným uzlíčkem, který na protější straně nahrazuje svinuté očko (1,8 × 1,2 cm), i. č. P 3531.*

MOHYLA 15

Inv. č. P 3532

Pravidelný kruhový půdorys, na západní straně se lehce dotýká M 9, na straně východní M 40, průměr 790 cm, výška 95 cm, uprostřed temene rozsáhlá prohlubeň související s druhotným zásahem (vyloupením?), násyp tvořen spraší, nad hrobovou jámou plochý kámen (40 × 50 cm) a dva další větší balvany, nad nimi elipsovité ložisko úlomků droby a břidlice, v severovýchodním a v severozápadním kvadrantu, na původní úrovni terénu, zaznamenány roztroušené uhlíky, při východním okraji pláště vrstvy kamenů, při západním okraji štěrkový násyp.

Nálezy: ve sprašovém násypu mohylového tělesa rozptýleny uhlíky (nedochovány) a keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1, 2), jeden fragment náleží vrcholnému středověku – 14/15. století (3).

1. *Střep z výdutě hrubší nádoby zdobený širokým obloukovitým žlábkem, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení šedohnědá až světle hnědá, i. č. 53/21-41.*

2. *Část dna silnostěnné nádoby, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení šedočerná až světle šedá, i. č. 53/21-45.*

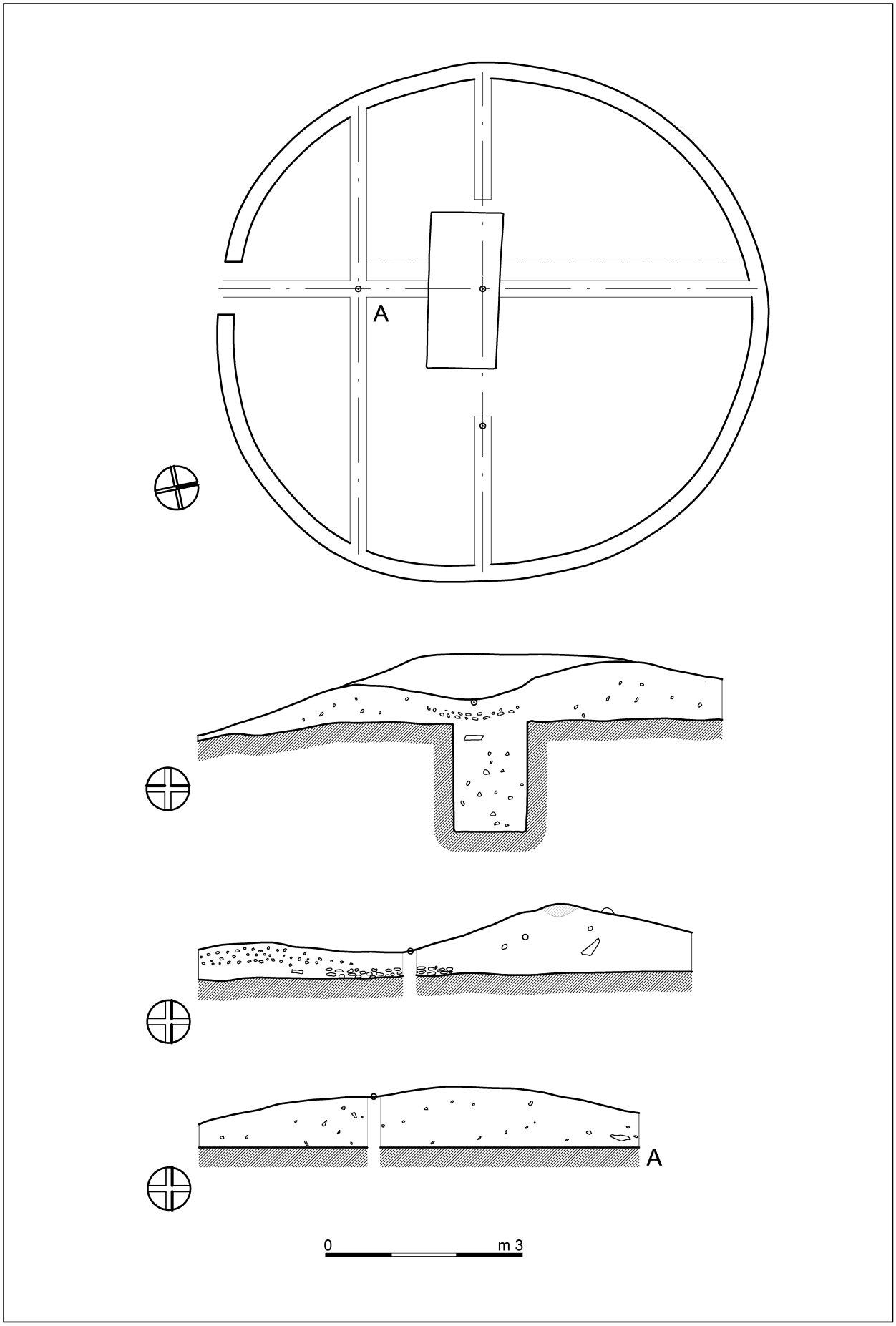
3. *Fragment nezdobené výdutě nádoby, materiál ostřen hrubším pískem, drsný krupičkový povrch vypálen do cihlové barvy, i. č. 53/21-48.*

Obdélná hrobová jáma umístěna přibližně ve středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 235 × 110 × 160 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, svrchní vrstva zásypu z větších úlomků droby a břidlice, pod ní oddíl spraše a písku, nade dnem další vrstva drobnějších úlomků droby a břidlice; výrazně strávené zlomky jednotlivých segmentů kostry v neanatomické poloze a různých výškových úrovních (např. obrácená patní kost ve středu jámy, část dlouhé duté kosti 30 cm pod ústím jámy apod.), orientace: Z-V.

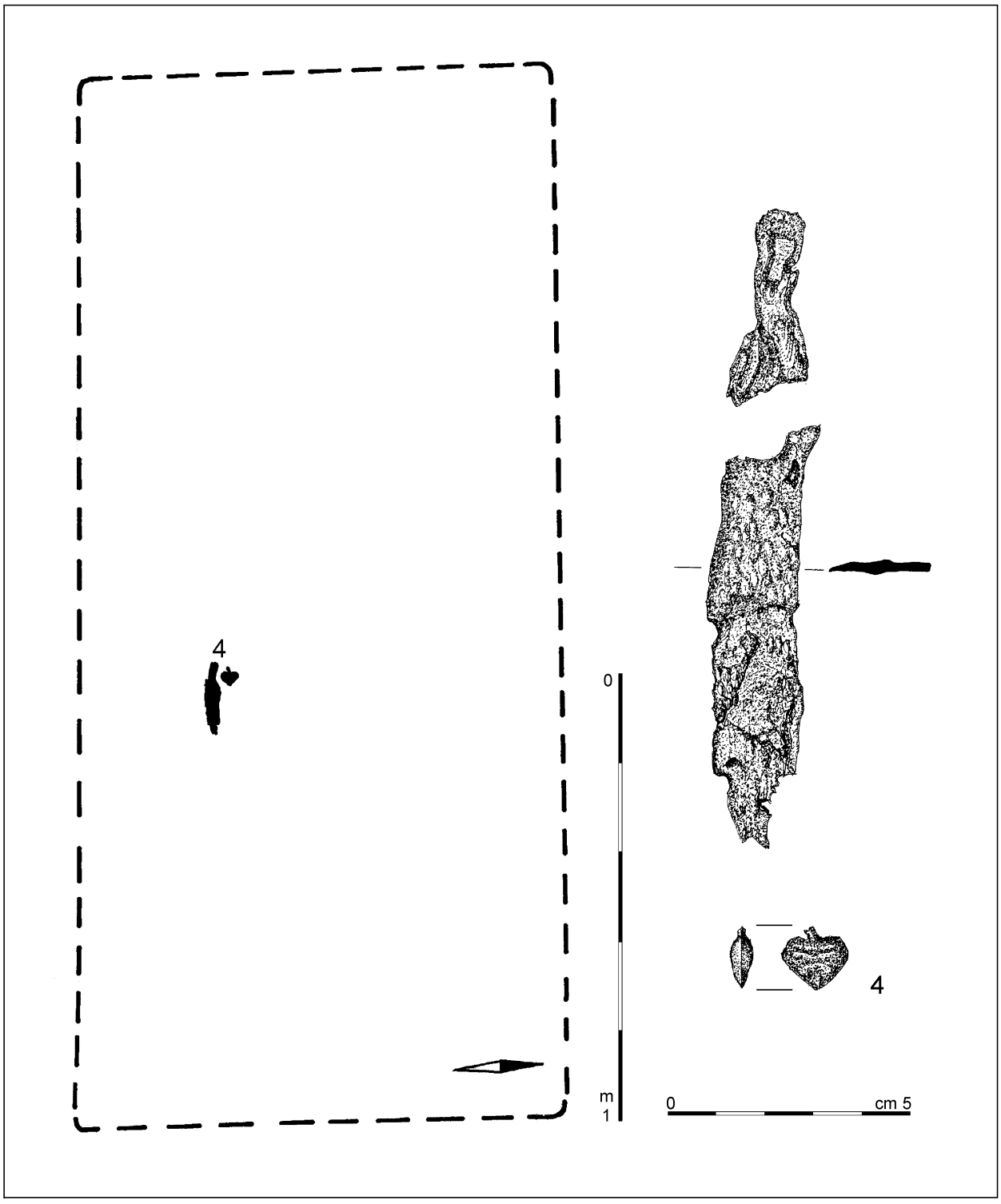
Nálezy: v zásypu, v hloubce 20 cm nade dnem hrobu, nalezeny části železného nože a s nimi původně spojený drobný železný předmět (4), v různých výškových úrovních velmi malé úlomky blíže neurčitelného železného předmětu (5).

4. *Dva fragmenty neúplného železného nože s řapem a zbytky dřevěné pochvy (4,0 × 1,7 cm a 8,8 × 1,8 cm) a železný předmět srdcovitého tvaru neznámého účelu, i. č. P 3532.*

5. *Zcela rozpadlý blíže neurčitelný železný předmět, dochovaný v drobných zlomcích, i. č. 53/20-77.*

Obr. 34. Stěbořice, mohyla č. 15.

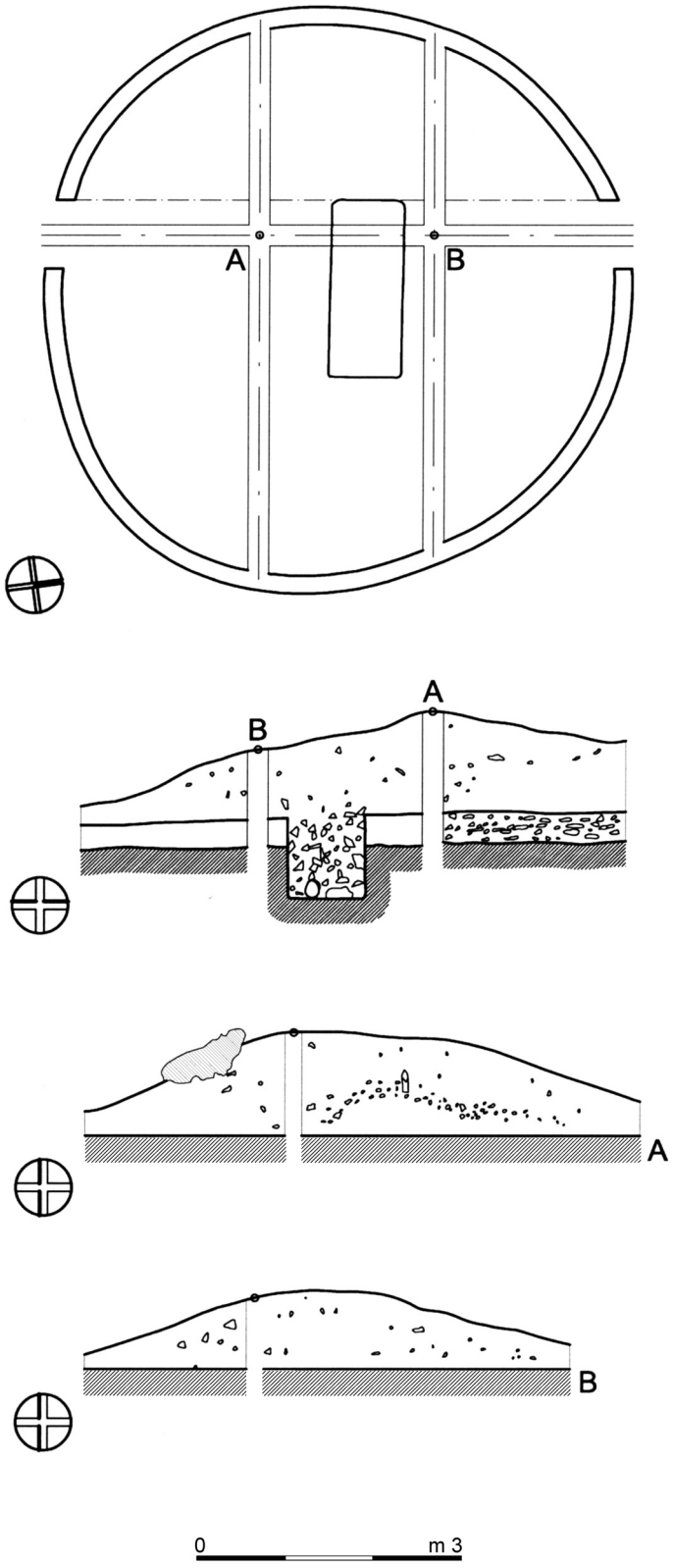
Obr. 35. Stěbořice, mohyla č. 15.

MOHYLA 16

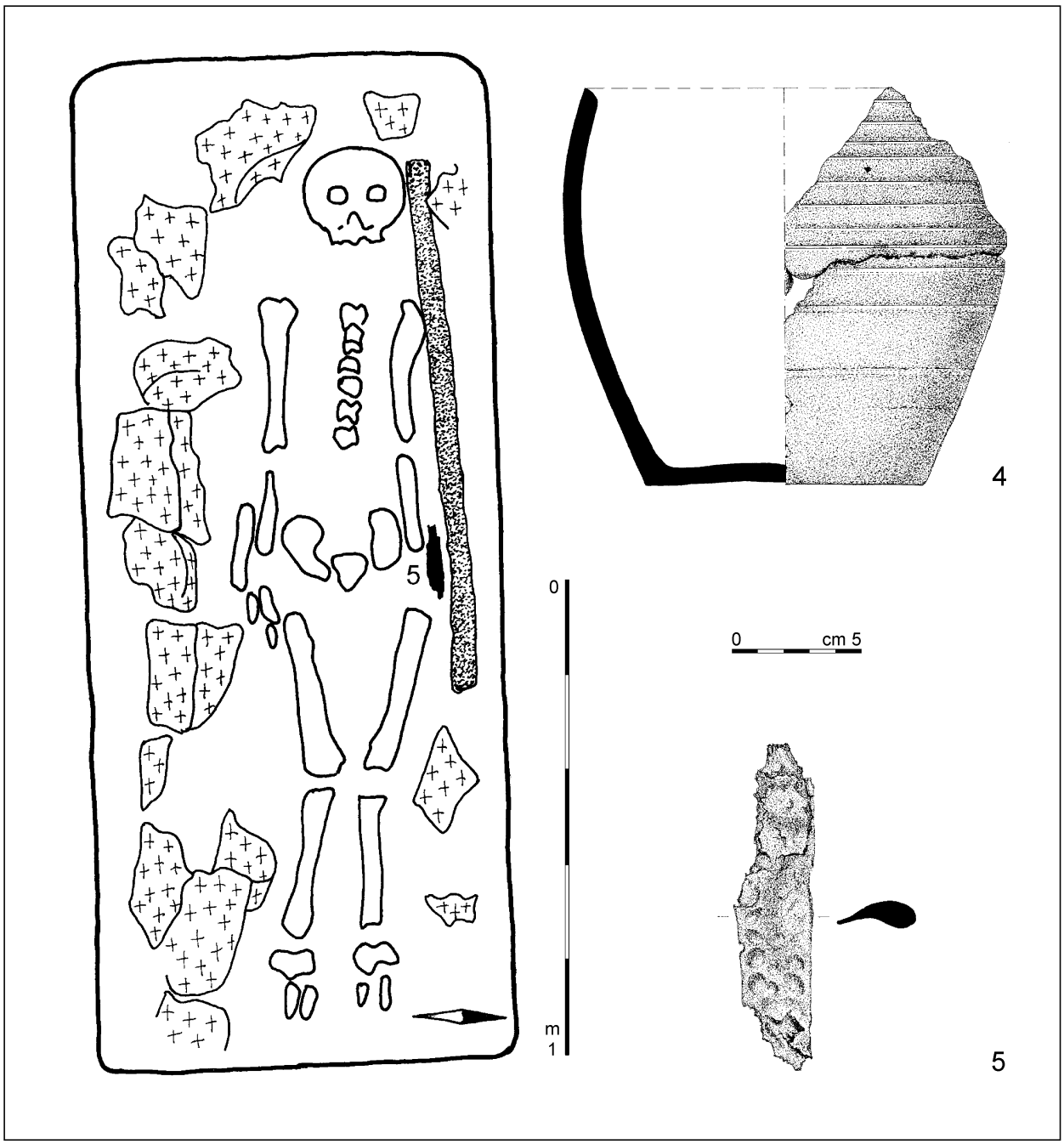
Inv. č. P 3533 -3534

Téměř pravidelný kruhový půdorys, na jižní straně se dotýká M 17, průměr 695 cm, výška 119 cm, přibližně ve středu temene mísovitá prohlubeň vzniklá sesednutím tělesa sprašového násypu nad hrobovou jámou, násyp tvořen spraší prostoupenou úlomky droby a břidlice.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa uhlíky (nedochovány), keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-3), hradištní fragment (nedochován), v jihovýchodním kvadrantu spodní část hradištní nádoby (4).

Obr. 36. Stěbořice, mohyla č. 16.

Obr. 37. Stěbořice, mohyla č. 16.

1. *Okrajový zlomek mísy (?), materiál s příměsí jemného písku, povrch hladký, barva vypálení šedočerná, na vnitřní straně světle hnědá až šedá, i. č. 53/21-47/1.*

2. *Střep z výdutě nádoby (amfory ?) s plastickým jazykovitým výčnělkem, materiál s příměsí jemného písku, povrch hladký, barva vypálení šedočerná, na vnitřní straně oranžová, i. č. 53/21-47/2.*

3. *Sedm fragmentů z nezdobených výdutí silnostěnných nádob, materiál s příměsí jemnějšího i hrubšího křemitého písku, barva vypálení vně i uvnitř šedohnědá, u jednoho zlomku okrová (č. 5), i. č. 53/21-78/1-7.*

4. *Spodní část hrnce vejčitého tvaru těla zdobeného nepravidelnými obvodovými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědošedá, výška 12,2 cm, průměr dna 9,3 cm, i. č. P 3533.*

Obdélná hrobová jáma umístěna přibližně ve středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 212 × 90 × 92 cm, horní část zahloubena do spraše, dno jen mírně zasekáno do zvětralé droby, zásyp spraš s většími úlomky droby; rela-

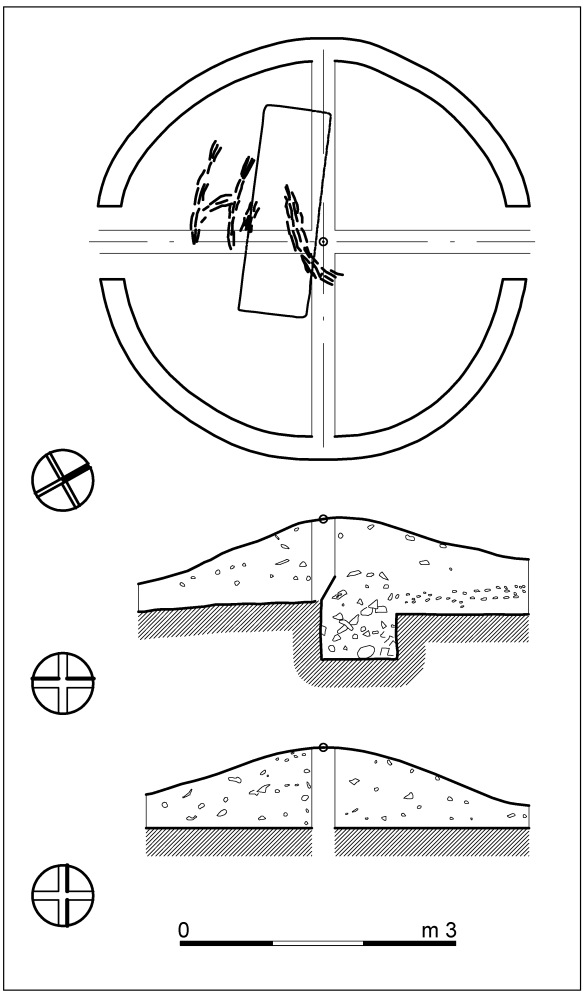
tivně dobře zachovalá kostra spočívala v poloze naznak s rukama podél těla, s lebkou na týlu a nohama natažen ýma vedle sebe, od temene až do poloviny levé stehenní kosti zemřelého zuhelnatělé zbytky dřevěného trámce o průměru 10 cm (nejde o obložení), po obou stranách (markantněji však po pravé) a dílem i za hlavou řada větších kamenů, orientace: Z-V.

Nálezy: na levé kyčelní kosti, pod dlaní levé ruky, železný nůž špicí k chodidlům (5).

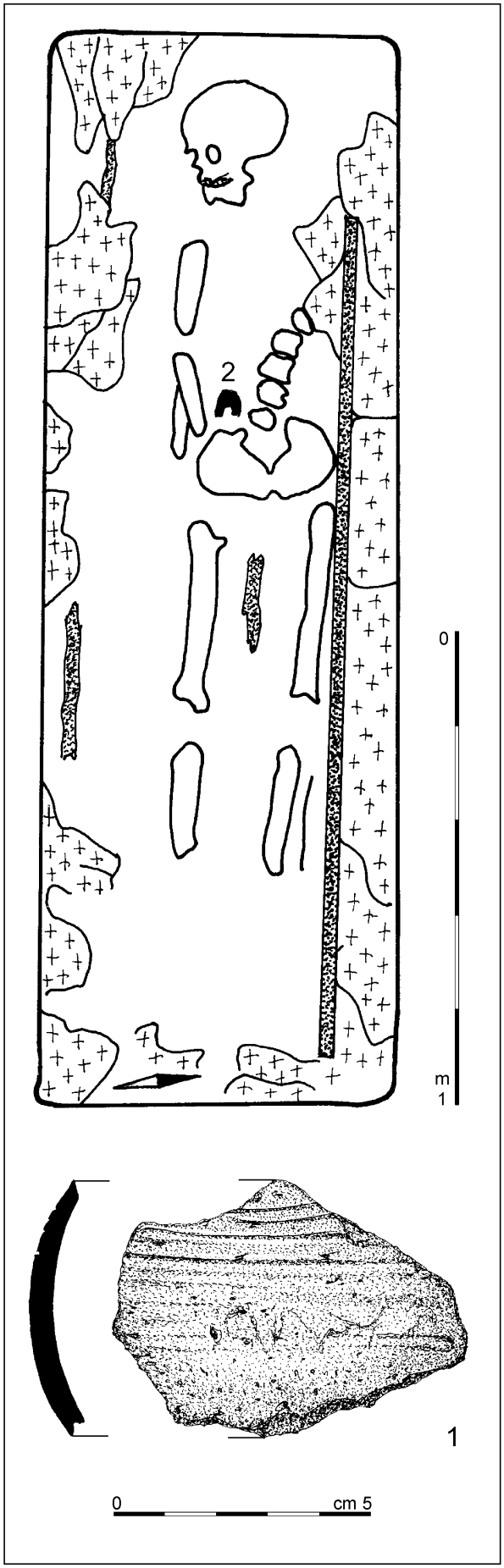
5. *Neúplný železný nůž v dřevěné pochvě potažené kůží (10,2 × 2,5 cm), i. č. P 3534.*

MOHYLA 17 *Inv. č. P 1031, P 3535*

Téměř kruhový půdorys, na severní straně se dotýká M 16, na stranách severozápadní a jihozápadní M 12 a M 13, průměr 460 cm, výška 95 cm, násyp tvořen spraší prostoupenou úlomky droby a břidlice, v jihozápadním kvadrantu, na úrovni původního terénu, zbytky hranice sestávající z pěti příčně přes sebe položených polen.

Obr. 38. Stěbořice, mohyla č. 17.

Obr. 39. Stěbořice, mohyla č. 17.

Nálezy: v jihozápadním kvadrantu kousky zuhelnatělých polen (nedochovány), v severozápadním kvadrantu fragmenty hradištní nádoby (1).

1. *Sedm výdutí ze stejné nádoby, výzdoba obvodovými rýhami, hmota středně hrubá ostřená, barva vypálení hnědá, i. č. P 3535.*

Obdélná hrobová jáma umístěna v jižní polovině půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 225 × 75 × 70 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, zásyp sypká spraš s úlomky droby a břidlice; špatně zachovalá kostra ležela v poloze naznak, pravá ruka podél těla, lebka mírně nakloněna k levému rameni, nohy nataženy vedle sebe, po levé straně pohřbeného zřetelný pás lignifikovaného dřeva rakve (?), podél všech stěn kamenné obložení se zbytky ztrouchnivého dřeva na vnitřní straně, jež se místy dochovalo i na dně jámy, orientace: SZ-JV.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy uhlíky (nedochovány), v hloubce 143 cm od temene mohyly, nad pánví, část kamenného sekeromlatu (2).

2. *Týlní část sekeromlatu z břidlice s částí vrtaného otvoru, základna i hřbet ploché, boky mírně vyklenuté (5,5 × 5,5 × 2,5 cm), i. č. P 1031.*

MOHYLA 18 *Inv. č. P 1030, P 3536 -3549*

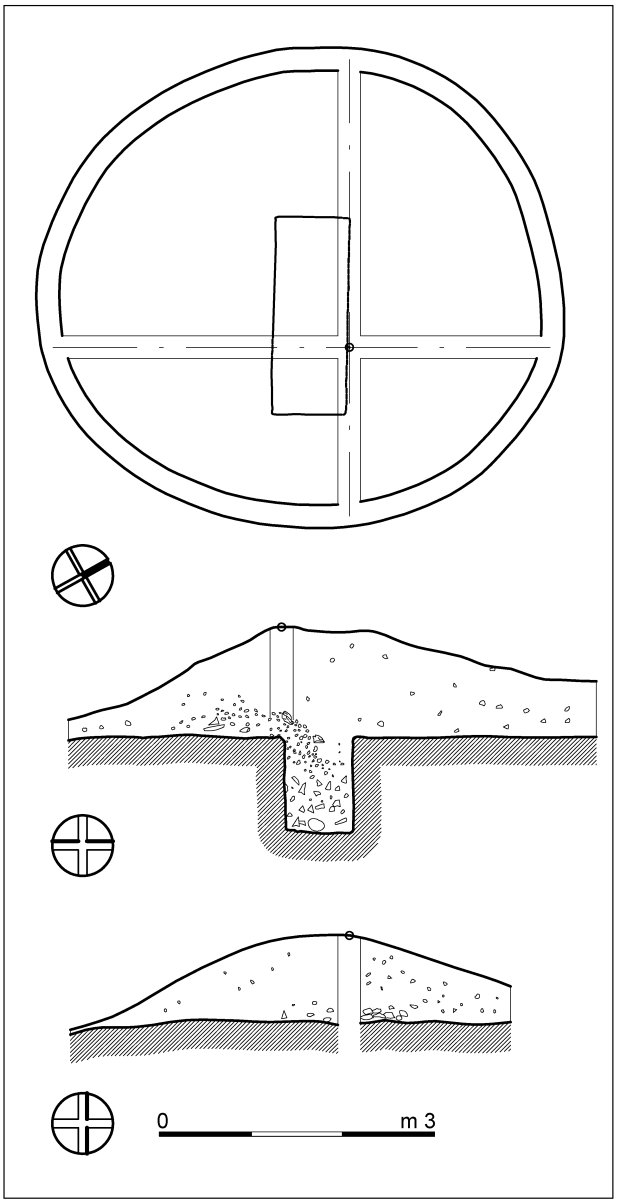
Mírně oválný půdorys, průměr 575 × 525 cm s delší osou orientovanou ve směru S-J, výška 90 cm, násyp tvořen spraší prostoupenou malými úlomky droby, větší odstup od M 17 způsobil přírodní útvar drobové skály, vystupující v těchto místech až k povrchu.

Nálezy: fragment hradištní nádoby nalezený ve vykopané zemině při zpětném nasypání tělesa mohyly (1).

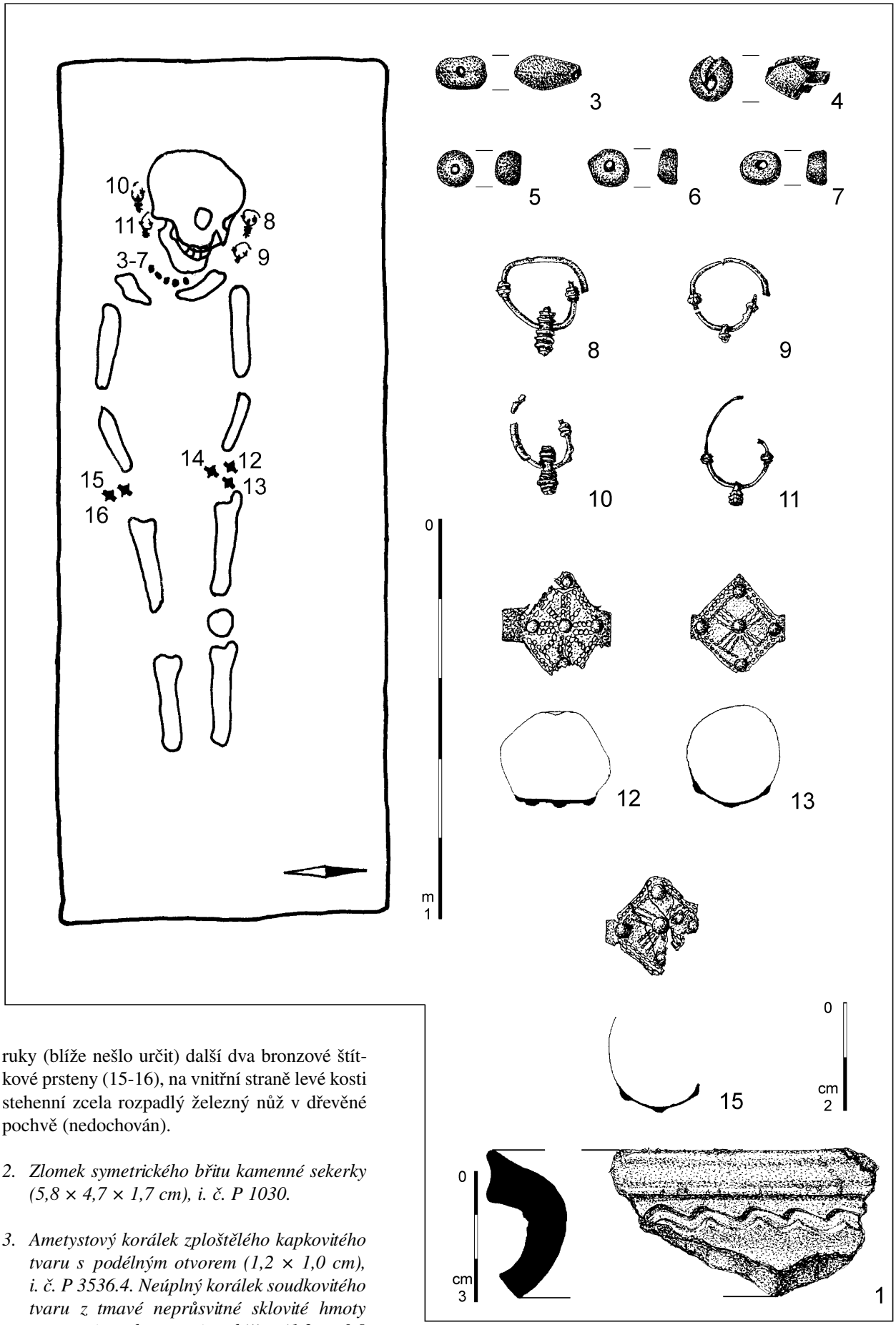
1. *Okraj vně vyhnutý a válcovitě seříznutý s lehce prožlabenou vnější ploškou a mírně vytaženou horní hranou, na hrdle jednoduchá široká vlnice, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedohnědá, i. č. P 3550.*

Obdélná hrobová jáma umístěna přibližně ve středu půdorysu mohylového tělesa s mírným posunem k východu, rozměry: 215 × 80 × 110 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, zásyp spraš prostoupená drobnějšími i většími úlomky droby a břidlice; špatně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s rukama v loktech mírně pokrčenýma podél těla a dlaněmi v klíně, lebka přichýlena k levé klíční kosti, nohy nataženy vedle sebe, orientace: Z-V.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy, v hloubce 120 cm od temene mohyly, fragment kamenné sekerky (2), pod spodní čelistí na levé klíční kosti 5 korálků (3-7), po obou stranách lebky u skalních kostí po dvou bronzových náušnicích navlečených na proužku kůže (2,0 × 0,7 cm) – na levé straně (8-9), na pravé straně (10-11), na prstech levé ruky tři bronzové štítkové prsteny – na prostředníku (12), na malíku (13) a na některém z dalších z prstů (14), na prstech pravé

Obr. 40. Stěbořice, mohyla č. 18.

ruky (blíže nešlo určit) další dva bronzové štítkové prsteny (15-16), na vnitřní straně levé kosti stehenní zcela rozpadlý železný nůž v dřevěné pochvě (nedochován).

2. *Zlomek symetrického břitu kamenné sekerky (5,8 × 4,7 × 1,7 cm), i. č. P 1030.*

3. *Ametystový korálek zploštělého kapkovitého tvaru s podélným otvorem (1,2 × 1,0 cm), i. č. P 3536.4. Neúplný korálek soudkovitého tvaru z tmavé neprůsvitné sklovité hmoty natavený na bronzové trubičce (1,2 × 0,8 cm), i. č. P 3537.*

Obr. 41. Stěbořice, mohyla č. 18.

5. *Korálek zploštělého kotoučovitého tvaru z modré průsvitné sklovité hmoty (0,6 × 0,7 cm), i. č. P 3538.*

6. *Korálek zploštělého kotoučovitého tvaru z modré průsvitné sklovité hmoty (0,6 × 0,7 cm), i. č. P 3539.*

7. *Korálek zploštělého kotoučovitého tvaru z tmavě modré průsvitné sklovité hmoty (0,6 × 0,7 cm), i. č. P 3540.*

8. *Bronzová původně cele pozlacená náušnice se dvěma protilehlými uzlíčky a dvěma spirálovitými závěsky ukončenými kuličkou na obou stranách spodního oblouku (1,8 × 1,0 cm), i. č. P 3541 (tvoří pár s P 3543).*

9. *Bronzová poškozená náušnice se dvěma protilehlými uzlíčky a nepatrnými zbytky hrozníčku na dolní straně spodního, jemným drátkem ovinutého oblouku (1,6 × 1,2 cm), i. č. P 3542.*

10. *Bronzová původně cele pozlacená náušnice se dvěma protilehlými uzlíčky a spirálovitými závěsky ukončenými kuličkou na obou stranách spodního oblouku (1,9 × 1,9 cm), i. č. P 3543 (tvoří pár s P 3541).*

11. *Bronzová náušnice se dvěma protilehlými uzlíčky a neúplným hrozníčkem na dolní straně spodního, jemným drátkem ovinutého oblouku (2,0 × 1,2 cm), i. č. P 3544.*

12. *Bronzový prsten s kosočtverečným štítkem zdobeným pěti většími zespodu vybíjenými, do kříže uspořádanými pukličkami, obtočenými věncem stejnou technikou provedených drobných perliček a propojených mezi sebou dvojitou a středy stran jednoduchou řadou perliček (1,9 × 1,6 cm), i. č. P 3545.*

13. *Bronzový prsten s kosočtverečným štítkem zdobeným pěti většími zespodu vybíjenými, do kříže uspořádanými pukličkami, obtočenými věncem stejnou technikou provedených drobných perliček a propojenými po obvodu dvojitými, na ploše trojitými řadami perliček v podobě písmene X (1,9 × 1,7 cm), i. č. P 3546.*

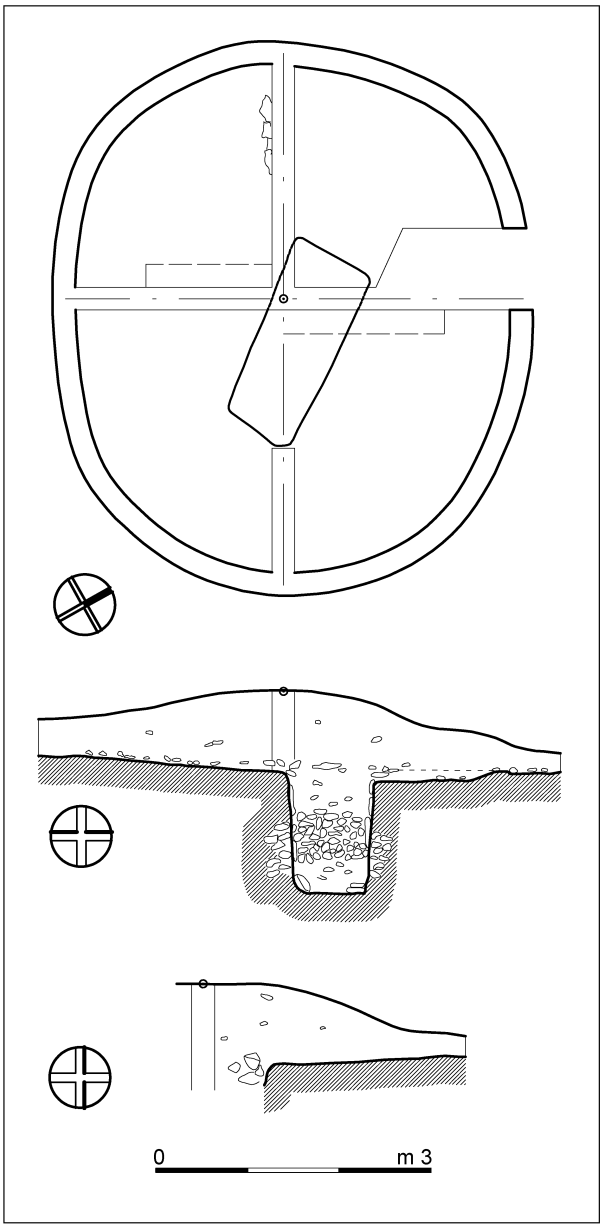
14. *Tři drobné zlomky bronzového prstenu s kosočtverečným štítkem, zdobeným zespodu vybíjeným perličkovým ornamentem, i. č. P 3547.*

15. *Neúplný bronzový prsten s kosočtverečným štítkem, zdobeným pěti většími zespodu vybíjenými, do kříže uspořádanými pukličkami, obtočenými věncem stejnou technikou provedených perliček a propojenými po obvodu dvojitými, na ploše trojitými řadami perliček v podobě písmene X (1,9 × 1,5 cm), i. č. P 3548 (téměř identický s i. č. P 3546 v M 18 a P 3490 v M 7).*

16. *Drobné zlomky bronzového prstenu s kosočtverečným štítkem, zdobeným zespodu vybíjeným perličkovým ornamentem, i. č. P 3549.*

MOHYLA 19 *Inv. č. P 3598 -3600*

Oválný půdorys, průměr 605 × 525 cm s delší osou orientovanou ve směru V-Z, výška 80 cm, násyp tvořen téměř čistou písčitou spraší, přímo nad

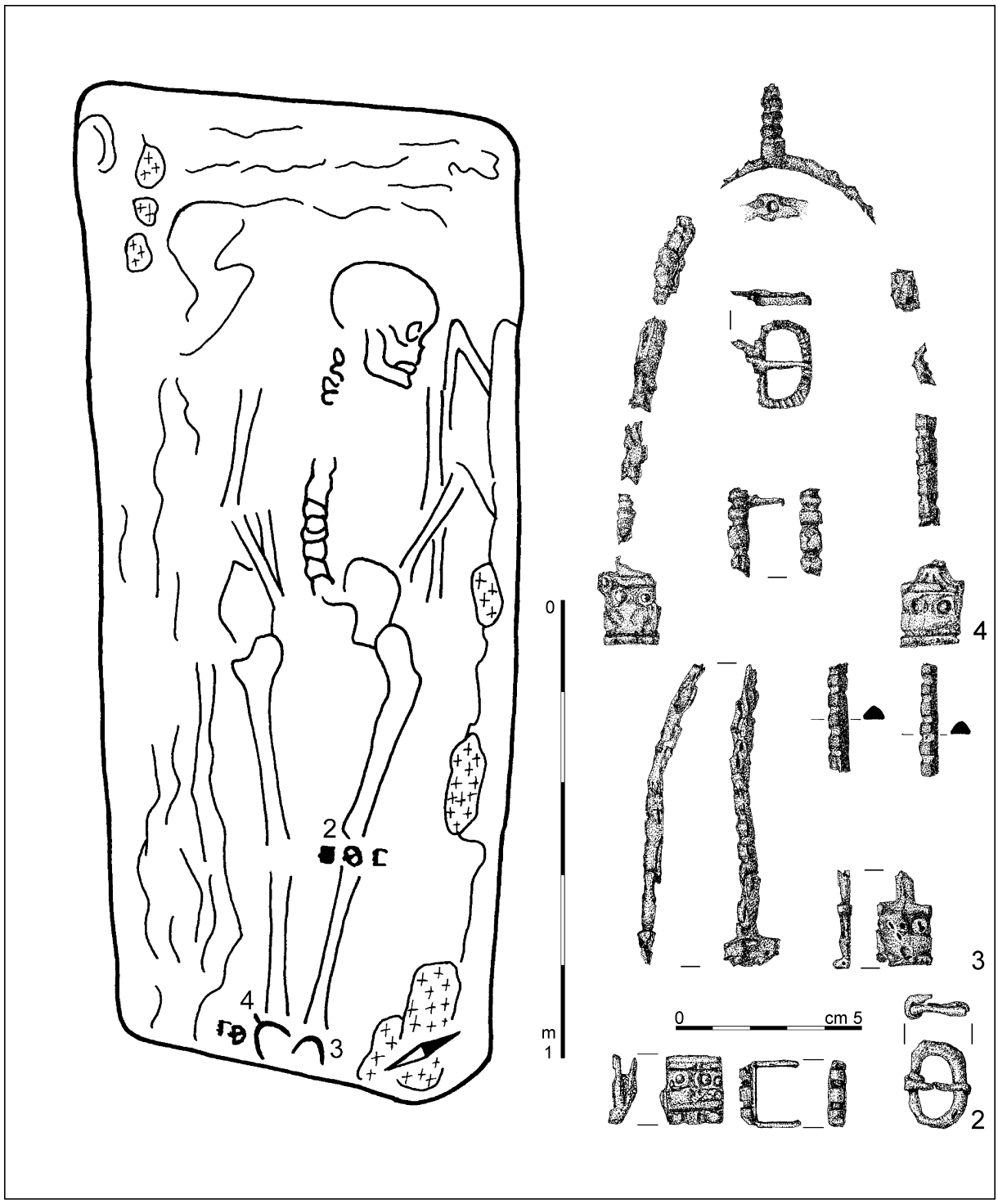
Obr. 42. Stěbořice, mohyla č. 19.

hrobovou jámou, v nivelitě kamenité vrstvy, dočervena propálená skvrna hlíny s malým ložiskem uhlíků, jejíž souvislost s pohřbem však není zcela jednoznačná.

Nálezy: v severní polovině násypu mohylového tělesa dva keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1).

1. *Dva fragmenty ze dna nádoby, materiál s příměsí písku a drcené keramiky, barva vypálení oranžová a hnědošedá, i. č. 58/7-1/1-2.*

Obdélná hrobová jáma umístěna přibližně uprostřed půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 210 × 85 × 115 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do zvětralé podložní droby, okraje jámy lemovány plochý-

Obr. 43. Stěbořice, mohyla č. 19.

mi, nakoso loženými kameny, jež byly v různých výškových úrovních zaznamenány i podél jejích stěn, zásyp konzistentní spraš řídce prostoupená drobnějšími úlomky droby, pod ní vrstva větších nepravidelně sypaných kamenů vyplňujících šachtu až do hloubky 175 cm od temene mohyly, nade dnem 10-15 cm silná vrstva štěrku, v úrovni kostry až ke dnu opět spraš a malé kousky droby; špatně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou na levém spánku a rukama v loktech mírně pokrčenýma směřujícími k pánvi, orientace: SZ-JV.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy v různých hloubkách uhlíky (nedochovány), u levého kolena železná přezka s průvlečkou a nákončím (2), u obou chodidel železné ostruhy – levá (3), pravá (4), na dně jámy, u levé kosti stehenní, mezi kameny, zcela rozpadlý železný nůž (nedochoval se).

2. *Železná přezka bez týlní destičky s oválným rámečkem a trnem (2,3 × 1,8 cm), železná průvlečka s plastickým členěným úzkým štítkem a neúplným pravoúhlým rámečkem (1,8 × 1,6 cm), obdélné nákončí s dovnitř přehnutou a členěnou spodní hranou, na týlní straně rozštěpené, na líci opatřené třemi železnými nýtky v mělkém horizontálním žlábku (1,9 × 1,7 cm), i. č. P 3598.*

3. *Železná silně destruovaná ostruha (ležící z vnější strany levého chodidla) sestávající ze šesti zlomků, plasticky členěná raménka půloválného až trojúhelníkovitého průřezu těla jsou ukončena obdélnou ploténkou se dvěma železnými nýtky v mělkém horizontálním žlábku a dovnitř přehnutou a členěnou spodní hranou, i. č. P 3599.*

4. *Železná ostruha ve zlomcích (ležící u pravého chodidla) se vsazovaným, profilovaným a zašpičatělým válcovitým bodcem, z vnější strany plasticky členěnými raménky půloválného až trojúhelníkovitého průřezu těla, ukončenými obdélnými ploténkami se dvěma železnými nýtky, umístěnými v mělkém horizontálním žlábku a dovnitř přehnutou a členěnou spodní hranou; garnituru zastupuje železná přezka s trnem a zbytky týlní destičky ve tvaru písmene D, jejíž rámeček je zdoben šikmými zářezy (2,4 × 2,3 cm) a neúplná železná průvlečka s plasticky členěným štítkem, i. č. P 3600.*

MOHYLA 20

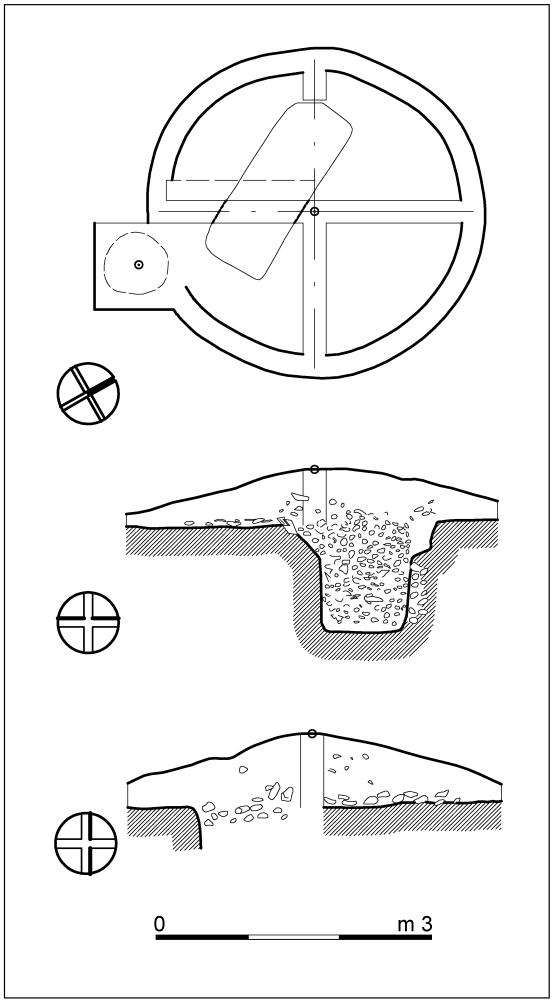
Inv. č. P 3591 -3594

Téměř pravidelný kruhový půdorys, průměr 360 × 350 cm, výška 60 cm, násyp tvořen spraší jen lehce kontaminovanou úlomky droby a navršenou nad téměř jednolitou vrstvou kamenů, pokrývající původní úroveň terénu pod mohylou, u její jihozápadní paty zaznamenán patrně umělý násyp z vylámané droby o průměru cca 75 cm a výšce 20 cm, snad zbytek materiálu určeného původně k jejímu navršení (?).

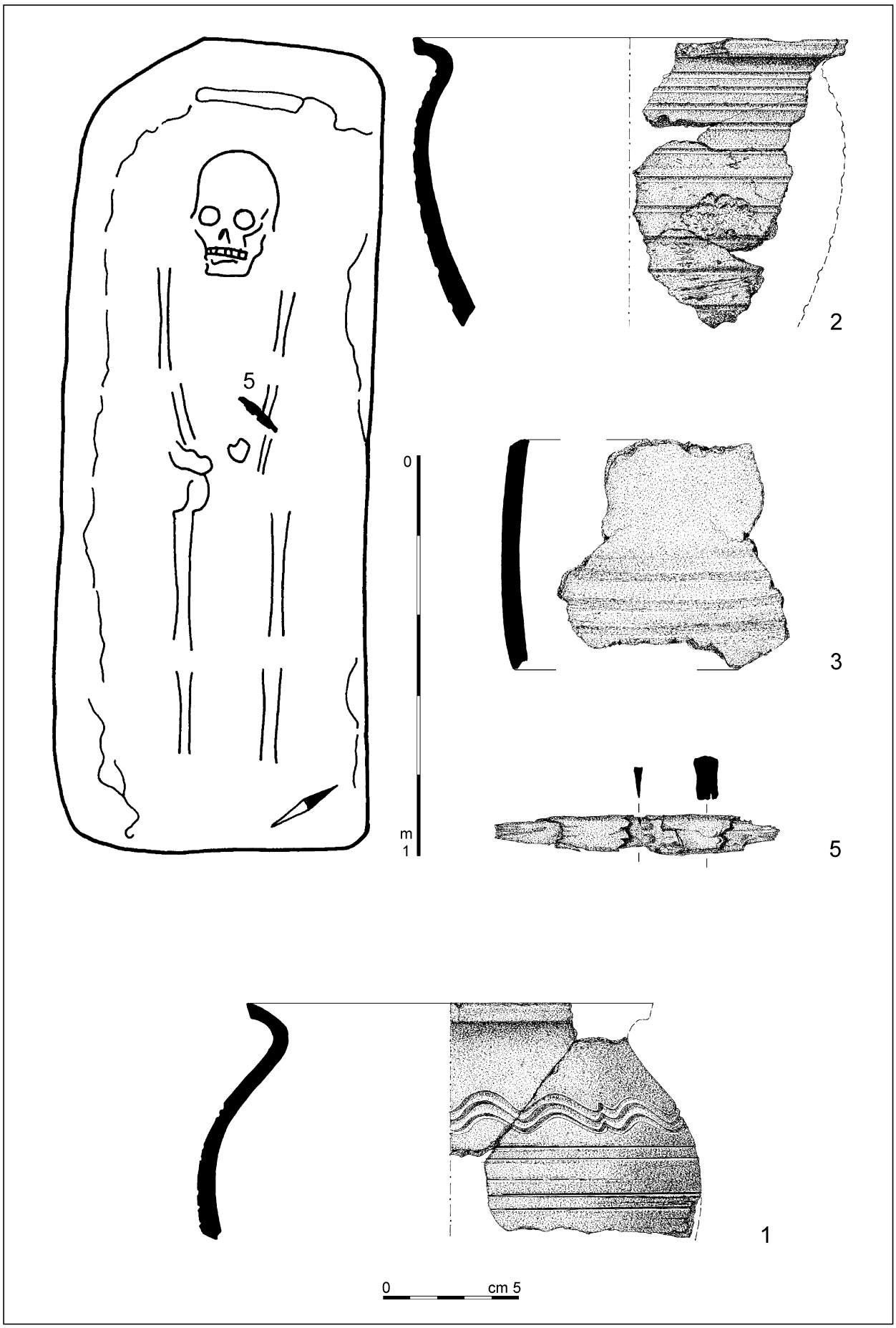
Nálezy: na vrstvě kamenů v severovýchodním kvadrantu od hloubky 25 cm zlomky hradištní keramiky náležející třem nádobám (1-3), další z nich rozptýleny i v horních partiích zásypu východní části hrobové jámy, v kamenném násypu u okraje mohyly, v hloubce 25-40 cm, keramické artefakty kultury lidu popelnicových polí a středověké (4).

1. *Horní část hrnce s okrajem vně vyhnutým a nálevkovitě seříznutým zdobená vícenásobnou vlnicí a pravidelnými obvodovými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená s kaménky (cca 1-2 mm), barva vypálení šedohnědá, vně stopy obtáčení (celkem 23 zlomků), i. č. P 3591.*

2. *Okraj vně vyhnutý a válcovitě až nálevkovitě seříznutý s lehce prožlabenou vnější ploškou, zdobený obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, vně stopy obtáčení (celkem 9 zlomků), i. č. P 3592.*

Obr. 44. Stěbořice, mohyla č. 20.

Obr. 45. Stěbořice, mohyla č. 20.

3. *Výduť zdobená širšími mělkými pravidelnými obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení cihlová, na vnitřní straně tmavošedá (celkem 57 zlomků), i. č. P 3593.*

4. *Fragment dna s přilehlou částí výdutě, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení světle hnědá (středověk), i. č. 58/7-4/1, část dna a fragmenty výdutí, materiál s příměsí hrubého písku, barva vypálení okrově hnědá (popelnicová pole), i. č. 58/7-4/2-4.*

Obdélná hrobová jáma umístěna západně od středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 203 × 75 × 100 cm, horní část schodovitě zahloubena do spraše, spodní zasekána do zvětralé droby a břidlice, jednolitý zásyp z úlomků uvedených hornin a menšího podílu spraše; špatně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou na týlu, rukama podél těla a nataženýma nohama, orientace: SSZ-JJV.

Nálezy: na levé straně kostry, těsně pod žebry, železný nůž v dřevěné pochvě (5).

5. *Neúplný železný nůž se zbytky dřevěné pochvy (10,5 × 1,5 cm), i. č. P 3594.*

MOHYLA 21

Inv. č. P 3595 -3597, 3601, 3604 -3606

Mírně oválný půdorys, průměr 315 × 305 cm s delší osou orientovanou ve směru SV-JZ, výška 70 cm, násyp tvořen spraší prostoupenou úlomky droby, nad ústím hrobové jámy vrstva drobnějšího štěrku.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa ojedinělé keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1) včetně fragmentů hradištních (2, 3).

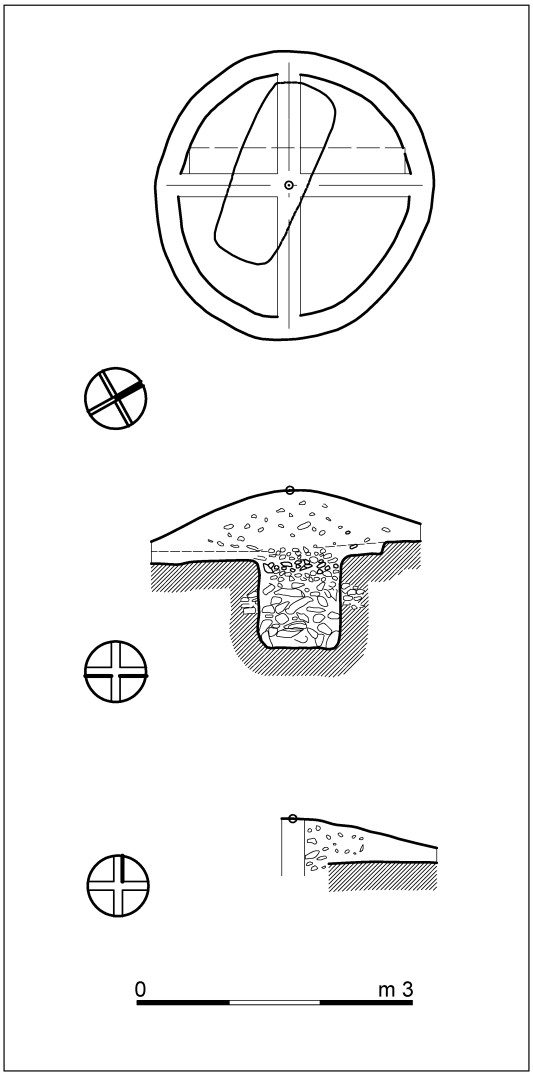
1. *Fragmenty z výdutí nádob, materiál s příměsí písku, barva vypálení šedohnědá a okrová, i. č. 58/7-8/1-2.*

2. *Nezdobená výduť, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, i. č. P 3595.*

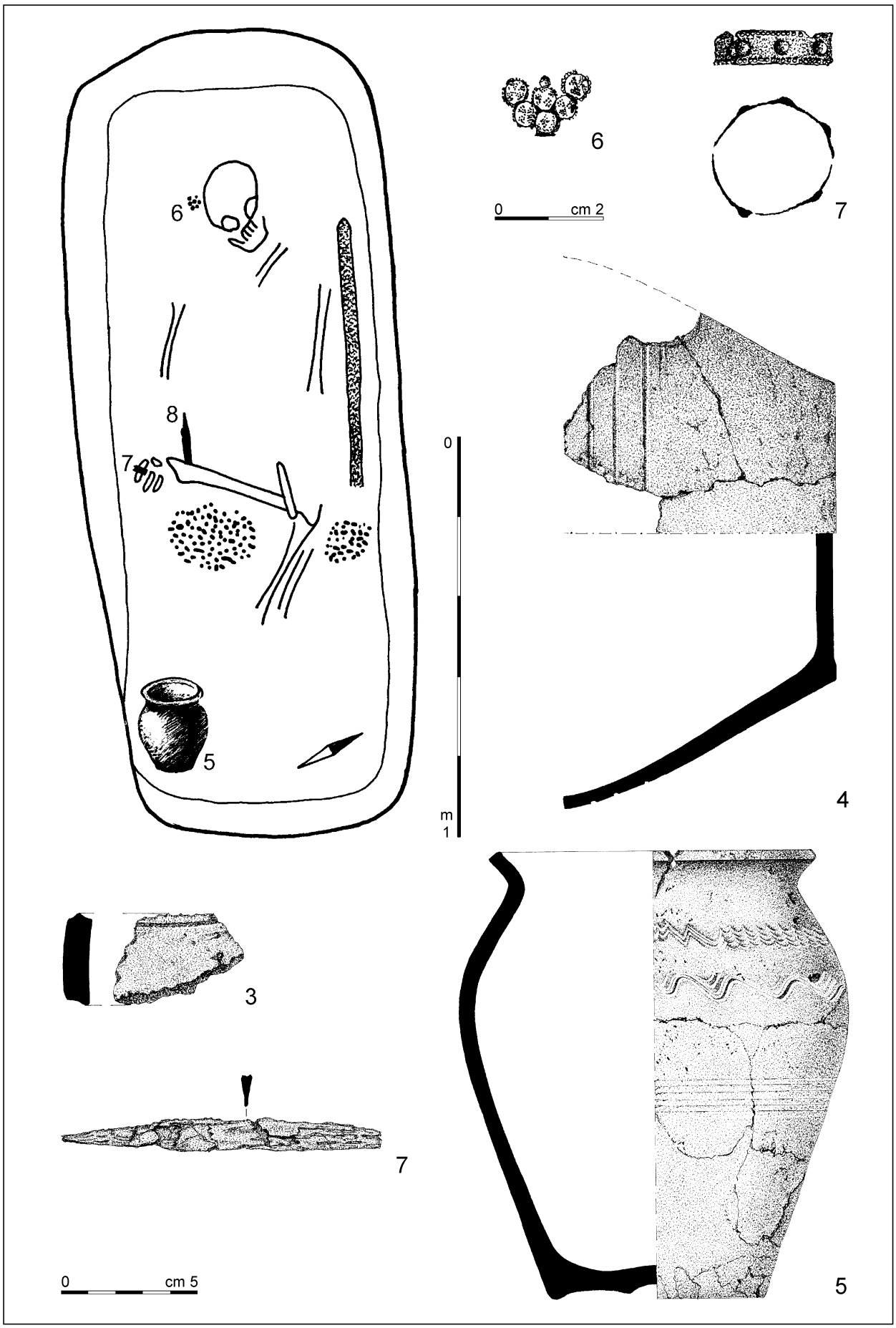
3. *Výduť zdobená mělkým obvodovým žlábkem, hmota středně hrubá, ostřená s kaménky (cca 1-2 mm), barva vypálení cihlová, i. č. P 3596.*

Obdélná hrobová jáma umístěna západně od středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 200 × 80 × 100 cm, horní část schodovitě zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, svrchní vrstva zásypu z drobnějšího štěrku a spraše, pod ní až ke dnu velké kusy (bloky) břidlice (cca 50 cm), tvořící i 20 cm široké dutiny, podél levého boku zemřelého nevýrazné stopy dřevěného obložení v podobě hnědého až černého pásu ztrouchnivělého dřeva, v místech obou stehenních kostí dva výrazné shluky uhlíků; špatně zachovalá kostra, poškozená kamenným závalem, ležela v poloze naznak s lebkou na týlu, ruce podél těla, pravá noha přeložena přes levou, orientace: SZ-JV.

Nálezy: v zásypu jihozápadní části hrobové jámy mezi kameny zlomky spodních partií hradištní nádoby (4) a uhlíky (nedochovány), u chodidel v jihozápadním nároží rozbitá nádoba (5), jeden fragment přímo pod kostrou (nádoba zřejmě vhozena před uložením zemřelého), napravo lebky zlomky stříbrné náušnice (6), na jednom z prstů pravé ruky bronzový páskový prsten (7), u pánve pod pravou kostí stehenní hrotem dolů železný nůž se zbytky dřevěné pochvy (8).

Obr. 46. Stěbořice, mohyla č. 21.

Obr. 47. Stěbořice, mohyla č. 21.

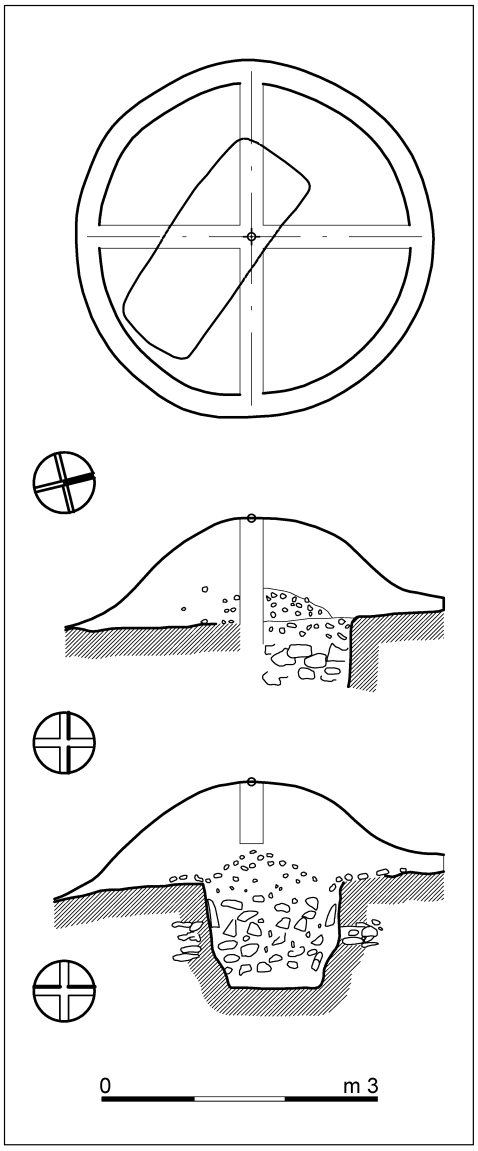
4. *Část lehce dovnitř vyklenutého dna s přilehlou výdutí zdobenou pravidelnými obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená s kaménky (1-2 mm), barva vypálení hnědošedá, i. č. P 3597.*

5. *Hrnec vejčitého tvaru s maximální výdutí v horní třetině těla a okrajem vně vyhnutým a kuželovitě seříznutým, zdobený pásy vícenásobné vlnice a hřebenovým pásem, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedohnědá, dno výrazně dovnitř vyklenuté, vně stopy obtáčení, výška 16,5 cm, průměr ústí 11,6 cm, průměr dna 8,0 cm, i. č. P 3601.*

6. *Neúplná bubínková náušnice se 6 zachovalými stříbrnými a snad původně pozlacenými bubínky, zdobenými granulací (trojúhelníky sestávající z 7-10 granulek), i. č. P 3606.*

7. *Bronzový plechový kroužkový prsten zdobený pěti zespodu vybíjenými puklicemi a při okraji stejnou technikou provedenými obvodovými perličkovými pásy, průměr 2,2 cm, i. č. P 3604.*

8. *Železný nůž s chybějící špicí a zbytky dřevěné pochvy (11,8 × 1,3 cm), i. č. P 3605.*

Obr. 48. Stěbořice, mohyla č. 22.

MOHYLA 22

Téměř pravidelný kruhový půdorys, průměr 390 cm, výška 95 cm, násyp tvořen téměř čistou spraší, jen v místech nad hrobovou jámou prostoupenou drobnými úlomky droby.

Obdélná hrobová jáma umístěna jihozápadně od středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 247 × 96 × 110 cm, horní část zahloubena do spraše, dno kónicky zasekáno do zvětralé podložní droby, zásyp větší kusy břidlice a droby promíšené spraší, podél jižní stěny, po pravém boku zemřelého, řada velkých kamenů délky 40 až 45 cm a šířky 10 až 15 cm; relativně dobře zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou přivrácenou k levému rameni, ruce podél těla, dolní končetiny nataženy vedle sebe, orientace: SZ-JV.

Bez nálezů.

MOHYLA 23

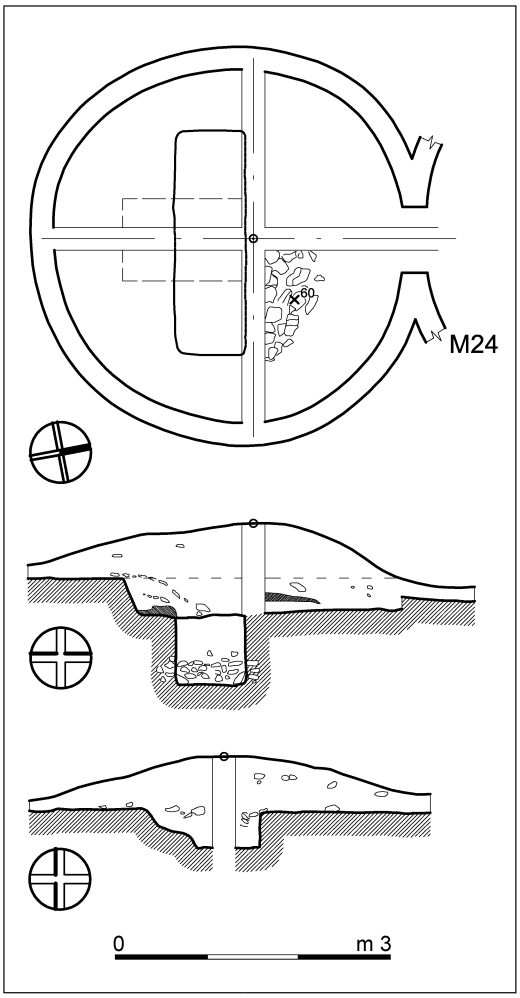
Inv. č. P 3618

Téměř pravidelný kruhový půdorys, na severní straně se dotýká (je spojena) M 24, průměr 435 × 430 cm, výška 60 cm, násyp tvořen spraší jen lehce kontaminovanou úlomky droby, v severovýchodním kvadrantu, na původní úrovni terénu, podél delší stěny hrobové jámy, kompaktní vrstva větších kamenů, v jihovýchodním kvadrantu, v totožné nivelitě, větší kus spáleného dřeva cca 30 cm dlouhý, zaznamenaný i v kvadrantu severovýchodním.

Obdélná hrobová jáma umístěna přibližně uprostřed půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 217 × 70 × 113 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do břidlicového podloží, svrchní vrstva zásypu téměř čistá spraš, přecházející 35 cm nade dnem v kamenitou strukturu (úlomky droby a břidlice) pokrývající celou kostru, po levém boku

Obr. 49. Stěbořice, mohyla č. 22.

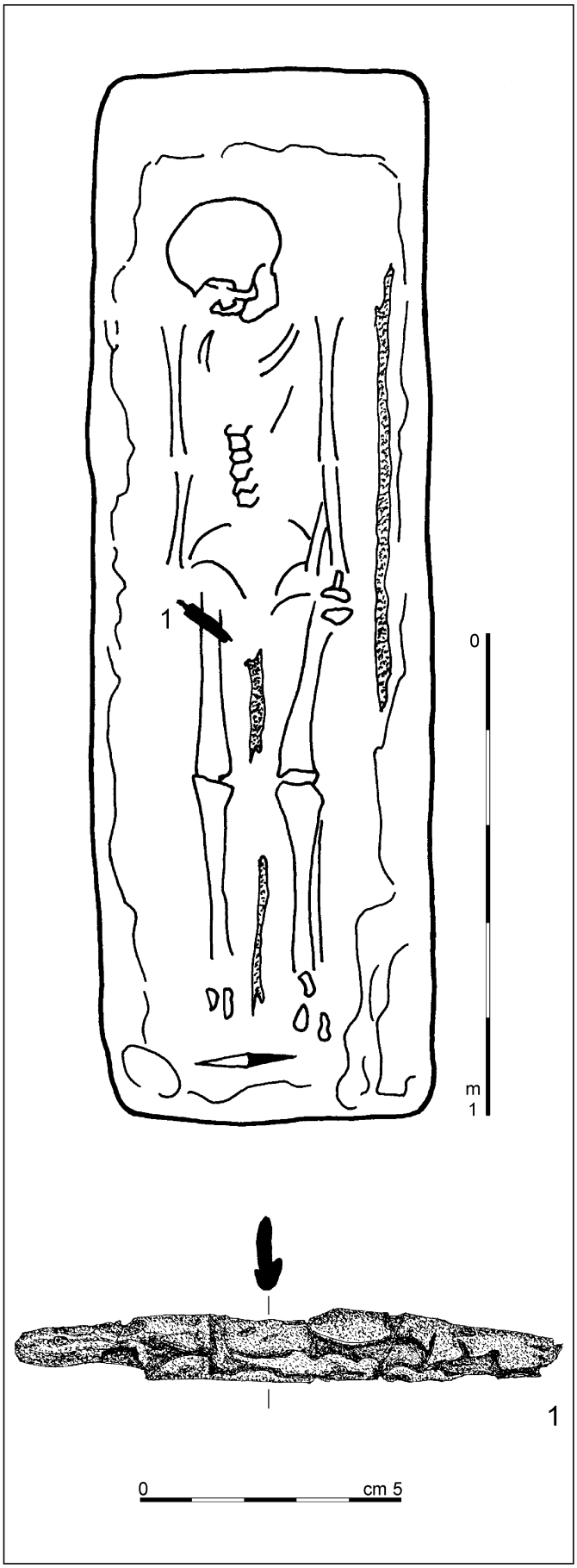

Obr. 50. Stěbořice, mohyla č. 23.

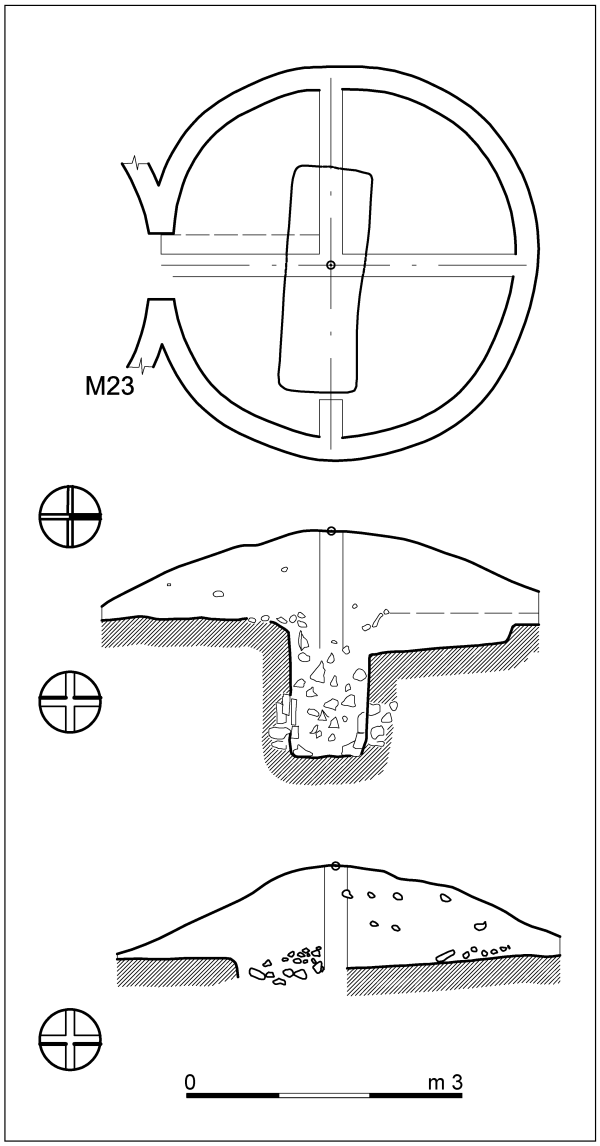
zemřelého a na dně zbytky lignifikovaného dřeva indikujícího obložení či rakev (?); relativně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou přivrácenou k pravému rameni, ruce podél těla, dolní končetiny nataženy vedle sebe, orientace: V-Z.

Nálezy: na pravé kosti stehenní, pod kyčelním kloubem, šikmo položen železný nůž (1).

1. *Železný nůž se zbytky dřevěné pochvy potažené kůží (10,5 × 1,4 cm), i. č. P 3618.*

Obr. 51. Stěbořice, mohyla č. 23.

Obr. 52. Stěbořice, mohyla č. 24.

MOHYLA 24

Inv. č. P 3607 -3610

Pravidelný kruhový půdorys, na jižní straně se dotýká (je lehce spojena) M 23, průměr 430 cm, výška 85 cm, násyp tvořen téměř čistou spraší.

Nálezy: pod násypem mohylového tělesa, na původní úrovni terénu, keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-3) a doby hradištní (4).

1. Vně vyhnutý okraj, materiál s příměsí jemného písku, barva vypálení šedohnědá, i. č. 58/7-14/1.

2. Zlomek hrdla, materiál s příměsí jemného písku, barva vypálení šedá, na vnitřní straně oranžová, i. č. 58/7-14/2.

3. Zlomek z prohnutého hrdla větší amfory, materiál s příměsí písku, povrch překryt oranžovou částečně setřenou engobou, lom šedočerný, i. č. 58/7-14/3.

4. Výduť zdobená mělkými obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená místy s kaménky (cca 1-2 mm), barva vypálení hnědobéžová (celkem 5 zlomků), i. č. P 3607.

Obdélná hrobová jáma umístěna přibližně uprostřed půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 246 × 83 × 140 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do břidlicového podloží, zásyp neulehlá spraš a větší kusy droby a břidlice s dutinami, stěny ve spodní části (zvláště kolem trupu) obloženy svisle postavenými plochými kameny; relativně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s rukama podél těla a lebkou na týlu, dolní končetiny nataženy vedle sebe, orientace: Z-V.

Nálezy: u jižní stěny východní části hrobové jámy, v hloubce cca 160 cm od temene mohyly, mezi kameny roztroušeny zlomky vhozené rozbité nádoby (5), u obou spánkových kostí po jedné stříbrné náušnici – pravá (6), levá (7), u lebky lastura šneka, snad důkaz vystlání hrobu trávou (nedochována).

5. *Hrnec mísovitého tvaru těla s vně vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, zdobený pod hrdlem dvěma jednoduchými vlnicemi, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedohnědá, vně stopy obtáčení, výška 18,0 cm, průměr ústí 17,8 cm, průměr dna 9,3 cm, i. č. P 3610.*

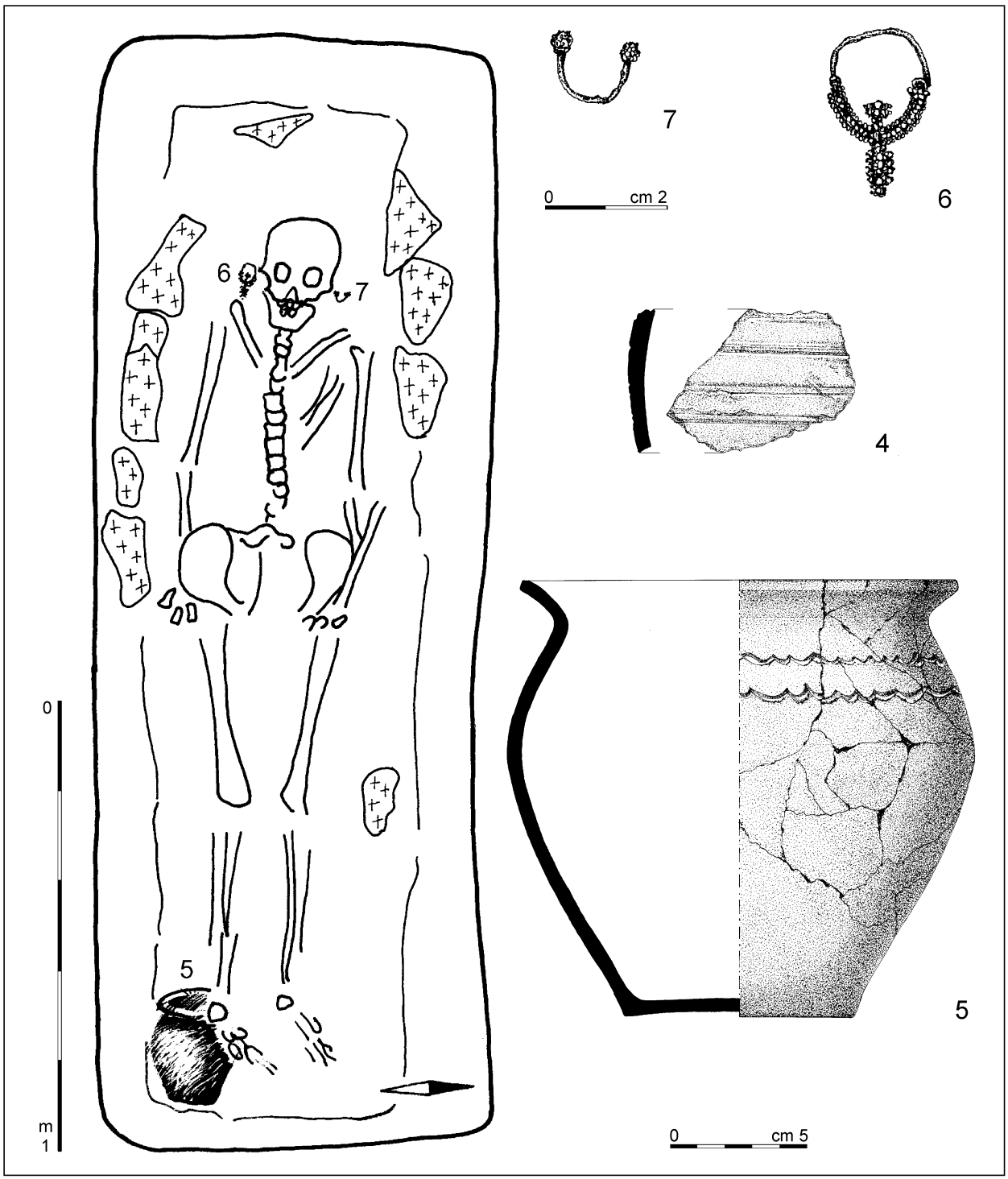
6. *Stříbrná hrozníčková náušnice s granulací zesíleným spodním obloukem, granulovaným uzlíčkem a oboustranným, na poutku zavěšeným hrozníčkem (2,8 × 1,7 cm), i. č. P 3608.*

7. Spodní oblouk stříbrné náušnice se dvěma zachovalými granulovanými uzlíčky (1,4 × 1,1 cm), i. č. P 3609.

MOHYLA 25

Inv. č. P 3602 -3603

Oválný půdorys, rozměry 365 × 310 cm s delší osou orientovanou ve směru SZ-JV, výška 75 cm, násyp tvořen téměř čistou spraší prostoupenou ojedinělými úlomky břidlice.

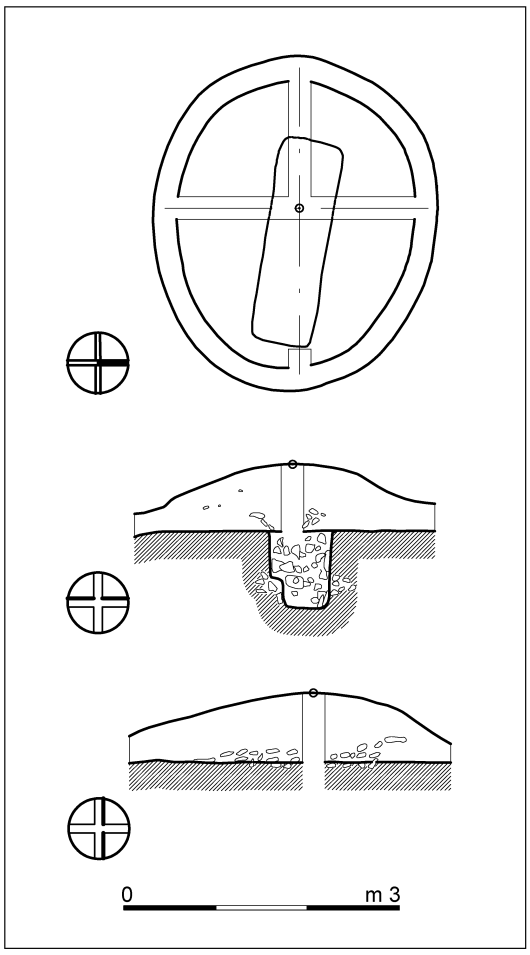

Obr. 53. Stěbořice, mohyla č. 24.

Nálezy: v násypu jihovýchodního kvadrantu mohylového tělesa, v hloubce cca 30 cm, hradištní zlomek (1), další dva ze stejné nádoby v zásypu hrobové jámy (hloubka neudána).

1. *Výduť zdobená jemnými pravidelnými obvodovými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení okrově hnědá, na vnitřní straně šedohnědá (celkem 3 zlomky), i. č. P 3602.*

Obdélná hrobová jáma umístěna uprostřed půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 225 × 68 × 85 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do břidlicového podloží se schodovitým ústupkem při dně, zásyp velké kusy břidlice až 40 cm dlouhé promíšené spraší, na severní stěně jámy, v hloubce 50 cm od jejího ústí, přibližně v úrovni

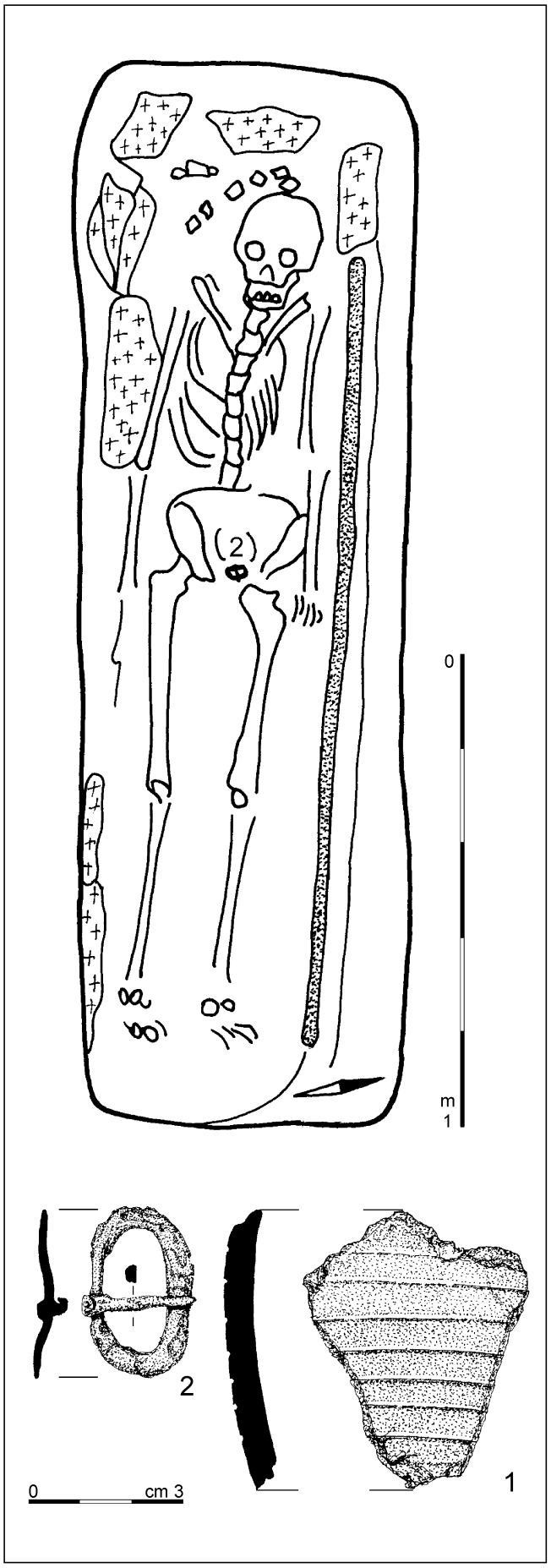

Obr. 54. Stěbořice, mohyla č. 25.

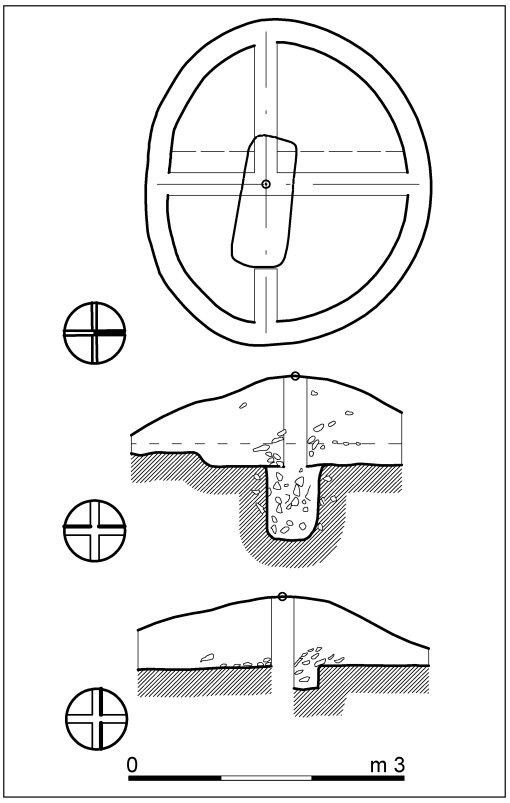
kostry, identifikován černý pruh lignifikovaného dřeva a otisk prkna se svislou strukturou, široký 35 cm a jdoucí až ke dnu, patrně zbytek rakve, na protější stěně otisk dřeva nezachycen, avšak zaznamenáno obložení z větších kamenných ploten, prostor mezi rakví a stěnami vyplněn udusanou spraší a opět kamennými plotnami, a to zejména za hlavou a po pravé straně pohřbeného; relativně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou na týlu, krční obratle tlakem zásypu částečně dislokovány do prostoru kolem kalvy, ruce podél těla, dolní končetiny nataženy vedle sebe, orientace SZZ-JVV.

Nálezy: na stydké kosti železná přezka se zbytky tkaniny (2).

2. *Železná oválná přezka s trnem (3,3 × 2,1 cm), i. č. P 3603.*

Obr. 55. Stěbořice, mohyla č. 25.

Obr. 56. Stěbořice, mohyla č. 26.

MOHYLA 26

Přibližně oválný tvar, rozměry 355 × 310 cm s delší osou orientovanou ve směru SZZ-JJV, výška 75 cm, násyp tvořen spraší řídce prostoupenou úlomky droby.

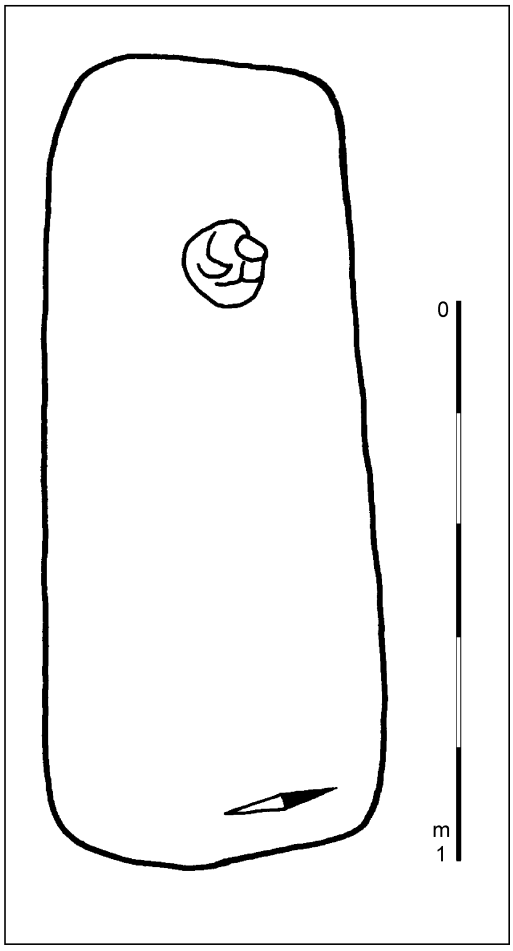
Obdélná hrobová jáma situována jihovýchodně od středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 148 × 53-60 × 105 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, zásyp spraš s úlomky droby; kostra se s výjimkou několika úlomků kalvy nedochovala, orientace: SZZ-JVV.

Nálezy: na levé straně, v místě horní části trupu, zcela rozpadlá železná tyčinka (délka 4,0 cm, průměr 0,2 cm), snad jehlice (nedochována).

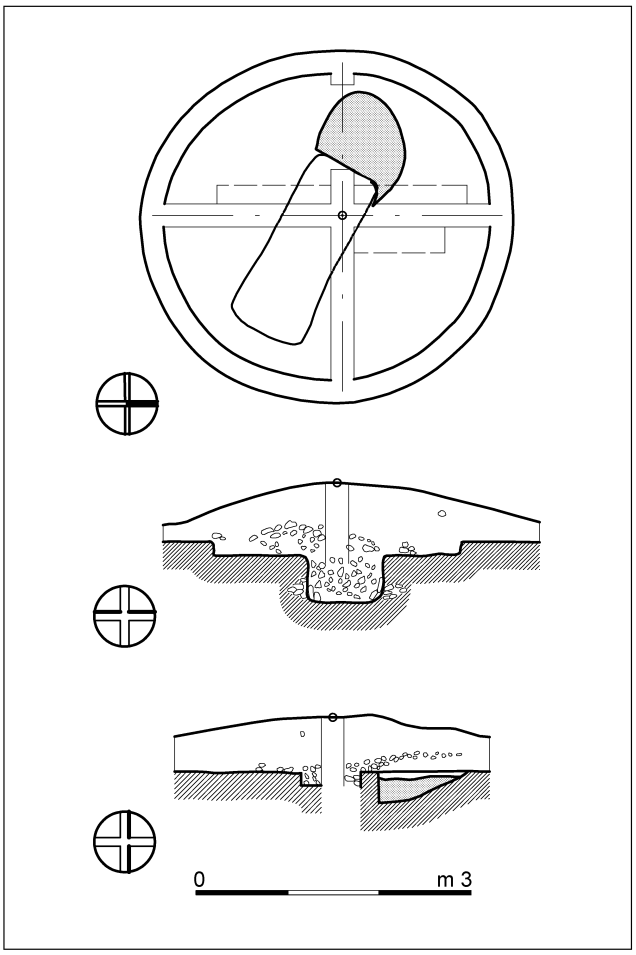
MOHYLA 27

Inv. č. P 3611 -3617

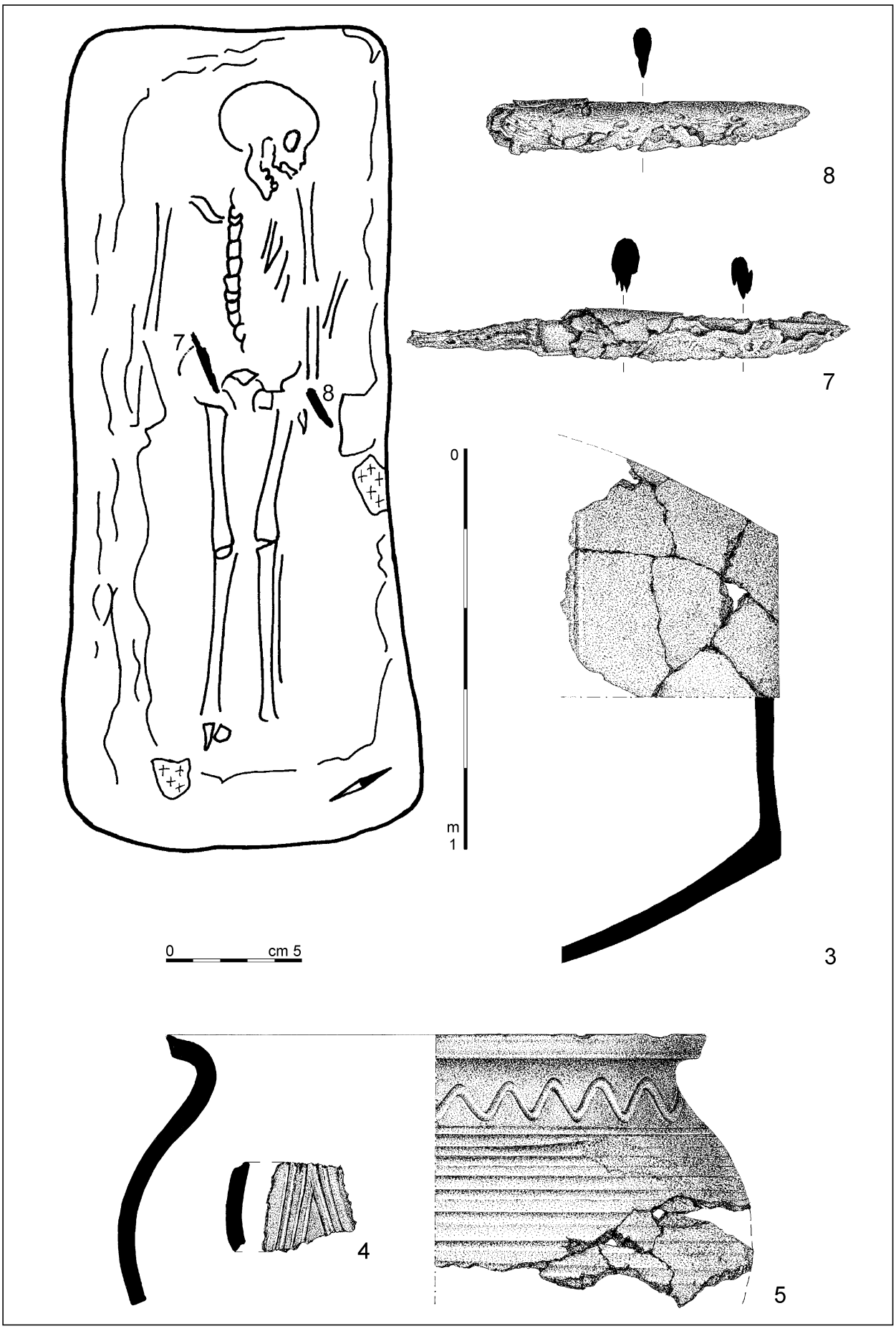
Mírně oválný tvar, průměr 410 × 385 cm s delší osou orientovanou ve směru SZ-JV, výška 65 cm, násyp tvořen spraší místy prostoupenou shluky úlomků droby a břidlice, v severozápadním kvadrantu, v hloubce 40 cm, spálené dřevo 20 cm dlouhé a rozptýlené drobné uhlíky.

Obr. 57. Stěbořice, mohyla č. 26.

Obr. 58. Stěbořice, mohyla č. 27.

Obr. 59. Stěbořice, mohyla č. 27.

Nálezy: v severozápadním kvadrantu násypu mohylového tělesa spálené dřevo a rozptýlené uhlíky (nedochovány), na úrovni původního terénu keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1) a doby hradištní (2-5).

1. *Šestnáct atypických zlomků z výdutí nádob, materiál s příměsí písku, barva vypálení tmavošedá, šedohnědá a oranžová, i. č. 58/7-32/1-16.*

2. *Šest drobných fragmentů z výdutě hrnce zdobených hřebenovým pásem anebo hřebenovou vlnicí, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení cihlová až béžová, i. č. P 3611.*

3. *Lehce dovnitř vyklenuté dno s přilehlou částí výdutě zdobené mělkým obvodovým žlábkem, hmota středně hrubá, barva vypálení okrově hnědá, na vnitřní straně připečené zbytky organické hmoty (celkem 18 zlomků), i. č. P 3612.*

4. *Výduť zdobená hřebenovými pásy, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, na vnitřní straně šedá; fragment od okraje nádoby, hmota středně hrubě, ostřená, barva vypálení hnědošedá, i. č. P 3613-3614.*

5. *Okraj vně vyhnutý a nálevkovitě seříznutý s vytaženou a zaoblenou horní hranou, zdobený na hrdle jednoduchou širokou vlnicí, pod níž probíhají nepravidelné mělké obvodové žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, místy s kaménky (cca 1-2 mm), barva vypálení šedohnědá, vně stopy obtáčení (celkem 13 zlomků), i. č. P 3615.*

Obdélná hrobová jáma situována přibližně ve středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 205 × 78 × 60 cm, horní část schodovitě zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby a břidlice, zásyp spraš s úlomky zmíněných hornin a drobnými uhlíky, jáma na severozápadní straně částečně porušila zahloubený kotlovitý objekt z období kultury lidu popelnicových polí velikosti 100 × 125 × 35 cm s tmavou popelovitou výplní s uhlíky, úlomky mazanice a keramikou, obsah objektu dílem využit k navršení mohylového tělesa; relativně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou přichýlenou k levému rameni, ruce podél těla, dolní končetiny nataženy vedle sebe, orientace: SZ-JV.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy uhlíky (nedochovány), ve výplni objektu kultury lidu popelnicových polí keramické zlomky (6), pod pravou kyčelní kostí železný nůž (7), druhý u levé dlaně (8), oba s hroty směřujícími k východu.

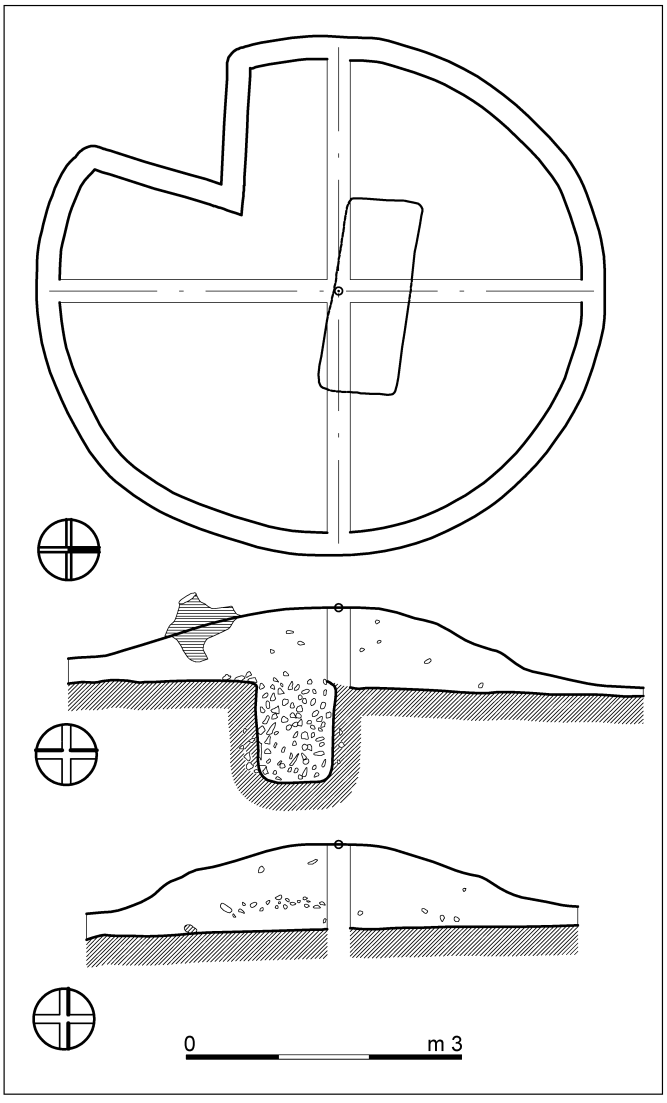
6. *Deset atypických zlomků z výdutí hrubších nádob, materiál s příměsí písku i kaménků, barva vypálení světle hnědá až šedohnědá, i. č. 58/7-40/1-10.*

7. *Železný nůž se zbytky dřevěné pochvy (16,3 × 1,8 cm), i. č. P 3616.*

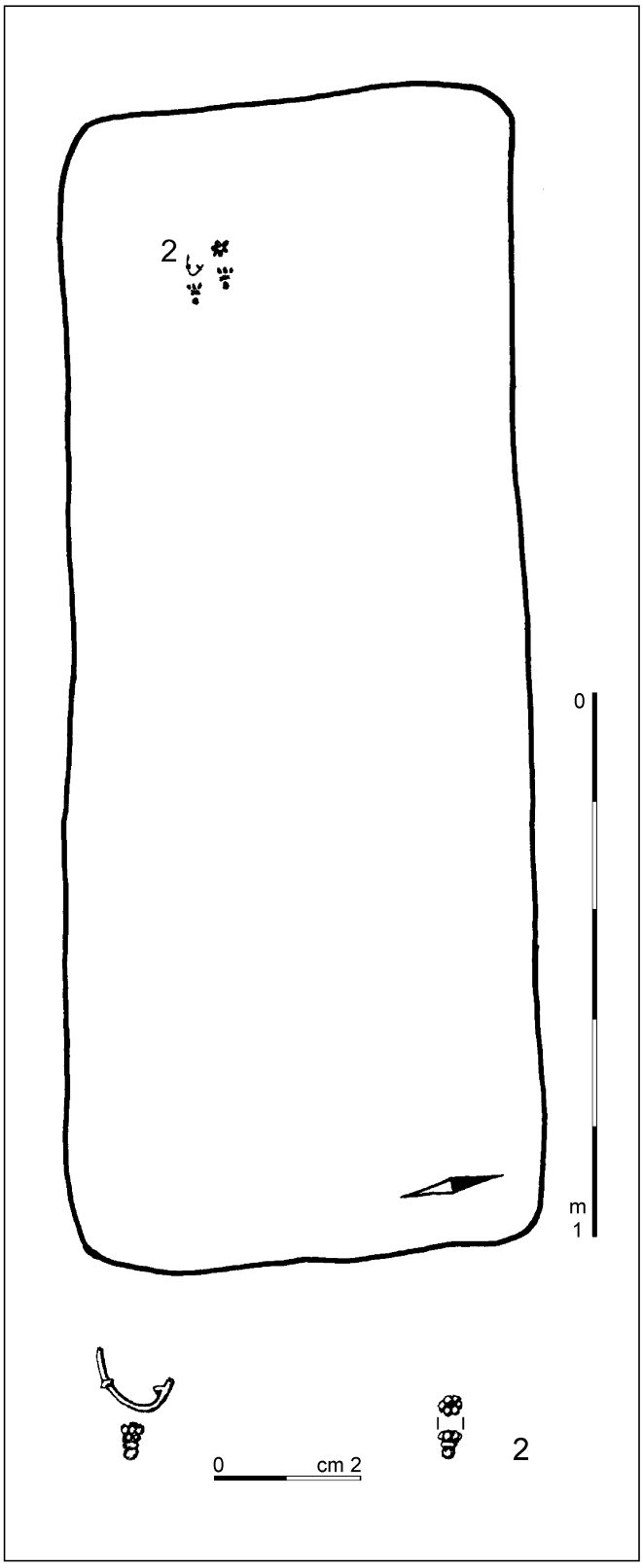
8. *Železný nůž s chybějícím řapem se zbytky dřevěné pochvy (11,9 × 2,0 cm), i. č. P 3617.*

MOHYLA 28 *Inv. č. P 3619*

Mírně oválný půdorys, průměr 620 × 563 cm s delší osou orientovanou ve směru S-J, výška 80 cm, násyp tvořen spraší jen sporadicky prostoupenou drobnými úlomky droby.

Obr. 60. Stěbořice, mohyla č. 28.

Obr. 61. Stěbořice, mohyla č. 28.

Nálezy: v různých výškových úrovních násypu mohylového tělesa keramické zlomky eneolitické a kultury lidu popelnicových polí (1).

1. *Fragment okraje zdobený na vnější straně krokvicovitě uspořádanými kanelurami, hmota hrubší s kaménky, barva vypálení šedohnědá (eneolit), i. č. 58/7-34/1; fragmenty z výdutí nádob, materiál ostřený pískem, barva vypálení šedá, povrch hladký, na vnitřní straně hnědočervená (popelnicová pole), i. č. 58/7-34/2-3.*

Obdélná hrobová jáma situována severně od středu půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 215 × 85 × 110 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby, zásyp štěrk z malých úlomků droby; zcela strávená kostra, jen v západní části jámy dochovány nepatrné zlomky kosti lebeční, orientace: SZZ-JVV.

Nálezy: společně s úlomky kosti lebeční i zlomky stříbrných náušnic (2).

2. *Zlomky dvou až tří stříbrných hrozníčkových náušnic nejspíše s jednostranným hrozníčkem na dolním obloučku, i. č. P 3619.*

MOHYLA 29 *M29 -30: Inv. č. P 5599 - 5618, 5629 -5633; M 29: Inv. č. P 5619 -5622*

Spojená s M 30 v jeden násyp oválného půdorysu se dvěma vrcholy, průměr 678 × 468 cm s delší osou orientovanou ve směru S-J, výška 79 cm, násyp tvořen písčitou spraší řídce prostoupenou úlomky břidlice.

Nálezy: na ploše mezi M 29 a M 30 zaznamenány keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-4) a uhlíky (5, 6) a také objekt této kultury s uhlíky (9-11) i keramickými artefakty v zásypu (12-13), v kamenité vrstvě na úrovni původního terénu – v severovýchodním kvadrantu mohylového tělesa, v hloubce 78 cm, hradištní zlomek (7), v jihovýchodním kvadrantu, v hloubce 63 cm, opět střepy kultury lidu popelnicových polí (8).

1. *Fragment hrdla větší nádoby (amfory ?), materiál s příměsí písku, povrch hladký, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně šedohnědá, i. č. P 5599.*

2. *Zlomek horizontálního jazykovitého výčnělku ze spodní části výdutě amfory, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení světle hnědá, místy šedá, i. č. P 5600.*

3. *Střep z výdutě hrnce s plastickým dvojitým výčnělkem, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení červenohnědá, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5601.*

4. *Patnáct atypických zlomků z výdutí nádob, materiál s příměsí jemnějšího i hrubšího písku, povrch v některých případech hlazený, většinou však zvětralý a otřelý, barva vypálení světle až rezavě hnědá a tmavošedá, i. č. P 5602-5616.*

5. *Sedm zlomků zuhelnatělého dřeva jasanu (Fraxinus excelsior), i. č. P 5617.*

6. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5618.*

7. *Výduť ode dna nádoby zdobená hřebenovým pásem, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení okrově hnědá až cihlová, i. č. P 5619.*

8. *Fragment výdutě nádoby s hlazeným povrchem, materiál s příměsí písku, barva vypálení tmovošedá, na vnitřní straně hnědá až šedá, i. č. P 5620.*

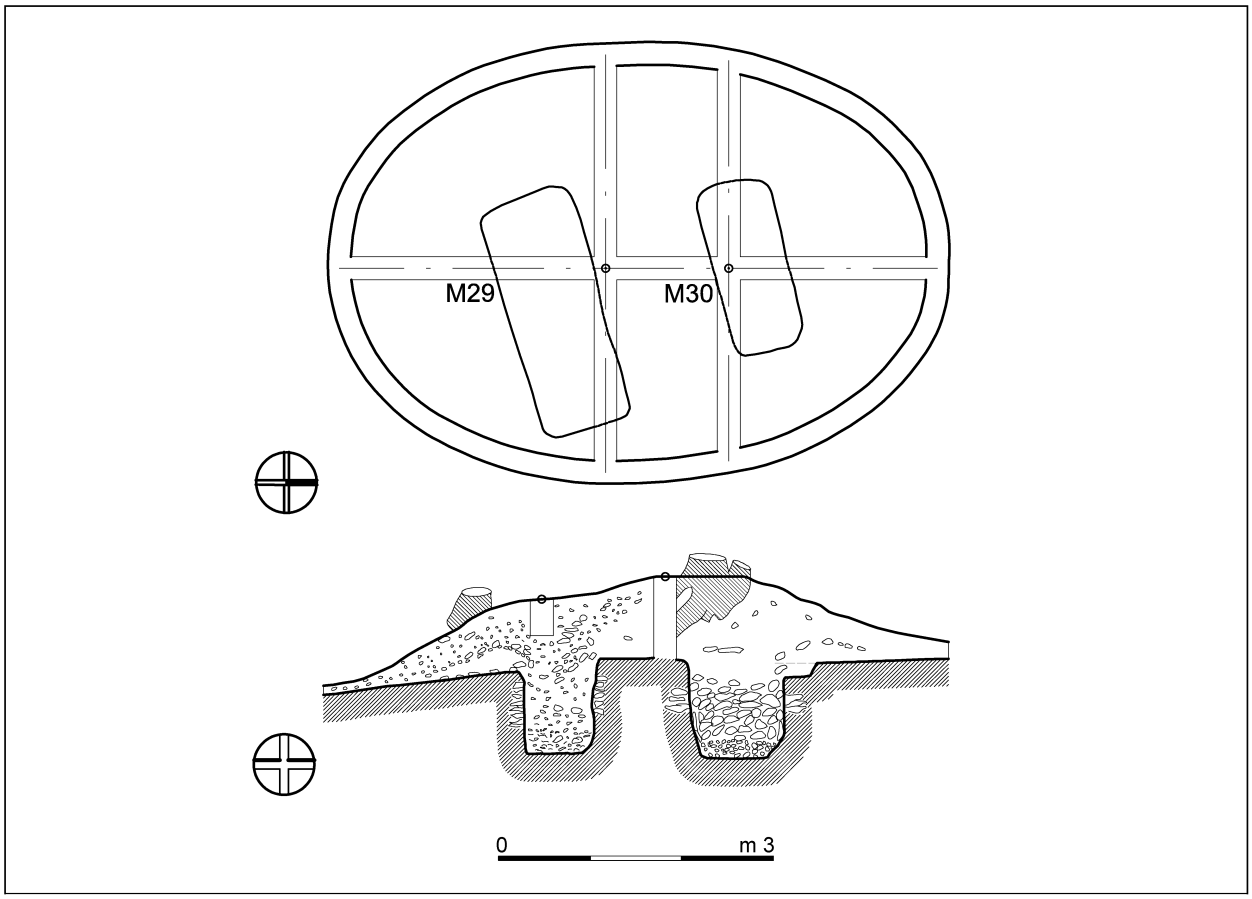
9. *Zlomek zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5629.*

10. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva jasanu (Fraxinus excelsior), i. č. P 5630.*

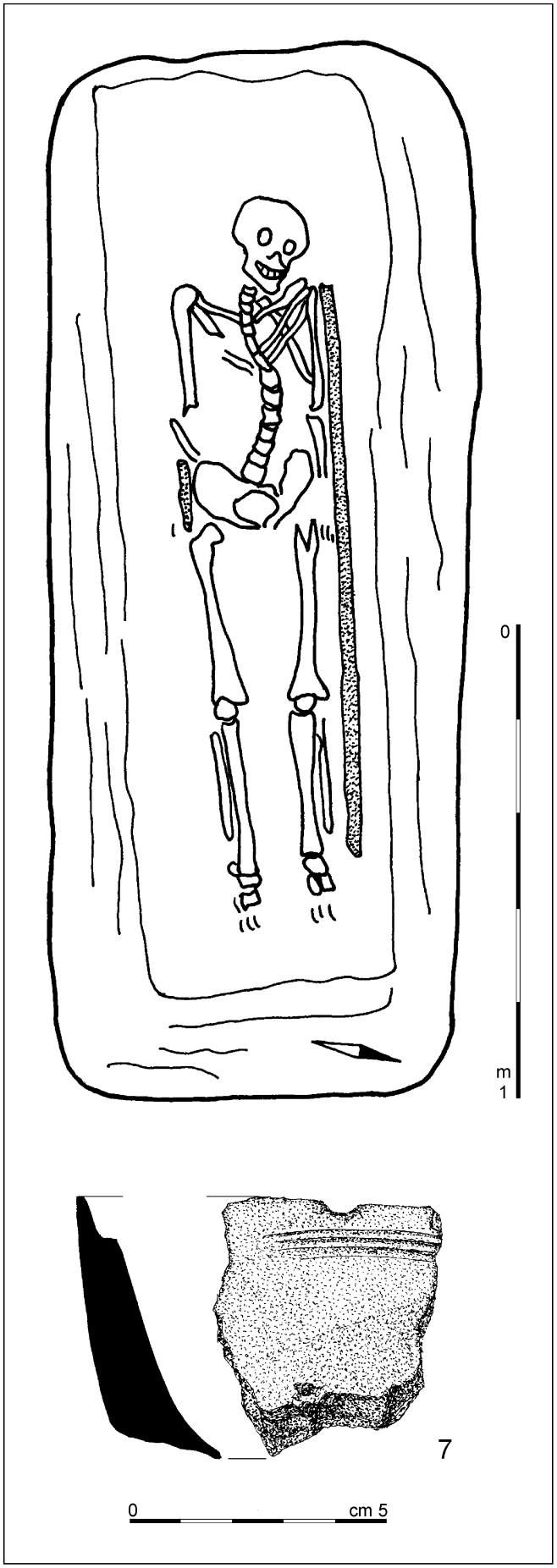
11. *Tři zlomky zuhelnatělého dřeva buku (Fagus silvatica), i. č. P 5631.*

12. *Fragment výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení červenohnědá, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5632.*

13. *Fragment ze spodní části výdutě a dna nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, místy šedá, i. č. P 5633.*

Obr. 62. Stěbořice, mohyla č. 29, 30.

Obr. 63. Stěbořice, mohyla č. 29.

Obdélná hrobová jáma situována v jižní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 220 × 105-110 × 120 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do zvětralého drobového podloží (200 × 60-75 cm), zásyp spraš výrazně promíšená menšími úlomky i většími kusy droby (délky až 30 cm), nad kostrou cca 20 cm mocná vrstva štěrku, lebka zakryta spraší, podél levého boku zemřelého 2-3 cm široký tmavý pás lignifikovaného dřeva (rakev ?); relativně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou mírně nakloněnou k levému rameni, ruce podél těla s dlaněmi na pánvi, nohy nataženy vedle sebe, orientace: JZ-SV.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy mezi velkými kameny roztroušeny uhlíky (14, 15).

14. Zlomek zuhelnatělého dřeva buku (Fagus silvatica), i. č. P 5621.

15. Zlomek zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5622.

MOHYLA 30 *Inv. č. P 5623 -5628*

Spojená s M 29 v jeden násyp oválného půdorysu se dvěma vrcholy, průměr 678 × 468 cm s delší osou orientovanou ve směru S-J, výška 70 cm, násyp tvořen spraší prostoupenou úlomky droby, výrazněji se kumulujícími zejména ve spodních partiích mohylového tělesa a na úrovni původního terénu, kde již vytvářejí souvislou vrstvu.

Obdélná hrobová jáma situována v jižní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 190 × 83-85 × 100 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do břidlicového podloží (135 × 42-45 cm), zásyp sypká spraš s drobnými úlomky a ojediněle i většími kusy břidlice; silně strávená kostra ležela v poloze naznak, lebka rozdrcena a přichýlena k pravému spánku, ruce patrně podél těla, nohy nataženy vedle sebe, orientace: SZ-JV.

Nálezy: při ústí hrobové jámy větší počet uhlíků (1) a několik keramických zlomků kultury lidu popelnicových polí (2-5), pocházejících ze zásypu objektu, na břiše kostry položeny dvě bronzové náušnice, z nichž jedna se nedochovala (6).

1. Devatenáct zlomků zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5623.

2. *Fragment hrdla hrubší nádoby, materiál s příměsí písku, povrch na vnější straně tuhován, vnitřní strana vypálena do šedohněda, i. č. P 5624.*

3. *Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí hrubšího písku, povrch drsný, barva vypálení červenohnědá, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5625.*

4. *Fragment z výdutě hrubší nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení červenohnědá, na vnitřní straně světle hnědá až šedá, i. č. P 5626.*

5. *Fragment z rozhraní výdutě a dna nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5627.*

6. *Bronzová kroužkovitá náušnice se dvěma protilehlými uzlíky a dvěma protilehlými zcela rozpadlými kuličkami (bubínky?), i. č. P 5628.*

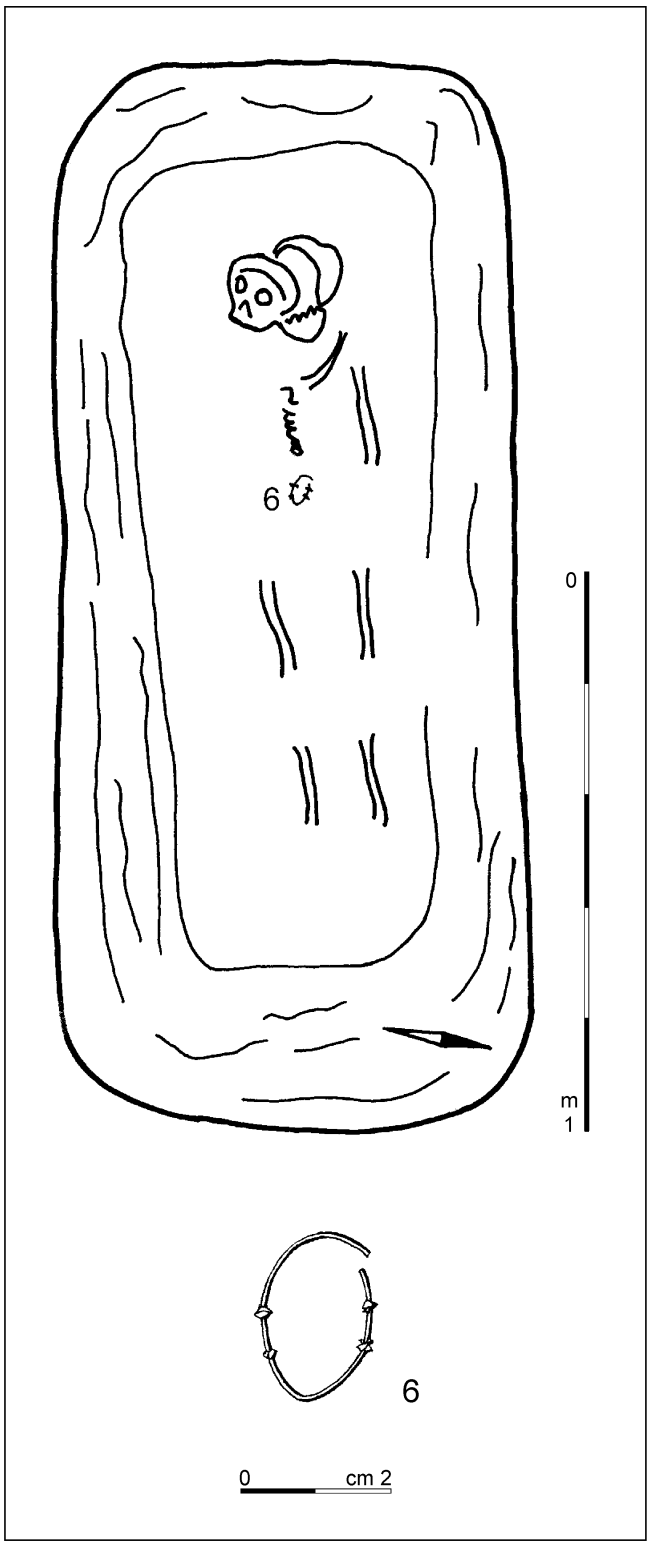
MOHYLA 31 *Inv. č. P 5634 -5651*

Spojená s M 32 v jeden násyp mírně oválného půdorysu se dvěma vrcholy oddělenými mělkou proláklinou, na západní straně je částečně překryta M 42, průměr 588 × 519 cm s delší osou orientovanou ve směru SZ-JV, výška 64 cm, násyp tvořen písčitou spraší výrazně prostoupenou úlomky droby a štěrkem.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-3), v severozápadním kvadrantu v hloubce 50-55 cm (4-6) a v jihovýchodním kvadrantu v hloubce 40-45 cm hradištní střepy (9), další pak na úrovni povrchu v překopané zemině (7-8), na původním niveau uhlíky (10).

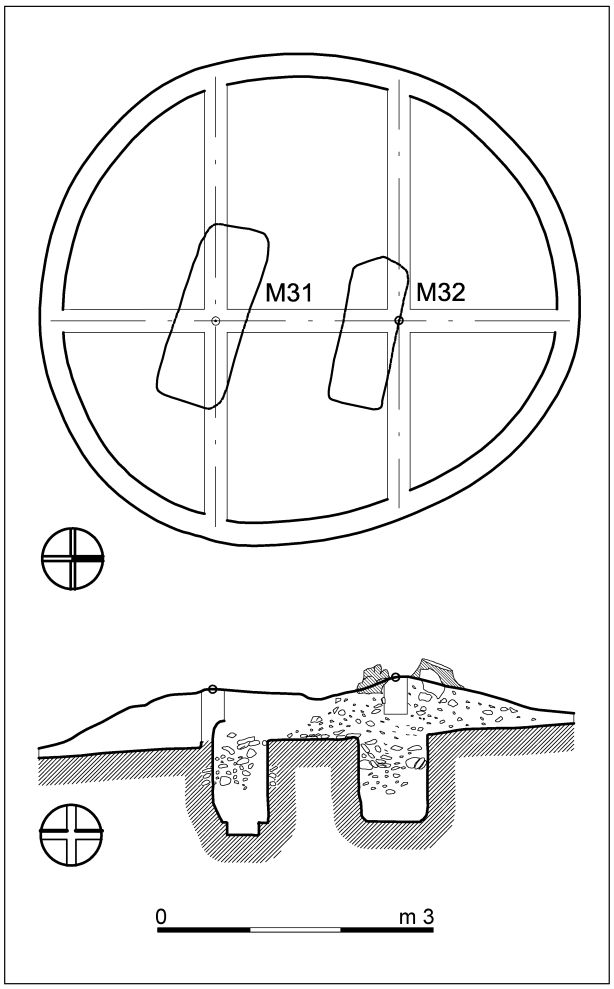
1. *Tři fragmenty z výdutě nádoby zdobené mělkým žlábkem, materiál s příměsí písku, povrch hlazený, barva vypálení šedá, na vnitřní straně šedá až červenohnědá, i. č. P 5640.*

2. *Tři drobné střípky (dva slepené) z výdutě hrubší nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení červenohnědá, na vnitřní straně tmavošedá, i. č. P 5641.*

Obr. 64. Stěbořice, mohyla č. 30.

3. *Fragment ze dna nádoby, materiál s příměsí hrubšího písku, povrch i lom otřelý, barva vypálení rezavě hnědá, i. č. P 5642.*

Obr. 65. Stěbořice, mohyla č. 31, 32.

4. *Okraj vně vyhnutý a kuželovitě seříznutý s lehce vytaženou spodní i horní hranou, zdobený na hrdle jednoduchou strmou vlnicí, pod níž obíhá vlnice vícenásobná, hmota středně hrubá, ostřená, místy s kaménky (až 3 mm), barva vypálení světle hnědá, vně stopy obtáčení (celkem 2 zlomky), i. č. P 5635.*

5. *Nezdobená výduť, hmota středně hrubá ostřená, barva vypálení hnědošedá, i. č. P 5636.*

6. *Výduť zdobená hřebenovými vlnicemi, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedobéžová, i. č. P 5637.*

7. *Výduť patřící nepochybně k předchozímu zlomku, i. č. P 5638.*

8. *Výduť zdobená obvodovým žlábkem, hmota středně hrubá ostřená, barva vypálení šedobéžová, na vnitřní straně černošedá (sazovitá skvrna), i. č. P 5639.*

9. *Dva fragmenty výdutí zřejmě přináležející k číslům 6 a 7, i. č. P 5643.*

10. *Tři zlomky zuhelnatělého dřeva habru (Carpinus betulus), i. č. P 5634.*

Obdélná hrobová jáma situována v jižní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 200 × 75-80 × 92 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do drobového podloží, zásyp z větších i menších úlomků droby a břidlice, nade dnem písčitá spraš; dosti výrazně strávená kostra ležela v poloze naznak, rozdrcená lebka mírně natočena na levou stranu, ruce patrně podél těla (částečně dislokovány), nohy nataženy vedle sebe, orientace: SZZ-JVV.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy uhlíky (11), keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (12-13) a doby hradištní (14), ve východní části, v hloubce 130 cm od temene mohyly, rozbitá hradištní nádoba (15), na levé straně lebky u skráně zlomky bronzové náušnice na malém zbytku kůže (16), 10 cm vpravo od týlu lebky zlomek spirálového závěsku náušnice (17), pod levým spánkem párová náušnice (18).

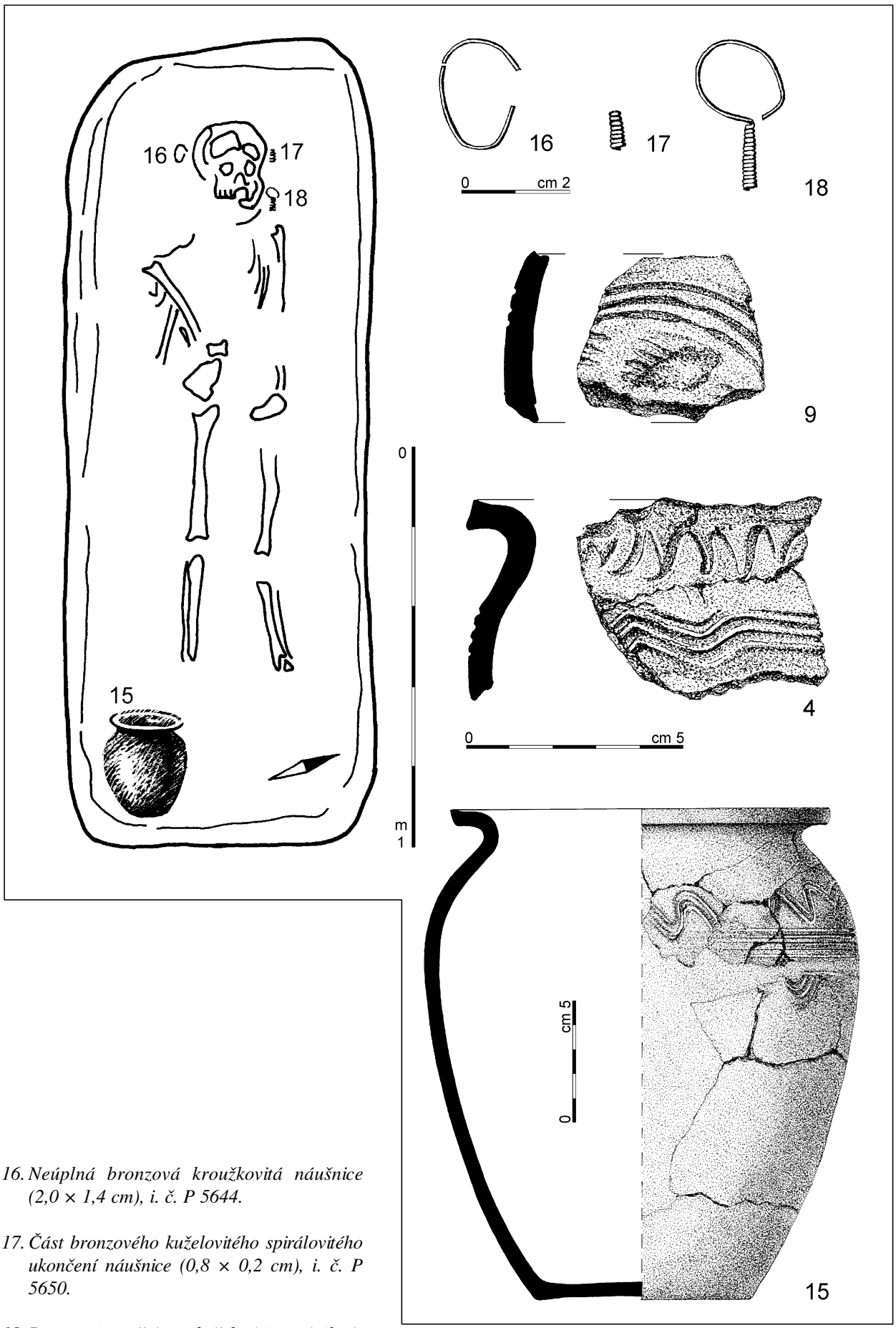
11. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5645.*

12. *Fragment z výdutě nádoby se stopami hlazení, materiál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, místy šedá, na vnitřní straně červenohnědá, i. č. P 5646.*

13. *Atypický zlomek, materiál s příměsí písku, barva vypálení červenohnědá, i. č. P 5647.*

14. *Střep z výdutě hrnce, materiál s příměsí písku, povrch krupičkovitý, barva vypálení světle hnědá, na vnitřní straně černé sazovité skvrny, i. č. P 5648.*

15. *Ze dvou třetin doplňovaný hrnec soudkovitého tvaru těla s okrajem vně vyhnutým a nálevkovitě seříznutým, zdobený na plecích kombinací vícenásobné vlnice a hřebenového pásu, hmota středně hrubá, ostřená, povrch drsný krupičkový, barva vypálení světle hnědá, na vnitřní straně tmavošedá, vně stopy obtáčení, výška 20,4 cm, průměr okraje 15,6 cm, průměr dna 9,1 cm, i. č. P 5649.*

16. *Neúplná bronzová kroužkovitá náušnice (2,0 × 1,4 cm), i. č. P 5644.*

17. *Část bronzového kuželovitého spirálovitého ukončení náušnice (0,8 × 0,2 cm), i. č. P 5650.*

18. *Bronzová náušnice s kuželovitým spirálovitým ukončením (2,7 × 1,5 cm), i. č. P 5651.*

Obr. 66. Stěbořice, mohyla č. 31.

MOHYLA 32

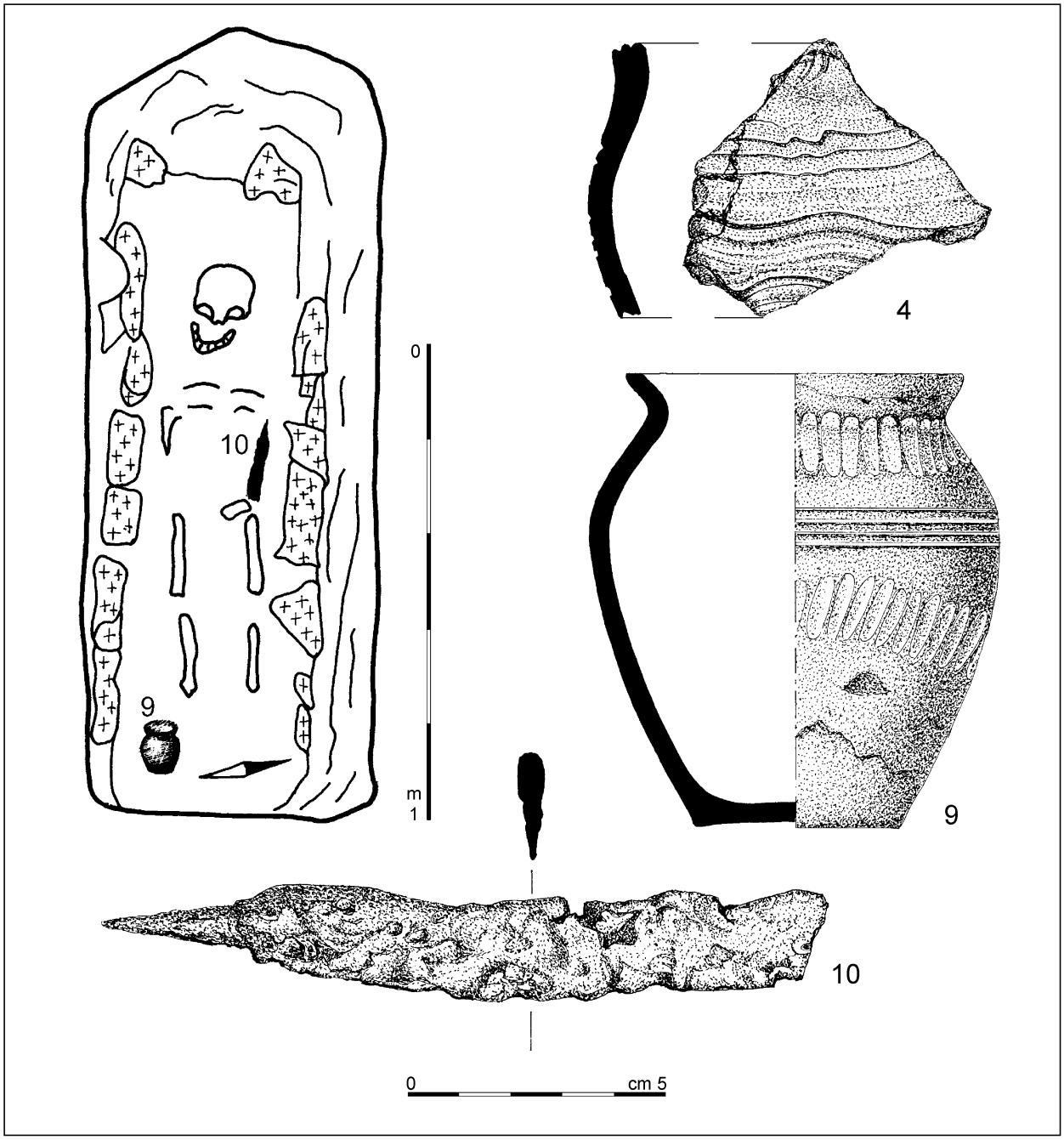
Inv. č. P 5652 -5661

Spojená s M 31 v jeden násyp mírně oválného půdorysu se dvěma vrcholy oddělenými mělkou proláklinou, na západní straně je částečně překryta M 42 a dotýká se M 43, průměr 588 × 519 cm s delší osou orientovanou ve směru SZ-JV, výška 64 cm, násyp tvořen téměř čistou spraší, jen ojediněle prostoupenou úlomky droby.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa i na úrovni původního terénu keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-3).

1. *Okraj misky se zataženým okrajem, materiál s příměsí jemně plaveného písku, barva vypálení tmavošedá, i. č. P 5652.*

2. *Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí jemného písku, barva vypálení světle hnědá, i. č. P 5653.*

Obr. 67. Stěbořice, mohyla č. 32.

3. *Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně červenohnědá, i. č. P 5654.*

Obdélná hrobová jáma situována v severní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 165 × 60 × 100 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní schodovitě zasekána do drobového podloží (rozměry dna 122 × 31 cm), zásyp drobové plotny až 40 cm dlouhé, mezi nimi až 50 cm velké dutiny, po obou delších stranách dna pravidelně vyložená řada větších drobových kamenů; silně strávená kostra ležela v poloze naznak s lebkou na týlu, ruce patrně podél těla, nohy nataženy vedle sebe, orientace: SVV-JZZ.

Nálezy: v západní části jámy, v hloubce 40 cm od okraje, hradištní zlomek (4), fragment kultury lidu popelnicových polí (5), uhlíky (6-7) a pazourková čepelka (8), vně pravého chodidla malá nádobka (9), nad levou loketní a vřetenní kostí železný nůž (10) špicí směrem ke stydké kosti.

4. *Výduť zdobená pásy hřebenové vlnice, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, na vnitřní straně stopy po hlazení prsty hrnčíře, i. č. P 5655.*

5. *Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení světle hnědá, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5659.*

6. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5656.*

7. *Zlomek zuhelnatělého dřeva habru (Carpinus betulus), i. č. P 5657.*

8. *Pazourková čepelka s levolaterální nepravidelnou retuší, barva šedá, místy nažloutlá (5,9 × 2,1 × 1,0 cm), i. č. P 5658.*

9. *Malý hrnek vejčitého tvaru s maximální výdutí v horní třetině těla, okraj vně vyhnutý a horizontálně seříznutý, výzdoba svislými hustými mělkými žlábky na hrdle i na těle, mezi nimi hřebenový pás, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědá až tmavošedá se sazovitými stopami po styku s ohněm, vně stopy obtáčení, výška 8,8 cm, průměr ústí 6,6 cm, průměr dna 4,0 cm, i. č. P 5660.*

10. *Železný nůž se zbytky dřevěné (neurčitelný vzorek), kůží potažené pochvy (14,1 × 2,1 cm), i. č. P 5661.*

MOHYLA 33

Inv. č. P 5662 -5666

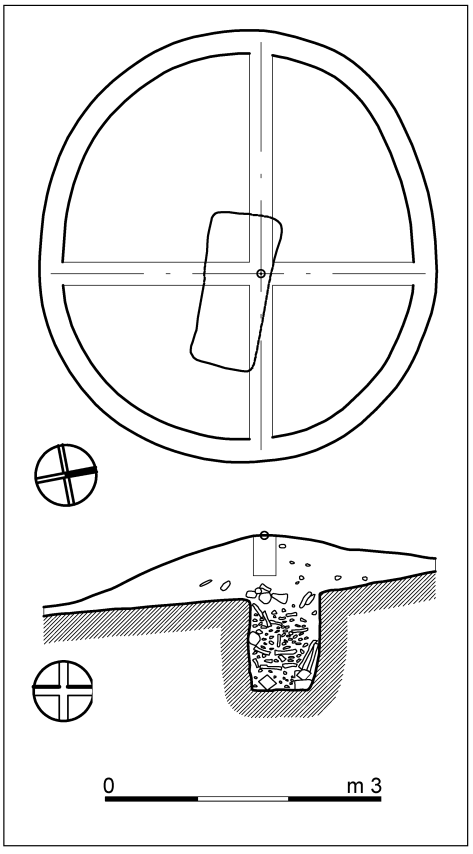
Mírně oválný půdorys, průměr 475 × 433 cm s delší osou orientovanou ve směru SZ-JV, výška 71 cm, násyp tvořen písčitou spraší jen ojediněle prostoupenou úlomky droby, jejichž koncentrace je vyšší na úrovni původního terénu, nad hrobovou jámou.

Nálezy: na původní úrovni terénu ojedinělé uhlíky (1-2).

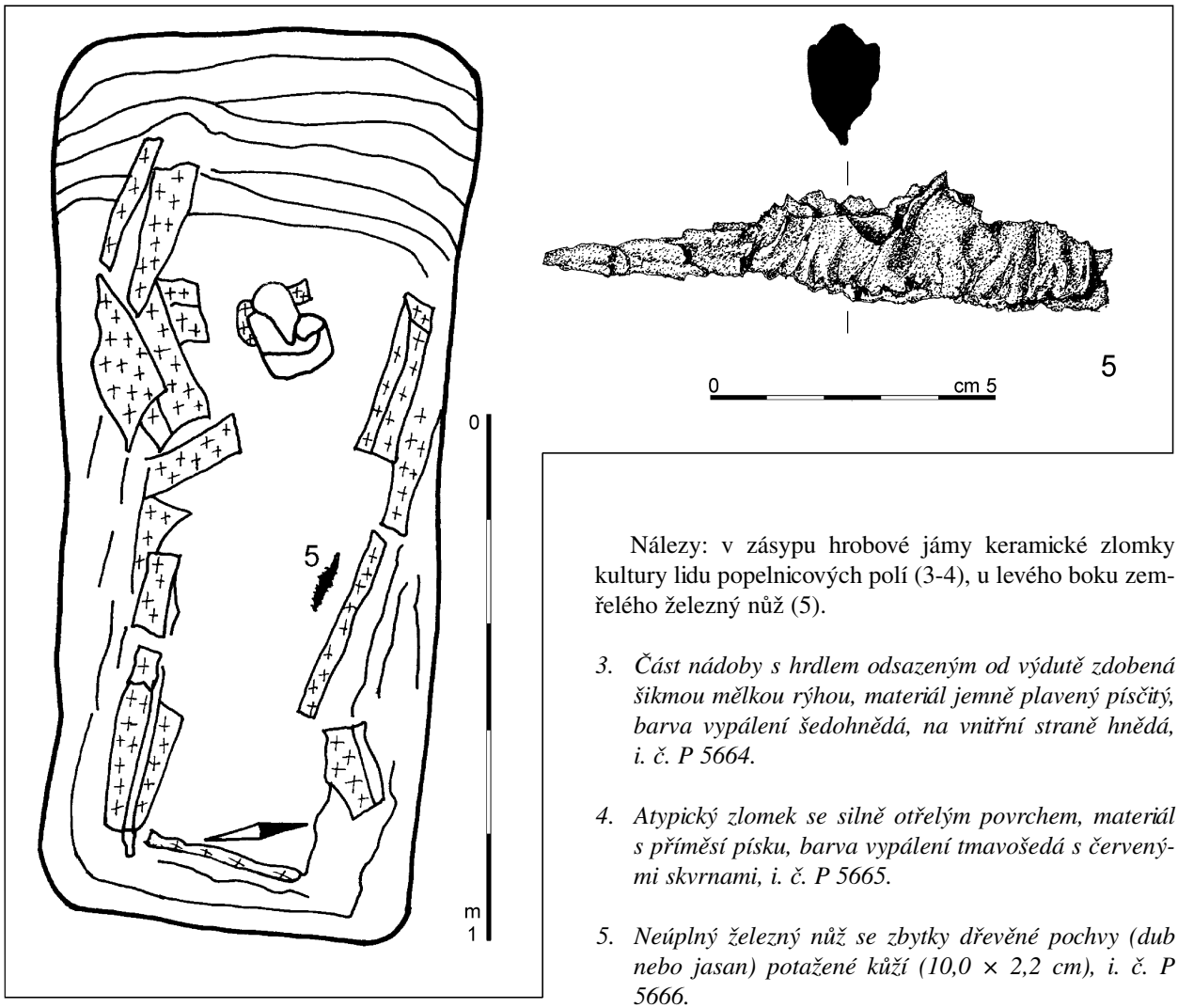
1. *Zlomek zuhelnatělého dřeva habru (Carpinus betulus), i. č. P 5662.*

2. *Drť zuhelnatělého dřeva blíže neurčitelného listnáče, i. č. P 5663.*

Obdélná hrobová jáma situována v jihovýchodní polovině půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 170 × 70-80 × 99 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do drobového podloží, zásyp větší i menší úlomky droby, všechny strany dna obloženy plochými plotnami z téhož materiálu, jež v síle 2-4 cm překrývaly i skelet zemřelého; s výjimkou zlomků lebky položené na kameni zcela strávená kostra, orientace: SZZ-JVV.

Obr. 68. Stěbořice, mohyla č. 33.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (3-4), u levého boku zemřelého železný nůž (5).

3. *Část nádoby s hrdlem odsazeným od výdutě zdobená šikmou mělkou rýhou, materiál jemně plavený písčitý, barva vypálení šedohnědá, na vnitřní straně hnědá, i. č. P 5664.*

4. *Atypický zlomek se silně otřelým povrchem, materiál s příměsí písku, barva vypálení tmavošedá s červenými skvrnami, i. č. P 5665.*

5. *Neúplný železný nůž se zbytky dřevěné pochvy (dub nebo jasan) potažené kůží (10,0 × 2,2 cm), i. č. P 5666.*

Obr. 69. Stěbořice, mohyla č. 33.

MOHYLA 34

Inv. č. P 5667 -5687

Přibližně kruhový půdorys, na severní straně spojena s M 35 a M 36, průměr 476 × 449 cm, výška 75 cm, násyp tvořen písčitou spraší silně prostoupenou úlomky droby.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1), z nichž některé se dostaly i do hrobové jámy, na původní úrovni terénu uhlíky (2) a hradištní keramika – v severovýchodním kvadrantu v hloubce cca 75-78 cm (3, 5), v hloubce 85-90 cm rozbitá celá nádoba (6), další zlomky (7, 9) a uhlíky (8), v jihovýchodním kvadrantu, v hloubce 67 cm (4).

1. *Šest fragmentů z výdutí různých nádob se značně otřelým povrchem, materiál s příměsí jemného písku, barva vypálení do hnědých a šedých odstínů, i. č. P 5667-5672.*

2. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5673.*

3. *Okraj vně vyhnutý a kuželovitě seříznutý, zdobený hřebenovým pásem a dvojnásobnou vlnicí, hmota středně hrubá, ostřená s kaménky (cca 1 mm), barva vypálení hnědá, vně stopy obtáčení, i. č. P 5674.*

4. *Fragment výdutě zdobený mělkým obvodovým žlábkem, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, i. č. P 5675.*

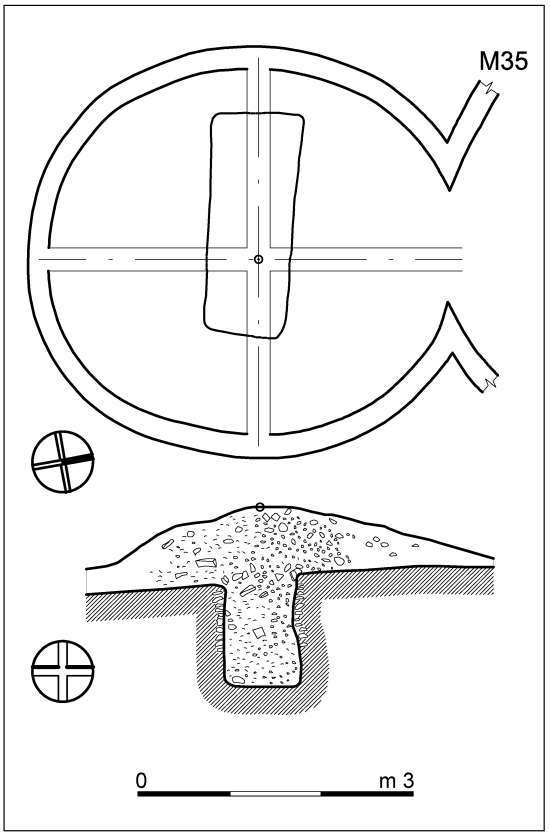
5. *Výduť zdobená mělkými obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená místy s kaménky (cca 1-2 mm), barva vypálení šedá, vně cihlová (sendvičový efekt), i. č. P 5676.*

6. *Hrnec mísovitého tvaru s okrajem vně vyhnutým a kuželovitě seříznutým, zdobený nepravidelnými pásy vícenásobné vlnice, hmota středně hrubá ostřená, barva vypálení okrově hnědá, vně stopy obtáčení, na dně plastická značka v nízkém reliéfu v podobě čtverce členěného úhlopříčkami, na vnitřní straně zbytky připečené organické hmoty, výška 18,3 cm, průměr ústí 19,7 cm, průměr dna 10,0 cm, i. č. P 5677.*

7. *Čtrnáct fragmentů z hrdla, výdutě i dna hrnce se stopami po hlazení na vnitřní straně, zdobených na hrdle jednoduchou vlnicí, na těle pásy vícenásobných vlnic a hřebenových rýh, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědošedá, i. č. P 5678.*

8. *Zlomek zuhelnatělého dřeva jasanu (Fraxinus excelsior), i. č. P 5679.*

9. *Fragment dna s přilehlou částí výdutě, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědá, i. č. P 5680.*

Obr. 70. Stěbořice, mohyla č. 34.

Obdélná hrobová jáma situována větším dílem v západní polovině půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 242 × 100 × 120 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do drobového podloží (200 × 75 cm), zásyp větší i menší úlomky droby, skelet obložen a překryt plochými plotnami droby o délce až 50 cm a převrstven spraší; relativně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou na týlu, ruce podél těla, nohy nataženy vedle sebe, orientace: Z-V.

Nálezy: v zásypu západní poloviny hrobové jámy hradištní zlomek (10) a ojedinělé uhlíky (11), u obou spánků, ve zbytcích vlasů, po dvojici bronzových náušnic s bubínky – levá (12), pravá (13) a náušnic s oboustrannými hroznícky – levá (14), pravá (15), u levého ramene železný nůž (16).

10. *Část rovného dna s přilehlou výdutí, hmota středně hrubá, ostřená s kaménky (cca 1-2 mm), barva vypálení hnědá až cihlová, i. č. P 5681.*

11. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva topolu nebo vrby (Populus vel Salix), i. č. P 5682.*

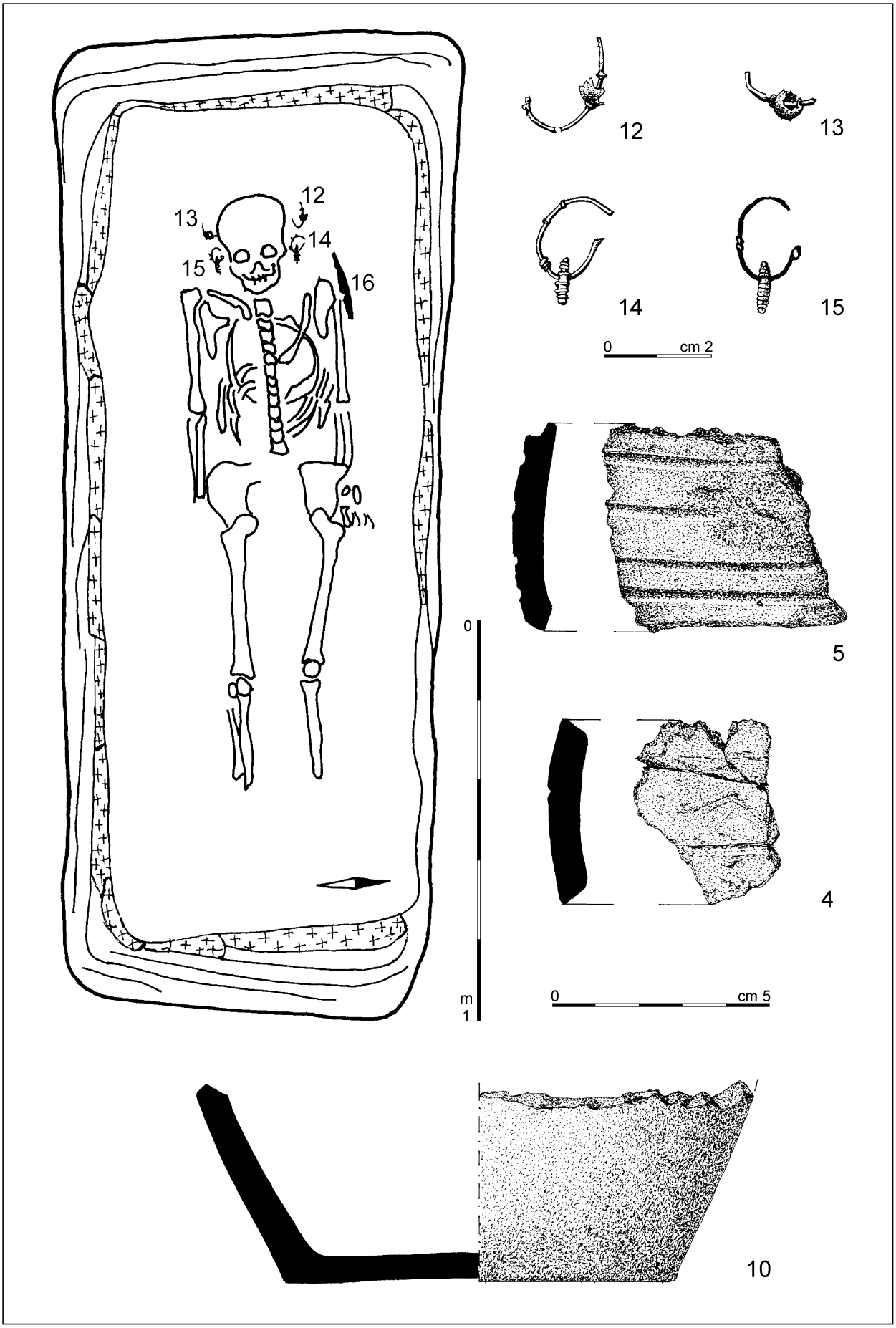
12. *Neúplná bronzová náušnice se zcela rozpadlými původně dvěma nezdobenými kuličkami (bubínky), složenými ze dvou polokoulí a umístěnými proti sobě na tenkém drátku (1,8 × 1,4 cm), i. č. P 5683.*

13. *Zlomek bronzové náušnice tvořený částí tenkého drátu a neúplnou nezdobenou kuličkou (1,2 × 0,5 cm), i. č. P 5684.*

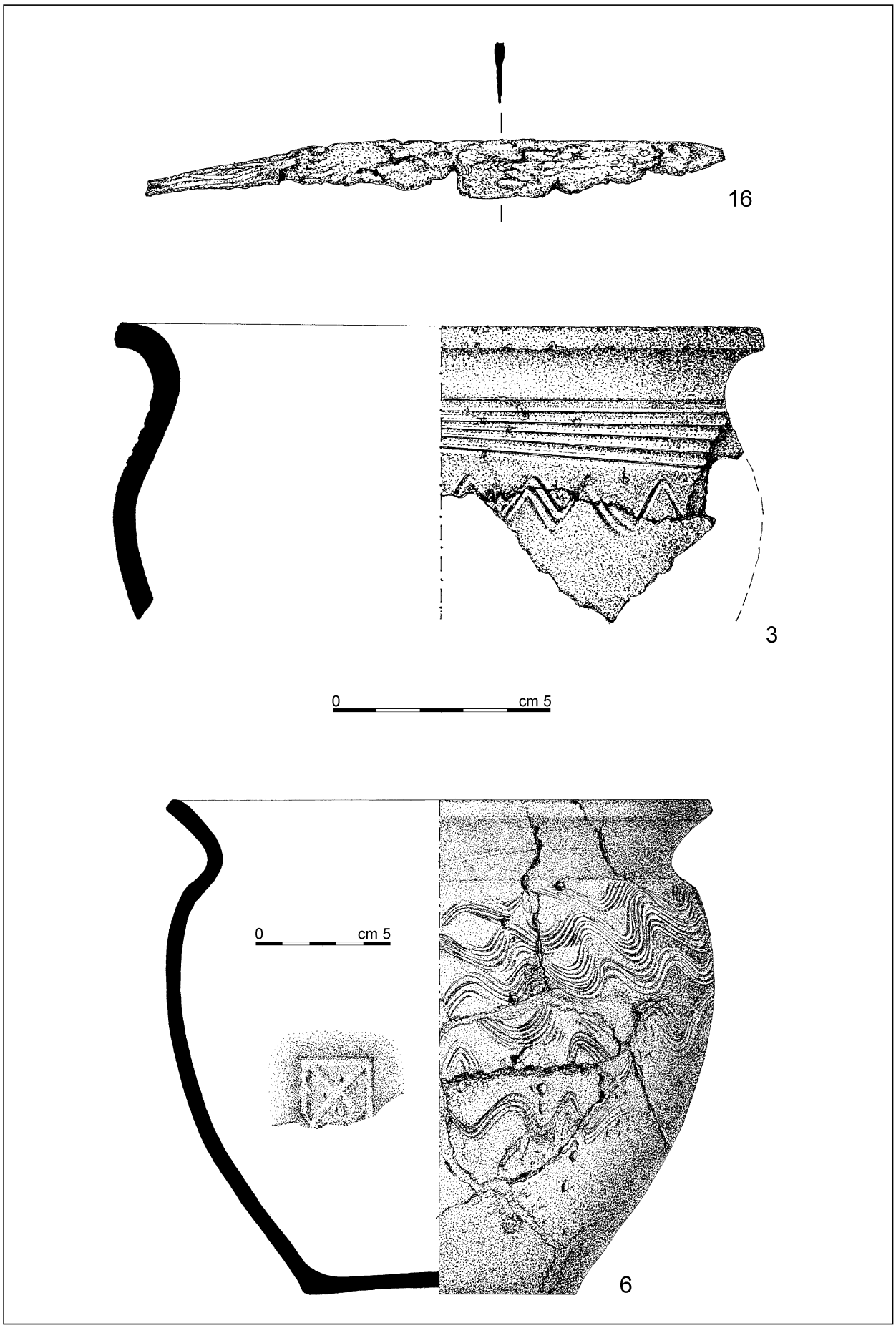
14. *Bronzová náušnice s drátěným uzlíčkem a oboustranným spirálovitým hroznícem, zakončeným kuličkou zavěšeným na dolním oblouku (2,1 × 1,2 cm), i. č. P 5685.*

15. *Bronzová náušnice s drátěným uzlíčkem a roztepaným protilehlým koncem svinutým v očko, na dolním oblouku zavěšen oboustranný spirálovitý hrozníček zakončený kuličkou (2,1 × 1,2 cm), i. č. P 5686.*

16. *Železný nůž s plynule navazujícím řapem a mírně klenutým hřbetem se zbytky dřevěné (nelze určit) kůží potažené pochvy (13,3 × 1,9 cm), i. č. P 5687.*

Obr. 71. Stěbořice, mohyla č. 34.

Obr. 72. Stěbořice, mohyla č. 34.

MOHYLA 35

Inv. č. P 5688 -5701

Spojena s M 36 v jeden mohylový násyp oválného půdorysu se dvěma vrcholy, na jižní straně lehce propojena s M 34, průměr 767 × 563 cm s delší osou orientovanou ve směru SV-JZ, výška 97 cm, násyp tvořen písčitou spraší jen ojediněle prostoupenou úlomky droby.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-2).

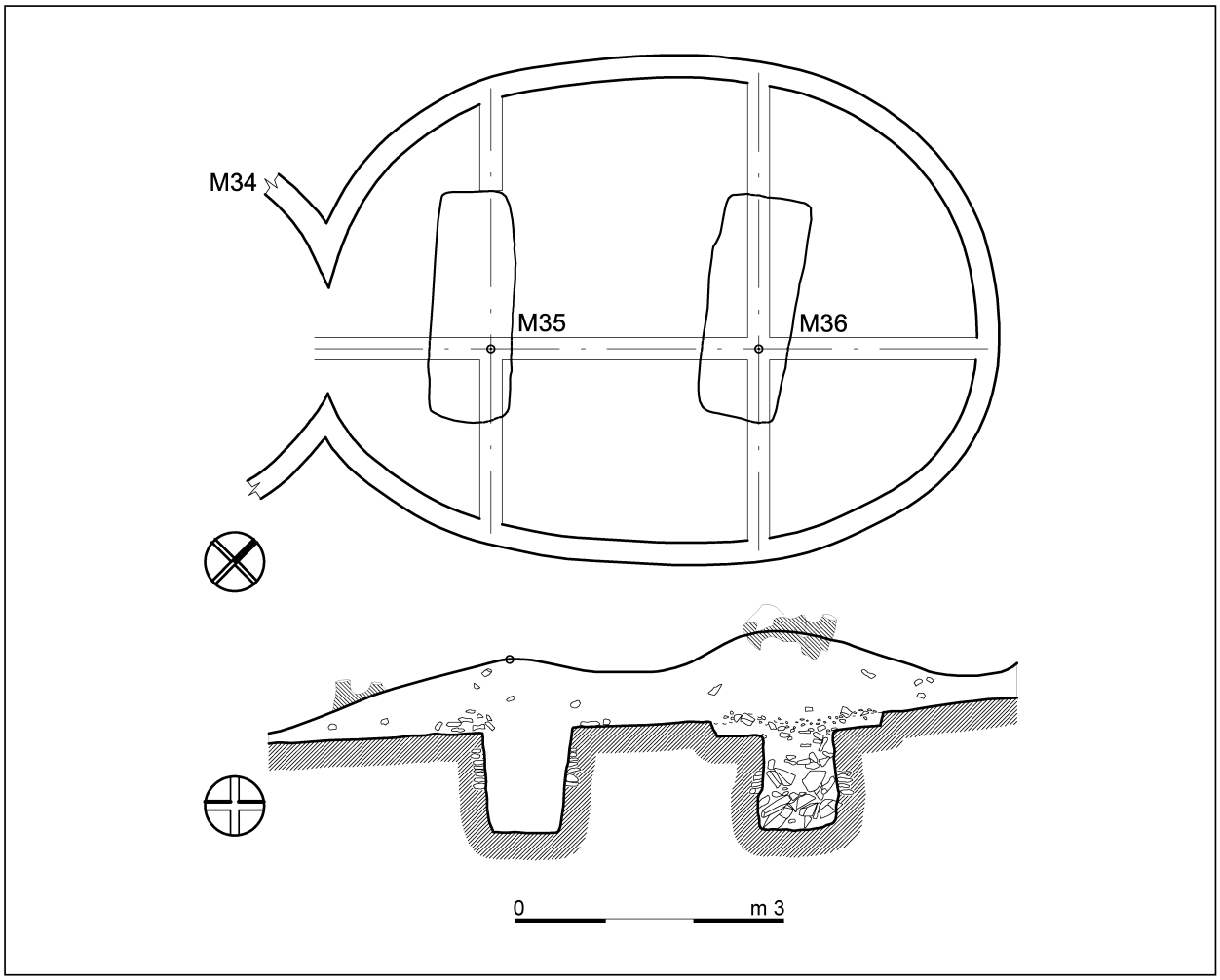
1. *Čtyři fragmenty z výdutí různých nádob, materiál s příměsí písku, barva vypálení hnědá, okrově hnědá a šedá, i. č. P 5688-5691.*

2. *Střep z výdutě nádoby slepený ze čtyř fragmentů, materiál s příměsí hrubšího písku, povrch otřelý, barva vypálení červenohnědá, i. č. P 5692.*

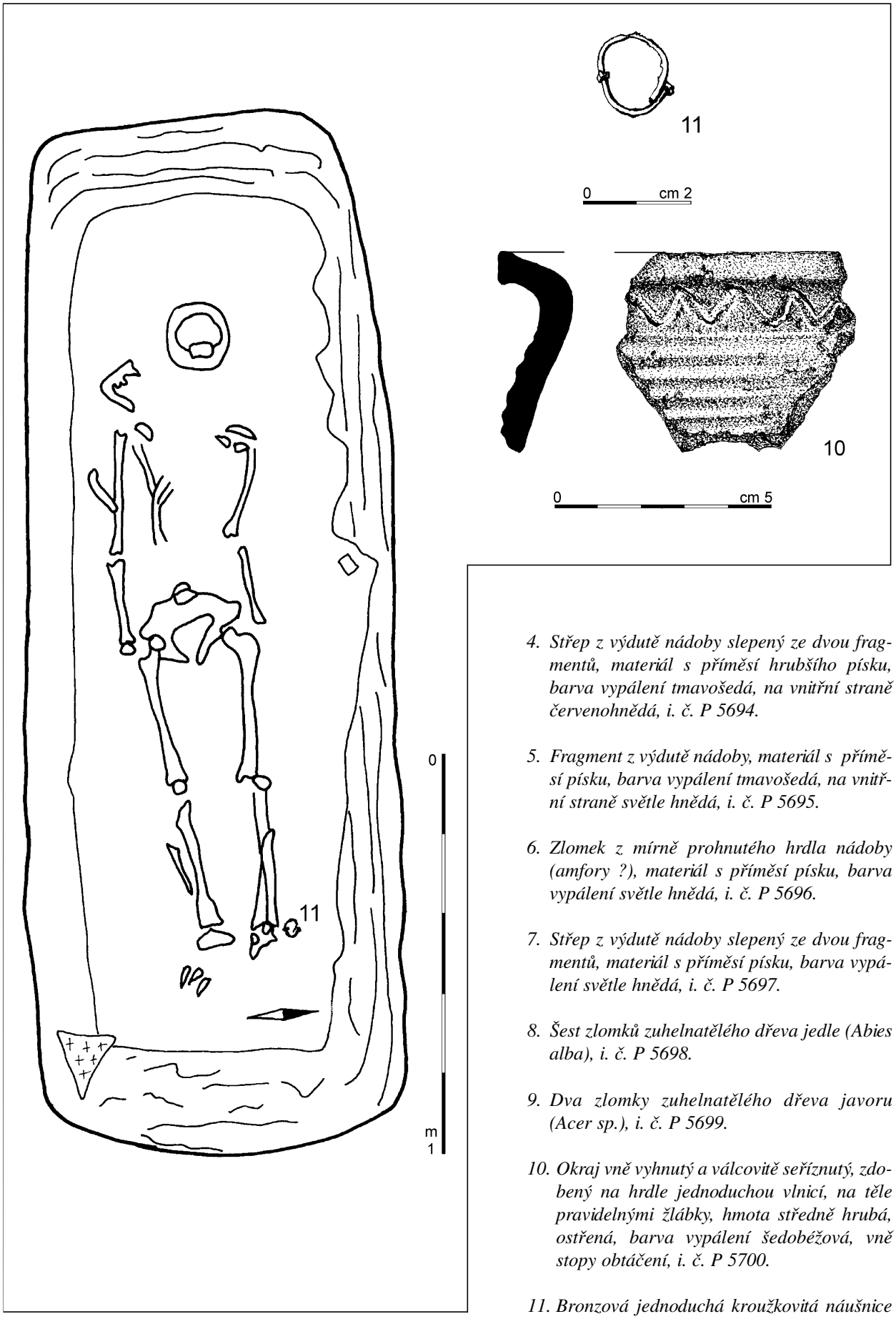
Obdélná hrobová jáma ve spodních partiích narušená zvířecími norami situována v jihozápadní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 260 × 92 × 125 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do drobového podloží (212 × 67 cm), zásyp téměř čistá spraš; nepříliš dobře zachovalá kostra ležela v poloze naznak, lebka a oddělená spodní čelist dislokovány vlivem hlodavců, ruce patrně podél těla, nohy nataženy vedle sebe, orientace: SZZ-JVV.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy rozptýleny keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (3-7) a uhlíky (8-9), na dně, u severní stěny, v hloubce 120 cm od temene mohyly hradištní fragment (10), vně levého kotníku bronzová náušnice (11).

3. *Fragment z výdutě silnostěnné nádoby, materiál s příměsí hrubého písku, povrch otřelý, barva vypálení hnědá, na vnitřní straně červenohnědá až šedá, i. č. P 5693.*

Obr. 73. Stěbořice, mohyla č. 35, 36.

Obr. 74. Stěbořice, mohyla č. 35.

4. *Střep z výdutě nádoby slepený ze dvou fragmentů, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně červenohnědá, i. č. P 5694.*

5. *Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně světle hnědá, i. č. P 5695.*

6. *Zlomek z mírně prohnutého hrdla nádoby (amfory ?), materiál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, i. č. P 5696.*

7. *Střep z výdutě nádoby slepený ze dvou fragmentů, materiál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, i. č. P 5697.*

8. *Šest zlomků zuhelnatělého dřeva jedle (Abies alba), i. č. P 5698.*

9. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva javoru (Acer sp.), i. č. P 5699.*

10. *Okraj vně vyhnutý a válcovitě seříznutý, zdobený na hrdle jednoduchou vlnicí, na těle pravidelnými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedobéžová, vně stopy obtáčení, i. č. P 5700.*

11. *Bronzová jednoduchá kroužkovitá náušnice se dvěma protilehlými uzlíčky (1,6 × 1,3 cm), i. č. P 5701.*

MOHYLA 36

Inv. č. P 5702 -5725

Spojena s M 35 v jeden mohylový násyp oválného půdorysu se dvěma vrcholy, průměr 767 × 563 cm s delší osou orientovanou ve směru SV-JZ, výška 80 cm, násyp tvořen spraší ojediněle prostoupenou úlomky droby, na úrovni původního terénu několik drobných uhlíků a blíže nelokalizovaná část spáleného břevna.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa úlomek mazanice (1), keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (2), uhlíky (3, 4) a spálené dřevo (5).

1. *Amorfní zlomek mazanice světle hnědé až červenohnědé barvy (3,6 × 2,6 × 1,8 cm), i. č. P 5702.*

2. *Pět fragmentů z výdutí různých nádob, materiál s příměsí písku, povrch otřelý, barva vypálení rezavě hnědá, světle a tmavě šedá, i. č. P 5703-5707.*

3. *Tři zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5708.*

4. *Zlomek zuhelnatělého dřeva jedle (Abies alba), i. č. P 5709.*

5. *Zlomky zuhelnatělého dřeva jasanu (Fraxinus excelsior), i. č. P 5715 .*

Obdélná hrobová jáma situována v severovýchodní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 250 × 105 × 115 cm, horní část schodovitě zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby (215 × 65 cm), zásyp spraš a větší kusy droby; relativně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou nakloněnou na levou stranu, ruce patrně podél těla, nohy nataženy vedle sebe, orientace: SZZ-JVV.

Nálezy: v severozápadním rohu hrobové jámy částečně přepálené střepy rozbité hradištní nádoby (6), mezi nimi v úrovni lebky velké uhlíky (7, 8) a další na dně hrobu mezi lebkou a severní stěnou (9), před čelem zemřelého úštěp pazourku (10), vně pravého kolena křesací kámen (11), u obou chodidel zlomky párových železných ostruh se zbytky textilu a kůže – pravá s nákončím (12), levá (13), na pravém nártu železná přezka (14) a průvlečka (15) s přichycenými zbytky textilu, na levém nártu průvlečka, nákončí (16) a přezka (17), u levé kosti kyčelní železná tyčinka (18) položená vedle železného nože se zbytky dřeva (19) a železné přezky (20).

6. *Hrnec vejčitého tvaru těla z jedné třetiny doplněný, okraj vně vyhnutý a válcovitě až nálevkovitě seříznutý, výzdoba pravidelnými obvodovými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená s kaménky (1-2 mm), povrch krupičkovitý, barva vypálení světle hnědá s šedými skvrnami, vně stopy obtáčení, uvnitř doklady po hlazení prsty hrnčíře, výška 19,4 cm, průměr okraje 17,1 cm, průměr dna 8,5 cm, i. č. P 5710.*

7. *Pět zlomků zuhelnatělého dřeva habru (Carpinus betulus), i. č. P 5711.*

8. *Tři zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5712.*

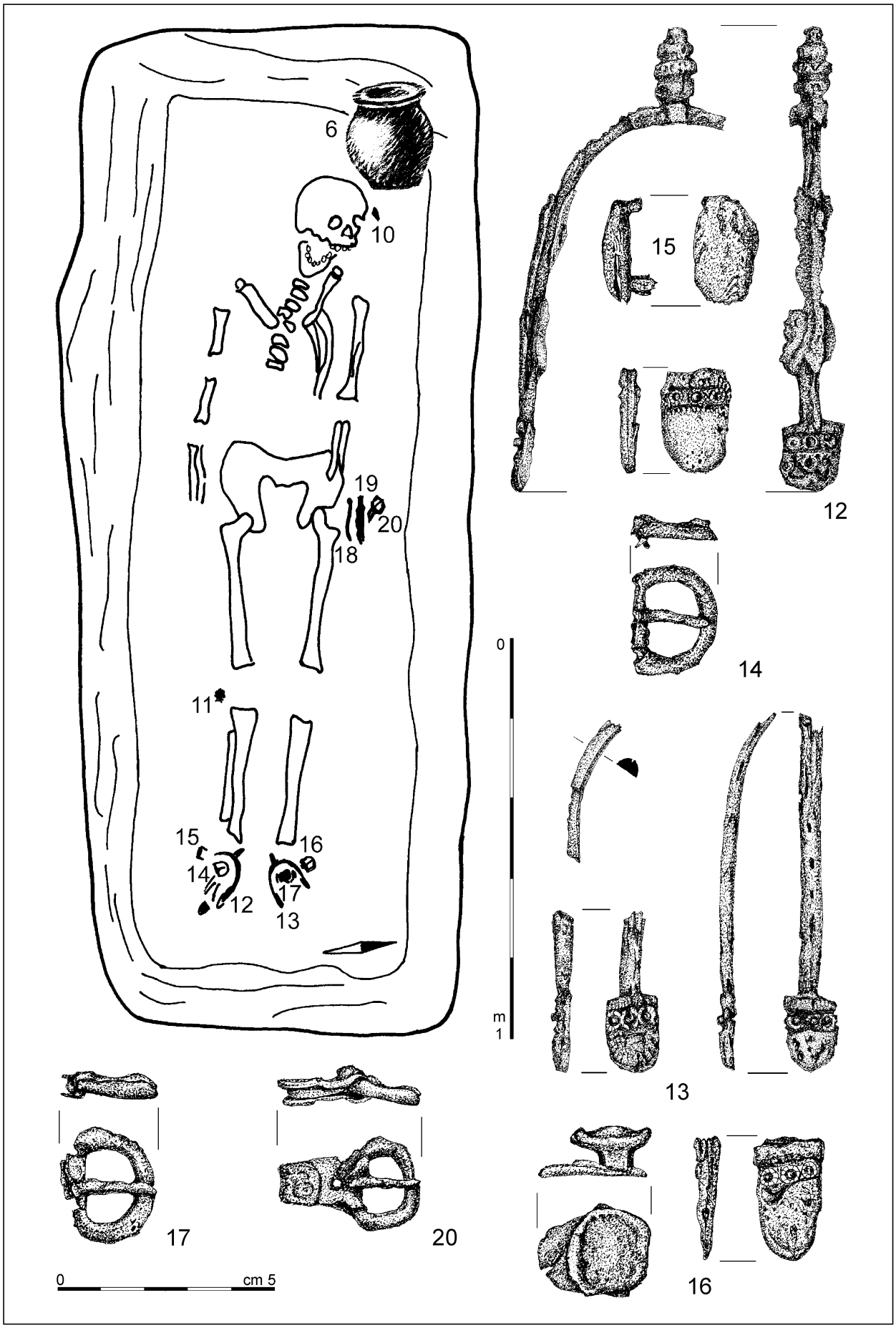
9. *Šestnáct zlomků zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5713.*

10. *Pazourkový úštěp s boční retuší a částečně zachovalou kůrou na ventrální straně, barva medově žlutá, kůra světle hnědá s železitými skvrnami (3,5 × 2,8 cm), i. č. P 5714.*

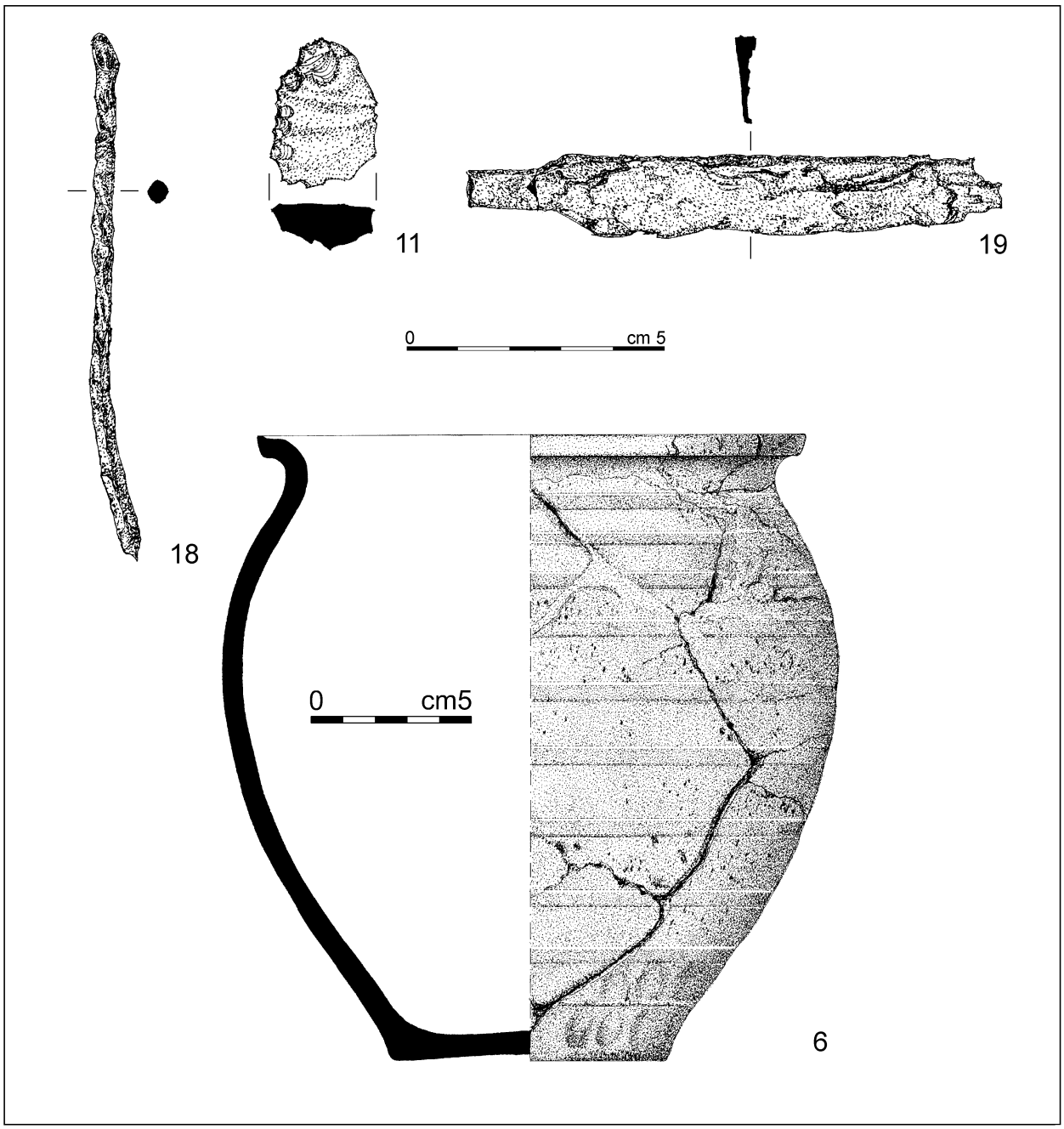
11. *Křesací kámen, materiál silicit glacigenních sedimentů (2,9 × 2,0 cm), i. č. P 5716.*

12. *Neúplná železná ostruha (ležící u pravého chodidla) s mírně rozevřenými rameny a výrazně profilovaným bodcem vykovaná z jednoho kusu železa (12,3 cm), raménka půloválného průřezu těla jsou ukončena štítkovými ploténkami se třemi železnými nýtky obtočenými tordovaným měděným drátkem v mělkém horizontálním žlábku na měděné podložce, nelze vyloučit, že ploténky byly původně plasticky zdobeny, na raménkách přichyceny zbytky petrifikované kůže; součástí garnitury bylo železné štítkové nákončí s rozštěpeným týlem pro uchycení řemínku a třemi železnými nýtky na lícní straně obtočenými tordovaným měděným drátkem v mělkém horizontálním žlábku na měděné podložce (2,8 × 1,9 cm), i. č. P 5717.*

13. *Párová železná ostruha ve zlomcích, z níž se zachovaly části ramének půloválného průřezu těla, ukončené štítkovými ploténkami se třemi železnými nýtky obtočenými tordovaným měděným drátkem v mělkém horizontálním žlábku na měděné podložce, nelze vyloučit, že ploténky byly původně plasticky zdobeny, i. č. P 5720.*

Obr. 75. Stěbořice, mohyla č. 36.

Obr. 76. Stěbořice, mohyla č. 36.

14. Železná přezka s rámečkem ve tvaru písmene D, zachovalým trnem a chybějící týlní destičkou (2,5 × 2,0 cm), součást garnitury pravé ostruhy, i. č. P 5718.

15. Železná průvlečka s elipsovitým vyklenutým štítkem (2,4 × 1,4 cm), součást garnitury pravé ostruhy, i. č. P 5719.

16. Železná silně poškozená průvlečka s nepravidelným oválným lehce vyklenutým štítkem pevně spojená s týlní destičkou přezky (3,2 × 1,7 cm); železné štítkové nákončí s rozštěpeným týlem pro uchycení řemínku a třemi železnými nýtky na lícní straně obtočenými tordovaným měděným drátkem v mělkém horizontálním žlábku na měděné podložce (2,8 × 1,5 cm), součásti garnitury levé ostruhy, i. č. 5721.

17. Železná přezka s rámečkem ve tvaru písmene D, zachovalým trnem a chybějící týlní destičkou (2,7 × 2,2 cm),součást garnitury levé ostruhy, i. č. P 5722.

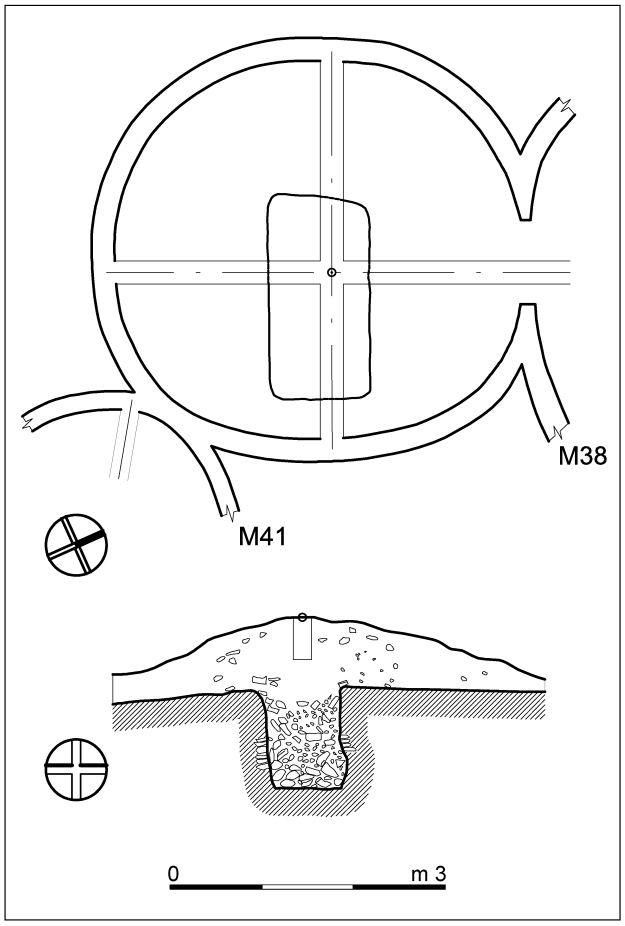
18. Železný štíhlý tyčinkovitý předmět neznámého účelu (10,2 × 0,3 cm), i. č. P 5723.

19. *Neúplný železný nůž s odlomenou špicí a částí řapu se zbytky neurčitelného dřeva (10,4 × 1,7 cm), i. č. P 5724.*

20. *Železná přezka s oválným rámečkem, zachovalým trnem a lichoběžníkovitou týlní destičkou s železným nýtkem (3,2 × 2,1 cm), i. č. P 5725.*

MOHYLA 37 *Inv. č. P 5726 -5743*

Téměř kruhový půdorys, na severní straně lehce spojena s M 38, průměr 480 × 462 cm, výška 75 cm, násyp tvořen spraší jen řídce prostoupenou úlomky droby a břidlice, koncentrujícími se především v jeho severní polovině.

Obr. 77. Stěbořice, mohyla č. 37.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa hradištní střep (1), keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (2-4) a uhlíky (5), v jihovýchodním kvadrantu, na původní úrovni terénu, hromádka uhlíků (6).

1. *Nezdobená výduť, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení světle hnědá, i. č. P 5726.*

2. *Sedm atypických fragmentů z jedné nádoby, materiál jemně plavený s příměsí písku, povrch otřelý, barva vypálení hnědošedá, na vnitřní straně červenohnědá, i. č. P 5727.*

3. *Čtyři fragmenty z různých nádob, materiál s příměsí písku, povrch silně otřelý, barva vypálení převážně šedá, místy světle hnědá, i. č. P 5728-5731.*

4. *Výduť slepená ze dvou fragmentů, materiál s příměsí písku, barva vypálení šedá, i. č. P 5732.*

5. *Tři zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5733.*

6. *Sedm zlomků zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5743.*

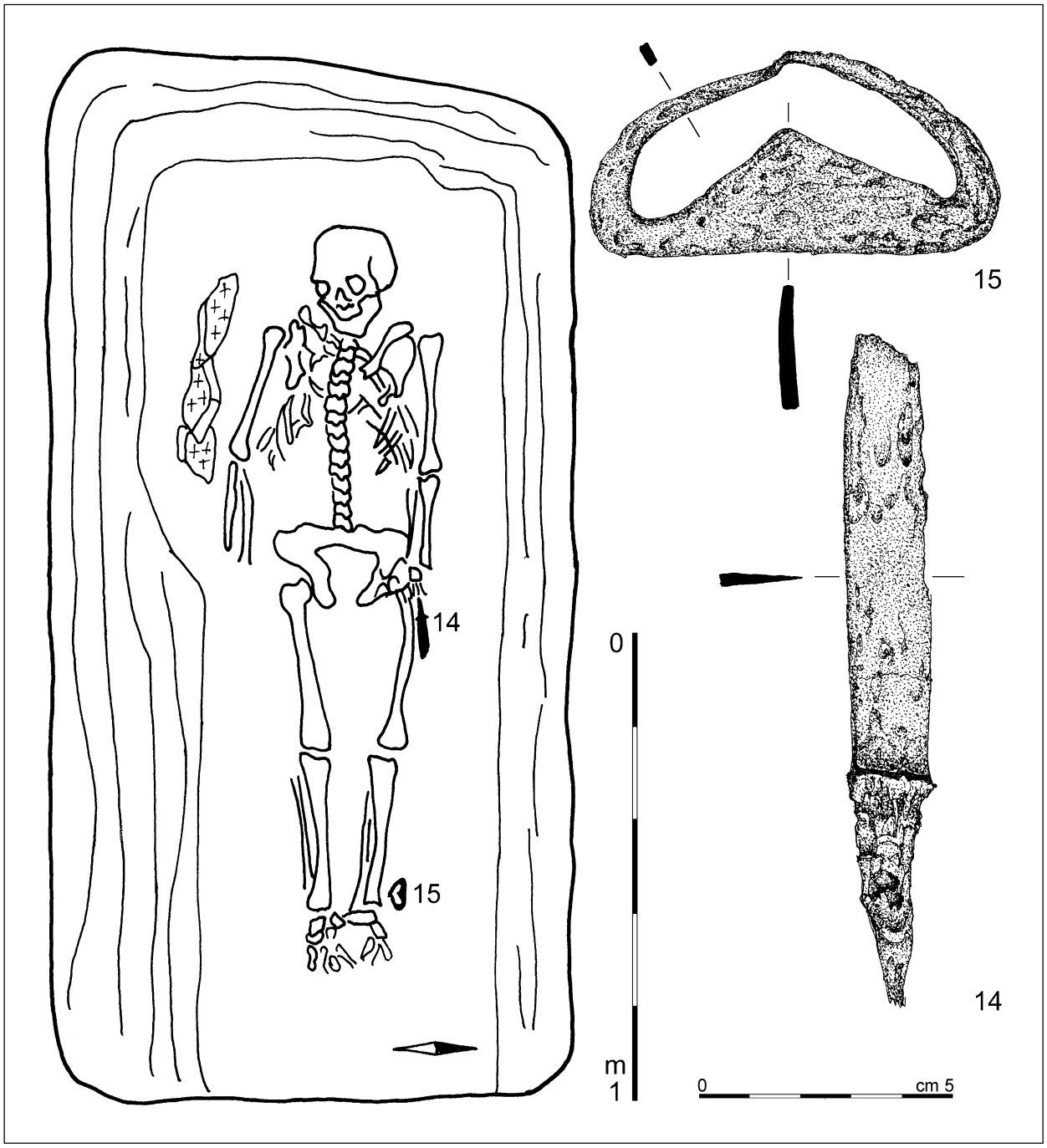
Obdélná hrobová jáma situována přibližně ve středu půdorysu mohylového tělesa s mírným posunem k jihovýchodu, rozměry: 225 × 110 × 110 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do břidlicového podloží (200 × 75 cm), zásyp velké kusy droby, břidlicový štěrk a ulehlá spraš; relativně dobře zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou na týlu, levá ruka podél těla, pravá v lokti mírně pokrčena, nohy nataženy vedle sebe, orientace: SZZ-JVV.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy uhlíky (7) a keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (8-13), pod zápěstím levé ruky železný nůž se zbytky dřeva potažené kůží (14), nad kotníkem, u levé kosti lýtkové, železné křesadlo (15).

7. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva habru (Carpinus betulus), i. č. P 5734.*

8. *Fragment z hrdla nádoby (amfory ?), materiál s příměsí písku, povrch hlazený, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně světle šedá až hnědá, i. č. P 5735.*

9. *Sedm zlomků z výdutí různých nádob, materiál s příměsí jemného písku, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně světle hnědá, i. č. P 5736.*

Obr. 78. Stěbořice, mohyla č. 37.

10. Atypický fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení červenohnědá, na vnitřní straně šedohnědá, i. č. P 5737.

11. Atypický fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí hrubšího písku, povrch drsný, barva vypálení šedohnědá, i. č. P 5738.

12. Atypický fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení světle hnědá, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5739.

13. Atypický fragment z výdutě nádoby, materiál jemně plavený s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, i. č. P 5740.

14. Železný nůž s oboustranně lehce odsazeným řapem, na němž se zachovaly zbytky dřevěné střenky (dub nebo jasan), a s chybějící špicí, na čepeli zbytky petrifikované kůže (13,3 × 1,7 cm), i. č. P 5741.

15. Železná lyrovitá ocílka se spojenými rameny (8,1 × 4,0 cm), i. č. P 5742.

MOHYLA 38

Inv. č. P 5744 -5752

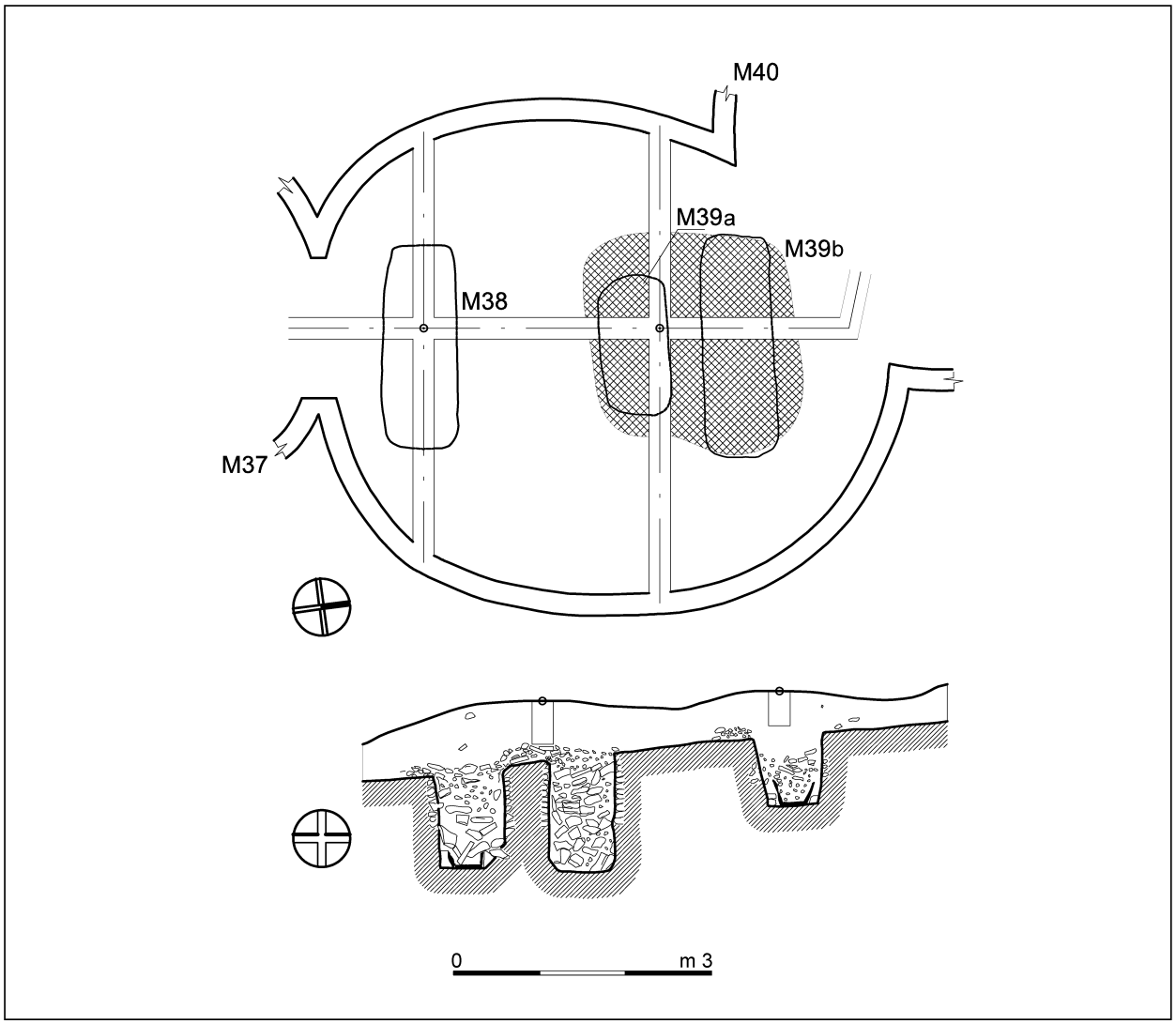
Spojena s M 39 v jeden mohylový násyp oválného půdorysu se dvěma nevýraznými vrcholy, na jižní straně lehce propojena s M 37, průměr 633 × 585 cm s delší osou orientovanou ve směru SV-JZ, výška 52 cm, násyp tvořen spraší jen ojediněle prostoupenou úlomky droby, na úrovni původního terénu rozptýleny drobné uhlíky.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa v různých výškových úrovních keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-3), na původní úrovni uhlíky (4-5).

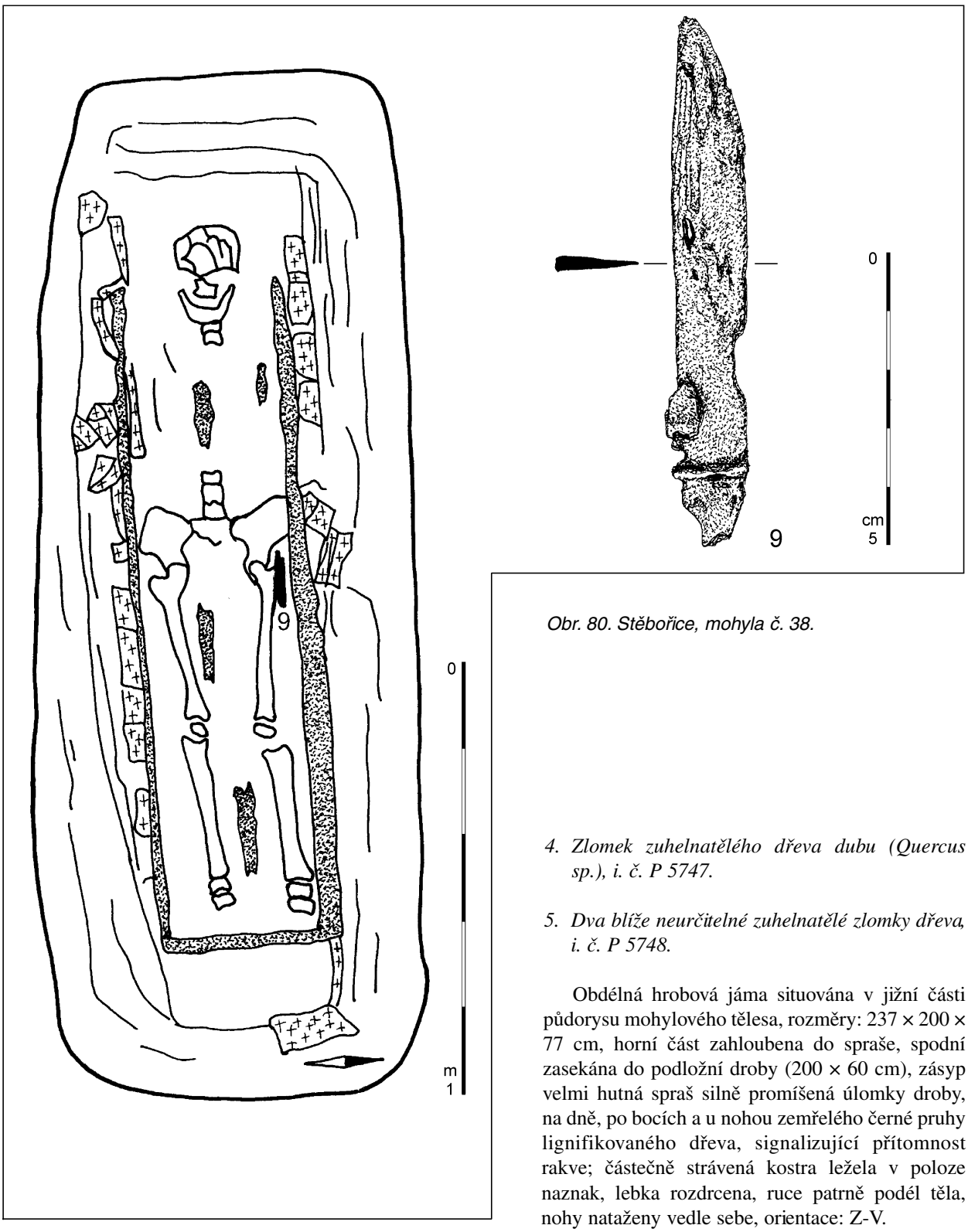
1. *Okraj ploché terčovité podložky, materiál s příměsí hrubšího písku, kaménků a organické hmoty, povrch zdrsnělý, barva vypálení světle hnědá a šedá, i. č. P 5744.*

2. *Fragment z výdutě nádoby, matriál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, i. č. P 5745.*

3. *Fragment hrdla se žlábkem, materiál s příměsí písku, barva vypálení šedá, na vnitřní straně hnědá, i. č. P 5746.*

Obr. 79. Stěbořice, mohyla č. 38, 39.

Obr. 80. Stěbořice, mohyla č. 38.

4. *Zlomek zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5747.*

5. *Dva blíže neurčitelné zuhelnatělé zlomky dřeva, i. č. P 5748.*

Obdélná hrobová jáma situována v jižní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 237 × 200 × 77 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby (200 × 60 cm), zásyp velmi hutná spraš silně promíšená úlomky droby, na dně, po bocích a u nohou zemřelého černé pruhy lignifikovaného dřeva, signalizující přítomnost rakve; částečně strávená kostra ležela v poloze naznak, lebka rozdrcena, ruce patrně podél těla, nohy nataženy vedle sebe, orientace: Z-V.

Nálezy: vzorky zuhelnatělých dřev z rakve (6-8), u levé kyčle hrotem k chodidlům železný nůž (9).

6. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.) z prkna rakve, i. č. P 5749.*

7. *Dva zlomky ztrouchnivělého dřeva dubu (Quercus sp.) z jižního prkna rakve, i. č. P 5750/a, b.*

8. *Neurčitelné zbytky ztrouchnivělého dřeva ze dna rakve, i. č. P 5751.*

9. *Železný nůž s oboustranně lehce odsazeným neúplným řapem a odlomenou špicí (9,1 × 1,3 cm), i. č. P 5752.*

MOHYLA 39

Inv. č. P 5753 -5771, P 5846

Spojena s M 38 v jeden mohylový násyp oválného půdorysu se dvěma nevýraznými vrcholy, na severní straně propojena s M 40, průměr 633 × 585 cm s delší osou orientovanou ve směru SV-JZ, výška 70 cm, násyp tvořen ulehlou spraší jen ojediněle prostoupenou úlomky droby, na úrovni původního terénu rozptýleny drobné uhlíky a vrstva písčité spraše s drobnými kameny a štěrkem přibližně obdélníkového tvaru, překrývající dvě současně vyhloubené hrobové jámy (M 39a, M 39b).

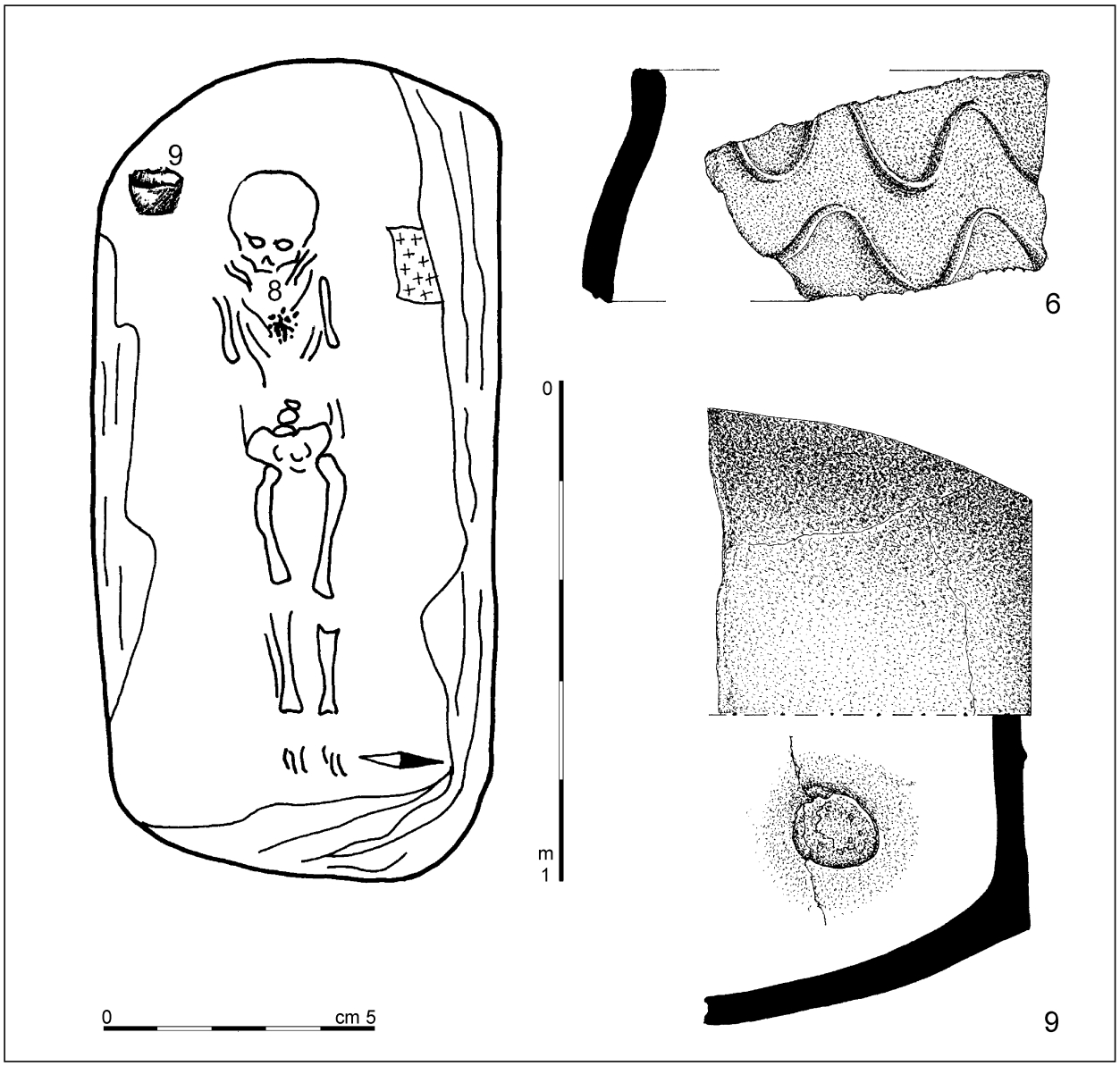
Nálezy: v násypu mohylového tělesa v různých výškových úrovních keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-2), na původní úrovni uhlíky (3-5) a v hloubce 60 cm hradištní fragment (6).

1. *Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení šedohnědá, i. č. P 5755.*

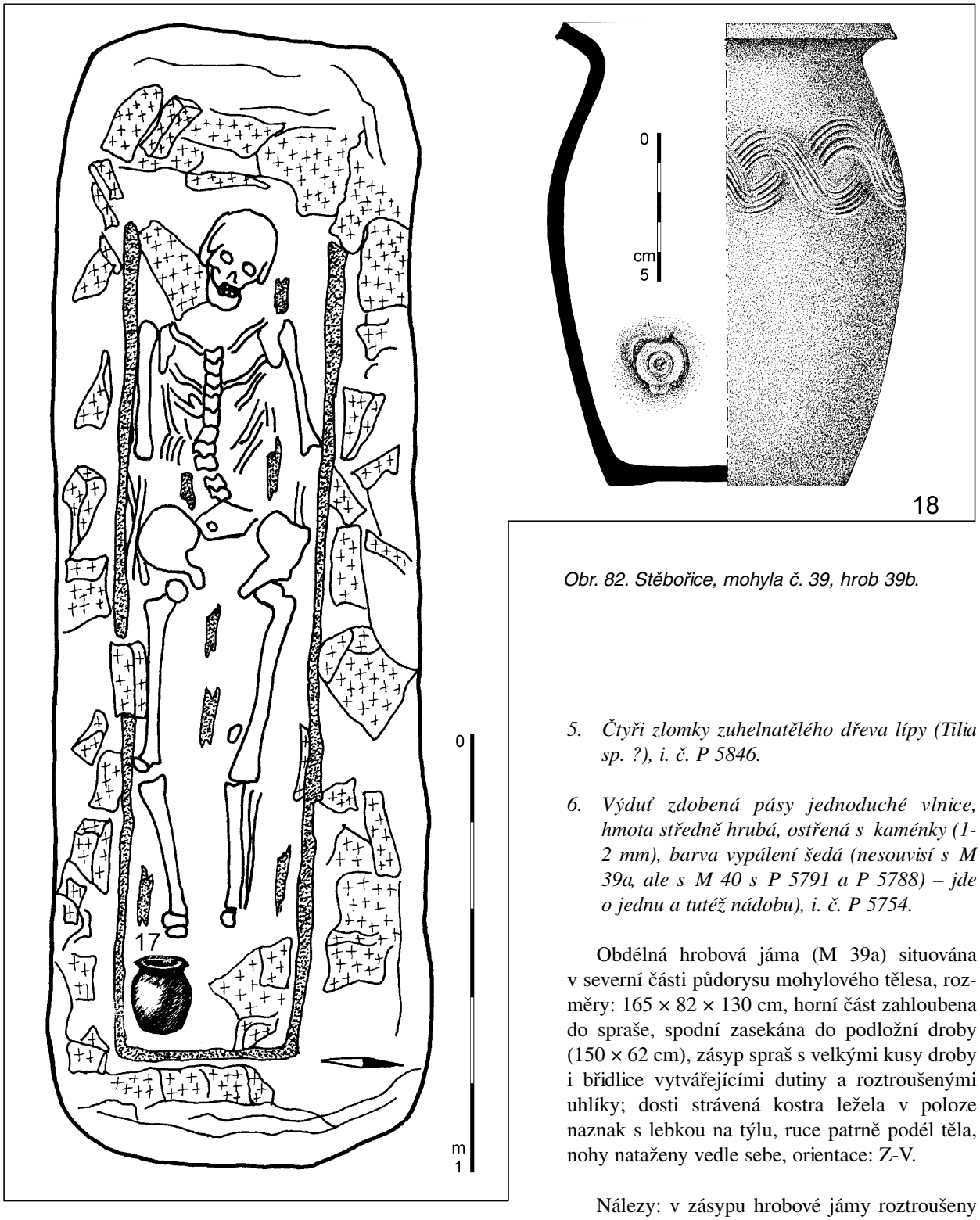
2. *Fragment z výdutě nádoby ve dvou zlomcích, materiál jemně plavený s příměsí písku, barva vypálení červenohnědá, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5756.*

3. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5753.*

4. *Zlomek zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5757.*

Obr. 81. Stěbořice, mohyla č. 39, hrob 39a.

Obr. 82. Stěbořice, mohyla č. 39, hrob 39b.

5. *Čtyři zlomky zuhelnatělého dřeva lípy (Tilia sp. ?), i. č. P 5846.*

6. *Výduť zdobená pásy jednoduché vlnice, hmota středně hrubá, ostřená s kaménky (1-2 mm), barva vypálení šedá (nesouvisí s M 39a, ale s M 40 s P 5791 a P 5788) – jde o jednu a tutéž nádobu), i. č. P 5754.*

Obdélná hrobová jáma (M 39a) situována v severní části půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 165 × 82 × 130 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby (150 × 62 cm), zásyp spraš s velkými kusy droby i břidlice vytvářejícími dutiny a roztroušenými uhlíky; dosti strávená kostra ležela v poloze naznak s lebkou na týlu, ruce patrně podél těla, nohy nataženy vedle sebe, orientace: Z-V.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy roztroušeny uhlíky (7), na hrudi zemřelého hromádka uhlíků (8), na dně hrobové jámy, v jihozápadním rohu, spodní část hradištní nádoby ve střepech (9) se zlomky semen (10) a drobných uhlíků (11), které byly rozprostřeny i v jejím bezprostředním okolí.

7. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5758.*

8. *Čtyři zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5759.*

9. *Spodní část nádoby se zachovalým rovným dnem, opatřeným centrálně umístěným otiskem osy hrnčířského kruhu, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení okrově hnědá, povrch hladký, i. č. P 5762.*

10. Zuhelnatělé zlomky semen vikve (Vicia sp. ?), i. č. P 5761.

11. Dva zlomky zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5760.

Obdélná hrobová jáma (M 39b) situována v severní části půdorysu mohylového tělesa v těsné blízkosti M 39a, rozměry: 257 × 87 × 110 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby (200 × 50 cm), zásyp spraš s velkými kusy droby i břidlice vytvářejícími dutiny a roztroušenými uhlíky, na dně, po bocích a u nohou zemřelého černé pruhy lignifikovaného dřeva, signalizující přítomnost rakve či obložení; relativně slušně zachovalá kostra ležela v poloze naznak s lebkou mírně přichýlenou k levému rameni, ruce podél těla, levá v lokti mírně pokrčena, nohy nataženy vedle sebe, orientace: Z-V.

Nálezy: v zásypu hrobové jámy roztroušeny uhlíky (12) a hradištní keramika (13), na dně zbytky stěn a dna dřevěné rakve (14-17), u pravého chodidla, uvnitř jihovýchodního rohu rakve, hradištní nádoba (18), pod týlem malý zlomek bronzového drátku náušnice (nedochován).

12. Šest zlomků zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5763.

13. Tři výdutě různých nádob zdobené obvodovými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení světle hnědá až tmavošedá, i. č. P 5769-5771.

14. Zlomek dřeva dubu nebo jasanu z východního prkna rakve, i. č. P 5765.

15. Zlomek ztrouchnivělého dřeva dubu nebo jasanu ze severního prkna rakve, i. č. P 5766.

16. Zlomek ztrouchnivělého dřeva dubu nebo jasanu z jižního prkna rakve, i. č. P 5767.

17. Zlomek ztrouchnivělého dřeva dubu nebo jasanu ze dna rakve, i. č. P 5768.

18. Soudkovitý až vejčitý hrnec s maximální výdutí téměř uprostřed těla, okraj vně vyhnutý a kuželovitě seříznutý s vytaženou a zesílenou spodní hranou, výzdoba v horní třetině těla vícenásobnou vlnicí vytvářející propletenec, hmota jemně ostřená, barva vypálení hnědá až okrově hnědá, povrch hladký, na hrdle stopy obtáčení, uvnitř horizontální stopy po hlazení prsty hrnčíře, rovné dno nese excentricky umístěny otisk osy hrnčířského kruhu; výška 15,5 cm, průměr ústí 11,5 cm, průměr dna 8,5 cm, i. č. P 5764.

MOHYLA 40

M 39-40: Inv. č. P 5772 -5779
M 40: Inv. č. P 5780 -5810

Oválný půdorys, na jižní straně propojena s M 39, jež ji porušuje, průměr 577 × 546 cm s delší osou orientovanou ve směru SZ-JV, výška 110 cm, násyp tvořen spraší jen v určitých úsecích prostoupenou menšími úlomky droby, na původní úrovni terénu hojné uhlíky, v severovýchodním úseku pak dvě menší hromádky uhlíků a popele.

Nálezy: v prostoru rozhraní mezi M 39 a M 40 zaznamenány keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-4), doby hradištní (5-7) a uhlík (8), v násypu mohylového tělesa další zlomky z období kultury lidu popelnicových polí (9-11) a pazourkové jádro (12), na původní úrovni terénu četné uhlíky (13-18), hradištní fragmenty (19-20), střepy lidu popelnicových polí (21-22) a úštěp pazourku (23).

1. *Střep z výdutě nádoby zdobený vysokou plasticky členěnou lištou, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení světle šedá, na vnitřní straně červenohnědá, i. č. P 5772.*

2. *Střep z výdutě nádoby slepený ze dvou fragmentů, materiál s příměsí písku, barva vypálení šedá až světle hnědá, i. č. P 5773.*

3. *Atypický střep z výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, i. č. P 5774.*

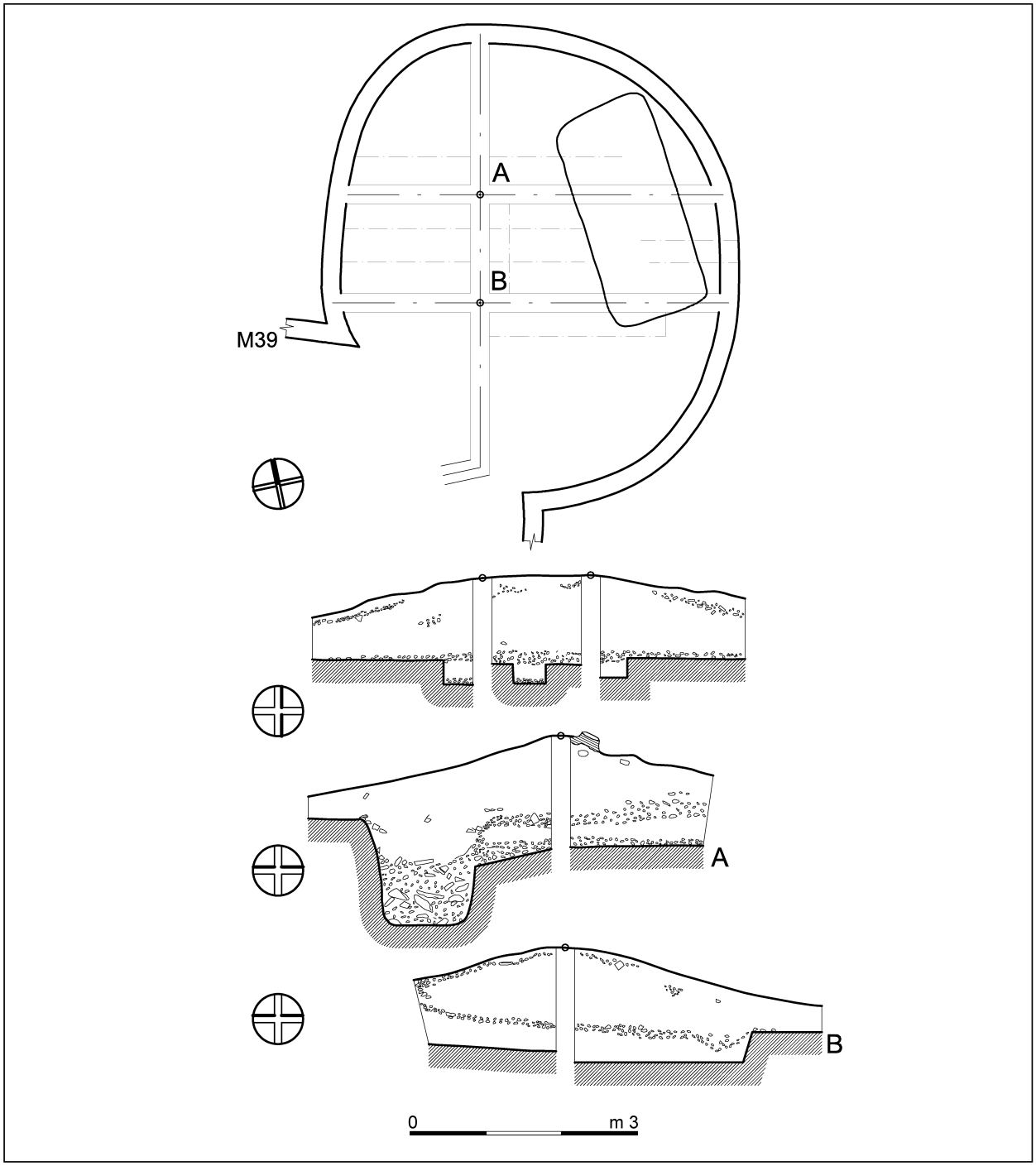
4. *Fragment výdutě, materiál s příměsí písku, barva vypálení hnědošedá, i. č. P 5775.*

5. *Třináct zlomků z výdutě a dna nádoby zdobených mělkými obvodovými rýhami a žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5776.*

6. *Pět fragmentů z výdutě nádoby zdobených obvodovými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, na vnitřní straně šedá s černými sazovitými skvrnami (nelze vyloučit, že zlomky patří k položce č. 5), i. č. P 5777.*

7. *Fragment výdutě náležející k výše popsané skupině hradištních zlomků (položky č. 5, 6), i. č. P 5778.*

8. *Zlomek zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5779.*

Obr. 83. Stěbořice, mohyla č. 40.

9. *Fragment z výdutě nádoby, materiál jemně plavený s příměsí písku, barva vypálení hnědošedá, na vnitřní straně světle hnědá, i. č. P 5792.*

10. *Masivní jazykovitý výčnělek ze spodní části výdutě amfory, materiál jemně plavený s příměsí písku, barva vypálení šedohnědá s černými sazovitými skvrnami, i. č. P 5793.*

11. *Atypický střep z výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, i. č. P 5794.*

12. *Pazourkové jádro nepravidelného tvaru se zbytky původní světle hnědé patiny (3,3 × 2,8 cm), i. č. P 5795.*

13. *Tři zlomky zuhelnatělého dřeva javoru (Acer platanoides), i. č. P 5780.*

14. *Zlomek zuhelnatělého dřeva jasanu (Fraxinus excelsior), i. č. P 5781.*

15. *Zlomek zuhelnatělého dřeva bezu hroznovitého (Sambuctus racemosa), i. č. P 5783.*

16. *Drť zuhelnatělého dřeva neurčitelného listnáče, i. č. P 5784.*

17. *Tři zlomky zuhelnatělého dřeva javoru (Acer sp.), i. č. P 5789.*

18. *Dva zlomky zuhelnatělého dřeva habru (Carpinus betulus), i. č. P 5790.*

19. *Dno s přilehlou částí výdutě, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedohnědá, i. č. P 5782.*

20. *Výduť od okraje nádoby zdobená jednoduchou širokou vlnicí, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedá, vně stopy obtáčení (souvisí s i. č. P 5791 z M 40 a s i. č. P 5754 z M 39), i. č. P 5788.*

21. *Část výdutě hrubší nádoby slepená ze dvou fragmentů, materiál jemně plavený s příměsí písku, barva vypálení hnědošedá až červenohnědá, i. č. P 5785.*

22. *Fragment z výdutě nádoby, materiál jemně plavený zrnitý, na vnější straně engoba rezavé barvy, na vnitřní straně povrch šedý, otřelý, i. č. P 5786.*

23. *Úštěp kouřově šedého průsvitného pazourku s boční nepravou retuší a zbytkem bělavé kůry (2,5 × 1,8 cm), i. č. P 5787.*

Obdélná hrobová jáma excentricky situována při severním okraji půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 292 × 132 × 140 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do podložní droby (225 × 100 cm), zásyp kompaktní písčitá spraš prostoupená úlomky droby a břidlicovým štěrkem, podél pravé části trupu zemřelého hnědý 5-7 cm silný pruh lignifikovaného dřeva, podél jeho levé strany, na dně hrobové jámy negativní otisk výdřevy (rakve ?); relativně slušně zachovalá kostra s lebkou mírně přichýlenou k levému rameni ležela v poloze naznak, ruce podél těla, nohy nataženy vedle sebe, orientace: Z-V.

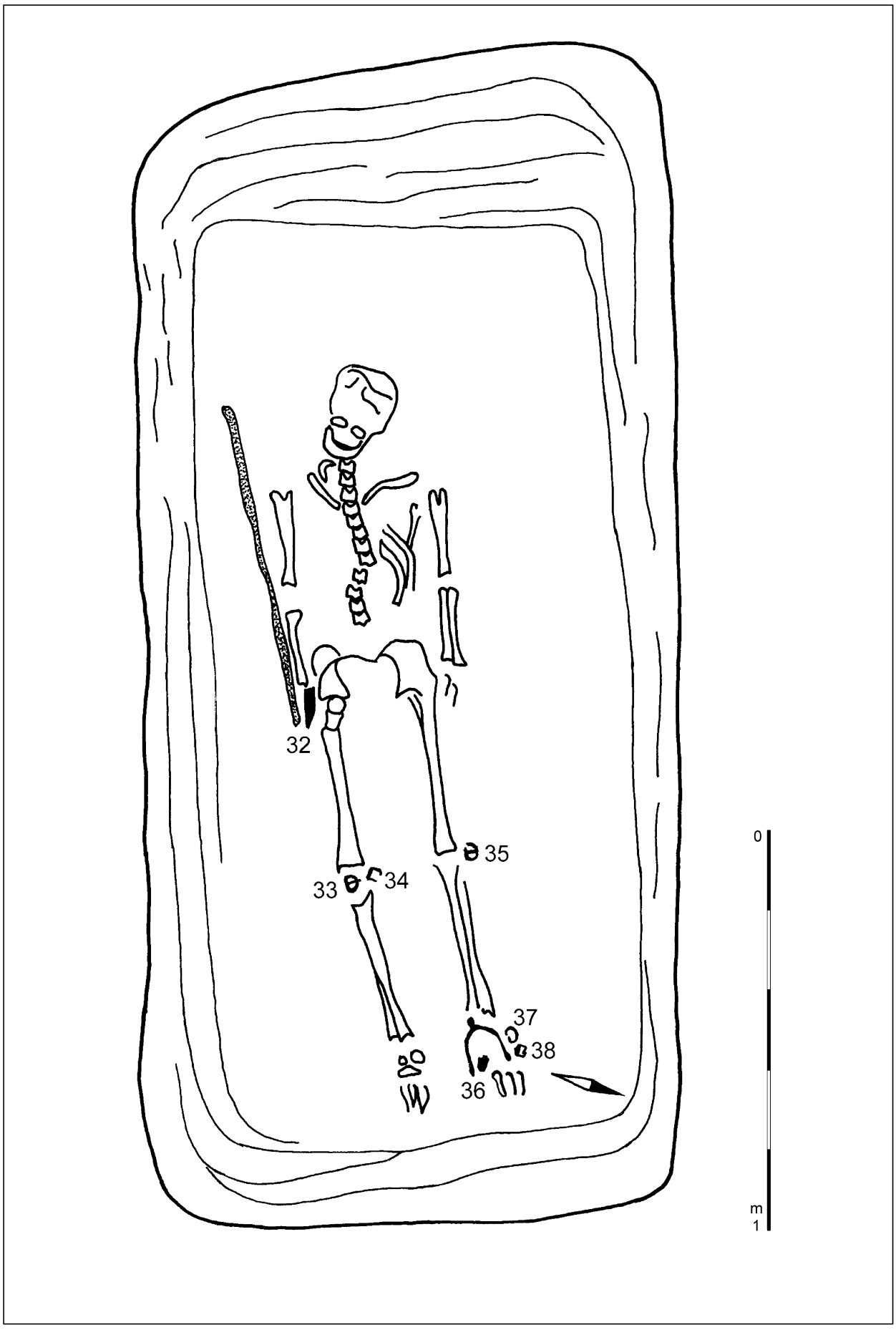
Nálezy: v hloubce 50 cm od okraje hrobové jámy hradištní zlomky (24-30) a uhlíky ze spáleného polena (31), na hřbetě pravé ruky železný nůž se zbytkem dřeva z pochvy (32), na pravém koleně železná přezka (33) a průvlečka (34), u levého kolena železná přezka (35), u levého chodidla železná ostruha se zbytky kůže na vnitřní straně (36), železná přezka (37), průvlečka (38) a zbytky koženého řemínku 12 mm širokého (39).

24. *Výduť zdobená pásy jednoduché vlnice, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedá (zřejmě souvisí s i. č. P 5788), i. č. P 5791.*

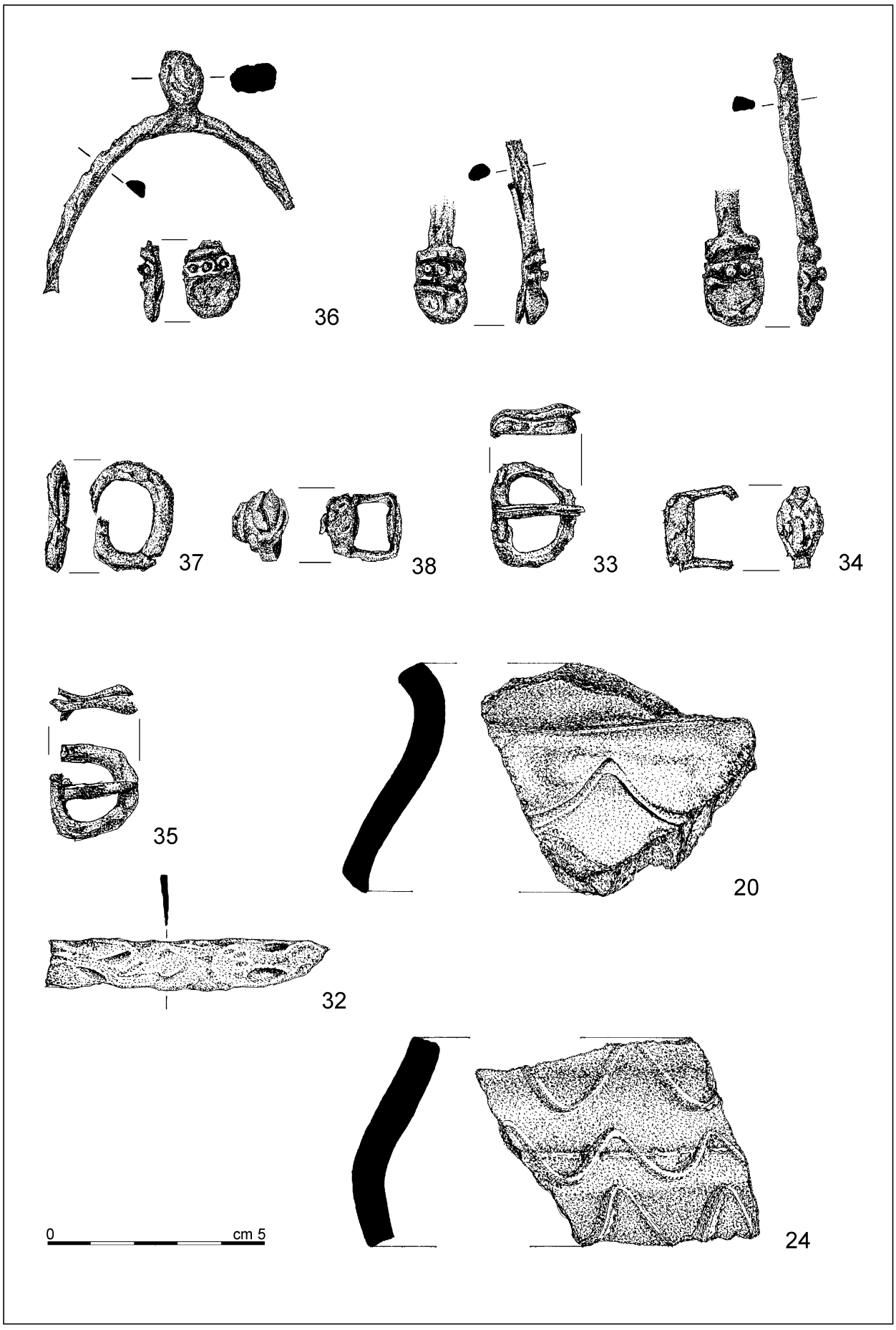
25. *Výduť s náznakem výzdoby v podobě mělké obvodové rýhy, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení okrově hnědá, na vnitřní straně tmavošedá se zbytky připečené organické hmoty; i. č. P 5796.*

26. *Fragment výdutě zdobený mělkým obvodovým žlábkem, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení okrově hnědá, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5797.*

27. *Výduť od okraje nádoby zdobená mělkými obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená s kaménky (1-2 mm), barva vypálení tmavošedá, vně stopy obtáčení, na vnitřní straně pozůstatky po hlazení prsty hrnčíře, i. č. P 5798.*

Obr. 84. Stěbořice, mohyla č. 40.

Obr. 85. Stěbořice, mohyla č. 40.

28. Tři střepy z výdutě nádoby zdobené mělkými obvodovými žlábky, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedobéžová, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5799.

29. Okraj vně vyhnutý a válcovitě seříznutý se zaoblenou spodní hranou, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědá až okrově hnědá, vně stopy obtáčení, i. č. P 5800.

30. Silně omletá výduť, hmota středně hrubá, ostřená, místy s kaménky (1-2 mm), barva vypálení hnědobéžová, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5801.

31. Zlomek zuhelnatělého dřeva dubu (Quercus sp.), i. č. P 5802.

32. Neúplný železný nůž s odlomeným hrotem a chybějícím řapem se zbytky dřevěné pochvy vyrobené z dřeva buku (Fagus silvatica), (6,5 × 1,1 cm), i. č. P 5803.

33. Železná přezka s rámečkem ve tvaru písmene D, trnem a chybějící týlní destičkou (2,4 × 1,1 cm), i. č. P 5804.

34. Železná průvlečka s oválným štítkem a neúplným rámečkem (1,9 × 1,6 cm), i. č. P 5805.

35. Železná přezka s neúplným rámečkem ve tvaru písmene D, trnem a chybějící týlní destičkou (2,1 × 1,9 cm), i. č. P 5806.

36. Železná ostruha ve zlomcích (ležící u levého chodidla) s lehce rozevřenými rameny a kratším tvarově blíže neurčitelným bodcem (snad původně dvojkónickým), raménka půloválného průřezu těla jsou ukončena štítkovými ploténkami se třemi železnými nýtky obtočenými tordovaným měděným drátkem v mělkém horizontálním žlábku na měděné podložce, ploténky, primárně patrně zdobené blíže neurčitelnou plastickou výzdobou, jsou nestejné velikosti (což není způsobeno korozí), třetí nalezená svědčí o existenci párového exempláře, i. č. P 5807.

37. Neúplná železná přezka s chybějícím trnem a týlní destičkou, součást garnitury levé ostruhy (2,6 × 1,9 cm), i. č. P 5808.

38. Železná průvlečka s oválným štítkem a obdélným rámečkem, součást garnitury levé ostruhy (1,9 × 1,5 cm), i. č. P 5809.

39. Devatenáct rzí petrifikovaných fragmentů koženého řemínku, i. č. P 5810.

MOHYLA 41

Inv. č. P 5811 -5820

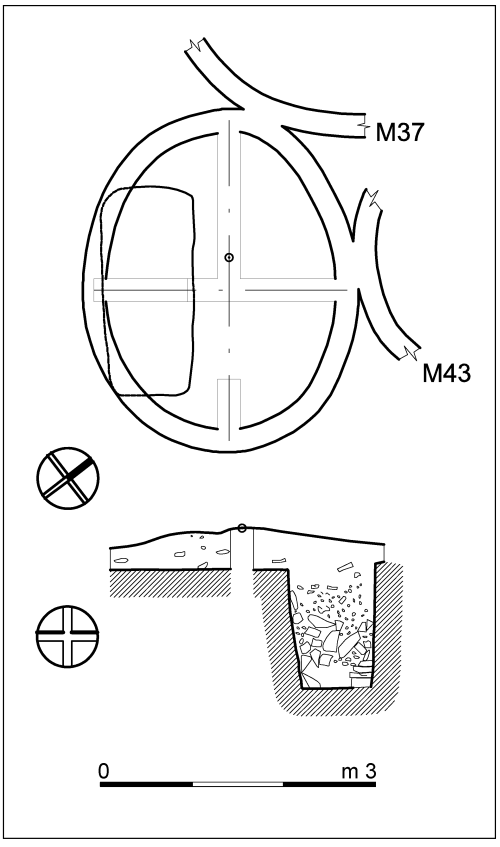
Oválný půdorys, na severozápadě se dotýká M 37, na severu M 43, průměr 374 × 300 cm s delší osou orientovanou ve směru SZ-JV, výška 45 cm, násyp tvořen spraší jen ojediněle prostoupenou většími úlomky droby, na úrovni původního terénu, mezi M 41 a M 37, ložisko menších kousků spálených dřev o průměru cca 30 cm.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa, v různých výškových úrovních, keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-5) a doby hradištní (6).

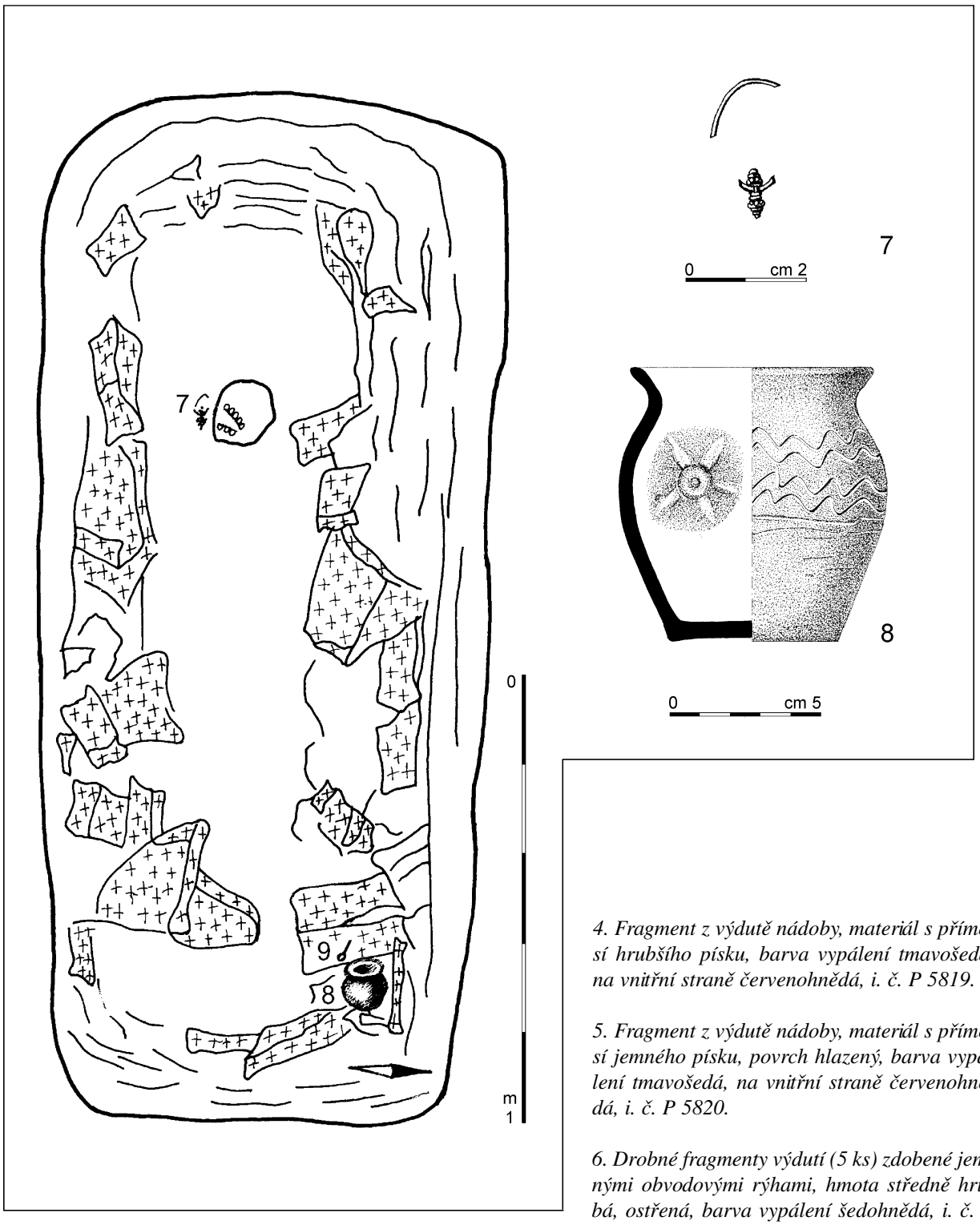
1. Dva atypické zlomky výdutí, materiál jemně plavený s příměsí písku, barva vypálení šedá a světle hnědá, i. č. P 5815-5816.

2. Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá na vnitřní straně tmavě šedá, i. č. P 5817.

3. Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí písku, barva vypálení světle hnědá, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5818.

Obr. 86. Stěbořice, mohyla č. 41.

Obr. 87. Stěbořice, mohyla č. 41.

4. Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně červenohnědá, i. č. P 5819.

5. Fragment z výdutě nádoby, materiál s příměsí jemného písku, povrch hlazený, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně červenohnědá, i. č. P 5820.

6. Drobné fragmenty výdutí (5 ks) zdobené jemnými obvodovými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedohnědá, i. č. P 5811.

Obdélná hrobová jáma situována při jihozápadním okraji půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 230 × 90 × 135 cm, horní část zahloubena do spraše, spodní zasekána do drobového podloží (187 × 75 cm), zásyp spraš a relativně velké kusy droby, dno ze všech stran obloženo kamenným věncem; s výjimkou několika zlomků lebky a zubů zcela strávená kostra, orientace: SZ-JV.

Nálezy: u pravého spánku zlomky pozlacených bronzových náušnic (7) se zbytky hnědých vlasů, v severovýchodním rohu, uvnitř kamenného obložení malá nádobka (8), u ní zlomek železné jehlice kultury lidu popelnicových polí (9).

7. *Patrně pár výrazně rozpadlých bronzových pozlacených hrozníčkových náušnic s oboustranným hrozníčkem připojeným pomocí poutka na spodní oblouk, i. č. P 5812.*

8. *Malý soudkovitý hrnek s vně vyhnutým a válcovitě až kuželovitě seříznutým okrajem zdobený pásy nepravidelné jednoduché vlnice a hřebenovými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení světle hnědá, na vnitřní straně okraje černé zbytky připečené organické hmoty, vně stopy obtáčení, na dně plastická značka v nízkém reliéfu (kruh s pěti paprsky), výška 9,0 cm, průměr ústí 8,0 cm, průměr dna 5,6 cm, i. č. P 5813.*

9. *Část železné jehlice s hlavicí svinutou v očko (délka 4,5 cm, průměr hlavice 0,8-0,9 cm), i. č. P 5814.*

MOHYLA 42

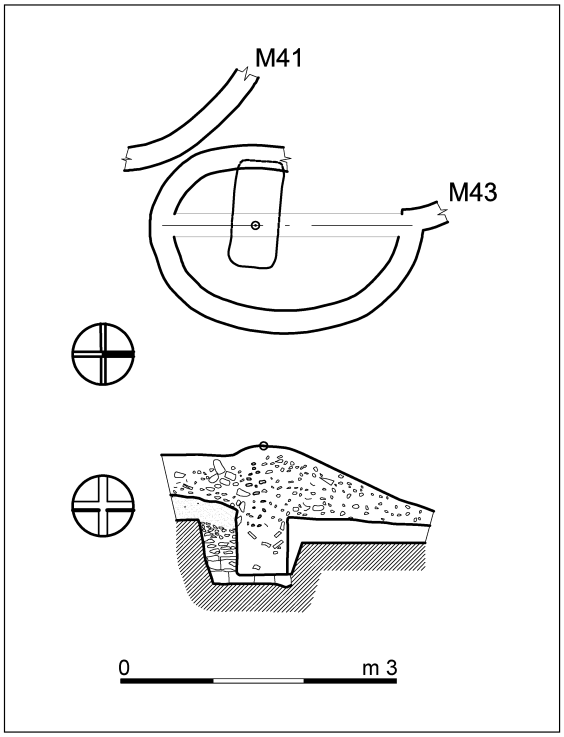
Inv. č. P 5821 -5822

Nepravidelný oválný půdorys, na severozápadě lehce spojena s M 43, na jihozápadě se dotýká M 41 a na severovýchodě částečně překrývá M 31, průměr 299 × 200 cm s delší osou orientovanou ve směru SZ-JV, výška 76 cm, uprostřed temene protáhlá prohlubeň, zásyp tvořen spraší silně prostoupenou úlomky droby, ve výšce 15-20 cm nad ústím hrobové jámy kompaktní vrstva drobových úlomků respektující její tvar.

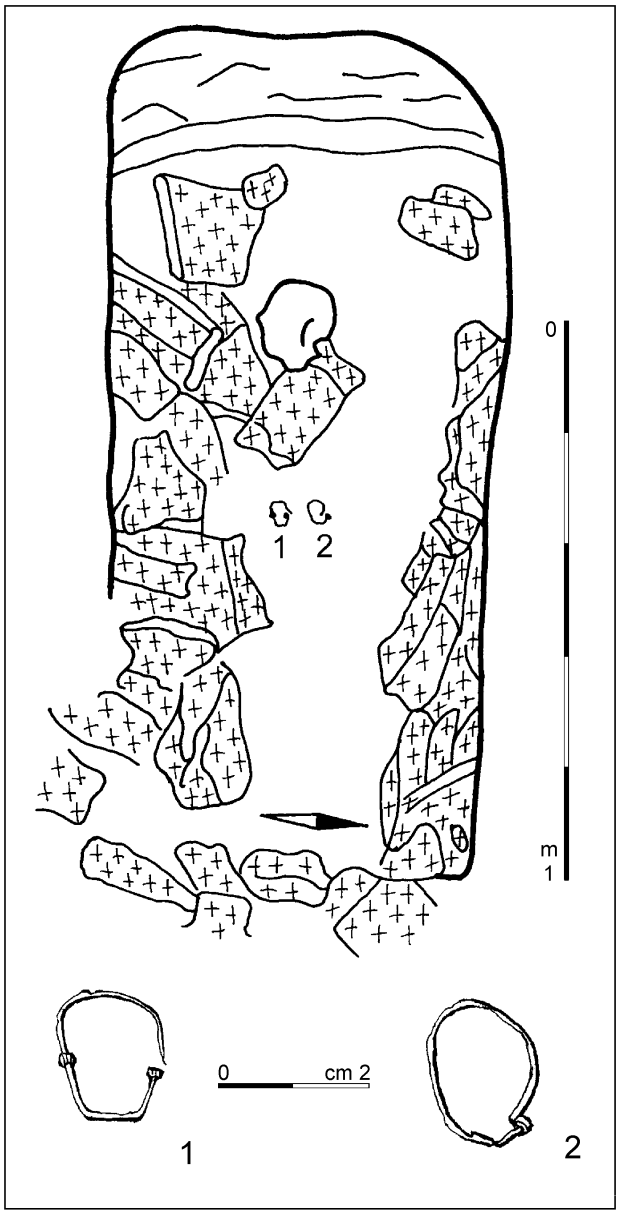
Obdélná hrobová jáma situována spíše v jižní polovině půdorysu mohylového tělesa, rozměry: 125 × 70 × 80 cm, zásyp spraš s ojedinělými úlomky droby, dno ze všech stran obloženo kamenným věncem; s výjimkou několika zlomků lebečních kostí a zubů zcela strávená kostra, orientace: SZ-JV.

Nálezy: v místě břicha dvě bronzové náušnice (1, 2).

1. *Bronzová jednoduchá kroužkovitá náušnice se dvěma uzlíčky (1,7 × 1,4 cm), i. č. P 5821.*

Obr. 88. Stěbořice, mohyla č. 42.

Obr. 89. Stěbořice, mohyla č. 42.

2. *Bronzová jednoduchá kroužkovitá náušnice s jedním dochovaným uzlíčkem (1,9 × 1,4 cm), i. č. P 5822.*

MOHYLA 43

Inv. č. P 5823 -5845

Mírně oválný půdorys, na jihovýchodě částečně propojena s M 42, na severovýchodě se dotýká M 31 a na západě M 37, přibližné rozměry: 305 × 290 cm s delší osou orientovanou ve směru JZ-SV, výška neudána, násyp tvořen spraší prostoupenou úlomky droby.

Nálezy: v násypu mohylového tělesa, v různých výškových úrovních, keramické zlomky kultury lidu popelnicových polí (1-7), v hloubce 75 cm hradištní keramika (8-12), na úrovni původního terénu u jihozápadního okraje pláště mohyly hromádka větších uhlíků (13).

1. *Čtyři fragmenty z nálevkovitě rozevřeného okraje a výdutě větší nádoby, materiál jemně plavený s příměsí hrubšího písku, povrch na obou stranách překryt světle hnědou, zčásti setřenou engobou, i. č. P 5823.*

2. *Střep z výdutě nádoby slepený ze dvou fragmentů, materiál s příměsí hrubšího písku, barva vypálení tmavošedá, na vnitřní straně červenohnědá, i. č. P 5824.*

3. *Fragment z hrdla nádoby s odsazenou výdutí, materiál s příměsí jemnějšího písku, barva vypálení tmavošedá se stopami tuhování, na vnitřní straně světle hnědá, i. č. P 5825.*

4. *Střep z výdutě nádoby, materiál s příměsí hrubého písku, barva vypálení červenohnědá, na vnitřní straně hnědá, i. č. P 5826.*

5. *Střep z výdutě nádoby zdobené šikmým šrafováním a svislou rýhou, materiál s příměsí jemného písku, barva vypálení šedá, na vnitřní straně světle hnědá, i. č. P 5827.*

6. *Tři drobné fragmenty z výdutě nádoby, materiál s příměsí jemného písku, povrch hlazený, barva vypálení světle hnědá, na vnitřní straně tuhování, i. č. P 5828.*

7. *Fragment z hrdla nádoby, materiál s příměsí jemného písku, barva vypálení světle hnědá, i. č. P 5829.*

8. *Dva zlomky výdutě nádoby zdobené hřebenovým pásem a hřebenovou vlnicí, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení béžová, na vnitřní straně šedá, i. č. P 5830.*

9. *Fragment dna s přilehlou částí výdutě, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení šedohnědá, i. č. P 5831.*

10. *Okraj vně vyhnutý a kuželovitě seříznutý, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení hnědobéžová, vně stopy obtáčení, i. č. P 5832.*

11. *Tři velmi drobné fragmenty výdutí (snad z jedné nádoby) zdobené jednoduchou i vícenásobnou vlnicí, hmota jemnější ostřená, barva vypálení hnědošedá, i. č. P 5833.*

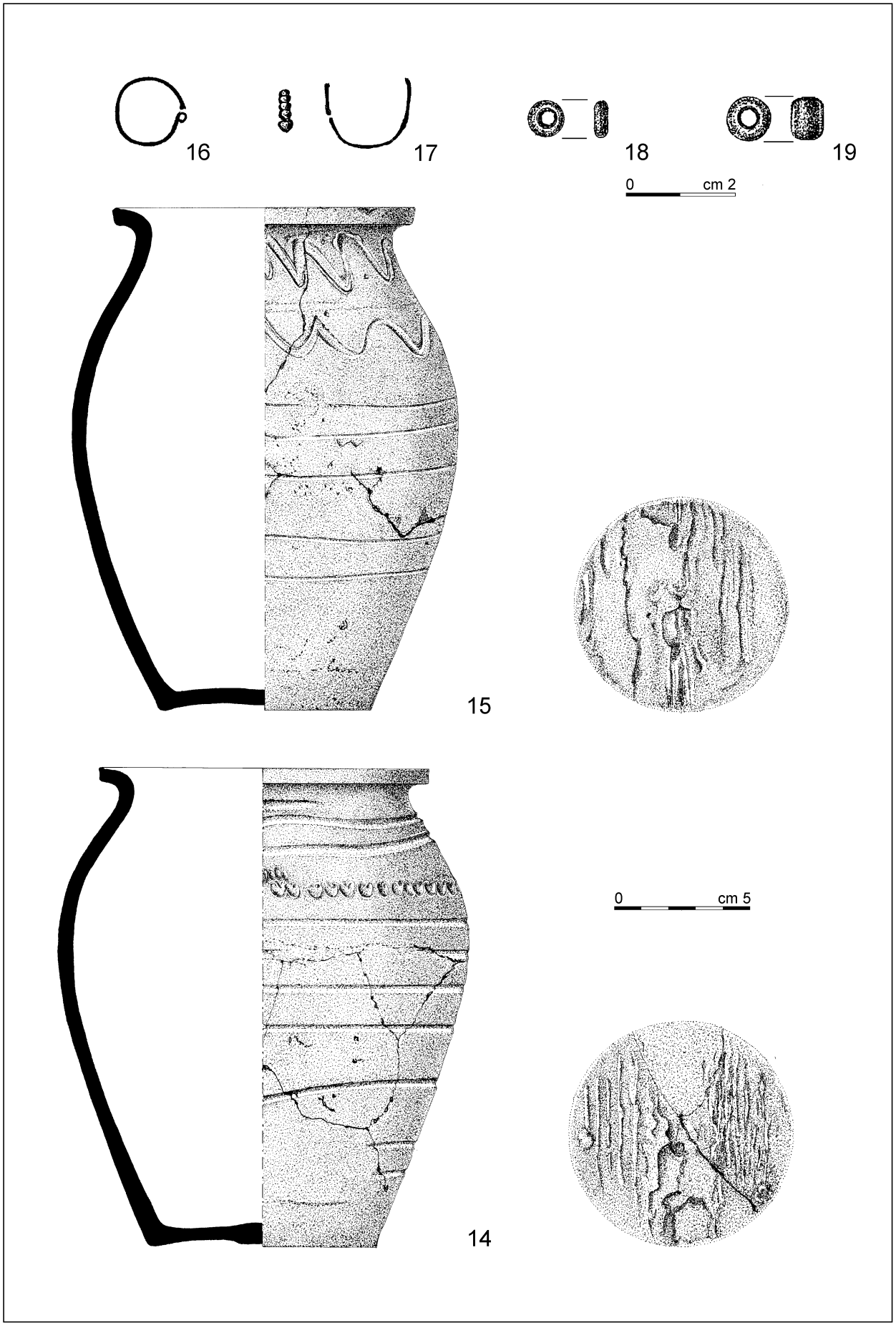
12. *Tři drobné fragmenty výdutí (snad z jedné nádoby), hmota jemnější ostřená, barva vypálení hnědošedá, i. č. P 5834-5836*

13. *Zlomky zuhelnatělého dřeva jasanu (Fraxinus excelsior), i. č. P 5837.*

Dislokace, orientace, tvar ani rozměry hrobové jámy neudány, zásyp spraš prostoupená úlomky břidlice a droby; s výjimkou několika zlomků lebečních kostí a mléčného zubu zcela strávená kostra.

Nálezy: na dně u západního okraje hrobové jámy dvě rozbité hradištní nádoby (14, 15), v místě hrudi dvě bronzové náušnice – s očkem (16) a válcovitým spirálovitým závěskem (17), pod dolní čelistí dva skleněné korálky (18, 19) a zlomky dalšího s vnitřní bronzovou trubičkou (20), u korálků část skořápky lískového oříšku (21).

14. *Hrnec vejčitého tvaru s maximální výdutí v horní třetině těla s okrajem vně vyhnutým a válcovitě seříznutým s vytaženou horní hranou, zdobený nízkou širokou nepravidelnou žlábkovitou vlnicí a mělkými obvodovými žlábky, hmota*

Obr. 90. Stěbořice, mohyla č. 43.

středně hrubá, ostřená, barva vypálení světle hnědá až šedá s tmavými sazovitými skvrnami, dno nese otisk štípaného dřeva (podložky), výška 17,7 cm, průměr ústí 12,3 cm, průměr dna 8,5 cm, i. č. P 5838.

15. *Štíhlý soudkovitý hrnec s maximální výdutí v polovině těla s okrajem vně vyhnutým a válcovitě seříznutým, zdobený na hrdle pásy široké jednoduché vlnice a obvodovými nepravidelnými rýhami, hmota středně hrubá, ostřená, barva vypálení světle hnědá s šedočernou sazovitou vrstvou v horní části těla, dno nese otisk štípaného dřeva (podložky), výška 18,6 cm, průměr ústí 11,1 cm, průměr dna 7,8 cm, i. č. P 5839.*

16. *Bronzová jednoduchá kroužkovitá náušnice bez uzlíčků s koncem stočeným v očko (1,3 × 1,2 cm), i. č. P 5840.*

17. *Neúplná bronzová náušnice se spirálovitým závěskem ukončeným kuličkou, i. č. P 5841.*

18. *Kotoučovitý korálek z tmavě zelené sklovité pasty (0,7 × 0,2 cm), i. č. P 5842.*

19. *Kotoučovitý korálek ze světle modré sklovité pasty (0,8 × 0,6 cm), i. č. P 5843.*

20. *Tři fragmenty skleněného králku s kovovým jádrem v podobě bronzové trubičky s natavenými zbytky bledě zelené průsvitné hmoty (průměr jádra 0,25-0,35 cm), i. č. P 5844.*

21. *Petrifikovaná skořápka lískového oříšku (Corylus avellana), i. č. P 5845.*

4. MOHYLY A HROBY

4.1 ROZVRH MOHYLNÍKU A DISLOKACE MOHYL

Dochovaná část stěbořického mohylníku, ohraničená na západní straně bývalým lomem, zaujímá přibližně trojúhelníkovou plochu o rozměrech cca 46 × 50 × 55 m. Zatímco v západní polovině jsou mohyly uspořádány do souvislejších řad orientovaných přibližně v ose S-J, rozmístění mohyl ve východní polovině je více nepravidelné a mohylová tělesa zde vytvářejí náznaky několika skupin.

Z celkem tří zřetelnějších linií, které je možno poměrně spolehlivě identifikovat, tvoří první řadu násypy M 2-M 8, jež jsou posazeny přímo na hraně lomové stěny strmě spadající do nivy potoka Velká. Odlučnost sprašového pokryvu a hmotnost mohylových těles způsobila, že čtyři z nich mají částečně sesutý západní okraj, aniž by však byly poškozeny hrobové jámy; narušení se ponejvíce týká samostatně stojící M 4, méně již spojených násypů M 6 a M 7 a těsně s nimi sousedící M 8. Mezi paralelně běžící druhou řadou mohyl M 9-M 11 a M 14 a třetí linií sestávající z M 15-M 18, byly umístěny ještě dva tumuly-M 12 a M 13; zdá se, že zvláště malá mohylka M 12 byla do úzkého prostoru nejspíše vsunuta až jako poslední.

Od střední části pohřebiště až k jeho východnímu kraji se mohyly spíše kumulují do skupinek (?). Na severní straně jsou v prvním shluku nahuštěny M 31-M 33, M 37-M 40, M 41-M 43 a snad k nim také patří M 25 a M 26; s výjimkou posledně dvou jmenovaných a M 33 se všechny vzájemně dotýkají, případně splývají v jedno těleso, jak je to patrné u M 38 a M 39. Druhou, opozitní skupinku na jižní straně hřbitova vytváří přibližně kruhové seskupení M 27, M 28, M 34 a propojené násypy M 29-M 30 a M 35-M 36. Třetí, nejvýchodněji položený hlouček, je složen z M 19-M 24, kdy M 21 je umístěna přibližně ve středu této podkovovitě formované sestavy. Musíme však v zájmu objektivity připustit, že i při nevelké míře fantazie lze – s výjimkou koncových mohyl M 19 až M 22 – jakési řady také v těchto partiích mohylníku přece jen vysledovat. Ostatně kombinace skupinového (shlukového) a řadového uspořádání není ojedinělá, známe ji z řady českých (TUREK 1965, 74; LUTOVSKÝ 2001), moravských (DOSTÁL 1966) i slovenských (HANULIAK 2004) lokalit. Ve Stěbořicích se na vzniklé dispozici mohla podílet konfigurace terénu, kdy násypy vytvářející skupiny byly umístěny ve svažitější východní části a mladší, situované do řad, ve výše exponovaném úseku západním (k problematice např. souhrnně HANULIAK 2004, 17). Můžeme-li v uvedeném rozvrhu vidět i prvek chronologický (např. rozšiřování pohřebiště směrem od východu k západu anebo naopak?), případně sociální, je zatím nejisté, zvláště když neznáme celkový rozsah hřbitova a tehdejší, lomem zlikvidovaný reliéf. Nekropole však mohla mít v počáteční fázi i více současných, původně vzájemně nepropojených ohnisek, souvisejících s pohřbíváním v rámci příbuzenských vztahů; ve svém závěrečném stadiu však již představovala kompaktní zahuštěný celek bez zjevnějších prázdných míst. Samostatnou, jižním směrem vysunutou malou mohylu M1 s hrobovou jámou bez kostry a kamenitým závalem bychom pak eventuálně mohli považovat za pohřeb symbolický.

4. 2 TVAR A VELIKOST MOHYL

Násypy mohylových těles měly obvykle kruhovou či téměř kruhovou anebo oválnou, respektive mírně oválnou základnu s průměrem pohybujícím se v intervalu od 210 do 790 cm a stávající výškou kolísající mezi 45-119 cm. Z celkového počtu 43 mohyl tak do první kategorie řadíme 16 tumulů (M 1-M 7, M 9, M 13, M 15-M 17, M 20, M 22-M 24), do kategorie druhé 19 (M 8, M 10-M 12, M 18, M 19, M 21, M 25-M 28, M 33, M 34, M 37, M 40-M 43); v osmi případech byly násypy spojeny do jednoho protáhlého tělesa se dvěma vrcholy (M 29-M 30, M 31-M 32, M 35-M 36, M 38-M 39). K menším útvarům řadíme mohyly jejichž průměr činí 2,0/2,5-3,5/4,0 m (M 1, M 5, M 7, M 12, M 20-M 22, M 25, M 26, M 41-M 43, celkem 12), ke středně velkým počítáme ty, které mají základnu 4,0-6,0 m (M 8-M 10, M 13, M 14, M 17, M 18, M 23, M 24, M 27, M 33, M 34, M 37, M 40, celkem tedy 14, když zřejmě k této skupině budou patřit rovněž spojené násypy M 29-M 30, M 31-M 32, M 35-M 36 a M 38-M 39), a konečně za velké považujeme zbývající, s průměrem kolem nebo vyšším než 7,0 m (M 2, M 3, M 15, M 16). Na mohylníku tedy jednoznačně převažovaly mohyly střední a malé velikosti nad velkými.

4. 3 NÁSYPY MOHYL A JEJICH STRUKTURA

Mohylová tělesa sestávala jak ze zeminy (spraše) vytěžené v jejich bezprostřední blízkosti, což dokládají ojediněle zachycené mělké příkopy případně zahloubeniny kopírující obvod pláštů (např. M 2 a M 4), tak také z materiálu získaného při hloubení hrobových jam, jejichž dno bylo ve většině případů zasekáno do podložní skály; zbytek takto vylámané, ale neupotřebené horniny v podobě nízkého, uměle navršeného drobového reliéfu (průměr 75 cm a výška 20 cm) byl kupříkladu odkryt u jihozápadní paty M 20. Poměr uvedených komponent v násypu byl různý, v převaze však závislý na geologické situaci v místě konkrétního pohřbu. Převládal tudíž sprašový kryt, v různé míře prostoupený úlomky droby (M 1, M 9, M 12, M 18, M 20, M 21, M 23, M 26, M 28, M 30, M 33, M 34, M 35, M 36, M 38-M 43), droby a jemnějšího štěrku (M 31), droby a břidlice (M 6-M 8, M 10, M 11, M 13, M 16, M 17, M 27, M 37) či pouze břidlice (M 29). Jen v nemnoha případech byl rov navršen z téměř čisté spraše (M 2-M 5, M 14, M 15, M 19, M 22, M 24) ojediněle kontaminované zlomky břidlice (M 25) anebo droby (M 32). Je nezbytné zdůraznit, že ve všech případech šlo o jednorázové nasypání, o jednorázový akt, fázovitost tohoto procesu nebyla pozorována. Stejně tak nebylo, možná s výjimkou M 15, zjištěno otvírání mohyl a hrobů za účelem pohřbení dalšího jedince.

Vycházejíce z dané dokumentace, pokusili jsme se vypočítat přibližný objem jednotlivých násypů, nepochybně poněkud zkreslený stavem jejich zachovalosti v době výzkumu i omezenými možnostmi zcela přesné-

Mohyla č.	Průměr tělesa mohyly (cm)	Výška tělesa mohyly (cm)	Objem tělesa mohyly (m^3)
1	250	60	2,73
2	700	107	22,05
3	700	110	19,93
4	730	100	26,46
5	210	75	1,58
6	500	85	8,03
7	400	69	5,75
8	500-400	45	8,26
9	475	108	9,62
10	470-430	90	9,53
11a-b	630-390	75	12,5
12	307-213	68	5,95
13	500	?	?
14	485-450	80	9
15	790	95	23,42
16	695	119	24,91
17	460	95	7,06
18	575-525	90	17,82
19	605-525	80	12,56
20	360-350	60	6
21	315-305	70	3,09
22	390	95	6,79
23	435-430	60	4,92
24	430	85	10,65
25	365-110	75	4,77
26	355-310	75	3,94
27	410-385	65	5,1
28	620-563	80	11,16
29-30	678-468	79	16,32
31-32	588-519	64	9,98
33	475-433	71	4,53
34	476-449	75	6,53
35-36	767-563	88	13,97
37	480-462	75	7,67
38-39a-b	633-585		12,53
40	577-546	110	22,02
41	374-300	45	2,27
42	299-200	76	3,98
43	305-290	?	?

Obr. 91. Stěbořice. Rozměry a objem mohylových těles.

ho výpočtu (obr. 91). I přes naznačená úskalí nás však získaná čísla alespoň rámcově informují o rozsahu vykonané práce vynaložené při jejich vršení a potvrzují logický a na první pohled patrný fakt, že výše objemu byla více či méně úměrná průměru základny. Není zvláště překvapující, že největší kvantum materiálu bylo použito na tumuly zvedajícími se nad pohřbenými mužského pohlaví, zvláště pak nad hroby bojovníků. Tyto násypy, z valné míry překračující hranici 20 kubických metrů (M 2, M 3, M 4, M 16, M 40 a zřejmě i blíže nezařaditelná M 15), jednoznačně na pohřebišti dominovaly, když „ženské mohyly" dosahovaly objemu maximálně necelých 18 m^3, a to ještě jen zcela ojediněle (cf. k tomu SKUTIL 1941, 32, 35, Strážovice). U zřetelně propojených násypů M 29-M 30, M 31-M 32, M 35-M 36, M 38, M 39a-M 39b nebyl pro jednu každou mohylu přesnější propočet možný, proto je předkládán vždy jen jeden údaj pro celé těleso. Přitom nelze vyloučit, že v případě M 29-M 30 (s naprosto totožnou orientací obou hrobů) může skutečně jít o jednolitý časově shodný rov, tak jak to předpokládáme u M 11a-M 11b a M 39a-M 39b; u ostatních jde o vcelku běžný jev těsného vzájemného napojení; sevřenější uskupení M 38-M 40, případně M 31, M 32 a M 42 nemůžeme klasifikovat jako tzv. kumulativní mohylu (cf. LUTOVSKÝ 1996, 120-123).

Nevíme, zda se na vytváření mohylového tělesa podíleli jen nejbližší příbuzní zemřelého anebo celá, na nekropoli pohřbívající komunita. Rovněž nám uniká, jak dlouhá doba uplynula mezi smrtí a uložením nebožtíka do země. Udávají-li současné normy používané ve stavebnictví, že na ruční výkop jednoho m^3 jedním pracovníkem v obdobném půdním typu, včetně transportu výkopku do vzdálenosti 3 m, se v průměru počítají necelé 0,4 normohodiny, nebudeme se asi příliš mýlit, když přibližně stejný, snad jen mírně navýšený časový úsek budeme uvažovat i pro „budovatele" stěbořického mohylníku. Připočteme-li k tomu přesun vykopané zeminy z poněkud větší vzdálenosti (předpokládáme do cca 50 m po svahu dolů), dojdeme k velmi orientačnímu propočtu 0,5-0,75 normohodiny; to nasvědčuje tomu (i se zřetelem k dalším indiciím, viz níže), že mohyla mohla být vcelku bez problémů navršena v jednom „zátahu" během pohřebního obřadu; delší čas si však nesporně vyžádalo pracné vylámání vlastní hrobové jámy.

Na původní úrovni terénu se spíše ojediněle nacházela kompaktnější vrstva ulehlého štěrku (M 2), která se často koncentrovala nad hrobovou jámou (M 21), anebo ústí hrobu překrýval homogenní štěrk promísený spraší a menšími kameny (M 39); velké balvany a plochá břidlicová deska v M 15, krytá ložiskem úlomků droby a břidlice, patrně souvisejí s jejím druhotným narušením. Souvislejší vrstvy – i když nezabírající celý půdorys mohyly – vytvářely úlomky droby také v M 4, M 22, M 33 a M 42, břidlice v M 5, droby a břidlice v M 6 a M 37 atp.; větší kameny byly např. přítomny v M 23 a M 24. Naopak celistvý pokryv z drobových kamenů, překrývající původní úroveň terénu, byl rozpoznán v M 20 a M 30. Stopy žďáření tehdejšího nivó anebo vědomého dusání sprašového povrchu pod mohylami však shledány nebyly (cf. SKUTIL 1941, 37-38; TUREK 1965, 78; HEJHAL 2005, 91; LUTOVSKÝ 2006, 71). Přesto můžeme na základě výše podaných skutečností konstatovat, že ve Stěbořicích je v řadě případů patrná jakási záměrná snaha po zpevnění základny budoucího rovu, někdy ovšem redukovaná jen na prostor ústí hrobové jámy a jejího nejbližšího okolí. Případný obvodový kamenný věnec nebyl zaznamenán ani u jedné z mohyl, což obecně koresponduje s dosavadními poznatky o slovanských hrobových násypech (LUTOVSKÝ 2006, 71-72). Pouze při východním okraji pláště největší z nich (M 15) byly zachyceny vrstvy kamenů, při západním okraji pak štěrkový násep; pokud obě koncentrace nejsou následkem jejího sekundárního porušení, mohou být považovány za stabilizující prvek zabraňující sesutí na hraně svahu posazeného tumulu.

4. 4 NÁLEZY V NÁSYPECH MOHYL

V převažující části mohylových násypů se v různých výškových úrovních setkáváme s artefakty organického (uhlíky, spálená dřeva) i neorganického (keramika, kamenné nástroje) původu, z nichž některé lze klást do kontextu s rituály a obřady uskutečňovanými v průběhu pohřebních slavností; jak jsme již zmínili, poměry nám výrazně komplikuje fakt, že pro hřbitov bylo vybráno místo v pravěku vícekráte osídlené. Zastavme se nejdříve u první skupiny nálezů. Převážně drobné a většinou nahodile rozptýlené uhlíky jak v tělesech mohyl, tak i na původní úrovni shledáváme u téměř poloviny z nich (celkem 20x – M 1, M 2, M 3, M 6, M 7, M 9, M 13, M 14, M 15, M 19, M 27, M 33, M 34, M 36, M 37, M 38, M 39, M 40, M 41, M 43). Nejsme si však zcela jisti, zda se do tumulů dostaly – společně s eneolitickými a halštatskými keramickými zlomky – jako součást materiálu ze starších kulturních vrstev použitých na jejich navršení, což je dle našeho soudu většinou pravděpodobnější, anebo je můžeme považovat za doklady aktivit souvisejících s vlastními pohřby slovanské pospolitosti. Snad jen ojedinělé případy v situacích, kdy byly ve víceméně pravidelném tvaru či zřetelném uskupení rozprostřeny pod násypem, nám podmíněně dovolují takto uvažovat. Tak kupř. hromádky uhlíků, jež respektovaly v obloukovitých úsecích vnitřní obvod M 3 a M 7 anebo jejich nápadnější kumulace v M 6 stejně jako v M 40 (zde společně s popelem) a v M 43 by těmito doklady mohly být; podotkněme, že nikdy nebyly umístěny nad vlastním pohřbem.

Na jistější půdě se ocitáme, pokud jde o větší spálená polena. S výjimkou M 27, v níž byl zuhelnatělý kus uložen v násypu, ležela v dalších mohylách, ve kterých byla zjištěna – M 10, M 17, M 23 a M 36, vždy v původní niveletě (viz katalog). Byla nejspíše součástí pohřebních hranic planoucích v dotyku s posvátným okrskem v době ceremonií a možná rozdělávaných i v bezprostřední blízkosti vykopaného hrobu, jak o tom svědčí ložisko menších kousků spálených dřev o průměru cca 30 cm, umístěných mezi M 37 a M 41; jisti si však nejsme, neboť spraš nebyla v těchto místech propálena. Nelze zcela vyloučit, že očistné plameny šlehaly i přímo

v místech základny následně vršených rovů. Zřejmě nejkvalitnější doklad existence těchto obřadních ohňů poskytla M 17, v níž bylo vypreparováno pět přes sebe příčně uložených polen a další byla zachycena ve výplni hrobové jámy. Dokumentují skutečnost, že byla buď (a to pravděpodobněji) na místo donesena ve stavu ne zcela prohořelém, jinak by jen stěží mohla být kladena jedno na druhé, anebo v této sestavě zapálena přímo na místě; byla zasypána až po dokonalém strávení ohněm. Nejde tu ovšem o žádnou záměrnou a víceméně pravidelnou horizontální strukturu násypu, jak ji známe z celé řady žárových anebo birituálních mohylníků rozlehlé západoslovanské oblasti, kde bývá dnes již celkem konsenzuálně interpretována jako symbolický dům mrtvého (cf. LUTOVSKÝ 1998, 289-291, tam vyčerpávající literatura a patřičné analogie; HEJHAL 2006, 97-100). Také v M 3 se podařilo rozpoznat stopy „ohniště“, jež signalizovala dočervena propálená vrstva spraše se zbytky větších spálených polen a uhlíků, avšak v pozici, která není jednoznačná; dřeva byla totiž součástí mělce zahloubeného objektu porušeného hrobovou jámou, který autor výzkumu směroval spíše do období kulturního komplexu popelnicových polí (?). Nejasná byla také situace v případě M 19, kde se nad pohřbem, v úrovni kamenité vrstvy, prokreslila propálená skvrna s malým množstvím uhlíků, které dílem prostoupily i do výplně jámy, snad doklad očistného ohně. Za zbytky hranice, vhozené do vykopané jámy současně s uložením zemřelého, však můžeme považovat dřevěný zuhelnatělý trámec o průměru 10 cm, který spočíval podél levé strany nebožtíka od temene až do poloviny kosti stehenní v M 16; zdůrazněme, že se evidentně nejednalo o obložení rakve. Ve skladbě použitého paliva jednoznačně převládalo tvrdé dřevo listnáčů s převahou dubu, zastoupen byl rovněž buk, habr, jasan a javor.

Druhou skupinu nálezů reprezentují keramické a jen okrajově i kamenné artefakty. Poměrně značnou část střepového materiálu můžeme připsat kulturnímu komplexu lidu popelnicových polí. Zdá se, že se do násypu mohyl, ale i výplně hrobových jam (8 případů – M 10, M 30-M 35, M 37) dostal neúmyslně jako součást přemísťované zeminy – kulturní vrstvy a výplně objektů; tomu odpovídá i zcela nepravidelná a náhodná poloha jednotlivých zlomků. Jejich přítomnost v 26 mohylových tělesech (M 6, M 9, M 11, M 14, M 15, M 16, M 19, M 20, M 21, M 28, M 36, M 38, M 39, M 40, M 41, M 43) včetně baze (M 1, M 24, M 40), v objektech pod mohylami (M 3, M 27, M 29), ale i v prostoru mezi nimi (M 12-M 13, M 13-M 14, M 29-M 30, M 39-M 40) vypovídá o relativně značné intenzitě původního pravěkého osídlení. Celkový rozsah sídliště sice neznáme, ale získané, většinou atypické a silně omleté zlomky a snad také drobné hrudky mazanice (M 10, M 36) můžeme zařadit do platěnické fáze uvedeného kulturního komplexu, na konec stupně HC 2 s mírným přesahem do stupně HC 1 (TYMONOVÁ 2006, 10). Za rámcově eneolitický považujeme střep z tumulu M 28 a z téhož časového horizontu může pocházet i část pazourkové industrie – úštěp a jádro z násypu M 40, čepelka z hrobové jámy pod M 32, úštěp z hrobové jámy pod M 36 – zcela jistě pak týlní část kamenného sekeromlatu pod M 17 a zlomek břitu kamenné sekerky pod M 18.

Z našeho pohledu mnohem zajímavější kolekci představuje hradištní hrnčina, jež se do násypů mohylových těles a zásypu hrobů dostala jak ve větších uskupeních, tak i samostatně, nepochybně však v souvislosti s funerálními obřady. Zastoupenou pouze v násypu ji registrujeme v M 2, M 13, M 16, M 17, M 20, M 25, M 27 (7x), na původní úrovni v M 12 a M 29 (2x), na původní úrovni a v zásypu hrobové jámy v M 24, M 34 a M 40 (3x), v násypu mohyly i zásypu hrobové jámy v M 8, M 9, M 11a-M 11b, M 21, M 31, M 39a-M 39b, M 41 a M 43 (8x), jen výhradně v zásypu hrobové jámy v M 3, M 10, M 14, M 32, M 35 a M 36 (6x). Sumárně tedy v 26 případech, když přesnou polohu okrajového fragmentu z M 18 neznáme, neboť byl nalezen až při jejím zpětném nasypávání; několik jedinců pochází i z dotykového prostoru M 12 s M 13 a nejasného rozmezí mezi M 39-M 40. V rozmístění keramických artefaktů není zřejmě patrný předem promyšlený postup, jejich dislokace je – s výjimkou nádob uložených u kostry – spíše asi výsledkem momentálních úvah a rozhodnutí pozůstalých. Přesto musíme konstatovat, že převládá koncentrace v jihovýchodních a severovýchodních kvadrantech, tedy ve východních polovinách mohylových těles, což by eventuálně přece jen mohlo mít svůj rituální význam.

Menší část získaných zlomků je vcelku dobře zachovalá a s relativně ostrými lomy, většina je však poměrně silně omletá a obroušená, takže se zdá, že byla náhodně posbírána někde na sídlišti, kde byla odhozena a musela již delší dobu ležet, vystavena řadě nejrůznějších negativních vlivů (LUTOVSKÝ 1990, 354). Tak tomu zjevně bylo v převaze zdejších případů, neboť jednotlivé fragmenty z násypů mohyl i zásypů hrobových jam – nezřídka ještě dále destruované na drobné kousíčky až miniaturních rozměrů (i velikosti nehtu na malíčku) – náležejí povětšinou více různým nádobám. Například v násypech jsou zastoupeny 1 (M 17, M 25), 2 (M 2, M 16), 3 (M 20) i 4 nádoby (M 13, M 27), na původní úrovni vždy po jedné (M 12, M 29), na původní úrovni a v zásypech hrobů byly zaznamenány zlomky ze 2 (M 24), 6 (M 34) a dokonce 8 nádob (M 40), v násypech a zásypech pak ze 2 (M 8, M 39a, M 41), 3 (M 9, M 11a), 4 (M 11b, M 21), 5 (M 39b), 6 (M 31) a 7 (M 43) hrnců, jen v zásypech hrobů z 1 (M 3, M 14, M 35, M 36) až 2 (M 10, M 32), v tomto případě nezřídka celých nebo téměř celých tvarů.

Z násypu mohyl pochází 3, ze zásypu nad kostrou 6 a z úrovně kostry na dně hrobové jámy 9 rekonstruovaných nebo nedotčených hrnců. Je evidentní, že zvláště větší kusy i primárně neporušené nádoby byly v průběhu obřadů programově rozbíjeny – nevíme, zda mimo prostor pohřebiště nebo až přímo na místě, a naráz ve shlucích, ale i postupně vhazovány do hrobů a mohylových těles (k problematice LUTOVSKÝ 1993, 52; HEJHAL 2006, 96-97). Tak např. kompletní hrnec z hrobu pod M 21 byl rozbit na 52 kousků, z nichž jeden

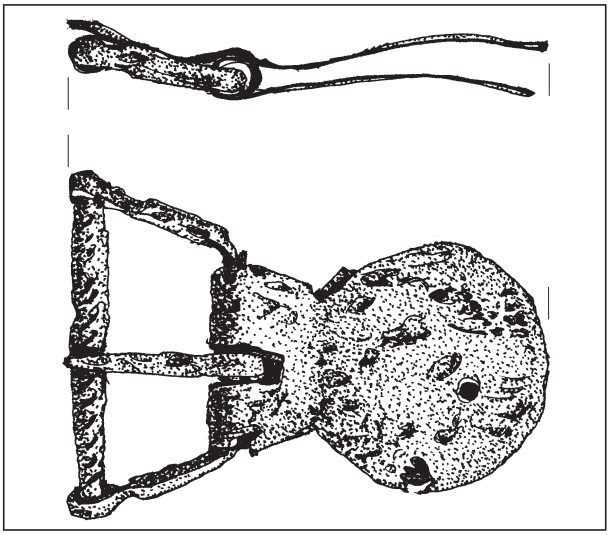
se nacházel přímo pod kostrou, což snad naznačuje, že tam byl deponován ještě před uložením mrtvého. Je nemyslitelné, aby pouze tlakem zásypu došlo k takové fragmentarizaci nádoby, zvláště když se s tímto jevem setkáváme i u dalších, původně celistvých exemplářů jak v hrobových jámách (např. M 8 – 44 zlomky, M 11b – 35 zlomků, M 14 – 34 zlomky, M 43 – 25 zlomků a 15 zlomků), tak i v mohylových tělesech (M 34 – 44 zlomky), které bylo možno po vyzvednutí cele sestavit. A naopak, v jiných případech – jakkoliv se jedná o menší hrnky – se nám náčiní dochovalo zcela nebo téměř neporušené (M 32, M 39b, M 41). Předpokládáme, že jedním z důvodů mohla být skutečnost, že schránky obsahovaly viktuálie, jimiž byli zemřelí vybaveni na svoji poslední cestu; to nám koneckonců dokládá situace v hrobu (a) pod M 39, kde byla po pravé straně hlavy nebožtíka uložena spodní část nádoby s – již v době pohřbu – zuhelnatělými semeny vikve. Podotkněme ještě, že některým hrncům chyběla jejich podstatná část (cca polovina – M 13, M 31, cca třetina – M 10, M 11a, M 36), u dalších naopak postrádáme jen malý kousek okraje anebo výdutě (M 24, M 34); protože se nepodařilo scházející zlomky nikde na pohřebišti dohledat, je nasnadě, že byly k obřadu přineseny už jako nepotřebná torza, v druhém případě pak jen lehce poškozené, třebaže u těchto zástupců nelze vyloučit, že drobnější fragmenty mohly při preparaci hrobů uniknout pozornosti. Kupodivu jen ojediněle se dostaly zlomky z jedné nádoby jak do výplně hrobové jámy, tak i mohylového tělesa (M 2, M 25), když v obou případech šlo o horní partie zásypu hrobu.

V pláštích (M 2), zejména však v násypech vybraných mohyl (M 7, M 15 a M 20), registrujeme ještě jeden časový horizont nálezů, a to horizont vrcholně středověký. Můžeme-li eventuálně považovat keramický zlomek (14./15. stol.), železnou tyčinku a železný hřeb (nedatovatelné) z polohy pod drnovou vrstvou v M 2 za záležitosti na mohylníku bez zjevnějšího úmyslu pohozené či ztracené v průběhu středověku až novověku, u ostatních takto uvažovat nejspíše nelze. Jednotlivé střepy v M 7, M 15 i M 20 byly totiž uloženy poměrně dosti hluboko – cca 40 cm v tělese násypu, stejně jako kvalitně vyhotovená železná přezka ne zcela typického tvaru s otvory pro nýt v plechové týlní destičce (M 7, obr. 92). Všechny uvedené artefakty je přijatelné rámcově klást do 14.-15. věku (nálezy z mladších vývojových úseků jednoznačně postrádáme) a dle našeho mínění mohou se značnou mírou opatrnosti dokumentovat skutečnost, že právě v tomto období poutalo nezvyklé uskupení nízkých pahorků pozornost místních obyvatel a docházelo tam z nám neznámých důvodů k sekundárním zásahům do těles jmenovaných mohyl. Jen na okraj upozorněme, že např. také žárová mohyla v Nadslavi na Jičínsku obsahovala v porušeném plášti mimo jiné i zlomky renesančních kachlů (TUREK 1940, 5) a také v jedné z žárových mohyl velehradských byl vyzvednut evidentně vrcholně středověký hrot střely luku či kuše s trnem a okraj nádoby z téhož období (ZELNITIUS, 1940, 12).

Je zajímavé, že prosty jakýchkoliv keramických přídavků – hradištních, ale i pravěkých – byly mohyly (a pod nimi zahloubené hroby) M 4, M 5, M 22, M 23, M 26 a M 42, přestože v sousedních či přilehlých násypech a výplni jejich hrobových jam se s nimi setkáváme; mohyly byly různé velikosti a nacházely se v podstatě na obou protilehlých koncích nekropole – na východním i západním. Zvláštní je také, že ani u jedné z nich nebyly v násypu ani v zásypu hrobů standardních rozměrů zaznamenány rozptýlené uhlíky, pouze v tělese M 23 a v zásypu pod M 4 byly shledány menší kousky spáleného dřeva; dodejme, že v případě východního uskupení se toto zjištění neodchyluje od normálu, neboť převažující část zdejších tumulů vykazovala stejný trend. Za další signifikantní znak této skupiny lze považovat fakt, že s výjimkou M 4, kde byl pohřbený vybaven párem ostruh a přezkou, byly zbývající pohřby velmi chudé (2x nůž – M 5 a M 23, 1x pár jednoduchých kroužkovitých náušnic – M 42, 1x železná rozpadlá tyčinka – M 26, 1x zcela bez nálezů – M 22); korektně však doplňme, že dalších 7 mohyl s hroby bez jakýchkoliv milodarů anebo jen s jedním nálezem nevybočovalo z běžného úzu. Pohlaví zemřelých zahrnovalo všechny kategorie – tedy 1 muže, 2 ženy a celkem 4 děti. Čím byly výše popsané skutečnosti způsobeny, nevíme. Můžeme jen spekulovat – zejména v otázce odlišné struktury násypu i zásypu – , zda nesignalizují poněkud odlišné rituální praktiky pohřbívajících, případně i jakýsi náznak vývoje pohřebního obřadu (?), ale na straně druhé také připustit, že může jít o jev povýtce náhodný, daný výkopem hlíny v místech nezasažených starším osídlením.

4. 5 UMÍSTĚNÍ, ROZMĚRY A ÚPRAVA HROBOVÝCH JAM

Pod mohylovými násypy byla vyhloubena vždy jedna hrobová jáma, pouze M 11 a M 39 kryly dva vedle sebe paralelně umístěné, patrně i současně vyhloubené a zasypané hroby. 17 jam bylo situováno přibližně ve středu půdorysů mohylových těles (M 1-M 7, M 14-M 16, M 18, M 19, M 23-M 25, M 27, M 37), 9 bylo excentricky

Obr. 92. Stěbořice. Železná vrcholně středověká přezka z mohyly č. 7; skutečná velikost.

Mohyla č.	Délka hrobové jámy (cm)	Šířka hrobové jámy (cm)	Hloubka hrobové jámy (cm)	Objem hrobové jámy (m^3)
1	100	?	60	?
2	160	37	67	0,4
3	290	80	155	3,6
4	170	70	130	1,55
5	130	55	140	1
6	235	75	134	2,36
7	205	71	135	1,96
8	254	81	145	2,98
9	215	72	122	1,89
10	233	80	90	1,68
11a	197	77	112	1,7
11b	166	75	123	1,53
12	100	65	100	0,65
13	?	?	?	?
14	182	150	116	3,17
15	235	110	160	4,14
16	212	90	92	1,76
17	225	75	70	1,18
18	215	80	110	1,89
19	210	85	115	2,05
20	203	75	100	1,52
21	200	80	100	1,6
22	247	96	110	2,61
23	217	70	113	1,72
24	246	83	140	2,86
25	225	68	85	1,3
26	148	53-60	105	0,88
27	205	78	60	0,96
28	150	85	110	1,4
29	270-220	105-110,60-75	120	2,59
30	190-135	83-85,42-45	100	1,05
31	200	75-80	92	1,43
32	165	60	100	0,99
33	170	70-80	99	1,17
34	242-200	100-75	120	2,32
35	260-212	92-67	125	2,36
36	250-215	105-65	115	2,28
37	225-200	110-75	110	2,16
38	237-200	87-60	77	1,24
39a	165-150	82-62	130	1,45
39b	257-200	87-50	110	1,73
40	292-225	132-100	140	4,22
41	230-187	90-75	135	2,33
42	125	70	80	0,7
43	?	?	?	?

Obr. 93. Stěbořice. Rozměry a kubatura hrobových jam.

umístěno v jejich jižní (M 8, M 11a, M 11b, M 17, M 29-M 31, M 38, M 42) a 4 v jihozápadní části (M 10, M 22, M 35, M 41), 5 bylo mírně (M 28, M 32, M 39a, M 39b) či extrémněji (M 40) posunuto do severní poloviny a 2 k severovýchodu (M 9, M 36), 4 se nacházely v západním úseku (M 12, M 20, M 21, M 34), 2 v úseku jihovýchodním (M 26 a M 33); v M 13 se podařilo zachytit pouze jižní okraj, pro M 43 bližší údaje chybějí. Většina hrobových jam byla obdélného půdorysu se zaoblenými rohy a délkou pohybující se v intervalu 100-292 cm, šířkou 37-132/150 cm a hloubkou 60-160 cm (obr. 93). Jejich kubatura činila 0,4-4,22 m^3, přičemž nejvyšší – extrémní hodnotu vykazovaly hrobové jámy dvou sousedících mohyl při samém severním okraji pohřebiště – M 15 (největší násyp, sexus pohřbených nelze určit) a M 40 (mužský hrob), dále pak M 3 a M 36 (mužské bojovnické hroby); relativně značný objem měly také některé ženské hroby (M 22, M 24, M 29, M 34, M 35, M 41). Atypický tvar a tím i velký obsah měla jáma pod M 14, kde asymetrický čtyřúhelný půdorys indikoval možnost pohřbení dvou jedinců, avšak bez možnosti antropologické verifikace (několik úlomků lebečních kostí, zmiňovaných i zakreslených v dokumentaci, nelze dohledat). Při vršení násypů tu byla patrná snaha, aby pohřby zůstaly v centrální poloze – pod vrcholem mohyly, i když ne vždy se to z různých důvodů podařilo, jak zřetelně dokládá pozice hrobové jámy pod M 40, situované na hraně svahu; jisté zkreslení původní dispozice je nesporně dáno také postupným sesuvem horních partií pláště do různých stran.

Zásypy hrobů měly rozličnou konzistenci. Tak jako v případě násypů mohyl sestávaly ze tří základních, rozmanitě kombinovaných složek – spraše, droby a břidlice. Obsah mohl tvořit kamenitý zásyp nebo zával s dutinami (M 1, M 3, M 21), spraš prostoupená většími nebo menšími úlomky droby a břidlice (M 4, M 6, M 8, M 10-M 12, M 16-M 18, M 24, M 25, M 27, M 31, M 39a, M 39b, M 43), spraš promísená jen úlomky droby (M 7, M 9, M 26, M 33, M 34, M 38, M 42), které byly i větších rozměrů a rovněž způsobovaly nehomogenně vyplněný prostor (M 2, M 13, M 14, M 19, M 32, M 36, M 41), případně spraš kontaminovaná pouze většími kusy břidlice (M 5, M 22, M 30). Ojediněle byl konstatován čistý sprašový zásyp nasedající na vrstvu z úlomků droby a břidlice kryjících celou kostru (M 23), popřípadě zcela panenská spraš (M 35); zjištěn byl i sypký izolovaný sprašový pokryv, překrývající pouze část dna a kostry v místě lebky (M 29). Štěrkovité vrstvy prostoupené spraší byly zaznamenány v M 21 a nasedaly na zával velkých bloků břidlice (až 50 cm velkých) s výraznými dutinami (do 20 cm); v M 28 byl štěrk smíchán s malými úlomky droby, v M 29 poměrně mocná štěrkovitá vrstva (cca 20 cm) překrývala spraš s úlomky větších i menších kusů droby (délka až 30 cm), v M 37 byl v zásypu břidlicový štěrk a ulehlá spraš s velkými bloky břidlice a v M 40 kompaktní písčitou spraš prostupovaly úlomky droby a břidlicový štěrk. Ani u jednoho hrobu (alespoň tak to vyplývá z dokumentace) nebylo zaznamenáno jeho druhotné otevření a násilné porušení.

Přibližně v polovině hrobů byly v jejich zásypech (v různých výškových úrovních) a u kostry nalezeny uhlíky i menší kousky spálených dřev, ne vždy však determinované a dochované. V mohylách M 35 (jedle, javor) a M 37 (habr) byly společně s keramickými zlomky kulturního komplexu popelnicových polí, takže jejich souvislost s pohřebním obřady není zcela prokazatelná. U zbývajících je tento předpoklad pravděpodobnější. Drobnější zlomky pocházejí z M 6 (dub), M 9, M 11b (velké množství v blízkosti rozbitých nádob, nelze vyloučit, že v nich byly uloženy), M 14, M 17, M 19, M 21 (dva výrazné shluky u obou stehenních kostí), M 27, M 29 (v dutinách mezi kameny – buk, dub), M 30 (dub), M 34 (topol nebo vrba) a M 39b (dub). Větší kousky vydaly M 4 (buk), M 10, M 31 (dub), M 32 (dub, habr), M 36 (v úrovni lebky – dub, habr), M 39a (v zásypu i na hrudi zemřelého – dub) a M 40 (dub); stejně jako v násypech mohyl opět převažovalo tvrdé dřevo se zjevnou dominancí dubu.

Závažné odchylky ve standardním postupu procesu zasypávání hrobů a ve výběru použitého materiálu nebyly – až na několik výše uvedených výjimek – vysledovány (a i ty mohou být nahodilé), vždy bylo většinou upotřebeno to, co bylo vytěženo a nejblíže po ruce. Je ovšem s podivem, že různě velké drobové a břidlicové kusy byly asi ne zcela pietně a ve značném počtu případů ukládány – házeny přímo na zemřelého. Můžeme-li v tomto aktu vidět odraz nějakých preventivních antivampyrických praktik, je nejasné, každopádně tak částečně zřejmě lze vysvětlit antropologicky rozpoznané relativně časté postmortální zásahy na lebkách, jak mužských, tak i ženských a dětských v M 17, M 22, M 30, M 32, M 33, M 38, M 39a a M 39b, když v řadě dalších hrobů se kalvy nedochovaly.

Ve kterých případech šlo skutečně o úmysl a ve kterých o možné nevědomé poškozování mrtvých, nám patrně už zůstane utajeno. Příznačné však je, že tato anomálie je charakteristická především pro skupinku mohyl v severovýchodní části nekropole, zvláště pak pro 3 blízké hroby pod téměř jednolitým násypem (M 38 a M 39 – zde s výrazně zpevněným povrchem nad dvojicí M 39a a M 39b). Typickým rysem takto posmrtně postižených je i vcelku nuzná, případně vůbec žádná osobní výbava, na druhé straně však 6 hrobů tohoto uskupení (M 17, M 22, M 32, M 33, M 38, M 39b) vykazuje kamenné obložení kolem pohřbeného, třikrát dokonce ve spojení s regulérní uzavřenou rakví (M 17, M 38, M 39b, viz níže); přitom rakev v tak jednoznačné interpretaci se podařilo zachytit jen v M 10. Možná tedy – při vědomí značné hypotetičnosti naznačené úvahy – jsme zde svědky jakési snahy o maximální izolaci těchto nebožtíků a z tohoto úhlu pohledu by se druhotná deformace lebky – zvláště u pohřbených v rakvích, kde nemohla být způsobena pádem kamenů – mohla skutečně jevit jako záměrná.

V moravsko-slovenském prostoru se ostatně s takovýmto jevem ve stejné časové periodě nesetkáváme poprvé. Úmyslné (cílené) rozbití či rozdrcení lebky je vedle jiných posmrtných zákroků konstatováno na řadě velko-

moravských hřbitovů, přičemž zbývající část skeletu bývá relativně dobře zachována (k problematice cf. HANULIAK 2004, 114-115; 2006, 143-166; VONDRÁKOVÁ – HANULIAK 2006, 377; naposledy KRUPIČKOVÁ – VÁLOVÁ 2011, 85-87). Tak tomu např. bylo na pohřebišti u východní brány hradiska na Pohansku u Břeclavi (zachycena jen jeho okrajová pasáž), kde v pěti z jedenácti odkrytých hrobů téměř bez jakýchkoliv přídavků bylo shledáno vědomé poškození kalvy (DOSTÁL 1984, 161-164). Stejně tak ve Starém Městě, v poloze „Dvorek" (Na valách), opět v krajní části hřbitova, měly tři pohřby z deseti roztříštěny lebky a i u některých dalších byly zaznamenány zjevné anomálie vůči standardnímu uložení; pohřbení byli takřka bez jakýchkoliv milodarů (GALUŠKA 2004, 85). Také na malém rodinném hřbitovu (16 hrobů) kolem 7. mikulčického kostela bylo konstatováno nejspíše úmyslné poškození obličejových, případně temenních partií u tří zemřelých, přičemž dva z těchto hrobů byly zcela bez nálezů (KOUŘIL 2010, 58-60). Revenantské hroby s destruovanými lebkami jsou známy i z nekropole v Závadě na jihozápadním Slovensku; jde výlučně o ženské, chudě vybavené pohřby (3 případy), dislokované opětovně v jejich hraničních partiích (BIALEKOVÁ 1982, 142). Sledovaný jev byl zjištěn i v mladších obdobích (10. – 11. / 12. stol.), kupř. u nebožtíků nepietně pochovaných v objektech v Cíferi-Páci anebo v Komjaticích bez průvodních nálezů (HANULIAK 1997, 159, 175).

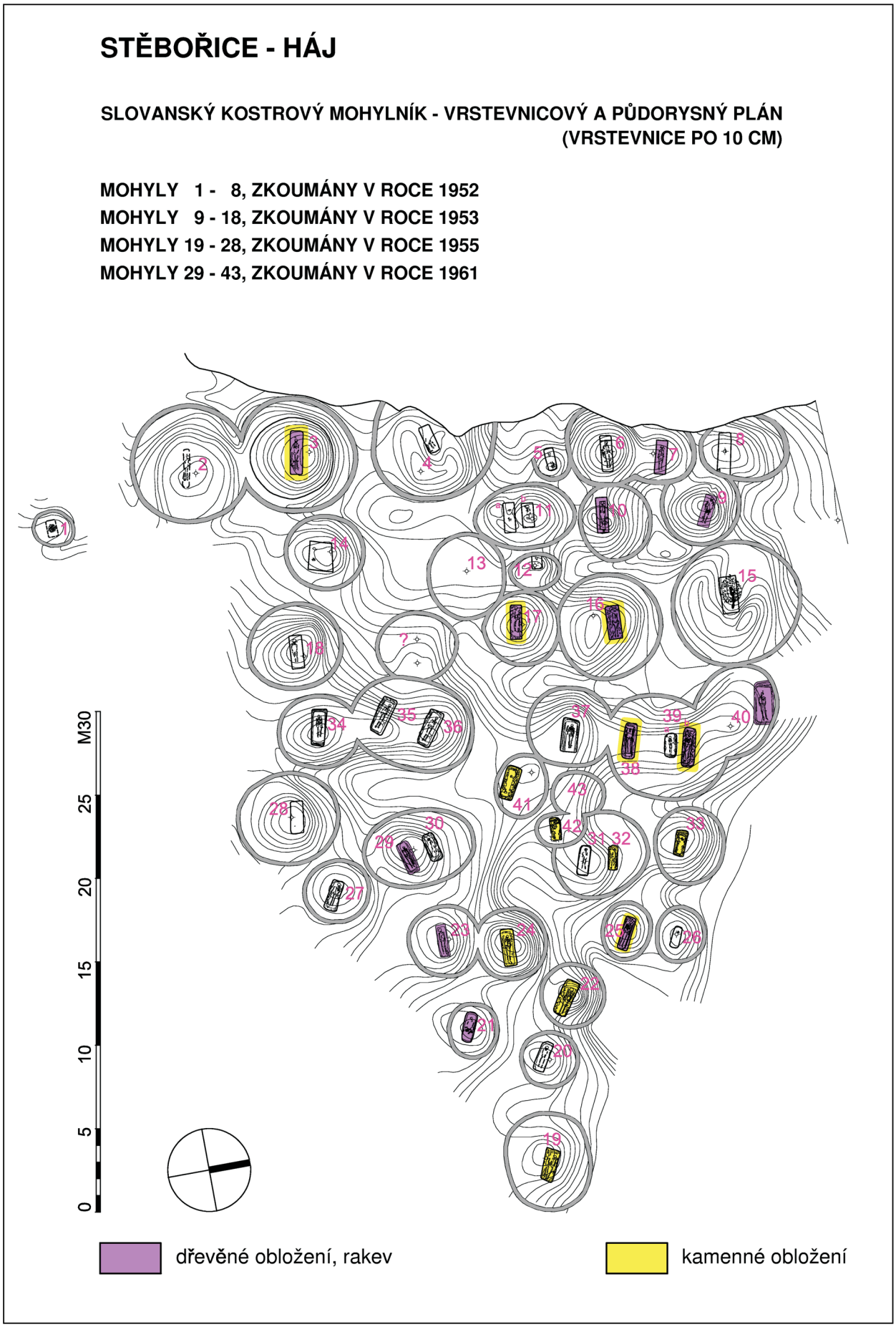
Ústí hrobových jam signalizovala již na původní úrovni terénu odlišná struktura jejich kamenité výplně (v M 11a ústí překryto většími plotnami), která však byla mnohdy nejasná a ne příliš zřetelná. Hroby, zahloubené do spraše vého pokryvu, měly převážně kolmé anebo – zejména u dna – mírně kónické stěny, jejichž úpravu např. dokládají výrazné obloukovité stopy po přisekávání nástrojem s užším ostřím (sekerou?), zachycené v M 6. Spodní partie hrobových jam vesměs zasahovaly do horní části zvětralé podložní skály, střídavě tvořené drobou a břidlicí. Do drobového podloží byly zasekány hrobové jámy pod M 1, M 3, M 6, M 9, M 11b, M 12, M 15-M 19, M 21, M 22, M 26, M 28, M 29, M 31-M 36, M 38-M 41, do břidlice jámy pod M 4, M 5, M 14, M 23-M 25, M 30, M 37, do droby a břidlice jámy pod M 7, M 8, M 10, M 11a, M 20 a M 27; v několika případech nebylo složení rostlého podloží zaznamenáno, v M 13 byl zachycen pouze jižní okraj hrobové jámy a u hrobů pod M 2, M 42 a M 43 tyto údaje postrádáme. Zvláštní úprava v podobě výklenku (šířka 30 cm, výška 90 cm) za lebkou zemřelého byla zjištěna v M 6; v M 10, M 22 a M 25 bylo dno hrobu schodovitě zasekáno. Nelze vyloučit vystýlání hrobových jam travinami, jejichž otisky byly zřetelné na některých železných artefaktech; snad to dokládá i lastura šneka u lebky ženy pod M 24.

Téměř třetina hrobů poskytla indicie dřevěných obložení nebo rakví bez použití jakýchkoliv železných komponentů, projevujících se na úrovni skeletů lignifikovanými pruhy (13 případů, obr. 94). Nevýrazné stopy vydření hrobové komory s převahou identifikované podél levé strany nebožtíka tak byly konstatovány v M 3, M 21, M 23 a M 40, zřetelněji pak v M 16, M 17, M 25, M 29; nelze však vyloučit, že se dílem mohlo jednat i o rakve (M 3, M 17, M 23 – pozůstatky i na dně pod kostrou, M 29). V některých hrobech byly dřevěné prvky kombinovány s vnějším celkovým nebo částečným kamenným obložením (M 3, M 16, M 17, M 25). Zřetelnější příznaky pro uložení zemřelého do rakve nabídly situace v jámách pod M 7 (kresebně nedokumentováno), M 9 (kresebně nedokumentováno), M 10, M 38, a M 39b. V mohyle M 7 o přítomnosti rakve s víkem o síle cca 3 cm svědčily dřevěné zbytky zachované 20 cm nade dnem a na všech čtyřech stranách hrobu, v M 9 dřevěnou schránku signalizovaly stopy lignifikovaných dřev podél stěn a na dně hrobové jámy. V mohyle M 10 byl nebožtík uložen do rakve s kónickými stěnami, jež byla vložena do schodovitě zasekaného lůžka utěsněného z vnější strany 20-30 cm mocnou vrstvou jemné spraše, v níž se uchoval otisk kvalitně tesaných prken ze dřeva smrku či jedle. Obloženy věncem kamenů byly i rakve v M 38 a M 39b. Obklady povětšinou sestávaly z nakoso postavených větších břidlicových či drobových ploten a prostor mezi nimi a rakví a stejně tak mezi nimi a stěnou hrobu nezřídka vyplňovala sypká dusaná spraš. Výraznější i méně zjevné kamenné věnce byly potvrzeny i v hrobech s absencí dřevěných elementů (M 19?, M 22 – jen kolem spodní části trupu, M 24 – jen kolem horní části trupu, M 32, M 33, M 41, M 42; k problematice kamenného obložení a jeho možného ideového výkladu naposledy např. SZÖKE 2011, 520-523). Takováto úprava hrobových jam je příznačná pro závěrečné fáze velkomoravské periody, zvláště však pro následující období, na řadě jihomoravských lokalit (cf. např. DOSTÁL 1968, 38; CHYBOVÁ 1992, 63; PROFANTOVÁ 2003, 90-91; PŘICHYSTALOVÁ 2011, 58-59).

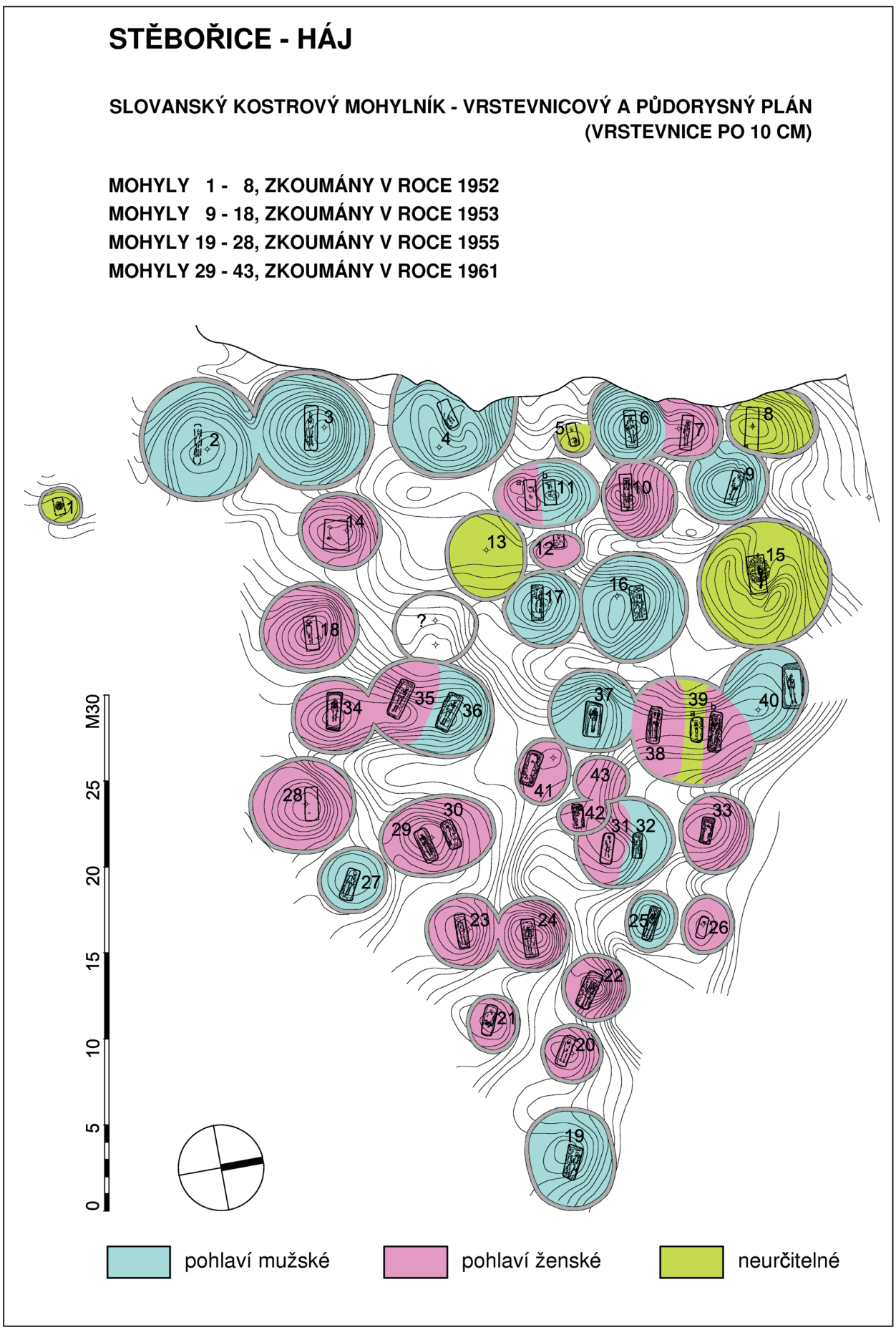
Hroby s dřevěnými a kamennými prvky se soustřeďovaly v severní, respektive severovýchodní části mohylníku. Byli v nich s převahou pochováni zemřelí ženského pohlaví, povětšinou pak dospělé ženy (celkem 12x, M 7 – juvenis, M 10 – juvenis/adultus I, M 21 – adultus, M 22 – adultus, M 23 – adultus, M 24 – adultus, M 29 – adultus, M 33 – infans I, M 38 – maturus, M 39b – adultus, M 41 – infans I, M 42 – infans I); z tohoto pohledu je zajímavé uskupení na východním konci mohylníku (M 20-M 24), kde byly pohřbeny pouze ženy ve věku adultus a maturus, v hrobech pod M 21 a M 24 byly vybaveny náušnicemi byzantsko-orientálního rázu. Mužská složka byla zastoupena poněkud slaběji, avšak téměř vždy se jednalo o dospělé jedince (celkem 8x, M 3 – adultus, M 9 – adultus, M 16 – maturus, M 17 – adultus, M 19 – adultus, M 25 – maturus, M 32 – infans I, M 40 – adultus); hroby pod M 3, M 9, M 19 a M 40 můžeme jednoznačně klasifikovat jako hroby bojovnické.

4. 6 ORIENTACE A POLOHA KOSTER, POHLAVÍ ZEMŘELÝCH

Tak jako na jiných středohradištních pohřebištích byli

Obr. 94. Stěbořice. Hrobové jámy s doklady užití dřevěných prvků a kamenného obložení.

Obr. 95. Stěbořice. Pohlaví zemřelých určené kombinací archeologických a antropologických pozorování.

i ve Stěbořicích zemřelí pochováváni lebkou k západu a nohama k východu, i když i zde se vyskytly odchylky, které byly způsobeny rozdílným postavením slunce při východu v různých ročních obdobích (podrobně HANULIAK 2004, 111-113, tam další odkazy). Západovýchodní orientace byla zjištěna u 15 zemřelých (M 2, M 5, M 10, M 11a, M 11b, M 12, M 15, M 16, M 18, M 23, M 24, M 38, M 39a, M 39b, M 40), SZ-JV u 13 pohřbů (M 3, M 6-M 9, M 14, M 17, M 19, M 21, M 22, M 27, M 41, M 42); SSZ-JJV v 10 případech (M 20, M 25, M 26, M 28, M 31-M 33, M 35-M 37) a pouze 3 skelety (M 4, M 29 a M 30) byly orientovány ve směru JZ-SV.

Pozůstatky zemřelých v maximálním počtu 48 jedinců byly identifikovány ve 41 hrobových jámách pod 39 mohylami. Kombinací archeologických a antropologických pozorování jsme dospěli k víceméně pravděpodobnému závěru, že 25 pohřbů náleží ženskému pohlaví, pouze 15 pohlaví mužskému, v ostatních případech nebylo možné sexus jednoznačně určit (obr. 95); upozorněme, že u M 1, M 13 a M 43 postrádáme relevantní poznatky o hrobové jámě a skeletu, avšak nálezy v M 43 dokládají, že pod ní byla uložena žena či dívka. Dvě osoby v jednom hrobě byly konstatovány pod M 3 (bojovnický hrob), M 5, M 15, M 27 (mužský hrob), M 30 a M 32; ve všech případech s výjimkou M 5 (2x infans I, z toho 1x ženské pohlaví) byl alespoň jeden z pohřbených nedospělý, jehož pohlaví nelze spolehlivě stanovit.

Převážná většina pochovaných byla uložena v poloze naznak s lebkou na týlu, s rukama podél těla a nohama nataženýma vedle sebe. Drobné odchylky od tohoto úzu nebyly zapříčiněny rituálními důvody, nýbrž byly způsobeny druhotně, a to (výjimečně) vlivem hlodavců (M 35) nebo tlakem zásypu, eventuálně postmortálními procesy. Jedná se o případy, kdy byla lebka nebožtíka mírně přichýlena k levému (M 6, M 10, M 17, M 19, M 22, M 27, M 29, M 31, M 36, M 39b a M 40) anebo k pravému (M 23 a M 30) spánku. Totéž platí o poloze jak horních končetin – pokrčení pravé (M 37) či levé (M 6 a M 39b) ruky v lokti, případně obou tím způsobem, že směřovaly dlaněmi do klína (M 18, M 19 a M 29), tak dolních končetin – pokrčení kolen bylo zjištěno pouze v M 4. Poloha zemřelého nemohla být určena v M 1, M 8, M 13 a M 28, kde se skelety nenašly a v M 5 a M 11a, kde byly kostry téměř zcela strávené. V M 14, M 33 a M 43 přítomnost pohřbu signalizovalo pouze několik fragmentů lebky, v M 41 a M 42 lebky a několika zubů.

Případy abnormálního či nezvyklého uložení nebyly zjištěny, až na situaci v M 15, kde dislokace kostí v neanatomické poloze a v různých niveletách prozrazovala druhotné narušení hrobu, k němuž podle L. Jisla (1955, 72) mohlo dojít ještě během pohřbívání na mohylníku; to svým způsobem naznačila i antropologická analýza, která doložila přítomnost dvou skeletů. Postmortální poškození kalvy bylo zaznamenáno u osmi jedinců (viz výše), zvláštní černé zbarvení na různých částech těla – lebkách (M 26, M 32, M 36) včetně čelistí (M 22, M 27) a zubů (M 25), obratlech (M 16, M 39b) a dlouhých kostech (M 10, M 29, M 31, M 37, M 40, M 42) – u třetiny (celkem 14x) nebožtíků obojího pohlaví rozdílného stáří. Čím a proč bylo způsobeno, není zcela zřejmé, uvažované opálení v důsledku styku s ohněm anebo žhavým dřevem (srv. antropologický rozbor) je problematické, když kupř. v těch hrobech, kde byly pozorovány uhlíky anebo větší spálené zlomky v těsném kontaktu s tělem mrtvého (např. M 21 nebo M 39a), uvedené stopy postrádáme (uhlíky ovšem nemusely být do hrobu vhazovány ve žhavém stavu); také relativně vysoký počet takto „poškozených“ koster v poměru k ostatním pohřbeným nabádá k jisté opatrnosti. Pokud bychom však teoreticky přece jen připustili, že se skutečně jedná o stopy ohně, pak by k opálení zmíněných partií (v odděleném stavu? – cf. k tomu ŻYDOK 2004, 44, 54-55) muselo nepochybně dojít ještě před uložením zemřelého do hrobové jámy a v tom případě zřejmě lze uvažovat o jakýchsi protivampirických projevech. Případy selektivního přepálení (zuhelnatění) různých částí skeletu jsou v literatuře skutečně uváděny, nejsou však vždy jednoznačně spojovány s antivampirickými představami (KRUMPHANZLOVÁ 1964, 190, 201, 209; ZOLL-ADAMIKOWA 1971, 52; STANASZEK 1998, 18 sq.; ŻYDOK 2004, 44). A třebaže některé z námi uváděných pohřbů mají zároveň rozdrcenu i lebku (M 22, M 32, M 39b) a obecně jsou chudě vybavené, případně bez jak jakýchkoliv nálezů, spadal by na druhé straně do této kategorie i bojovnický hrob pod M 40 s ostruhami anebo ženské pohřby pod M 10, M 31 či M 42 s náušnicemi [1]. V teoretické rovině lze uvažovat i o tom, že černé zbarvení může souviset s koženými zábaly nebožtíků.

Zemřelí však byli do hrobu ukládáni nejspíše zavinuti do plátěných prostěradel, jejichž petrifikované pozůstatky se dochovaly na některých kovových předmětech (?). U děvčátka, pohřbeného pod M 26, se v místě levé

1 Dodatečná analýza vybraných kosterních pozůstatků z důvodu jejich možného spálení, provedená Karolínou Absolonovou z Ústavu imunologie a mikrobiologie 1. lékařské fakulty UK v Praze, přinesla následující výsledek: *„Kosterní pozůstatky vykazují do jisté míry stopy podobné působení ohně, případně žhavých uhlíků. Jedná se zejména o černé skvrny a šedé zabarvení povrchu kostí. Barva však může být ovlivněna konzervací a lakem, kterým byly kosti ošetřeny. Malá velikost skvrn a jejich difúzní povaha se však zdají nedostatečné, aby prokázaly působení plamene. Černé skvrny jsou tvořeny blíže neurčenou černou hmotou a jsou značně difúzní, což hovoří spíše proti vlivu ohně. V případě ohoření by byl zbarven přímo povrch kostí na větší souvislé ploše. Kosti jinak nevykazují žádné stopy kremace, nejsou na nich typické praskliny, ani nejsou zdeformované. Mikroskopický vzhled kostí rovněž neodpovídá spáleným kostem. Hranice mezi mikrostrukturami nejsou ostré. Ostré hranice struktur jsou typické pro spálené kosti již při teplotě 600 ° C. V Haversových kanálcích se pravděpodobně nacházejí zbytky erytrocytů, které by se při působení vysoké teploty nezachovaly. Pokud byly kosti vystaveny vyšší teplotě, pak pravděpodobně pouze působení žhavých uhlíků. Toto nelze bez provedení experimentu jednoznačně říci. Původ černých kuliček se nepodařilo prokázat.“*

strany horní části hrudníku nalezla železná tyčinka o délce 4 cm a průměru 2 mm, plnící zřejmě funkci spinadla rubáše – charakteristického oděvu slovanských žen, v němž byla pochována (k problematice naposledy JELÍNKOVÁ 2005, 549-560, tam dostupné analogie; také HANULIAK 2004, 96-98).

5. HMOTNÁ KULTURA – HROBOVÝ INVENTÁŘ

S výjimkou pěti mohyl (M 1, M 13, M 17, M 22, M 29), pod nimiž uložené pohřby byly prosty jakéhokoliv hrobového inventáře (cca 11 %), obsahovalo deset dalších (z toho pouze dva jednoznačně mužské) jen jeden jediný předmět (cca 22 %) – nejčastěji nůž s pozůstatky pochvy (M 5, M 16, M 20, M 23, M 33, M 38), ale také přezku (M 25), jehlici – spínadlo (M 26), kroužkovitou náušnici (M 35) nebo nádobu (M 39a, obr. 96). Přitom stojí za pozornost, že v osmi z patnácti takto chudě vypravených hrobů (M 16, M 17, M 22, M 23, M 25, M 29, M 33, M 38) byly zachyceny pozůstatky dřevěného obložení, rakve anebo kamenného táflování, případně kombinace obou způsobů uložení mrtvého; tj. téměř polovina takto realizovaných pohřbů (viz obr. 94).

V sumě však lze konstatovat, že naprostá většina zesnulých a pochovaných na stěbořické nekropoli byla na svoji poslední cestu vybavena zcela standardním způsobem, tedy relativně pestrým souborem předmětů, svoji skladbou odpovídající tomu, co známe z klasických velkomoravských pohřebišť, ať už se jedná o kostrové mohylníky anebo běžné ploché kostrové hřbitovy (obr. 97). Klasifikace, kategorizace a analýza těchto památek obecně prošly již poměrně dlouhým, dodnes neukončeným vývojovým procesem, hledajícím optimální odpověď na základní otázku týkající se jejich vztahu k mrtvému, s důrazem položeným na funkční stránku jednotlivých artefaktů (souhrnně např. HANULIAK 2004, 121-123).

5. 1 KERAMICKÉ NÁLEZY

Nejčastěji se vyskytující položkou jsou ve Stěbořicích keramické nálezy, řazené v tomto kontextu některými badateli k předmětům kultovního charakteru (HANULIAK 2004, 181). Z násypu mohylových těles, méně již svrchních partií zásypů hrobových jam máme k dispozici celkem 396 hradištních zlomků, z nichž některé bylo možno scelit ve větší kusy, jiné po doplnění i v celé nádoby (M 13 – 2 hrnce, pohlaví zesnulého nelze určit, M 34 – žena ve stáří adultus, 20-35 let); zhruba 174 fragmentů bylo více či méně výrazně omletých nebo jinak poškozených a v tomto stavu – jak jsme již uvedli – musely být přineseny do funerálního areálu; v drtivé většině případů jistě nejde o „defekty“ vzniklé v průběhu obřadního aktu anebo kdykoliv po něm.

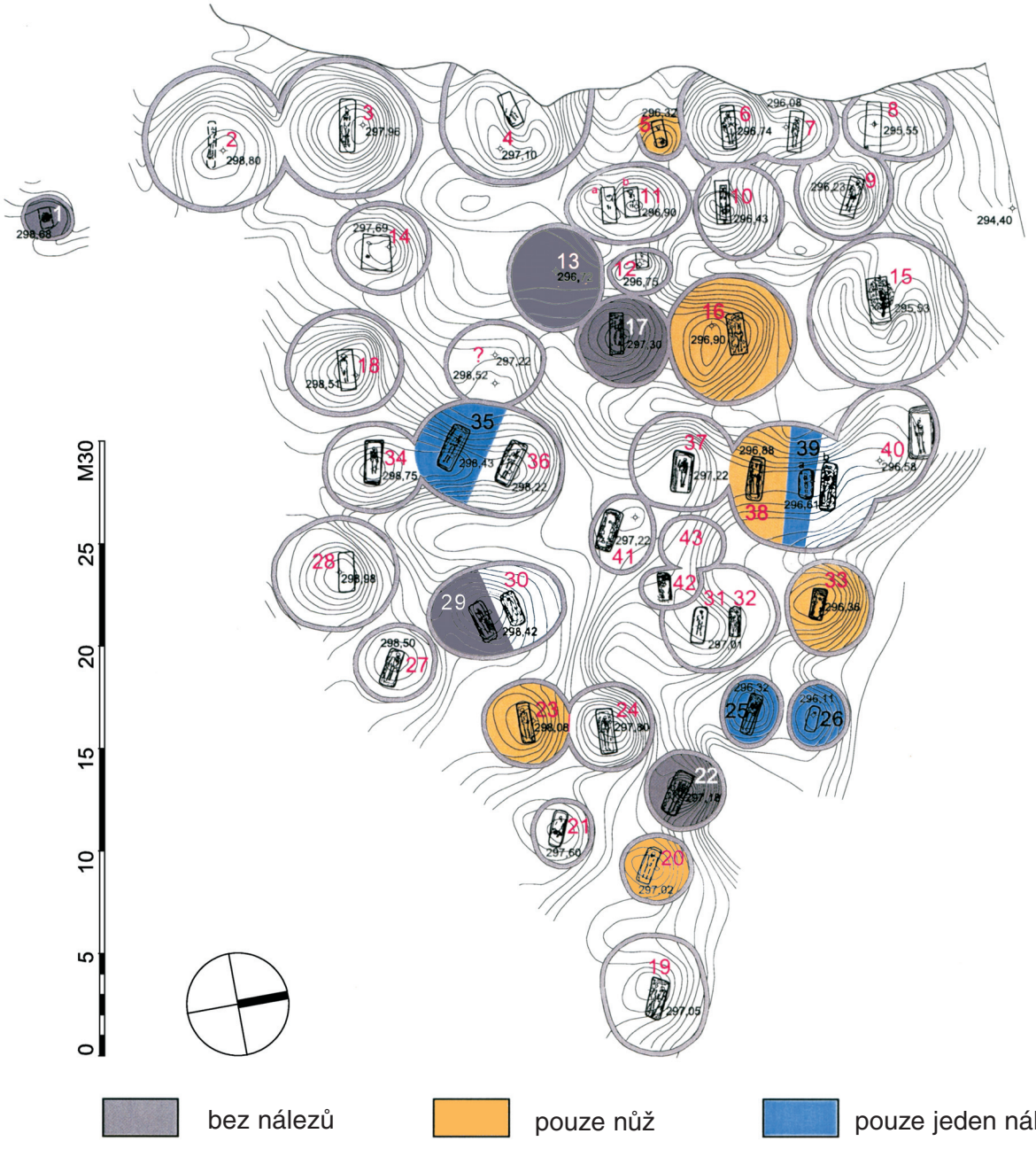
Rekonstruovatelné (dílem doplňované), torzovité (M 11a, M 39a) a výjimečně i v úplnosti zachovalé nádoby (M 32, M 39b a M 41) byly – kromě tří výše uvedených (M 13, M34) – shledány v počtu 16 exemplářů u 14 pohřbených (obr. 98), a to buď v zásypu hrobové jámy těsně nad kostrou (M 8, M 11a, M 11b – 2 nádoby, M 24 a M 31), anebo v úrovni kostry na dně jámy (M 10, M 14, M 21, M 32, M 36, M 39b, M 41, M 43 – 2 nádoby); celkem 13 destruovaných hrnců bylo sestaveno z 377 různě velkých zlomků, když dalších 16 střepů pocházelo ze zcela jiných nádob. S naprostou převahou se koncentrovaly u pravého chodidla zemřelého (8 x, zde bylo i gros střepů [11 zlomků] neúplné nádoby pod M 11a, rozložených postupně od pánve až k prstům), méně u chodidla levého (3x), často v rozích pohřební komory. Řidčeji byly zaznamenány za hlavou nebožtíka (4x, tu také spodní polovina hrnce [8 zlomků] se semeny vikve a uhlíky pod M 39a), jedenkráte pak u jeho levé ruky; u tohoto zesnulého ženského pohlaví (M 10 – juvenis/adultus, 15-30 let) byla nádoba vně rakve, naopak u jiného, rovněž ženský sexus (M 39b – adultus, 20-35 let), uvnitř rakve. Také v dalších sedmi případech šlo o pohřby jak dospělých žen (M 21 – adultus, 20-35 let, M 24 – adultus, 35-50 let), tak i malých děvčátek (M 11a – infans II, 6-8 let, M 31 – infans II, 10-13 let, M 41 – infans I, 5-6 let, M 43 – infans I, 0,0-0,5 let), u M 14 nelze stáří pohřbené určit. Odhlédneme-li od pochovaných pod M 8 a M 39a, jejichž pohlaví rovněž nebylo možné identifikovat, pak pouze tři hroby s nádobami náležejí mužům (M 36 – maturus, 35-50 let) a chlapcům (M 11b – infans II, 7-9 let, M 32 – infans I, 4-5 let); dominují tedy jednoznačně ženy a malé děti s převahou děvčat. Je také příznačné, že oba v podstatě neporušené, velmi malé hrnky, doprovázené v M 32 nožem a v M 41 dvěma náušnicemi, byly součástí výbavy velmi chudých dětských pohřbů. Ostatně obdobná nevýrazná skladba, vyjímajíc M 11b, M 21, M 34 a bohatý bojovnický hrob pod M 36, byla charakteristická pro všechny zbývající hroby s nádobami, a to i bez ohledu na to, zda v nich byly pozorovány dřevěné či kamenné prvky.

Naprosto převládající uložení keramických nádob u spodních partií dolních končetin odpovídá i pozorováním na řadě centrálních a venkovských nekropolí s plochými kostrovými hroby, ať už jde namátkou o Staré Město (HRUBÝ 1955, 82), Horní Kotvice (MAREŠOVÁ 1983, 42) nebo Pohansko u Břeclavi (KALOUSEK 1971), Velké Bílovce (MĚŘÍNSKÝ 1985, 28-29), Mušov (JELÍNKOVÁ 1999), slovenské Čakajovce (REJHOLCOVÁ 1995, 22), Nitru-Lupku (CHROPOVSKÝ 1962, 199) atd., i když kupř. v Olomouci – Holici stála ve většině případů nádoba naopak u hlavy zemřelého (DOHNAL 1991, 225). Jejich množství je vzhledem k rozsahu stěbořického hřbitova, počtu pohřbených a ve srovnání s nekropolemi obdobného charakteru (samozřejmě s přihlédnutím k počtu tam prokopaných mohyl – např. Bojkovice, Hluk, Horní Němčí, Jarohněvice, Lipov, Luhačovice, Strážovice, Vysočany, Žlutava, Skalica, snad i Litenčice a jiné) spíše vyšší (BUDINSKÝ-KRIČKA 1959, 120-124; DOSTÁL 1966, 103-106; HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966, 6-10; MĚŘÍNSKÝ 1985, 50-51); můžeme v této souvislosti upozornit, že také na kostrovém pohřebišti v Olomouci-Nemilanech téměř jedna třetina z 53 dosud odkrytých hrobů obsaho-

STĚBOŘICE - HÁJ

SLOVANSKÝ KOSTROVÝ MOHYLNÍK - VRSTEVNICOVÝ A PŮDORYSNÝ PLÁN (VRSTEVNICE PO 10 CM)

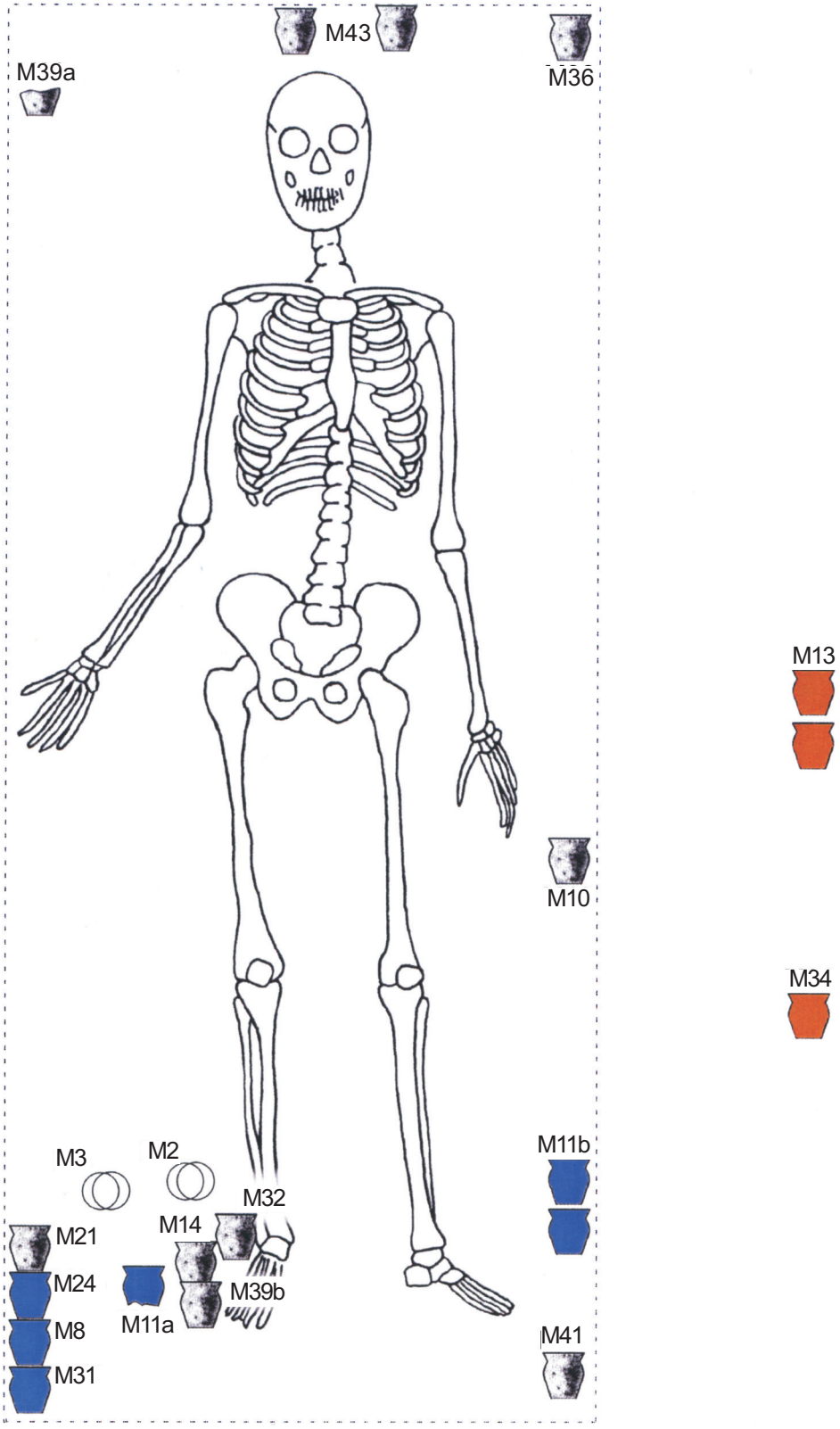
MOHYLY 1 - 8, ZKOUMÁNY V ROCE 1952
MOHYLY 9 - 18, ZKOUMÁNY V ROCE 1953
MOHYLY 19 - 28, ZKOUMÁNY V ROCE 1955
MOHYLY 29 - 43, ZKOUMÁNY V ROCE 1961

Obr. 96. Stěbořice. Mohyly bez nálezů (šedá), jen s nálezy nože (písková), s jedním jiným nálezem (modrá).

OZNAČENÍ MOHYLY	HROBOVÁ JÁMA S KOSTROU	HROBOVÁ JÁMA BEZ KOSTRY	HROB S NÁLEZY	HROB BEZ NÁLEZŮ	POHLAVÍ	VĚK	ZBRAŇ		VÝSTROJ							ŠPERK			PŘEDMĚTY DENNÍ POTŘEBY					OSTATNÍ Fe PŘEDMĚTY				KERAMIKA	SOUČET NÁLEZŮ	ÚPRAVA HROBOVÝCH JAM		
							SEKERA	HROT ŠÍPU	OSTRUHY + GARNITURY				PODKOL. VÁZÁNÍ			NÁUŠNICE	KORÁLEK	PRSTEN	NŮŽ	OCÍLKA	KŘESACÍ KÁMEN	KOVÁNÍ VĚDRA	PŘEZKA	TYČINKA	PÁSKOVÉ KOVÁNÍ	SRDCOVITÝ TVAR	KORNOUTOVITÝ TVAR	HRNEC		STOPY VÝDŘEVY	STOPY RAKVE	KAMENNÉ OBLOŽENÍ
									OSTRUHA	PŘEZKA	PRŮVLEČKA	NÁKONČÍ	PŘEZKA	PRŮVLEČKA	NÁKONČÍ																	
M1	■			○	?	infans I ?																									
M2	■		●		M	dospělý, nad 30 let	1												1			1						3			
M3	■		●		M	dospělý (35/50)+ infans I	1		2			1	3	3	1				1			1						13	X		X
M4	■		●		M	juvenis (15/25)			2		2		1															5			
M5	■		●		?	2x infans I (4/5) (1/1,5)													1									1			
M6	■		●		M	maturus (35/50)		4	2	2	1		2	2	2				1	1	4						1	22			
M7	■		●		Ž	juvenis (14/16)										12		2	1									15		X	
M8		□	●		?														1									2			
M9	■		●		M	adultus (30/40)		2											1	1	2		1		5			12		X	
M10	■		●		Ž	juvenis/adultus I (15/30)										2												3		X	
M11a	■		●		Ž	infans II (6/8)										2		1	1									5			
M11b	■		●		M	infans II (7/9)		2											1									5			
M12	■		●		Ž	infans I (1,5/2)										2	2											4			
M13		□		○	?																										
M14		□	●		Ž											1												2			
M15	■		●		?	2x juvenis ?													1						1	1		3			
M16	■		●		M	maturus (40/50)													1									1	X		X
M17	■			○	M	adultus (35/50)																								X	X
M18	■		●		Ž	juvenis (14/18)										4	5	5	1									15			
M19	■		●		M	adultus (30/40)			2	1	1		1	1	1				1									8			X
M20	■		●		Ž	maturus (40/50)													1									1			
M21	■		●		Ž	adultus (20/30)										1		1	1									4	X		
M22	■			○	Ž	adultus (20/30)																									X
M23	■		●		Ž	adultus (20/30)													1									1	X		
M24	■		●		Ž	adultus (30/40)										2												3			X
M25	■		●		M	maturus (40/50)																	1					1	X		X
M26	■		●		Ž	infans I (4/5)																		1				1			
M27	■		●		M	juvenis (14/17) + infans II													2									2			
M28		□	●		Ž											2												2			
M29	■			○	Ž	adultus (20/35)																							X		
M30	■		●		Ž	2x infans I (4/5) (1,5/2)										2												2			
M31	■		●		Ž	infans II (10/13)										3												4			
M32	■		●		M?	2x infans I (4/5) (?)													1									2			X
M33	■		●		Ž?	infans I (4/5)													1									1			X
M34	■		●		Ž	adultus (30/40)										4			1									5			X
M35	■		●		Ž	maturus (40/50)										1												1			
M36	■		●		M	maturus (35/50)			2	2	2	2							1		1		1	1				13			
M37	■		●		M	adultus (30/40)													1	1								2			
M38	■		●		Ž?	maturus (35/50)													1									1		X	X
M39a	■		●		?	infans II (7/8)																						1			
M39b	■		●		Ž	adultus (20/35)										1												1		X	X
M40	■		●		M	adultus (20/30)			2	1	1		2	1					1									8	X		
M41	■		●		Ž	infans I (5/6)										2								1				1			X
M42	■		●		Ž	infans I (do 6 měs.)										2												2			X
M43	■		●		Ž	infans I (do 6 měs.)										2	3											2	7			
						SOUČET NÁLEZŮ	2	8	12	6	7	3	9	7	4	45	10	9	25	3	7	2	3	3	6	1	1	16	189	7	6	14

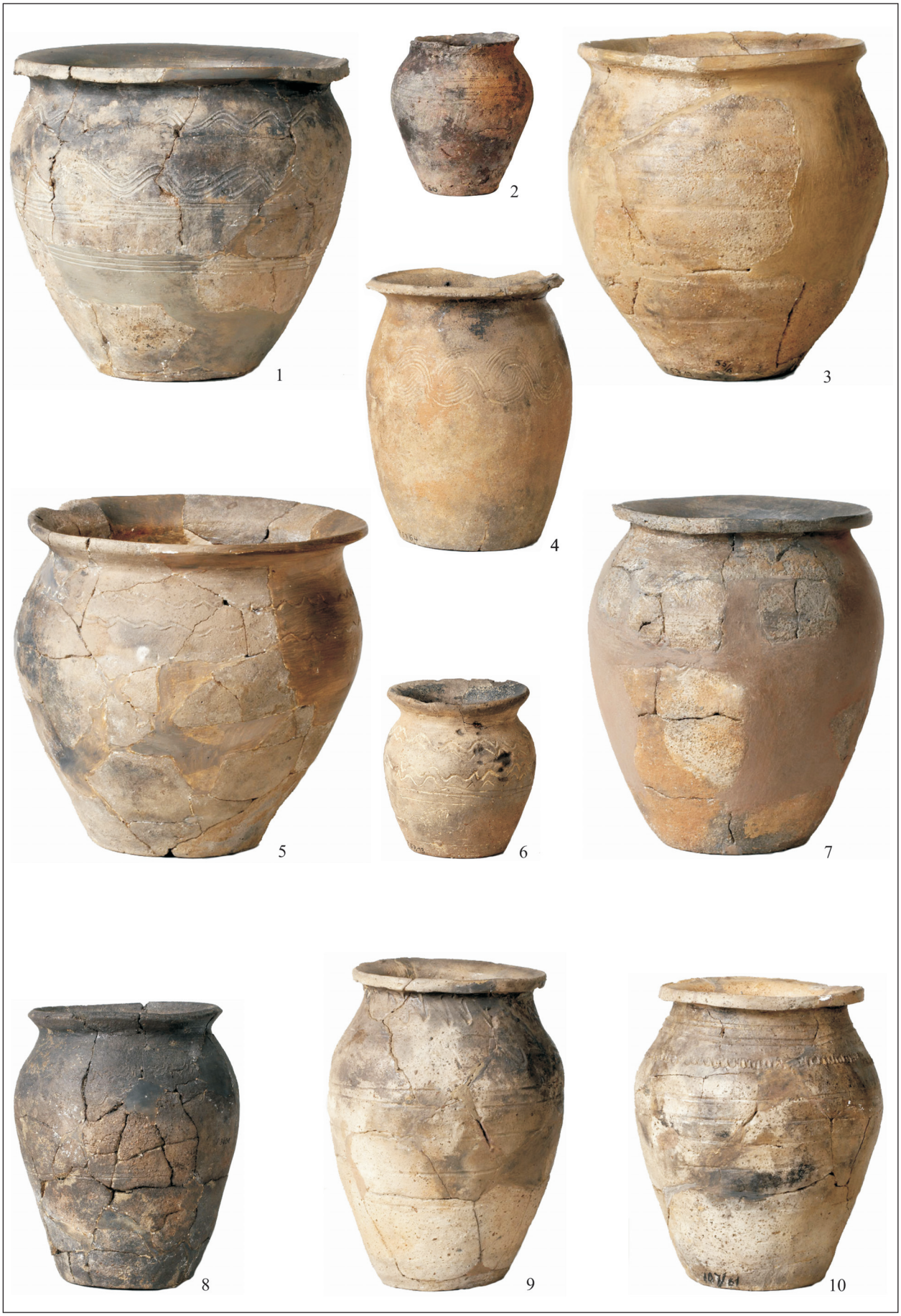
Obr. 97. Stěbořice. Přehled mohyl a hrobů s nálezy s uvedením jejich druhů a počtů a přehled hrobů bez kostry a bez nálezů.

Obr. 98. Stěbořice. Dislokace nádob a vědérek ve vztahu k tělu zesnulého; hnědě - nádoby z násypu mohylových těles, modře - nádoby těsně nad kostrou, ostatní - nádoby na úrovni skeletu.

Obr. 99. Stěbořice. Nádoby z násypu mohylových těles - M 13 (5, 7), M 34 (8) a z hrobů pod M 14 (1), M 8 (2), M 11a (3), M 11b (4, 6); měřítko cca 1:3.

Obr. 100. Stěbořice. Nádoby z hrobů pod M 10 (1), M 32 (2), M 36 (3), M 39b (4), M 24 (5), M 41 (6), M 31 (7), M 21 (8), M 43 (9, 10); měřítko cca 1:3.

vala celkem 21 kusů nádob, což je počet a poměr nepochybně výmluvný (KALÁBEK – VITULA 2000, 178; KALÁBEK 2001, 92; 2009, 150-152).

Samotná keramika, zdá se, příliš nevybočuje z rámce místní produkce, třebaže nemáme – s výjimkou blízkého Hradce nad Moravicí – k dispozici příliš kvalitní srovnatelné soubory (KOUŘIL 1994, 18-32; 2004, 57-58). Pokud jde o celé tvary, jsou v rovnováze zastoupeny formy mísovité (M 8, M 10, M 11b, M 24, M 34), soudkovité (M 13, M 14, M 31, M 39b, M 41) a vejčité (M 21, M 32, M 36, M 43 – 2x), méně častý je situlovitý hrnec (M 11b, M 13); nádoby jsou různé velikosti, s výškou kolísající mezi 22,0 cm (M 13) a 8,8 cm (M 32) a spíše tenkostěnné (obr. 99, 100). Okrajová profilace respektuje standardní pojetí, zcela totiž převažují vně vyhnuté, kuželovitě, případně válcovitě či nálevkovitě seříznuté okraje, někdy s lehce prožlabenou vnější ploškou a vytaženou horní anebo spodní hranou. Materiál použitý na výrobu hrnčiny tvoří povětšinou středně hrubá, pískem ostřená hlína často s příměsí kaménků (1-2 mm), vypálená ponejvíce do hnědé barvy a jejich odstínů (okrově hnědá, světle hnědá, šedohnědá, hnědobéžová), ojediněle se setkáme s tmavošedým tónem; povrch nádob je mírně drsný až krupičkovitý, jindy poměrně jemný a hladký, pod okrajem a na hrdle pravidelně pozorujeme stopy obtáčení, jež je v řadě případů zřejmé i v horních partiích celých tvarů, výjimečně také na spodních částech. Ve výzdobě, provedené jednoduchým rydlem či hřebenem a pokrývající převážně větší část těla, jsou zastoupeny obvykle používané ornamenty – prostá i vícenásobná vlnice, hřebenový pás, obvodové rýhy, výjimečně i svislé kratší žlábky – téměř vždy vzájemně rozličně kombinované; není však obvyklé, aby chyběl typický hřebenový vpich, jenž nebyl zaznamenán ani v jednom případě. Některé hrnce (M 8, M 43), ale i jednotlivé okrajové fragmenty, zdobené na hrdle jednoduchou vlnicí, pod níž obíhají obvodové rýhy a žlábky, pak vcelku výrazně upomínají na tzv. blučinský typ keramiky, respektive blučinský keramický okruh. Rovná anebo dovnitř mírně vyklenutá dna jsou sporadicky opatřena otiskem osy hrnčířského kruhu (např. M 39a, M 39b), tři hrnce nesou na svém dně plastickou značku v nízkém reliéfu – čtverec členěný dvěma úhlopříčkami (M 34), kolo s pěti paprsky (M 41), třetí není možno blíže specifikovat (M 13); u dvou nádob je na dně zřetelně otisknuta dřevěná podložka, spočívající na hrnčířském kruhu (M 43).

Sazovité skvrny kolem okrajů i na vnitřních stěnách hrnců (M 10, M 11b, M 32), stejně jako připečené zbytky organické hmoty tamtéž (M 8, M 34, M 14), svědčí o styku nádob s ohněm při přípravě pokrmů a zároveň dokládají, že do hrobů (a samozřejmě také násypů) byla vkládána všední, běžně užívaná hrnčina. Nejedná se tudíž o nějakou speciální funerální keramiku, a to zřejmě ani v případě dvou malých (M 41, očazených – M 32) hrníčků z dětských hrobů; tak miniaturní nádobky však – i přes dlouhotrvající výzkumy na hradecké ostrožně anebo na hradisku v Chotěbuzi u Českého Těšína – z regionu, s výjimkou Góry Zamkowe v polském Cieszyně (KIETLIŃSKA 1960, tab. VII:13, 15), dosud neznáme.

Analyzovaný soubor hrnců i jednotlivých zlomků vypovídá o jisté homogenitě celého keramického konvolutu. Ten je nejspíše výsledkem místní podomácké produkce, jakkoliv některé nádoby, vykazující vysokou kvalitu celkového provedení, včetně pečlivé výzdoby a matně lesklého povrchu (M 8 nebo M 13), by mohly být chápány i jako produkt specializované, profesionálně pracující řemeslnické dílny (cf. MACHÁČEK 2001, 256, tam předmětná literatura k tématu). Tu bychom v tomto případě měli nejspíše hledat někde na nedalekém Hradci (pokud se v těchto konkrétních případech nejedná o přímé jižní importy?), kde také nacházíme některé podobnosti; stále nám ovšem chybí preciznější zhodnocení tamní keramické produkce a vyčlenění vyhraněných a vcelku jasně definovaných keramických typů a skupin (okruhů). Na vztahy k jižnímu milieu pak se značnou dávkou pravděpodobnosti ukazují, jak již řečeno, nádoby (deriváty) evokující produkci blučinského keramického okruhu, dále hrnce s vyspělejší okrajovou profilací anebo se zvýrazněným hrdlem, v některých případech je to i téměř celoplošné obtáčení. Zmínit bychom měli také výzdobu v podobě kvalitně provedeného obvodového žlábkování, nezřídka pokrývajícího, často jako jediný výzdobný motiv, celý povrch nádoby; vlivy z centrálních oblastí Velké Moravy jsou taktéž spatřovány ve značkách na dnech (cf. také PANKIEWICZ 2012, 206-208). Jen k nemnoha nádobám máme k ruce relativně hodnotný doprovodný materiál (M 21, M 24, M 36 – viz níže), ale i ten směřuje v převaze někam do průběhu závěrečné třetiny 9. století s možným vyzněním v počátcích věku desátého (jako např. zlomky z násypů mohyl M 8, M 18 (?), M 20, M 30); do uvedeného časového úseku tedy také řadíme i zdejší keramické nálezy, které patrně pokrývají celý uvedený časový úsek.

Dodejme, že rovněž z nedávno prozkoumaného pohřebiště v blízkých Malých Hošticích (17 hrobů), jednoznačně ještě spadajícího do velkomoravského kulturního okruhu, pochází i skupina šesti nádob, kterou doplňují keramické artefakty z objektů přilehlého sídliště (KOUŘIL 2009, 9-10). Se stěbořickým souborem však nemá již příliš mnoho společného, je zřejmé, že jde o keramiku představující zrod nové kvality, než kterou známe z klasického velkomoravského stupně; většinu těchto nádob lze klást do vyznívajícího 9. století a počátku věku následujícího. Pokud jde o bohatý materiál z hradiska chotěbuzského na Těšínsku, jedná se v převaze o jiný svět, třebaže řadu afinit bychom nalezli i v tomto prostoru (KOUŘIL 1994, 102-141).

5. 2 VĚDÉRKA

Vědérka byla zastoupena pouze ve dvou bojovnických hrobech pod M2 a M3, ležících těsně vedle sebe při západním okraji nekropole. V obou případech byla situována u pravého chodidla zemřelého, vždy v doprovodu klasických bradatic (typ IA dle B. Dostála s delšími ostny, protáhlým obdélníkovým týlem a šikmým násadním otvorem), jediných vyzvednutých na pohřebišti (stejná kombinace byla konstatována i ve třech mužských

hrobech na avizovaném raně středověkém hřbitovu v Opavě-Malých Hošticích, samostatně se tam uvedené předměty nikdy nevyskytly); v M 3 byl nebožtík mimo jiné vybaven i párem ostruh a podkoleními garniturami. Zvláště relativně malý, cele okovaný exemplář mírně kónického tvaru těla s kruhovým dnem a lichoběžníkovitými atašemi, v nichž je upevněn závěs kruhového průřezu těla s knoflíkovitým ukončením, náleží k ne příliš často nalézaným reprezentantům tohoto typu slovanských okovů (např. HRUBÝ 1955, 154; DOSTÁL 1966, 86). Pokud jde o druhé vědérko, není možné jeho podobu přesněji rekonstruovat, neboť se z něj v torzovitém stavu dochovaly toliko úzké, spíše ploché páskové obroučky a poškozená očkovitá záchytná kování, jistě však nebylo cele okované; na jeho výrobu bylo použito měkké, dobře opracovatelné dřevo břízy bradavičnaté. Pro srovnání uveďme, že kupř. při výrobě drtivé většiny určitelných mikulčických okovů, pocházejících z nehrobových situací, bylo preferováno tvrdé dřevo tisu (POLÁČEK – MAREK – SKOPAL 2000, 185), bříza nebyla zaznamenána ani jednou.

Z hlediska chronologických úvah se vědérka nepovažují za právě citlivý indikátor, obecně se pouze konstatuje, že cele okované kusy jsou charakteristické pro období rozkvětu velkomoravské hmotné kultury, přičemž oválné formy jsou považovány za relativně mladší, snad používané převážně jízdními bojovníky (?; HRUBÝ 1955, 160; DOSTÁL 1966, 86; HANULIAK – REJHOLCOVÁ 1999, 84). Naznačuje se však, že z hlediska časového vývoje mohou mít jistý význam záchytná kování (LUTOVSKÝ 2000, 147-148), když za nejstarší ataše vůbec jsou společně s tordovanými držadly považována trojúhelníkovitá kování se smyčkovitým uchem (KUDRNÁČ 1970, 119-121), dále pak kotvovitě rozeklané tvary společně s variantou obráceného písmene T, za pozdější destičkovité závěsy s otvorem a formy očkovité (BARTOŠKOVÁ 1986, 94; HANULIAK 2004, 190). S tím vcelku korespondují i pozorování učiněná na pohřebištích v Nechvalíně a Prušánkách, kde autor výzkumu dospěl k poznání, že ataše ve tvaru obráceného písmene T tam jednoznačně převažují, když se průběžně vyskytují na všech čtyřech zdejších hřbitovech; naopak kotvovité závěsy (přehnutá tyčinka s roztepanými konci) byly zaznamenány pouze na nekropolích Nechvalín 1 a Prušánky 1, jež jsou pokládány za starší. Za zmínku stojí rovněž skutečnost, že hroby s okovy tu byly situovány převážně v okrajových partiích jednotlivých hřbitovů, což případně může, vedle časových aspektů, odrážet i sociální postavení zesnulých (KLANICA 2006, 72-73). O určité chronologické průkaznosti ve výše naznačených intencích se uvažuje i v případě některých věder vyzvednutých z hrobových celků na sadské výšině, datovaných od 1. poloviny 9. století až do počátku 10. věku (GALUŠKA 1996, 107). Terminologie jednotlivých typů ataší není ovšem vesměs jednotná, takže často je jeden a týž artefakt popisován různě, a chybí-li patřičné vyobrazení, jsme na rozpacích, o jaký typ se vlastně jedná (k tomu např. DOSTÁL 1975, 229-232; 1987, 96; MĚŘÍNSKÝ, 1985, 50). Na základě uvedeného rozboru i dalších indicií můžeme stěbořické vědérko nejspíše přiřadit až k mladší skupině této kategorie památek a jeho původ, tak jako u valné většiny dalších nálezů, hledat v centrálních oblastech mojmírovské Moravy; druhý exemplář z M 3 by však mohl být poněkud starší.

5. 3 ŠPERK

Šperky a součásti oděvu představují často nejpočetnější složku hrobové výbavy ženských pohřbů. Není to nic nepřirozeného, obdobný stav je konstatován prakticky na všech raně středověkých pohřebištích a má svoji logiku. Ve Stěbořicích byly ženské ozdoby zaznamenány v 17 hrobech (M 7, M 10, M 11a, M 12, M 14, M 18, M 21, M 24, M 28, M 30, M 31, M 34, M 35, M 39b, M 41, M 42 a M 43), což při celkovém počtu 25 pohřbených ženského pohlaví je číslo poměrně dosti vysoké (68 %), a to i při vědomí, že v pěti případech nebylo možné sexus zemřelých bezpečně rozpoznat. V uvedené kategorii památek převažují okrasy určené ke zdobení hlavy (vlasů), hrdla a rukou; gombíky anebo náramky, případně i čelenky, spony, jehlice či rolničky apod. zjištěny nebyly (obr. 101).

5. 3. 1 NÁUŠNICE

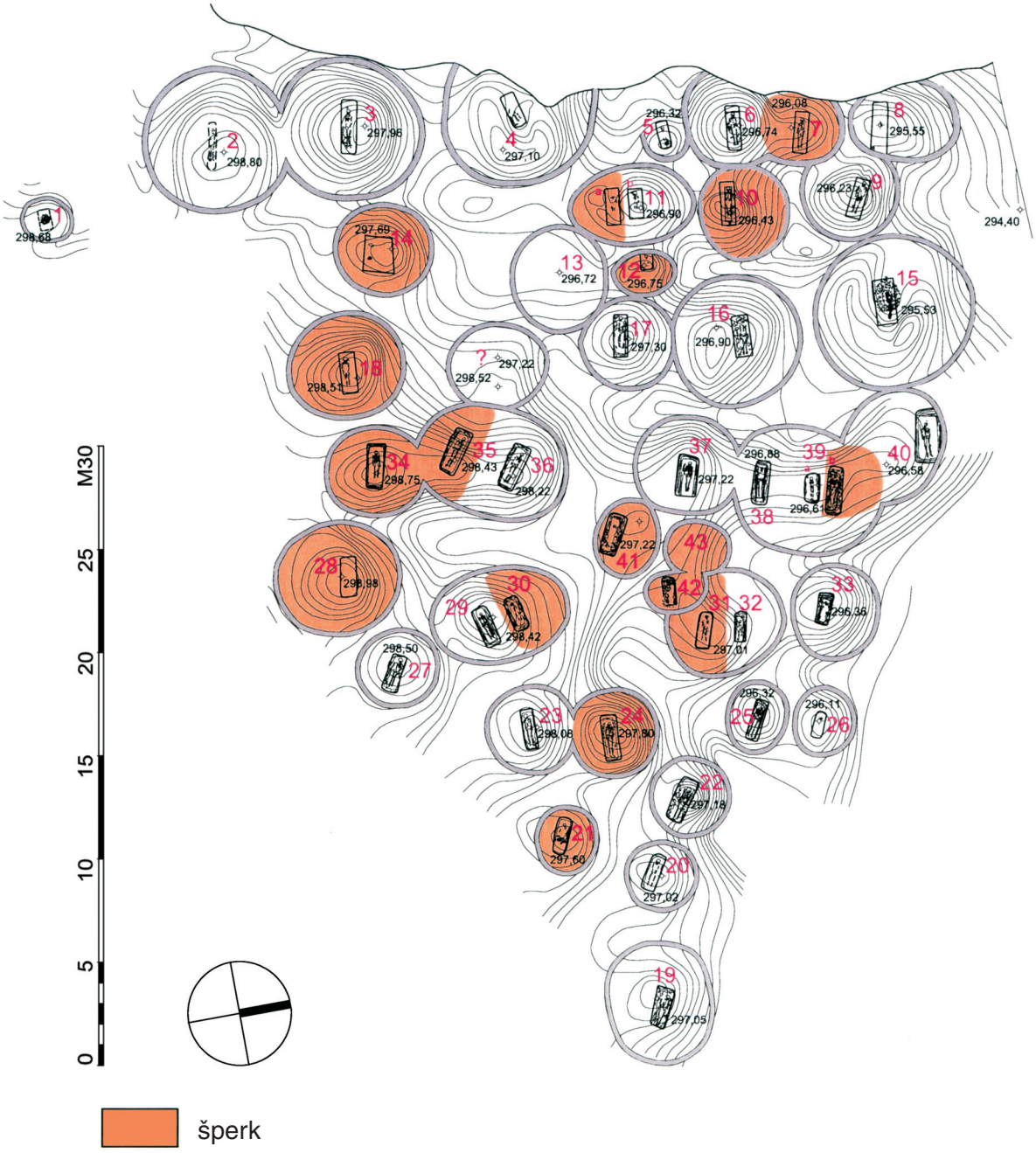
V počtu 42 – 45 kusů pocházejí ze všech výše uvedených hrobů s tím, že v M 7 nebylo možné celkové množství spolehlivě určit a v M 39b se bronzový kroužek při vyzvedávání zcela rozpadl; prezentují nejčastěji se vyskytující druh šperku na zdejší nekropoli (obr. 102). Jejich přítomnost v jednotlivých hrobech kolísala od 1 exempláře (M 14, M21, M 30, M35, M 39b, M 41) přes párové zastoupení (M 10, M 11a, M 12, M 24, M 28, M 31, M 42, M 43) až po 4 kusy (vždy tvoří dva odlišné páry – M 18, M 34); zcela výjimečné postavení pak měl již zmiňovaný hrob pod M 7, ve kterém byla zemřelá vybavena 12 – 13 náušnicemi. Naprostá většina těchto ozdob se vcelku vyváženě koncentrovala po obou stranách lebky (hlavy), avšak ve čtyřech případech ležely na hrudi (M 43) a v prostoru břicha (M 30, M 42 a M 12); vzhledem k tomu, že se s výjimkou M 30 pokaždé jednalo o dvojici náušnic, je jen málo pravděpodobné, že by se do těchto míst dostaly sekundárně a neúmyslně. V této souvislosti nelze proto pominout skutečnost, že vždy šlo o pohřby velmi malých děvčátek (infans I), jež ještě neměla dostatečně dlouhé vlásky na to, aby do nich mohly být náušnice vpleteny anebo případně zavěšeny do uší; z tohoto důvodu byly tedy nejspíše jen volně položeny na tělo, avšak korálky již umístěny k hlavě, respektive k hrdlu (M 12, M 43). Naopak jednoduchý kroužkový exemplář, ležící v nefunkční poloze u levého chodidla dospělé ženy (M 35), měl asi odlišnou funkci a je pro něj třeba hledat jiné vysvětlení.

Převažující část náušnic byla vyrobena z bronzu, jen výjimečně lehce pozlaceného, 6 kusů bylo zhotoveno ze stříbra (obr. 103, 104, 105). Více než polovinu lze přiřadit ke šperku podunajského typu, zbývající pak můžeme klasifikovat jako okrasy rázu byzantsko-orientálního (základní rozdělení a typologie HRUBÝ 1955, 222-246; DOSTÁL 1966, 30-44), pro které jsou ovšem užívány

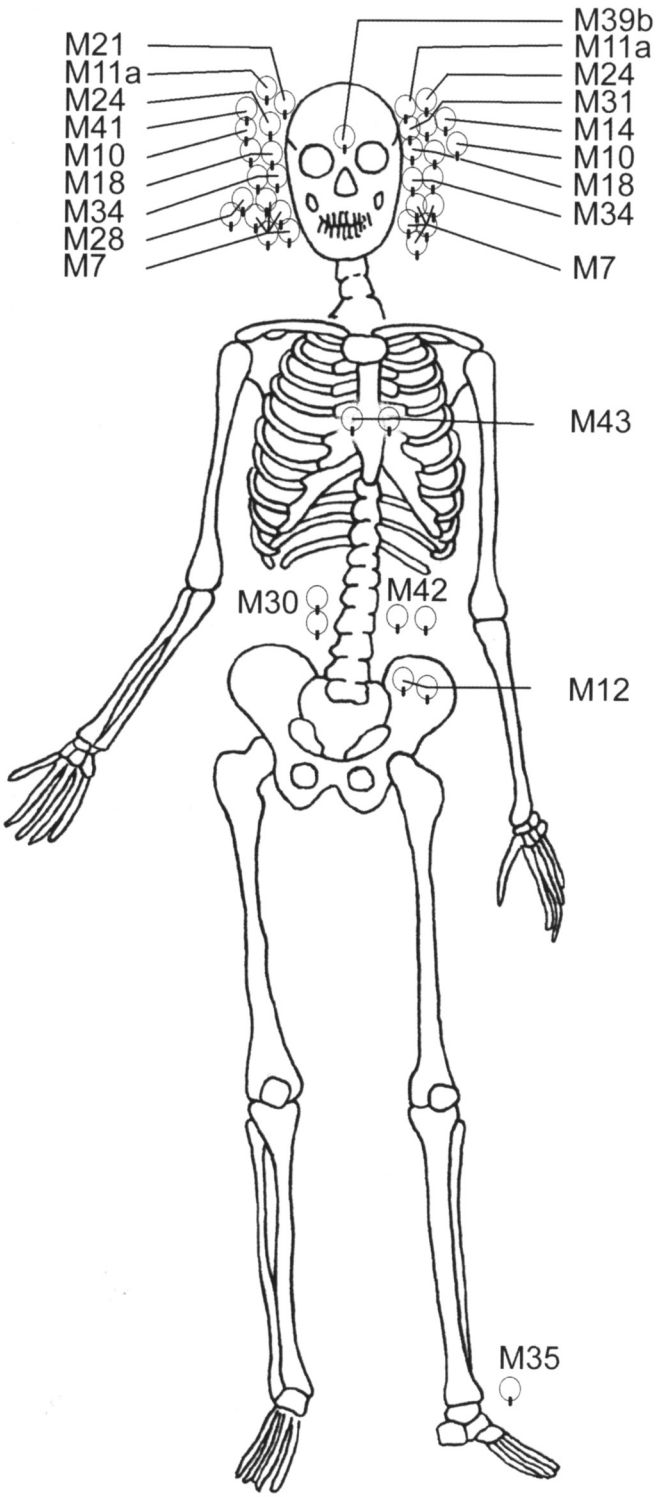
STĚBOŘICE - HÁJ

SLOVANSKÝ KOSTROVÝ MOHYLNÍK - VRSTEVNICOVÝ A PŮDORYSNÝ PLÁN (VRSTEVNICE PO 10 CM)

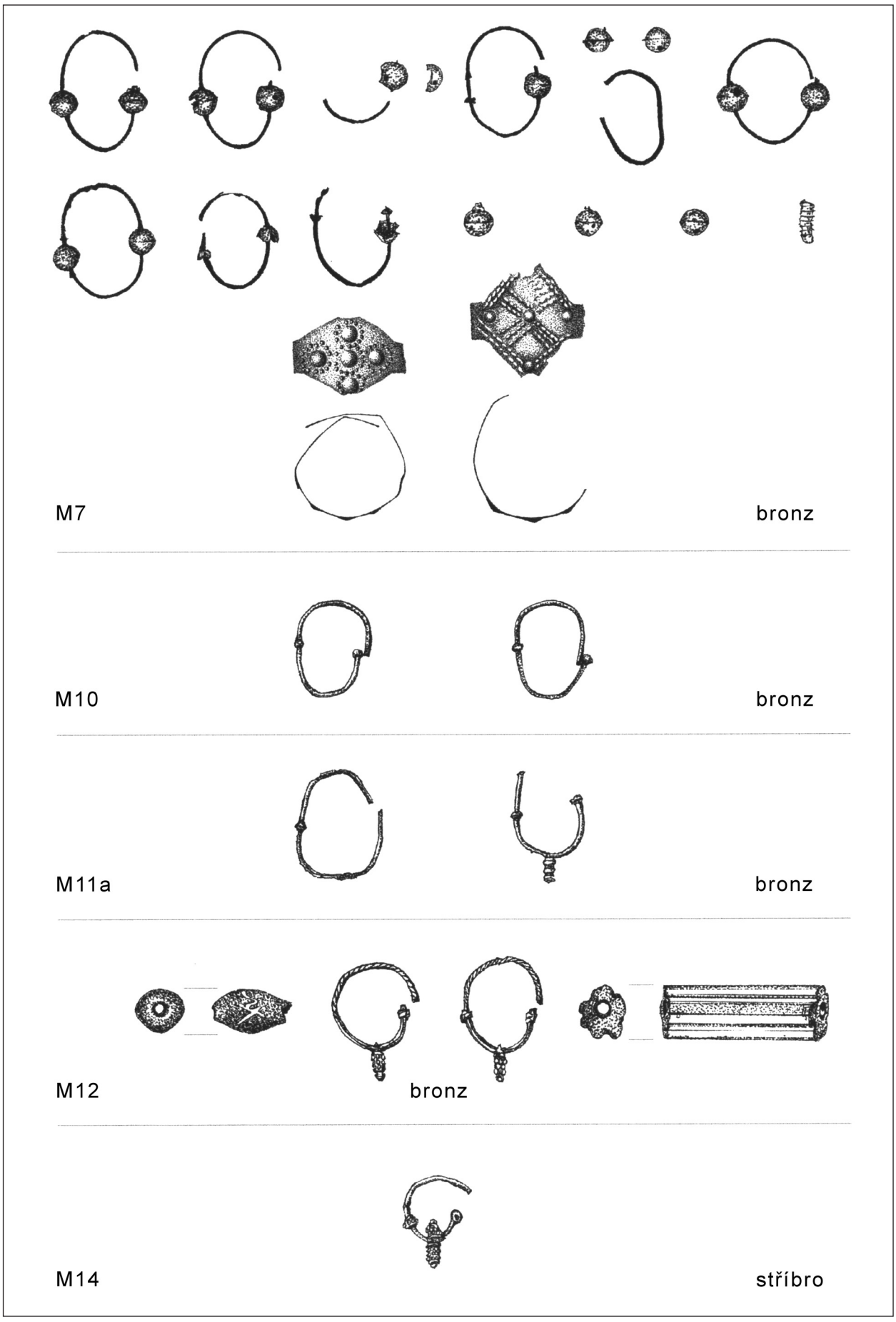
MOHYLY 1 - 8, ZKOUMÁNY V ROCE 1952
MOHYLY 9 - 18, ZKOUMÁNY V ROCE 1953
MOHYLY 19 - 28, ZKOUMÁNY V ROCE 1955
MOHYLY 29 - 43, ZKOUMÁNY V ROCE 1961

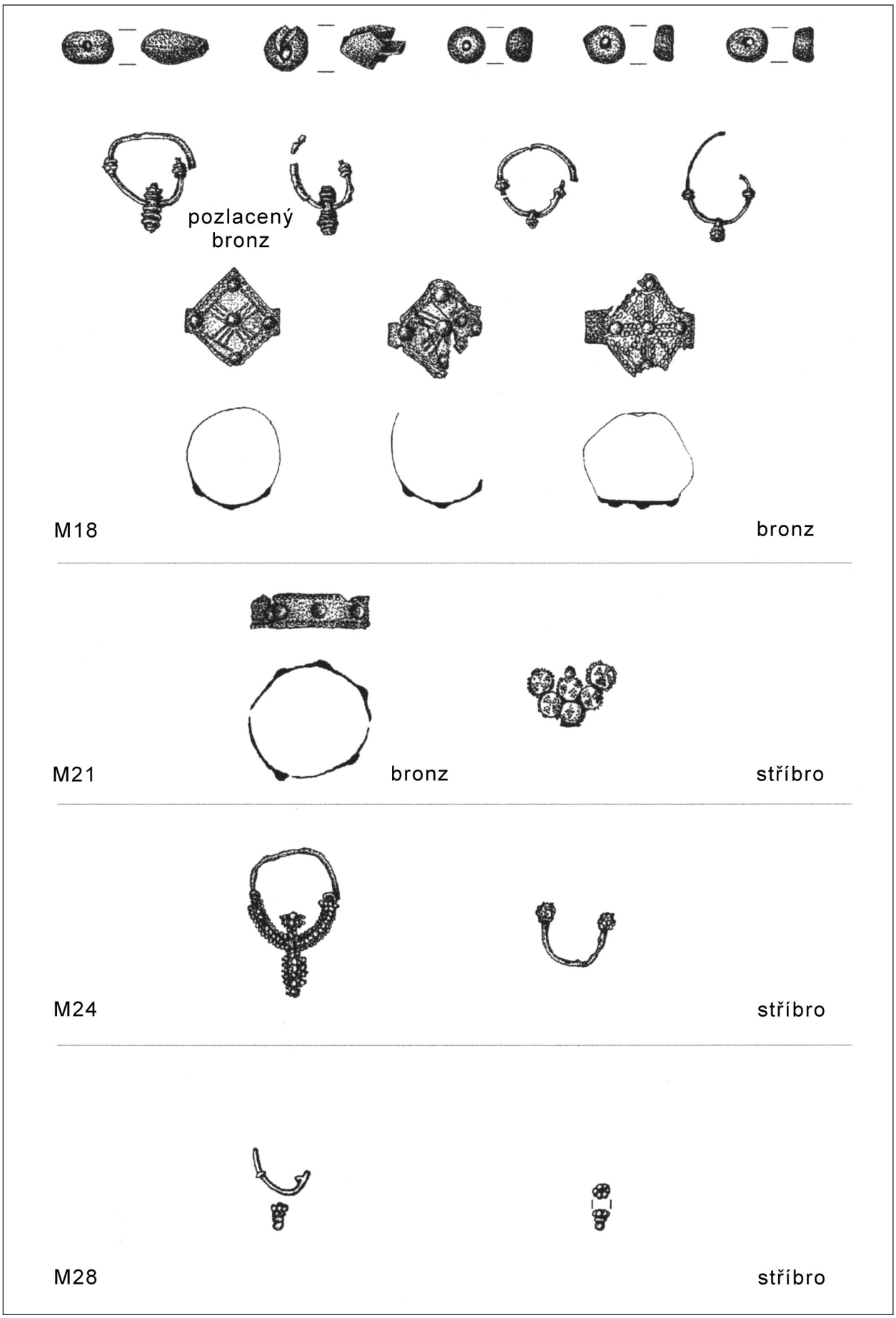
Obr. 101. Stěbořice. Mohyly s nálezy ženského šperku - náušnice, korálky, prsteny.

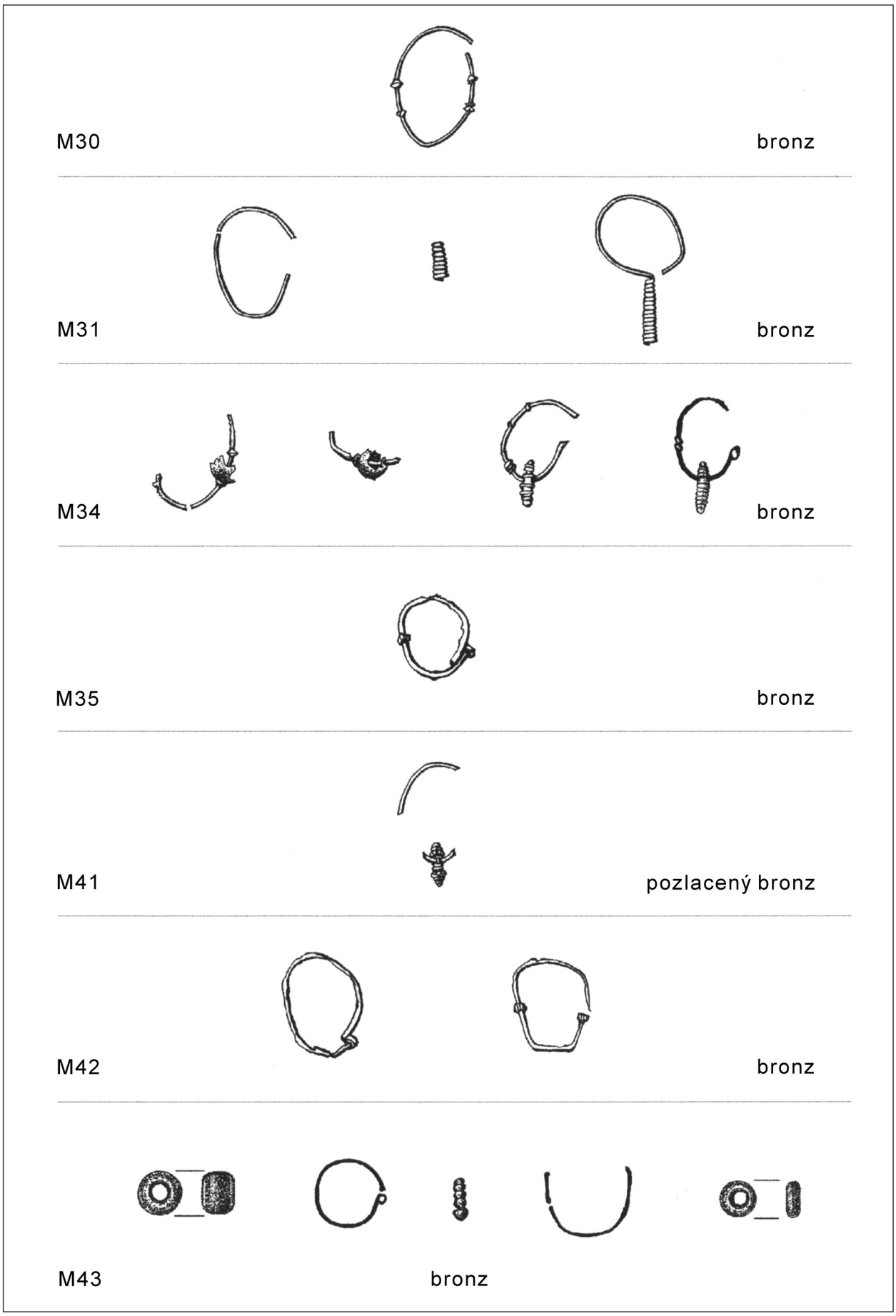
Obr. 102. Stěbořice. Dislokace náušnic ve vztahu k tělu zesnulé.

Obr. 103. Stěbořice. Ženský šperk v hrobech pod M 7, M 10, M 11a, M 12 a M 14; skutečná velikost.

Obr. 104. Stěbořice. Ženský šperk v hrobech pod M 18, M 21, M 24 a M 28; skutečná velikost.

Obr. 105. Stěbořice. Ženský šperk v hrobech pod M 30, M 31, M 34, M 35, M 41, M 42, M 43; skutečná velikost.

i termíny odlišné (zejména veligradský šperk, ozdoby moravského typu apod. – cf. DOSTÁL 1990, 40-41; ŠTEFANOVIČOVÁ 1995, 89sq.; GALUŠKA 1996, 92).

Nejjednodušší tvary prvního okruhu zastupují prosté kroužkovité, případně oválné tvary, často opatřené jedním nebo dvěma protilehlými prstencovitými uzlíčky (M 10, M 11a, M 35, M 42), jejichž časové rozpětí (udává se 7. – 13. století) stejně jako prostorové rozšíření je značné (DOSTÁL 1966, 30-31). Jde vskutku o lidovou okrasu v nejširším slova smyslu, kterou byl schopen zhotovit v podstatě každý zručnější řemeslník, jakkoliv se připouští jisté ovlivnění z Podunají. Z chronologického hlediska nemají tedy zásadnější význam a ani na stěbořickém mohylníku se nevyskytly v doprovodu takových předmětů, jež by jejich časové postavení nějak blíže precizovaly. Pocházely z relativně velmi chudých hrobů (cf. HANULIAK 2004, 158) prakticky všech věkových kategorií, doprovázeny maximálně keramickou nádobou (M 10), případně i bronzovou náušnicí s poškozeným plechovým, patrně trubičkovitým závěskem se třemi vývalky (M 11a); tento typ je obecně považován za vcelku pokročilý s těžištěm výskytu v závěru 9. a v 1. polovině 10. věku (DOSTÁL 1966, 33), avšak poměrně hojnější zastoupení vykazuje i ve starším velkomoravském úseku (HANULIAK 2004, 162).

K podunajskému okruhu se hlásí i tenký kruhový exemplář zakončený očkem a také neúplná náušnice opatřená spirálovitým závěskem s menší koncovou kuličkou, vyzvednuté společně se třemi korálky (viz níže) pod M 43. Oba zástupce je možno opět považovat za poměrně pozdní, přičemž k druhému typu náleží i 2 páry se stejně formovanými oboustrannými závěsky upevněnými na kroužku členěném uzlíky se třemi závity z M 18 (pozlacené a doprovázené párem hrozníčkovitých náušnic a třemi štítkovými prsteny) a M 34 (doplněné dvojicí náušnic s protilehlými dutými kuličkami) i solitérní spirálka z M 7, naznačující ovlivnění šperkem byzantsko-orientálního charakteru (DOSTÁL 1966, 33); byly vyzvednuty z relativně bohatěji vybavených hrobů a jejich výskyt kulminuje v klasickém velkomoravském stupni (HANULIAK 2004, 162-163). Do stejné kategorie patří i náušnice se spirálovitým, kuželovitě utvářeným ukončením (M 31), jež jsou typické pro celý velkomoravský horizont s tím, že maximum jejich výskytu spadá do jeho mladší a pozdní fáze (HANULIAK 2004, 160-161).

Nejpočetnější skupinu náušnic podunajského rázu reprezentují jednoduché kroužkovité tvary se dvěma protilehlými, ze dvou polovin složenými nezdobenými dutými kuličkami (bubínky). Byly součástí hrobové výbavy pod M 7 (11-12 kusů umístěných poměrně rovnoměrně podél obou skrání), M 30 (1 kus uložený na břiše) a M 34 (2 kusy, jeden po pravé a jeden po levé straně lebky). Již B. Dostál (1966, 33) konstatoval, že nemají zcela zřetelné chronologické postavení, když zmínil jejich výskyt ještě v 10. století, avšak u stanovení spodní časové hranice si nebyl zcela jistý. Také M. Hanuliak (2004, 169) při rozboru tohoto typu náušnic ze slovenských raně středověkých nekropolí dospěl v podstatě k obdobnému závěru, že totiž dobou svého používání spadají výlučně do mladšího úseku velkomoravské periody. Pro moravské teritorium je pak příznačné, že je prozatím postrádáme na hřbitovech rozhodujících centrálních aglomerací (Mikulčice, Staré Město, Pohansko), když jsou povětšinou známy z pohřebišť tzv. venkovského charakteru. V relativně vyšším množství tak byly zaznamenány např. v Rajhradě (STAŇA 2006, 59-60, 74, 75-76) – hrob č. 120 (mj. také s náušnicemi s dvojnásobnou esovitou kličkou na roztepaném konci s těžištěm používání spíše v povelkomoravském horizontu – cf. HANULIAK 2004, 160, s dutými trubičkovitými závěsky anebo s oboustrannými spirálovitými závěsky ukončenými kuličkou), hrob č. 372 (v doprovodu jednoduchých kroužkovitých tvarů a 66 korálků) a snad i hrob č. 383 (rozpadlé bubínky mj. v celku s olivovitými korály). Rovněž se vyskytly i na blízkém pohřebišti v Rajhradicích (STAŇA 2006, 164) – hrob č. 333 (společně s náušnicí s dutým trubičkovitým závěskem). V Josefově byly součástí bohatého hrobu č. 26 (není ovšem jasné, zda jsou duté kuličky složeny ze dvou polovin nebo zhotoveny vcelku), doprovázeny mj. stříbrnými a bronzovými hrozníčkovitými náušnicemi a bronzovými štítkovými prsteny s vybíjenou výzdobou (ŠRÁČKOVÁ 1958, 63); zvláště stříbrné honosné kusy s oboustranným hrozníčkem a dolním obloukem zdobeným filigránovými drátky jsou za současného stavu bádání považovány za časné typy veligradského šperku (UNGERMAN 2005, 711).

Víceméně jako poškozené solitéry bez dalších průvodních nálezů vystupují také na nekropolích v Nechvalíně (hrob č. 117?) a Prušánkách (hrob č. 526?; KLANICA 2006, 45, 246) a 4 exempláře (+ 1 korálek) pocházejí i z hrobu č. 157 v Horních Kotvicích. K. Marešová (1983, 103) v této souvislosti vyslovila názor, že prototyp těchto ozdob lze vidět v sadském exemplář z hrobu č. 19, kde jsou na spodním bronzovém obloučku se dvěma protilehlými uzlíky navlečeny dvě skleněné perly z tmavomodrého skla, jako varianta náušnic s obdobnými perlami ze slovansko-avarských hřbitovů; proto se přiklonila i k velmi časnému datování, a to již do období kolem roku 800. Taková úvaha se nám však zdá přece jen poněkud násilná a přinejmenším diskutabilní, nepodpořená relevantnějšími doklady. V tomto kontextu však můžeme upozornit na hrob č. 20 z Prostějova - Okružní ulice, ze kterého byl vyzvednut pár náušnic se skleněnou perlou navlečenou na železném kroužkovitém obloučku, jimž sekundoval štítkový kosočtverečný prsten s vybíjenou výzdobou, prostá kroužkovitá náušnice a stříbrná (?) náušnice se spirálovitým závěskem zakončeným kuličkou (FOJTÍK 2008, 43; FOJTÍK – ŠMÍD 2008, 39-40).

Z poslední doby můžeme ještě poukázat také na 3 hrobové celky s náušnicemi se dvěma protilehlými kuličkami nalezené na zmíněném pohřebišti v Prostějově, a to na hrob č. 12 (asi 3 kusy, mj. společně se stříbrnou hrozníčkovitou náušnicí, 17 skleněnými a 1 hlíněným korálkem), hrob č. 21 (1 kus v doprovodu varianty se třemi dutými kuličkami) a porušený hrob č. 34 (asi pár v souboru s drobnou stříbrnou náušnicí s oboustranným hrozníčkem, 4 korálky a 2 stříbrnými svinutými plíšky;

cf. FOJTÍK – ŠMÍD 2008, 35-36, 40, 44-45). Totožný kus známe i z pohřebiště 9. – 12. století v Mušově, kde však nebyl součástí hrobové výbavy, nýbrž byl získán společně s pozdním malým bronzovým gombíkem zdobeným natavovanými kroužky při snižování plochy; velmi pravděpodobně má tak původ v některém ze starších porušených pohřbů pozdního 9. století (JELÍNKOVÁ 1999, 65; 2000, 248-249). Zcela výjimečně se se sledovaným typem náušnic setkáváme i severně od Dunaje v dolnorakouském prostoru, a to na pohřebišti v Rabensburgu (hrob č. 23, dále jen spodní polovina keramické nádoby, FRIESINGER 1975-1977, 19; JUSTOVÁ 1990, 207) a snad i Pottenbrunnu (hrob č. 15, se dvěma malými skleněnými gombíky), i když zde se spíše jedná o variantu se třemi kuličkami (FRIESINGER 1972, 128).

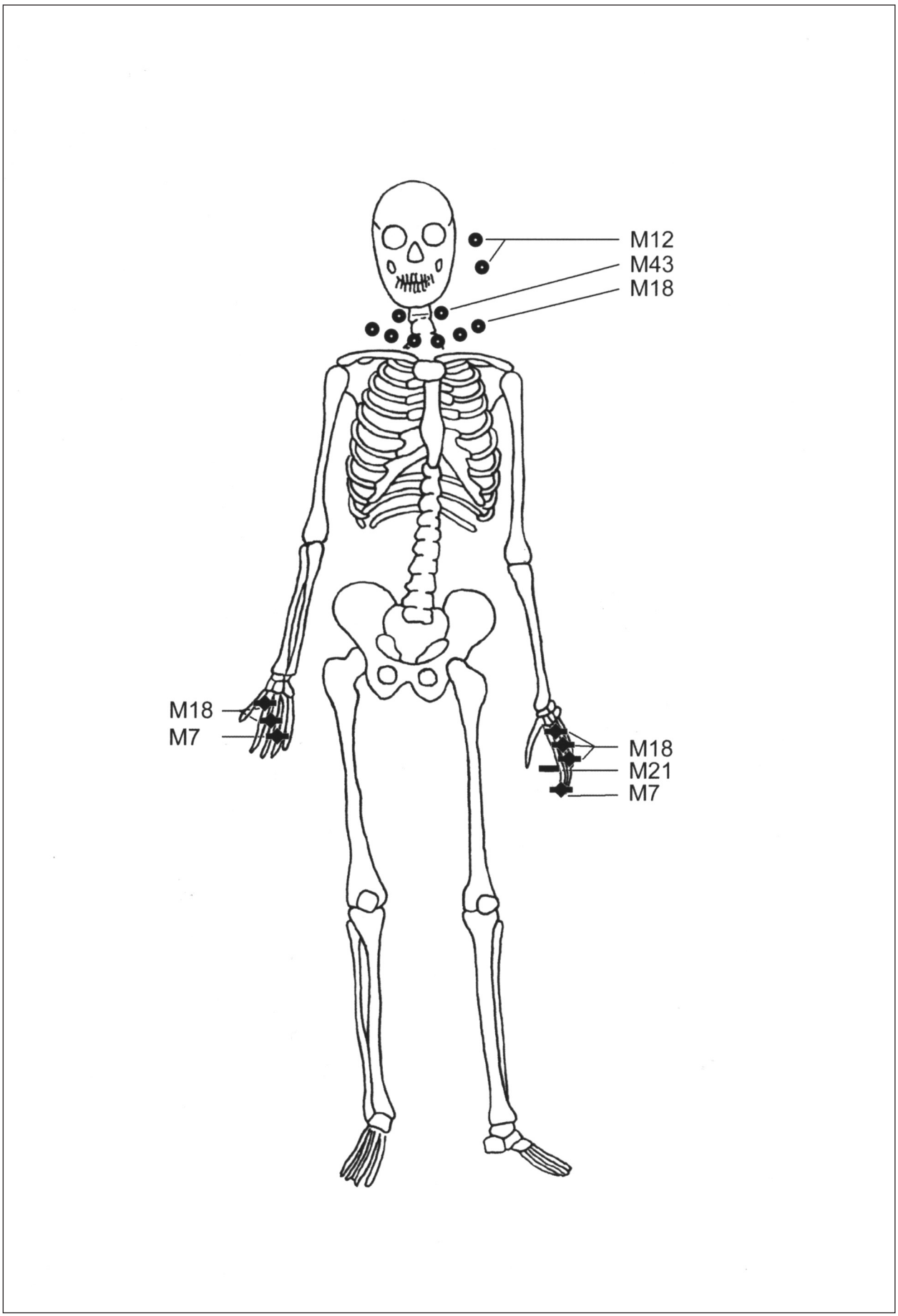
Zřejmě nejvíce těchto tvarů však pochází z rozsáhlé nekropole sběrného charakteru v Dolních Věstonicích, kde bylo ve 20 hrobech konstatováno celkem 36 exemplářů (UNGERMAN 2007, 88-89, tam podrobný rozbor a analogie včetně většiny námi uvedených celků); autor zde reálně předpokládá, že uvedené náušnice se začínají objevovat snad již někdy těsně před polovinou 9. věku s tím, že gros jejich výskytu spadá do klasického velkomoravského stupně (UNGERMAN 2007, 90). Upozorněme tu ještě alespoň na tři hroby již předběžně publikované J. Poulíkem (1948-1950, 159, 164-165). Zemřelá, uložená v hrobě č. 307, měla dva páry náušnic námi sledovaných tvarů, a to mimo jiné v doprovodu náušnic karantánského stylu, ale i kusů se spirálovitým lehce kónickým či kuželovitým ukončením; dále byly na témže pohřebišti zjištěny i v hrobě č. 74 (mj. společně se skleněnými gombíky, náušnicemi opět s kónickým spirálovitým ukončením, stříbrnou lunicí, tzv. slovansko-avarským litým bronzovým nákončím, ale i olivovitými korály jako součástmi náhrdelníku) a č. 321/I s přibližně obdobnou výbavou jako v předcházejícím případě.

S uvedeným chronologickým závěrem jsou v souladu i naše poznatky, když jsme toho názoru, že jejich používání kulminuje v průběhu poslední třetiny až čtvrtiny 9. věku a patrně byly nošeny i v prvních deceniích století následujícího. Je symptomatické, že ve Stěbořicích náležely k výbavě jednoho z nejbohatších zdejších ženských hrobů (juvenis, 14-16 let), doprovázeny štítkovými prsteny s vybíjenou výzdobou a nezbytným nožem.

Veligradský šperk zastupují s výjimkou poškozené stříbrné bubínkové náušnice se šesti zachovalými bubínky (původně zřejmě sedmi) zdobenými granulovanými trojúhelníčky (maková granulace se 7-10 zrníčky, M 21) uspořádanými do tvaru řeckých křížků (křesťanská symbolika?) výhradně hrozníčkovité náušnice v počtu 9-10 kusů. Pro pohřebiště je příznačné, že v převaze vystupují jako ojedinělé kusy povětšinou bez dalšího chronologicky výraznějšího doprovodného materiálu. Je velmi pravděpodobné, že se do hrobů dostaly v řadě případů již v defektním stavu, kdy nebyly zcela funkční (M 21, M 24, M 28), avšak jako drahý kov a šperk (jakkoliv ztratil svůj primární účel) mohly být, zvláště v okrajových oblastech a v době pauperizace velkomoravské materiální kultury, drženy (tezaurovány) i po více generací (cf. k tomu např. GALUŠKA 1996, 99). Současné bádání klade tyto honosné ve stříbře provedené exempláře spíše do staršího velkomoravského horizontu (GALUŠKA 1996, 97; CHORVÁTOVÁ 2004, 199-235; UNGERMAN 2005, 710 sq.), jistě však nelze vyloučit jejich přežívání a používání ani v mladších obdobích (podrobně a kriticky GALUŠKA 2013, 186 sq.). Týká se to kromě již zmíněné bubínkové náušnice (CHORVÁTOVÁ 2007, 97), jejíž jednotlivé varianty jsou známy jak z centrálních, tak i z venkovských hřbitovů (soupis cf. ROGANSKÝ 2009, 94-97), zejména stříbrných náušnic s oboustranným hrozníčkem a granulovaným uzlíčkem (M 14 a snad také i M 28, i když v tomto případě lze připustit, že může jít o dva exempláře s jednostranným hrozníčkem), zvláště však jejich varianty s oboustranným hrozníčkem a spodním obloučkem lemovaným filigránovými drátky s početnými paralelami na mnoha raně středověkých nekropolích (M 24, jeden kompletní a jeden poškozený kus bez hrozníčků). Zdá se, že stříbrnými ozdobami byly na svoji poslední pouť vybaveny především dospělé ženy (M 21 – adultus, 20/35 let, M24 – adultus, 30/40 let, M 14 – kostra se nedochovala, snad dvojhrob, M 28 – kostra se nedochovala, avšak rozměry hrobové jámy nasvědčují zralému jedinci). Zbývající okrasy uvedeného typu jsou vyhotoveny z bronzu, přičemž pár z dětského hrobu pod M 12 (infans I, 1,5/2 roky) má jednostranný hrozníček ukončený kuličkou zavěšen pomocí poutka na spodním obloučku, když jeho horní část, oddělená dvěma uzlíčky, je tordovaná; náleží k poměrně řídce se vyskytující variantě (totožné provedení nám není známo), kladené ponejvíce do vyspělého až pozdního velkomoravského horizontu (HRUBÝ 1955, 236-237; DOSTÁL 1966, 37; HANULIAK 2004, 165-166). Jednostranným kratším, původně snad pyramidálním hrozníčkem a granulovaným (?) uzlíčkem je charakterizován i pár z M 18 (juvenis, 14-18), z M 41 (infans I, 5-6) pak pochází varianta s oboustranným pyramidálním hrozníčkem nesoucím stopy zlacení.

5. 3. 2 KORÁLKY

Korálky byly jako součást výbavy zemřelých ženského pohlaví přítomny ve třech hrobech, vždy ještě s dalšími milodary (obr. 106). To představuje 6,6 % všech pohřbů na mohylníku, což sice není, i s přihlédnutím k periferní poloze lokality, právě mnoho, na druhé straně však odpovídá situaci na řadě jiných nekropolí uvedeného období (cf. STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ – UNGERMAN 2009, 136-138). Vezmeme-li pak v úvahu jen pohřby žen (25 pohřbených při pěti neurčitelných), dostáváme se k 12,5 procentům. V M 12 (infans I, 1,5-2 roky), doprovázel 2 korálky pár bronzových náušnic s jednoduchým hrozníčkem s kuličkou, zavěšeným na spodním oblouku. V M 18 (juvenis, 14-18 let) to bylo 5 korálků společně s dvojicí bronzových a dvojicí bronzových pozlacených náušnic a 5 štítkovými prsteny a konečně v M 43 (infans I, 0,5 roku) 3 korálky (z toho 1 zcela rozpadlý) v kontextu dvou bronzových náušnic a dvou keramických nádob.

Obr. 106. Stěbořice. Dislokace korálků a prstenů ve vztahu k tělu zesnulé.

Z celkem 10 korálků bylo 8 umístěno pod dolní čelistí v oblasti krku (M 18, M 43), zřejmě tedy jako součást regulérních náhrdelníků (?), pouze v M 12 ležely oba kusy vedle levé skráně zemřelého děvčátka; v takovýchto případech se proto někdy uvažuje i o možnosti vplétání korálku jako ozdob do vlasů, případně o jiné funkci (o jejich jiném použití HANULIAK 2004, 173-174, tam další odkazy; také STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ – UNGERMAN 2009, 137). Všechny exempláře – s výjimkou jediného – byly zhotoveny ze sklovité hmoty, a náleží tudíž k jednoznačně převažující skupině těchto okras nalézaných především na pohřebištích velkomoravské periody (DOSTÁL 1966, 45 sq.); s tím souvisí také způsob jejich výroby i výsledná podoba, jež patří k nejčastěji zaznamenávaným. Plná polovina stěbořických korálků je tak prezentována kotoučovitými formami z taženého skla převážně modré barvy a jejích odstínů, ojedinělé je tmavozelené zbarvení. Ne právě časté jsou typy s kovovým jádrem – železným anebo bronzovým; k těm můžeme přiřadit 4 zdejší korály vždy s bronzovou trubičkou: třikrát jsou zastoupeny soudkovité tvary, opět převážně tmavomodré barvy (M 12 a M18); u drobných světle zelených zlomků, z nichž jeden je spojen s bronzovou trubičkou, nelze původní vzhled zcela spolehlivě určit (M 43), dá se však předpokládat, že i v tomto případě šlo o totožně tvarovaný korálek.

K poměrně řídce se vyskytujícím náležejí hraněné korály z taženého skla (HRUBÝ 1955, 250; DOSTÁL 1966, 48-52), k nimž se hlásí válcovitý podélně žebrovaný a na průřezu šestilaločný korál světle zelené barvy (nejedná se o tzv. olivovitý korál) bez středové kovové trubičky. Analogie k uvedenému typu nacházíme ve výraznějším zastoupení pouze ve Starém Městě (hroby č. 2/51 – mj. s korálkem z foukaného skla a kotoučkovitým korálkem, dále s exempláři s bronzovými vložkami a kusy příčně členěnými společně s bronzovou pozlacenou náušnicí s hrozníčkem napodobujícím granulaci a stříbrnou náušnicí se 4 bubínky zdobenými granulací, č. 114-115/51 - mj. s šestistěnným puncovaným olověným závažím a bronzovou pozlacenou třmínkovou průvlečnou a č. 37/AZ – mj. s kotoučkovitými, spirálovitými a segmentovitými korálky i korálky s plastickými žebérky a párovými stříbrnými náušnicemi s klasovitými hrozníčky); skupina hraněných korálů (typ 3) byla autorem výzkumu řazena na základě datace doprovodného materiálu spíše až do počátku 10. věku (HRUBÝ 1955, 250), jakkoliv jejich výskyt v 9. století je podle našeho soudu rovněž možný. Tomu odpovídá i korálek s pěti podélnými žebérky zakomponovaný do náhrdelníku z hrobu č. 5 v Horních Kotvicích (celkem 18 jedinců včetně kusů z foukaného i mačkaného skla, kotoučovitých i s kovovým jádrem, to vše v kontextu s pěti stříbrnými hrozníčkovitými, košíčkovitými a sloupečkovitými náušnicemi) z klasického velkomoravského období (dle MAREŠOVÉ 1983, 105-109 až z poslední čtvrtiny 9. století). Jisté afinity vykazuje i podélně členěný korálek ze zelenkavého skla s červenou vnitřní výplní z hrobu č. 38 v Boleradicích, ovšem bez relevantních průvodních nálezů (POULÍK 1948, 155). Zmínit musíme i delší, zelený, na profilu rovněž šestilaločný, avšak nepravidelně olámaný exemplář z hrobu č. 940 v Mikulčicích-Žabníku (společně s kotoučovitým korálkem a korálkem s nataveným vláknem); poměrně velmi chudé, jen obtížně precizněji datovatelné pohřebiště venkovského rázu je tu řazeno do průběhu 9. století, když těžiště osídlení polohy je shledáváno až ve věku následujícím (KLANICA 1970, 49-50; BARTOŠKOVÁ – STLOUKAL 1985, 153-154; POLÁČEK – MAREK 2005, 177). Poněkud kratší, na průřezu osmilaločný světle zelený korál stejného typu pochází i z dolnorakouského Pitten, z hrobu č. 12 (mj. s kotoučovitým a příčně členěným dvousegmentovým korálkem, třemi bronzovými kroužkovitými náušnicemi, z nichž jedna je na dolním oblouku opatřena dutým profilovaným závěskem a zlomky bronzového hladkého prstenu, považovanými za slovanskou složku hmotné kultury zde pohřbívající komunity); doba používání nekropole je udávána od prvních desetiletí až do 70. let 9. století (FRIESINGER 1975-1977, 53-54, 103-107).

Z mladšího časového horizontu je uváděn identický korál z rozrušeného kostrového hrobu v Praze-Modřanech (společně s dalšími dvěma korálky, včetně jantarového a esovité záušnice o průměru 15 mm) s dovětkem, že jde o nález v Čechách ojedinělý (KRUMP-HANZLOVÁ 1965, 171; SLÁMA 1977, 112-114). Vcelku blízko stojí stěbořickému kusu i korály z průhledného bledě zeleného skla z hrobů č. 123 a zejména č. 718 ve slovenských Čakajovcích, kladených zcela jednoznačně a nepochybně do 10. století (esovité záušnice, lité bronzové gombíky a závěsky – REJHOLCOVÁ 1995, 64; HANULIAK – REJHOLCOVÁ 1999, 62). Je však příznačné, že na dalších rozsáhlých slovenských pohřebištích (např. Borovce či Prša II) s relativně značným počtem náhrdelníků (a korálů) nebyl námi sledovaný typ zaznamenán (STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ – PLŠKO 1997, 259-274; STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ 2004, 35-54).

Podaný přehled (jistě ne vyčerpávající), vzniklý na základě literatury, vcelku jednoznačně vypovídá, že výše uvedená skupina korálů je charakterizována válcovitým, podélně žebrovaným tělem, přičemž zářezy v počtu čtyř, šesti, osmi i deseti, mívají různou hloubku, což se odráží i v průměru středového otvoru, který je značně variabilní; materiál tvoří výhradně světlé zelenkavé sklo, příznačná je poměrně značná robustnost, kdy délka jednotlivých kusů dosahuje i více než 3,0 cm; je evidentní, že použité segmenty byly řezány či odsekávány (odlamovány) z delších tyčinek, o čemž svědčí ostré a někdy i roztřepené nepravidelné konce, v některých případech však celkem pečlivě zabroušené. Jejich výskyt je ve velkomoravském prostředí sporadický, vždy se nalezly toliko v hrobových celcích, a to – s výjimkou hrobu č. 718 v Čakajovcích – pouze v jednom exempláři a v doprovodu takových artefaktů (viz výše), jež dovolují jejich chronologické řazení v podstatě do průběhu celého 9. století a zcela jistě i do století desátého; poznamenejme, že relativně často jsou s nimi přítomni zástupci tzv.

veligradského šperku, zejména hrozníčkovité náušnice. Poněkud to koliduje s názorem vysloveným Š. Ungermanem (2005, 727, 740-741), který se touto skupinou skleněných korálů v souvislosti s šestihrannými prizmatickými korály zabýval jako jediný; nazývá je prizmatickými podélně žebrovanými, přisuzuje jim vysokou chronologickou citlivost a předpokládá, že byly v oběhu (stejně jako např. mozaikový typ) především v průběhu staršího velkomoravského horizontu (v tomto kontextu poukazuje na nálezy ze slovansko – avarských pohřebišť, např. ČILINSKÁ 1966, 161); v klasickém velkomoravském stupni je již pokládá za vyšlé z módy, třebaže připouští jejich používání i v tomto časovém úseku. Na tomto místě je však nezbytné podotknout, že by bylo nanejvýš žádoucí fyzicky porovnat všechny doposud známé korály sledovaného typu a rozhodnout, zda se přece jen nejedná (což je možné) o dvě časově, morfologicky i technologicky odlišné skupiny.

Mezi korálky, jež měla pohřbená mladá žena pod M 18, byl i jeden, který je zhotoven z ametystu uměle vybroušeného a vyleštěného do kapkovitého tvaru a opatřeného vnitřním podélným otvorem; za možné nejbližší naleziště tohoto polodrahokamu je považována jihozápadní Morava (Běchovice u Třebíče), případně Dolní Rakousko (Maissau). Kamenné korálky, ve velkomoravském období jen vzácně zastoupené, jsou pokládány za relativně pozdní složku jeho hmotné náplně, když výraznější výskyt je konstatován až v následujících časových úsecích (HRUBÝ 1955, 260; ŠIKULOVÁ 1958-1959, 132-137; DOSTÁL 1966, 54; KRUMP-HANZLOVÁ 1974, 67-68; REJHOLCOVÁ 1995, 67; HANULIAK – REJHOLCOVÁ 1999, 65). Pokud jde o užití ametystu k výrobě okras, je pak stěbořický korálek v našem hradištním prostředí naprostým solitérem, když nám není z tohoto období znám žádný šperk s komponentou vyhotovenou z uvedeného nerostu.

Z obecného pohledu nemají korálky – s výjimkou některých vybraných typů (cf. např. ANDREA 1973; UNGERMAN 2005, 722-727; 2006, 358-360) – zvláštní chronologickou citlivost, v oblasti sociální stratifikace lze však připomenout starší zjištění V. Hrubého (1955, 246; také STLOUKAL 1964, 108) o převaze dětských hrobů s korálky a nižší frekvenci jejich výskytu u dospělých, čemuž odpovídá i situace ve Stěbořicích. Na druhé straně není ovšem uvedené pozorování v souladu kupř. s nejnovějšími poznatky učiněnými při hodnocení slovenských raně středověkých nekropolí, kde zastoupení náhrdelníků u dětí a dospívajících je nižší než u dorostlé populace (HANULIAK 2004, 174).

5. 3. 3 PRSTENY

Prsteny jsou zastoupeny jednoduššími bronzovými plechovými formami a v počtu 8 dochovaných kusů byly přítomny ve třech ženských hrobech (obr. 106). Je charakteristické, že všechny byly identifikovány v oblasti prstů obou rukou pohřbených. Nejvíce – 5 exemplářů (2 na pravé ruce, 3 na levé) měla zesnulá, uložená v nejbohatším ženském hrobě (M 18) na celém mohylníku. Dva prsteny (1 na pravé ruce, 1 na levé) nosilo mladé děvče pod M 7, jeden zcela strávený malé děvčátko pod M 11a a jedním prstenem byly vybavena dospělá žena pod M 21; posledně jmenovaný šperk lze klasifikovat jako plechový páskový prsten s puncovanými okraji a pěti většími pukličkami po obvodu. Náleží do kategorie prostších okras, jež jsou zaznamenávány na řadě velkomoravských nekropolí, a předpokládá se, že jsou spíše charakteristické pro závěrečnou fázi jejich existence (DOSTÁL 1966, 56-57), jakkoliv se s nimi setkáváme průběžně v podstatě po celé 9. století, ale i v povelkomoravském horizontu (HANULIAK 2004, 176).

Zbývající štítkové formy zhotovené z jednoho kusu bronzového plechu reprezentují nejvíce rozšířené typy s kosočtverečným štítkem (pouze jediný je oválný), zdobeným ze spodní strany vybíjenými pukličkami a geometrickými řadami drobných bodů (podrobná klasifikace v katalogu). K nim opět nacházíme bohaté analogie nejen ve venkovském milieu, ale v celém širším podunajském kulturním okruhu a stále platí starší pozorování, že maximum jejich výskytu spadá do 2. půle 9. věku (POULÍK 1948, 51; HRUBÝ 1955, 267-270; DOSTÁL 1966, 58); také ony se však začínají objevovat mnohem dříve a vyznívají, stejně jako páskové tvary, až v průběhu 1. poloviny 10. století. Poukazuje se, že na Moravě vystupují nejčastěji, mimo jiné právě s náušnicemi se dvěma protilehlými bubínky anebo skleněnými gombíky, a to především na nekropolích necentrálního venkovského charakteru (KLANICA 1985, 532; 2006, 77-78). Není vyloučeno, že byly ženskou populací nošeny spíše příležitostně, a to v souvislosti s užitím svátečního kroje, v němž měly být také pochovány (FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 2008, 145).

Můžeme shrnout, že šperk je na mohylníku rozprostřen poměrně rovnoměrně, třebaže mírnou převahu ženských hrobů a tím i okras přece jen vidíme v jeho východní polovině, respektive jihovýchodní části; ve východním cípu jsou také pohřbeny některé dospělé ženy s ozdobami veligradského rázu, takže bychom mohli, i když se značnou ostražitostí, právě v těchto místech uvažovat o počátcích nekropole (zde, na samém okraji, je situován i bojovnický hrob č. 19 s charakteristickými, relativně starými ostruhami). Předpokládáme-li přežívání bubínkovitých i hrozníčkovitých náušnic ve stříbrném provedení hlouběji do mladšího horizontu, pak je dle našeho soudu přípustné směrovat dobu jejich uložení do země někam do průběhu 3. čtvrtiny 9. věku, snad do jejího závěru (?) a dále; v tomto čase se tedy začalo ve Stěbořicích nejspíše také pohřbívat. Náušnice se dvěma protilehlými kuličkami anebo některé typy bronzových hrozníčkovitých exemplářů a korálů naopak indikují, že ještě v závěru 9. či v samých počátcích 10. století sloužilo pohřebiště svému účelu. V úvodu této kapitoly jsme konstatovali, že z celkového počtu 25 hrobů s ženskými pohřby jich více než dvě třetiny obsahovalo jeden či více předmětů z kategorie šperk; to je poměrně vysoké zastoupení. Je evidentní, že nejlépe byly v tomto směru zaopatřeny dvě dívky či mladé ženy ve stáří juvenis (14 – 16 respektive 14 – 18 let), pochované pod M 7 a M 18,

což není v kontextu slovanských nekropolí 9. – 10. století věc až tak výjimečná. Interpretace tohoto jevu, tedy vzájemného vztahu mezi stářím pohřbených a četností i kvalitou milodarů, dávaná někdy v těchto případech do souvislosti s ještě nevdanými ženami a jejich tzv. posmrtnou svatbou (tak např. POLLEX 2003, 474-485 na základě rozboru mladohradištního pohřebiště v Penkunu – Totenhochzeit), byla však na bázi širších komparací zřejmě oprávněně odmítnuta, jakkoliv se připouští, že i tento aspekt mohl jistou omezenou roli hrát (VIGNATIOVÁ 1977-1978, 151); nicméně skladbu a pestrost hrobové výbavy jako odraz sociální struktury pochovávající komunity podmiňovala a určovala mnohem výrazněji jiná hlediska a jiná kritéria (BRATHER 2008, 474-485). Faktem pak zůstává, že jsme nepozorovali významnější rozdíly mezi množstvím a kvalitou doprovodného materiálu u zesnulých děvčátek stáří infans I a infans II na straně jedné a dospělými ženami adultus, respektive adultus/maturus na straně druhé. Snad jen u některých infans I (M 12 a M 42) můžeme konstatovat poněkud širší sortiment (náušnice, korálky, nádoby), naopak stříbrný šperk byl výhradně v hrobech starších žen (M 14?, M 21, M 24, M 28). Jde-li o náhodu (neznáme celkový rozsah pohřebiště) anebo signifikantní jev, nejsme schopni za současného stavu poznání posoudit. Spekulativně lze sice uvažovat v tom smyslu, že část zdejší femininní populace, narozené již v novém prostředí, mohla po své brzké smrti na svoji poslední cestu obdržet některé z okras (zcela výjimečně bronzových pozlacených), které si jejich matky přinesly z původní domoviny a ty si ponechaly jen cennější kusy, jistotu však samozřejmě nemáme; jedinými dalšími doplňky byly keramické nádoby (v osmi hrobech) a nože (ve třech hrobech), vyskytující se ve všech věkových kategoriích. Pokud jde o ženské pohřby bez jakýchkoliv nálezů, mohou být vykládány různými způsoby (např. nastavenými sociálními vztahy, dvojvěřím apod.), přičemž pominout nelze ani tu možnost, že by mohlo jít o příslušnice místní populace (?).

5. 4 VÝSTROJ

5. 4. 1 OSTRUHY A JEJICH GARNITURY

Ostruhy jako součást jezdecké výstroje, sloužící k pobízení a ovládání koně (změně směru a rychlosti, důležité zvláště v okamžiku, kdy měl jezdec zaneprázdněny obě ruce), byly určující složkou výbavy šesti bojovnických hrobů pod mohylami M 3 (35-50 let?), M 4 (15-25 let?), M 6 (35-50 let?), M 19 (20-35 let), M 36 (35-50 let) a M 40 (20-30 let), jež představují 13, 3 % všech zjištěných pohřbů a 40 % z mužských hrobů (obr. 107); téměř ve všech případech (s výjimkou M 3) je mimo jiné doprovázely i jejich více či méně kompletní upínací garnitury a kromě M 36 byly v oblasti kolen pohřbených zaznamenány i pozůstatky lýtkových vázání u jiných zesnulých nezjištěných. Veškeré, v různé míře poškozené exempláře reprezentují typ železných ostruh s ploténkovým ukončením ramen a byly vždy dislokovány v místě chodidel zemřelých (obr. 108).

Jsou tvarovány do podoby písmene U s tím, že jejich ramena mají povětšinou mírné, jen ojediněle širší parabolické rozevření (M 6). Výška včetně bodce vykazuje u relativně lépe měřitelných kusů následující hodnoty – 10,2 cm, 12,3 cm, 12,5 cm, 14,0 (?) cm a zastupují tedy jak subtilnější, tak i běžné standardní výrobky. Byly vykovány z železných prutů půloválného, výjimečně trojúhelníkového průřezu, když samotný bodec byl v jednom případě do maximálního vyklenutí těla vsazen zcela evidentně (M 19), dvakrát pravděpodobně (M 3, M 4) a třikrát byly ostruhy vyhotoveny z jednoho kusu železa (M 6, M 36, M 40); pouze jedenkrát bylo registrováno plastické zdobení ramének (M 19). Forma spíše kratšího bodce, pokud se dalo rozpoznat, byla dvojkónická (ta patrně převažovala), válcovitá, případně i jehlancovitá, avšak toliko ve dvou případech byl válcovitý bodec plasticky členěn (M 19, M 36).

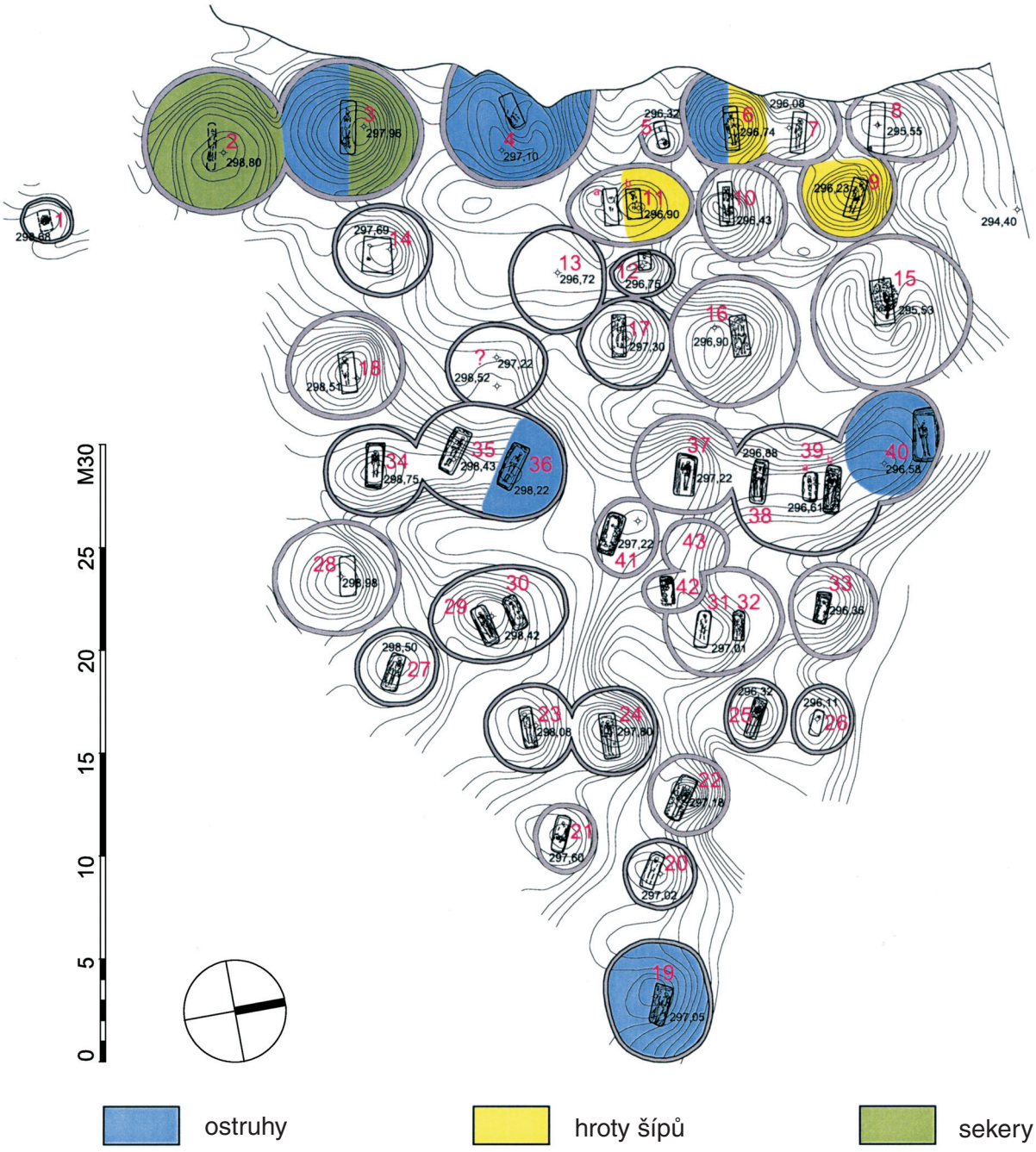
Jednoznačně převládal štítkový (lopatkovitý) vzhled plotének se třemi nýtky umístěnými v mělkém horizontálním žlábku, jedině ostruhy z M 19 měly ortogonálně utvářenou ploténku s dovnitř přehnutou a členěnou spodní hranou a ve žlábku jen dva nýtky. U některých ostruh pak tyto nýtky spočívaly na měděné (mosazné) podložce a byly obtočeny měděným (mosazným) tordovaným drátkem (M 36, M 40), u M 6 na lehce vyklenutých a nezdobených ploténkách však nejspíše absentovaly (?); je zřejmé, že většina z nich nesla dnes již jen obtížně čitelné zdobení (M 3, M 4, M 36, M 40). Nelze nepřipomenout, že na některých z ostruh se dochovaly zbytky textilií (M 3, M 4), na jiných pozůstatky petrifikované kůže, související s řemínky upínacích souprav (M 6, M 36).

Kompletnost těchto souprav (přezka, průvlečka, nákončí) byla v jednotlivých hrobech s ostruhami značně různorodá a nevyvážená. Tak v M 3 chyběly s výjimkou jednoho drobného nákončí (?) zcela, v M 4 byly zachyceny jen dvě průvlečky s neúplným rámečkem a oválným štítkem (tato forma je obecně nejčastěji zastoupena) s dekorem dvou podélných rýh; v M 6 byla evidována jedna přezka neúplná a jedna s obdélnou týlní destičkou, v níž byla upevněna průvlečka tvořená úzkým obdélným zachycovačem, a v M 19 byla vyzvednuta jedna přezka ve tvaru písmene D s neúplnou týlní destičkou, zvýrazněná šikmými zářezy a jedna poškozená průvlečka s plasticky členěným velmi úzkým štítkem, tedy použitou stejnou výzdobou, jakou nesla raménka ostruh. Rovněž v M 40 to byla jedna přezka s chybějící týlní destičkou a jedna průvlečka s oválným štítkem a obdélným rámečkem; ve všech uvedených případech jsme postrádali nákončí, obvyklou třetí součást soupravy. A tak jediný příklad, kdy byl nebožtík vybaven i kompletními párovými garniturami, představuje pohřeb pod M 36 se dvěma neúplnými přezkami ve tvaru písmene D, dvěma průvlečkami s poškozenými rámečky a oválnými štítky a dvěma štítkovými nákončími s rozštěpeným týlem; ty byly opatřeny, tak jako ploténky ostruh, třemi měděným (mosazným) tordovaným drátkem obtočenými nýtky v mělkém horizontálním žlábku, spočívajícími na měděné (mosazné) podložce.

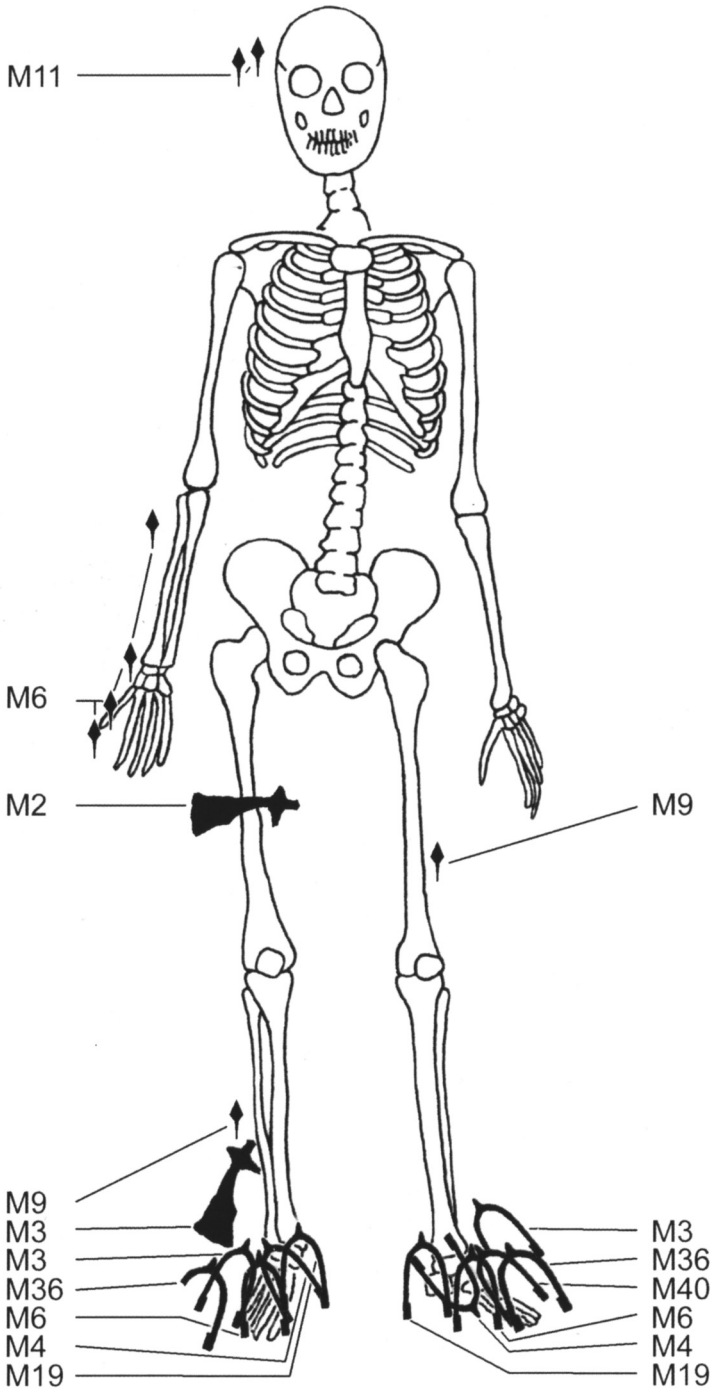
STĚBOŘICE - HÁJ

SLOVANSKÝ KOSTROVÝ MOHYLNÍK - VRSTEVNICOVÝ A PŮDORYSNÝ PLÁN (VRSTEVNICE PO 10 CM)

MOHYLY 1 - 8, ZKOUMÁNY V ROCE 1952
MOHYLY 9 - 18, ZKOUMÁNY V ROCE 1953
MOHYLY 19 - 28, ZKOUMÁNY V ROCE 1955
MOHYLY 29 - 43, ZKOUMÁNY V ROCE 1961

Obr. 107. Stěbořice. Mohyly s ostruhami (modrá), hroty šípů (žlutá) a sekerami (zelená).

Obr. 108. Stěbořice. Dislokace ostruh, seker a hrotů šípů ve vztahu k tělu zesnulého.

Zdá se být nepochybné, že scházející součásti jednotlivých souprav nejsou ve většině případů zapříčiněny jejich totální destrukcí v nevyhovujících půdních podmínkách anebo chybnou exkavací, nýbrž skutečností, že je pozůstalí do hrobu prostě nevložili (cf. např. pro Horní Kotvice MAREŠOVÁ 1983, 96-97, pro Čakajovce HANULIAK 2004, 152). O tom, proč se tak dělo, proč byl jejich výběr takový, jaký byl, však můžeme pouze spekulovat (např. přítomnost jen samo o sobě obtížně využitelných průvleček v M 4, zabraňujících uvolnění zapnutého řemene); případné vyšší stáří pohřbených a s tím kupř. uvažované dlouhodobější užívání souprav vedoucí k jejich opotřebování anebo ztrátě, v tom nejspíše zásadní roli nehrálo. Lze ovšem připustit, že byla v praxi, především mimo ústřední lokality (?), akcentována jen nejdůležitější část garnitury – přezka se záchytnou týlní destičkou, když zbývající dvě složky (průvlečka a nákončí) nebyly k upevnění ostruhy na nohu jezdce nezbytně nutné (také GALUŠKA 2012, 98).

Z chronologického hlediska patří ostruhy k těm citlivějším předmětům, u kterých je možno poměrně spolehlivě sledovat zřetelnou vývojovou linii proměnnou v čase. Vcelku jednoznačně indikují příslušnost k privilegované vrstvě, třebaže ne všichni jimi vybavení jedinci museli a priori náležet přímo k jezdecké elitě. O jejich podrobné typologické třídění a časové zařazení se pokoušela již řada badatelů, takže máme k dispozici různé modely z odlišných částí evropského kontinentu, včetně relativně bohatého srovnávacího materiálu. Pro raně středověkou periodu, zvláště pro námi sledované velkomoravské období, je v našem prostředí stále využíván především systém V. Hrubého (1955, 182-190), z něhož svým způsobem vychází i třídění B. Dostála (1966, 74-77), A. Ruttkaye (1976, 344-352; 1982, 165-198) i B. Kavánové (1976) a také klasifikace vypracovaná na základě sídlištních nálezů D. Bialekovou (1977, 103-160).

Stěbořické ostruhy nevybočují z rámce dosud popsaných a zhodnocených exemplářů a známe pro ně relativně věrné analogie jak z pohřebišť centrálního charakteru, tak i z venkovských nekropolí, dílem i depotů a sídlištních nálezů, a to i z okrajových či periferních zón mojmírovské državy. Prezentují tedy poměrně běžný typ raně středověkých (velkomoravských) ostruh se třemi horizontálně umístěnými nýtky (nezřídka obtočenými filigránovými věnečky) zpravidla ve žlábku koncové ploténky; ta může být, jak již řečeno, buď hladká a nezdobená, anebo různým způsobem plasticky členěná, plátovaná i tauzovaná. Z formálního zřetele tudíž odpovídají Hrubého typu IA (HRUBÝ 1955, 184-187, především 2. a 3. čtvrtina 9. století), Dostálovu typu IA (DOSTÁL 1966, 74-75, připouští celé 9. století s přesahem do následujícího věku), Ruttkayově skupině A, typu 2, respektive typu IV (RUTTKAY 1976, 346; 1982, 177, zejména první tři čtvrtiny 9. věku), Kavánové typu II B, když vyloučit nelze ani typ II A (KAVÁNOVÁ 1976, 28-32, starší a střední velkomoravský horizont; 2003, 252) a Bialekové typu IV A (BIALEKOVÁ 1977, 132-133, spíše 1. polovina 9. století s vyzněním v jeho druhé půli). Z podané rekapitulace je zřejmé, že dosavadní chronologické řazení sledovaných ostruh se ponejvíce pohybuje v rozmezí prvních tří čtvrtin 9. věku, pouze B. Dostál (1966, 74-75; 1975, 193) připouští i mladší datáci a přežívání až do počátku století desátého. Některé pozdější práce hodnotící uvedený typ ostruh (výrobu a užití) z pohřebišť i sídlišť se povětšinou spíše drží převažujícího klasického, výše uvedeného vročení (pro Čechy např. PROFANTOVÁ 1994, 79-83; 2003, 59-68; pro Slovensko HANULIAK 2004, 150-152, i když např. REJHOLCOVÁ 1995, 53 uvažuje v Čakajovcích již o 1. třetině 9. věku; pro Moravu dosti striktně na samý počátek 9. století pak i MAREŠOVÁ 1983, 93-94; tradičně VIGNATIOVÁ 1992, 64-65; GALUŠKA 1996, 105 a další).

V poslední době, zejména v souvislosti s chronologií dvou svým způsobem klíčových mikulčických hřbitovů – pohřebišť u 6. kostela a trojlodní baziliky (3. kostel) – byla mimo jiné posuzována i úloha ostruh s páskovými rameny a ostruh typu Biskupija – Crkvina a autoři se přirozeně nemohli nedotknout i námi hodnoceného typu (PROFANTOVÁ 2003; KOŠTA 2008; KAVÁNOVÁ 2012). Právě u dvouapsidové rotundy (6. kostel) byly ostruhy s ploténkou a třemi nýtky v horizontálním žlábku, stejně jako např. u 2. mikulčického kostela anebo nekropole na Pohansku u Břeclavi (kde jednoznačně převažují – dochovány v 16 hrobech, KALOUSEK 1971, stejně tak na zdejším jižním předhradí, VIGNATIOVÁ 1992, 64-65), nejčastěji zastoupenou formou a jsou tu považovány po určitou dobu za paralelně jdoucí s páskovými tvary případně za mladší, než jsou ony (PROFANTOVÁ 2003, 59). Proti takovému výkladu, i s odvoláním zejména na situaci u 2. mikulčického kostela, se postavil J. Košta (2008, 277-296), který se naopak snažil dovodit, že páskové ostruhy nelze označit za starší než ostruhy s řadou nýtků příčnou k rameni; pokládá je buď za časově synchronní, anebo mladší (také KLANICA 2006, 48, 57-58; výjimečně se společně vyskytují např. i v depotech – BARTOŠKOVÁ 1986, 85-86; Klášťov – nepublikováno). Vcelku oprávněně však položil primární výskyt ostruh Hrubý IA či Bialeková IV k polovině 9. věku a jejich maximální rozkvět pak do průběhu jeho 2. poloviny až počátku 10. století. Třebaže názor o pozdním výskytu páskových ostruh ve smyslu podání J. Košty relativizovala na základě rozboru poměrů pohřbených zejména u jižní zdi baziliky, kde náleží společně s bojovnickými hroby opatřenými ostruhami se dvěma řadami vertikálně umístěných nýtů na ploténce (typ Biskupija – Crkvina, k jeho chronologickému rámci KOUŘIL 2005, 89) ke zřejmě nejstaršímu horizontu B. Kavánová (2012, 169-184; také UNGERMAN – KAVÁNOVÁ 2010, 80-82), výše naznačené časové postavení ostruh se třemi nýtky ve žlábku nezpochybnila[2].

2 K posouzení postavení páskových ostruh bude nezbytné věnovat pozornost i dalším mikulčickým hrobům vybaveným tímto typem ostruh, totiž pohřebišti mezi palácem a 4. kostelem a prostoru severozápadně od této církevní stavby (minimálně 7 hrobů),

Ty zde byly podle probíhajícího rozboru nalezeny ovšem jen v 10 mužských hrobech (v dalších dvou případech si nejsme zcela jisti) z celkového počtu 59 pohřbů s ostruhami, a to většinou ve stratigraficky mladších pozicích ve východní části (s jedinou výjimkou) nekropole (cf. také KAVÁNOVÁ – ŠMERDA 2010, 153-158; UNGERMAN – KAVÁNOVÁ 2010, 80-83); jen na okraj podotkněme, že zcela kupř. chybí na pohřebišti u 9. kostela (MĚŘÍNSKÝ 2005, 133). Předpokládáme-li, že se u trojlodní baziliky začalo pohřbívat v období kolem poloviny či v průběhu 2. čtvrtiny 9. století, pak jednoznačně, společně s vyššími exempláři zpravidla s lopatkovitě formovanými koncovými destičkami se dvěma nýty proti sobě, zastupují typ relativně hojně frekventovaný především právě v průběhu 2. půle 9. věku a snad i o něco později s tím, že tu nejspíše kulminovaly v jeho 3. čtvrtině; jejich dlouhodobé užívání ostatně dokládá např. i situace u 7. kostela (KOUŘIL 2010, 60) a obdobný stav byl naznačen také na pohřebišti ve Starém Městě-Na valách (CHORVÁTOVÁ 2004, 221-227, zejm. 225). Na jejich počátku zřejmě stály výstavní kusy, jaké známe např. z hrobů č. 44 a 232 od 2. kostela anebo z hrobu č. 100 od kostela šestého v Mikulčicích, ale i z jiných lokalit (POULÍK 1957, 326; KAVÁNOVÁ 1976; PROFANTOVÁ 2003). Poznamenejme, že tyto ostruhy jsou také charakteristické pro celou řadu venkovských hřbitovů včetně mohylníků (Bošovice, Břeclav-Poštorná, Rudimov, Slížany, Vranovice apod.), ale i rozsáhlejších, relativně bohatých nekropolí (Přerov-Chromečkova zahrada, Olomouc-Slavonín, DOSTÁL 1966, 74-75; KAVÁNOVÁ – VITULA 1990, 340; GALUŠKA 2000, 185-197; KOUŘIL 2001, 62-63). Kupříkladu na pohřebištích v Rajhradě a Rajhradicích představovaly v podstatě jediný typ zde se vyskytujících ostruh (STAŇA 2006), to stejné platí i pro rozsáhlou nekropoli sběrného charakteru dolnověstonickou, kde byly v jede-

dále poloze „Kostelisko“, v zázemí pak Josefovu, Prušánkám a zřejmě i některým vzdálenějším lokalitám (Přerov). Z tohoto pohledu je významný i nedávno publikovaný pár železných páskových ostruh s krátkým zašpičatělým bodcem, tauzií zdobenými (x – motiv), půlkruhovitě zakončenými raménky se třemi horizontálně umístěnými nýtky obtočenými filigránovým drátkem a kompletními garniturami od Hadriánova kostela v Blatnohradu-Várszigetu; společně ze zlatého plechu zhotoveným nezdobeným „melounovitým“ gombíkem a dalšími dvěma stříbrnými s plastickým vyobrazením ptáčka na puncovaném pozadí, náležely k výbavě chlapce pohřbeného v nejspodnější vrstvě hrobů jižně od této sakrální stavby (SZÖKE 2010, 580; 2010a, 43 vyobrazuje i další páskovou ostruhu stejné varianty z téže lokality, avšak poškozenou a méně honosnou, bez jakýchkoliv bližších údajů). Podotkněme, že zlaté „melounovité“ gombíky (nebo také gombíky s hladkým vertikálně žebrovaným povrchem) byly např. nalezeny i v prestižních pohřbech v trojlodní bazilice (č. 580 mimo jiné i s mečem archaické konstrukce, k výbavě KLANICA 2007, 53-57; KOŠTA 2005, 172) a u její severní stěny (č. 425, společně s mečem kombinovaného typu Giebig 8/Petersen N s dobou výskytu především v průběhu 2. půle 9. století, nedochovanými ostruhami a dvěma noži, KOŠTA 2005, 168); obě ozdoby byly vyrobeny z relativně vysoce kvalitní slitiny s vysokým obsahem zlata (KAVÁNOVÁ 2009, 131). Také v Uherském Hradišti-Sadech byly součástí hrobové výbavy pohřbených jak v interiéru sakrálního komplexu (č. 19/59, chlapec, tři gombíky + kování rakve), tak i vně západní přístavby (č. 173/59, malé děvčátko, dva gombíky v doprovodu čtyř rozpadlých stříbrných a dvou zlatých hrozníčkovitých náušnic, tří stříbrných korálů zdobených filigránem, zlomku pozlaceného bronzového plíšku a železného nože) a oba pohřby jsou kladeny do 3. čtvrtiny 9. věku (GALUŠKA 1996, 100). Další tři stejné exempláře pocházejí i ze Starého Města – pohřebiště Na valách (hroby č. 50/50, muž cca 30 let, nůž, čtyři rozpadlé ostruhy, u dvou ortogonální ploténky – zřejmě typ VB dle klasifikace Bialekové, dvě přezky a dvě nákončí podkolenního vázání, bronzové rámečkové kování s průvlečkou; č. 51/50, dívka cca 15 let, dvě zlaté hrozníčkovité náušnice, nůž; č. 78/48, malé děvčátko, dva nože; HRUBÝ 1955, 213, 422, 473-474; GALUŠKA 1996, 100, 134, 136). L. Galuška (1996, 100) v této souvislosti upozorňuje na skutečnost, že původ těchto gombíků je hledán v okruhu byzantského uměleckého řemesla a jejich omezený výskyt dává do spojitosti s příchodem byzantské misie; naproti tomu E. Pavlovičová (1996, 108) je vcelku jednoznačně, včetně kusů ve stříbrném, bronzovém či pozlaceném provedení (?), řadí do staršího velkomoravského horizontu, avšak tvar i provedení těchto nezlatých knoflíků jsou přece jen poněkud odlišné od zlaté varianty, i když ne ve všech případech – srv. např. pozlacené kusy z hrobu č. 209/59 ze sadské výšiny. Naposledy se ke sledovanému typu knoflíků vyslovil J. Košta, s jehož pohledem, že je lze klást především do období kolem poloviny a po polovině 9. věku (výjimečně i dříve), se víceméně ztotožňujeme (KOŠTA – HOŠEK 2008, 195-198). Takto v podstatě o něco dříve uvažoval i Š. Ungerman (2005, 714), který je směroval ještě hlouběji v rámci 1. půle 9. věku. Dodejme, že se skutečně jen v malém počtu objevují toliko na obou centrálních moravských lokalitách (Staré Město – Uherské Hradiště, Mikulčice) a nyní i v aglomeraci stejného významu v Zalaváru. Je symptomatické, že relativně často, zpravidla umístěny v oblasti dolní čelisti, jsou součástí výbavy hrobů malých dětí obojího pohlaví i mladistvých a nepochybně (vedle možných jiných funkcí) symbolizují výlučné, již dědičné postavení pohřbených na společenském žebříčku (cf. např. CHORVÁTOVÁ 2008a, 213-215). Pokud jde o gombíky s motivem ptáčka, jsou poměrně vzácné. Uvedený výzdobný námět byl na pohřebištích v jádru mojmírovského státu zaznamenán jen v nemnoha případech (cf. CHORVÁTOVÁ 2008, 159; GALUŠKA 2006, 167-173; 2008, 164-165; k původu a významu tohoto motivu KLANICA 1991, 181-193) vždy na puncovaném pozadí. V současnosti převládá mínění, že takto zdobené exempláře náleží k nejstarším formám tepaných gombíků, a uvažuje se o jejich primárním výskytu již někdy v počátcích 9. věku (CHORVÁTOVÁ 2007, 85 sq.; 2008, 165; také PAVLOVIČOVÁ 1996, 108); v rámci takto zdobených přívěsků náleží oba zalavárské kusy k těm méně často zastoupeným, u nichž je ptáček zobrazen v poloze vzhůru nohama (např. Staré Město-Špitálky, Mikulčice, Pohansko u Břeclavi). Můžeme-li se tedy závěrem této krátké úvahy na základě uvedených skutečností vyslovit k dataci dětského pohřbu z Várszigetu, jsme toho názoru, že časový úsek kolem poloviny nebo spíše ještě možná před polovinou 9. století je nejpravděpodobnější dobou jeho uložení do země, k čemuž se ostatně (polovina respektive 2. třetina 9. století) kloní i B. M. Szöke (2008, 49; 2010a, 42).

nácti, převážně bohatě vybavených bojovnických hrobech zastoupeny právě jen ostruhy se třemi nýtky v příčném žlábku, ovšem bez jakékoliv výzdoby, a autor se zdůvodněně vyslovuje pro jejich dataci i do mladšího velkomoravského stupně, případně i dále (UNGERMAN 2005a, 213-214, 217); v této souvislosti doplňme, že naopak ze čtyř zkoumaných hřbitovů v Prušánkách (1, 2) a Nechvalíně (1, 2) byly přítomny pouze na druhém nechvalínském pohřebišti (KLANICA 2006, 48). V nezanedbatelném počtu jsou známy i z hradiska Starých Zámků u Líšně (většinou nepublikovány), na hradisku sv. Hypolita ve Znojmě-Hradišti pak byly jediným typem ostruh prozatím zjištěným ve zdejších bojovnických hrobech etapovitě zkoumaného pohřebiště (KLÍMA 2004, 187; v tisku).

Nečetné a dosti poškozené české nálezy (Mělník, Libice, Vlastislav, Benátky u Litomyšle) jsou povětšinou spojovány s průběhem 1. poloviny, respektive prvních tří čtvrtin 9. století (PROFANTOVÁ 1994, 79-83). Z přilehlého dolnorakouského území můžeme poukázat na ojedinělý výskyt na venkovských pohřebištích (např. Hohenau a. d. March, FRIESINGER 1975-1977, 11), více jich pochází ze známého a dlouhodobě zkoumaného hradiska Gars v Pokampí, kde jsou v podstatě rovněž jediným typem ostruh zde zjištěných; byly tu zaznamenány ve čtyřech bojovnických hrobech, mimo jiné společně s mečem typu Y a zejména subtilní sekerou (fokošem) jednoznačně nomádského původu a jejich datace do závěru 9. století je naprosto oprávněná (cf. FRIESINGER 1965, 50; FRIESINGER H. und I. 1991,18; SZAMEIT 1995, 277; NOWOTNY 2013, 441-448; v tisku). Zcela sporadicky vystupují rovněž v bavorském prostoru, a to především v zónách osídlených slovanským etnikem (Pfofeld, Staffelstein, PÖLLATH 2002 I, 161; III, 122, 149; IV, tab. 26), jinak tento typ ostruh z říše Karolingů neznáme (např. GABRIEL 1981, 245-258; 1988, 110-116; KLEEMANN 2002, 126-129; KIND 2007, 543-612).

Mimo naddunajský prostor jsou v nevelkém počtu zaznamenány ze Slovinska, kde jsou kladeny široce do 9. až počátku 10. věku (zejména Ptujský hrad, KOROŠEC 1983, 37-43; 1999, 117; BITENC – KNIFIC 2001, 96, 104 – často s plasticky zdobenými raménky, bodcem i průvlečkami), de facto je však postrádáme z chorvatského teritoria (PETRINEC 2009, 192-203). V Panonii, kde jsou ostruhy a jejich garnitury v hrobech obecně vcelku vzácnější a svázané povýtce s 2. a 3. třetinou 9. století (KOUŘIL 2001a, 246; MÜLLER 2010, 230; SZÖKE 2008, 49; 2011, 530), lze kupř. poukázat na lokality Zalavár (SÓS 1963, 64-65, 263; SZÖKE 2010, 561-580; 2010a, 43), Garabonc-Ófalu (SZÖKE 2011, 512) a snad i Sopronkőhidu (TÖRÖK 1973, 108)[3].

Vcelku zřetelná unifikace a značné geografické rozšíření sledovaných ostruh nasvědčují jejich poměrně masové produkci, zřejmě v centrálně pracující dílně či dílnách (a to honosných i běžných výrobků), třebaže nelze vyloučit, že jednodušší nezdobené kusy mohly být produkovány i místními řemeslníky mimo ústředí[4]. Tato skutečnost tak mimo jiné otevírá i celou řadu otázek týkajících se nejen organizace samotných branných sil, zejména pak jezdecké složky velkomoravské elity, ale i s tím spojenou problematiku distribuce moci, teritoriální správy, programového záboru nových oblastí apod. (cf. KOUŘIL 2004, 70-71).

Vraťme se však ke stěbořickým nálezům. Stručný nástin napověděl, že především 2. polovina 9. centenia (respektive 3. čtvrtina tohoto věku – zejména kusy s kratším bodcem) byla velmi pravděpodobně obdobím největšího rozkvětu zpravidla z jednoho kusu vykovaných ostruh opatřených ploténkou se třemi nýtky v horizontálním žlábku, které – jak se zdá – na velkomoravských nekropolích v tomto časovém úseku, zejména v centrálních oblastech, převažují a tvoří významnou, specifickou skupinu užívaných ostruh (BIALEKOVÁ 1977, 133-134; HANULIAK 2004, 150-152); přítomny jsou rovněž v omezeném počtu na lokalitách českých, bavorských[5], slovinských, dolnorakouských i západomaďarských. Víme rovněž, že na zdejším mohylníku nebyl zaznamenán žádný jiný typ této jezdecké výstroje, jejž bychom mohli na základě současných znalostí eventuálně považovat za starší, současný anebo mladší. Z posuzovaného souboru však stojí za pozornost zvláště kvalitně vyhotovené ostruhy pohřbeného pod M 19 se vsazovaným, plasticky členěným bodcem, stejně provedenými raménky (i průvlečkou upínacích řemínků) a kvadratickou ploténkou s dovnitř přehnutým a členěným spodním okrajem, opatřenou dvěma nýtky; totožným způsobem jako ploténky bylo zpracováno i nákončí podkolenního vázání a taktéž příslušná drobná třmínková průvlečka nese na úzké čelní straně shodné reliéfní ztvárnění jako vlastní ostruha. Uvedeným způsobem zhotovené ploténky, vždy však se třemi nýtky, nejsou příliš časté, stejně jako celoplošné plastické zdobení ramének a bodce (cf. např. profesionálně zhotovenou ostruhu z Vyšného Kubína, ŠALKOVSKÝ 2011, 80-81), které se v poněkud výraznějším provedení uplatňuje i na některých železných a bronzových háčkovitých ostruhách (např. Mikulčice, Staré Zámky, Olomouc; pro polské nálezy cf. ŻAK – MAĆKOWIAK-KOTKOWSKA 1988), případně i ostruhách s očky (STEIN 1967, 26-30, 85-87) anebo ostruhách s raménky ukončenými pravoúhlým rámečkem a pevnou přezkou (KOUŘIL 2001a, 241-255, tam rele-

3 Ostruhy tohoto typu uváděné D. Bialekovou (1977, 134) z některých lokalit bosenských, chorvatských, korutanských i slovinských však nelze takto traktovat.

4 Názor, že ostruhy s ploténkami a nýtky byly na Moravě v 9. století zhotovovány zřejmě cizími řemeslníky (BRATHER 2001, 300), je snad s otazníkem přípustný pro období počáteční produkce, lze si však jen těžko představit, že by tomu tak bylo i po několik dalších desetiletí jejich masové výroby.

5 R. Pöllath (2002 I, 166) upozorňuje, že ostruhy s ploténkami a nýtky se táhnou v poměrně úzkém pásu od Šlesvicka-Holštýnska přes Durynsko až k Řeznu.

vantní literatura). Má se za to, že plastické zdobení bodce, ramének i plotének vychází z karolinského prostředí, z karolinských tradic (KIND 2002, 289) a např. v chorvatském milieu se uplatňuje (a to i na garniturách) převážně v závěru 8. a v 1. půli 9. století (PETRINEC 2009, 192-203); stejně tak byly zdobeny i některé třmeny (např. pro slovinské nálezy KARO 2004, 165-173). Plasticky provedené průvlečky (vývalkovité členění) upínacího vázání jsou z Moravy i Slovenska poměrně velmi vzácné. D. Bialeková (1977, 138-140), která je řadí k typu IA, je jednoznačně klade do 1. poloviny 9. věku a poukazuje na sídlištní nálezy z Pobedimi a Mikulčic, především však na dva hrobové celky z Pohanska u Břeclavi, patřící ke staršímu horizontu; v obou případech tvořily doprovod ostruhám se třemi nýtky, třebaže pár z hrobu 24 měl již poměrně vyspělý, delší bodec (KALOUSEK 1971, 29-30, 36-37).

Totožně ztvárněné ploténky jako v M 19 byly tedy zaznamenány ve čtyřech případech na hradisku v Pobedimi, vždy s příčně členěným bodcem (BIALEKOVÁ 1977, 132). Pár takových ostruh, ovšem s nečleněným bodcem, doprovázených neúplnou přezkou a nožem, byl vyzvednut i z hrobu č. 143 v Olomouci-Slavoníně (KOUŘIL 2001, 62-63). Poměrně věrná analogie s plasticky zdobenými raménky i (vsazovaným?) bodcem pochází také ze zahloubené chaty na hradisku Starých Zámcích (PROCHÁZKA – WIHODA – ZAPLETALOVÁ 2011, 471). Snad by mohly k této variantě přináležet i některé z exemplářů znojemských (viz výše), avšak stav jejich dochování nedovoluje před laboratorním ošetřením vyslovit jednoznačný soud (KLÍMA v tisku uvádí páry ze tří hrobů); jiné přesnější paralely se nám prozatím nepodařilo zjistit. Vzhledem ke kratšímu, členěnému a vsazovanému bodci, plastické výzdobě vlastních ostruh i pozůstatků garnitur včetně podkolenního kování, umístění mohyly s pohřbeným (muž 20 – 35 let) na samém východním okraji (začátku?) pohřebiště, bychom eventuálně mohli tento hrob řadit k nejstarším a uvažovat o vzniku ostruh někdy kolem či po polovině 9. věku. Do průběhu 3. třetiny 9. století s možným přesahem do století 10. pak řadíme ostatní stěbořické páry, čemuž neodporuje rozbor a časové vročení dalších kategorií památek hmotné kultury, zejména šperku a keramických artefaktů.

5. 4. 2 PODKOLENNÍ VÁZÁNÍ

Pozůstatky podkolenních (lýtkových) vázání ve formě kování řemínků se na raně středověkých nekropolích severně od středního Dunaje nejčastěji vyskytují především na moravských lokalitách. Jsou výhradně součástí mužských bojovnických hrobů, jakkoliv víme, že v západním prostředí, zvláště v merovejském období, je používala i femininní složka populace (např. CLAUSS 1982, 54-88 rozeznává 3 základní způsoby nošení s několika variantami a jednu zvláštní formu; LOSERT – PLETERSKI 2003, 289-294). Nejsou tam však patrně přímým antickým (římským) dědictvím, nýbrž samostatným produktem vývoje odívání germánských kmenů (SIEGMUND 1996, 691-693)[6]. Moravské výrobky velmi pravděpodobně vycházejí z merovejských, respektive karolinských předloh (pokud se výjimečně nejedná o přímé importy kusů z drahých a barevných kovů), známých z říšského území v této časové periodě povýtce již jen z ikonografických, případně i písemných pramenů a zřejmě v tomto případě kopírují způsob oblékání francké elity (MÜLLER 2003, zejm. 71-74). Účelem lýtkových vázání bylo křížovým způsobem zpevnit prostor mezi koleny a vlastní obuví, ať už se jednalo o omotání kalhot, ovinovaček, náholenic apod.

Jak jsme konstatovali, byly ve Stěbořicích kovové prvky podkolenních vázání (či jejich torza) součástí výbavy výlučně mužských bojovnických hrobů s ostruhami, popřípadě i dalšími atributy (sekery, hroty šípů), signalizujícími výjimečné postavení jejich nositelů jako svobodných mužů a válečníků (M 3, M 4, M 6, M 19, M 40); chyběly pouze v jednom případě (M 36). Vždy byly provedeny v železe, dislokovány jednoznačně v oblasti kolen a jen výjimečně zdobeny, třebaže nemůžeme vyloučit, že jednoduché dekorativní motivy mohly být u některých artefaktů pokročilou korozí zničeny; tak v M 3 nesl oválný štítek průvlečky dvě podélné rýhy, v M 6 byl oválný rámeček přezky v pravidelných intervalech rýhován a v M 19, jak již zmíněno, byl štítek průvlečky vývalkovitě členěn a nákončí na spodním okraji plasticky formováno. V plné sestavě (přezka, průvlečka, nákončí) byla kování zjištěna u obou kolen pohřbeného pod M 6 a dále u levých kolen bojovníků pod M 3 a M 19. V ostatních případech kompletnosti garnitur scházel některý z jeho členů, nejčastěji však nákončí, jindy byly naopak přítomny u jednoho kolene dvě přezky nestejného tvaru a dvě totožné průvlečky možná přináležející garniturám ostruh (?; M 3), u M 4 to pak byla jedna jediná, navíc neúplná přezka, zastupující jako solitér tento typ výstroje, u M 40 dvě přezky a jedna průvlečka; zdá se, že rozdílného provedení byly i přezky u kolen pohřbeného pod M 6. Plně platí to, co bylo řečeno o upínacích soupravách ostruh, že totiž kování lýtkových vázání nebyla zemřelým do hrobů dávána v úplnosti, ať už z jakýchkoliv důvodů (cf. výše). Pokud jde o tvar přezek, převládají v nálezovém fondu oválné až kruhové formy s trnem a obdélnou týlní destičkou, když dále jsou zastoupeny exempláře ve tvaru písmene D, zpravidla týlní destičku postrádající. Průvlečky, s výjimkou M 19, mají oválný, lehce vyklenutý štítek a jejich rámečky mají převážně ortogonální podobu. Nákončí, opět mimo M 19, pak výlučně štítkový tvar se 3 – 4 horizontálně umístěnými nýtky a spíše ojediněle rozštěpeným týlem. Především na moravských a slovenských lokali-

6 Autor kromě jiného na základě písemných pramenů dokládá, že např. langobardská lýtková vázání byla bílá, kdežto francká červená; byl-li případně jistý barevný rozdíl v použitých vázáních i v našich podmínkách a měl-li eventuálně nějaký význam, nám z pochopitelných důvodů uniká. Starší literatura ovšem upozorňuje, že podkolenní vázání používala i stará římská nobilita (PAULSEN 1967, 55).

tách pro ně nacházíme řadu obdob a afinit, přičemž nejbližší analogii poskytl výpravný hrob na nedalekém Hradci nad Moravicí, kde byl nebožtík mimo jiné vybaven i lýtkovými pravděpodobně nezdobenými garniturami, z nichž se nejlépe dochovala přezka lichoběžníkovitého tvaru s obdélnou týlní destičkou a pevně připevněnou oválnou průvlečkou (KOUŘIL 2004, 58, 70).

5. 4. 3 PŘEZKY

Kromě přezek, souvisejících s upínacími soupravami ostruh a podkolenních vázání, byly další tři kusy zaznamenány v prostoru pánve nebo v její blízkosti u pohřbených mužského pohlaví. Tak v M 9 ne zcela zachovalá přezka s původně zřejmě ortogonálním rámečkem s trnem a bez týlní destičky zabezpečovala společně s úzkým páskovým kováním plátěný váček, v němž byla uložena ocílka, křesací kameny, nůž a možná i plochý listovitý hrot. Tutéž funkci měla patrně i poměrně malá přezka s oválným rámečkem s trnem a obdélnou týlní destičkou z vícekráte zmíněného bojovnického hrobu M 36 (nůž, šídlo?) a jistě také v dalším mužském hrobu pod M 25 objevená oválná přezka s trnem se zbytky tkaniny, která tu ovšem představovala jediný hrobový nález. Spíše za vrcholně středověkou záležitost pak považujeme velmi dobře zachovalou přezku s trapezoidním rámečkem, záchytným trnem a kruhovou týlní destičkou z pláště mohyly M 7, doprovázenou časově odpovídající keramikou.

5. 5 MILITARIA

Militaria kupodivu nemají na stěbořickém mohylníku právě vysoké zastoupení a jsou reprezentována toliko dvěma sekerami (M 2, M 3) a osmi hroty střel luku (M 6, M 9, M 11b); s výjimkou posledně dvou jmenovaných mohyl byly vždy součástí výbavy jasně profilovaných bojovnických hrobů (obr. 107).

5. 5. 1 SEKERY

Obě sekery, uložené podél pravé dolní končetiny pochovaných (obr. 108), náleží ke klasickým velkomoravským bradaticím s vyklenutým ostřím, podseknutou bradou, vykrojeným tělem, úzkým obdélným týlem a šikmým násadním otvorem s delšími ostny pro uchycení topůrka; v něm byly zjištěny pozůstatky houževnatých a pružných dřev – jasanu ztepilého (M 2) a habru obecného (M 3). Podle zaběhlého a obecně přijímaného členění můžeme oba kusy vcelku bez problému přiřadit k typu I A klasifikace B. Dostála (1966, 70-71), který zřetelně v moravském a slovenském materiálu převažuje. Těžištěm maximálního rozšíření a užití zůstává zřejmě celé 9. století, ponejvíce pak jeho 2. a 3. třetina a nevylučuje se ani pozdější výskyt; naopak časnější (masovější) použití této zbraně není jednoznačně doložitelné. Připouští se, že těžší exempláře s delšími ostny je možno pokládat za poněkud starší, s nejvyšší frekvencí v 1. polovině 9. věku (KOUŘIL 2004, 70, tam další literatura). V prostoru severně Moravské brány, respektive olomoucko-přerovské aglomerace, byly až donedávna památky nezpochybnitelné velkomoravské provenience poměrně vzácné. Teprve systematické i záchranné výzkumy posledních desetiletí, jak si ještě dále ukážeme, přinesly i na Těšínsku a Opavsku vcelku jednoznačné doklady moravské přítomnosti, o čemž svědčí také nové nálezy zde sledovaných seker, a to jak na opevněných sídlištích, tak i pohřebištích. Z hradiska v Chotěbuzi-Podoboře známe ze zánikového horizontu starší fáze osídlení minimálně dvě bradatice (a jednu spíše napodobeninu, KOUŘIL 1994, 154; KOUŘIL – GRYC 2011, 225) a na kostrovém pohřebišti ze závěrečných decénií 9. století v Malých Hošticích u Opavy byly jimi vybaveny tři bojovnické hroby (předběžně publikováno, KOUŘIL 2009, 9-10; v tisku; JUCHELKA 2010, 102-108). Rovněž na hradecké ostrožně bohatě opatřený pohřeb místního (holasického) předáka anebo vrcholného představitele moravské posádky, řazený do 2. čtvrtiny 9. věku, obsahoval nejen těžkou válečnou bradatici s dlouhými ostny, ale i kopí s křidélky, ostruhy typu Biskupija-Crkvina a další relevantní předměty (KOUŘIL 2004, 55-76; 2005, 76-78). Podstatná je skutečnost, že se nejedná o jednotlivosti vytržené z kontextu anebo o náhodné nálezy, nýbrž o předměty z uzavřených a relativně dobře prozkoumaných nálezových situací. Na některé starší objevy bradatic ze slezského prostoru (Popęszyce, Stary Książ) upozornila především novější polská literatura (WACHOWSKI 1997, 46; JAWORSKI 2005, 292-293); poněkud častější výskyt, prostředkovaný nejspíše karpatskými průsmyky, je však v poslední době pozorován na lokalitách malopolských, ojediněle jsou známy i ze severněji a východněji položených teritorií (PUŠKINA 1996, 66; GÓRA – KOTOWICZ 2008-2009, 237-264; KOTOWICZ 2009, 383-396; POLESKI 2013, 181-182).

5. 5. 2 HROTY STŘEL

Hroty střel luku, s výjimkou jediného (s tulejkou a odlomenými křidélky v M 6), spadají vcelku překvapivě pouze do kategorie plochých listovitých hrotů s protáhlým trnem (řapem). Ačkoliv řada z nich je silně poškozena korozí, přece jen je zjevné, že se v převaze jedná o rombické tvary se zkosením především ve spodní třetině, respektive čtvrtině těla (listu). V jezdeckém hrobu pod M 6 byly všechny čtyři umístěny podél pravého předloktí v blízkosti pánve nebožtíka a vzhledem k přítomnosti dalších kovových artefaktů v těchto místech (ocílka, nůž, kornoutovitý předmět, křesací kameny) není vyloučeno, že mohly být uloženy společně s nimi ve váčku; v M 9 ležely vždy po jednom kusu vedle pravé kosti lýtkové (zde se zbytky petrifikované tkaniny v plátnové vazbě) a levé kosti stehenní a konečně oba nejlépe zachovalé exempláře v M 11b se nacházely v těsné blízkosti pravého spánku zesnulého chlapce (obr. 108); tato poloha (u lebky) na moravských mohylnících převažuje (DOSTÁL 1966, 199). Ve všech třech uvedených hrobech se vždy vyskytl jeden hrot, který měl kolem trnu (krčku střeliště) omotánu tenkou šňůrku, jež fixovala jeho upevnění v dříku; ty, pokud se dalo zjistit, pocházely z dubu (hrot s tulejkou) a blíže neurčitelného jehličnanu (tři případy, do měkčího dřeva mohly být trny patrně lépe ukotveny).

Hroty šípů nejsou na raně středověkých nekropolích příliš hojně se nacházející militarií, a pokud již jsou v hrobech s běžnou výbavou přítomny, zřetelně převládají typy s tulejkou (někdy i tordovaným krčkem) a křidélky (zpětnými háčky). Ale i pohřbení s listovitými hroty jsou vždy pochováni podle domácích zvyklostí a s charakteristickými milodary (tak např. Brno-Židenice, Břeclav-Pohansko, Dolní Věstonice, Mikulčice, Nenkovice, Rajhrad, Staré Město, Těšov, cf. KOUŘIL 2003, 137; 2008, 129-131, tam odpovídající literatura). Úvahy, že by se v některých případech mohlo jednat o oběti střetů se starými Maďary, pro něž jsou takovéto hroty, které střetáváme především v zánikových horizontech celé řady velkomoravských hradisek (a nejen jich), typické, nemůžeme sice v některých konkrétních případech zcela vyloučit (Brankovice, Břeclav-Pohansko, Olomouc, Rajhrad, ZATLOUKAL – ŽIVNÝ 2006, 386; KOUŘIL 2008, 128), to však jistě není (již podle jejich umístění) případ stěbořický. Proč měla zdejší komunita v takové oblibě právě tímto způsobem formované hroty, nevíme, příliš totiž nepředpokládáme, že by v tomto prostoru mohla přijít do styku s nomádskou populací anebo v ní byli přímo zastoupeni příslušníci kočovnického elementu (?)[7]. Soudíme spíše, že se s tímto typem střel seznámila ve své výchozí domovské oblasti, v jižní části země, odkud si je přinesla přímo s sebou anebo je získala kdykoliv později, když předpokládáme, že udržovala spojení s centrem; zdali je byla schopna zhotovovat i v novém působišti, zůstává však otázkou otevřenou. Jeli nabídnutá úvaha nosná, mohlo by se tak stát nejspíše v posledních dvou, třech dekádách 9. centenia (?), kdy kontakty se starými Maďary nabývaly na intenzitě a kdy mohlo docházet k ovlivnění domácí bojovnické složky euroasijskou vojenskou módou (KOUŘIL 2006, 69-76); zcela eliminovat sice nemůžeme ani samostatný, na východních předlohách nezávislý vývoj, avšak není to příliš pravděpodobné. V severním předpolí Moravské brány tak jde o jev evidentně neobvyklý, ani na jednom ze zdejších, s různou intenzitou zkoumaných hradisek, případně i otevřených osad anebo pohřebišť, nebyly hroty uvedeného typu, včetně nalezišť na polské straně hranice, zjištěny[8]. A tak snad jediným, i když dosti vzdáleným pendantem (pomineme-li samozřejmě lokality moravské či slovenské), je hradisko v dolnoslezském Gilówě, odkud je známa nevelká kolekce deltoidních a rombických hrotů dávaná společně s dalšími předměty do souvislosti právě s velkomoravskými vlivy (JAWORSKI 2005, 283-284; 2012, 209-234).

5. 6 NOŽE

V každodenním životě byly nože používány jako víceúčelové pracovní nástroje, případně zbraně, které se po smrti vkládaly do hrobů jako součást pohřební výbavy. Na tento fakt poukázal již J. L. Píč (1909, 122-123), podle něhož se nůž s krátkým řapem a dřevěnou či kostěnou rukojetí nacházel zpravidla u pánve či boku zemřelého, tj. v místě, kde byl za života nejčastěji nošen. Na tuto polohu upozornil také I. L. Červinka (1928, 217), jenž ke zbraním řadil delší nože s krevní rýhou a dřevěnou nebo kostěnou rukojetí, a rovněž L. Niederle (1931, 153, 232), který považoval kratší kusy s rovným hřbetem za běžné nástroje a delší „válečné“, vkládané ojediněle do mužských hrobů, za zbraně, jež představovaly charakteristickou součást bojovnické výzbroje spíše v době merovejské než ve slovanském období. Protáhlejší kusy k militariím přiřazoval i J. Eisner (1948, 384) a později rovněž V. Hrubý (1955, 110-113, 173, 316), který se zabýval otázkou jejich sociální symboliky. Na základě analýzy inventáře ze staroměstského pohřebiště Na valách prokázal, že nože byly typickou součástí pohřebního inventáře mužů, žen a dětí všech věkových kategorií po celé velkomoravské období; exempláře v dřevěných pochvách se měly používat k práci a ty v kožených k boji. Do historicko-archeologické interpretace, která vyvolala v 50. letech odbornou diskusi, se zapojil i I. Borkovský (1954/1956, 359-366; 1957, 553-560; také CHROPOVSKÝ 1957, 199), který měl nůž za atribut svobodných příslušníků slovanské komunity; přítomnost tohoto předmětu v hrobech různě starých jedinců obou pohlaví měla podle něj symbolický význam a naznačovala nejen majetkové, ale i sociální postavení zemřelých. Tuto hypotézu, s níž se později ztotožnila např. i D. Bialeková (1982, 147), však řada jiných badatelů odmítla, neboť na středohradištních nekropolích se vyskytovaly bohatě vybavené pohřby, které nože neobsahovaly (GRAUS 1957, 538; POULÍK 1961, 499; DOSTÁL 1966, 95; 1990a, 284; GALUŠKA 1996, 106, HANULIAK 2004, 126) Většinu hrobových nálezů reprezentovaly podle B. Dostála (1966, 73-74, 95) a později i M. Beranové a M. Lutovského (2009, 175, 258; 2001, 213-214) univerzální pracovní tvary bez větší chronologické citlivosti; pouze nože větších rozměrů (15-20 cm a více) s krevními rýhami a kožených pochvami (v literatuře označované jako bojové či válečné), objevující se na kostelních hřbitovech velice často s meči (také ZÁBOJNÍK 1995, 252), měly být využívány jako zbraně. Podobný názor sdílela i Z. Krumphanzlová (1974, 72-73), která za válečné považovala pouze saxy či jedno- nebo dvojbřité dýky a za pracovní a užitkové pokládala jednobřité kusy, představující zpravidla jedinou součást pohřební výbavy na třetině českých pohřebišť z 8. – 11. století; v souvislosti s jejich morfologic-

7 Nemůžeme ovšem v této souvislosti obejít skutečnost, že na nedalekém hradisku ve Víně u Slezských Rudoltic byly pomocí detektorového průzkumu vyzvednuty i takové metalické předměty (kupř. udidla), které poměrně jasně poukazují na svůj východní původ, avšak žádný listovitý hrot (přes přítomnost téměř tří desítek exemplářů s tulejkou a křidélky) nebyl zaznamenán. O jistých staromaďarských aktivitách však může vypovídat hrob kočovníka (?) vybavený typickou nomádskou šavlí, odkrytý v Czechowicích nedaleko Bílska, popřípadě údajný nomádský pohřeb ve Ściborzycích Wielkých nedaleko Ratiboře, oba v Horním Slezsku (PARCZEWSKI 1982, 109; KOUŘIL 2008, 127).

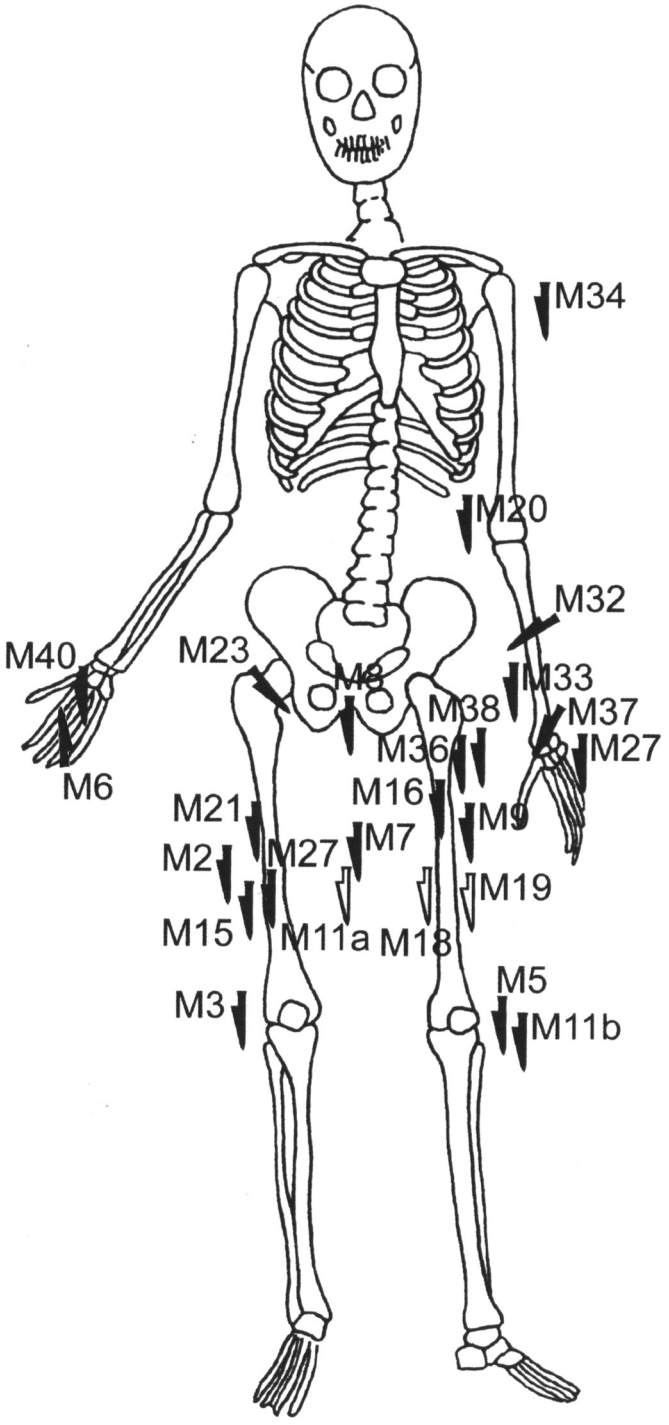
8 Jedinou výjimkou je listovitý hrot s trnem z vrstvy akropole hradiska v Chotěbuzi-Podoboře, avšak samotný list má protáh-

ko-typologickou analýzou zdůraznila význam metalografických rozborů pro poznání technologie výroby a použité nožířské techniky, jimiž se v českých zemích dlouhodobě zabýval R. Pleiner (1958; 1967, 1979, 2000) a příležitostně další domácí (ČÁP 1982; KLÍMA 1985; KALFERST – PROFANTOVÁ 1999; PLEINER – PROFANTOVÁ 2000; HOŠEK 2003; PROFANTOVÁ – KUNA 2005, 183-184; MACHÁČEK et al. 2007, 158) i zahraniční specialisté ze západní Evropy, Skandinávie anebo Ruska (McDONNELL 1992, 591-599; TERECHOVA et al. 1997, 270-293; WESTPHALEN 2002, 139; ZAVJALOV 2005 aj.). Na Slovensku analýzu inventáře z velkomoravských pohřebišť a tedy i nožů provedl M. Hanuliak (2004) a této problematice se věnovaly i některé studentské práce (KŮRKOVÁ 2003, 89-91; BALCÁRKOVÁ 2006; MACHOVÁ 2009), čerpající z publikovaných katalogů se soupisy hrobových nálezů řady středohradištních pohřebišť (Pohanska u Břeclavi, KALOUSEK 1971; Mikulčic, PROFANTOVÁ 2003; KAVÁNOVÁ 2003; Mušova, JELÍNKOVÁ 1999; Nechvalína a Prušánek, KLANICA 2006; Rajhradu a Rajhradic, STAŇA 2006; Velkých Bílovic, MĚŘÍNSKÝ 1985 a mnoha jiných).

Doposud získané poznatky byly v podstatě potvrzeny také ve Stěbořicích, kde bylo ve 24 hrobech zaznamenáno celkem 25 nožů, což znamená, že téměř 56 % hrobů na lokalitě bylo vybaveno tímto typem předmětu (obr. 109). Takový stav přibližně odpovídá početnímu zastoupení nožů i na některých mohylových pohřebištích v oblasti jihovýchodní Moravy; ve Strážovicích, kde převládaly předměty denní potřeby, nože obsahovalo 52 % hrobů, ve Žlutavě, která měla vyšší podíl zbraní a bojovnické výbavy (45 % hrobů s ostruhami), se nože objevily u 40 % pohřbů a obdobná situace byla konstatována i na mohylníku v Jarohněvicích (MACHOVÁ 2009, 24, 69-71, graf 2, 3). Na ostatních plochých pohřebištích byly zastoupeny přibližně u 30 % hrobů, i když některá vykazovala značné odchylky, které byly dány místními pohřebními zvyklostmi; kupříkladu na hřbitově u prvního kostela na Pohansku u Břeclavi se nože nacházely u cca 27 % pohřbených, zatímco v hrobech na jihozápadním předhradí, kde podle J. Vignatiové (1992, 67) zřejmě sídlila vojenská družina, u cca 70,5 % pochovaných. V Mikulčicích na pohřebišti u 6. kostela byly přítomny v cca 66 % hrobů (40 % bylo mužských, 37 % dětských a zbylé náležely ženám), ale na hřbitově u předpokládaného 12. kostela pouze v 19 % (v 79 hrobech našlo pouze 15 nožů), což může být způsobeno skutečností, že řada hrobových celků tu byla porušena nebo vykradena (PROFANTOVÁ 2003, 85; KAVÁNOVÁ 2003, 281; BALCÁRKOVÁ 2006, 34, 39, 82, tab. 1). Na slovenských pohřebištích z období Velké Moravy se nože vyskytly v 689 hrobech, tj. ve 20,2 %, přičemž v celcích s pohřební výbavou jich bylo 38,4 % a v souborech s předměty denní potřeby a nástroji 86,3 %. Jako nejčastěji ukládané předměty byly zpravidla zastoupeny na lokalitách s nejvyšším počtem hrobů (Čakajovcie – 110, Nitra-Zobor-Lupka – 41, Trnovec nad Váhom-Horný Jatov – 65 nebo Veľký Grob – 44), v jejichž inventáři měly výraznější převahu (HANULIAK 2004, 123). Na mladohradištní nekropoli s 204 hroby v Praze 5 - Motole, kde se nebožtíci ukládali od konce 9. do poloviny 11. století, se nože nalezly pouze v 12 % prozkoumaných hrobů, což dokládá postupný úpadek zvyku jejich vkládání do hrobových výbav zemřelých, z nichž se v průběhu 12. století úplně vytrácí. V období 13. - 15. stol. je jejich přítomnost již naprosto ojedinělá (KOVAŘÍK 1991, 66; ŽIVNÝ 2005, 186).

Ve stěbořickém souboru byly nože nejčastěji v hrobech jedinců mužského pohlaví (52 %), a to jak dospělých, tak i dětí. Ve 12 hrobových jámách (M 2, M 3, M 6, M 9, M 11b, M 16, M 19, M 27, M 32, M 36, M 37, M 40) s 15 jedinci (M 3, M 27, M 32 obsahovaly ostatky dalšího dítěte) bylo zjištěno celkem 13 nožů, z nichž jeden se nedochoval (M 19). Zemřelí byli většinou vybaveni jedním kusem, hrotem směřujícím na východ, tj. k chodidlům, pouze v M 27 se dvěma pohřby (juvenis 14/17 let a infans II?) ležely exempláře dva – první, původně zavěšený patrně k opasku, se nacházel pod pravou kyčlí a druhý byl dodatečně přiložen k levé dlani jako milodar. Společný výskyt dvou a více exemplářů u jednoho zemřelého, považovaný na karolinských pohřebištích za indikátor vyššího sociálního statusu (KOCH 1990, 167-168; HANULIAK 2004, 127), nelze v tomto případě zohlednit, poněvadž v hrobovém inventáři kromě nožů v dřevěných pochvách žádné další relevantní předměty přítomny nebyly, až na zlomek pažní kosti dalšího věkově blízkého jedince. Z umístění obou nálezů je však zřejmé, že na cestu do záhrobí byl nedospělý chlapec vybaven jedním nožem dislokovaným ve funkční poloze v místě běžného nošení a druhým vloženým do jeho ruky jako přídavek, snad ve významu potencionální ochranné zbraně (?). Nejčastěji se s noži setkáme v hrobech starších mužů ve věkové kategorii maturus (M 3, M 6, M 16, M 36) a adultus (M 2, M 9, M 19, M 37, M 40), méně jich bylo u koster nedospělých – juvenis (M 27), infans I (M 32) a infans II (M 11b, 27). Většinou byly nalézány u levé stehenní kosti a kyčle (M 9, M 16, M 19, M 36), kolene (M 11b), lokte (M 32), dlaně či zápěstí (M 27, M 37), anebo na protější straně u pravé stehenní kosti či kyčle (M 2, M 27), kolene (M 3) a dlaně (M 6, M 40). Rozmístění v oblasti pánve, boku a předloktí se většinou shodovalo s funkční polohou a nejspíše souviselo se způsobem upevnění nožů k opasku hrotem dolů (CHYBOVÁ 1986, 17; ŽIVNÝ 2005, 185). Preference levé strany zřejmě akceptovala skutečnost, že předměty způsobující zranění se zpravidla nosily na opačné straně než na straně aktivního pohybu, obvykle spojené s pravou rukou (HANULIAK 1999, 61; 2004, 126). Převaha levostrannosti, na níž poukázala také řada současných badatelů (BIALEKOVÁ 1993, 196; ŠOLLE 1981, 200; ZOLL-ADAMIKOWA 1971, 68;

lý oválný a zaoblený tvar, jednoznačně odlišný od nálezů stěbořických, ale také těch, které jsou dávány do kontextu se starými Maďary; k jeho typologickému, chronologickému i možnému proveniečnímu řazení cf. KOUŘIL 1994, 152-154.

Obr. 109. Stěbořice. Dislokace nožů ve vztahu k tělu zesnulého; exempláře v M11a, M18 a M19 se nedochovaly.

HANULIAK 2004, 126), je doložena i na stěbořickém mohylníku, kde se na levé straně nacházelo celkem 56 % nožů krátké a střední velikosti (přibližně půl na půl), z nichž 32 % bylo v mužských, 20 % v ženských a 4 % v dětských hrobech. Na Slovensku bylo na levé straně pánve zaznamenáno cca 65,9 % nožů (u lokte a ruky 34 %) a v této poloze převažovaly především dlouhé exempláře (63,8 %), a méně pak krátké a střední typy (51,5 %), primárně určené k nejrůznějším pracovním úkonům (HANULIAK 2004, 126). Jak se ukazuje, preference levé strany byla dlouhodobým jevem, přetrvávajícím i v pozdějším období; na mladohradištním pohřebišti ve Šlapanicích bylo na levé straně kostry zjištěno dokonce 80,0 % nožů a napravo 10,0 %, zatímco v Holubicích bylo nalevo 50,0 % a vpravo 30,0 % nálezů (ŽIVNÝ 2005, 185).

O něco nižší zastoupení nožů vykazovaly na stěbořickém mohylníku pohřby žen (36 %), dospělých i nedospělých. V devíti hrobech s týmž počtem jedinců se nalezlo celkem 9 nožů (M 7, M 11a, M 18, M 20, M 21, M 23, M 33, M 34, M 38), a to převážně v hrobech starších žen ve věku maturus (M 20, M 38) nebo adultus (M 21, M 23, M 34) a méně v pohřbech nedospělých jedinců ve stáří juvenis (M 18), infans I (M 7, M 33) a infans II (M 11a). Podobně jako na jiných velkomoravských pohřebištích, kde naprostá většina pohřbů obsahovala jeden nůž, jak to dokládá 323 zjištěných artefaktů v 284 ženských hrobech (ANDĚLOVÁ 2007, 136), tak i ve Stěbořicích se nože v hrobech žen vyskytovaly po jednom. Na pravé straně byly položeny pouze dva nože, a to u kyčle a stehenní kosti (M 21, M 23) a pět se nacházelo na dominantní straně levé – u kyčle a stehenní kosti (M 18, M 38), nad a pod levým bokem (M 20, M 33), ale také u levého ramene (M 34), kde nůž evidentně nemohl být běžně nošen a byl sem položen až dodatečně při pohřebních obřadech. Podobné rituální praktiky měly zemřelému symbolicky zajistit posmrtnou ochranu na onom světě – např. rolnička s nožem nad levým pletencem pažním v hrobě chlapce č. 37/2005 z Okružní ulice v Prostějově je vysvětlována jako talisman či předmět magické ochrany (UNGERMAN 2007, 231; FOJTÍK 2012, 48). Rituální funkci snad mohly mít i nože vložené mezi stehenní kosti dvou nedospělých jedinců (M 7, M 11a), které – podobně jako nože na pánvích žen z Velkých Bílovic – mohly symbolizovat oddělení zemřelého od světa živých, připomínající odpojení dítěte od těla matky (MALÍK 1995, 149; ŽIVNÝ 2005, 186; FOJTÍK 2012, 47).

Zbývající dva nože ze stěbořického souboru vydaly dva hroby s ostatky čtyř dětí ve věku infans I (M 5) a juvenis (M 15), jež však byly bez jakékoliv další výbavy, která by napomohla bližšímu určení pohlaví (8,0 %). V prvním nůž ležel u levého kolene 4-5 letého dítěte, ve druhém se jeho fragmenty spolu s drobným neidentifikovatelným železným předmětem a roztroušenými lidskými kostmi nacházely v hrobovém zásypu. Pouze u jednoho nože (M 8) se pohlaví zemřelého nepodařilo určit pro absenci charakteristických nálezů a strávené kostře, jejíž přítomnost indikoval nůž, situovaný v místě pánve a mísovitý hrnec u chodidel (4,0 %).

Vzhledem k pokročilé korozi a ne příliš zdařilé původní konzervaci se valná část nožů dochovala ve fragmentárním stavu, což znesnadnilo určení jejich celkové délky, pohybující se v rozmezí od 4,0 do 16,3 cm s šířkou čepele od 1,1 do 2,5 cm, přičemž v souboru převažovaly kusy spíše menší až střední velikosti o průměrné délce okolo 10,0-11,0 cm a šířce 1,3-2,0 cm. Protože žádný ze stěbořických nožů, až na jeden ze dvou v M 27 s maximální délkou 16,3 cm, nepřekročil hranici 15,0 cm, která by mohla signalizovat bojové použití, lze soudit, že byly brány především jako pracovní nástroje. Podobná situace byla např. shledána ve Starém Městě-Na valách, kde se do hrobů vkládaly spíše menší nožíky, zatímco na pohřebištích v Dolních Věstonicích-Na pískách nebo v Uherském Hradišti-Horních Kotvicích to byly nože poměrně velké (UNGERMAN 2007, 148). Na slovenských nekropolích zase dominovaly středně dlouhé exempláře (10,0-15,0 cm) v 52,0 %, krátkých (do 10,0 cm) bylo 12,9 % a dlouhých (nad 15,0 cm) 21,5 %. Jak se ukázalo, počet středně dlouhých kusů v průběhu pohřbívání postupně klesal a krátkých naopak narůstal. Tento vývojový trend, odrážející permanentní proměny pohřebního ritu, se projevil v pozvolném úbytku dlouhých nožů, které byly součástí přibližně pětiny pohřbů s militarii (HANULIAK 2004, 123–126).

Podle modelace hřbetu, která je důležitá pro formální zařazení, lze určitelné tvary ze Stěbořic rozdělit do tří základních skupin; v přibližně stejném poměru jsou zastoupeny kusy s rovným (9 kusů) a oble vyklenutým (8 kusů) hřbetem, pouze několik jich má horní stranu mírně vlnovitě prohnutou (3 kusy). Poměrně vysoké zastoupení tvaru s rovným hřbetem, který je na velkomoravských pohřebištích nejrozšířenější, potvrzuje stoupající oblibu praktických a všestranně využitelných krátkých rovných kusů s dřevěnou rukojetí. Ty byly přítomny u více jak poloviny stěbořických jedinců v podobě jedno- či oboustranně odsazeného plochého pásku s koncem rovně seříznutým nebo hrotitě ukončeným (14 kusů). Na povrchu dlouhého trnu nože z M 37 se vzácně uchoval fragment střenky ze dřeva dubu nebo jasanu a další zlomek z buku ulpěl na rukojeti nože z M 40. Na rozdíl např. od dolnorakouských pohřebišť, kde nože měly střenky kostěné, na moravských a slovenských pohřebištích byly rukojeti převážně ze dřeva (FRIESINGER 1972, 144; HANULIAK 2004, 125). Zbytky rzí prostoupené dřevěné pochvy byly zjištěny na fragmentech obou nožů z M 27 a další byly identifikovány na třetině exemplářů z mužských pohřbů (M 2, M 16, M 36, M 37, M 40), z nichž na dvou (M 16, M 37) se dochovaly kousky organické látky, jíž s velkou pravděpodobností byla kůže. Menší či větší kousky dřevěných pochev ulpěly téměř na všech nožích z ženských hrobů (až na M 38), z nichž dvě měly povrch potažený kůží (M 23, M 43). Analogická situace byla rozpoznána i v dětských hrobech, odkud pochází fragment dřevěné (M 15), dřevěné kůží potažené (M 32, M 33) a kožené pochvy (M 11b). Dřevěná ochranná pouzdra, vzácně dochovaná díky příznivým půdním podmínkám, byla konstatována i na dalších moravských lokalitách, avšak

jejich statistické vyhodnocení známe pouze ze Slovenska; na tamních pohřebištích byly pozorovány na 90 nožích z 689 hrobů, což činí 13 %. Na Moravě jsou známy výsledky těchto analýz jen ze Starého Města-Na valách a Velkých Bílovic, kde se vyskytly ve 20,0 respektive 60,0 procentech (HRUBÝ 1955, 110; MĚŘÍNSKÝ 1985, 42; HANULIAK 2004, 127). Zdá se, že potažení dřevěných pochev kůží zjevně neindikovalo použití nože k eventuálním bojovým účelům, jak se někdy soudilo, což však jistě neznamená, že nemohly být (zvláště delší a robustnější exempláře – např. v M 27) příležitostně takto aplikovány.

S výjimkou M 4 byly nože součástí výbavy všech mužských hrobů se zbraněmi a ostruhami. A jakkoliv jsou k dispozici převážně v torzálním stavu, nemůžeme ani v těchto případech žádný z nich explicitně pokládat za nůž bojový, který by popřípadě mohl být zároveň považován i za jakýsi statutární symbol (BRATHER 2001, 276-277); ani u jednoho nebyla zaznamenána kování honosnější pochvy (a postrádáme rovněž břitvy), třebaže, jak již řečeno, zbytky dřevěných či kožených (případně i kombinovaných) pouzder vykazují. Jejich pozice vůči tělu zemřelých byla následující – třikrát byly s vysokou pravděpodobností součástí obsahu váčků umístěných u pasu a hrotem směřovaly jak k hlavě (M 6), tak i k chodidlům (M 9, M 36), ve zbývajících případech pak dislokovány u levé (M 19) i pravé (M 2) kosti stehenní, u levé (M 11b) i pravé (M 3) kosti lýtkové, eventuálně na pravé straně pánve (M 40); pokud se dalo určit, vždy hrotem směrem k chodidlům. Doplňme, že podobné soubory jako v M 6 a M 9, ve kterých jsou nože mimo jiné doprovázeny ocílkami a křesacími kameny, jsou známy např. také ze staroměstského pohřebiště na Špitálkách (hrob č. 27), z Prušánek (hrob č. 65), Rajhradic (hrob č. 457) anebo Drahanovic (ANDĚLOVÁ 2007, 135; ŽIVNÝ 2005, 186).

Ve Stěbořicích se nůž jako jediná součást ženské pohřební výbavy objevil ve třech ženských hrobech (M 20, M 23, M 38) a v tomtéž počtu hrobů byl ve spojení s bronzovými náušnicemi a páskovými prsteny (M 7, M 21, M 34). V dětských hrobech, které byly o poznání chudší než předchozí, byl jako solitér vyzvednut u kolene dítěte (M 5) a s vejčitým hrncem a pazourkovou čepelkou také u levého boku 4-5leté dívky (M 33). Bohatší pohřební inventář obsahovaly oba pohřby v M 11, kde byla samostatně uložena 6-8letá dívka s prstenem, bronzovými náušnicemi, nádobou a nožem mezi stehenními kostmi a zvlášť chlapec ve věku 7-9 let, pohřbený se dvěma hrnci, hroty dvou šípů a nožem u levého lokte.

Je zjevné, že nože byly s velkou mírou pravděpodobnosti přístupné všem složkám tehdejší populace (a také zdejší komunity) a jako univerzální instrument permanentně přítomny v každodenním životě. To se pochopitelně muselo odrazit i v hrobové výbavě, kam se tento zcela běžný, avšak nezastupitelný, artefakt dostával v takovém počtu a byl zastoupen u tolika jedinců obojího pohlaví rozličného stáří i rozdílného sociálního postavení, že jednoznačně představoval nejzákladnější funerální atribut.

5. 7 OCÍLKY A KŘESACÍ KAMENY

Ocílky, zpravidla v doprovodu křesacích kamenů, náležely k výbavě výhradně mužských hrobů pod M 6, M 9 a M 37. Ve všech případech šlo o běžné lyrovité tvary s rozšířenou trojúhelníkovitou základnou (respektive trojúhelníkovitým výčnělkem), jejichž ramena, pokud se zachovala, byla buď lehce prohnuta a na vrcholu svinuta v očko (M 9), anebo vzájemně spojena (M 37); jsou poměrně časté na venkovských, méně již přikostelních velkomoravských hřbitovech (MĚŘÍNSKÝ 1985, 44-45). V bojovnickém hrobu M 6 byla ocílka se zbytky petrifikované textilie, společně s hroty střel luku, nožem, zvláštním kornoutovitým předmětem a křesacími kameny, součástí obsahu váčku umístěného při pravém boku pochovaného, tedy v postavení, ve kterém bychom ji očekávali; ostruhy s ploténkami a přezkami, stejně jako kompletní garnitury podkolenních vázání, vypovídají o nadstandardní pozici jejich nositele. Také v M 9 jsme ji zaznamenali v prostoru pánve, kde byla společně s křesacími kameny, nožem, neúplnou přezkou, zlomky plochého páskového kování se zbytky tkaniny a fragmentem rzí petrifikované látky, a lze se reálně domnívat, že tedy i zde tvořila nedílnou součást výbavy kapsáře; mimo uvedené artefakty patřily k hrobovému celku také dva železné listovité hroty střel luku. Konečně třetí ocílka v M 37 byla atypicky dislokována v místě chodidla levé dolní končetiny chudě vypraveného pohřbu a doplňoval ji pouze nůž při levém boku nebožtíka. Poškozenou ocílku stejného typu obsahoval také bojovnický hrob č. 7 raně středověkého pohřebiště v nedalekých Malých Hošticích, třebaže nelze zcela eliminovat možnost, že její ramena byla vícenásobně přehnuta; společně s nožem a šídlem ležela v místech pravého boku muže, jehož vyšší sociální status dokládá i klasická bradatice a okované vědérko (JUCHELKA 2010, 105).

Jakkoliv je chronologická průkaznost ocílek problematická a předpokládá se jejich častější výskyt v hrobových celcích zejména v průběhu 1. poloviny, případně až 3. čtvrtiny 9. věku (HRUBÝ 1955, 117, mimo jiné uvažuje, že účel ocílek mohly suplovat i nože nebo břitvy; DOSTÁL 1966, 88; GALUŠKA 1996, 106), přece jen se připouští, že složitější tvary (se složenými raménky) mohou mít starší chronologické postavení (MĚŘÍNSKÝ – UNGER 1990, 375, tam patřičné analogie) a obdobným způsobem je chápána i pozice forem s trojúhelníkovitou základnou (KLANICA 2006, 66).

Získané křesací kameny jsou poměrně drobné a v počtu čtyř a dvou kusů byly vyzvednuty v hrobech pod M 6 a M 9; pocházejí ze silicitů Krakovsko-čenstochovské jury i místních glacigenních sedimentů a byly vždy součástí výše uvedených souborů předmětů. Za křesací kámen zřejmě můžeme nejspíše považovat i solitérní nález u pravého kolene bojovníka pod M 36. Naopak pazourková čepelka s nepravidelnou retuší (M 32) i pazourkový úštěp s boční retuší (M 36), stejně jako další úštěp s nepravou boční retuší (M 40) se dostaly do zásypu hrobových jam náhodně ze starších pravěkých horizontů a nelze je považovat za programově vytypované křesací kameny. Připomeňme na tomto místě, že drob-

né křesací kaménky mající rovněž původ v oblasti Krakovsko-čenstochovské jury měl ve své výbavě také zesnulý v bohatě vypraveném hrobu na hradecké ostrožně; předpokládá se, že souvisejí se zdejším eneolitickým osídlením a byly nahodile posbírány a druhotně použity (KOUŘIL 2004, 70). Nápadná drobnost některých křesadel, zvláště však jejich hojnější přítomnost v hrobech bez ocílek vedla k úvahám, zda se jim nemohou přisuzovat i jiné funkce včetně funkcí věrských (MĚŘÍNSKÝ 1985, 47).

5.8 ŽELEZNÉ TYČINKOVITÉ PŘEDMĚTY

Pocházejí ze dvou ženských (M 26, M 41) a jednoho mužského hrobu (M 36). O rozpadlé tyčince v M 26, dislokované v prostoru horní části hrudníku, se domníváme, že mohla sloužit k sepnutí pohřebního šatu (rubáše) pochované dívenky (cf. výše). Obtížnější výklad před námi stojí v případě druhého ženského hrobu pod M 41, kde tyčinka, ukončená očkem (4,5 x 0,2 cm), ležela v místě levého chodidla zemřelé, vedle malého zdobeného hrnku se značkou na dně; vzhledem k jejímu tvaru je přípustné považovat ji spíše za část jehlice z halštatského období, která se na dno hrobové jámy mohla dostat jak náhodně, tak i úmyslně, než za slovanskou záležitost (k problematice tzv. archaik na slovanských pohřebištích naposledy UNGERMAN 2009, 224-256). Konečně třetí takto tvarovaný předmět (10,2 x 0,3 cm), zřejmě neúplný, vyzvednutý společně s nožem a drobnou železnou přezkou při levém boku zemřelého pod M 36, připomíná svým provedením šídlo (?); uvedené artefakty byly nepochybně součástí kapsáře, jež nosil nebožtík u pasu.

5. 9 OSTATNÍ ŽELEZNÉ PŘEDMĚTY

K těmto povětšinou jen obtížně interpretovatelným artefaktům náleží velmi drobný srdcovitý předmět z druhotně poškozeného hrobu pod M 15 (sexus nezjištěn), který spočíval v těsné blízkosti nože a zcela rozpadlého dalšího železného zlomku. V již hodnoceném mužském hrobu pod M 9 se v oblasti pánve nalezl avizovaný plochý pásek (5 zlomků) se zbytky textilie, který snad mohl (ale také nemusel) souviset s uzavíráním váčku na drobné předměty, a nakonec pod drnovým pláštěm mohyly M 2 to byl recentní železný plochý pásek a masivní hřeb s polokulovitou hlavicí v doprovodu vrcholně středověké keramiky.

5. 10 KAMENNÉ ARTEFAKTY

V pasáži o ocílkách a křesadlech jsme zmínili pazourkové úštěpy a čepelku, jež se do zásypu hrobových jam dostaly neúmyslně. Stejně tak lze uvažovat i v případě bohatého dívčího hrobu pod M 18, kde zásyp nad kostrou obsahoval i zlomek břitu kamenné sekerky. Poněkud odlišná situace se nám jeví v mužském hrobu pod M 17 bez jakéhokoliv doprovodného materiálu, kde těsně nad pánví ležela týlní část kamenného sekeromlatu. Jde-li v tomto případě o úmyslně deponovaný předmět anebo náhodu, nejsme schopni jednoznačně posoudit, nicméně vzhledem k jeho torzovitosti (?), absenci jakýchkoliv milodarů i pečlivému dřevěnému a kamennému obložení hrobové jámy se spíše kloníme k druhé možnosti. Veškeré zmíněné artefakty pocházejí z období staršího eneolitu.

5. 11 LÍSKOVÝ OŘÍŠEK

Pod mohylou č. 43, kde bylo pohřbeno dítě nejspíše ženského pohlaví ve stáří maximálně 6 měsíců, ležely pod dolní čelistí 3 korálky a zasintrovaná skořápka lískového oříšku (Corylus avellana, cf. OPRAVIL 1969, 111; 2000, 53, tam uvedeny také další moravské nálezy doby hradištní), plodu na samém počátku jara kvetoucího keře, s nímž se v hrobech velkomoravské periody nesetkáváme příliš často. Je to možná dáno i tím, že nálezy tohoto druhu v minulosti nebyly a v některých případech stále ještě nejsou pokládány za plnohodnotnou složku hrobové výbavy a spíše jsou považovány za jakousi intruzi, jež se do hrobu dostala neúmyslně, buď jako součást zásypu, anebo případně přičiněním drobných hlodavců; v řadě případů mohlo také dojít k jejich přehlédnutí.

Pravdou ale je, že líska (a také její plody) jako vyvolený strom (stejně tak i kupř. dub) prezentovala ve věrských představách Indoevropanů a tedy i Slovanů důležitý prvek; byla považována za symbol neustále se obrozujícího kosmu, každoroční regenerace přírody, vždy ve spojení s vodou. Chránila před hromy a blesky, jedovatými hady apod., obecně tedy před zlem, představovala vlastně jakýsi apotropsion; naopak zabezpečovala plodnost, sexualitu, potenci. Její plody (tak jako dubové žaludy) byly nositeli magické síly (milostná magie), měly léčitelské schopnosti, tudíž stejné vlastnosti jako samotný keř s výraznou funkcí sakrální, a jak již řečeno, i apotropaickou (NIEWĘGŁOWSKI 1988, 147-183; 1993, 47-55).

Oříšky v raně středověkých kostrových hrobech, a to jak bohatě vybavených, tak i vyloženě chudých, tu měly evidentně charakter religijní a eschatologický. Jejich síla se měla přenášet na mrtvé, měla jim zabezpečit nesmrtelnost, nové posmrtné zrození (tak také vejce či semena rostlin – viz např. zuhelnatělá semena vikve na dně neúplného hrnce v hrobě 39a pod M 39). Ve velkomoravském milieu můžeme v této souvislosti upozornit na dětský vydřevený hrob ve Starém Městě (291/AZ), kde na hrudi zemřelého ležely křesací kaménky s ocílkou a nožíkem v koženém váčku, na němž spočívaly skořápky z 12 lískových oříšků; doplňme, že celou sestavu „spojovaly“ přezky a vrtulovité kování pozdně avarské provenience (ZELNITIUS 1933, 24; HRUBÝ 1955, 395-396). Naproti tomu na venkovském pohřebišti ve Velkých Bílovicích bylo dno spodní zachovalé části nádoby v hrobě č. 64 pokryto vedle zuhelnatělé drtě dubu zlomky lískových prutů; předpokládá se, že jde o doklad vykuřování hrobové jámy (MĚŘÍNSKÝ 1985, 68, tam další analogie). Takto bychom patrně mohli uvažovat i v případě hrobu 11b v samotných Stěbořicích, kde v bezprostřední blízkosti jedné ze dvou nádob ležely vysypané uhlíky (bohužel se nedochovaly), jež dílem ulpěly i na vnitřní stěně nádobky, takže se dá s jistou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že v ní byly původně uloženy (JISL 1954-1955, 69). Také z území

Slovenska známe lískové oříšky v hrobových celcích a lze je už vzhledem k jejich množství vcelku jednoznačně interpretovat jako doklad úmyslného a programového ukládání k zemřelému. Je ovšem příznačné, že se s nimi shledáváme spíše ve starších fázích raného středověku, především na kostrových slovansko-avarských nekropolích. Tak např. na pohřebišti z 2. poloviny 8. století v Komárně (poloha Váradiho) bylo v porušeném jezdeckém hrobě č. 8 uloženo 29 oříšků (15 celých a 14 poškozených, přesná lokalizace neuvedena – HAJNALOVÁ 1978, 128; 2001, 44; OPRAVIL – HAJNALOVÁ 1979, 190; ČILINSKÁ 1982, 348-349) a na pohřebišti stejného typu v Želovcích z 2. půle 7. až 8. věku v ženském hrobě č. 72 šest petrifikovaných oříšků, opět bez bližšího určení jejich polohy (ČILINSKÁ 1973, 47-48; HAJNALOVÁ 1978, 128; 2001, 46; OPRAVIL – HAJNALOVÁ 1979, 192); uhlíky lísky obecné se objevují i v některých žárových mohylách v Kráľovském Chlmci anebo Topoľovce na východě země (BUDINSKÝ-KRIČKA 1958, 189-190; HAJNALOVÁ 1978, 128; 2001, 44).

Z pozdějšího období můžeme upozornit na přítomnost lískových plodů v kostrových hrobech 10. – 11. věku na Pomoří (Wolin, Stefanów – NIEWĘGŁOWSKI 1993, 48), v Gdaňsku byly součástí základové obětiny dokonce ještě v závěru 12. století (LEPÓWNA 1981, 181). Tisíce lískových skořápek byly rovněž identifikovány např. i v jezerních usazeninách a kulturních vrstvách na malém ostrůvku v jezeře Zarańském (lokalita Żółte) v západním Pomoří, kde se předpokládá v průběhu 11. století existence kultovního místa – posvátného háje (CHUDZIAK 2009, 57, 66).

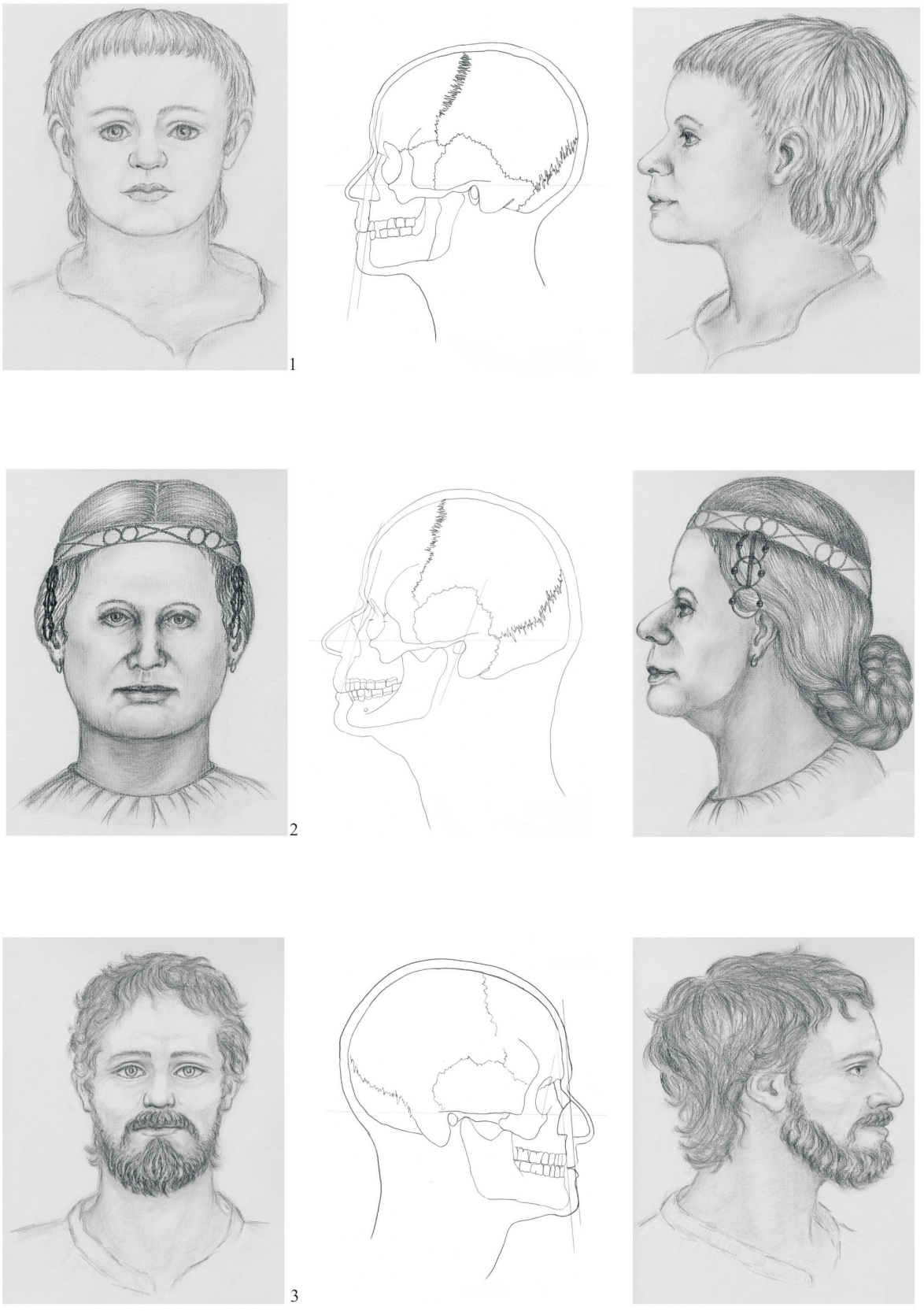
6. ZÁVĚREČNÉ ÚVAHY

Ve Stěbořicích byly prozkoumány 43 mohyly, pod nimiž bylo uloženo maximálně 48 jedinců. Kombinací archeologických, antropologických a molekulárně genetických pozorování jsme dospěli k pravděpodobnému závěru, že 15 pohřbů můžeme přisoudit mužské populaci, 25 ženské, u zbývajících, především dětských skeletů, nebylo možné sexus spolehlivě rozpoznat. V této souvislosti je nezbytné poukázat na skutečnost, že v některých případech se archeologické hodnocení pohlaví pohřbených dosti výrazně odlišovalo od závěrů antropologických a zejména molekulárně genetických analýz. Zastoupení dospělých (21) a nedospělých (20) jedinců bylo přibližně v rovnováze, frekvence dětských pohřbů odpovídá dobovému standardu. Antropologické rozbory rovněž prokázaly, že více než dvě třetiny zdejší populace (32) zemřely před dosažením čtyřicátého roku života, když největší úmrtnost byla konstatována mezi třicátým pátým až padesátým rokem; nebožtíci vyššího stáří, nebyli na mohylníku pochováni. Svým způsobem překvapuje relativně četnější zastoupení femininní složky, třebaže některé z neurčitelných pohřbů (velmi pravděpodobně kupř. pod M 15), mohly patřit mužské části komunity; pohlavní skladba zesnulých tedy ne zcela odpovídá běžnému populačnímu vzorku daného období. Zaznamenaný nižší index maskulinity však může naznačovat, že část příslušníků mužské populace (bojovnická složka ?) mohla být pochována mimo občinovou nekropoli. Průměrná výška mužů převážně středně robustních postav kolísala okolo 165 cm, u žen povětšinou gracilní stavby těla to bylo přibližně 162 cm, když mírně převládala individua s dolichokranní lebkou; tak malý výškový rozdíl mezi oběma pohlavími není (zejména na centrálních lokalitách) běžný (obr. 110).

Dislokace jednotlivých hrobů v rámci mohylníku (při vědomí toho, že nemohl být prozkoumán v úplnosti) napovídá, že dětské pohřby se až na drobné výjimky (M 1) koncentrovaly spíše v jeho střední části, ženské poněkud výrazněji ve východních či jihovýchodních partiích, mužské pak v západní polovině. Mužské násypy byly v převaze mohutnější a zdá se jakoby minimálně ze dvou stran – západní a severní (respektive severovýchodní) –, kde terén spadá příkře do údolí s vodotečí, lemovaly okraj nekropole a takto „chránily“ mrtvé v jejím vnitřním areálu. K rozvrhu pohřebiště a jeho případnému vývoji jsme se již vyjádřili v předchozím textu, zde jen dodejme, že jedním z jeho nejstarších ohnisek mohl být právě východní okrsek, kde se nacházejí některé tumuly s časově relativně dobře zařaditelným materiálem.

Celkově bylo archeologickým výzkumem získáno 189 nálezových položek, z nichž některé (zbraně, součásti jezdecké výstroje, ženský šperk, keramika) mají slušnou vypovídací hodnotu. Zejména na základě jejich rozboru jsme dospěli k podmíněnému závěru, že počátky pohřbívání je snad přípustné klást již někam do pokročilé 3. čtvrtiny 9. století a jeho závěr pak na přelom 9. a 10. věku, eventuálně do počátečních fází tohoto centenia; pohřebiště by tedy mělo trvat přibližně 25 – 30/35 let. Kostrový ritus, způsob uložení zemřelých, zřetelná jednotná ideologická sevřenost celého pohřebního aktu – rituálu, výlučnost a jedinečnost materiální kultury[9], tedy jevy zdejšímu prostředí naprosto vzdálené, hovoří jednoznačně v tom smyslu, že tu své zemřelé nepochovávala místní, domácí populace, nýbrž cizí složka, cizí element, jímž nepochybně nemohl být nikdo jiný než noví příchozí, očividně se přesunující z centrálních oblastí Velké Moravy; na to ostatně již dříve jak v náznacích (JISL 1952, 17), tak poměrně zřetelně upozornila starší literatura (poprvé zejména PARCZEWSKI 1982, 107-109, 112-113, 127; 2006, 195; KOUŘIL 1994, 68) a v poslední době i někteří další autoři (BOROŃ – FOLTYN 2011, 12; ANTONÍN – KOUŘIL – PRIX 2012, 111-112; přehledně JAWORSKI 2012a, 148-156). Stěbořický mohylník je tak celou svou podstatou věrným obrazem (otiskem) obdobných nekropolí, typických pro jádro mojmírovské državy (zvláště pak pro oblast jihovýchodní Moravy), přeneseným do nového vzdáleného milieu (obr. 111, 112); máme tu na mysli tzv. moravsko-západoslo-

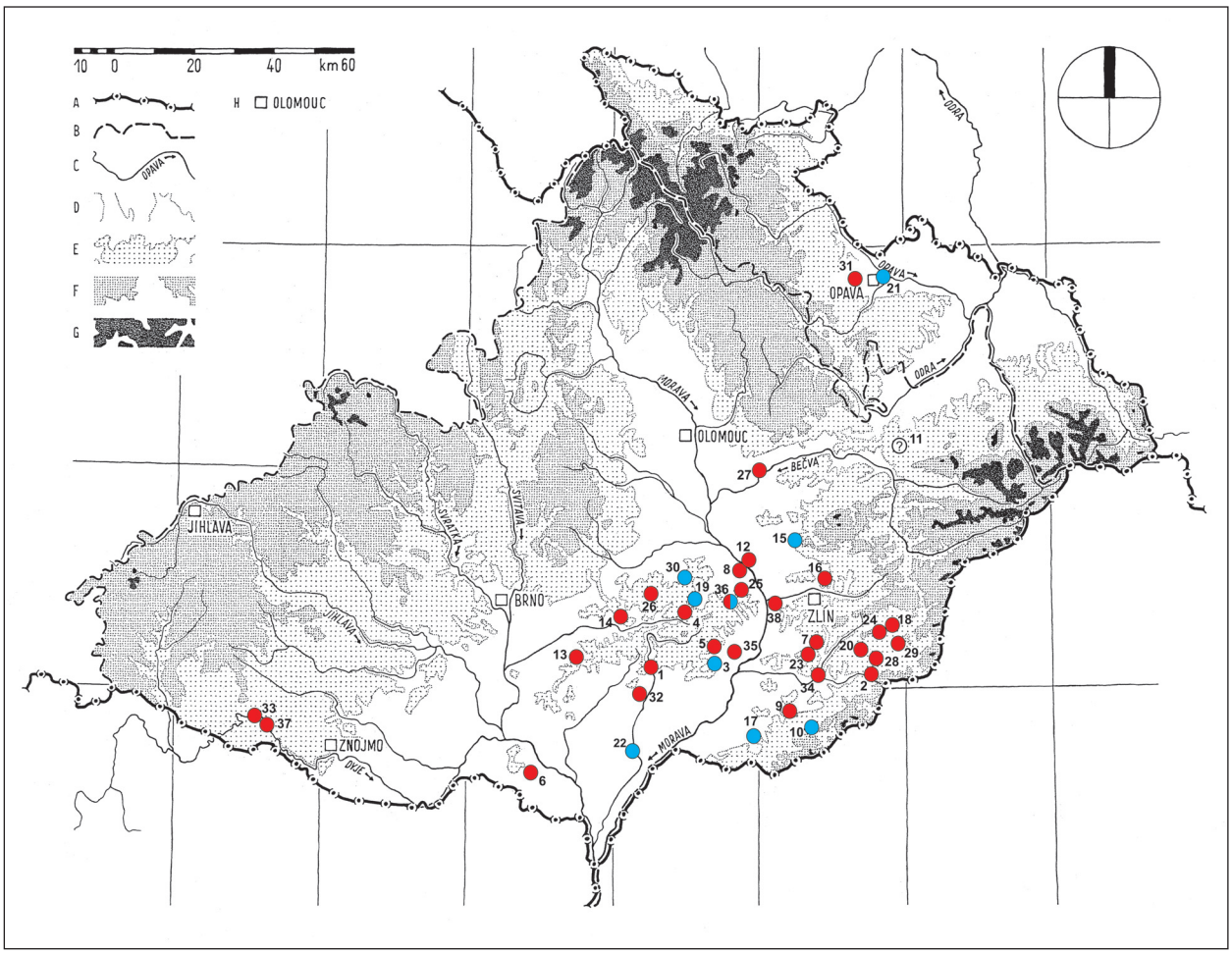
9 Je ovšem poněkud zvláštní, že jsme ve Stěbořicích ani v jednom případě nezaznamenali v hrobech doklady masité potravy (případně vajec) a rovněž v jejich zásypech ani v násypech mohyl nebyl zjištěn žádný osteologický materiál.

Obr. 110. Stěbořice. Antropologická rekonstrukce lebek jedinců pohřbených pod mohylami M 39a (1), M 29 (2) a M 25 (3).

	Katastr	Bývalý okres	Poloha (trať)	Ritus	Datování	Počet mohyl
1	Bohuslavice	Hodonín	„Šotnery“	BI	8. – 9. stol.	43 (45)
2	Bojkovice	Uh. Hradiště	„Hradská niva“	BI	8. – 9. stol.	42 (30)
3	Boršice	Uh. Hradiště	„Výbytky“	K	2. pol. 9. – poč. 10. stol.	3 (?)
4	Brankovice	Vyškov	„Žarušky II“	K	9. stol.	3
5	Buchlovice	Uh. Hradiště	„Žďáry“ („Smradavka“)	K	9. stol.	8
6	Bulhary	Břeclav	„U večeře Páně“	BI(?)	8. – 9. stol.	13
7	Částkov	Uh. Hradiště	„les Osúšek“	K	9. stol.	15
8	Drahlov	Kroměříž	„Obora“	K	9. stol.	2
9	Hluk	Uh. Hradiště	„les Hluboček“	BI(?)	9. stol.	65 (69)
10	Horní Němčí	Uh. Hradiště	„Dolní pole“	K	9. stol.	nezjištěn
11	Hustopeče nad Bečvou	Přerov	„Ostrůvek“	Ž (?)	?	1
12	Jarohněvice	Kroměříž	„Obora“	K	9. stol.	17 (16)
13	Kobeřice	Vyškov	„Kolíbsko II“	Ž (?)	8. – 9. stol. (11. stol.)	14
14	Kojátky	Vyškov	„Černčínský les“	BI(?)	9. stol.	26 (30)
15	Količín	Kroměříž	„Újezd“	BI(?)	9. – poč. 10. stol.	20 (?)
16	Kostelec-Štípa	Zlín	„Šťákovy paseky“	Ž	8. – poč. 9. stol.	2
17	Lipov	Hodonín	„Radostné“	K	9. stol.	8 (?)
18	Lipová	Zlín	„Starý háj“	Ž	9. stol.	9 (4)
19	Litenčice	Kroměříž	„Návrší k obci“	BI	9. – poč. 10. stol.	150
20	Luhačovice	Zlín	„les Obora“	BI(?)	9. stol.	54
21	Malé Hoštice	Opava	„Na hoštických lukách“	K	2. pol. 9. – poč. 10. stol.	17
22	Mutěnice	Hodonín	„Hrubé Kapansko“	K	8. – pol. 9. stol.	11
23	Nedachlebice (Hradčovice)	Uh. Hradiště	„Neraza“	Ž (?)	?	29 (30)
24	Nevšová	Zlín	„Mladý Háj“	Ž (?)	9. stol.	9
25	Nová Dědina	Kroměříž	„les Doubí“	K	9. stol.	5
26	Pornice	Kroměříž	„les Na bílé“ „Nároží I“	? Ž (?)	? ?	5 7
27	Předmostí	Přerov	„Pod valem“	BI	8. – 9. stol.	6 (?)
28	Rudimov	Zlín	„Gradca“ „Jankulka“ „Doubravy“ („Kamenná“) „Paličky“ „Kruhy – Ploští“ „Spálice“ („Kamenec“)	K ? BI ? K K	9. stol. ? 8. – 9. stol. ? 9. stol. 9. a 11. stol.	6 (4) 5 12 (18) 8 1 (2) 3
29	Slavičín	Zlín	„Bohdanče“ „Jamné“ „Medumné“ „Nivka“	? ? ? Ž (?)	9. – 10. stol. ? ? 9. – 10. stol.	5 4 5 8
30	Slížany	Kroměříž	„cihelna“	BI	9. stol.	6 (?)
31	Stěbořice	Opava	„Háj“	K	pol. 9. – poč. 10. stol.	43
32	Strážovice	Hodonín	„les Chrastavec“	BI	poč. 8. – 9. stol.	101 (106)
33	Uherčice	Znojmo	„Dubový les“	BI	8. – 9. stol.	30 (40)
34	Uherský Brod	Uh. Hradiště	„Chrástka“	Ž (?)	8. – 9. stol.	6 (12)
35	Velehrad	Uh. Hradiště	„Horní Rákoš“ „Horní Hrádek“	Ž (?) Ž (?)	8. – 9. stol. (?) 8. – 9. stol. (?)	4 7
36	Vrbka	Kroměříž	„Tabarky“ „Nad zvražci“ „Jeřabčiny“ „na Záhumenici“	K Ž (?) Ž (?) K	2. pol. 9. – poč. 10. stol. ? ? 9. stol.	42 (39) 4 (21) 4 2
37	Vysočany	Znojmo	„Na drahách“	BI	konec 8. – poč. 9. stol.	35
38	Žlutava	Zlín	„vrch Tresný“	BI	8./9. stol. – poč. 10. stol.	27

Obr. 111. Orientační tabulka slovanských žárových (Ž), bikulturních (BI) a kostrových (K) mohylníků na Moravě a ve Slezsku: údaje jsou čerpány z dostupné literatury, archivů nálezových zpráv Archeologických ústavů AV ČR v Brně a v Praze a z výsledků výstupu grantového projektu Ústavu archeologické památkové péče v Brně „Evidence a dokumentace mohylníků na Moravě“. U řady lokalit nebylo možné přesné stanovení počtu jednotlivých mohyl, jež se velmi různí, proto jsou v některých případech v závorce uvedena i čísla, s nimiž se rovněž můžeme ve výše zmíněných materiálech setkat; to se ostatně týká i názvů vybraných tratí. Pokud jde o pohřební ritus, ne vždy je zcela zřejmé, o jaký druh mohylníku se jedná a také datace, dovolila-li to situace, je většinou pojata alespoň v širším chronologickém rámci. Lokality na modrém podkladě prezentují předpokládané mohylníky s již nedochovanými rovy. Do tabulky nebyla zařazena pravěká mohylová pohřebiště, do jejichž tumulů byly druhotně vkládány žárové či kostrové slovanské pohřby (např. Velké Hostěrádky, okr. Vyškov, anebo Hněvošice, okr. Opava) a také v literatuře zmíněné, avšak nejisté polohy (např. Rouské, okr. Přerov, Haluzice, okr. Zlín, Přítluky, okr. Břeclav apod.).

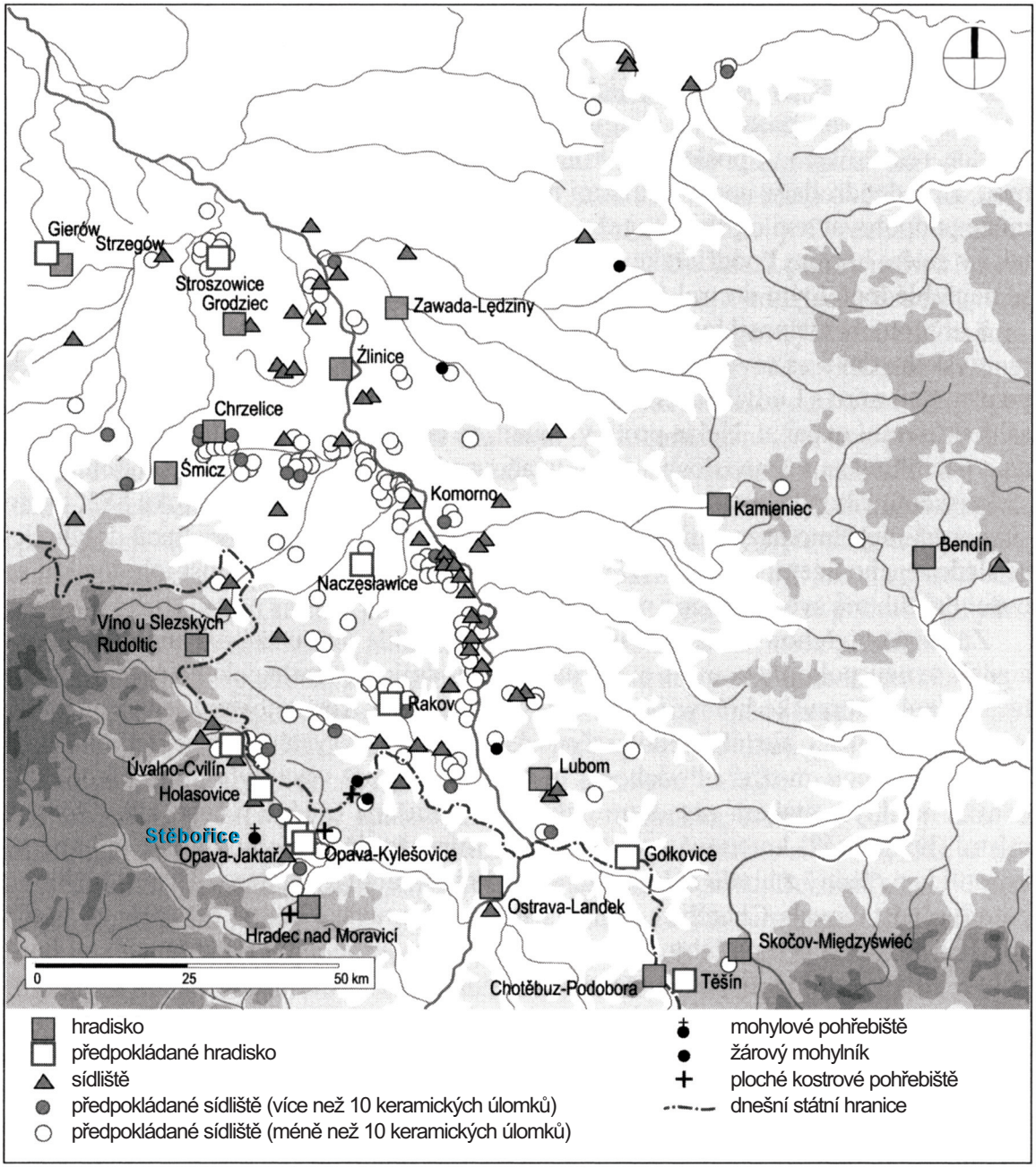

Obr. 112. Mapa Moravy a českého Slezska s vyznačením jednotlivých mohylníků; číslování odpovídá pořadí na obr. 111; modře vyznačeny lokality, u nichž se předpokládané rovy nedochovaly.

venskou mohylovou oblast s jasnou převahou kostrových mohylníků, když musíme pominout mohylovou oblast slezskou, vyznačující se odlišnými parametry (LUTOVSKÝ 1989, 61, 64, 67).

Je-li navržené datování reálné, muselo se tak stát v době, kdy Velká Morava byla ještě schopna vnější expanze, kdy se Svatoplukovo „impérium“ mimo jiné úspěšně rozšiřovalo i do severních teritorií, tedy do pozdějšího Slezska a snad také Malopolska. Nezdá se nám, že by v tomto případě šlo o pozdní „výsadek“ ze samotného závěru 9. věku, případně i počátku století následujícího, kdy se skupiny obyvatel, cítících se frustrovány nestabilní situací v centrálních oblastech říše, mohly začít posouvat na periferii a za ni, do končin, v nichž akutně nehrozilo maďarské nebezpečí. Takový scénář bychom mohli s jistou relevancí spíše předpokládat jen v případě malého kostrového hřbitova jednoznačně velkomoravské provenience, odkrytého v nedaleké Opavě – Malých Hošticích s relativně pozdními prvky v hmotné kultuře při vědomí, že známe pouze jeho část. Bylo zde totiž prozkoumáno toliko 17 hrobů s klasickou orientací severozápad – jihovýchod, řazených do jakýchsi volnějších řad; vzhledem k větším odstupům mezi jednotlivými pohřby nelze vyloučit, že původně mohlo jít o regulérní mohylník. Hrobová výbava nebožtíků, v řadě případů uložených ve vydřevených jámách, nebyla právě bohatá; čtyři pohřby neobsahovaly žádné přídavky, v dalších čtyřech to byl jen nožík, pěti zesnulým byla na poslední cestu dána nádoba, z toho dvakrát v kombinaci s nožíkem a jedenkrát, jako výjimka, se objevila drobná stříbrná, snad původně hrozníčkovitá náušnice s granulací zdobeným spodním obloučkem společně s torzem skleněného segmentovitě členěného korálku. Tři hroby však nepochybně náležely bojovnické složce a měly jednotné základní vybavení; to sestávalo z klasické bradatice, nože a vědérka, doplněno buď ocílkou, anebo srpem, případně železným spinadlem (KOUŘIL 2009, 9-10; v tisku).

Připomeňme, že se pohybujeme na území, které je na základě sdělení tzv. Geografa bavorského (krátké anonymní kompilace z konce 9. století) vcelku konsenzuálně připisováno kmeni Holasiců, kteří velmi pravděpodobně zaujali jižní část Hlubčické pahorkatiny a dnešní tzv. Opavské a zřejmě i Těšínské Slezsko (k lokalizaci přehledně se souhrnem dosavadních názorů BOROŇ – FOLTYN 2011, 6-8). Podíváme-li se na mapu raně středověkého osídlení horního Poodří, vidíme mimo jiné poměrně zřetelnou sídelní koncentraci také v povodí

Obr. 113. Raně středověké osídlení horního Poodří v 8. až 9./10. století. Podle P. Kouřila a J. Gryc 2011.

řeky Opavy a jejích přítoků (obr. 113). Právě v tomto prostoru se také nacházejí lokality, kterým dnes již můžeme vcelku bez problémů dát přívlastek „velkomoravské“. Vedle zmíněných Stěbořic a Malých Hoštic je to zejména hradecká ostrožna (Hradec nad Moravicí) s nevelkou nekropolí s několika kostrovými pohřby, jež poskytly exkluzivní nálezy vypovídající o svém jižním původu. Zvláště nadstandardně vypravený bojovnický hrob s insigniemi (statutárními odznaky – kopím s křidélky, ostruhami typu Biskupija-Crkvina) vysokého postavení zemřelého signalizuje, že zde byl pohřben buď velitel moravské posádky spravující obsazenou (holasickou) enklávu (což je pravděpodobnější), anebo místní předák těsně spolupracující s moravskou mocí; šlo tu s velkou probabilitou o projev distribuce moci z centra na periferii. Rozbor vyzvednutých archeologických artefaktů dovodil, že se tak stalo již v období kolem poloviny 9. století (KOUŘIL 2004, 70-71). Samotné dobře opevněné hradisko, situované na jednom z posledních severních výběžků Nízkého Jeseníku, mělo vynikající strategickou polohu s výhledem daleko do polských rovin a probíhala pod ním (anebo přímo přes něj vedla) důležitá komunikace směřující z Moravy (olomoucké aglomerace) k severu; představovalo velmi pravděpodobně základnu, o níž se opíraly moravské aktivity v nově ovládaných oblastech.

Ve výčtu lokalit spojených s možnými jižními vlivy bychom neměli pominout ani mohylník na katastru Hněvošic, který sice pochází ze střední doby bronzové, avšak byl částečně druhotně využit k poslednímu odpočinku

kostrově pohřbených jedinců slovanského období, jakkoliv s nevýrazným doprovodným materiálem (KOUŘIL 1994, 68-70); může s otazníkem naznačovat přejímání inhumace od nově příchozích místní populací.

Ale zpět ke stěbořickému mohylníku. Jeho existence v poměrně značné vzdálenosti od „starého sídelního území“ klade před nás řadu fundamentálních otázek, jejichž zodpovězení sice nemůže být vyčerpávající a definitivní a mnohdy nabízející pouze hypotetický výklad, nicméně pokusit bychom se o to měli. Primárními rébusy nepochybně jsou – kým (v zájmu koho) a kdy byla zde pohřbívající komunita vyslána, jaké měla úkoly a cíle, proč se usadila právě v těchto místech, kde měla své zázemí, čím se živila, jak byla početná, jaké hodnoty vyznávala, v jakém vztahu byla s místní populací, jak dlouho se udržela či jaký byl její případný odkaz apod.

V předchozím textu jsme naznačili a snažili se doložit, že sem tito „etničtí“ Moravané přesídlili v době rozkvětu a teritoriálního rozmachu říše, zřejmě už v samotných počátcích vlády Svatoplukovy, třebaže nelze vyloučit ani dřívější příchod; podmínky pro jejich etablování se tu vytvářely již zhruba od poloviny 9. centenia (Hradec). Nešlo tedy dle našeho názoru o nějakou spontánní „individuální“ akci vyvolanou neklidnými poměry v klíčových aglomeracích mojmírovské domény v závěru její existence, nýbrž o promyšlený, centrálně řízený a šířeji založený akt, jehož cílem bylo v této prvotní fázi ovládnutí holasického kmenového území, respektive horního Poodří v širším slova smyslu; region byl totiž i komunikačně poměrně dobře dostupný, zvláště pak, jak již řečeno, z olomouckého ústředí. Netušíme však, na jakém principu a jakým způsobem byly tyto přesuny organizovány a jak byly fakticky prováděny, šlo-li o přemísťování ucelených komunit anebo byli jednotliví členové „rekrutováni“ z více míst a z rozličného sociálního prostředí; nevíme také, zda v jejich čele stáli příslušníci rodící se necentrální aristokracie či je naopak vedli z centra, z okruhu panovníka a jeho „kanceláře“ pověření lidé. K pacifikaci nového území a jeho postupné kontrole však byla nezbytná dobře vyzbrojená, na úrovni organizovaná a trvale přítomná garnizona, zabezpečující svěřené úkoly.[10] Těmi mohlo kupř. být bezproblémové zajištění dávek zemědělského charakteru, možná i kožešin, zejména však kontrola a redistribuce nerostného bohatství (zvláště železa) z blízkého polymetalického jesenického pohoří anebo přísun levné pracovní síly, tak často v poslední době v literatuře zvažovaných otroků jako jednoho ze základních vývozních artiklů Velké Moravy především za vlády Svatoplukovy (např. McCORMICK 2002, 171-180; k tomu kriticky GALUŠKA 2003, 75-86); na počet hrobů vysoké procento pochovaných jezdců vysloveným představám neprotiřečí, spíše je legitimizuje. Pouze takovýto extenzivní způsob, opřený o neustálé výboje vůči sousedům a bazírující na odvádění pravidelného tributu, mohl mimo jiné zabezpečit fungování a rozvoj mojmírovského státu. Pokud je tedy směr našich úvah správný, musela mít vojenská posádka včetně rodinných příslušníků zpětnou vazbu na svoje původní „mateřské“ prostředí a udržovat s ním více či méně pravidelné kontakty.

Takové kroky se ovšem téměř jistě nesetkaly s pochopením místních elit (alespoň ne všech), s čímž by mohlo např. souviset vyvrácení od Stěbořic nepříliš vzdáleného hradiska ve Víně u Slezských Rudoltic, kde disponujeme doklady násilného zániku, včetně bohatého archeologického materiálu (ostruhy – ovšem výlučně s háčky, hroty střel luku s křidélky, sekery, udidla aj.); další relativně blízké fortifikace na české a zejména polské straně současné hranice nebyly však zkoumány natolik intenzivně, abychom i zde mohli případně přistoupit k podobným reflexím. Je třeba také zdůraznit, že osídlení venkovského charakteru se povýtce soustřeďovalo v úzkém pásu podél řeky Opavy (v Opavské kotlině), dále v úseku mezi Kozlím a Ratiboří a jen ojediněle a diasporicky zasahovalo do vyšších poloh Hlubčické pahorkatiny (obr. 113; KOUŘIL – GRYC 2011, 238-239).

Jedním z problémů stěbořického mohylníku je skutečnost, že k němu neznáme příslušné sídliště a adekvátní zázemí, jež by mohly napomoci při jeho chronologickém zařazení. Již před časem jsme ovšem upozornili na možnou existenci opevnění na tzv. Kostelním kopci v Opavě-Jaktaři, situovaném v dominantní, výhodné poloze v blízkosti řeky Opavy, ve vidlici cest směřujících na sever a západ; příhodná konfigurace terénu s pozůstatky fortifikačních prvků i keramické artefakty, rámcově řazené do 9. století, tuto možnost svým způsobem verifikují (KOUŘIL 1994, 43-46). Uvedená poloha se sice nachází nejblíže studované nekropoli, ale i tak je vzájemná vzdálenost sídliště a pohřebiště přibližně 4 km ve slovanském světě poněkud atypická (ZOLL-ADAMIKOWA 1979, 17), i když zcela negovat jejich případný vztah nelze. Právě z této strategické pozice se totiž dal uvedený komunikační uzel velmi dobře ovládat, a bylo by proto překvapivé, kdyby nebyla využita. Nicméně nedávno rozpoznaný (a nedokončený?), místy zdvojený val s následným mělkým příkopem, táhnoucí se ve směru východ – západ v délce téměř 300 m a obloukovitě ohraničující část ostrožny (v současnosti značným dílem odtěžené) nad drobnou vodotečí, zjištěný v kontaktu s pohřebištěm, by mohl nasvědčovat tomu, že i pod jeho ochranou tu stěbořická pospolitost žila a plnila své poslání (obr. 1b); vzhledem k existenci keramických zlomků z období komplexu lužických popelnicových polí v prostoru hřbitova je možné, že uvedené fortifikační prvky náleží ve své prvotní fázi právě této časové periodě (KOUŘIL 2005a, 51-52).

Antropologická pozorování hovoří v tom smyslu, že při stávajícím rozsahu odkrytého pohřebiště a jeho předpokládané délce trvání 25 – 30 let (tedy cca dvou generačně provázaných cyklů) mohla být velikost skupiny,

10 Z tohoto pohledu je nanejvýš zajímavé, že ve stěbořickém souboru byla minimálně u pěti jedinců (M 4, M 16, M 17 - žena, M 24, M 37) prokázána zhojená zranění; s výjimkou muže pod M 37 (poranění hrudního koše) šlo vždy o vyléčenou zlomeninu kosti dolní končetiny, u pohřbeného pod M 17 to navíc ještě bylo vyhojené zranění čelní kosti a horního okraje očnice; procento tedy poměrně dosti vysoké.

která zde pochovávala své zemřelé, 37 až 45 osob. Pokud by však kupř. prozkoumaná část představovala jen dvě třetiny jeho původní rozlohy, lze počet jedinců odhadovat na 55 až 70 a při dvojnásobném rozsahu by mohlo jít o 70 až 90 individuí (GEJVALL 1960); to by již bylo docela velké uskupení, jež zde v inkriminovaném období působilo. Jaká však byla jeho každodenní činnost, z čeho žilo, čím se zabývalo? I tu nám může mnohé, byť podmíněně, napovědět opět antropologie. Poměrně značné procento zesnulých mužů, ale i žen mělo výrazné stranové oploštění horní třetiny těla dlouhých kostí končetin. Tato oploštění bývají dávána do souvislosti i s mírou rozvoje svalových skupin upínajících se do této oblasti, a lze proto předpokládat, že tyto svalové skupiny dolních končetin byly u studované skupiny a též i jejich předků výrazněji namáhány. Vznik změn tohoto typu je záležitostí dlouhodobější, probíhající v průběhu i několika generací. A jakkoliv zde jistou roli hrají i jiné faktory (zejména genetika, kvalita výživy), je především mechanická zátěž jako původce takových změn velmi pravděpodobná; u mužů to mohlo být např. dlouhodobé užívání koně k jízdě, u žen mimo jiné zejména pravidelná účast na polních pracích (oploštění horních části stehenních kostí je výraznější u žen než u mužů). Je tedy možno připustit, že výživa komunity mohla být zabezpečována jak z dávek, které zajišťovala ozbrojená družina, tak také vlastní zemědělskou produkcí a chovem hospodářských zvířat (?), třebaže nemáme k dispozici kromě několika zuhelnatělých semen vikve (M 39a) žádné jiné doklady polních plodin a rovněž ani jednu zvířecí kost.

Ze 48 pohřbů přibližně menší třetina byla velmi nuzně vypravena (4 byly bez jakéhokoliv nálezu, v 5 to byl pouze nůž a v dalších 5 jeden jiný předmět); taková situace vcelku odpovídá zjištěním i na jiných nekropolích obdobného typu (např. Žlutava ad., DOSTÁL 1957, 37-74; 1966). Ve Stěbořicích do této kategorie však spadaly pouze 3 mužské hroby, zbývající (při 3 nejistých) patřily ženám. Zajímavé přitom je, že z těchto 14 chudých hrobů 9 vykazovalo dřevěné komponenty (obložení či rakev) anebo kamenné táflování, případně kombinaci obou prvků; to je při celkovém počtu 20 takto upravených hrobových jam číslo poměrně vysoké. Upozornili jsme, že v některých z nich leželi nebožtíci s postmortálními zásahy na lebkách; šlo-li o úmysl anebo náhodné poškození, nejsme však schopni jednoznačně říci. Na druhou stranu asi nemůžeme zcela pominout ani eventualitu, že jsme svědky pohřbů jedinců, kterým z důvodu jejich odlišných náboženských představ, patrně tedy pod vlivem křesťanství (?), nebyly programově milodary ani předměty osobní výbavy do hrobu vkládány. Faktem však je, že nemáme v hmotné kultuře, pomineme-li možný výklad tzv. řeckých křížků na bubínkovité náušnici z M 21 jako křesťanského symbolu (pokud ano, je otázka, zdali si to jejich nositelky vůbec uvědomovaly), žádný exaktní doklad této nové víry. Někdy je ovšem s počátky křesťanství spojováno i kamenné obložení zemřelého, mající údajně evokovat původní uložení Kristova těla v jeskyni. Neznamená to samozřejmě, že i pohřbení s relativně bohatou výbavou nemohli inklinovat ke křesťanství a že se ve Stěbořicích nemohlo uplatňovat dvojvěří, ale to už se pohybujeme v rovině spekulací. S největší pravděpodobností tak odráží struktura pohřebiště a vybavení jednotlivých hrobů sociální stratifikaci pohřbívající pospolitosti, jejíž vazby na jižní úvaly jsou zjevné. Je možné připustit, že kostrový rit ovlivnil, respektive uspíšil přechod od žárového pohřbívání k pochovávání nespálených těl u domácího obyvatelstva.

Není zřejmé, co se po zhroucení klíčových mocenských center a aglomerací mojmírovské Moravy dělo v jejích okrajových oblastech, jak zdejší společenství, zvláště pak moravské enklávy vnímaly tragické události počátku 10. věku, do jaké míry je registrovaly a jak na ně reagovaly. Nepopíratelné však je, že v našem zájmovém prostoru mizí přibližně v tomto období jakékoliv stopy, které by v památkách hmotné kultury dovolovaly uvažovat o přežívání jejich nositelů; zdali se tito posunuli po Odře dále na sever a severozápad anebo splynuli s místním obyvatelstvem, případně se vrátili v době krize vypomáhat v boji s vnějším (vnitřním?) nepřítelem do své původní domoviny, je nejasné. Přesto se zdá být stále více zřetelné, že velkomoravský zásah tu nebyl nějakou epizodickou a náhodnou záležitostí, nýbrž programovou expanzí, řízeným záborem nových oblastí, uskutečňovaným postupně zřejmě již od poloviny 9. věku, a že se nejednalo jen o nějakou formální závislost. Jsme toho názoru, že je pouze otázkou času a budoucího výzkumu, kdy zaznamenáme další archeologická svědectví o přítomnosti skupin přicházejících z jádra Moravy, a to nejen na českém území, ale i na blízkém polském teritoriu. Poukažme v této souvislosti na nedávno zveřejněnou velmi odvážnou (třebaže nepříliš pravděpodobnou) hypotézu P. Urbańczyka, vycházející ze starších teorií, především pak nejnovějších archeologických observací (cf. KARA 2009), o možném (velko)moravském původu piastovské dynastie, jejíž zakladatelé měli stát u zrodu, konstituování a organizace stabilní patrimoniální domény ve Velkopolsku, navazující na velkomoravský model; na sever se měli přesunout po ztrátě svých pozic po pádu Velké Moravy (URBAŃCZYK 2012, zejm. 129-165; k problematice případného angažmá Moravanů ve Slezsku naposledy JAWORSKI 2012, 209-234). Někdy se uvažuje i o tom, byť se značnou rezervou a rozpaky, že ještě o něco dříve, po smrti Metodějově roku 885, se mohli někteří z jeho žáků (snad i včetně jím designovaného nástupce Gorazda) před pronásledováním uchýlit mimo jiné také na Krakovsko/Vislansko (VAVŘÍNEK 2013, 312-314, 320).

Předpokládáme-li, že opanování jižní a západní části Holasicka bylo realizováno prostřednictvím olomoucko-přerovské aglomerace po staré komunikaci vycházející z Olomouce a přes Jívovou a Hradec po překročení řeky Opavy směřující dále do Poodří, šel se značnou pravděpodobností druhý, patrně poněkud mladší proud výbojů do severovýchodních končin, Moravskou bránou (OPRAVIL 1974, 123; odbočkou za Hranicemi prudce na sever bylo ovšem možno i tímto způsobem dosíci hradecké ostrožny). Zde, v jejím širším předpolí je situována skupina hradisek s jednotným a nepřehlédnutelným

destrukčním horizontem, která snad můžeme také ještě ztotožnit s holasickou oikumenou. Mocenským, hospodářským a patrně i kultovním centrem tohoto kmenového celku bylo nejspíše rozsáhlé a velmi dobře fortifikované hradisko v Lubomi, svou rozlohou několikanásobně převyšující ostatní lokality tohoto charakteru; o přítomnosti elity svědčí jak ojedinělý charakter zástavby, tak také bohatá kolekce ostruh s háčky a další špičkové nálezy. Kolem něj byla v jakémsi pomyslném prstenci seskupena ostatní hradiska (Landek, Chotěbuz-Podobora, Skočov, Kamieniec, Bendín?), situovaná v exponovaných, opticky výhodných polohách a na klíčových přístupových pozicích směřujících k tomuto ústřednímu hradu; měla relativně malou rozlohu a v převaze byla nečleněná. Postrádala výraznější týlové zabezpečení a svůj provoz a logistiku si musela zajišťovat samostatně, nevytvářela v pravém slova smyslu páteř osídlení, na níž by se vázaly otevřené osady. Vymezovala však obvodovou jihovýchodní hornoslezskou kmenovou sféru, uzavřenou na západě ještě hradisky Komornem a Vínem u Slezských Rudoltic, na jihu Hradcem nad Moravicí. Dominantní strážní, kontrolní, monitorovací a v některých případech také refugiální funkce těchto hradisek je vcelku evidentní, představovala tykadla vysunutá do směrů, ze kterých bylo možno očekávat nebezpečí. Téměř na všech byly nalezeny předměty signalizující přítomnost sociálně privilegované skupiny, především jízdních bojovníků a na většině byly také konstatovány mohutné požárové vrstvy, svědčící o jejich násilném jednorázovém konci.

Na hradisku chotěbuzském (méně již lubomském) byla zaznamenána neobvyklá koncentrace artefaktů jižního původu, majících analogie ve velkomoravském kulturním okruhu a vymykajících se z místní produkce. To je věc v prostoru severně od Moravské brány nezvyklá. Zvláště typické bojové sekery (bradatice), ostruhy s ploténkami, třmeny, udidla, ale i bronzové a stříbrné šperky představují exkluzivní výrobky, pro které nenacházíme v takové kvalitě i kvantitě na žádném ze zdejších hradisek odpovídající paralely; jejich přítomnost nelze vysvětlit jen vzájemnou směnou, kořistí anebo postupnou nenásilnou akulturací. Spíše společně s hradbou komorové konstrukce, realizovanou v poslední čtvrtině 9. věku a na jiných lokalitách regionu neznámou, ale i dendrodaty, upozorňujícími na přežívání fortifikace do počátků 10. století, podporují úvahu o přímé angažovanosti Moravanů jak na tomto konkrétním místě, tak i v celém horním Poodří.

S jistou opatrností bychom uvedené indicie mohli považovat za projev cíleného moravského tlaku na sever za vlády knížete Svatopluka (871-894), jemuž se v letech po uzavření míru s Ludvíkem Němcem ve Forchheimu roku 874 uvolnily ruce pro rozsáhlé výboje. Není proto vyloučeno, že tato zóna mohla být paralyzována a pacifikována v souvislosti s uvažovaným tažením moravských oddílů proti vislanskému kmenovému svazu ještě před smrtí arcibiskupa Metoděje roku 885, jak to nepřímo naznačuje jeden z nejzávažnějších písemných pramenů dotýkající se sledovaného území té doby – Život sv. Metoděje[11]; názory na reálnost tohoto aktu se ovšem různí, má své zastánce i odpůrce (souhrnně POLESKI 2013, 178 sq.). Mohlo však jít o jednorázový zásah či časově omezenou intervenci, která nemusela zanechat v archeologických pramenech výraznějších stop; naposledy kupř. V. Vavřínek (2013, 293) rozborem Života Metodějova dovodil, že v tomto případě nešlo o nějakou literární fikci, ale o konkrétní historickou událost.

Zůstává otevřenou otázkou, kam až mohla případná moravská expanze zasáhnout a zdali se nespokojila pouze s ovládnutím rozhodujícího strategického území – širšího předpolí Moravské brány; odpovídal by tomu nejen konstatovaný jednotný zánik zdejších fortifikací, ale také nedokončené úseky valových systémů na některých z nich (Lubom, Skočov, Podobora). V každém případě však byla tímto předpokládaným násilným atakem zásadním způsobem narušena zdejší kmenová struktura do té míry, že již nedošlo k její zpětné konsolidaci. Výjimku patrně představovala Chotěbuz, střežící výstup z koridoru, jež měla ze všech zdejších hradisek pro potřeby a cíle dobyvatelů nesporně nejvyšší strategickou hodnotu a jejíž vícedílná dispozice dovolovala pružnou obranu. Proto nemusela být vyvrácena a zničena, nýbrž novými hegemony obsazena a využita jako důležitý opěrný bod zabezpečující moravskou přítomnost a moravské zájmy. Její definitivní zánik nastal nejspíše až po úpadku ústředních oblastí Velké Moravy v prvních letech 10. věku, kdy již nebylo možné z centra efektivně dozorovat vzdálenou periferii a kdy místní odstředivé tendence již nešlo zastavit (KOUŘIL – GRYC 2011, 217-243; ANTONÍN – KOUŘIL – PRIX 2012, 112-114)[12].

11 Velice mocný pohanský kníže se sídlem na Visle hanobil křesťany a činil (jim) příkoří. I vypraviv k němu poselství, řekl: *„Bylo by dobré, synu, aby ses dal pokřtít ze své vůle a ve své zemi, abys (pak) nebyl pokřtěn násilím v cizí zemi; však si na mne (ještě) vzpomeneš.“* Což se i stalo (MMFH II, 1967, 156).

12 Třebaže je moravský průnik Moravskou branou možno považovat za logický a přijatelný, nemůžeme asi úplně eliminovat ani tu možnost, že jako nástupiště k ovládnutí výše specifikovaného území mohlo taktéž sloužit již dříve obsazené Opavsko. Nejschůdnější postup by se jevil v podstatě volným, jen málo zalesněným terénem v mírném oblouku východním směrem na Ratiboř (Racibórz), Vladislav (Wodzisław Śl.), Těšín (Cieszyn) a Skočov (Skoczów), neboť oblast mezi Hlučínem až k soutoku Odry s Ostravicí byla silně podmáčená, zalesněná a nevhodná k sídelním aktivitám. Dále na východ až k enklávě těšínské se rozprostíral moravskoslezský jen obtížně prostupný pomezní hvozd (OPRAVIL 1974, 117 sq.; JANÁK – KOUŘIL 1991, 209). Korektně dodejme, že jsou uváděny i jiné možnosti vysvětlující zánik zmiňovaných fortifikací, mezi nimi především mezikmenové boje (např. POLESKI 2013, 181).

7. PRAMENY A LITERATURA

CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. Ed. G. Fridrich, Pragae 1912.

CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1-2. Ed. J. Šebánek - S. Dušková, Pragae, 1962-1965.

MMFH: Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici, Brno MCMLXVII (eds. D. Bartoňková, L. Havlík, J. Ludvíkovský, Z. Masařík, R. Večerka).

ABSOLONOVÁ, K. 2006: Žárový pohřební ritus Slovanů na Moravě v 6.–11. století, Časopis Národního muzea 175 – řada historická, 5-22.

ANDĚLOVÁ, Š. 2007: Kapitoly ze života velkomoravských žen v kontextu písemných a archeologických pramenů, rkp. diplomové práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.

ANDRAE, R. 1973: Mosaikaugenperlen. Untersuchungen zur Verbreitung und Datierung karolingerzeitlicher Millefiorglasperlen in Europa, Acta praehistorica et archaeologica 4, 101-198.

ANONYM 1885: Mimořádná valná hromada Matice Opavské, Opavský týdeník XVI, č. 40, 1-2.

ANONYM 1896: Stěborské pohřebiště, Věstník Matice opavské, 30.

ANTONÍN, R. – KOUŘIL, P. – PRIX, D. 2012: Slezsko v časech raného středověku, in: Z. Jirásek (ed.), Slezsko v dějinách českého státu I. Od pravěku do roku 1490, Praha, 95-163.

BALCÁRKOVÁ, A. 2006: Nůž v raném středověku na příkladu nálezů z Břeclavi – Pohanska, rkp. bakalářské diplomové práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.

BARTOŠKOVÁ, A. 1986: Slovanské depoty železných předmětů v Československu, Praha.

BARTOŠKOVÁ, A. – STLOUKAL, M. 1985: Žabník – slovanské pohřebiště v zázemí mikulčického hradiště, Časopis Národního muzea 154, řada přírodovědná, 153-159.

BECHNÝ, J. 1992: Zeměpisný obraz československého Slezska, in: Slezsko, Opava, 5-27.

BENEŠ, J. – LUTOVSKÝ, M. 1996: Záchranný výzkum na mohylovém pohřebišti u Vitějovic na Prachaticku, Výběr – časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 33, 50-52.

BENEŠ, J. – LUTOVSKÝ, M. 1997: Mohylové útvary u Neblahov na Prachaticku, Výběr – časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 34, 219-221.

BERANOVÁ, M. – LUTOVSKÝ, M. 2009: Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století, Praha.

BIALEKOVÁ, D. 1977: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung), Slovenská archeológia XXV, 103-160.

BIALEKOVÁ, D. 1982: Slovanské pohrebisko v Závade, Slovenská archeológia XXX, 123-164.

BIALEKOVÁ, D. 1993: Slovanské pohrebisko v Pobedime (Poloha na Laze II/71), Študijné zvesti 29, 179-204.

BITENC, P. – KNIFIC, T. 2001: Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti, Ljubljana.

BITTNER, E. 1981: Nález moravských denárů z XIII. století ve Stěbořicích, okr. Opava. Časopis Slezského muzea 30, série B, 78.

BORKOVSKÝ, I. 1954/1956: Železné nože ve slovanských hrobech, Slavia Antiqua V, 358-367.

BORKOVSKÝ, I. 1957: K výkladu nožů na slovanských pohřebištích, Archeologické rozhledy IX, 553–560.

BOROŃ, P. – FOLTYN, E. 2011: Na północ od państwa (wielko)morawskiego. Z problematyki badań Górnego Śląska i zachodnich krańców Małopolski w dobie karolińskiej, Zborník Slovenského národného múzea, Archeológia, Supplementum 4, 5-37.

BRATHER, S. 2001: Archäologie der westlichen Slawen. Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa, Berlin – New York.

BRATHER, S. 2008: „Totenhochzeit“? Zur Interpretation altersabhängiger Grabausstatungen bei den westlichen Slawen, in: Archaeology and Identity. Central and East Central Europe in the Earlier Middle Ages, București, 474-485.

BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1958: Slovanské mohyly na východnom Slovensku, Slovenská archeológia VI, 138-205.

BUDÍNSKÝ-KRIČKA, V. 1959: Slovanské mohyly ve Skalici, Bratislava.

CLAUSS, G. 1982: Strumpfbänder: ein Beitrag zur Frauentracht des 6. und 7. Jahrhunderts n. Chr., Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 23. - 24. Jahrgang 1976/77, Mainz, 54-88.

ČÁP, P. 1982: Plátované nože z Břeclavi-Pohanska, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 27, 291-295.

ČERVINKA, I. L. 1928: Slované na Moravě a říše velkomoravská, Brno.

ČILINSKÁ, Z. 1966: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky, Bratislava.

ČILINSKÁ, Z. 1973: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce, Bratislava.

ČILINSKÁ, Z. 1982: Dve pohrebiská z 8.–9. storočia v Komárne, Slovenská archeológia XXX, 347-393.

DOHNAL, V. 1980: Slovanské žárové mohyly na východní Moravě, in: Slované 6.–10. století, Sborník referátů ze sympozia Břeclav-Pohansko 1978, Brno, 63-76.

DOHNAL, V. 1991: Slovanská pohřebiště na Olomoucku, Časopis Slezského zemského muzea 40, série B, 220-246.

DOHNAL, V. 2003: K archeologické rozdílnosti střední a východní Moravy v raném středověku, Časopis Slezského zemského muzea 52, série B, 1-13.

DOSTÁL, B. 1957: Slovanské mohyly u Žlutavy (Příspěvek k problematice slovanských mohylníků na Moravě), Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 6, 37-64.

DOSTÁL, B. 1966: Pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě, Praha.

DOSTÁL, B. 1968: Spätburgwallzeitliche und neuzeitli-

che Grabstätte in Znojmo-Hradiště, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 13, 7-66.
DOSTÁL, B. 1975: Břeclav – Pohansko. Velkomoravský velmožský dvorec, Brno.
DOSTÁL, B. 1984: Východní brána hradiska Pohanska, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 29, 143-166.
DOSTÁL, B. 1987: Obytné zemnice z řemeslnického areálu Břeclavi – Pohanska, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 32, 63-100.
DOSTÁL, B. 1990: Několik poznámek k objevu prvních velkomoravských kostelů ve Starém Městě, in: Staroměstská výročí, Brno, 35-42.
DOSTÁL, B. 1990a: Raně feudální společnost Velké Moravy na základě objevů v Břeclavi – Pohansku, in: Pravěké a středověké osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka, Brno, 282-287.
DROBERJAR, E. 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě, Praha.
EISNER, J. 1948: Základy kovářství v době hradištní v Československu, Slavia Antiqua 1, 367-394.
FOJTÍK, P. 2008: Slovanské osídlení Prostějovska ve světle hrobů a pohřebišť, Archeologické památky střední Moravy, svazek 16, Olomouc.
FOJTÍK, P. 2012: Slované na Prostějovsku ve světle hrobů a pohřebišť, rkp. rigorózní práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.
FOJTÍK, P. – ŠMÍD, M. 2008: Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku, Pravěk, Supplementum 18.
FOLTYN, E. 1998: Podstawy gospodarcze wczesnośredniowiecznej społeczności plemiennej na Górnym Śląsku, Katowice.
FOLTYN, E. 2000: Materiały archeologiczne do poznania starszych wieków średnich na Górnym Śląsku, Cieszyn.
FREISING, H. 1940: Neue Funde aus dem Ostsudetenland, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit 16, 25.
FREISING, H. 1942: Neue Funde, Sudeta 42, 142.
FRIESINGER, H. 1965: Beiträge zur Besiedlungsgeschichte des nördlichen Niederösterreich im 9.–11. Jahrhundert II, Archaeologia Austriaca 38, 44-85.
FRIESINGER, H. 1972: Frühmittelalterliche Körpergräber aus Pottenbrunn, Stadtgemeinde St. Pölten, NÖ, Archaeologia Austriaca 51, 113-189.
FRIESINGER, H. 1975-1977: Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich II, Mitteilungen der Prähistorischen Komission der österreichischen Akademie der Wissenschaften, XVII. und XVIII. Band, 1-174.
FRIESINGER, H. und I. 1991: Ein Vierteljahrhundert Grabungen in Thunau, Archäologie Österreichs 2/1, 6-22.
FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, D. 2008: Prsteny v hrobové výbavě kostrových pohřebišť od 9. do 13. stol. na Moravě a v Čechách, Acta archaeologica opaviensia 3, 143-156.
GABRIEL, I. 1981: Karolingische Reitersporen und andere Funde aus dem Gräberfeld von Bendorf, Kreis Rendsburg-Eckernförde, Offa 38, 245-258.
GABRIEL, I. 1988: Hof- und Sakralkultur sowie Gebrauchs- und Handelsgut im Spiegel der Kleinfunde von Starigard/Oldenburg, Sonderdruck der Römisch-Germanischen Kommission 69, 103-291.
GALUŠKA, L. 1996: Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské, Brno.
GALUŠKA, L. 2000: Neznámé slovanské pohřebiště u Vranovic (okr. Břeclav) a jediné nálezy z něj pocházející, Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana I, 185-197.
GALUŠKA, L. 2003: O otrocích na Velké Moravě a okovech ze Starého Města, in: J. Klápště, E. Plešková, J. Žemlička (eds.), Dějiny ve věku nejistot, Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, Praha, 75-86.
GALUŠKA, L. 2004: Velkomoravské hroby revenantů ze Starého Města, in: G. Fusek (ed.), Zborník na počesť Dariny Bialekovej, Nitra, 81-90.
GALUŠKA, L. 2006: Ideas to the question of the bird-motif on Great Moravian buttons based on a find from Staré Město, the „Špitálky" site, in: P. Maříková Vlčková, J. Mynářová, M. Tomášek (eds.), My Things changed Things, Prague, 167-173.
GALUŠKA, L. 2008: Staro(nový) nález velkomoravského gombíku ze Starého Města ve sbírkách Slováckého muzea, Slovácko L, 159-166.
GALUŠKA, L. 2012: Hrob 1/2003 z Modré u Velehradu. Pohřeb „pohanského" velmože z éry raného křesťanství na Moravě?, in: J. Doležel, M. Wihoda (eds.), Mezi raným a vrcholným středověkem, Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci, Brno, 91-110.
GALUŠKA, L. 2013: Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy, Brno.
GALUŠKA, L. – LUTOVSKÝ, M. 1993: K málo známé etapě výzkumu slovanského mohylníku v Hluku na Uherskohradišťsku. K problematice moravských středohradištních mohylníků, Časopis Moravského muzea 78 – vědy společenské, 151-161.
GEJVALL, N-G. 1960: Westerhus. Medieval Population and Church in the Light of Skeletal Remains. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
GŁOSEK, M. 1984: Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w., Warszawa.
GÓRA, M. – KOTOWICZ, P. N. 2008-2009: Ornamentowany czekan z wczesnośredniowiecznej osady obronnej w Barkowicach Mokrych koło Sulejowa, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna 44, 237-263.
GRAUS, F. 1957: O poměru mezi archeologií a historií. K výkladu nožů na slovanských pohřebištích, Archeologické rozhledy IX, 535-546.
HAJNALOVÁ, E. 1978: Nálezy rastlín na pohrebiskách v pravekom a včasnohistorickom období Slovenska a ich úloha v pohrebnom ríte, Archeologické rozhledy XXX, 123-132.
HAJNALOVÁ, E. 2001: Ovocie a ovocinárstvo v arche-

obotanických nálezoch na Slovensku, Nitra.
HANÁKOVÁ, H. – STLOUKAL, M. 1966: Staroslovanské pohřebiště v Josefově, Praha.
HANULIAK, M. 1997: K problematike skeletov ľudských jedincov zo sídliskových objektov, Slovenská archeológia XLV, 157-182.
HANULIAK, M. 1999: Život vidieckého obyvateĺstva v 9.–12. storočí podĺa výpovede pohrebiskového materiálu, Archaeologia historica 24, 59-66.
HANULIAK, M. 2004: Velkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska, Nitra.
HANULIAK, M. 2006: Porušovanie telesných zvyškov zomrelých vo veľkomoravskom prostredí z územia Slovenska, Slovenská archeológia LIV, 143-166.
HANULIAK, M. – REJHOLCOVÁ, M. 1999: Pohrebisko v Čakajovcach (9. - 12. storočie). Vyhodnotenie, Nitra.
HEJHAL, P. 2005: Stav poznání raně středověkých mohyl v severovýchodních Čechách, in: M. Metlička (ed.), Archeologie doby hradištní v Čechách, Plzeň, 88-92.
HEJHAL, P. 2006: Několik poznámek k raně středověkým birituálním mohylníkům východočeské mohylové oblasti. Vita archaeologica, Sborník Víta Vokolka, Hradec Králově – Pardubice, 95-106.
HOŠEK, J. 2003: Metalografie ve službách archeologie, Praha.
HRUBÝ, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“, Praha.
HURT, R. 1934: Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě (1205–1650), díl I., Olomouc.
CHORVÁTOVÁ, H. 2004: K relatívnej chronológii pohrebiska Staré Město v polohe Na valách, Acta Historica Neosoliensia 7, 199-236.
CHORVÁTOVÁ, H. 2007: Horizonty byzantsko-orientálneho šperku na tzv. veľkomoravských pohrebiskách, Zborník Slovenského národného múzea, Archeológia, Supplementum 2, 83-101.
CHORVÁTOVÁ, H. 2008: Gombíky s tepanou výzdobou, Zborník Slovenského národného múzea CII, Archeológia, 153-170.
CHORVÁTOVÁ, H. 2008a: K problému terminológie a interpretácie guľovitých príveskov – veľkomoravských gombíkov, Studia mediaevalia pragensia 8, 209-218.
CHROPOVSKÝ, B. 1957: Slovanské pohrebisko z 9. stor. vo Veľkom Grobe, Slovenská archeológia V, 174-239.
CHROPOVSKÝ, B. 1962: Slovanské pohrebisko v Nitre-Lupke, Slovenská archeológia X, 175-240.
CHUDZIAK, W. 2009: Wyspa w Żółtym na Jeziorze Zarańskim – na pograniczu rzeczywistości i transcendencji, in: Studia nad dawną Polską 2, 47-70.
CHYBOVÁ, H. 1986: Záchranný výzkum mladohradištního pohřebiště ve Zborovicích, in: Studie Muzea Kroměřížska 86, 3-24.
CHYBOVÁ, H. 1992: Archeologický výzkum velkomoravského pohřebiště v Litenčicích, Sborník velehradský, třetí řada, 63-65.
JANÁK, V. 2004: Stěbořice. In: Soupis neolitických a eneolitických lokalit, Opava (nestránkováno).
JANÁK, V. 2005: Nástup eneolitu v českém Slezsku (Hornoslezská lengyelská skupina a kultura nálevkovitých pohárů, rkp. habilitační práce na ÚAM FF MU v Brně, Opava.
JANÁK, V. – KOUŘIL, P. 1991: Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě, Časopis Slezského zemského muzea 40, série B, 193-219.
JAWORSKI, K. 2005: Grody w Sudetach (VIII-X w.), Wrocław.
JAWORSKI, K. 2012: Nowe velkomoraviana z grodziska z końca IX i początku X wieku w Gilowie na Dolnym Śląsku, in: J. Doležel, M. Wihoda (eds.), Mezi raným a vrcholným středověkem, Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové, žáci, Brno, 209-234.
JAWORSKI, K. 2012a: O Wielkomorawianach pochowanych na Śląsku, Funeralia Lednickie 15, 147-169.
JELÍNEK, J. 1952: Slovanský kostrový materiál ze Stěbořic u Opavy, Časopis Slezského muzea II, série B, 20-28.
JELÍNKOVÁ, D. 1999: Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově. Katalog, Brno.
JELÍNKOVÁ, D. 2000: Hroby dávných Slovanů v Mušově, in: Kordiovský, E. (ed.), Mušov 1276-2000, Pasohlávky.
JELÍNKOVÁ, D. 2005: Příspěvek k poznání ženského oděvu ve střední a mladší době hradištní, Archeologické rozhledy LVII, 549-560.
JISL, L. bez data: Soupis archeologických nalezišť a nálezů ve Slezsku, rkp. uložený v Archivu NZ AP SZM v Opavě, 437.
JISL, L. 1952: Slovanské mohylové pohřebiště ve Stěbořicích, Časopis Slezského muzea II, série B, 6-20.
JISL, L. 1952a: Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů, Časopis Slezského muzea II, série B, 33-64.
JISL, L. 1953: Slovanské mohyly ve Stěbořicích u Opavy, Archeologické rozhledy V, 32-53.
JISL, L. 1954-1955, Výzkum slovanských mohyl ve Stěbořicích, Časopis Slezského muzea IV, série B, 65-80.
JISL, L. 1966: Nécropole à tumulus à Stěbořice près ď Opava (Moravie), in: Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie, Prague, 241.
JISL, L. 1966a: Výsledky archeologického výzkumu ve Stěbořicích, Opavsko č. 6, 15-17.
JUCHELKA, J. 2010: Raně středověké pohřebiště u Malých Hoštic, okres Opava, in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2007-2008, Katowice, 102-108.
JUSTOVÁ, J. 1990: Dolnorakouské Podunají v raném středověku, Praha.
KALÁBEK, M., 2001: Meč se značkou Ulfberth, in: Archeologické zrcadlení, Olomouc, 85-96.
KALÁBEK, M. 2009: Hradištní lokality objevené na trase dálničního obchvatu Olomouce (1999-2005), in:

Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice, Brno, 150-157.
KALÁBEK, M. – VITULA, P. 2000: Nemilany (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 41, Brno, 177-179.
KALFERST, J. – PROFANTOVÁ, N. 1999: Nové poznatky o hradišti Kal, okr. Jičín, Archeologie ve středních Čechách 3, 293-335.
KALOUSEK, F. 1971: Břeclav-Pohansko. Velkomoravské pohřebiště u kostela, Brno.
KARA, M. 2009: Najstarsze państwo Piastów – rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne, Poznań.
KARGER, V. 1922: Die Vorgeschichtsforschung in Schlesien und die Ausstellung Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer im Schlesischen Landesmuseum, Anzeiger des Schlesischen Landesmuseums in Troppau I, Troppau, 28.
KARGER, V. 1922a: Předhistorické bádání ve Slezsku a výstava před- a prvohistorických starožitností v Zem. Muzeu slezském, Věstník Slezského Zemského muzea v Opavě I, Opava, 26-27.
KARO, Š. 2004: Die Typologie der frühmittelalterlichen Steigbügels aus slowenischen Fundorten, in: G. Fusek (ed.), Zborník na počesť Dariny Bialekovej, Nitra, 165-173.
KAVÁNOVÁ, B. 1976: Slovanské ostruhy na území Československa, Praha.
KAVÁNOVÁ, B. 1993: Slovanská pohřebiště v Kyjově-Bohuslavicích (okr. Hodonín), Přehled výzkumů 1989, 76-77.
KAVÁNOVÁ, B. 1993a: Slavjanskie kurganyje mogilniki južnoj Moravii, Actes du XIIe Congrès des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques 4, Bratislava, 48-56.
KAVÁNOVÁ, B. 2003: Mikulčice – pohřebiště v okolí 12. kostela, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 22.
KAVÁNOVÁ, B. 2009: Zlaté gombíky z Mikulčic – spektrometrická analýza, Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana, Supplementum 2, Brno, 127-135.
KAVÁNOVÁ, B. 2012: Poznámka k relativní chronologii ostruh s páskovými rameny, in: J. Doležel, M. Wihoda (eds.), Mezi raným a vrcholným středověkem, Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci, Brno, 169-184.
KAVÁNOVÁ, B. – VITULA, P. 1990: Břeclav-Poštorná, pohřebiště a sídliště střední doby hradištní, in: Pravěké a slovanské osídlení Moravy, Sborník příspěvků k osmdesátým narozeninám akademika Josefa Poulíka, Brno, 327-352.
KAVÁNOVÁ, B. – ŠMERDA, J. 2010: Zlatý solidus Michala III. z hrobu 480 u baziliky v Mikulčicích, in: Zaměřeno na středověk, Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám, Praha, 151-162.
KIETLIŃSKA, A. 1960: Gród wczesnośredniowieczny na Górze Zamkowej w Cieszynie w świetle badań w latach 1949-1954, Materiały Wczesnośredniowieczne V, 63-97.
KIND, T. 2002: Archäologische Funde von Teilen der Reiterausrüstung aus Europa und ihr Beitrag zur Kultur- und Sozialgeschichte der Ottonenzeit, in: J. Henning (Hrsg.), Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchszeit, Mainz am Rhein, 283-299.
KIND, T. 2007: Westliche Einflüsse auf der östlichen Balkanhalbinsel im Spiegel der früh- und hochmittelalterlichen Reiterausrüstung, in: J. Henning (Hrsg.), Post Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium, Vol. 2, Byzantium, Pliska and the Balkan, Berlin – New York, 543-612.
KLANICA, Z. 1970: Die Ergebnisse der fünfzehnten Grabungskampagne in Mikulčice (Bez. Hodonín), Přehled výzkumů, Brno, 43-52.
KLANICA, Z. 1985: Mikulčice – Klášteřisko, Památky archeologické LXXVI, 474-539.
KLANICA, Z. 1991: K interpretaci motivu ptáčka na jihomoravských památkách 8. – 9. století, XX. Mikulovské sympozium, Brno, 181-193.
KLANICA, Z. 2006: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště I, II, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 28.
KLANICA, Z. 2007: Tajemství hrobu moravského arcibiskupa Metoděje, Praha.
KLEEMANN, J. 2002: Sachsen und Friesen im 8. und 9. Jahrhundert. Eine archäologisch-historische Analyse der Grabfunde, Oldenburg.
KLÍMA, B. 1985: Velkomoravská kovárna na podhradí v Mikulčicích, Památky archeologické LXXVI, 428-455.
KLÍMA, F. B. 2004: Objev části velkomoravského pohřebiště pod středověkým až novověkým hřbitovem u kostela sv. Hypolita ve Znojmě-Hradišti, in: G. Fusek (ed.), Zborník na počesť Dariny Bialekovej, Nitra, 179-190.
KLÍMA, B. F. v tisku: Die Kriegergräber im grossmährischen Burgwall des hl. Hippolyt in Znojmo und in seinem Hinterland, Internationale Tagungen in Mikulčice 9.
KOHOUTEK, J. 2003: Průzkum slovanských mohylníků na Uherskobrodsku a Slavičínsku, Slovácko XLV, 95–107.
KOHOUTEK, J. – PLÁŠEK, K. 1993: Průzkum slovanského mohylníku na katastru Slavičína (okr. Zlín), Přehled výzkumů 1989, Brno, 78-79.
KOCH, U. 1990:Das fränkische Gräberfeld von Klepsau in Hohenlohekreis, Stuttgart.
KOROŠEC, P. 1983: Die Waffen aus der Gräbern der frühmittelalterlichen Nekropole auf der Burg von Ptuj, Balcanoslavica 10, 37-43.
KOŠTA, J. 2005: Kollektion frühmittelalterlicher Schwerter aus dem grossmährischen Zentrum in Mikulčice, in: P. Kouřil (Hrsg.), Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 25, 157-191.
KOŠTA, J. 2008: Několik poznámek k chronologii pohřebiště u VI. kostela v Mikulčicích, Studia mediaevalia pragensia 8, 277-296.
KOŠTA, J. – HOŠEK, J. 2008: Meč z hrobu 580 ve III.

kostele v Mikulčicích. Příspěvek k diskusi o jednom ze zástupců nejvyšší staromoravské elity, Studia mediaevalia pragensia 8, 177-208.
KOTOWICZ, P. N. 2009: Dwie wczesnośredniowieczne bradatice z południowej Lubelszczyzny, in: H. Taras, A. Zakościelna (eds.), Hereditas praeteriti. Additamenta archaeologica et historica Ioanni Gurba Octogesimo Anno Nascendi, Lublin, 383-396.
KOUŘIL, P. 1986: Středověký meč z Heřmanovic, okr. Bruntál, Archaeologia historica 11, 515–516.
KOUŘIL, P. 1989: Příspěvek k poznání osídlení venkovského charakteru na Opavsku v mladší a pozdní době hradištní, Časopis Moravského muzea LXXIV - vědy společenské, 203-215.
KOUŘIL, P. 1994: Slovanské osídlení českého Slezska, Brno – Český Těšín.
KOUŘIL, P. 1997: Severní předpolí Moravské brány a zásah velkomoravský, in: K. Wachowski (ed.), Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław, 65-75.
KOUŘIL, P. 2001: Olomouc – Slavonín, in: Archeologické zrcadlení, Olomouc, 58-65.
KOUŘIL, P. 2001a: Zur chronologischen Stellung von Sporen, deren Arme mit rechteckigem Rahmen beendet sind, in: L. Galuška, P. Kouřil, Z. Měřínský (eds.), Velká Morava mezi východem a západem, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17, 241-255.
KOUŘIL, P. 2003: Staří Maďaři a Morava z pohledu archeologie, in: J. Klápště, E. Plešková, J. Žemlička (eds.), Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, Praha, 110-146.
KOUŘIL, P. 2004: Raně středověký bojovnický hrob z Hradce nad Moravicí, Slovenská archeológia LII, 55-76.
KOUŘIL, P. 2005: Frühmittelalterliche Kriegergräber mit Flügellanzen und Sporen des Typs Biskupija – Crkvina auf mährischen Nekropolen, in: P. Kouřil (Hrsg.), Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 25, 67-99.
KOUŘIL, P. 2005a: Nové poznatky o slovanském osídlení českého Slezska, in: XIV Śląskie spotkania archeologiczne, Wrocław, 50-52.
KOUŘIL, P. 2006: Zu einigen Äußerungen der materiellen Nomadenkultur auf dem Mikulčicer Burgwall, Přehled výzkumů 47, Brno, 69-76.
KOUŘIL, P. 2008: Archeologické doklady nomádského vlivu a zásahu na území Moravy v závěru 9. a v 10. století, in: T. Štefanovičová, D. Hulínek (eds.), Bitka při Bratislave v roku 907, Bratislava, 113-135.
KOUŘIL, P. 2009: Das großmährische Körpergräberfeld in Opava-Malé Hoštice, in: XVI Śląskie Spotkania Archeologiczne, Wrocław, 9-10.
KOUŘIL, P. 2010: Kirche Nr. 7 in Mikulčice, in: L. Poláček – J. Maříková-Kubková (Hrsg.), Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle, Internationale Tagungen in Mikulčice VIII, 57-69.
KOUŘIL, P. v tisku: Slovanské kostrové pohřebiště v Opavě – Malých Hošticích.
KOUŘIL, P. – GRYC, J. 2011: Der Burgwall in Chotěbuz-Podobora und seine Stellung in der Siedlungsstruktur des oberen Odergebietes vom 8. bis 9. / 10. Jahrhundert, in: J. Macháček, Š. Ungerman (Hrsg.), Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Studien zur Archäologie Europas 14, Bonn, 217-243.
KOUŘIL, P. – PRIX, D. – WIHODA, M. 2000: Hrady českého Slezska, Brno – Opava.
KOVAŘÍK, J. 1991: Slovanské kostrové pohřebiště v Praze 5 – Motole, Archaeologica pragensia, Claves archaeologicae 1, Praha.
KRÁL, J. 1959: Slovanský mohylník ve Vysočanech nad Dyjí, Památky archeologické L, 197-226.
KRUMPHANZLOVÁ, Z. 1964: Zvláštnosti ritu na slovanských pohřebištích v Čechách, Vznik a počátky Slovanů 5, 177-215.
KRUMPHANZLOVÁ, Z. 1965: Skleněné perly doby hradištní v Čechách, Památky archeologické LVI, 161-188.
KRUMPHANZLOVÁ, Z. 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.–11. věku v Čechách, Památky archeologické LXV, 34-110.
KRUPIČKOVÁ, Š. – VÁLOVÁ, K. 2011: „Qualis vita, finis ita“. Non-standard burials at Great Moravian localities and two views on this problem – a results of the belief in revenants (cultic interpretation) or a reflection of social differences (social interpretation)?, Funeralia Lednickie 13, 77-95.
KUDRNÁČ, J. 1970: Příspěvek k datování závěsných uch a držadel vědérek ze starší doby hradištní, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie, svazek XXIV, číslo 1/2, Sborník prací k šedesátinám Rudolfa Turka, 119-122.
KŮRKOVÁ, L. 2003: Pohřební ritus ve střední době hradištní na Moravě a ve Slezsku, rkp. diplomové práce na Katedře antropologie PF MU v Brně, Brno.
LEPÓWNA, B. 1981: Materialne przejawy wierzeń ludnośći Gdańska w X–XIII w., Pomorania Antiqua X, 169-199.
LOSERT, H. – PLETERSKI, A. 2003: Altenerding in Oberbayern I. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und „Ethnogenese“ der Bajuwaren, Berlin – Bamberg – Ljubljana.
LOSKOTOVÁ, Z. 2010: Das Waffenbrandgrab der przeworsk-Kultur aus Stěbořice, Slovenská archeológia LVIII, 53-78.
LOSKOTOVÁ, Z. 2013: Doba římská a doba stěhování národů v severním předpolí Moravské brány, rkp. disertační práce na ÚAM MU v Brně, Brno.
LUTOVSKÝ, M. 1987: Hodnotová kritéria slovanských mohyl (ke kritice archeologického pramene), Zprávy Čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd 32, 3-14.
LUTOVSKÝ, M. 1989: Územní rozšíření slovanských mohyl ve střední Evropě. K problému mohylových oblastí, Archeologické rozhledy XLI, 59-74.
LUTOVSKÝ, M. 1990: K některým problémům vypovídacích schopností raně středověkých mohyl, Archeo-

logické rozhledy XLII, 353-361.
LUTOVSKÝ, M. 1993: K některým rituálním praktikám na slovanských mohylových pohřebištích, in: Kultové a sociálne aspekty pohrebného rítu od najstarších čias po súčasnosť, Bratislava, 49-54.
LUTOVSKÝ, M. 1996: Kumulativní mohyla. K problematice raně středověkého pohřbívání, Archeologické rozhledy XLVIII, 113-125.
LUTOVSKÝ, M. 1997: Několik poznámek k mohylovému pohřebišti u Ledenic, okr. České Budějovice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 10, 24-25.
LUTOVSKÝ, M. 1997/98: Das frühmittelalterliche Hügelgräberfeld in Kožlí bei Orlík, Bez. Písek (Südböhmen), Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7, 255-314.
LUTOVSKÝ, M. 1998: Mohylové pohřebiště v Kožlí u Orlíka, okr. Prachatice. K poznání raně středověkých mohyl ve středním Povltaví, Archeologie ve středních Čechách 2, 277-327.
LUTOVSKÝ, M. 2000: K chronologické průkaznosti kování raně středověkých věder, in: P. Čech, M. Dobeš (eds.), Sborník Miroslavu Buchvaldkovi, Most, 147-150.
LUTOVSKÝ, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha.
LUTOVSKÝ, M. 2006: Úprava prostoru pod raně středověkými mohylami (na příkladu Čech a Moravy), Študijné zvesti 39, 69-76.
LUTOVSKÝ, M. 2011: Slovanské mohyly v Čechách a změny v raně středověkém pohřbívání, in: In silvis, campis… et urbe. Obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim, Rzeszów – Sanok, 467-482.
LUTOVSKÝ, M. – MICHÁLEK, J. 1997: Záchranný archeologický výzkum raně středověkých mohyl u Skočic, okr. Strakonice v roce 1996, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 10, 7-23.
LUTOVSKÝ, M. – TOMKOVÁ, K. 1994: K problematice nejmladších raně středověkých mohyl v Čechách – pohřebiště u Hlohoviček, Mediaevalia archaeologica bohemika 1993, Památky archeologické – Supplementum 2, 86-106.
MACHÁČEK, J. 2001: Studie k velkomoravské keramice, Brno.
MACHÁČEK, J. – GREGEROVÁ, J. – HLOŽEK, M. 2007: Raně středověká kovodělná výroba na Pohansku u Břeclavi, Památky archeologické XCVIII, 129-184.
MACHOVÁ, B. 2009: Slovanská mohylová pohřebiště z oblasti Chřibů, Kyjovské pahorkatiny a Ždánického lesa, rkp. bakalářské diplomové práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.
MALÍK, P. 1995: Pohřební ritus na Moravě v období středověku, rkp. diplomové práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.
MAREŠOVÁ, K. 1983: Uherské Hradiště – Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích, Brno.
McCORMICK, M. 2002: Verkehrswege, Handel und Sklaven zwischen Europa und dem Nahen Osten um 900: Von der Geschichtsschreibung zur Archäologie? in: J. Henning (Hrsg.), Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchszeit, Mainz am Rhein, 171-180.
McDONNELL, J. G. 1992: Metallurgical analysis of knive, in: Anglo-Scandinavian ironwork of Coppergate, Archeology of York 17/6, (Ottaway, P., ed.), 591-599, fichte 2: C9-D12, London.
MĚŘÍNSKÝ, Z. 1985: Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích (k problematice venkovských pohřebišť 9.–10. století na Moravě), Praha.
MĚŘÍNSKÝ, Z. 2005: Mikulčice – das Gräberfeld bei der IX. Kirche. Verlauf der Forschung und Fundsachlage, in: P. Kouřil (Hrsg.), Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 25, 115-136.
MĚŘÍNSKÝ, Z. – UNGER, J. 1990: Velkomoravské kostrové pohřebiště u Morkůvek (okr. Břeclav), in: Pravěké a slovanské osídlení Moravy, Sborník příspěvků k osmdesátým narozeninám akademika Josefa Poulíka, Brno, 360-401.
MÜLLER, M. 2003: Die Kleidung nach Quellen des frühen Mittelalters. Textilien und Mode von Karl dem Großen bis Heinrich III., Berlin – New York.
MÜLLER, R. 2010: Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenékpuszta, Budapest – Leipzig – Keszthely – Rahden.
NIEDERLE, L. 1931: Rukověť slovanské archeologie, Praha.
NIEWĘGŁOWSKI, A. 1988: Die religiöse Rolle der Haselnuss und der Hasel in der Urgeschichte und im Mittelalter, Archaeologia Polona XXVII, 147-183.
NIEWĘGŁOWSKI, A. 1993: Leszczyna i orzechy laskowe jako materialne korelaty religii w Polsce przedchrześcijańskiej, in: M. Kwapiński, H. Paner (eds.), Wierzenia przedchrześcijańskie na ziemiach polskich, Gdańsk, 47-55.
NOWOTNY, E. 2013: Rapräsentation zwischen Karolingerreich und Grossmähren. Das Beispiel des Gräberfeldes von Thunau am Kamp, Obere Holzwiese, in: M. Hardt, O. Heinrich-Tamáska (Hrsg.), Macht des Goldes, Gold der Macht. Herrschafts- und Jenseitsräpresentation zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donauraum, Weinstadt, 439-459.
NOWOTNY, E. v tisku: Waffen und Reitzubehör im Gräberfeld von Thunau, Obere Holzwiese. Neue absolute Daten zu Petersens Typ Y-Schwertern, in: P. Kouřil, L. Poláček (Hrsg.), Bewaffnung und Reiterausrüstung des 8. bis 10. Jahrhunderts in Mitteleuropa, Internationale Tagungen in Mikulčice 9.
OPRAVIL, E. 1969: Háj u Stěbořic ve světle archeobotanického a historického průzkumu, Časopis Slezského muzea XVIII, série B, 107-112 (zvláštní otisk).
OPRAVIL, E. 1974: Moravskoslezský pomezní les do začátku kolonizace, in: Archeologický sborník, Ostrava, 113-133.
OPRAVIL, E. 2000: Zur Umwelt des Burgwalls von Mikulčice und zur pflanzlichen Ernährung seiner

Bewohner, Studien zum Burgwall in Mikulčice IV, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 18, 9-169.
OPRAVIL, E. – HAJNALOVÁ, E. 1979: Beitrag zum Kennen von Stein-, Schalenobst und der Weinrebe, Slovenská archeológia XXVII, 187-198.
PANKIEWICZ, A. 2012: Relacje kulturowe południowego Śląska i północnych Moraw i Czech w IX-X wieku w świetle źródeł ceramicznych. Studia archeologiczne, t. 43, Acta Universitatis Wratislawiensis No 3372, Wrocław.
PARCZEWSKI, M. 1979: Kształtowanie się osadnictwa wczesnośredniowiecznego na Opolszczyźnie, in: B. Gediga (ed.), Kształtowanie się kultury wczesnopolskiej na Opolszczyźnie, Opole, 25-40.
PARCZEWSKI, M. 1982: Płaskowyż Głubczycki we wczesnym średniowieczu, Warszawa – Kraków.
PARCZEWSKI, M. 2006: Zu den frühmittelalterlichen Stammesburgen im Sudetengebiet nach der Auffassung von Krzysztof Jaworski, Acta Archaeologica Carpathica XLI, 187-204.
PAULSEN, P. 1967: Alamannische Adelsgräber von Niederstotzingen, Veröffentlichungen des staatlichen Amtes für Denkmalpflege, Reihe A, Heft 12/1, Stuttgart.
PAVELČÍK, J. 1983: Äneolitische Niederlassung in Stěbořice (okr. Opava), Přehled výzkumů 1981, Brno, 24.
PAVELČÍK, J. 1984: Pravěká osada u Stěbořic, Přehled výzkumů 1982, Brno, 17.
PAVLOVIČOVÁ, E. 1996: K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí, Slovenská archeológia XLIV, 95-153.
PETRINEC, M. 2009: Gräberfelder aus dem 8. bis 11. Jahrhundert im Gebiet des frühmittelalterlichen kroatischen Staates, Split.
PÍČ, J. L. 1909: Starožitnosti země české III/1, Praha.
PLEINER, R. 1958: Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích, Praha.
PLEINER, R. 1967: Die Technologie des Schmiedes in der Grossmährischen Kultur, Slovenská archeológia XV, 77-188.
PLEINER, R. 1979: K vývoji slovanské nožířské techniky v Čechách, Archeologické rozhledy XXXI, 245-256.
PLEINER, R. 2000: Metallographische Untersuchung eines Messerbruchstücks aus dem Getreidesilo 126, in: Pleinerová, I., Die Altslawischenen Dörfer von Březno bei Louny, Praha, 152.
PLEINER, R. – PROFANTOVÁ, N. 2000: Metalografie nožů z hradiště Doubravčice v Čechách, Archeologie ve středních Čechách 4, 275-290.
POJSL, M. 1990: Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera, Brno.
POJSL, M. 2001: Proměna Veligradu ve Staré Město, in: L. Galuška, P. Kouřil, Z. Měřínský (ed.), Velká Morava mezi východem a západem. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17, 305–313.
POLÁČEK, J. 1981: Slovanské mohyly v prostoru Ledenice – Borovany, České Budějovice.
POLÁČEK, L. – MAREK, O. 2005: Grundlagen der Topographie des Burgwalls von Mikulčice. Die Grabungsflächen, Studien zum Burgwall von Mikulčice VII, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 24.
POLÁČEK, L. – MAREK, O. – SKOPAL, R. 2000: Holzfunde aus Mikulčice, Studien zum Burgwall in Mikulčice IV, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 18, 177-302.
POLESKI, J. 2013: Małopolska w VI – X wieku. Studium archeologiczne, Kraków.
POLLEX, A. 2003: Die Totenhochzeit: Ein Beispiel zur Dekodierung slawischer Toteninventare mit Hilfe von Quellen zum neuzeitlichen Volksglauben, in: U. Veit, T. L. Kienlin, Ch. Kümmel, S. Schmidt (Hrsg.), Spuren und Botschaften: Interpretationen materieller Kultur, Münster – New York – München – Berlin, 385-398.
POULÍK, J. 1948: Staroslovanská Morava, Praha.
POULÍK, J. 1948-1950: Jižní Morava – země dávných Slovanů, Brno.
POULÍK, J. 1957: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, Památky archeologické XLVIII, 241-372.
POULÍK, J. 1961: K otázce počátků feudalismu na Moravě, Památky archeologické LII, 498-505.
PÖLLATH, R. 2002: Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern I-IV, München.
PRASEK, V. 1875: Všehochuť z cesty po Slezsku, Opavský týdeník, č. 41, 334.
PROFANTOVÁ, N. 1994: K nálezům ostruh z konce 7. –9. stol. v Čechách, Mediaevalia archaeologica bohemica 1993, Památky archeologické – Supplementum 2, 60-85.
PROFANTOVÁ, N. 2003: Mikulčice – pohřebiště u 6. kostela: pokus o chronologické a sociální zhodnocení, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 22.
PROFANTOVÁ, N. – KUNA, M. 2005: Počátky raného středověku v Čechách, Praha.
PROCHÁZKA, R. – WIHODA, M. – ZAPLETALOVÁ, D. 2011: V raném středověku, in: R. Procházka (ed.), Dějiny Brna 1, Brno, 447-560.
PŘICHYSTALOVÁ, R. 2011: Die Bestattungen in Břeclav-Pohansko. Alte und neue Ausgrabungen, in: J. Macháček, Š. Ungerman (Hrsg.), Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Studien zur Archäologie Europas 14, Bonn, 35-61.
PUŠKINA, T. A. 1996: Gnezdovo – na puti iz Varjag v Greki, in: Puť iz Varjag v Greki i iz Grek…, Katalog, Moskva.
REJHOLCOVÁ, M. 1995: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Analýza, Nitra.
ROGANSKÝ, L. 2009: Signa christiana. Artefakty kresťanského rázu z poslednej tretiny prvého tisícročia medzi Čechami a Potisím, Nitra.
RUTTKAY, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II), Slovenská archeológia XXIV, 245-395.
RUTTKAY, A. 1982: The organization of troops, warfare and arms in the period of the Great Moravian state, Slovenská archeológia XXX, 165-198.

SCHIRMEISEN, K. 1943: Die Vorzeit des Mährisch-Ostrauer Raumes, M. Ostrau.
SIEGMUND, F. 1996: Kleidung und Bewaffung der Männer im östlichen Frankenreich, in: Die Franken Wegbereiter Europas, Mainz, 691-706.
SKUTIL, J. 1941: Výzkum hradištních mohyl ve Strážovicích na Kyjovsku 1940, Sborník velehradský, Nová řada 12, 6-48.
SLADKÝ, V. 1911: Zpráva o Museu Matice Opavské, Věstník Matice opavské 33, 93.
SLÁMA, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter, Praha.
SÓS, A. 1963: Die Ausgrabungen Géza Fehérs in Zalavár, Budapest.
STABRAVA, P. 1988: Záchranný archeologický výzkum ve Stěbořicích-Novém Dvoře, NZ NPÚ Ostrava, pob. Opava (nečíslováno).
STANASZEK, L. M. 1998: Praktyki antywampiryczne w XI wieku stosowane na terenie cmentarzyska szkieletowego na Wzgórzu Świętojakubskim w Sandomierzu, Biuletyn Antropologiczny t. II, 18-31.
STAŇA, Č. 2006: Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradicích. Katalog, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 29.
STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, D. 2004: Sklené korálíky z pohrebiska v Prši II, Slovenská archeológia LII, 35-54.
STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, D. – PLŠKO, A. 1997: Typologische und technologische Aspekte der Perlen aus dem frühmittelalterlichen Gräberfeld in Borovce, in: U. von Freeden, A. Wieczorek (Hrsg.), Perlen, Archäologie, Techniken, Analysen, Bonn, 259-274.
STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, D. – UNGERMAN, Š. 2009: Sklené korálíky z včasnostredovekého pohrebiska Dolních Vestoniciach , in: Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice, Brno, 136-149.
STEIN, F. 1967: Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland, Berlin.
STLOUKAL, M. 1964: Čtvrté pohřebiště na hradišti „Valy“ u Mikulčic, Památky archeologické LV, 479-505.
SZAMEIT, E. 1995: Gars-Thunau – frühmittelalterliche fürstliche Residenz und vorstädtisches Handelszentrum, in: H. Brachmann (Hrsg.), Burg – Burgstadt – Stadt. Zur Gebese mittelalterlicher nichtagrarischen Zentren in Ostmitteleuropa, Berlin, 274-282.
SZÖKE, B. M. 2008: Pannonien in der Karolingerzeit. Bemerkungen zur Chronologie des frühmittelalterlichen Fundmaterials in Westungarn, in: U. Steinklauber (Hrsg.), Frühmittelalterarchäologie in der Steiermark, Beiträge eines Fachgesprächs anlässlich des 65. Geburtstag von Dieter Kramer, Schild von Steier 4, Graz, 41-56.
SZÖKE, B. M. 2010: Eine Kirchenfamilie von Mosapurc/Zalavár (Ungarn). Neue Ergebnisse zur Kirchenarchäologie in Pannonien, in: N. Krohn (Hrsg.), Kirchenarchäologie heute, Fragestellungen – Methoden – Ergebnisse, Veröff. Allemanisches Inst. 76, Darmstadt, 561-585.
SZÖKE, B. M. 2010a: Mosaburg/Zalavár und Pannonien in der Karolingerzeit, Anteus 31-32, 9-52.
SZÖKE, B. M. 2011: Beziehungen zwischen Keszthely-Fenékpuszta und Mosaburg/Zalavár in der Karolingerzeit, in: O. Heinrich-Tamáska (Hrsg.), Keszthely-Fenékpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätforschung zwischen Noricum und Moesia, Budapest – Leipzig – Keszthely – Rahden/Westf., 509-540.
SZYDŁOWSKI, J. 1974: Teritorium plemienne“Golensizi“ – na podstawie nowych źródeł archeologicznych, in: Archeologický sborník, Ostrava, 79-101.
SZYDŁOWSKI, J. 1991: Problematyka badań doby plemiennej wczesnego średniowiecza na Górnym Śląsku, Śląskie Prace Prahistoryczne 2, 35-48.
ŠALKOVSKÝ, P. 2011: Stredné Slovensko vo včasnom stredoveku, Nitra.
ŠIKULOVÁ, V. 1958-1959: Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní, Pravěk východní Moravy, 88-162.
ŠIKULOVÁ, V. 1971: Náhodné nálezy broušených kamenných nástrojů z opavského okresu (okr. Opava), Přehled výzkumů 1970, Brno, 15.
ŠOLLE, M. 1981: Slovanské kostrové pohřebiště v Budči, Památky archeologické LXXII, 174-211.
ŠRÁČKOVÁ, E. 1958: Výzkum slovanského pohřebiště v Josefově, okr. Hodonín, Přehled výzkumů 1958, Brno, 63-64.
ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1995: Zur materielllen Kultur der donauländischen Slawen in der Beziehung zum Südosteuropa, in: Mitteldonaugebiet und Südosteuropa im frühen Mittelalter, Bratislava, 87-103.
TERECHOVA, N. N. – ROZANOVA, L. S. – ZAVJALOV, V. I. – TOLMAČEVA, M. M. 1997: Očerki po istorii drevnej železnoobrabotki v Vostočnoj Jevrope, Moskva.
THOMOVÁ, Z. – THOMA, J. 1996: Slovanské mohyly v prostoru Ledenice – Borovany, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 9, 49-68.
TÖRÖK, G. 1973: Sopronkőhida IX. századi temetője, Budapest.
TUREK, R. 1940: K pohřebnímu ritu slovanských mohyl, Časopis Národního muzea CXIV – oddíl duchovědný, 1-16.
TUREK, R. 1965: Problémy slovanských mohyl v Čechách, Slavia Antiqua XII, 57-81.
TYMONOVÁ, M. 2006: Výzkum slovanského mohylníku ve Stěbořicích a archeologické nálezy na jeho katastru, Časopis Slezského zemského muzea 55, série B, 6–23.
TYMONOVÁ, M. – ŽÁKOVSKÝ, P. 2012: Železný meč ze Stěbořic, in: J. Doležel, M. Wihoda (eds.), Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové, žáci, Brno, 611-623.
TYSZKIEWICZ 1991: Uwagi o ustalaniu się granicy między Morawami a Śląskiem (IX–XIII wiek), Śląskie Prace Prahistoryczne 2, 35-48.
UNGER, J. 1999: Život na lelekovickém hradě ve 14.

století. Antropologická sociokulturní studie, Brno.
UNGERMAN, Š. 2005: Ženský šperk staršího velkomoravského horizontu, Archeologické rozhledy LVII, 707-749.
UNGERMAN, Š. 2005a: Reich ausgestattete Gräber auf dem grossmährischen Gräberfeld in Dolní Věstonice, in: P. Kouřil (Hrsg.), Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 25, 209-224.
UNGERMAN, Š. 2006: Tzv. předkötlašský horizont a počátky velkomoravského kostrového pohřbívání, Archaeologia historica 31, 351-369.
UNGERMAN, Š. 2007: Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích-Na pískách, rkp. dizertační práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.
UNGERMAN, Š. 2009: Archaika in den frühmittelalterlichen Gräbern in Mähren, in: P. Maříková Vlčková, J. Mynářová, M. Tomášek (eds.), My Things changed Things, Prague, 224-256.
UNGERMAN, Š. – KAVÁNOVÁ, B. 2010: Das Gräberfeld bei der Basilika von Mikulčice, in: L. Poláček, J. Maříková-Kubková (Hrsg.), Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle, Internationale Tagungen in Mikulčice VIII, Brno, 71-86.
URBAŃCZYK, P. 2012: Mieszko Pierwszy Tajemniczy, Toruń.
VAVŘÍNEK, V. 2013: Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem, Praha.
VIGNATIOVÁ, J. 1977-1978: Břeclav-Pohansko – jihozápadní předhradí (výzkum 1960-1962). Kostrové hroby, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 22-23, 135-154.
VIGNATIOVÁ, J. 1992: Břeclav-Pohansko. Slovanské osídlení jižního předhradí, Brno.
VONDRÁKOVÁ, M. – HANULIAK, M. 2006: Výnimočné formy polôh telesných zvyškov pochovaných v Malých Kosihách z pohľadu antropologie, Ve službách archeologie VII, 369-380.
WACHOWSKI, K. 1997: Śląsk w dobie przedpiastowskiej, Wrocław.
WESTPHALEN, P. 2002: Die Eisenfunde von Haithabu, Die Ausgrabungen in Haithabu 10, Neumünster.
ZÁBOJNÍK, J. 1995: Soziale Problematik der Gräberfelder des nördlichen und nordwestlichen Randgebietes des awarischen Kaganats, Slovenská archeológia 43, 205-344.
ŻAK, J. – MAĆKOWIAK-KOTKOWSKA, L. 1988: Studia nad uzbrojeniem środkowoeuropejskim VI–X wieku, Poznań.
ZATLOUKAL, R. – ŽIVNÝ, M. 2006: Vyhodnocení středohradištního pohřebiště na Václavském návrší v Olomouci, Ve službách archeologie VII, Brno, 381-400.
ZAVJALOV, V. I. 2005: Istoria kuzněčnovo remesla Permjan: archeometallografičeskoje issledovanije, Iževsk.
ZELNITIUS, A. 1933: Slovanská pohřebiště ve Starém Městě u Uh. Hradiště, Sborník velehradský, Nová řada 4, 19-31.
ZELNITIUS, A. 1940: Val a mohyly ve velehradském háji, Sborník velehradský, Nová řada 11, 11-14.
ZEZULOVÁ, M. 2002: Stěbořice (okr. Opava), Přehled výzkumů 43, Brno, 205.
ZOLL-ADAMIKOWA, H. 1971: Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski, cz. II. Analiza, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
ZOLL-ADAMIKOWA, H. 1979: Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski, cz. II. Analiza. Wnioski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
ŻYDOK, P. 2004: Wczesnośredniowieczne pochówki antywampiryczne, in: Z. Kobyliński (ed.), Hereditatem cognoscere. Studia i szkice dedykowane Profesor Marii Miśkiewicz, Warszawa, 38-66.
ŽIVNÝ, M. 2005: Pohřební ritus na Moravě v 11. – 15. století, rkp. disertační práce na Katedře antropologie PF MU v Brně, Brno.

8. ZUSAMMENFASSUNG

DAS SLAWISCHE HÜGELGRÄBERFELD IN STĚBOŘICE

In Stěbořice unweit von Opava im Mährisch-schlesischen Kreis (Tschechisch Schlesien) wurde in den Jahren 1952-53, 1955 und 1961 vom Archäologen Lumír Jisl eines der wenigen slawischen Hügelgräberfelder mit Körperbestattungen in den Tschechischen Ländern vollständig erforscht, das aber nur teilweise veröffentlicht wurde, von der Gesamtzahl von 43 Grabhügeln wurden nur einige wenige publiziert. Ein Teil der Nekropole wurde zwar am Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts beim Stein- und Lehmabbau vernichtet (und es wurden systematisch Grabhügel angeschnitten und ihr Inhalt entfernt), doch stellt der hiesige Friedhof mit Körperbestattungen unter Grabhügeln eine unikate Quelle von Informationen über das Geschehen in dieser peripheren Region im Laufe des 9. und in den ersten Jahrzehnten des 10. Jahrhunderts dar. Die Grabhügel sind an dem Ostrand des Gemeindekatasters im mäßig abfallenden, zur Sonne hin orientierten Terrain oberhalb eines nahen Wasserlaufs situiert, und die ununterbrochene, jahrhundertelange Pflanzendecke hatte einen sehr guten Erhaltungsstand der jeweiligen Tumuli zur Folge. Der Bezirk der letzten Ruhestätte der slawischen Population war jedoch, wenn auch sporadisch, schon früher, im Eneolithikum besiedelt worden, intensiver dann zur Zeit der Lausitzer Urnenfelder, was die Situation bei der Auswertung und Ausdeutung der Bestattungssitten der dort begrabenden Kommunität erschwerte. Das Hügelgräberfeld reiht sich in die Kategorie der mittelgroßen bis größeren Nekropolen, und dies trotz der Tatsache, dass sein Gesamtumfang unbekannt ist. Seine moderne Bearbeitung ergänzt und vervollständigt die ältere Monographie über die slawische Besiedlung des Tschechischen Schlesiens (KOUŘIL 1994), und bietet eine im Prinzip erste, vollständig untersuchte und auf interdisziplinärer

Basis ausgewertete Nekropole dieses Typs in Mähren und Schlesien.

Die Arbeit besteht aus zwei Teilen. Im ersten Teil knüpft sie an die Übersicht der Besiedlung des Katasters von Stěbořice ihren ein detaillierter Katalog an. Der zweite Teil widmet sich allen wesentlichen, gegenseitig verknüpften Problemkreisen, die mit der eigenen Nekropole, ihrer Gestaltung, in einem Bestattungsritualen und -zeremonien, der materiellen Kultur, der chronologischen Eingliederung, der Bindung an das unmittelbare oder weitere Hinterland oder mit ihrer historischen Interpretation zusammenhängen. Dieser Grundteil ist ganz ins Deutsche übersetzt. Einen wichtigen Anhang bildet die anthropologische Begutachtung, deren Ergebnisse sich auch in vielen oben genannten Themenkreisen widerspiegeln.

GRABHÜGEL UND GRÄBER

GLIEDERUNG DES HÜGELGRÄBERFELDS UND VERTEILUNG DER GRABHÜGEL

Der erhaltene Teil des Hügelgräberfelds von Stěbořice, der auf der Westseite durch den ehemaligen Steinbruch abgegrenzt ist, nimmt eine ungefähr dreieckige Fläche von 46 × 50 × 55 m ein. Während in der Westhälfte die Grabhügel in zusammenhängende, ungefähr in N-S Richtung orientierten Reihen angeordnet sind, ist die Verteilung der Grabhügel in der Osthälfte unregelmäßig und die Hügel bilden hier mehrere Gruppen. Von den drei sichtbaren Linien, die ziemlich zuverlässig zu identifizieren sind, bilden die erste Reihe Aufschüttungen M 2 – M 8, die direkt an der Kante der Steinbruchwand situiert sind, die steil in die Talaue des Bachs Velká sinkt. Die Absonderung der Lössdecke und der Druck der Grabhügel verursachten, dass bei vier davon der Westrand teilweise abrutschte, ohne jedoch die Grabgruben zu beschädigen; die Beschädigung betraf vor allem den selbständig befindlichen Grabhügel M 4, weniger dann die zusammenhägenden Aufschüttungen von M 6 und M 7 und den dicht anliegenden M 8. Zwischen der parallel laufenden zweiten Grabhügelreihe M 9 - M 11 und M 14 und der dritten Linie, die aus M 15 - M 18 besteht, waren noch zwei Tumuli situiert – M 12 und M 13; es scheint, dass besonders der kleine Grabhügel M 12 in dem schmalen Raum als letzter situiert wurde.

Von dem Mittelteil der Nekropole bis zu ihrem Ostrand kumulieren sich die Grabhügel eher in Gruppen (?). An der Nordseite sind in der ersten Gruppe Grabhügel M 31 – M 33, M 37 – M 40, M 41 – M 43 angehäuft und M 25 und M 26 gehören wohl auch dazu; bis auf die zwei Letztgenannten und M 33 berühren sie sich alle gegenseitig, eventuell verfließen sie in einen Hügel, wie es im Fall von M 38 und M 39 deutlich ist. Die zweite, gegenüberliegende Gruppe an der Südseite des Friedhofs bildet eine ungefähr kreisförmige Gruppierung von M 27, M 28, M 34 und verknüpfte Aufschüttungen von M 29 – M 30 und M 35 – M 36. Die dritte, am östlichsten gelegene Guppe besteht aus M 19 – M 24, wobei M 21 ungefähr in der Mitte dieses hufeisenförmigen Gebildes situiert ist. Objektivitätshalber ist aber zuzulassen, dass auch mit wenig Fantasie gewisse Reihen – mit der Ausnahme der Endhügel M19 – M 22 – auch in diesem Teil des Hügelgräberfelds zu beobachten sind. Übrigens die Kombination der Anhäufung und der Reihen ist nicht vereinzelt, man kennt sie aus mehreren böhmischen (TUREK 1965, 74; LUTOVSKÝ 2001), mährischen (DOSTÁL 1966) und slowakischen (HANULIAK 2004) Fundstellen. In Stěbořice kann sich an dieser Disposition die Konfiguration des Terrains beteiligt haben, wo die Gruppen bildenden Aufschüttungen im sinkenden Ostteil und die jüngeren, in Reihen situierten Grabhügel im oberen Westteil lagen (zu dieser Problematik siehe z.B. zusammenfassend HANULIAK 2004, 17). Ob man in der angeführten Gliederung auch ein chronologisches Element (z.B. Erweiterung des Gräberfelds vom Osten zum Westen oder umgekehrt?), eventuell ein soziales Aspekt sehen kann, ist bisher unsicher, besonders wenn man den Gesamtumfang der Nekropole und ihr damaliges, durch den Steinbruch vernichtetes Relief nicht kennt. Die Nekropole kann aber in der Anfangsphase auch mehrere gleichzeitige, ursprünglich nicht gegenseitig verknüpfte Zentren gehabt haben, die mit der Bestattung je nach Verwandschaftsbeziehungen zusammenhingen. In der Schlussphase bildete sie aber bereits einen kompakten, dicht bestückten Komplex ohne sichtbare Leerstellen. Den selbständigen, südlich vorgeschobenen kleinen Grabhügel M1 mit Grabgrube ohne Skelett und mit Steinverschüttung könnte man eventuell für eine symbolische Bestattung halten.

FORM UND GRÖSSE DER GRABHÜGEL

Aufschüttungen der Grabhügel hatten in der Regel eine runde oder fast runde oder ovale Basis mit dem Durchmesser zwischen 210 und 790 cm und erhaltener Höhe von 45 – 119 cm. Von der Gesamtzahl von 43 Grabhügeln reihen wir in die erste Kategorie 16 Tumuli (M 1 – M 7, M 9, M 13, M 15 – M 17, M 20, M 22 – M 24), in die zweite Kategorie 19 (M 8, M 10 – M 12, M 18, M 19, M 21, M 25 – M 28, M 33, M 34, M 37, M 40 – M 43); in acht Fällen waren die Aufschüttungen in ein gezogenes Gebilde mit zwei Gipfeln verknüpft (M 29 – M 30, M 31 – M 32, M 35 – M 36, M 38 – M 39). Zu kleineren Gebilden reihen wir Grabhügel, deren Durchmesser 2,0/2,5-3,5/4,0 m beträgt (M 1, M 5, M 7, M 12, M 20 – M 22, M 25, M 26, M 41 – M 43, insgesamt 12), zu den mittelgroßen jene, deren Basis 4,0-6,0 m ausmacht (M 8 – M 10, M 13, M 14, M 17, M 18, M 23, M 24, M 27, M 33, M 34, M 37, M 40, insgesamt 14, in dieser Gruppe werden wohl auch zu verbundener verbundene Hügel M 29 – M 30, M 31 – M 32, M 35 – M 36 und M 38 – M 39 gehören) und schließlich für groß halten wir die restlichen mit einem Durchmesser um oder über 7,0 m (M 2, M 3, M 15, M 16). Auf dem Gräberfeld überwogen also eindeutig mittelgroße und kleine Grabgügel.

AUFSCHÜTTUNGEN DER GRABHÜGEL UND IHRE STRUKTUR

Die Grabhügel bestanden sowohl aus Erde (Löss), die in unmittelbarer Nähe abgebaut wurde, was sporadisch

erfasste seichte Gräben, eventuell Depressionen belegen, die den Umfang der Mäntel kopieren (z.B. M 2 und M 4), als auch aus dem Material, das beim Abteufen der Grabgruben gewonnen wurde, deren Boden meistens in die Felssohle eingetieft ist; der Rest des herausgebrochenen, aber nicht benutzten Gesteins wurde in Form einer niedrigen künstlich aufgeschütteten Grauwackenanhöhe (Durchmesser 75 cm, Höhe 20 cm) z.B. am südwestlichen Fuß von M 20 entdeckt. Die Proportion der angeführten Komponenten in der Aufschüttung war verschieden, in der Regel hing sie von der geologischen Situation an der Stelle der konkreten Bestattung ab. Es überwog also die Lössdecke, in verschiedenem Maße durch Grauwackensplitter (M 1, M 9, M 12, M 18, M 20, M 21, M 23, M 26, M 28, M 30, M 33, M 34, M 35, M 36, M 38 – M 43), Grauwackensplitter und Feinschotter (M31), Grauwacken- und Schiefersplitter (M 6 – M 8, M 10, M 11, M 13, M 16, M 17, M 27, M 37) oder nur Schiefersplitter (M29) durchsetzt. Nur in einigen wenigen Fällen war der Grabhügel aus reinem Löss (M 2 – M 5, M 14, M 15, M 19, M 22, M 24), der vereinzelt mit Schieferfragmenten (M 25) oder Grauwacke (M 32) kontaminiert war. Es ist zu betonen, dass es in allen Fällen um eine einmalige Aufschüttung ging, mehrphasige Aufschüttungen wurden nicht festgestellt. Ähnlich wurde, vielleicht mit der Ausnahme von M 15, keine Öffnung der Grabhügel und Gräber zwecks der Bestattung einer weiteren Person festgestellt.

Von der vorhandenen Dokumentation ausgehend versuchten wir, das annähernde Volumen einzelner Grabhügel zu berechnen, das ohne Zweifel durch ihren Erhaltungsstand zur Zeit der Erforschung und durch eingeschränkte Möglichkeiten einer ganz präzisen Berechnung verzerrt ist (Abb. 91). Trotz genannter Klippen informieren uns aber die gewonnenen Ziffern wenigstens rahmenhaft über den Umfang der bei ihrer Anhäufung geleisteten Arbeit und bestätigen die logische und auf den ersten Blick sichtbare Tatsache, dass die Höhe mehr oder weniger zum Durchmesser der Basis proportionell war. Es überrascht nicht, dass die größte Menge Material für Tumuli über bestatteten Männern, besonders Kämpfern benutzt wurde. Diese Aufschüttungen, die meistens die Grenze von 20 m^3 überschreiten (M 2, M 3, M 4, M 16, M 40 und wohl auch der näher nicht klassifizierbare Grabhügel M15), dominierten eindeutig, wobei „Frauengrabhügel“ maximal das Volumen von knappen 18 m^3 aufwiesen, und dies nur ganz vereinzelt (vgl. SKUTIL 1941, 32, 35, Strážovice). Bei deutlich verknüpften Aufschüttungen M 29 – M 30, M 31 – M 32, M 35 – M 36, M 38, M 39a – M 39b war eine genauere Berechnung für einzelne Grabhügel nicht möglich, daher wird immer nur eine Angabe für das ganze Gebilde angeführt. Dabei kann nicht ausgeschlossen werden, dass es sich im Fall von M 29 – M 30 (mit identischer Orientierung der Gräber) tatsächlich um einen einheitlichen, chronologisch einmaligen Grabhügel handelt, so wie es bei M 11a – M 11b und M 39a – M 39b angenommen wird; bei den restlichen handelt es sich um eine ziemlich geläufige, enge gegenseitige Anknüpfung, auch die geschlossene Gruppierung von M 38 – M 40, eventuell M 31, M 32 und M 42 kann nicht als sog. kumulierter Grabhügel klassifiziert werden (vgl. LUTOVSKÝ 1996, 120-123).

Wir wissen nicht, ob sich an der Aufschüttung des Grabhügels nur die nächsten Verwandten des Verstorbenen beteiligten oder die ganze auf der Nekropole bestattende Kommunität. Es ist auch unbekannt, wie lang die Zeit zwischen dem Tod und der Beisetzung war. Heutige, im Bauwesen benutzte Normen geben an, dass für den manuellen Aushub von 1 m^3 durch einen Arbeiter in ähnlichem Bodentyp einschließlich des Transports der abgeteuften Erde in die Entfernung von 3 m durchschnittlich 0,4 Normstunden berechnet werden; so wird man sich wohl nicht viel irren, wenn man eine ähnliche Zeit für die „Erbauer“ des Gräberfelds von Stěbořice annehmen wird. Rechnet man dazu den Transport der abgeteuften Erde von einer größeren Entfernung (bis 50 m abwärts), kommt man zur annähernden Berechnung von 0,5-0,75 Normstunden; dem ist zu entnehmen, dass auch mit Rücksicht auf weitere Indizien (siehe unten) der Grabhügel ziemlich problemlos “in einem Zug“ während der Bestattungszeremonie angehäuft werden konnte; eine längere Zeit benötigte sicherlich das mühsame Abteufen der Grabgrube.

Auf dem ursprünglichen Terrainniveau befand sich eher sporadisch eine kompakte Schicht niedergedrückten Schotters (M 2), die sich oft über der Grabgrube konzentrierte (M 21), oder es war die Grabmündung mit homogenem Schotter, mit Löss und Kleinsteinen vermischt, überdeckt (M 39); große Steine und die flache Schieferplatte in M 15, die mit Grauwacken- und Schiefersplittern bedeckt war, hängen wohl mit dem Sekundäreingriff zusammen. Zusammenhängende Schichten – obwohl sie den ganzen Grundriss des Grabhügels nicht einnehmen – bestanden aus Grauwackensplittern auch in M 4, M 22, M 33 und M 42, aus Schiefer in M 5, aus Grauwacke und Schiefer in M 6 und M 37 usw.; größere Steine gab es z.B. in M 23 und M 24. Dagegen eine homogene Decke aus Grauwackensteinen, die das ursprüngliche Terrainniveau überdeckte, wurde in M 20 und M 30 verzeichnet. Brandspuren auf dem ursprünglichen Niveau oder absichtliches Stampfen der Lössoberfläche unter den Grabhügeln wurden jedoch nicht festgestellt (vgl. SKUTIL 1941, 37-38; TUREK 1965, 78; HEJHAL 2005, 91; LUTOVSKÝ 2006, 71). Trotzdem kann man anhand der oben angeführten Tatsachen feststellen, dass in Stěbořice in vielen Fällen eine absichtliche Bemühung um die Festigung der Basis des künftigen Grabhügels zu beobachten ist, die manchmal aber nur auf den Raum der Mündung der Grabgrube und ihrer nächsten Umgebung beschränkt ist. Der eventuelle Steinkranz an der Umfassung des Grabhügels wurde in keinem einzigen Fall festgestellt, was allgemein den bisherigen Kenntnissen über slawische Grabhügel entspricht (LUTOVSKÝ 2006 71-72). Nur an dem Ostrand des Mantels des größten davon (M 15) wurden Steinschichten erfasst, an dem Westrand dann eine Schotteraufschüttung; falls beide Konzentrationen nicht die Folge eines Sekundäreingriffs sind, können sie für ein stabilisierendes Element gehalten werden, das

den Abrutsch des an der Kante des Hangs situierten Tumulus verhindern sollte.

FUNDE IN AUFSCHÜTTUNGEN DER GRABHÜGEL

Im überwiegenden Teil der Aufschüttungen begegnet man in verschiedenen Höhen den Artefakten organischer Natur (Kohlen, verbranntes Holz) sowie anorganischer Herkunft (Keramik, Steinwerkzeuge), wovon einige in den Kontext der Rituale und Zeremonien der Bestattungsfeiern zu stellen sind; wie schon erwähnt, wird die Situation dadurch kompliziert, dass für den Friedhof eine in der Urzeit mehrmals besiedelte Stelle gewählt wurde. Befassen wir uns zunächst mit der ersten Fundgruppe. Die vorwiegend kleinen, und meistens zufällig zerstreuten Kohlen sowohl in Grabhügeln als auch auf dem ursprünglichen Terrainniveau kommen fast in der Hälfte der Fälle vor (insgesamt 20x – M 1, M 2, M 3, M 6, M 7, M 9, M 13, M 14, M 15, M 19, M 27, M 33, M 34, M 36, M 37, M 38, M 39, M 40, M 41, M 43). Wir sind uns aber nicht ganz sicher, ob sie in Tumuli – gemeinsam mit eneolithischen und hallstattzeitlichen Keramikfragmenten – als Bestandteil des Materials aus älteren Kulturschichten gelangten, die zu ihrer Anhäufung benutzt wurden, was unseres Erachtens meistens wahrscheinlicher ist, oder ob sie für Belege der mit eigenen Bestattungen in der slawischen Kommunität zusammenhängenden Aktivitäten zu halten sind. Die vereinzelten Fälle, wo sie mehr oder weniger regelmäßig oder in deutlicher Gruppierung unter dem Grabhügel vorkamen, erlauben uns, diese Möglichkeit unter Umständen zu erwägen. Z.B. Kohlenanhäufungen, die in bogenförmigen Sequenzen die innere Umfassung von M 3 und M 7 respektierten, oder ihre auffallende Kumulation in M 6 sowie in M 40 (gemeinsam mit Asche) und in M 43 könnten solche Belege darstellen; es ist zu bemerken, dass sie nie oberhalb der eigentlichen Bestattung vorkamen.

Auf einem sichereren Boden befinden wir uns im Fall der größeren verbrannten Scheite. Mit der Ausnahme von M 27, in welchem das verkohlte Holzstück in der Ausfüllung lag, befanden sie sich in weiteren Grabhügeln, in welchen sie festgestellt wurden – M 10, M 17, M 23 und M 36 – immer an der ursprünglichen Nivelette (siehe Katalog). Sie waren höchstwahrscheinlich Bestandteil der Scheiterhaufen, die im heiligen Bezirk zur Zeit der Zeremonien brannten und vielleicht auch in unmittelbarer Nähe des abgeteuften Grabes entzündet wurden, wie davon eine Anhäufung kleinerer Stücke verbrannten Holzes von ca 30 cm Durchmesser zeugt, die sich zwischen M 37 und M 41 befand; sicher können wir uns aber nicht sein, denn Löss war an dieser Stelle nicht gebrannt. Es ist jedoch nicht völlig auszuschließen, dass säubernde Flammen auch direkt an der Stelle der Basis der anschließend angehäuften Grabhügel loderten. Der wohl beste Beleg der Existenz dieser Ritualfeuer lieferte M 17, aus welchem fünf übereinander quer gelegte Scheite auspräpariert wurden; weitere wurden in der Ausfüllung der Grabgrube gefunden. Sie dokumentieren die Tatsache, dass sie entweder – und das ist wahrscheinlicher – vor Ort in nicht total verbranntem Zustand gebracht wurden, sonst könnten sie kaum übereinander gelegt werden, oder in dieser Zusammenstellung an Ort und Stelle entzündet wurden; zugeschüttet wurden sie dann erst nach vollständiger Verbrennung. Es handelt sich jedoch um keine planmäßige und mehr oder weniger regelmäßige Horizontalstruktur des Grabhügels, wie man sie aus zahlreichen Brand- oder birituellen Hügelgräberfeldern des ausgedehnten westslawischen Gebiets kennt, wo sie heute schon konsensuell als ein symbolisches Totenhaus interpretiert wird (vgl. LUTOVSKÝ 1998, 289-291, dort komplette Literatur und entsprechende Analogien; HEJHAL 2006, 97-100). Auch in M 3 wurden Spuren einer „Feuerstätte“ erkannt, die durch eine rotgebrannte Lössschicht mit Resten größerer verbrannter Scheite und Kohlen signalisiert wurde, aber in einer Position, die nicht eindeutig ist; die Hölzer waren nämlich Bestandteil eines seicht eingetieften Objekts, das durch die Grabgrube gestört worden war und das der Grabungsleiter eher in die Urnenfelderzeit (?) datierte. Unklar war auch der Befund im Fall von M 19, wo sich über der Bestattung, auf dem Niveau der Steinschicht, ein durchbrannter Fleck mit ein paar Kohlen abzeichnete, die teilweise in die Grubenausfüllung durchdrangen und wohl einen Beleg des säubernden Feuers darstellen. Für Reste des Scheiterhaufens, die in die Grabgrube gleichzeitig mit dem Verstorbenen niedergelegt wurden, kann der verkohlte Balken von 10 cm Durchmesser gehalten werden, der an der linken Seite des Verstorbenen vom Scheitel bis zur Mitte des Oberschenkelbeins in M 16 ruhte; es ist zu bemerken, dass es sich offensichtlich um keine Sargverkleidung handelte. In der Zusammensetzung des benutzten Brennstoffs überwog eindeutig hartes Holz der Laubbäume, vor allem der Eiche, vertreten war auch Buche, Hainbuche, Esche und Ahorn.

Eine weitere Fundgruppe repräsentieren Keramikfunde und nur am Rande Steinartefakte. Ein beträchtlicher Teil des Scherbenmaterials ist dem Kulturkomplex der Urnenfelder zuzuschreiben. Es scheint, dass es in die Grabhügel sowie in die Ausfüllung der Grabgruben (8 Fälle – M 10, M 30 – M 35, M 37) nicht absichtlich gelangte, sondern als Bestandteil der verlagerten Erde – der Kulturschicht und der Ausfüllung von Objekten; dem entspricht auch die ganz unregelmäßige und zufällige Lage einzelner Fragmente. Ihr Vorkommen in 26 Grabhügeln (M 6, M 9, M 11, M 14, M 15, M 16, M 19, M 20, M 21, M 28, M 36, M 38, M 39, M 40, M 41, M 43) einschließlich der Basis (M 1, M 24, M 40), in Objekten unter den Grabhügeln (M 3, M 27, M 29), sowie im Raum dazwischen (M 12 – M 13, M 13 – M 14, M 29 – M 30, M 39 – M 40) zeugt von einer relativ dichten ursprünglichen urzeitlichen Besiedlung. Der Gesamtumfang der Siedlung ist zwar nicht bekannt, aber die geborgenen, meistens atypischen und stark abgerundeten Fragmente und wohl auch kleine Lehmbewurfschollen (M 10, M 36) sind in die Platěnicer Phase des genannten Kulturkomplexes, ans Ende der Stufe HC 2 mit mäßigem Übergriff in Stufe HC1 zu reihen (TYMONOVÁ 2006, 10). Für rahmenhaft eneolithisch halten wir den Scherben aus

Tumulus M 28 und aus demselben Zeithorizont könnte auch ein Teil der Feuersteinindustrie stammen – ein Abschlag und ein Kern aus dem Grabhügel M 40, eine Klinge aus der Grabgrube unter M 32, ein Abschlag aus der Grabgrube unter M 36 – und sicherlich der Rückenteil der steinernen Hammeraxt unter M 17 und das Fragment der Schneide eines Steinbeils unter M 18.

Eine aus unserer Sicht viel interessantere Kollektion stellt die burgwallzeitliche Töpferware dar, die in Grabhügel und Grabausfüllung sowohl in größeren Gruppen als auch einzeln gelangte, ohne Zweifel aber im Zusammenhang mit Bestattungszeremonien. Nur in der Aufschüttung kommt sie in M 2, M 13, M 16, M 17, M 20, M 25, M 27 (7x) vor, auf ursprünglichem Niveau in M 12 und M 29 (2x), auf ursprünglichem Niveau und in der Ausfüllung der Grabgrube in M 24, M 34 und M 40 (3x), in der Aufschüttung des Grabhügels und in der Ausfüllung der Grabgrube in M 8, M 9, M 11a – M 11b, M 21, M 31, M 39a – M 39b, M 41 und M 43 (8x), ausschließlich in der Ausfüllung der Grabgrube in M 3, M 10, M 14, M 32, M 35 und M 36 (6x). Insgesamt also in 26 Fällen, wobei die genaue Lage des Randfragments aus M 18 unbekannt ist; einige Stücke stammen aus dem Kontaktraum von M 12 und M 13 und der unklaren Grenze zwischen M 39 und M 40. Die Verteilung der Keramikartefakte weist keine durchdachte Vorgehensweise auf, ihre Dislokation ist – bis auf Gefäße an dem Skelett – eher ein Ergebnis der momentanen Überlegung und Entscheidung der Hinterlassenen. Trotzdem ist festzustellen, dass sie eher in südöstlichen und nordöstlichen Quadranten vorkommen, also in den Osthälften der Grabhügel, was letztenendlich eine rituelle Bedeutung haben könnte.

Der kleinere Teil geborgener Fragmente ist ziemlich gut erhalten, mit relativ scharfen Brüchen, der Großteil ist aber stark abgeschliffen und abgerundet, so dass es scheint, dass sie zufällig irgendwo auf der Siedlung gesammelt wurden, wo sie weggeworfen worden und länger gelegen waren, vielen verschiedensten negativen Einflüssen ausgesetzt (LUTOVSKÝ 1990, 354). Es war offensichtlich der Fall der meisten hiesigen Funde, denn einzelne Fragmente aus Grabhügeln sowie aus der Ausfüllung der Grabgruben – oft weiter in kleine Stücke von Miniaturausmaßen zerbröckelt - gehören meistens mehreren verschiedenen Gefäßen an. Z.B. im Grabhügel sind 1 (M 17, M 25), 2 (M 2, M 16), 3 (M 20) oder 4 Gefäße (M 13, M 27) vertreten, auf dem ursprünglichen Niveau je eins (M 12, M 29), auf dem ursprünglichen Niveau und in Grabausfüllungen wurden 2 (M 24), 6 (M 34) und sogar 8 Exemplare (M 40) verzeichnet, in den Grabhügeln und Ausfüllungen 2 (M 8, M 39a, M 41), 3 (M 9, M 11a), 4 (M 11b, M 21), 5 (M 39b), 6 (M 31) und 7 (M 43), nur in Grabausfüllungen 1 (M 3, M 14, M 35, M 36) bis 2 (M 10, M 32), in diesem Fall oft vollständige oder fast vollständige Exemplare.

Aus der Aufschüttung der Grabhügel stammen 3, aus der Ausfüllung über dem Skelett 6 und aus dem Niveau des Skeletts auf dem Boden der Grabgrube 9 rekonstruierte oder intakte Töpfe. Es ist offensichtlich, dass besonders größere Stücke auch primär unverletzter Gefäße im Verlauf der Zeremonien programmhaft zerschlagen wurden – wir wissen nicht, ob außerhalb des Friedhofs oder direkt an Ort und Stelle, und massenhaft oder schrittweise in Gräber und Grabhügel geworfen wurden (zur Problematik siehe LUTOVSKÝ 1993, 52; HEJHAL 2006, 96-97). Z.B. der komplette Topf aus dem Grab unter M 21 wurde in 52 Stücke zerschlagen, eines daß sich direkt unter dem Skelett befand, was bedeuten kann, dass der Topf dort noch vor der Beisetzung des Verstorbenen deponiert worden war. Es ist undenkbar, dass eine solche Fragmentierung des Gefäßes nur durch den Druck der Ausfüllung erfolgen konnte, besonders wenn man dieser Erscheinung auch bei weiteren, ursprünglich vollständigen Exemplaren sowohl in Grabgruben (z.B. M 8 – 44 Fragmente, M 11b – 35 Fragmente, M 14 – 34 Fragmente, M 43 – 25 Fragmente und 15 Fragmente), als auch in Grabhügeln (M 34 – 44 Fragmente) begegnet, die nach dem Ausheben rekonstruiert werden konnten. Und umgekehrt, in anderen Fällen – wenn es sich auch um kleinere Töpfe handelt – erhielten sich die Gefäße ganz oder fast unbeschädigt (M 32, M 39b, M 41). Wir nehmen an, dass eine der Ursachen die Tatsache gewesen sein kann, dass die Behälter Viktualien enthielten, mit welchen die Verstorbenen auf die Reise in Jenseits ausgestattet wurden; das belegt letztendlich der Befund in Grab (a) unter M 39, wo an der rechten Seite des Kopfs des Verstorbenen der Unterteil des Gefäßes mit den – bereits zur Zeit der Bestattung – verkohlten Wickensamen gelagert war. Es ist zu bemerken, dass einige Gefäße einen wesentlichen Teil vermissten (ca die Hälfte – M 13, M 31, ca ein Drittel – M 10, M 11a, M 36), bei weiteren fehlt dagegen nur ein kleines Rand- oder Ausbauchungsstück (M 24, M 34); da die fehlenden Fragmente auf der Nekropole nicht ausfindig gemacht werden konnten, ist es offensichtlich, dass die Gefäße bereits als unbrauchbare Torsos zur Zeremonie gebracht wurden, im zweiten Fall nur leicht beschädigt, obwohl hier nicht auszuschließen ist, dass kleinere Fragmente bei der Präparation der Gräber der Aufmerksamkeit entgangen sein könnten. Erstaunlicherweise nur vereinzelt gelangten Fragmente eines Gefäßes sowohl in die Ausfüllung der Grabgrube, als auch in den Grabhügel (M 2, M 25), wobei in den beiden Fällen sie in dem Oberteil der Grabausfüllung vorkamen.

In Mänteln (M 2), besonders aber in Aufschüttungen der gewählten Grabhügel (M 7, M 15 und M 20) registrieren wir noch einen weiteren Zeithorizont der Funde, und zwar den hochmittelalterlichen. Hält man eventuell das Keramikfragment (14./15. Jahrhundert), das Eisenstäbchen und den Eisennagel (nicht datiert) aus der Lage unter der Rasenschicht in M 2 für Sachen, die auf dem Hügelgräberfeld ohne Absicht im Laufe des Mittelalters oder der Neuzeit weggeworfen oder verloren wurden, kann man in anderen Fällen diese Hypothese kaum erwägen. Einzelne Scherben in M 7, M 15 und M 20 lagen nämlich ziemlich tief – ca 40 cm unter der Oberfläche des Grabhügels, gleich wie die qualitätsvolle Eisenschnalle nicht ganz typischer Form mit Nietlöchern in der Rückenblechplatte (M 7, Abb. 92). Alle angeführten Artefakte können rahmenhaft in das 14.-15. Jahrhundert datiert

werden (Funde aus jüngeren Entwicklungsetappen sind eindeutig nicht vorhanden) und unserer Meinung nach können sie mit Vorsichtigkeit die Tatsache dokumentieren, dass gerade in jener Zeit die ungewöhnliche Gruppe niedriger Hügel die Aufmerksamkeit der lokalen Bevölkerung fesselte, die aus den uns unbekannten Gründen Sekundäreingriffe in die Grabhügel vornahm. Am Rande sei bemerkt, dass z.B. auch der Brandgrabhügel in Nadslav in der Region von Jičín im angeschnittenen Mantel u.a. auch Fragmente von Renaissancekacheln enthielt (TUREK 1940, 5) und auch aus einem der Brandgrabhügel von Velehrad eine offensichtlich hochmittelalterliche Pfeilspitze eines Bogens oder einer Armbrust und ein Gefäßrand aus derselben Periode ausgehoben wurden (ZELNITIUS, 1940, 12). Es ist interessant, dass Grabhügel (und die darunter befindlichen Gräber) M 4, M 5, M 22, M 23, M 26 und M 42 ganz ohne keramische Grabbeigaben waren, obwohl sie in den benachbarten oder anliegenden Aufschüttungen und Ausfüllung der Grabgruben vorkamen; die Grabhügel waren von verschiedener Größe und befanden sich im Prinzip auf den gegenüberliegenden Enden der Nekropole – am Ost- und Westende. Es ist auch seltsam, dass weder in ihrer Aufschüttung noch in der Ausfüllung der Grabgruben standardmässiger Ausmaße zerstreute Kohlen verzeichnet wurden, nur im Körper von M 23 und in der Grabausfüllung unter M 4 wurden Kleinstücke verbrannten Holzes entdeckt; im Fall der östlichen Gruppe weicht diese Feststellung von der Norm nicht ab, denn der überwiegende Teil dortiger Tumuli wies den gleichen Trend auf. Für ein weiteres signifikantes Merkmal dieser Gruppe ist die Tatsache zu halten, dass mit Ausnahme von M 4, wo der Verstorbene mit einem Sporenpaar und einer Schnalle ausgestattet war, alle restlichen Bestattungen sehr bescheiden waren (2x ein Messer – M 5 und M 23, 1x ein Paar einfacher Ohrringe – M 42, 1x zerfallenes Eisenstäbchen – M 26, 1x fundlos – M 22); vollständigkeitshalber ist zu ergänzen, dass weitere 7 Hügelgräber ohne jedwede Grabbeigaben waren oder mit einem Fund von dem üblichen Usus nicht abwichen. Das Geschlecht der Verstorbenen bezog alle Kategorien ein – es gab 1 Mann, 2 Frauen und insgesamt 4 Kinder. Was die Ursache der oben beschriebenen Tatsachen war, wissen wir nicht. Wir können nur spekulieren – vor allem was die unterschiedliche Struktur der Aufschüttung und der Grabausfüllung betrifft – ob sie nicht vielleicht unterschiedliche Ritualpraktiken, eventuell eine gewisse Entwicklung des Bestattungsritus signalisieren; andererseits muss man zulassen, dass es sich um eine zufällige Erscheinung handeln kann, die durch den Aushub an Stellen ohne älterer Besiedlung bedingt war.

SITUIERUNG, AUSMASSE UND HERRICHTUNG DER GRABGRUBEN

Unter den Grabhügeln gab es jeweils eine Grabgrube, nur M 11 und M 39 deckten zwei parallel situierte, wohl gleichzeitig abgeteufte und zugeschüttete Gräber. 17 Grabgruben befanden sich ungefähr inmitten der Grundrisse der Grabhügel (M 1 – M 7, M 14 – M 16, M 18, M 19, M 23 – M 25, M 27, M 37), 9 waren exzentrisch in dem Südteil (M 8, M 11a, M 11b, M 17, M 29 – M 31, M 38, M 42) und 4 im Südwestteil situiert (M 10, M 22, M 35, M 41), 5 waren mäßig (M 28, M 32, M 39a, M 39b) oder stark (M 40) in die Nordhälfte und 2 nach Nordosten (M 9, M 36), verschoben, 4 befanden sich im Westteil (M 12, M 20, M 21, M 34), 2 im Südostteil (M 26 und M 33); in M 13 konnte nur der Südrand erfasst werden, für M 43 sind nähere Angaben nicht vorhanden. Die meisten Grabgruben waren rechteckig mit abgerundeten Ecken und ihre Länge bewegte sich im Intervall von 100-292 cm, die Breite zwischen 37 und 132/150 cm und die Tiefe zwischen 60 und 160 cm (Abb. 93). Ihre Kubatur betrug 0,4-4,22 m^3, wobei den höchsten Wert die Grabgruben in zwei benachbarten Grabhügeln am Nordrand der Nekropole aufwiesen – M 15 (die größte Aufschüttung, das Geschlecht des Bestatteten konnte nicht festgestellt werden) und M 40 (Männergrab), weiter M 3 und M 36 (Kämpfergräber); relativ groß waren auch einige Frauengräber (M 22, M 24, M 29, M 34, M 35, M 41). Eine atypische Form und damit auch ein großes Volumen wies die Grabgrube unter M 14 auf, wo der asymmetrische viereckige Grundriss auf die Möglichkeit der Bestattung zweier Individuen hinwies, ohne dass die anthopologische Überprüfung möglich war (einige Fragmente von Schädelknochen, die in der Dokumentation erwähnt und gezeichnet sind, konnten nicht ausfindig gemacht werden). Bei der Anhäufung der Grabhügel war man immer bemüht, die Bestattung inmitten, unter dem Gipfel des Grabhügels zu halten, wenn es auch nicht immer aus verschiedenen Gründen gelungen war, wie es die Lage der Grabgrube unter M 40 belegt, die an der Hangkante situiert ist. Eine gewisse Verzerrung der ursprünglichen Disposition ist unbestritten durch den allmählichen Abrutsch oberer Teile des Hügelmantels auf verschiedene Seiten bedingt.

Die Ausfüllung der Gräber war von verschiedener Konsistenz. Ähnlich wie die Aufschüttung bestand sie aus drei grundlegenden, verschieden kombinierten Komponenten – Löss, Grauwacke und Schiefer. Der Inhalt bestand aus Steinausfüllung oder Einsturz mit Hohlräumen (M 1, M 3, M 21), Löss mit größeren oder kleineren Grauwacken- und Schieferfragmenten (M 4, M 6, M 8, M 10 – M 12, M 16 – M 18, M 24, M 25, M 27, M 31, M 39a, M 39b, M 43), Löss mit Grauwackensplittern (M 7, M 9, M 26, M 33, M 34, M 38, M 42), die auch größer waren und eine nicht homogene Ausfüllung zur Folge hatten (M 2, M 13, M 14, M 19, M 32, M 36, M 41), eventuell Löss mit größeren Schieferstücken (M 5, M 22, M 30). Vereinzelt wurde eine ausschließliche Lössausfüllung festgestellt, die auf einer Schicht von Grauwacken- und Schiefersplittern ruhte und das ganze Skelett deckte (M 23), eventuell ganz reiner Löss (M 35); entdeckt wurde auch eine lose isolierte Lössdecke, die nur einen Teil des Bodens und des Skeletts an der Stelle des Schädels überdeckte (M 29). Schotterschichten mit Löss wurden in M 21 verzeichnet, wo sie auf dem Einsturz von großen Schieferblöcken (bis 50 cm groß) mit deutlichen Hohlräumen (bis 20 cm) beruhten. In M 28 war Schotter

mit kleinen Grauwackensplittern vermischt, in M 29 überdeckte eine relativ mächtige Schotterschicht (ca 20 cm) den Löss mit größeren und kleineren Grauwackensplittern (Länge bis 30 cm), in M 37 enthielt die Ausfüllung Schieferschotter und niedergedrückten Löss mit großen Schieferblöcken und in M 40 war der kompakte niedergedrückte Löss mit Grauwackensplittern und Schieferschotter durchdrungen. Bei keinem einzigen Grab wurde (wenigstens der Dokumentation nach) eine Sekundaröffnung und gewaltsame Beschädigung verzeichnet.

Ungefähr in der Hälfte der Gräber wurden in der Ausfüllung (auf verschiedenen Höhenniveaus) und an dem Skelett Kohlen und kleinere Stücke verbrannter Hölzer gefunden, die jedoch nicht immer determiniert wurden und erhalten sind. In den Grabhügeln M 35 (Tanne, Ahorn) und M 37 (Hainbuche) kamen sie gemeinsam mit Keramikfragmenten des Kulturkomplexes der Urnenfelder vor, so dass ihr Zusammenhang mit Bestattungszeremonien nicht zuverlässig nachweisbar ist. Bei den restlichen ist diese Annahme wahrscheinlicher. Kleinere Fragmente stammen aus M 6 (Eiche), M 9, M 11b (eine große Menge in der Nähe zerschlagener Gefäße, es kann nicht ausgeschlossen werden, dass sie darin deponiert waren), M 14, M 17, M 19, M 21 (zwei ausgeprägte Anhäufungen an beiden Oberschenkelbeinen), M 27, M 29 (in Hohlräumen zwischen Steinen – Buche, Eiche), M 30 (Eiche), M 34 (Pappel oder Weide) und M 39b (Eiche). Größere Stücke lieferten M 4 (Buche), M 10, M 31 (Eiche), M 32 (Eiche, Hainbuche), M 36 (auf dem Niveau des Schädels – Eiche, Hainbuche, M 39a (in der Ausfüllung und auf der Brust des Verstorbenen – Eiche) und M 40 (Eiche); gleich wie in Grabhügeln überwog wieder hartes Holz mit deutlicher Dominanz der Eiche.

Gewichtige Abweichungen im standarden Prozess der Zuschüttung der Gräber und der Auswahl des benutzten Materials wurden – bis auf ein paar oben angeführte Ausnahmen – nicht beobachtet (auch die können zufällig sein), immer wurde das benutzt, was abgeteuft wurde und was zur Hand war. Es ist jedoch verwunderlich, dass verschieden große Grauwacken- und Schieferstücke wohl pietätslos und in beträchtlicher Zahl der Fälle direkt auf den Verstorbenen gelegt/geworfen wurden. Ob man darin die Widerspiegelung präventiver anti-vampirischer Maßmahmen sehen kann, ist unklar, auf jeden Fall können dadurch die relativ häufigen, anthropologisch erkannten postmortalen Eingriffe an Männer- sowie Frauen- und Kinderschädeln in M 17, M 22, M 30, M 32, M 33, M 38, M 39a und M 39b erklärt werden, in vielen weiteren Gräbern erhielten sich die Schädel nicht.

In welchen Fällen es sich tatsächlich um eine Absicht und in welchen um eine unbewusste Beschädigung der Toten handelte, wird uns wohl verborgen bleiben. Typisch aber ist, dass diese Anomalie vor allem für die Grabhügelgruppe im Nordostteil der Nekropole charakteristisch ist, besonders dann für 3 unweit voneinander situierte Gräber unter einem fast zusammenhängenden Grabhügel (M 38 und M 39 – mit einer deutlich gefestigten Oberfläche über dem Paar M 39a und M 39b). Ein typisches Merkmal der so postmortal betroffenen Individuen ist auch eine bescheidene, eventuell gar keine Ausstattung, andererseits weisen aber 6 Gräber aus dieser Gruppe (M 17, M 22, M 32, M 33, M 38, M 39b) eine Steinverkleidung der Grabgrube auf, dreimal sogar in Verbindung mit einem regulären geschlossenen Sarg (M 17, M 38, M 39b, siehe unten); dabei wurde der Sarg in eindeutiger Interpretation nur in M 10 entdeckt. Obwohl die folgende Interpretation stark hypothetisch ist, sind wir hier doch vielleicht Zeugen der Bemühung um eine maximale Isolierung dieser Verstorbenen und aus dieser Sicht kann die sekundäre Deformation des Schädels – besonders bei den im Sarg bestatteten Personen, wo sie durch das Fallen der Steine nicht verursacht worden konnte – tatsächtlich absichtlich gewesen sein.

In dem mährisch-slowakischen Raum begegnet man übrigens einer solchen Erscheinung in jener Zeit nicht zum ersten Mal. Das absichtliche (gezielte) Zerschlagen oder Zerdrücken des Schädels wurde neben anderen postmortalen Eingriffen auf zahlreichen großmährischen Friedhöfen konstatiert, wobei der restliche Teil des Skeletts relativ gut erhalten ist (zu dieser Problematik vgl. HANULIAK 2004, 114-115; 2006, 143-166; VONDRÁKOVÁ – HANULIAK 2006, 377; zuletzt KRUPIČKOVÁ – VÁLOVÁ 2011, 85-87). So war es z.B. auf dem Gräberfeld an dem Osttor des Burgwalls Pohansko u Břeclavi (entdeckt wurde sein Randteil), wo ohne jedwede Grabbeigaben eine absichtliche Beschädigung der calva festgestellt wurde (DOSTÁL 1984, 161-164). Ähnlich war die Situation in Staré Město, Flur „Dvorek“ (Na Valách), wieder im Randteil des Friedhofs, wo in drei von zehn Gräbern der Schädel zersplittert war und in einigen weiteren offensichtliche Anomalien der Standardbestattung verzeichnet wurden; die Toten waren fast ohne Grabbeigaben beigesetzt worden (GALUŠKA 2004, 85). Auch auf dem kleinen Familienfriedhof (16 Gräber) an der 7. Kirche in Mikulčice wurde eine wohl absichtliche Beschädigung der Gesichts-, eventuell Scheitelteile des Schädels bei drei Toten konstatiert, wobei zwei Gräber ganz fundlos waren (KOUŘIL 2010, 58-60). Revenantengräber mit zerstörten Schädeln sind auch aus der Nekropole in Závada in der Südwestslowakei bekannt; es handelt sich ausschließlich um bescheiden ausgestattete Frauengräber (3 Fälle), die wieder im Randteil des Friedhofs situiert sind (BIALEKOVÁ 1982, 142). Diese Erscheinung wurde auch in jüngeren Perioden (10.-11./12. Jahrhundert) beobachtet, z.B. bei Toten, die pietätslos in Objekten in Cífer-Pác oder in Komjatice ohne Begleitfunde bestattet waren (HANULIAK 1997, 159, 175).

Die Mündung der Grabgruben signalisierte schon auf dem Terrainniveau eine unterschiedliche Struktur der Steinausfüllung (in M 11a war die Mündung mit größeren Steinplatten überdeckt), die aber oft unklar und nicht eindeutig war. Die in die Lössdecke eingetieften Gräber hatten meistens senkrechte oder – besonders am Boden – leicht konische Wände, deren Herrichtung z.B. durch deutliche bogenförmige Spuren eines Hauinstruments (Beil?) mit schmaler Schneide belegt ist, die in M 6 festgestellt wurden. Die Unterteile der Grabgruben reichten

meistens in die verwitterte Felssohle hinein, die abwechselnd durch Grauwacke und Schiefer gebildet war. In die Grauwackensohle waren Grabgruben von M 1, M 3, M 6, M 9, M 11b, M 12, M 15 – M 19, M 21, M 22, M 26, M 28, M 29, M 31 – M 36, M 38 – M 41 eingetieft, in Schiefer die Grabgruben unter M 4, M 5, M 14, M 23 – M 25, M 30, M 37, in Grauwacke und Schiefer die Gruben unter M 7, M 8, M 10, M 11a, M 20 und M 27; in einigen Fällen wurde die Zusammensetzung der gewachsenen Sohle nicht verzeichnet, in M 13 wurde nur der Südrand der Grabgrube erfasst und bei den Gräbern unter M 2, M 42 und M 43 sind diese Angaben nicht vorhanden. Eine besondere Herrichtung in Form der Nische (Breite 30 cm, Höhe 90 cm) hinter dem Kopf des Verstorbenen wurde in M 6 festgestellt; in M 10, M 22 und M 25 war der Grabboden stufenartig ausgemeißelt. Das Ausstreuen der Grabgruben mit Gras ist nicht ausgeschlossen; Grasabdrücke waren auf einigen Eisenartefakten deutlich zu sehen und auch das Schneckenhäuschen an dem Frauenschädel unter M 24 könnte davon zeugen.

Fast ein Drittel der Gräber lieferte Indizen einer Holzverkleidung oder Särge ohne jedwede Eisenkomponenten, die auf dem Niveau der Skelette durch lignifizierte Streifen zum Ausdruck kommen (13 Fälle, Abb. 94). Undeutliche Spuren der Zimmerung der Grabkammer, vor allem auf der linken Seite des Verstorbenen, wurden in M 3, M 21, M 23 und M 40 festgestellt, deutlicher dann in M 16, M 17, M 25, M 29; es ist jedoch nicht auszuschließen, dass es sich teilweise um Särge handelte (M 3, M 17, M 23 – Überreste auch auf dem Boden unter dem Skelett, M 29). In einigen Gräbern waren Holzelemente mit äußerer kompletter oder teilweiser Steinverkleidung kombiniert (M 3, M 16, M 17, M 25). Deutlichere Indizen der Bestattung im Sarg lieferten Befunde in Grabgruben unter M7 (zeichnerisch nicht dokumentiert), M 9 (zeichnerisch nicht dokumentiert), M 10, M 38, und M 39b. Im Grabhügel M 7 zeugten von der Anwesenheit des Sargs mit einem ca 3 cm dicken Deckel Holzreste, die sich 20 cm über dem Boden und an allen vier Seiten des Grabes erhielten, in M 9 wurde ein Holzkasten durch Spuren lignifizierter Hölzer entlang den Wänden und auf dem Boden der Grabgrube signalisiert. Im Grabhügel M 10 ruhte der Verstorbene im Sarg mit konischen Wänden, der in ein stufenartig eingenmeißeltes Bett gelegt war, das von der Außenseite mit einer 20-30 cm dicken Schicht feinen Lösses abgedichtet war, in welcher sich ein Abdruck sorgfältig gezimmerter Bretter aus Fichten- oder Tannenholz erhielt. Mit einem Steinkranz waren auch die Särge in M 38 und M 39b umlegt. Die Verkleidung bestand meistens aus sekrecht gestellten größeren Schiefer- oder Grauwackenplatten und der Raum zwischen ihnen und dem Sarg erfüllte häufig loser gestampfter Löss. Deutliche sowie weniger ausgeprägte Steinkränze wurden auch in Gräbern ohne Steinelemente festgestellt (M 19?, M 22 – nur um den Unterteil des Rumpfs, M 24 – nur um den Oberteil des Rumpfs, M 32, M 33, M 41, M 42; zur Problematik der Steinverkleidung und ihrer möglichen ideellen Ausdeutung siehe zuletzt z. B. SZÖKE 2011, 520-523). Eine solche Herrichtung der Grabgruben ist für die Schlussphase der großmährischen Periode typisch, besonders aber für die nachfolgende Periode auf vielen südmährischen Fundstellen (vgl. z. B. DOSTÁL 1968, 38; CHYBOVÁ 1992, 63; PROFANTOVÁ 2003, 90-91; PŘICHYSTALOVÁ 2011, 58-59).

Gräber mit Holz- und Steinelementen konzentrierten sich im Nord- bzw. Nordostteil des Hügelgräberfelds. Sie enthielten meistens Frauenbestattungen, überwiegend erwachsene Frauen (insgesamt 12x – M 7 – juvenis, M 10 – juvenis/adultus I, M 21 – adultus, M 22 – adultus, M 23 – adultus, M 24 – adultus, M 29 – adultus, M 33 – infans I, M 38 – maturus, M 39b – adultus, M 41 – infans I, M 42 – infans I); aus dieser Sicht ist die Gruppe am Ostrand der Nekropole interessant (M 20 – M 24), wo nur Frauen der Alterskategorie adultus und maturus bestattet waren, in Gräbern unter M 21 und M 24 mit Ohrringen byzantinisch-orientalischen Charakters. Die männliche Komponente ist schwächer vertreten, immer handelte es sich aber um erwachsene Individuen (insgesamt 8x, M 3 – adultus, M 9 – adultus, M 16 – maturus, M 17 – adultus, M 19 – adultus, M 25 – maturus, M 32 – infans I, M 40 – adultus); Gräber unter M 3, M 9, M 19 und M 40 können eindeutig als Kämpfergräber klassifiziert werden.

ORIENTIERUNG UND LAGE DER SKELETTE, GESCHLECHT DER VERSTORBENEN

Ähnlich wie auf anderen mittelburgwallzeitlichen Nekropolen wurden auch in Stěbořice die Verstorbenen mit dem Kopf nach Westen und den Füßen nach Osten bestattet, obwohl auch dort Abweichungen vorkamen, die durch die verschiedene Stellung der aufgehenden Sonne in verschiedenen Jahreszeiten verursacht wurden (detailliert HANULIAK 2004, 111-113, dort weitere Hinweise). Die west-östliche Orientierung wurde bei 15 Verstorbenen festgestellt (M 2, M 5, M 10, M 11a, M 11b, M 12, M 15, M 16, M 18, M 23, M 24, M 38, M 39a, M 39b, M 40), die NW-SO Orientierung bei 13 Bestattungen M 3, M 6 – M 9, M 14, M 17, M 19, M 21, M 22, M 27, M 41, M 42); die NNW-SSO Richtung in 10 Fällen (M 20, M 25, M 26, M 28, M 31 – M 33, M 35 – M 37) und nur 3 Skelette (M 4, M 29 und M 30) waren in SW-NO Richtung orientiert.

Sterbliche Überreste von insgesamt 48 Individuen wurden in 41 Grabgruben unter 39 Grabhügeln identifiziert. Durch die Kombination archäologischer und anthropologischer Methoden gelangten wir zum mehr oder weniger wahrscheinlichen Schluss, dass 25 Bestattungen Frauengräber und nur 15 Männergraber sind, in den restlichen Fällen konnte das Geschlecht nicht eindeutig determiniert werden (Abb. 95). Es ist darauf aufmerksam zu machen, dass bei M 1, M 13 und M 43 relevante Erkenntnisse über die Grabgrube und das Skelett fehlen, aber in M 43 gibt es Indizen, dass darunter eine Frau oder ein Mädchen bestattet war. Zwei Personen in einem Grab wurden unter M 3 (Kämpfergrab), M 5, M 15, M 27 (Männergrab), M 30 und M 32 festgestellt; in allen Fällen bis auf M 5 (2x infans I, davon 1x weibliches Geschlecht) was mindestens einer der Bestatteten nicht erwachsen und sein Geschlecht kann nicht zuverlässig

determiniert werden.

Die überwiegende Mehrheit der Bestatteten ruhte auf dem Rücken, mit dem Schädel auf dem Hinterhaupt, die Arme entlang des Körpers und gestreckten Beinen. Kleine Abweichungen von diesem Usus wurden nicht durch rituelle Gründe, sondern sekundär verursacht, nämlich (ausnahmsweise) unter dem Einfluss der Nagetiere (M 35) oder dem Druck der Ausfüllung, eventuell infolge postmortaler Prozesse. Es handelt sich um Fälle, wo der Schädel mäßig zur linken M 6, M 10, M 17, M 19, M 22, M 27, M 29, M 31, M 36, M 39b und M 40) oder rechten Schläfe (M 23 und M 30) gedreht war. Dasselbe gilt für die Lage der oberen Gliedmaßen – Beugung des rechten (M 37) oder linken (M 6 und M 39b), eventuell der beiden Arme im Ellbogen, so dass sich die Hände in den Schoß richteten (M 18, M 19 und M 29), sowie der unteren Gliedmaßen – die Beugung der Beine wurde nur in M 4 festgestellt. Die Lage des Verstorbenen konnte in M 1, M 8, M 13 und M 28 nicht festgestellt werden, wo keine Skelette gefunden wurden, und in M 5 und M 11a, wo die Skelette fast vollständig vermorscht waren. In M 14, M 33 und M 43 signalisierten die Bestattung nur ein paar Schädelfragmente, in M 41 und M 42 Schädelbruchstücke und ein paar Zähne.

Eine abnormale oder ungewöhnliche Lage wurde nicht festgestellt, bis auf den Befund in M 15, wo die Verteilung der Knochen in nicht anatomischer Lage in verschiedenen Niveletten die sekundäre Störung des Grabes verriet, zu welche es nach L. Jisl (1955, 72) noch zur Zeit der Bestattung auf dem Hügelgräberfeld gekommen sein kann; dies wurde auch durch die anthropologische Analyse angedeutet, welche die Anwesenheit zweier Skelette bewies. Eine postmortale Beschädigung der calva wurde bei 8 Individuen verzeichnet (siehe oben), eine sonderbare schwarze Verfärbung verschiedener Körperteile – der Schädel (M 26, M 32, M 36) einschließlich der Kiefer (M 22, M 27) und Zähne (M 25), der Wirbel (M 16, M 39b) und langen Beine (M 10, M 29, M 31, M 37, M 40, M 42) wurde bei einem Drittel (insgesamt 14x) der Verstorbenen beider Geschlechter und verschiedenen Alters beobachtet. Wodurch und warum sie entstand ist nicht ganz klar, der in Frage kommende Brand infolge des Kontakts mit Feuer oder glühendem Holz ist problematisch (vgl. die anthropologische Analyse), weil z.B. in den Gräbern, wo Kohlen oder größere Stücke im dichten Kontakt mit dem Körper des Verstorbenen waren (z.B. M 21 oder M 39a), die genannten Spuren nicht vorkommen (die Kohlen müssen jedoch nicht im glühenden Zustand ins Grab geworden gelegt worden sein). Auch die relativ hohe Zahl so „beschädigter" Skelette im Verhältnis zu anderen Bestatteten mahnt zur Vorsichtigkeit. Möchte man doch theoretisch zulassen, dass es sich tatsächlich um Feuerspuren handelt, dann müsste es zum Brand der erwähnten Körperteile (im abgetrennten Zustand? – vgl. ŻYDOK 2004, 44, 54-55) unbestritten noch vor der Beisetzung des Verstorbenen in die Grabgrube gekommen sein und in einem solchem Fall kann man wohl eine Art anti-vampirischer Maßnahmen erwägen. Fälle des selektiven Brands (Verkohlung) verschiedener Skelettteile werden in der Literatur tatsächlich angeführt, sie werden jedoch nicht mit anti-vampirischen Vorstellungen in Zusammenhang gestellt (KRUMPHANZLOVÁ 1964, 190, 201, 209; ZOLL-ADAMIKOWA 1971, 52; STANASZEK 1998, 18 ff.; ŻYDOK 2004, 44). Und obwohl einige von uns angeführte Bestattungen gleichzeitig auch einen zerdrückten Schädel aufweisen (M 22, M 32, M 39b) und allgemein arm ausgestattet, eventuell ganz fundlos sind, würde andererseits in diese Kategorie auch das Kämpfergrab unter M 40 mit Sporen oder Frauenbestattungen unter M 10, M 31 oder M 42 mit Ohrringen fallen.[1] Theoretisch kann erwogen werden, dass die schwarze Färbung mit einer ledernen Umwicklung der Verstorbenen zusammenhängen kann.

Die Toten wurden aber in Leintüchern ins Grab gelegt, deren versteinerte Überreste sich auf einigen Metallgegenständen (?) erhielten. Bei dem Mädchen, das unter M 26 begraben war, wurde im linken Teil des Oberteils des Brustkorbs ein Eisenstäbchen von 4 cm Länge und 2 mm Durchmesser gefunden, das wohl die Funktion der Fibel auf dem Hemd erfüllte, das die charakteristische Kleidung slawischer Frauen darstellte und in welchem das Mädchen bestattet wurde (zu dieser Problematik zuletzt JELÍNKOVÁ 2005, 549-560, dort vorhandene Analogien; HANULIAK 2004, 96-98).

MATERIELLE KULTUR – GRABINVENTAR

Mit der Ausnahme von fünf Grabhügeln M 1, M 13, M 17, M 22, M 29), unter welchen Bestattungen ohne Grabinventar vorkamen (ca 11%), enthielten zehn weitere (davon nur zwei eindeutig männliche) einen einzigen

1 Die zusätzliche Analyse ausgewählter Knochenüberreste aufgrund ihrer möglichen Verbrennung, die von Karolína Absolonová aus dem Institut für Immunologie und Mikrobiologie der 1. Medizinischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag durchgeführt wurde, brachte folgendes Ergebnis: „Die Knochenüberreste weisen im gewissen Maße Spuren auf, die an Feuer, eventuell glühende Kohlen erinnern. Es handelt sich vor allem um schwarze Flecken und graue Verfärbung der Knochenoberfläche. Die Farbe kann jedoch durch die Konservation und den Lack beeinflusst sein, mit welchem die Knochen behandelt wurden. Der kleine Umfang der Flecke und ihr diffuser Charakter scheinen jedoch ungenügend zu sein, um die Einwirkung der Flamme zu beweisen. Schwarze Flecken sind durch eine näher unbestimmte schwarze Masse gebildet und sind ziemlich diffus, was eher gegen die Einwirkung des Feuers spricht. Im Brandfall wäre direkt die Knochenoberfläche auf einer größeren zusammenhängenden Fläche gefärbt. Die Knochen weisen sonst keine Kremationsspuren auf, sie tragen keine typischen Risse und sind nicht deformiert. Das mikroskopische Aussehen der Knochen entspricht auch nicht verbrannten Knochen. Die Grenzen zwischen Mikrostrukturen sind nicht scharf. Scharfe Strukturgrenzen sind für Knochen typisch, die bei 600°C verbrannt wurden. In Havers´ Kanälchen befinden sich wahrscheinlich Reste von Erytrozyten, die sich bei hoher Temperatur nicht erhalten würden. Falls die Knochen einer höheren Temperatur ausgesetzt wurden, dann wahrscheinlich nur der Glut heißer Kohlen. Dies kann ohne die Durchführung des Experiments nicht eindeutig gesagt werden. Der Ursprung schwarzer Kugelchen konnte nicht nachgewiesen werden."

Gegenstand (ca 22%) – meistens ein Messer mit Scheidenresten (M 5, M 16, M 20, M 23, M 33, M 38), aber auch eine Schnalle (M 25), eine Nadel – Fibel (M 26), einen ringförmigen Ohrring (M 35) oder ein Gefäß (M 39a, Abb. 96). Bemerkenswert ist, dass in acht von 15 so arm ausgestatteten Gräbern (M 16, M 17, M 22, M 23, M 25, M 29, M 33, M 38) Überreste der Holzverkleidung, des Sargs oder der Steintäfelung, eventuell die Kombination der beiden Bestattungsweisen verzeichnet wurden; das bedeutet fast die Hälfte aller solchen Gräber (siehe Abb. 94).

Zusammenfassend kann aber festgestellt werden, dass die absolute Mehrheit der Verstorbenen und auf der Nekropole von Stěbořice Bestatteten auf ihre Reise ins Jenseits ganz standardmäßig ausgestattet war, also mit einer relativ bunten Kollektion von Gegenständen, deren Zusammensetzung dem entspricht, was man aus klassischen großmährischen Nekropolen kennt, seien es Körpergräberfelder mit Grabhügeln oder geläufige flache Körpergräber (Abb. 97). Die Klassifikation, Kategorisierung und Analyse dieser Dekmale machten allgemein eine relativ lange, bis heute nicht abgeschlossene Entwicklung durch in der Suche nach der optimalen Antwort auf die Grundfrage, die die Beziehung zum Toten betrifft, unter spezieller Berücksichtigung der Funktion einzelner Artefakte (zusammenfassend z. B. HANULIAK 2004, 121-123).

KERAMIKFUNDE

Die häufigsten Funde in Stěbořice stellt Keramik dar, die in diesem Kontext von einigen Forschern zu Gegenständen kultischen Charakters gereiht wird (HANULIAK 2004, 181). Aus Grabhügeln, weniger aus dem Oberteil der Grabausfüllung stammen insgesamt 396 burgwallzeitliche Fragmente, einige wovon größere Stücke zusammengestellt werden konnten; aus anderen konnten nach Ergänzung sogar ganze Gefäße zusammengeklebt werden (M 13 – 2 Töpfe, das Geschlecht des Verstorbenen kann nicht determiniert werden, M 34 – Frau der Alterskategorie adultus, 20-35 Jahre); ungefähr 174 Fragmente waren mehr oder weniger abgeschliffen oder anders beschädigt und in diesem Zustand müssen sie schon – wie oben erwähnt – in das Bestattungsareal gebracht worden sein. In absoluter Mehrheit der Fälle geht es sicherlich nicht um „Defekte“, die im Verlauf der Zeremonie oder danach entstanden.

Rekonstruierbare (teilweise ergänzte), torsenhaftige (M 11a, M 39a) und ausnahmsweise vollständig erhaltene Gefäße (M 32, M 39b und M 41) wurden – bis auf drei oben angeführte (M 13, M 34) – in einer Anzahl von 16 Exemplaren bei 14 Bestatteten gefunden (Abb. 98), und zwar entweder in der Ausfüllung der Grabgrube knapp über dem Skelett (M 8, M 11a, M 11b – 2 Gefäße, M 24 und M 31) oder auf dem Niveau des Skeletts auf dem Grubenboden (M 10, M 14, M 21, M 32, M 36, M 39b, M 41, M 43 – 2 Gefäße); insgesamt 13 zerstörte Töpfe wurden aus 377 verschieden großen Fragmenten zusammengestellt; weitere 16 Scherben stammten aus anderen Gefäßen. Meistens konzentrierten sie sich an dem rechten Fuß des Verstorbenen (8 x, dort befand sich auch der Großteil der Scherben [11 Fragmente] des unvollständigen Gefäßes unter M 11a, die sich vom Becken bis zu den Zehen erstreckten), weniger an dem linken Fuß (3x) oft in den Ecken der Grabkammer. Seltener wurden sie hinter dem Kopf des Verstorbenen verzeichnet (4x, dort auch die untere Hälfte des Topfs [8 Fragmente] mit Wickensamen und Kohlen unter M 39a), einmal dann an der linken Hand; bei diesem Verstorbenen weiblichen Geschlechts (M 10 – juvenis/adultus, 15-30 Jahre) befand sich das Gefäß außerhalb des Sargs, dagegen bei einer anderen, auch weiblichen Bestattung (M 39b – adultus, 20-35 Jahre) war es innerhalb des Sargs. Auch in weiteren sieben Fällen handelte sich um Bestattungen sowohl erwachsener Frauen (M 21 – adultus, 20-35 Jahre, M 24 – adultus, 35-50 Jahre), als auch kleiner Mädchen (M 11a – infans II, 6-8 Jahre, M 31 – infans II, 10-13 Jahre, M 41 – infans I, 5-6 Jahre, M 43 – infans I, 0,0-0,5 Jahre), in M 14 kann das Alter der Bestatteten nicht determiniert werden. Von den Bestatteten unter M 8 und M 39a abgesehen, deren Geschlecht auch nicht festgestellt werden konnte, gehören nur drei Gräber mit Gefäßen Männern (M 36 – maturus, 35-50 Jahre) und Jungen (M 11b – infans II, 7-9 Jahre, M 32 – infans I, 4-5 Jahre); es dominieren also eindeutig Frauen und Kleinkinder, unter welchen Mädchen überwiegen. Es ist auch typisch, dass beide im Prinzip unberührten, sehr kleinen Töpfe, die in M 32 von einem Messer und in M 41 von zwei Ohrringen begleitet waren, Bestandteil der Grabausstattung sehr armer Kinderbestattungen waren. Ein ähnlich unausgeprägtes Inventar, mit der Ausnahme von M 11b, M 21, M 34 und dem reichen Kämpfergrab unter M 36, war übrigens für alle restlichen Gräber mit Gefäßen charakteristisch, unbeachtet der Tatsache, ob darin Holz- oder Steinelemente beobachtet wurden.

Die absolut überwiegende Situierung der Keramikgefäße an den Füßen entspricht den Beobachtungen auf zahlreichen zentralen und ländlichen Nekropolen mit flachen Körpergräbern, sei es in Staré Město (HRUBÝ 1955, 82), Horní Kotvice (MAREŠOVÁ1983, 42), Pohansko u Břeclavi (KALOUSEK 1971), Velké Bílovce (MĚŘÍNSKÝ 1985, 28-29), Mušov (JELÍNKOVÁ 1999), das slowakische Čakajovce (REJHOLCOVÁ 1995, 22), Nitra-Lupka (CHROPOVSKÝ 1962, 199) usw., wenn auch z.B. in Olomouc-Holice das Gefäß dagegen meistens an dem Kopf des Verstorbenen stand (DOHNAL 1991, 225). Ihre Menge ist mit Rücksicht auf den Umfang des Friedhofs von Stěbořice, die Zahl der Bestatteten und im Vergleich mit Nekropolen ähnlichen Charakters (natürlich unter Berücksichtigung der Zahl der dort ergrabenen Grabhügel – z.B. Bojkovice, Hluk, Horní Němčí, Jarohněvice, Lipov, Luhačovice, Strážovice, Vysočany, Žlutava, Skalica, wohl auch Litenčice u.a.) eher höher (BUDINSKÝ – KRIČKA 1959, 120-124; DOSTÁL 1966, 103-106; HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966, 6-10; MĚŘÍNSKÝ 1985, 50-51). In diesem Zusammenhang ist darauf aufmerksam zu machen, dass auch auf dem Körpergräberfeld in Olomouc-Nemilany fast ein Drittel der 53 bisher freigelegten Gräber insge-

samt 21 Gefäße enthielt, was eine vielsagende Zahl und Proportion ist (KALÁBEK – VITULA 2000, 178; KALÁBEK 2001, 92; 2009, 150-152).

Die Keramik selbst weicht anscheinend von dem Rahmen der dortigen Produktion nicht ab, wenn wir auch – mit der Ausnahme des unweiten Hradec nad Moravicí – keine vergleichbaren qualitätsvollen Kollektionen zur Verfügung haben (KOUŘIL 1994, 18-32; 2004, 57-58). Was vollständige Formen betrifft, sind gleichmäßig schüsselartige (M 8, M 10, M 11b, M 24, M 34), fassförmige (M 13, M 14, M 31, M 39b, M 41) und eiförmige Gefäße (M 21, M 32, M 36, M 43 – 2 x) vertreten, weniger häufig ist der situlenförmige Topf (M 11b, M 13); die Gefäße sind verschiedener Größen und ihre Höhe schwankt zwischen 22,0 cm (M 13) und 8,8 cm (M 32); sie sind eher dünnwandig (Abb. 99, 100). Die Randprofilierung respektiert die standarde Auffassung, es überwiegen total ausladende kegelförmig, eventuell walzen- oder trichterförmig abgeschnittene Ränder, manchmal mit leicht gekehlter Außenfläche und ausgezogener Ober- und Unterleiste. Das für die Töpferware benutzte Material besteht meistens aus dem mit mittelkörnigem Sand gemagerten Ton mit der Beimischung kleiner Steinchen (1-2 mm), der meistens braun oder in Braunschattierungen gebrannt ist (ockerbraun, hellbraun, graubraun, braunbeige), vereinzelt begegnet man der dunkelgrauen Abschattierung; die Oberfläche der Gefäße ist rau bis grießartig, sie kann auch relativ fein und glatt sein, unter dem Rand und auf dem Hals kommen in der Regel Nachdrehenspuren vor, die oft auch in oberen Partien der vollständig erhaltenen Gefäße, und ausnahmsweise auch auf deren Unterteilen zu beobachten sind. Im Dekor, das durch einen einfachen Stichel oder Kamm ausgeführt ist und meistens den Großteil des Körpers bedeckt, sind die geläufig verwendeten Ornamente vertreten – die einfache und mehrfache Wellenlinie, der Kammstreifen, Umfassungsrillen, ausnahmsweise auch senkrechte kurze Kanellen – fast immer verschiedenartig kombiniert; es ist jedoch nicht üblich, dass der typische Kammstich fehlt, der in keinem einzigen Fall verzeichnet wurde. Einige Töpfe (M 8, M 43) sowie einzelne Randfragmente, die auf dem Hals mit einer einfachen Wellenlinie verziert sind, unter welcher Umfassungsrillen und Kaneluren verlaufen, erinnern stark an den sog. Blučina-Typ, bzw. den Blučina-Keramikbereich. Die flachen oder nach innen leicht gewölbten Böden sind sporadisch mit dem Abdruck der Achse der Töpferscheibe versehen (z.B. M 39a, M 39b), drei Töpfe tragen auf dem Boden eine plastische Marke im niedrigen Relief – ein Viereck, das durch zwei Diagonalen gegliedert ist (M 34), ein Rad mit fünf Strahlen (M 41), die dritte kann nicht näher spezifiziert werden (M 13); bei zwei Gefäßen ist auf dem Boden eine Holzunterlage deutlich abgedrückt, die auf der Töpferscheibe lag (M 43).

Russflecken an den Rändern sowie auf den Innenwänden der Töpfe (M 10, M 11b, M 32), gleich wie angebrannte Reste organischer Masse dortselbst (M 8, M 34, M 14), zeugen von dem Kontakt der Gefäße mit Feuer bei der Speisenzubereitung und belegen gleichzeitig, dass in Gräber (und selbstverständlich auch in Aufschüttungen) geläufige, tagtäglich benutzte Töpferwaren niedergelegt wurden. Es handelt sich also um keine spezielle Funeralkeramik, und dies auch nicht im Fall zweier kleiner Töpfe aus Kindergräbern (M 41, beschwärzt – M 32); so kleine Gefäßchen sind aber – trotz langfristigen Grabungen auf dem Felsenvorsprung in Hradec oder auf dem Burgwall in Chotěbuz bei Český Těšín – aus der betreffenden Region, mit der Ausnahme von Góra Zamkowa im polnischen Cieszyn (KIETLIŃSKA 1960, tab. VII:13, 15), nicht bekannt.

Die analysierte Kollektion von Töpfen und einzelnen Fragmenten zeugt von einer gewissen Homogenität des ganzen Keramikkomplexes. Er ist ehestens ein Ergebnis lokaler Hausproduktion, wenn auch einige Gefäße, die eine hohe Qualität der gesamten Durchführung aufweisen einschließlich einer sorgfältigen Verzierung und matt glänzender Oberfläche (M 8 oder M 13), auch als Produkt einer spezialisierten, professionell arbeitenden Werkstatt verstanden werden könnten (vgl. MACHÁČEK 2001, 256, mit weiterführender Literatur). Diese Werkstatt sollte dann ehestens im unweiten Hradec gesucht werden (falls es sich in diesen konkreten Fällen nicht um direkte Importe aus dem Süden handelt), wo auch gewisse Analogien vorkommen; es fehlt uns jedoch immer noch eine präzisere Auswertung der dortigen Keramikproduktion und die Aussonderung ausgeprägter und klar definierter Keramiktypen und -gruppen (Bereiche). Auf Kontakte mit dem südlichen Milieu weisen hochwahrscheinlich, wie schon gesagt, Gefäße (Ableitungen) hin, die an die Produktion des Blučina-Keramikbereichs erinnern, weiter dann Töpfe mit fortgeschrittener Randprofilierung oder betontem Hals, in einigen Fällen geht es um ein fast ganzflächiges Nachdrehen und erwähnenswert ist auch die Verzierung in Form einer sorgfältigen Umfassungskannelierung, die oft – als das einzige Zierelement – die ganze Gefäßoberfläche bedeckt. Einflüsse aus Zentralteilen Großmährens werden auch in Bodenmarken gesehen (vgl. PANKIEWICZ 2012, 206-208). Nur wenige Gefäße verfügen über ein relativ wertvolles Begleitmaterial (M 21, M 24, M 36 – siehe unten), aber auch dieses Material weist meistens auf das letzte Drittel des 9. Jahrhunderts hin mit möglichem Ausklingen bis Anfang des 10. Jahrhunderts (wie z.B. Fragmente aus Aufschüttungen der Grabhügel M 8, M 18 (?), M 20, M 30); in die angeführte Zeitspanne reihen wir also auch hiesige Keramikfunde, die wohl den ganzen genannten Zeitraum decken.

Es ist beizufügen, dass auch aus dem unlängst erforschten Gräberfeld im nahen Malé Hoštice (17 Gräber), das eindeutig in den großmährischen Kulturbereich gehört, die Gruppe von sechs Gefäßen stammt, die um Keramikartefakte aus Objekten der anliegenden Siedlung ergänzt werden (KOUŘIL 2009, 9-10). Mit der Kollektion von Stěbořice hat sie aber nicht mehr viel Gemeinsames, es ist offensichtlich, dass es sich um Keramik handelt, die die Enstehung einer anderen, neuen Qualität signalisiert, welche wir aus der klassischen großmährischen Stufe kennen; die meisten von diesen Gefäßen sind in das

ausklingende 9. Jahrhundert und an den Anfang des folgenden Jahrhunderts zu datieren. Was das reiche Material aus dem Burgwall von Chotěbuz in der Region von Těšín betrifft, handelt es sich um eine andere Welt, obwohl man auch in diesem Raum zahlreiche Ähnlichkeiten finden könnte (KOUŘIL 1994, 102-141).

EIMER

Eimer kamen nur in zwei Kämpfergräbern unter M 2 und M 3 vor, die dicht nebeneinander an dem Westrand der Nekropole situiert waren. In den beiden Fällen befanden sie sich an dem rechten Fuß des Verstorbenen, immer in Begleitung klassicher Bartäxte (Typ IA nach B. Dostál, mit längeren Dornen, gezogenem rechteckigem Rücken und schrägem Aufsatzloch), die einzigen, die auf dem Gräberfeld ausgehoben wurden (die gleiche Kombination wurde auch in drei Männergräbern auf dem oben erwähnten frühmittelalterlichen Friedhof in Opava-Malé Hoštice festgestellt, selbständig kamen dort die genannten Gegenstände nie vor); in M 3 war der Verstorbene u.a. mit einem Sporenpaar und Wadenbindengarnituren ausgestattet. Besonders das relativ kleine, komplett beschlagene Exemplar mäßig konischer Form mit rundem Boden und trapezförmigen Attachen, in welchen ein Gehänge kreisförmigen Querschnitts des Körpers mit Knopfabschluss befestigt ist, gehört zu seltenen Vertretern dieses Typs slawischer Beschläge (z.B. HRUBÝ 1955, 154; DOSTÁL 1966, 86). Was den anderen Eimer betrifft, kann sein Aussehen nicht genau rekonstruiert werden, denn es erhielten sich davon nur torsoartige schmale, eher flache Bandreifen und beschädigte ösenförmige Fangbeschläge, sicherlich war er aber nicht vollständig beschlagen. Für seine Herstellung wurde weiches, gut zu bearbeitendes Birkenholz benutzt. Vergleichshalber sei angeführt, dass z.B. zur Herstellung der meisten determinierbaren Mikulčicer Beschläge, die nicht aus Grabbefunden stammen, hartes Eibenholz benutzt wurde (POLÁČEK – MAREK – SKOPAL 2000, 185), Birkenholz wurde kein einziges Mal verzeichnet.

Aus dem chronologischen Gesichtspunkt werden Eimer für keinen empfindlichen Indikator gehalten, allgemein wird nur festgestellt, dass die vollständig beschlagenen Exemplare für die Blütezeit der großmährischen materiellen Kultur charakteristisch sind, wobei ovale Formen für relativ jünger gehalten werden und wohl überwiegend von Kämpfern zu Pferd benutzt wurden (?; HRUBÝ 1955, 160; DOSTÁL 1966, 86; HANULIAK – REJHOLCOVÁ 1999, 84). Es scheint aber, dass aus dem Gesichtspunkt der chronologischen Entwicklung Fangbeschläge von gewisser Bedeutung sein können (LUTOVSKÝ 2000, 147-148); für die allerältesten Attachen werden gemeinsam mit tordierten Henkeln dreieckige Beschläge mit Schlingenhenkeln gehalten (KUDRNÁČ 1970, 119-121), weiter dann ankerförmig gespaltene Formen und Varianten des umgekehrten Buchstaben T; jünger sollen dann plattenförmige Gehänge mit Loch und Ösenformen sein (BARTOŠKOVÁ 1986, 94; HANULIAK 2004, 190).

Dem entsprechen im Prinzip auch Beobachtungen aus Nekropolen in Nechvalín und Prušánky, wo der Grabungsleiter zum Schluss gelangte, dass Attachen in Form des umgekehrten T dort eindeutig überwiegen und auf allen vier dortigen Friedhöfen durchlaufend vorkommen. Dagegen wurden ankerförmige Gehänge (umgebogenes Stäbchen mit zertriebenen Enden) nur auf den Nekropolen Nechvalín 1 und Prušánky 1 verzeichnet, die für älter gehalten werden. Erwähnenswert ist auch die Tatsache, dass Gräber mit Beschlägen überwiegend im Randteil der Friedhöfe situiert waren, was neben chronologischen Aspekten auch die soziale Stellung der Verstorbenen widerspiegeln kann (KLANICA 2006, 72-73). Eine gewisse chronologische Beweiskraft in den oben angedeuteten Intentionen wird auch im Fall einiger Eimer erwogen, die aus Grabkomplexen auf der Sady-Anhöhe ausgehoben wurden, die in die Zeitspanne von der 1. Hälfte des 9. bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts datiert werden (GALUŠKA 1996, 107). Die Terminologie einzelner Attachen-Typen ist jedoch nicht einheitlich, so dass häufig ein und dasselbe Artefakt verschiedenartig beschrieben wird und falls die entsprechende Abbildung fehlt, geriet man in Überlegung, um welchen Typ es eigentlich geht (dazu z.B. DOSTÁL 1975, 229-232; 1987, 96; MĚŘÍNSKÝ, 1985, 50). Anhand der angeführten Analyse und weiterer Indizen kann der Eimer aus Stěbořice ehestens der jüngeren Gruppe dieser Denkmalkategorie angeschlossen werden und seine Herkunft, so wie bei den meisten weiteren Funden, in Zentralteilen des Mojmírschen Mährens gesucht werden; das andere Exemplar aus M 3 könnte jedoch ein wenig älter sein.

SCHMUCK

Schmucksachen und Kleidungsbestandteile stellen oft die zahlreichste Komponente der Frauengrabausstattung dar. Es ist nichts Unnatürliches, diese Situation wird praktisch auf allen frühmittelalterlichen Friedhöfen beobachtet und besitzt eine Logik. In Stěbořice wurden Frauenzierden in 17 Gräbern verzeichnet (M 7, M 10, M 11a, M 12, M 14, M 18, M 21, M 24, M 28, M 30, M 31, M 34, M 35, M 39b, M 41, M 42 und M 43), was bei der Gesamtzahl von 25 bestatten Frauen eine ziemlich hohe Ziffer ist (68%), und dies auch wenn man erwägt, dass in 5 Fällen das Geschlecht der Verstorbenen zuverlässig nicht determiniert werden konnte. In der angeführten Denkmalkategorie überwiegen Verzierung des Kopfs (des Haars), des Halses und der Hände; Kugelknöpfe oder Armringe, eventuell Diademe, Fibeln, Nadeln oder Schellen u.ä. wurden nicht gefunden (Abb. 101).

OHRRINGE

In der Gesamtzahl von 42-45 Stk stammen sie aus allen oben angeführten Gräbern, wobei in M 7 die Gesamtzahl nicht zuverlässig festgestellt werden konnte und in M 39b der Bronzering der beim Ausheben total zerfiel; sie repräsentieren die auf dieser Nekropole häufigste Schmuckart (Abb. 102). In einzelnen Gräbern schwankte ihre Zahl zwischen 1 Exemplar (M 14, M21, M 30, M35, M 39b, M 41) über die paarweise Vertretung (M 10, M 11a, M 12, M 24, M 28, M 31, M 42, M 43)

bis zu 4 Stk (immer zwei verschiedene Paare – M 18, M 34); eine Ausnahme bildete das Grab unter M 7, wo die Tote mit 12-13 Ohrringen ausgestattet war. Die absolute Mehrheit dieser Zierden konzentrierte sich ziemlich ausgewogen beiderseits des Schädels (des Kopfs), aber in vier Fällen lagen sie auf der Brust (M 43) und im Bauchbereich (M 30, M 42 und M 12); da es sich bis auf M 30 immer um ein Ohrringpaar handelte, ist es wenig wahrscheinlich, dass sie an diese Stelle sekundär und unabsichtlich gelangten. In diesem Zusammenhang ist daher die Tatsache nicht zu übergehen, dass es sich immer um Bestattungen sehr kleiner Mädchen (infans I) handelte, deren Haar noch nicht lang genug war, um Ohrringe darin einzuflechten, eventuell in die Ohren zu hängen; aus diesem Grund wurden sie also wohl nur lose an den Körper gelegt, Perlen wurden aber am Kopf, bzw. Hals situiert (M 12, M 43). Dagegen die einfache ringartige Zierde hatte, die in funktionsloser Lage an dem linken Fuß der erwachsenen Frau vorkam (M 35), wohl eine andere Funktion und es ist dafür eine andere Erklärung zu suchen.

Der überwiegende Teil der Ohrringe wurde aus Bronze hergestellt, die nur ausnahmsweise vergoldet war, 6 Stk waren aus Silber (Abb. 103, 104, 105). Mehr als die Hälfte ist zum Schmuck donauländischen Typs zu reihen, die restlichen sind als Zierden byzantinisch-orientalischen Charakters zu klassifizieren (die Grundklassifizierung und Typologie HRUBÝ 1955, 222-246; DOSTÁL 1966, 30-44), es werden dafür jedoch auch andere Termini benutzt (besonders Veligrader Schmuck, Zierden mährischen Typs usw. – vgl. DOSTÁL 1990, 40-41; ŠTEFANOVIČOVÁ 1995, 89 ff.; GALUŠKA 1996, 92).

Die einfachste Form der ersten Gruppe sind einfache kreisförmige oder ovale Ringe, oft mit einem oder zwei gegenüberliegenden ringförmigen Knoten (M 10, M 11a, M 35, M 42), deren chronologisches (7.-13. Jahrhundert) sowie geographisches Vorkommen ziemlich breit ist (DOSTÁL 1966, 30-31). Es handelt sich um eine wirklich populäre Zierde im breitesten Sinne des Wortes, welche eigentlich jeder geschickte Handwerker herstellten konnte, wenn auch ein Einfluss aus dem Donauraum zugelassen wird. Aus chronologischer Sicht haben sie also keine wesentliche Bedeutung und auch auf dem Hügelgräberfeld von Stěbořice kamen sie nicht in Begleitung solcher Gegenstände vor, die ihre chronologische Stellung präzisieren würden. Sie stammten aus relativ sehr armen Gräbern (vgl. HANULIAK 2004, 158) praktisch aller Alterskategorien und waren höchstens von einem Keramikgefäß (M 10), eventuell einem Bronzeohrring mit beschädigtem, wohl röhrchenförmigem Blechanhänger mit drei Wülsten begleitet (M 11a); dieser Typ wird allgemein für fortgeschritten gehalten, mit dem Vorkommensschwerpunkt am Ende des 9. und in der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts (DOSTÁL 1966, 33), eine relativ starke Vertretung wird auch in der älteren großmährischen Periode beobachtet (HANULIAK 2004, 162).

Zum donauländischen Bereich meldet sich auch das dünne kreisförmige Exemplar mit Öse und der unvollständige Ohrring mit spiralförmigem Anhänger mit einem Kügelchen abgeschlossen, die gemeisam mit drei Perlen (siehe unten) unter M 43 gefunden wurden. Beide Vertreter sind wieder relativ spätzeitig, wobei zum zweiten Typ auch 2 Paare mit gleich gestalteten beidseitigen Anhängern gehören, die auf einem Ring mit Knoten und drei Gewinden befestigt sind, aus M 18 (vergoldet und mit einem Paar Traubenohrringen und drei Schildfingerringen begleitet) und M 34 (um ein Paar Ohrringe mit gegenüberliegenden hohlen Kügelchen ergänzt) sowie eine Solitärspirale aus M 7, die einen byzantinisch-orientalischen Einfluss aufweist (DOSTÁL 1966, 33); sie wurden aus relativ reich ausgestatteten Gräbern ausgehoben und ihr Vorkommen kulminiert in der klassischen großmährischen Stufe (HANULIAK 2004, 162-163). In dieselbe Kategorie gehören auch Ohrringe mit kegelförmigem, spiralartig gestaltetem Ende (M 31), die für den ganzen großmährischen Horizont typisch sind, wobei ihr Hauptvorkommen in seine jüngere und späte Phase fällt (HANULIAK 2004, 160-161).

Die zahlreichste Gruppe von Ohhringen donauländischen Charakters repräsentieren einfache Ringe mit zwei gegenüberliegenden, aus zwei Hälften bestehenden unverzierten hohlen Kügelchen (Trommeln). Sie waren Bestandteil der Grabausstattung unter M 7 (11-12 Stk, relativ gleichmäßig entlang der beiden Schläfen verteilt), M 30 (1 Stk auf dem Bauch) und M 34 (2 Stk, eines an der rechten und eines an der linken Schädelseite). Bereits B. Dostál (1966, 33) stellte fest, dass ihre chronologische Stellung nicht ganz eindeutig sei, als er ihr Vorkommen noch im 10. Jahrhundert erwähnte, mit der Festlegung der unteren Grenze ihres Vorkommens war er sich nicht ganz sicher. Auch M. Hanuliak (2004, 169) gelangte bei der Analyse dieses Ohrringtyps aus slowakischen frühmittelalterlichen Nekropolen zu einem im Prinzip gleichen Schluss, nämlich dass er ausschließlich in dem jüngeren Abschnitt der großmährischen Periode in Gebrauch war. Für das mährische Territorium ist dann typisch, dass diese Ohrringe auf Friedhöfen der entscheidenden Zentralagglomerationen (Mikulčice, Staré Město, Pohansko) bisher fehlen, wobei sie meistens aus Nekropolen des sog. ländlichen Charakters bekannt sind. In einer relativ hohen Zahl wurden sie z.B. in Rajhrad verzeichnet (STAŇA 2006, 59-60, 74, 75-76) – Grab Nr. 120 (u.a. mit Ohrringen mit S-förmiger Doppelschlinge am zertriebenen Ende, die eher in nachgroßmährischer Zeit getragen wurden – vgl. HANULIAK 2004, 160, mit hohlen röhrchenartigen Anhängern oder mit beidseitigen Spiralanhängern mit einem Kügelchen beendet), Grab Nr. 372 (in Begleitung von einfachen Ringen und 66 Perlen) und wohl auch Grab Nr. 383 (zerfallene Trommel u.a. zusammen mit olivenfarbenen Perlen) und ebenfalls kamen sie auf der nahen Nekropole in Rajhradice vor (STAŇA 2006, 164) – Grab Nr. 333 (gemeinsam mit einem Ohrring mit hohlem Röhrchenanhänger). In Josefov waren sie Bestandteil des reichen Grabes Nr. 26 (es ist jedoch nicht klar, ob hohle Kügelchen aus zwei Hälften bestehen oder als ein Ganzes hergestellt wurden), u.a. von silbernen und bronzenen Traubenohrringen und bronzenen Schildfingerringen mit getriebenem Dekor begleitet

(ŠRÁČKOVÁ 1958, 63); besonders silberne Prachtstücke mit beidseitigen Trauben und unterem Bogen, mit Filigrandrähtchen verziert, werden unter dem heutigen Forschungsstand für frühe Typen des Veligrader Schmucks gehalten (UNGERMAN 2005, 711).

Als mehr oder weniger beschädigte Solitäre ohne weitere Begleitfunde treten sie auch auf Nekropolen in Nechvalín (Grab Nr. 117?) und Prušánky auf (Grab Nr. 526?; KLANICA 2006, 45, 246) und 4 Exemplare (+ 1 Perle) stammen auch aus Grab Nr. 157 in Horní Kotvice. K. Marešová (1983, 103) sprach in diesem Zusammenhang die Ansicht aus, dass der Prototyp dieser Zierden in dem Exemplar aus Sady, Grab Nr. 19 gesehen werden kann, bei welchem auf dem unteren bronzenen Bogen mit zwei gegenüberliegenden Knoten zwei Glasperlen aus dunkelblauem Glas angesteckt sind, als Variante von Ohrringen mit ähnlichen Perlen aus slawisch-awarischen Friedhöfen. Daher neigte sie zu ihrer sehr frühen Datierung, und zwar bereits in die Zeit um 800. Eine solche Überlegung scheint uns doch ein wenig gezwungen und mindestens diskutabel zu sein, mit relevanten Belegen nicht untermauert. In diesem Kontext kann man aber auf Grab Nr. 20 aus Prostějov - Okružní-Straße hinweisen, aus welchem ein Paar Ohrringe mit einer Glasperle auf einem runden Bogen angesteckt, ausgehoben wurde, das von einem rautenförmigen Schildfingerring mit getriebenem Dekor, einem einfachen ringartigen Ohrring und einem silbernen (?) Ohrring mit Spiralanhänger mit Kügelchen begleitet war (FOJTÍK 2008, 43; FOJTÍK – ŠMÍD 2008, 39-40).

Aus der letzten Zeit kann man noch auf 3 Grabkomplexe mit Ohrringen mit zwei gegenüberliegenden Kügelchen hinweisen, die auf dem erwähnten Gräberfeld in Prostějov gefunden wurden, nämlich Grab Nr. 12 (wohl 3 Stk, u.a. gemeinsam mit einem silbernen Traubenohrring, 17 Glasperlen und 1 Tonperle), Grab Nr. 21 (1 Stk in Begleitung der Variante mit drei hohlen Kügelchen) und das angeschnittene Grab Nr. 34 (wohl ein Paar zusammen mit einem kleinen silbernen Ohrring mit beidseitigen Trauben, 4 Perlen und 2 zusammengerollten Silberblechstücken; vgl. FOJTÍK – ŠMÍD 2008, 35-36, 40, 44-45). Ein identisches Exemplar kennen wir auch aus dem Gräberfeld aus dem 9.–12. Jahrhundert in Mušov, wo es aber kein Bestandteil der Grabausstattung war, sondern gemeinsam mit einem spätzeitlichen kleinen bronzenen Kugelknopf mit angeschmolzenen Ringen beim Abtiefen der Fläche geborgen wurde und höchstwahrscheinlich aus einem der älteren angeschnittenen Gräber des späten 9. Jahrhunderts stammt (JELÍNKOVÁ 1999, 65; 2000, 248-249). Ganz ausnahmsweise begegnet man dem verfolgten Ohrringtyp auch nördlich der Donau im niederösterreichischen Raum, und zwar auf dem Gräberfeld in Rabensburg (Grab Nr. 23, weiter nur die untere Hälfte eines Keramikgefäßes, FRIESINGER 1975-1977, 19; JUSTOVÁ 1990, 207) und wohl auch in Pottenbrunn (Grab Nr. 15, mit zwei kleinen gläsernen Kugelknöpfen), obwohl dort es eher um die Variante mit drei Kügelchen geht (FRIESINGER 1972, 128).

Die meisten dieser Formen stammen jedoch aus der ausgedehnten Nekropole von Sammelcharakter in Dolní Věstonice, wo in 20 Gräbern insgesamt 36 Exemplare gefunden wurden (UNGERMAN 2007, 88-89, dort eine detaillierte Analyse und Analogien der meisten hier angeführten Komplexe); der Autor nimmt real an, dass angeführte Ohrringe bereits knapp vor der Mitte des 9. Jahrhunderts auftauchen und ihr Großteil dann in die klassische großmährische Stufe fällt (UNGERMAN 2007, 90). Hier sei noch wenigstens auf drei Gräber aufmerksam gemacht, die vorläufig bei J. Poulík publiziert wurden (1948-1950, 159, 164-165). Die Verstorbene aus Grab Nr. 307 hatte zwei Paare der von uns verfolgten Ohrringe, u.a. in Begleitung der Ohrringe von Karantaner Stil sowie Stücke mit spiralförmigem, leicht konischem oder kegelförmigem Ende; weiter wurden sie auf demselben Gräberfeld im Grab Nr. 74 (u.a. gemeinsam mit gläsernen Kugelknöpfen, Ohrringen mit konischem, spiralförmigem Ende, silbernem Lunula-Anhänger, sog. slawisch-awarischem gegossenem bronzenem Gürtelbeschlag und olivengrünen Perlen als Bestandteil einer Halskette) und im Grab Nr. 321/I mit ungefähr gleicher Ausstattung wie im vorherigen Fall festgestellt.

Mit dem angeführten chronologischen Schluss stimmen auch unsere Erkenntnisse überein; wir sind der Meinung, dass die Anwendung der betreffenden Ohrringe im Laufe des letzten Drittels bis Viertels des 9. Jahrhunderts kulminierte und sie wohl noch in ersten Jahrzehnten des folgenden Jahrhunderts getragen wurden. Es ist symptomatisch, dass sie in Stěbořice zur Ausstattung eines der reichsten hiesigen Frauengräber gehörten (juvenis, 14-16 Jahre), wo sie mit Schildfingerringen mit getriebenem Dekor und von dem unumgänglichen Messer begleitet wurden.

Den Veligrader Schmuck vertreten mit der Ausnahme des beschädigten Trommelohrrings mit sechs erhaltenen Trommeln (ursprünglich wohl sieben), die mit granulierten Dreiecken verziert sind (Mohngranulierung mit 7-10 Körnern, M 21); die Dreiecke bilden griechische Kreuze (christliche Symbolik?), ausschließlich Traubenohrringe in Anzahl von 9-10 Stk. Für diese Nekropole ist typisch, dass sie meistens als Einzelstücke ohne weiteres chronologisch ausgeprägtes Material vorkommen. Es ist höchstwahrscheinlich, dass sie in Gräbern in vielen Fällen schon im beschädigten Zustand gelangten, als sie nicht mehr funktionsfähig waren (M 21, M 24, M 28), aber als Edelmetall und Schmuck (wenn er auch seine Primärfunktion verloren hatte) besonders in Randregionen zur Zeit der Verarmung der großmährischen materiellen Kultur in mehreren Generationen aufbewahrt (thesaurisiert) werden konnten (vgl. z.B. GALUŠKA 1996, 99). Heutige Forscher datieren diese prachtvollen Silberstücke eher in den älteren großmährischen Horizont (GALUŠKA 1996, 97; CHORVÁTOVÁ 2004, 199-235; UNGERMAN 2005, 710 ff.), ihr Überleben und Verwenden in jüngeren Perioden kann jedoch nicht ausgeschlossen werden (detailliert und kritisch GALUŠKA 2013, 186 ff.). Das betrifft neben dem schon erwähnten Trommelohrring (CHORVÁTOVÁ 2007, 97), dessen Varianten sowohl aus zentralen, als auch ländlichen Friedhöfen bekannt sind

(Verzeichnis vgl. ROGANSKÝ 2009, 94-97), vor allem Silberohrringe mit beidseitiger Traube und granuliertem Knoten (M 14 und wohl auch M 28, wenn auch in diesem Fall zuzulassen ist, dass es sich um zwei Exemplare mit einseitiger Traube handeln kann), besonders aber Varianten mit beidseitiger Traube und unterem mit Filigrandrähtchen gesäumtem Bogen mit zahreichen Parallelen auf vielen frühmittelalterlichen Nekropolen (M 24, ein komplettes und ein beschädigtes Stück ohne Trauben); es scheint, dass mit Silberzierden auf ihre Reise in das Jenseits vor allem erwachsene Frauen ausgestattet wurden (M 21 – adultus, 20/35 Jahre, M24 – adultus, 30/40 Jahre, M 14 – Skelett nicht erhalten, wohl ein Doppelgrab, M 28 – Skelett nicht erhalten, aber die Ausmaße der Grabgrube zeugen von einem erwachsenen Individuum). Die restlichen Zierden des angeführten Typs sind aus Bronze verfertigt, wobei das Paar aus dem Kindergrab unter M 12 (infans I, 1,5/2 Jahre) eine einseitige Traube mit Kügelchen am Ende hatte, die mittels einer Öse auf dem unterem Bogen aufgehängt war, dessen Oberteil, durch zwei Knoten getrennt, tordiert ist; dieser Ohrring gehört zur seltenen Variante (keine Analogie ist bekannt), die meistens in den forgeschrittenen bis späten großmährichen Horizont datiert wird (HRUBÝ 1955, 236-237; DOSTÁL 1966, 37; HANULIAK 2004, 165-166). Durch eine einseitige, kürzere und wohl ursprünglich pyramidenförmige Traube und den granulierten (?) Knoten wird auch das Paar aus M 18 charakterisiert (juvenis, 14-18 Jahre), aus M 41 (infans I, 5-6 Jahre) stammt die Variante mit beidseitiger pyramidenförmiger Traube mit Vergoldungsspuren.

PERLEN

Perlen kamen als Bestandteil der Frauengrabausstattung in drei Gräbern vor, immer mit weiteren Grabbeigaben (Abb. 106). Das stellt 6,6 % aller Bestattungen auf dem Hügelgräberfeld, dar was zwar auch mit der Berücksichtigung der Randlage der Lokalität nicht viel ist, andererseits aber der Situation auf vielen anderen Nekropolen der betreffenden Periode entspricht (vgl. STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ – UNGERMAN 2009, 136-138). Nimmt man nur die Frauenbestattungen in Betracht (25 mit 5 unbestimmbaren), gelangt man zu 12,5%. In M 12 (infans I, 1,5-2 Jahre) waren es 2 Perlen mit einem Paar Bronzeohrringe mit einfacher Traube mit Kügelchen begleitet, die auf unterem Bogen aufgehängt war. In M 18 (juvenis, 14-18 Jahre) gab es 5 Perlen gemeinsam mit einem Paar Bronzeohrringen, einem anderen Paar vergoldeter Bronzeohrringe und 5 Schildfingerringen und schließlich in M 43 (infans I, 0,5 Jahr) 3 Perlen (eine davon ganz zerfallen) mit zwei Bronzeohrringen und zwei Keramikgefäßen.

Von den insgesamt 10 Perlen waren 8 unter dem Unterkiefer im Halsbereich situiert (M 18, M 43), also wohl als Bestandteil von Halsketten (?), nur in M 12 lagen die beiden Exemplare an der linken Schläfe des verstorbenen Mädchens; in solchen Fällen wird die Möglichkeit erwogen, dass Perlen als Haarzierden benutzt wurden oder eine noch andere Funktion hatten (HANULIAK 2004, 173-174, dort weitere Hinweise; auch STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ – UNGERMAN 2009, 137). Alle Exemplare – bis auf eines – waren aus Glasmasse verfertigt und gehören daher zur eindeutig überwiegenden Gruppe dieser Zierden, die vor allem auf Gräberfeldern der großmährischen Periode gefunden werden (DOSTÁL 1966, 45 ff.); damit hängt auch die Art und Weise ihrer Herstellung und ihr Aussehen zusammen, die damals sehr geläufig waren. Die Hälfte der Perlen aus Stěbořice sind scheibenförmig, aus gezogenem Glas, überwiegend blauer Farbe und deren Abschattierungen, die dunkelgrüne Verfärbung kommt nur ausnahmsweise vor. Typen mit Metallkern aus Eisen oder Bronze sind selten; dazu sind 4 hiesige Perlen in einem Bronzeröhrchen zu reihen: 3 fassförmige Stücke, wieder dunkelblau (M 12 und M18), bei kleinen hellgrünen Fragmenten, wovon eines mit dem Bronzeröhrchen verknüpft ist, kann das ursprüngliche Aussehen nicht zuverlässig determiniert werden (M 43); es ist jedoch anzunehmen, das es auch in diesem Fall um eine gleich gestaltete Perle ging.

Relativ selten sind gekantete Perlen aus gezogenem Glas (HRUBÝ 1955, 250; DOSTÁL 1966, 48-52), zu welchen eine walzenförmige, in Längsrichtung gerippte und im Querschnitt sechslappige Perle hellgrüner Farbe ohne Metallröhrchen in der Mitte gehört (es handelt sich nicht um die sog. Olivenperle). Analogien zu diesem Typ kommen in größerer Menge nur in Staré Město vor (Gräber Nr. 2/51 – u.a. mit einer Perle aus geblasenem Glas und einer scheibenförmigen Perle, weiter mit Exemplaren mit Bronzeeinlagen, quer gegliederten Stücken und mit einem vergoldeten Bronzeohrring mit der Traube, die Granulation imitiert, und einem Silberohrring mit 4 Trommeln mit Granulation; Nr. 114-115/51 – u.a. mit einem hexagonalen gepunzten Bleigewicht und einem bronzenen vergoldeten Bügeldurchzug, und Nr. 37/AZ – u.a. mit scheibenförmigen, Spiral- und Segmentperlen und Perlen mit plastischen Rippchen und einem Paar Silberohrringen mit Ährentrauben). Die Gruppe gekanteter Perlen (Typ 3) reihte der Grabungsleiter anhand der Datierung des Begleitmaterials eher an den Anfang des 10. Jahrhunderts (HRUBÝ 1955, 250), obwohl ihr Vorkommen bereits im 9. Jahrhundert u.E. möglich ist. Dem entspricht auch die Perle mit fünf Längsrippchen, die Bestandteil der Halskette aus Grab Nr. 5 in Horní Kotvice war (insgesamt 18 Stk einschließlich der Exemplare aus geblasenem und gepresstem Glas, der scheibenförmigen Perlen mit Metallkern, dies alles im Kontext mit fünf silbernen Trauben-, Körbchen- und Säulenohrringen) aus der klassischen großmährischen Periode (nach MAREŠOVÁ 1983, 105-109 erst aus dem letzten Viertel des 9. Jahrhunderts). Gewisse Ähnlichkeiten weist auch die in Längsrichtung gegliederte Perle aus grünlichem Glas mit roter Ausfüllung aus Grab Nr. 38 in Boleradice auf, jedoch ohne relevante Begleitfunde (POULÍK 1948, 155). Erwähnenswert ist auch das längere, grüne, im Profil auch sechslappige abgebrochene Exemplar aus Grab Nr. 940 aus Mikulčice-Žabník (gemeinsam mit einer scheinbenförmigen Perle und einer Perle mit angeschmolzenem Faden); das relativ sehr arme, schwer

datierbare Gräberfeld ländlichen Charakters wird dort in das 9. Jahrhundert datiert, obwohl der Schwerpunkt der Besiedlung der Lokalität erst im nachfolgenden Jahrhundert liegt (KLANICA 1970, 49-50; BARTOŠKOVÁ – STLOUKAL 1985, 153-154; POLÁČEK – MAREK 2005, 177). Eine kürzere, im Querschnitt achtlappige hellgrüne Perle desselben Typs stammt aus dem niederösterreichischen Pitten, aus Grab Nr. 12 (u.a. mit einer scheibenförmigen, quer gegliederten zweiteiligen Perle, drei ringförmigen Bronzeohrringen, einer davon ist am unteren Bogen mit einem hohlen profilierten Anhänger versehen, und Fragmenten eines glatten Bronzerings, die für die slawische Komponente der materiellen Kultur der dort bestattenden Kommunität gehalten werden). Die Zeit des Gebrauchs der Nekropole reicht von den ersten Jahrzehnten des 9. Jahrhunderts bis zu den 870er Jahren FRIESINGER 1975-1977, 53-54, 103-107).

Aus dem jüngeren Horizont wird eine identische Perle aus dem angeschnittenen Körpergrab in Praha-Modřany angeführt (gemeinsam mit weiteren zwei Perlen, einer davon aus Bernstein, und einem S-förmigen Schläfenring von 15 mm Durchmesser) – es handelt sich um einen in Böhmen vereinzelten Fund (KRUMPHANZLOVÁ 1965, 171; SLÁMA 1977, 112-114). Dem Exemplar aus Stěbořice stehen auch Perlen aus durchsichtigem hellgrünem Glas aus Gräbern Nr. 123 und besonders 718 im slowakischen Čakajovce nahe, die eindeutig und unbestritten in das 10. Jahrhundert datiert werden (S-förmige Schläfenringe, gegossene bronzene Kugelknöpfe und Anhänger – REJHOLCOVÁ 1995, 64; HANULIAK – REJHOLCOVÁ 1999, 62). Es ist aber typisch, dass auf weiteren umfangreichen slowakischen Gräberfeldern (z.B. Borovce oder Prša II) mit relativ vielen Halsketten (und Perlen) der von uns verfolgte Typ nicht verzeichnet wurde (STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ – PLŠKO 1997, 259-274; STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ 2004, 35-54).

Die unterbreitete Übersicht (sicherlich nicht erschöpfend), die anhand der Literatur entstand, zeugt ziemlich eindeutig davon, dass die oben angeführte Perlengruppe durch den walzenförmigen, in Längsrichtung gerippten Körper charakterisiert wird, wobei die vier, sechs, acht oder zehn Einschnitte verschiedene Tiefe aufweisen, was der Durchmesser der Zentralöffnung wiederpiegelt, der sehr variabel ist. Das Material ist ausschließlich helles grünliches Glas, typisch ist die ziemlich große Robustheit, denn die Länge der jeweiligen Stücke beträgt mehr als 3,0 cm. Es ist offensichtlich, dass die benutzten Segmente aus längeren Stäbchen abgeschnitten oder abgebrochen wurden, wovon scharfe und manchmal zersplitterte unregelmäßige Enden zeugen, die in einigen Fällen ziemlich sorgfältig abgeschliffen sind. Ihr Vorkommen ist im großmährischen Milieu sporadisch, sie kamen immer nur in Grabkomplexen vor, und zwar – mit der Ausnahme des Grabes Nr. 718 in Čakajovce – nur in einem Exemplar und in Begleitung solcher Funde (siehe oben), die ihre chronologische Eingliederung im Prinzip in den Verlauf des ganzen 9. Jahrhunderts und sicherlich auch in das 10. Jahrhundert erlauben; es ist zu bemerken, dass Vertreter des sog. Veligrader Schmucks, besonders Traubenohrringe, relativ oft mit ihnen zusammen auftreten. Das kolidiert einigermaßen mit der Ansicht von Š. Ungerman (2005, 727, 740-741), der sich als der einzige mit dieser Glasperlengruppe im Zusammenhang mit hexagonalen prismatischen Perlen befasste; er bezeichnet sie als prismatisch, längsgerippt und schreibt ihnen eine hohe chronologische Empfindlichkeit zu; er nimmt an, dass sie (ähnlich wie z.B. der Mosaiktyp) vor allem im Verlauf des älteren großmährischen Horizonts im Umlauf waren (in diesem Kontext weist er auf Funde aus slawisch-awarischen Gräberfeldern hin, z.B. ČILINSKÁ 1966, 161); in der klassischen großmährischen Stufe hält er sie schon für altmodisch, obwohl er ihre Anwendung auch in dieser Zeitspanne zulässt. Hier ist jedoch zu bemerken, dass es höchst wünschenswert wäre, alle bisher bekannten Perlen des verfolgten Typs physisch zu vergleichen und zu entscheiden, ob es nicht doch um zwei chronologisch, morphologisch sowie technologisch verschiedene Gruppen doch geht (was durchaus möglich ist).

Unter Perlen, die die junge Frau unter M 18 hatte, gab es auch eine, die aus Ametyst ist und in Tropfenform geschliffen und poliert und mit innerer Längsöffnung versehen ist; für den nächsten Fundort dieses Halbedelsteins wird Südwestmähren (Běchovice bei Třebíč), eventuell Niederösterreich (Maissau) gehalten. Steinperlen, die in der großmährischen Periode selten sind, werden für eine relativ späte Komponente ihrer Materialfülle gehalten, ihr häufigeres Vorkommen wurde erst in nachfolgenden Perioden verzeichnet HRUBÝ 1955, 260; ŠIKULOVÁ 1958-1959, 132-137; DOSTÁL 1966, 54; KRUMPHANZLOVÁ 1974, 67-68; REJHOLCOVÁ 1995, 67; HANULIAK – REJHOLCOVÁ 1999, 65). Was die Anwendung des Ametysts zur Herstellung von Verzierungen betrifft, ist die Perle von Stěbořice in unserem burgwallzeitlichen Milieu ein totales Unikat; aus dieser Periode ist kein anderer Schmuck mit diesem Mineral bekannt.

Im Allgemeinen sind Perlen – bis auf einige ausgewählte Typen (vgl. z.B. ANDREA 1973; UNGERMAN 2005, 722-727; 2006, 358-360) – nicht besonders chronologisch empfindlich, im Bereich der sozialen Stratifizierung ist jedoch an die ältere Feststellung V. Hrubýs (1955, 246; auch STLOUKAL 1964, 108) über das Übergewicht von Kindergräbern mit Perlen und die niedrigere Frequenz ihres Vorkommens bei Erwachsenen zu erinnern; dem entspricht auch die Situation in Stěbořice. Andererseits stimmt aber die angeführte Beobachtung nicht mit den jüngsten Erkenntnissen überein, die bei der Auswertung slowakischer frühmittelalterlicher Nekropolen erzielt wurden, wo Halsketten bei Kindern und Heranwachsenden seltener vorkommen als bei der erwachsenen Population (HANULIAK, 2004, 174).

FINGERRINGE

Fingerringe sind durch einfachere bronzene Blechexemplare vertreten und in der Anzahl von 8 Stk kamen sie in 3 Frauengräbern vor (Abb. 106). Typisch ist, dass sie alle im Raum der Finger beider Hände situiert waren. Am meisten – 5 Exemplare (2 auf der rechten, 3 auf der

linken Hand) hatte die Verstorbene, die im reichsten Frauengrab auf der ganzen Nekropole ruhte (M 18). Zwei Fingerringe (1 auf der rechten, 1 auf der linken Hand) trug ein junges Mädchen, das unter M 7 bestattet war, einen ganz vermorschten Finggering lieferte das Grab eines kleinen Mädchens unter M 11a und mit einem Fingerring war die erwachsene Frau unter M 21 ausgestattet; der letztgenannte Schmuck ist als ein Blechstreifen mit gepunzten Rändern und fünf größeren Buckeln an der Umfassung zu klassifizieren. Er gehört der Kategorie einfacher Zierden an, die auf zahlreichen großmährischen Nekropolen verzeichnet wurden, und es wird angenommen, dass sie eher für ihre Schlussphase charakteristisch sind (DOSTÁL 1966, 56-57), obwohl man ihnen durchlaufend eigentlich im Laufe des ganzen 9. Jahrhunderts, sowie im nachgroßmährischen Horizont begegnet (HANULIAK 2004, 176).

Restliche Formen mit Schild sind aus einem Stück Bronzeblech hergestellt und repräsentieren die meist verbreiteten Typen mit rautenförmigem Schild (nur eines ist oval), das auf der Unterseite mit getriebenem Buckel und geometrischen Reihen kleiner Punkte verziert ist (detaillierte Klassifikation im Katalog). Reiche Analogien findet man dazu nicht nur im ländlichen Milieu, sondern im ganzen donauländischen Kulturbereich und die ältere Beobachtung bleibt immer gültig, dass das Maximum ihres Vorkommens in die 2. Hälfte des 9. Jahrhunderts fällt (POULÍK 1948, 51; HRUBÝ 1955, 267-270; DOSTÁL 1966, 58); sie kommen jedoch viel früher zum Vorschein und klingen, gleich wie Bandformen, erst im Verlauf der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts aus. Es sei darauf hingewiesen, dass sie in Mähren am häufigsten u.a. gerade mit Ohrringen mit zwei gegenüberliegenden Trommeln oder mit gläsernen Kugelknöpfen vorkommen, und zwar vor allem auf Nekropolen ländlichen Charakters außerhalb der großen Zentren (KLANICA 1985, 532; 2006, 77-78). Es ist nicht ausgeschlossen, dass sie eher gelegentlich, zusammen mit Festtracht getragen wurden, in welcher Frauen bestattet wurden (FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 2008, 145).

Zusammenfassend kann gesagt werden, dass Schmuck auf dem Hügelgräberfeld relativ gleichmäßig verteilt ist, obwohl ein leichtes Übergewicht von Frauengräbern und damit auch von Zierden doch in seiner Osthälfte, bzw. im Südostteil zu beobachten ist; im Ostzipfel waren auch ein paar erwachsene Frauen mit Schmuck Veligrader Typs begraben, so dass man mit gewisser Vorsichtigkeit gerade an dieser Stelle die Anfänge der Nekropole suchen soll (hier, ganz am Rande ist auch das Kämpfergrab Nr. 19 mit charakteristischen, relativ alten Sporen situiert). Setzt man das Überleben von Trommel- und Traubenohrringen in silberner Ausführung tiefer im jüngeren Horizont voraus, dann kann man u.E. ihre Niederlegung in den Verlauf des 3. Viertels des 9. Jahrhunderts datieren, wohl an sein Ende (?) und weiter; in jener Zeit begann man also in Stěbořice zu begraben. Ohrringe mit zwei gegenüberliegenden Kügelchen oder einige Typen bronzener Traubenexemplare und Perlen deuten dagegen an, dass die Nekropole noch am Ende des 9. oder am Anfang des 10. Jahrhunderts im Betrieb war. In der Einführung dieses Kapitels stellten wir fest, dass von der Gesamtzahl von 25 Gräbern mit Frauenbestattungen mehr als zwei Drittel einen oder mehrere Gegenstände aus der Schmuckkategorie enthielten; das ist eine verhältnismäßig hohe Vertretung. Es ist offensichtlich, dass am besten im diesem Sinn zwei Mädchen oder junge Frauen im Alter juvenis (14-16 bzw. 14-18 Jahre) ausgestattet waren, die unter M 7 und M 18 begraben lagen, was im Kontext slawischer Gräberfelder des 9.-10. Jahrhunderts keine ausnehmende Sache ist. Die Interpretation dieser Erscheinung, also der gegenseitigen Beziehung zwischen dem Alter der Bestatteten und der Häufigkeit und Qualität der Grabbeigaben, die manchmal noch in Zusammenhang mit den noch unverheirateten Frauen und ihrer sog. postumen Hochzeit gestellt wird (so z.B. POLLEX 2003, 474-485 anhand der Analyse der jungburgwallzeitlichen Nekropole in Penkun – Totenhochzeit) wurde jedoch anhand breiterer Vergleiche wohl mit Recht abgelehnt, obwohl zugelassen wird, dass auch dieser Aspekt eine gewisse beschränkte Rolle gespielt haben kann (VIGNATIOVÁ 1977-1978, 151). Die Zusammensetzung und Buntheit der Grabausstattung als Widerspiegelung der sozialen Struktur der bestattenden Kommunität wurde nichtdestoweniger viel stärker durch andere Gesichtspunkte und Kriterien bedingt und bestimmt (BRATHER 2008, 474-485). Tatsache ist, dass wir keine bedeutenden Unterschiede in der Menge und Qualität des Begleitmaterials bei verstorbenen Mädchen im Alter infans I und infans II einerseits und erwachsenen Frauen im Alter adultus bzw. adultus/maturus andererseits beobachteten. Vielleicht kann bei einigen Kindern infans I (M 12 und M 42) ein leicht breiteres Sortiment konstatiert werden (Ohrringe, Perlen, Gefäße), dagegen kam Silberschmuck ausschließlich in Gräbern älterer Frauen vor (M 14?, M 21, M 24, M 28). Ob es um einen Zufall (wir kennen den Gesamtumfang der Nekropole nicht) oder eine signifikante Erscheinung geht, das können wir nach dem heutigen Erkenntnisstand nicht beurteilen. Man kann zwar spekulieren, dass ein Teil der weiblichen Population, der im neuen Milieu schon geboren ist, nach dem frühzeitigen Ableben auf die Reise in Jenseits einige Zierden (ganz ausnahmsweise aus vergoldeter Bronze) erhalten konnte, welche die Mütter noch von der ursprünglichen Heimat gebracht hatten, wobei sie die wertvollsten Stück behielten, Sicherheit haben wir aber natürlich nicht; die einzigen weiteren Begleitfunde waren Keramikgefäße (in 8 Gräbern) und Messer (in 3 Gräbern), die in Gräbern aller Alterskategorien vorkommen. Was Frauengräber ohne jedwede Funde betrifft, können sie auf verschiedene Weise gedeutet werden (z.B. durch soziale Verhältnisse, doppeltem Glaubem u.ä.), wobei auch die Möglichkeit nicht außer acht gelassen werden kann, dass es sich um Angehörige lokaler Population handelte (?).

AUSRÜSTUNG

SPOREN UND IHRE GARNITUREN

Sporen als Bestandteil der Reitergarnitur, die zum Anspornen und Beherrschen des Pferdes dienten (zur

Veränderung der Richtung und Geschwindigkeit, wichtig besonders im Moment, wo beide Hände des Reiters beschäftigt waren) waren die entscheidende Komponente der Ausstattung von sechs Kämpfergräbern unter Grabhügeln M 3 (35-50 Jahre?), M 4 (15-25 Jahre?), M 6 (35-50 Jahre?), M 19 (20-35 Jahre), M 36 (35-50 Jahre) und M 40 (20-30 Jahre), die 13,3% aller entdeckten Bestattungen und 40% der Männergräber darstellen (Abb. 107). Fast in allen Fällen (bis auf M 3) waren sie u.a. von mehr oder weniger kompletten Wadenbindengarnituren begleitet und bis auf M 36 wurden im Kniebereich der Bestatteten auch Überreste von Wadenbinden festgestellt, die bei anderen Verstorbenen nicht gefunden wurden. Sämtliche, in verschiedenem Maße beschädigte Exemplare gehören zum Typ von Eisensporen mit plattenförmigen Armenden und sie waren immer an den Füßen der Verstorbenen situiert (Abb. 108).

Sie sind U-förmig, ihre Arme sind meistens leicht, nur ausnahmsweise breit parabolisch ausgebreitet (M 6). Die Höhe des Stachels weist bei den relativ am besten messbaren Exemplaren die Werte 10,2 cm, 12,3 cm, 12,5 cm, 14,0 (?) cm auf, es handelt sich also sowohl um subtile, als auch standarde Erzeugnisse. Sie wurden aus Stabeisen halbovalen, ausnahmsweise dreieckigen Querschnitts geschmiedet, der Stachel war in einem Fall offensichtlich (M 19), zweimal wahrscheinlich (M 3, M 4) in den höchsten Bogen eingesetzt und dreimal waren die Sporen aus einem einzigen Stück Eisen hergestellt (M 6, M 36, M 40); nur in einem Fall wurde eine plastische Verzierung der Arme beobachtet (M 19). Die Form des eher kürzeren Stachels war – soweit erkennbar – doppelkonisch (diese Form überwog wahrscheinlich), walzenförmig, eventuell auch pyramidenförmig, aber nur in zwei Fällen war der walzenförmige Stachel plastisch gegliedert (M 19, M 36).

Die Platten waren meistens schild- (schaufel-)förmig mit drei Nieten in der seichten Horizontalrille, nur bei Sporen aus M 19 war die Platte orthogonal gestaltet mit der nach innen umgelegten und gegliederten Unterkanten und in der Rille gab es nur zwei Niete. Bei einigen Sporen ruhten dann diese Niete auf einer Kupfer- (Messing-)unterlage und waren mit einem tordierten Kupfer- (Messing-)drähtchen umwickelt (M 36, M 40), in M 6 waren sie auf den leicht gewölbten Platten wohl nicht vorhanden (?); es ist offensichtlich, dass die meisten Platten ein heute kaum noch sichtbares Dekor trugen (M 3, M 4, M 36, M 40). Es ist darauf aufmerksam zu machen, dass sich auf einigen Sporen versteinerte Textilienreste (M 3, M 4), auf andere Reste petrifizierten Leders erhielten, die mit Riemchen der Bindegarnituren zusammenhingen (M 6, M 36).

Die Vollständigkeit dieser Garnituren (Schnalle, Durchzug, Endbeschlag) war mit den jeweiligen Gräbern mit Sporen verschieden und unausgeglichen. So gab es in M 3 bis auf einen kleinen Endbeschlag (?) gar nichts, in M 4 wurden nur zwei Durchzüge mit unvollständigem Rahmen und ovalem Schild (diese Form ist allgemein am häufigsten) mit dem Dekor aus zwei Längsrillen gefunden; in M 6 wurde eine unvollständige Schnalle und eine Schnalle mit rechteckiger Rückenplatte festgestellt, in welcher ein Durchzug befestigt war, der durch einen schmalen rechteckigen Nadelhalter gebildet war, und aus M 19 wurde eine D-förmige Schnalle mit unvollständiger Rückenplatte, die mit schrägen Einschnitten verziert war, und ein beschädigter Durchzug mit plastisch gegliedertem, sehr schmalem Schild ausgehoben, also mit der gleichen Verzierung, die auf Spornarmen vorkam. Auch M 40 lieferte eine Schnalle mit fehlender Rückenplatte und einen Durchzug mit ovalem Schild und rechteckigem Rahmen; in allen angeführten Fällen vermisste man den Endbeschlag, den üblichen dritten Teil der Garnitur. Der einzige Fall, wo der Verstorbene mit kompletten Paargarnituren ausgestattet war, ist die Bestattung unter M 36 mit zwei unvollständigen D-förmigen Schnallen, zwei Durchzügen mit beschädigtem Rahmen und ovalen Schildern und zwei schildförmigen Endbeschlägen mit gespaltenem Rücken; die letztgenannten waren – gleich wie Sporenplatten – mit drei Nieten in seichter Horizontalrille versehen, die mit einem tordierten Kupfer- (Messing-)drähtchen umwickelt waren und auf einer Kupfer- (Messing-)unterlage ruhten.

Es scheint unbestritten, dass die fehlenden Bestandteile der jeweiligen Garnituren in den meisten Fällen keine Folge der Totaldestruktion in ungünstigen Bodenbedingungen oder der fehlerhaften Aushebung sind, sondern, dass sie in das Grab überhaupt nicht niedergelegt wurden (vgl z.B. in Horní Kotvice MAREŠOVÁ 1983, 96-97, in Čakajovce HANULIAK 2004, 152). Warum dies geschah und wodurch eine solche Auswahl getroffen wurde, darüber kann man nur spekulieren (z.B. das Vorkommen getrennt kaum brauchbarer Durchzüge in M 4, die die Lockerung des zugeschnallten Gürtels verhindern sollten); das eventuelle höhere Alter der Bestatteten und die damit zusammenhängende längere Nutzung der Garnituren, die zu deren Abnutzung oder Verlust führte, spielte darin wohl keine wesentliche Rolle. Es ist jedoch zuzulassen, dass in der Praxis, vor allem außerhalb der zentralen Lokalitäten (?) nur der Hauptteil der Garnitur – die Schnalle mit Nadelhalterplatte – für wichtig gehalten wurde und die restlichen zwei Komponenten (Durchzug und Endbeschlag) zur Befestigung der Sporen an dem Fuß des Reiters nicht unumgänglich waren (auch GALUŠKA 2012, 98).

Aus chronologischer Sicht gehören Sporen zu empfindlicheren Gegenständen, bei welchen relativ zuverlässig die Entwicklungslinie zu beobachten ist. Sie indizieren ziemlich eindeutig die Zugehörigkeit zur privilegierten Schicht, obwohl nicht alle damit ausgestatteten Personen a priori direkt zur Reiterelite gehört haben müssen. Um ihre detaillierte typologische Klassifikation und chronologische Eingliederung bemühten sich schon zahlreiche Forscher, so dass verschiedene Modelle aus den jeweiligen Teilen des europäischen Kontinents einschließlich des relativ reichen Vergleichsmaterials zur Verfügung stehen. Für die frühmittelalterliche Periode, vor allem die von uns verfolgte Zeitspanne des großmährichen Reichs, wird bei uns das System V. Hrubýs benutzt (1955, 182-190), von welchem im gewissen Sinne auch die Klassifi-

kationen B. Dostáls (1966, 74-77), A. Ruttkays (1976, 344-352; 1982, 165-198) und B. Kavánovás (1976) hervorgehen, sowie die Klassifikation, die anhand von Siedlungsfunden von D. Bialeková (1977, 103-160) erarbeitet wurde.

Die Sporen von Stěbořice weichen von dem Rahmen der bisher beschriebenen und ausgewerteten Exemplare nicht ab und sie besitzen relativ gute Analogien sowohl aus Nekropolen zentralen Charakters, als auch aus ländlichen Friedhöfen, teilweise auch aus Depots und Siedlungsfunden, und dies sogar aus Randteilen oder Peripherien der Mojmírschen Besitztümer. Sie repräsentieren also einen verhältnismäßig üblichen Typ frühmittelalterlicher (großmährischer) Sporen mit drei horizontal situierten Nieten (oft mit Filigrankränzchen umwickelt), in der Regel in einer Rille der Endplatte; die letztgenannte kann, wie oben erwähnt, entweder glatt und unverziert oder verschiedenartig plastisch gegliedert, plattiert oder tauschiert sein. Formal entsprechen sie also dem Typ IA Hrubýs (HRUBÝ 1955, 184-187, vor allem das 2. und 3. Viertel des 9. Jahrhunderts), dem Typ IA Dostáls (DOSTÁL 1966, 74-75, das ganze 9. und Anfang des folgenden Jahrhunderts), der Gruppe A, Typ 2 bzw. IV Ruttkays (RUTTKAY 1976, 346; 1982, 177, besonders die ersten drei Viertel des 9. Jahrhunderts), dem Typ II B Kavánovás, obwohl auch der Typ II A nicht ausgeschlossen werden kann (KAVÁNOVÁ 1976, 28-32, der ältere und mittlere großmährische Horizont; 2003, 252) und dem Typ IV A Bialekovás (BIALEKOVÁ 1977, 132-133 eher die 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts mit dem Ausklingen in dessen 2. Hälfte). Von der unterbreiteten Rekapitulation ist offensichtlich, dass die bisherige Datierung der vefolgten Sporen meistens in den Zeitraum der ersten drei Viertel des 9. Jahrhunderts fällt, nur B. Dostál (1966, 74-75; 1975, 193) lässt auch eine jüngere Datierung und das Überleben bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts zu. Einige spätere Arbeiten, die sich mit diesem Sporentyp (Herstellung und Nutzung) aus Nekropolen und Siedlungen befassen, halten sich meistens an der überwiegenden, klassischen Datierung (für Böhmen z.B. PROFANTOVÁ 1994, 79-83; 2003, 59-68; für die Slowakei HANULIAK 2004, 150-152, wenn auch z.B. REJHOLCOVÁ 1995, 53 in Čakajovce bereits das 1. Drittel des 9. Jahrhundert erwägt; in Mähren datiert sie strikt an den Anfang des 9. Jahrhunderts auch MAREŠOVÁ 1983, 93-94; traditionell VIGNATIOVÁ 1992, 64-65; GALUŠKA 1996, 105 und weitere).

In der letzten Zeit wurde besonders im Zusammenhang mit der Datierung der wichtigsten Mikulčicer Friedhöfe an der 6. Kirche und an der Dreischiffbasilika (3. Kirche) u.a. auch die Rolle der Sporen mit Bandarmen und der Sporen des Typs Biskupija – Crkvina diskutiert und die Autoren konnten natürlich den von uns behandelten Typ nicht außer acht lassen (PROFANTOVÁ 2003; KOŠTA 2008; KAVÁNOVÁ 2012). Gerade an der Doppelapsis-Rotunde (6. Kirche) kamen Sporen mit Platte und drei Nieten in Horizontalrille vor, gleich wie z.B. an der 2. Mikulčicer Kirche oder auf der Nekropole in Pohansko u Břeclavi (wo sie eindeutig überwiegen – erhalten sind sie in 16 Gräbern, KALOUSEK 1971, gleich wie auf der dortigen südlichen Vorburg, VIGNATIOVÁ 1992, 64-65), sind sie die am stärksten vertretene Form und werden für eine gewisse Zeit lang für parallel mit Bandformen, eventuell für jünger gehalten (PROFANTOVÁ 2003, 59). Gegen eine solche Interpretation, auch mit Berufung auf den Befund an der 2. Mikulčicer Kirche, stellte sich J. Košta (2008, 277-296), der dagegen bemüht war zu belegen, dass Bandsporen nicht für älter gehalten werden können, als Sporen mit querer Nietreihe; er hält sie entweder für gleichzeitig oder jünger (auch KLANICA 2006, 48, 57-58; ausnahmsweise kommen sie gemeinsam vor, z.B. in Depots – BARTOŠKOVÁ 1986, 85-86; Klášťov – nicht publiziert). Ziemlich mit Recht datierte er das primäre Vorkommen der Sporen des Typs Hrubý IA oder Bialeková IV in die Mitte des 9. Jahrhunderts und ihre Blütezeit dann in seine zweite Hälfte bis an den Anfang des 10. Jahrhunderts. Obwohl die Ansicht J. Koštas über das späte Vorkommen von Bandsporen von B. Kavánová (2012, 169-184; auch UNGERMAN – KAVÁNOVÁ 2010, 80-82) anhand der Analyse der Gräber an der Südwand der Basilika relativiert wurde, wo sie gemeinsam mit Kämpfergräbern mit Sporen mit zwei Reihen vertikal angebrachter Niete auf einer Platte (Typ Biskupija – Crkvina, zu seinem chronologischen Rahmen KOUŘIL 2005, 89) zu dem wohl ältesten Horizont gehören, doch wurde die oben angeführte chronologische Stellung der Sporen mit drei Nieten in einer Rille nicht in Frage gestellt.[2]

Die wurden hier jedoch nach der verlaufenden Analyse nur in 10 von 59 Männergräbern gefunden (in weiteren zwei Fällen sind wir uns nicht ganz sicher), in welchen Sporen vorkamen, und zwar in stratigraphisch jüngeren Positionen im Ostteil (mit einer Ausnahme) der Nekropole (vgl. auch KAVÁNOVÁ – ŠMERDA 2010, 153-158; UNGERMAN – KAVÁNOVÁ 2010, 80-83); nur am Rande sei bemerkt, dass sie z.B. auf der Nekropole an der 9. Kirche total fehlen (MĚŘÍNSKÝ 2005, 133). Nehmen wir also an, dass man an der Dreischiffba-

2 Zur Beurteilung der Stellung der Bandsporen wird es notwendig sein, die Aufmerksamkeit auch weiteren Mikulčicer Gräbern zu widmen, die mit diesem Sporentyp ausgestattet sind, nämlich der Nekropole zwischen dem Palast und der 4. Kirche und dem Raum nordwestlich von diesem Kirchenbau (minimal 7 Gräber), weiter in der Flur „Kostelisko“, im Hinterland dann Josefov, Prušánky, und wohl auch einigen weiteren Fundstellen (Přerov). Aus dieser Sicht ist auch das unlängst publizierte Paar eiserner Bandsporen wichtig, die mit Tauschierung verziert sind (X-Motiv), mit kurzem zugespitztem Stachel, halbkreisförmig abgeschlossenen Armen mit drei horizontal situierten Nieten, die mit Filigrandrähtchen umwickelt sind, und mit kompletten Garnituren aus der Nähe der Hadrian-Kirche in Mosapurc-Városziget; und gefunden worden gemeinsam mit einem unverzierten „melonenförmigen“ Kugelknopf aus goldenem Blech und weiteren zwei silbernen Kugelknöpfen mit plastischer Vogelabbildung auf gepunztem Hintergrund gehörten sie zur Ausstattung eines Jungen, der in der untersten Gräberschicht südlich dieses Sakralbaus bestattet war (SZÖKE 2010, 580; 2010a, 43 bildet auch einen weiteren Bandsporn derselben Variante aus derselben Fundstelle ab, der aber beschädigt und weni-

silika um die Mitte oder in dem 2. Viertel des 9. Jahrhunderts zu begraben begann, dann vertreten sie eindeutig, gemeinsam mit höheren Exemplaren, in der Regel mit schaufelförmigen Endplatten mit zwei Nieten gegeneinander, den Typ, der gerade in der 2. Hälfte des 9. Jahrhunderts und vielleicht auch ein wenig später relativ häufig ist; sie kulminierten ehestens im 3. Viertel des Jahrhunderts; ihre langfristige Nutzung belegt übrigens z.B. der Befund an der 7. Kirche (KOUŘIL 2010, 60) und eine ähnliche Situation wurde auch auf der Nekropole in Staré Město-Na Valách verzeichnet (CHORVÁTOVÁ 2004, 221-227, besonders 225). An ihrem Anfang standen wohl prachtvolle Stücke, welche man z.B. aus Gräbern Nr. 44 und 232 an der 2. Kirche oder aus Grab Nr. 100 an der 6. Kirche in Mikulčice, sowie aus anderen Fundstellen kennt (POULÍK 1957, 326; KAVÁNOVÁ 1976; PROFANTOVÁ 2003). Es ist zu bemerken, dass diese Sporen auch für zahlreiche ländliche Friedhöfe einschließlich der Hügelgräberfelder charakteristisch sind (Bošovice, Břeclav-Poštorná, Rudimov, Slížany, Vranovice u.ä.) sowie für umfangreichere, relativ reiche Nekropolen (Přerov-Chromečkova zahrada, Olomouc-Slavonín, DOSTÁL 1966, 74-75; KAVÁNOVÁ – VITULA 1990, 340; GALUŠKA 2000, 185-197; KOUŘIL 2001, 62-63). Z.B. auf Friedhöfen in Rajhrad und Rajhradice stellten sie im Prinzip den einzigen Typ der dort vorkommenden Sporen dar (STAŇA 2006), und das gleiche gilt auch für die umfangreiche Nekropole von Sammelcharakter in Dolní Věstonice, wo in elf meistens reich ausgestatteten Kämpfergräbern gerade nur Sporen mit drei Nieten in Querrille vertreten waren, jedoch ohne jedwege Verzierung; der Autor spricht sich mit Grund für ihre Datierung auch in die jüngere großmährische Stufe, eventuell auch weiter aus (UNGERMAN 2005a, 213-214, 217). In diesem Zusammenhang ist zu ergänzen, dass dagegen von vier untersuchten Friedhöfen in Prušánky (1, 2) und Nechvalín (1, 2) nur die zweite Nekropole von Nechvalín diese Sporen lieferte (KLANICA 2006, 48). In nicht zu übersehender Menge sind sie auch aus dem Burgwall Staré Zámky u Líšně bekannt (meistens nicht publiziert), auf dem St. Hypolit-Burgwall in Znojmo-Hradiště stellten sie den einzigen Sporentyp dar, der bisher in dortigen Kämpfergräbern der etappenweise untersuchten Nekropole entdeckt wurde (KLÍMA 2004, 187; im Druck).

Seltene und stark beschädigte böhmische Funde

ger prachtvoll ist, ohne jedwede nährere Angaben). Es ist zu bemerken, dass goldene „melonenförmige“ Kugelknöpfe (oder auch Kugelknöpfe mit glatter, vertikal gerippter Oberfläche) z.B. in prestigevollen Gräbern in der Dreischiffbasilika (in Nr. 580 u.a. mit einem Schwert archaischer Konstruktion, zur Ausstattung KLANICA 2007, 53-57; KOŠTA 2005, 172) und an deren Nordwand (in Nr. 425, zusammen mit dem Schwert kombinierten Typs Giebig 8/Petersen N, der vor allem in der 2. Hälfte des 9. Jahrhunderts vorkommt, mit nicht erhaltenen Sporen und zwei Messern, KOŠTA 2005, 168) gefunden wurden; beide Zierden waren aus relativ qualitätsvoller Legierung mit hohem Goldgehalt hergestellt (KAVÁNOVÁ 2009, 131). Auch in Uherské Hradiště-Sady bildeten sie einen Bestandteil der Grabausstattung sowohl im Interieur des Sakralkomplexes (Nr. 19/59, Junge, drei Kugelknöpfe + Sargbeschlag), als auch außerhalb des Westzubaus (Nr. 173/59, kleines Mädchen, zwei Kugelknöpfe in Begleitung von vier zerfallenen silbernen und zwei goldenen Traubenohrringen, drei Silberperlen mit Filigran, einem Fragment vergoldeten Bronzeblechs und einem Eisenmesser); beide Gräber werden in das 3. Viertel des 9. Jahrhunderts datiert (GALUŠKA 1996, 100). Weitere drei gleiche Exemplare stammen auch aus Staré Město – Nekropole Na Valách (Gräber Nr. 50/50, Mann ca 30 Jahre alt, Messer, vier zerfallene Sporen, bei zwei ortogonale Platten – wohl Typ VB nach der Klassifikation Bialekovás, zwei Schnallen und zwei Endbeschläge der Wadenbindung, bronzener Rahmenbeschlag mit Durchzug; Nr. 51/50, Mädchen ca 15 Jahre alt, zwei goldene Traubenohrringe, Messer; Nr. 78/48, kleines Mädchen, zwei Messer; HRUBÝ 1955, 213, 422, 473-474; GALUŠKA 1996, 100, 134, 136). L. Galuška (1996, 100) macht in diesem Zusammenhang darauf aufmerksam, dass die Herkunft dieser Kugelknöpfe im Bereich des byzantinischen Kunstgewerbes gesucht wird, und ihr beschränktes Vorkommen stellt er in Zusammenhang mit der Ankunft der byzantinischen Mission; dagegen E. Pavlovičová reiht sie (1996, 108) ziemlich eindeutig, einschließlich der Exemplare in silberner, bronzener oder vergoldeter Ausführung in den älteren großmährischen Horizont, aber die Form und die Ausführung dieser nicht goldenen Kugelknöpfe ist doch ein wenig von der goldenen Variante unterschiedlich, wenn auch nicht in allen Fällen – vgl. z.B. vergoldete Exemplare aus Grab Nr. 209/59 aus der Sady-Anhöhe. Letztlich äußerte sich zu dem verfolgten Typ von Kugelknöpfen J. Košta, mit seiner Ansicht, dass sie vor allem in die Zeit um die Mitte und in die 2. Hälfte des 9. Jahrhunderts (ausnahmsweise auch früher) gehören, wir mehr oder weniger übereinstimmen (KOŠTA – HOŠEK 2008, 195-198). Der gleichen Meinung war im Prinzip ein wenig früher auch Š. Ungerman (2005, 714), der sie noch tiefer in die 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts datierte. Es ist zu ergänzen, dass sie tatsächlich in kleiner Menge nur auf den beiden zentralen mährischen Fundstellen (Staré Město – Uherské Hradiště, Mikulčice) und nun auch auf der Agglomeration der gleichen Bedeutung in Zalavár vorkommen. Es ist symptomatisch, dass sie relativ häufig Bestandteil der Grabausstattung kleiner Kinder beider Geschlechter und Jugendlicher sind, wo sie im Raum des Unterkiefers vorkommen und ohne Zweifel (neben anderen möglichen Funktionen) die hohe, bereits erbliche Stellung der Bestatteten auf der gesellschaftlichen Stufenleiter symbolisieren (vgl. z.B. CHORVÁTOVÁ 2008a, 213-215). Was die Kugelknöpfe mit Vogelmotiv betrifft, sind sie verhältnismäßig selten. Das genannte Ziermotiv wurde auf Gräberfeldern im Kern des Mojmírschen Staates nur in seltenen Fällen verzeichnet (vgl. CHORVÁTOVÁ 2008, 159; GALUŠKA 2006, 167-173; 2008, 164-165; zur Herkunft und Bedeutung dieses Motivs KLANICA 1991, 181-193), immer auf gepunztem Hintergrund. Gegenwärtig überwiegt die Ansicht, dass so verzierte Exemplare zu den ältesten Formen getriebener Kugelknöpfe gehören und ihr erstes Vorkommen bereits am Anfang des 9. Jahrhunderts erwogen wird (CHORVÁTOVÁ 2007, 85 ff.; 2008, 165; auch Pavlovičová 1966, 108); im Rahmen so verzierter Anhänger gehören beide Exemplare aus Zalavár zu den selteneren, bei welchen das Vöglein auf den Kopf gestellt ist (z.B. Staré Město-Špitálky, Mikulčice, Pohansko u Břeclavi). Soll man also zum Schluss dieses kurzen Exkurses anhand der angeführten Tatsachen zur Datierung des Kindergrabs in Városiget Stellung nehmen, dann sind wir der Meinung, das es höchstwahrcheinlich aus der Mitte oder eher noch aus der Zeit vor der Mitte des 9. Jahrhunderts stammt, wozu übrigens (Mitte bzw. 2. Drittel des 9. Jahrhunderts) auch B. M. Szöke neigt (2008, 49; 2010a, 42).

(Mělník, Libice, Vlastislav, Benátky u Litomyšle) werden meistens in die 1. Hälfte bzw. die ersten drei Viertel des 9. Jahrhunderts datiert (PROFANTOVÁ 1994, 79-83). Aus dem anliegenden niederösterreichischen Gebiet kann man auf ihr vereinzeltes Vorkommen auf ländlichen Nekropolen hinweisen (z.B. Hohenau a. d. March, FRIESINGER 1975-1977, 11), mehrere stammen aus dem berühmten und langfristig erforschten Burgwall Gars im Kamptal, wo sie im Prinzip auch den einzigen dort festgestellten Sporentyp repräsentieren; sie wurden in vier Kämpfergräbern verzeichnet, u.a. gemeinsam mit dem Schwert des Typs Y und besonders mit einem subtilen Beil (fokoš) eindeutig nomadischer Herkunft; ihre Datierung ans Ende des 9. Jahrhunderts ist durchaus berechtigt (vgl. FRIESINGER 1965, 50; FRIESINGER H. und I. 1991,18; SZAMEIT 1995, 277; NOWOTNY 2013, 441-448; im Druck). Ganz sporadisch treten sie auch im bayerischen Raum auf, und zwar vor allem in den durch die slawische Bevökerung besiedelten Zonen (Pfofeld, Staffelstein, PÖLLATH 2002 I,161; III, 122, 149; IV, Tab. 26), sont ist dieser Sporntyp aus dem Karolingerreich nicht bekannt (z.B. GABRIEL 1981, 245-258; 1988, 110-116; KLEEMANN 2002, 126-129; KIND 2007, 543-612).

Außerhalb des oberdonauländischen Raums wurden sie in kleiner Menge in Slowenien verzeichnet, wo sie in das 9. bis Anfang des 10. Jahrhunderts gereiht werden (besonders die Burg von Ptuj, KOROŠEC 1983, 37-43; 1999, 117; BITENC – KNIFIC 2001, 96, 104 – oft mit plastisch verzierten Armen, Stacheln und Durchzügen), aus dem kroatischen Territorium wurden sie de facto nicht gemeldet (PETRINEC 2009, 192-203). In Pannonien, wo Sporen und ihre Garnituren in Gräbern allgemein seltener sind und meistens aus dem 2. und 3. Drittel des 9. Jahrhunderts stammen (KOUŘIL 2001a, 246; MÜLLER 2010, 230; SZÖKE 2008, 49; 2011, 530), kann z.B. auf Fundstellen Zalavár (SÓS 1963, 64-65, 263; SZÖKE 2010, 561-580; 2010a, 43), Garabonc-Ófalu (SZÖKE 2011, 512) und wohl auch Sopronkőhida (TÖRÖK 1973, 108) hingewiesen werden.[3]

Die deutliche Unifikation und beträchtliche geographische Verbreitung der verfolgten Sporen zeugen von deren relativ massenhaften Produktion wohl in zentralen Werkstätten (wo prachtvolle sowie geläufige Waren hergestellt wurden), obwohl man nicht ausschließen kann, dass einfachere unverzierte Stücke auch von lokalen Handwerkern außerhalb des Zentrums können hergestellt worden sein.[4] Diese Tatsache stellt eine Reihe von Fragen, die nicht nur die Organisation der Wehrkräfte selbst, besonders der Reiterkomponente der großmährischen Elite, sondern auch die damit verknüpfte Problematik der Teilung der Macht, der territorialen Verwaltung, der Annexion neuer Gebiete usw. betreffen (vgl. KOUŘIL 2004, 70-71).

Kehren wir aber zu Funden aus Stěbořice zurück. Der kurze Umriss deutete an, dass vor allem die 2. Hälfte des 9. Jahrhunderts (bzw. das 3. Viertel dieses Jahrhunderts – besonders für Exemplare mit kürzerem Stachel) höchstwahrscheinlich die Blütezeit der aus einem Stück geschmiedeten Sporen mit Platte und drei Nieten in Horizontalrille war, die anscheinend auf großmährischen Nekropolen jener Zeitspanne, besonders in Zentralteilen überwiegen und eine bedeutende spezifische Gruppe benutzter Sporen bilden (BIALEKOVÁ 1977, 133-134; HANULIAK 2004, 150-152); sie kommen in beschränkter Menge auch auf böhmischen, bayerischen,[5] slowenischen, niederöstereichischen und westungarischen Fundstellen vor. Wir wissen auch, dass auf dem hiesigen Hügelgräberfeld keinen anderen Typ dieser Reiterausrüstung verzeichnet wurde, den wir anhand gegenwärtiger Kenntnisse für älter, zeitgleich oder jünger halten könnten. Von der behandelten Kollektion sind jedoch besonders die qualitätsvoll hergestellten Sporen bemerkenswert, die bei dem Verstorbenen unter M 19 gefunden wurden und einen eingesetzten, plastisch verzierten Stachel, gleich ausgeführte Arme (und Durchzug der Bandriemchen) und eine quadratische Platte mit dem nach unten umgelegten und gegliederten Rand und zwei Nieten hatten; gleich wie bei der Platte war auch der Endbeschlag der Wadenbinden ausgeführt und auch der entsprechende kleine Bügeldurchzug trägt auf der schmalen Stirnseite das identische Relief wie der eigene Sporn. Die auf die angeführte Weise verfertigten Platten, immer mit drei Nieten, sind nicht allzu häufig, gleich wie die flächenweise plastische Verzierung der Arme und des Stachels (vgl. z.B. den professionell hergestellten Sporn aus Vyšný Kubín, ŠALKOVSKÝ 2011, 80-81), die in ausgeprägterer Form auch auf einigen Eisensporen und bronzenen Hakensporen zur Geltung kommt (z.B. Mikulčice, Staré Zámky, Olomouc; für polnische Funde vgl. ŻAK – MAĆKOWIAK-KOTKOWSKA 1988), eventuell auf Ösensporen (STEIN 1967, 26-30, 85-87), oder auf Sporen mit Armen mit rechteckigem Rahmen und fester Schnalle (KOUŘIL 2001a, 241-255, dort relevante Literatur). Es wird angenommen, dass die plastische Verzierung des Stachels, der Arme und Platten vom karolingischen Milieu, von karolingischen Traditionen herausgeht (KIND 2002, 289) und z.B. im kroatischen Milieu (auch auf Garnituren) überwiegend am Ende des 8. und in der 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts zur Geltung kommt (PETRINEC 2009, 192-203); auf gleiche Weise waren auch einige Bügel verziert (z.B. für slowenische Funde KARO 2004, 165-173). Die plastisch ausgeführten Durchzüge (wulstartig gegliedert) der Wadenbinden sind

3 Sporen dieses Typs, die von D. Bialeková (1977, 134) aus einigen bosnischen, kroatischen, kärntnerischen und slowenischen Fundstellen angeführt werden, können jedoch nicht so traktiert werden.

4 Die Ansicht, dass Sporen mit Platten und Nieten in Mähren im 9. Jahrhundert durch fremde Handwerker hergestellt wurden (BRATHER 2001, 300), ist wohl mit Fragezeichen für die Periode der anfänglichen Produktion zulässig, man kann sich aber nur schwer vorstellen, dass dies auch in weiteren Jahrzehnten ihrer Massenproduktion der Fall war.

5 R. Pöllath (2002 I, 166) macht darauf aufmerksam, dass Sporen mit Platten und Nieten in einem relativ schmalen Streifen von Schleswig-Hollstein über Thüringen bis zu Regensburg vorkommen.

in Mähren und in der Slowakei sehr selten. D. Bialeková (1977, 138-140), die sie zum Typ IA reiht, datiert sie eindeutig in die 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts und weist auf Siedlungsfunde aus Pobedim und Mikulčice hin, vor allem aber auf zwei Grabkomplexe aus Pohansko u Břeclavi, die dem älteren Horizont angehören; in den beiden Fällen begleiteten sie Sporen mit drei Nieten, obwohl das Paar aus Grab Nr. 24 schon einen relativ fortgeschrittenen, längeren Stachel hatte (KALOUSEK 1971, 29-30, 36-37).

Diegleiche Gestaltung der Platte wie in M 19 wurde in vier Fällen auf dem Burgwall in Pobedim verzeichnet, immer mit quer gegliedertem Stachel (BIALEKOVÁ 1977, 132), und ein Paar solcher Sporen, jedoch mit ungegliedertem Stachel und mit einer unvollständigen Schnalle und einem Messer begleitet, wurde aus Grab Nr. 143 in Olomouc-Slavonín ausgehoben (KOUŘIL 2001, 62-63). Eine relativ treue Analogie mit plastisch verzierten Armen und (eingesetztem?) Stachel stammt auch aus der eingetieften Hütte auf dem Burgwall Staré Zámky (PROCHÁZKA – WIHODA – ZAPLETALOVÁ 2011, 471). Zu dieser Variante könnten wohl auch einige Exemplare aus Znojmo gehören (siehe oben), ihr Erhaltungsstand erlaubt jedoch vor der Behandlung im Labor keinen eindeutigen Schluss (KLÍMA, im Druck, führt Paare aus drei Gräbern an); andere genauere Parallelen konnten bisher nicht festgestellt werden. Mit Rücksicht auf den kürzeren, gegliederten und eingesetzten Stachel, die plastische Verzierung eigener Sporen sowie der Garniturreste einschließlich des Wadenbindenbeschlags, die Situierung des Grabgügels mit dem Bestatteten (Mann, 20-35 Jahre) am Ostrand (Anfang?) des Gräberfelds könnte man dieses Grab eventuell zu den ältesten reihen und die Entstehung der Sporen in die Mitte des 9. Jahrhunderts oder kurz danach datieren. In den Verlauf des 3. Drittels des 9. Jahrhunderts mit möglichem Übergriff in das 10. Jahrhundert reihen wir dann die restlichen Paare aus Stěbořice, was mit der Analyse und Datierung weiterer Kategorien der Gegenstände materieller Kultur, besonders des Schmucks und der Keramikartefakte übereinstimmt.

WADENBINDEN

Überreste von Wadenbinden in Form von Riemchenbeschlägen kommen auf frühmittelalterlichen Nekropolen nördlich der Mitteldonau am häufigsten auf mährischen Fundstellen vor. Sie sind Bestandteil ausschließlich von Kämpfergräbern, obwohl bekannt ist, dass sie im westlichen Milieu, besonders in der Merowinger Zeit, auch von Frauen benutzt wurden (z.B. CLAUSS 1982, 54-88 unterscheidet 3 Grundarten ihres Tragens mit mehreren Varianten und eine Sonderform; LOSERT – PLETERSKI 2003, 289-294). Sie stellen dort aber kein direktes antikes (römisches) Erbe dar, sondern einen selbständigen Bestandteil der Kleidung germanischer Stämme (SIEGMUND 1996, 691-693).[6] Mährische Erzeugnisse gehen höchstwahrscheinlich von Merowinger bzw. karolingischen Vorlagen heraus (falls es sich ausnahmsweise nicht um direkte Importe aus Edel- und Buntmetallen handelt), die aus dem Reichsgebiet in jener Zeit meistens nur aus ikonographischen, eventuell schriftlichen Quellen bekannt sind und in diesem Fall wohl die Kleidungsart der fränkischen Elite kopieren (MÜLLER 2003, besonders 71-74). Zweck der Wadenbinden war es, kreuzweise den Bereich zwischen Knien und eigenen Schuhen zu festigen, handele es sich um das Umwickeln der Hose, der Bandbinden, des Schienbeinschutzes usw.

Wie oben festgestellt, waren metallene Bestandteile von Wadenbinden (oder deren Teile) in Stěbořice Bestandteil der Ausstattung ausschließlich von Männer/Kämpfergräbern mit Sporen, eventuell weiteren Attributen (Beilen, Pfeilspitzen), die die Sozialstellung ihrer Träger als freier Männer und Kämpfer signalisierte (M 3, M 4, M 6, M 19, M 40); sie fehlten nur in einem einzigen Fall (M 36). Immer waren sie aus Eisen verfertigt und eindeutig im Kniebereich situiert; verziert waren sie nur ausnahmsweise, obwohl nicht auszuschließen ist, dass einfache Ziermotive bei einigen Exemplaren durch fortgeschrittene Korrosion vernichtet worden sein können; in M 3 trug das ovale Schild des Durchzugs zwei Längsrillen, in M 6 war der ovale Rahmen der Schnalle in regelmäßigen Abständen gerillt und in M 19, wie oben erwähnt, war das Schild des Durchzugs wulstartig gegliedert und der Endbeschlag am unteren Rand plastisch gestaltet. Eine komplette Garnitur (Schnalle, Durchzug, Endbeschlag) wurde an den Knien des Bestatteten unter M6 und weiter an linken Knien der Kämpfer unter M 3 und M 19 gefunden. In anderen Fällen fehlt eine der Komponenten, meistens der Endbeschlag, anderesmal gab es dagegen an einem Knie zwei Schnallen verschiedener Form und zwei identische Durchzüge, die wohl Bestandteil der Sporngarnituren waren (?; M 3), unter M 4 gab es eine einzige, unvollständige Schnalle, die als Solitär diesen Ausrüstungstyp vertrat; unter M 40 erschienen zwei Schnallen und ein Durchzug; es scheint, dass verschiedener Durchführung auch Schnallen an den Knien des Bestatteten unter M 6 waren. Es gilt völlig, was über Bindengarnituren der Sporen gesagt wurde, nämlich dass Wadenbindenbeschläge nicht komplett ins Grab niedergelegt wurden, welch auch immer die Gründe dieser Handlung waren (vgl. oben). Was die Form der Schnallen betrifft, überwiegen im Fundfonds ovale bis runde Exemplare mit Dorn und rechteckiger Rückenplatte; vertreten sind auch Exemplare in D-Form, die in der Regel die Rückenplatte vermissen. Durchzüge, bis auf M 19, haben ein ovales, leicht gewölbtes Schild und ihre Rahmen sind meistens ortogonal. Endbeschläge, wieder mit der Ausnahme von M 19, sind ausschließlich schildförmig mit 3-4 horizontal situierten Nieten und eher

6 Der Autor belegt anhand von schriftlichen Quellen, dass z.B. die Wadenbinden der Langobarden weiß waren, während jene der Franken rot; ob es einen Farbenunterschied in benutzten Wadenbinden auch in unseren Bedingungen gab und eventuell eine Bedeutung hatte, das entgeht uns aus natürlichen Gründen. Die ältere Literatur macht jedoch darauf aufmerksam, dass Wadenbinden auch durch die alte römische Nobilität benutzt wurden (PAULSEN 1967, 55).

gespaltetem Rücken. Vor allem auf mährischen und slowakischen Fundstätten findet man dazu zahlreiche Analogien und Ähnlichkeiten, wobei die nächste Analogie das prachtvoll ausgestattete Grab im unweiten Hradec nad Moravicí lieferte, wo der Verstorbene u.a. mit wohl unverzierten Wadenbindengarnituren ausgestattet worden war, von welchen sich am besten die trapezförmige Schnalle mit rechteckiger Rückenplatte und dem fest angebrachten ovalen Durchzug erhielt (KOUŘIL 2004, 58, 70).

SCHNALLEN

Neben Schnallen, die mit Garnituren der Sporen- und Wadenbinden zusammenhingen, wurden weitere drei Exemplare bei bestatteten Männern im Beckenbereich oder in dessen Umgebung verzeichnet. So schloss im M 9 die ganz erhaltene Schnalle, ursprünglich wohl mit Ortogonalrahmen mit Dorn und ohne Rückenplatte, gemeinsam mit einem schmalen Bandbeschlag, einen Leinwandbeutel, in welchem ein Wetzstahl, Steinfeuerzeug, ein Messer und vielleicht eine flache Blattspitze enthalten waren. Diegleiche Funktion hatte wohl die relativ kleine Schnalle mit ovalem Rahmen mit Dorn und rechteckiger Rückenplatte aus dem mehrmals erwähnten Kämpfergrab M 36 (Messer, Pfriem?) und sicherlich auch die im weiteren Männergrab unter M 25 entdeckte ovale Schnalle mit Dorn und Geweberesten, die dort jedoch den einzigen Grabfund darstellte. Eher für hochmittelalterlich halten wir dann die sehr gut erhaltene Schnalle mit trapezoidem Rahmen, Dorn und runder Rückenplatte aus dem Mantel des Grabhügels M 7, die mit chronologisch entsprechender Keramik begleitet wird.

MILITARIA

Militaria sind auf dem Hügelgräberfeld von Stěbořice erstaunlicherweise schwach vertreten, es wurden nur zwei Beile (M 2, M 3) und acht Pfeilspitzen (M 6, M 9, M 11b) gefunden; mit der Ausnahme der zwei letztgenannten Grabhügel waren sie immer Bestandteil klar profilierter Kämpfergräber (Abb. 107).

BEILE

Beide Beile, die entlang des rechten Beins der Bestatteten niedergelegt waren (Abb. 108), gehören zu klassischen großmährischen Bartäxten mit gewölbter Schneide, abgesetztem Bart, ausgeschnittenem Körper, schmalem länglichem Rücken und schräger Aufsatzöffnung mit längeren Dörnern für die Festigung des Stiels, in welcher Überreste zähen und flexiblen Holzes – Eschenholzes (M 2) und Hainbuchenholzes (M 3) festgestellt wurden. Nach der üblichen und allgemein akzeptierten Klassifikation können beide Exemplare problemlos zum Typ IA B. Dostáls (1966, 70-71) gereiht werden, der im mährischen und slowakischen Milieu deutlich überwiegt. Der Schwerpunkt der Verbreitung und Nutzung dieser Beile liegt im ganzen 9. Jahrhundert, meistens in seinem 2. und 3. Drittel, und ein späteres Vorkommen ist nicht ausgeschlossen. Dagegen eine frühere (massenhaftere) Nutzung dieser Waffe ist nicht eindeutig belegt. Es wird zugelassen, dass schwerere Exemplare mit längeren Dörnern für älter gehalten werden dürfen, mit größter Frequenz in der 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts (KOUŘIL 2004, 70, dort weiterführende Literatur). Im Raum nördlich der Mährischen Pforte bzw. der Agglomeration von Olomouc-Přerov waren Denkmale unbestritten großmährischer Provenienz bis unlängst relativ selten. Erst systematische Forschungen und Rettungsgrabungen der letzten Jahrzehnte, wie weiter gezeigt wird, lieferten in der Region von Těšín und Opava ziemlich eindeutige Belege großmährischer Bevölkerung, wovon auch neue Funde der hier verfolgten Beile zeugen, und zwar sowohl auf befestigten Siedlungen, als auch auf Nekropolen. Aus dem Burgwall in Chotěbuz-Podobora sind aus dem Untergangshorizont der älteren Besiedlungsphase minimal zwei Bartäxte (und eine Nachahmung) bekannt (KOUŘIL 1994, 154; KOUŘIL – GRYC 2011, 225) und auf dem Körpergräberfeld aus den letzten Jahrzehnten des 9. Jahrhunderts in Malé Hoštice bei Opava waren damit drei Kämpfergräber ausgestattet (vorläufig publiziert, KOUŘIL 2009, 9-10; im Druck; JUCHELKA 2010, 102-108). Auch das auf dem Felsenvorsprung von Hradec situierte, reich ausgestattete Grab lokalen (Holasicer) Anführers oder Vertreters der mährischen Garnison, das in das 2. Viertel des 9. Jahrhuderts datiert wird, enthielt nicht nur eine schwere Streitbartaxt mit langen Dörnern, sondern auch eine Flügellanze, Sporen des Typs Biskupija-Crkvina und weitere relevante Gegenstände (KOUŘIL 2004, 55-76; 2005, 76-78). Wichtig ist die Tatsache, dass es sich nicht um die aus dem Kontext ausgerissenen Einzelheiten oder Zufallsfunde handelt, sondern um Gegenstände aus geschlossenen und relativ gut erforschten Befunden. Auf einige ältere Funde von Bartäxten aus dem schlesischen Raum (Popęszyce, Stary Książ) machte die jüngste polnische Literatur aufmerksam (WACHOWSKI 1997, 46; JAWORSKI 2005, 292-293), ein häufigeres Vorkommen, wohl durch karpatische Engpässe vermittelt, wid in der letzten Zeit auf kleinpolnischen Fundstellen registriert, vereinzelt sind diese Gegenstände auch aus nördlicher und östlicher gelegenen Territorien bekannt (PUŠKINA 1996, 66; GÓRA – KOTOWICZ 2008-2009, 237-264; KOTOWICZ 2009, 383-396; POLESKI 2013, 181-182).

PFEILSPITZEN

Pfeilspitzen fallen bis auf eine (mit der Tülle und abgebrochenen Flügeln in M 6) ziemlich überraschend nur in die Kategorie flacher Blattspitzen mit gezogenem Dorn. Obwohl viele davon durch Korrosion stark beschädigt sind, doch ist offensichtlich, dass es sich überwiegend um rhombische Formen mit Abschrägung vor allem im unteren Drittel bzw. Viertel des Körpers (Blatts) handelt. Im Reitergrab unter M 6 waren alle vier entlang dem rechten Unterarm in der Nähe des Beckens situiert und mit Rücksicht auf die Anwesenheit weiterer Metallgegenstände in diesem Raum (Wetzstahl, Messer, tütenförmiger Gegenstand, Steinfeuerzeug) ist nicht ausgeschlossen, dass sie zusammen in einem Beutel können

niedergelegt worden sein. In M 9 lag immer je ein Stück neben dem rechten Wadenbein (dort mit Resten versteinerten Gewebes mit Leinwandbindung) und dem linken Oberschenkelbein und schließlich zwei besterhaltene Exemplare in M 11b befanden sich in dichter Nähe der rechten Schläfe des verstorbenen Jungen (Abb. 108); diese Lage an dem Schädel überwiegt auf mährischen Hügelgräberfeldern (DOSTÁL 1966, 199). In allen drei angeführten Gräbern kam immer eine Pfeilspitze vor, die um das Dorn einen dünnen Faden umwickelt hatte, der sie im Schaft fixierte; soweit festgestellt werden konnte, waren die Schäfte aus Eiche (Spitze mit der Tülle) und einem näher unbestimmbaren Nadelbaum (drei Fälle, in weicheres Holz konnten die Dörner wohl besser geankert werden).

Pfeilspitzen kommen auf frühmittelalterlichen Nekropolen nicht allzu häufig vor und falls sie in Gräbern mit geläufiger Ausstattung erscheinen, dann überwiegen deutlich Typen mit der Tülle (manchmal auch mit tordiertem Hals) und Flügeln (Rückhaken). Aber auch Bestattete mit Blattspitzen sind immer nach heimischen Sitten und mit charakteristischen Grabbeigaben begraben (z.B. Brno-Židenice, Břeclav-Pohansko, Dolní Věstonice, Mikulčice, Nenkovice, Rajhrad, Staré Město, Těšov, vgl. KOUŘIL 2003, 137; 2008, 129-131, dort entsprechende Literatur). Überlegungen, dass es sich in einigen Fällen um Opfer der Zusammenstöße mit den alten Magyaren handeln könnte, für welche solche Gräber vor allem in Untergangshorizonten zahlreicher großmährischer Burgwälle (sowie anderswo) typisch sind, können zwar in gewissen konkreten Fällen nicht völlig ausgeschlossenn werden (Brankovice, Břeclav-Pohansko, Olomouc, Rajhrad, ZATLOUKAL – ŽIVNÝ 2006, 386; KOUŘIL 2008, 128), aber es ist sicherlich nicht der Fall von Stěbořice. Warum in dortiger Kommunität gerade so gestaltete Pfeilspitzen so sehr beliebt waren, wissen wir nicht, wir nehmen nämlich nicht an, dass sie in diesem Raum in Kontakt mit Nomanden geraten könnte oder dass darin Angehörige einer Nomadengruppe direkt vertreten wären (?).[7] Wir sind eher der Meinung, dass sie sich mit diesem Typ von Pfeilspitzen in ihrer urprünglichen Heimat bekannt machte, woher sie sie mitbrachte oder später gewann, unter der Voraussetzung, dass sie mit dem Zentrum Kontakte unterhielt; ob sie aber imstande war, sie in der neuen Heimat herzustellen, bleibt offen. Falls die angeführte Hypothese real ist, durfte es dazu ehestens in den letzten zwei oder drei Jahrzehnten des 9. Jahrhunderts (?) gekommen sein, wenn Kontakte mit alten Magyaren an Intensität gewannen und wenn es zur Beeinflussung der einheimischen Kämpfer durch die euroasiatische Militärmode gekommen sein kann (KOUŘIL 2006, 69-76); ganz auszuschließen ist nicht einmal eine selbständige, von östlichen Vorlagen unabhängige Entwicklung, obwohl sie nicht allzu wahrscheinlich ist. Im nördlichen Vorfeld der Mährischen Pforte handelt es sich also um eine offensichtlich ungewöhnliche Erscheinung, auf keinem einzigen der mit verschiedener Intensität erforschten Burgwälle, eventuell offenen Siedlungen oder Gräberfelder wurden Pfeilspitzen des angeführten Typs gefunden, einschließlich der Fundstellen auf der polnischen Seite der Grenze.[8] So stellt den einzigen, wenn auch ziemlich weiten Pendant (natürlich wenn man mährische und slowakische Fundstellen außer Acht lässt) der Burgwall im niederschlesischen Gilów dar, woher eine kleine Kollektion deltoider und rhombischer Pfeilspitzen bekannt ist, die zusammen mit weiteren Gegenständen gerade mit großmährischen Einflüssen in Zusammenhang gestellt wird (JAWORSKI 2005, 283-284; 2012, 209-234).

MESSER

Im alltäglichen Leben wurden Messer als Mehrzweckwerkzeuge, eventuell als Waffen benutzt, die nach dem Tod ins Grab als Bestandteil der Grabausstattung niedergelegt wurden. Darauf wies bereits J. L. Píč (1909, 122-123) hin, laut welchem das Messer mit kurzem Dorn und hölzernem oder knöchernem Griff in der Regel an dem Becken oder an der Seite des Verstorbenen vorkam, d.h. an der Stelle, wo es während der Lebzeiten meistens getragen wurde. Auf diese Lage machte auch I. L. Červinka (1928, 217) aufmerksam, der zu Waffen längere Messer mit Blutrinne und hölzernem oder knöchernem Griff reihte, sowie L. Niederle (1931, 153, 232), der kürzere Exemplare mit geradem Rücken für geläufige Werkzeuge und längere „Kampfmesser“, die ab und zu in Männergräber beigegeben wurden, für Waffen hielt, die einen charakteristischen Bestandteil der Kämpferausrüstung eher in der Merowinger Zeit als in der slawischen Periode darstellten. Gezogene Stücke reihte zu Militaria auch J. Eisner (1948, 384) und später auch V. Hrubý (1955, 110-113, 173, 316), der sich mit der Frage ihrer Sozialsymbolik beschäftigte. Anhand der Analyse des Inventars des Gräberfelds in Staré Město-Na Valách bewies er, dass Messer einen typischen Bestandteil der Grabausstattung der Männer, Frauen und Kinder aller Alterskategorien während der ganzen großmährischen Periode waren; Exemplare in Holzscheiden sollen zur Arbeit benutzt worden sein und die in Lederscheiden zum

7 Man kann in diesem Kontext nicht die Tatsache übersehen, dass auf dem unweiten Burgwall in Víno bei Slezské Rudoltice mit Hilfe der Detektor-Untersuchung auch solche Metallgegenstände (z. B. Trensen) ausgehoben wurden, die relativ eindeutig die östliche Herkunft aufweisen, aber keine Blattspitze (trotz der Anwesenheit von fast drei Zehnten Exemplaren mit Tülle und Flügeln) verzeichnet wurde. Von gewissen altmagyarischen Aktivitäten zeugt jedoch das Grab eines Nomaden (?) mit typischem nomadischem Säbel, das in Czechowice unweit von Bílsko freigelegt wurde, eventuell die angebliche nomadische Bestattung in Ściborzyce Wielkie unweit von Racibórz, beide in Oberschlesien (PARCZEWSKI 1982, 109; KOUŘIL 2008, 127).

8 Die einzige Ausnahme bildet die Blattspitze mit Dorn aus der Schicht der Hochburg des Burgwalls in Chotěbuz-Podobora, aber das Blatt selbst ist gezogen und abgerundet, eindeutig von den Funden von Stěbořice unterschiedlich, sowie von denen, die in Kontext mit den alten Magyaren gestellt werden; zu seiner typologischen und chronologischen Eingliederung und seiner Provenienz vgl. KOUŘIL 1994, 152-154.

Kampf. In die historisch-archäologische Interpretation, die in den 1950er Jahren eine fachkundige Diskussion hervorrief, schaltete sich auch I. Borkovský ein (1954/1956, 359-366; 1957, 553-560; auch CHROPOVSKÝ 1957, 199), der das Messer für ein Attribut freier Angehöriger der slawischen Gemeinschaft hielt; die Anwesenheit dieses Gegenstands in Gräbern verschieden alter Individuen beider Geschlechter war laut ihm von symbolischer Bedeutung und deutete nicht nur das Eigentum, sondern auch die Sozialstellung des Verstorbenen an. Diese Hypothese, welcher später auch D. Bialeková (1982, 147) zustimmte, wurde aber von vielen Forschern abgelehnt, denn auf mittelburgwallzeitlichen Nekropolen kamen reich ausgestattete Gräber vor, die keine Messer enthielten (GRAUS 1957, 538; POULÍK 1961, 499; DOSTÁL 1966, 95; 1990a, 284; GALUŠKA 1996, 106, HANULIAK 2004, 126). Die meisten Grabfunde waren nach B. Dostál (1966, 73-74, 95) und später M. Beranová und M. Lutovský (2009, 175, 258; 2001, 213-214) universelle Arbeitswerkzeuge ohne größere chronologische Empfindlichkeit; nur Messer größerer Ausmaße (15-20 cm und mehr) mit Blutrinnen und Lederscheiden (in der Literatur als Kampf- oder Streitmesser bezeichnet), die auf Kirchenfriedhöfen sehr oft mit Schwertern vorkommen (auch ZÁBOJNÍK 1995, 252), dürften als Waffen benutzt worden sein. Diegleiche Ansicht teilte auch Z. Krumphanzlová (1974, 72-73), die für Streitmesser nur Saxe oder Ein- bis Zweischneidendolche und für Arbeits- und Gebrauchsmessser Einschneidenmesser hielt, die in der Regel den einzigen Bestandteil der Grabausstattung auf einem Drittel böhmischer Nekropolen des 8.-11. Jahrhunderts darstellen; im Zusammenhang mit ihrer morphologish-typologischen Analyse betonte sie die Bedeutung metallographischer Analysen für die Erkenntnis der Produktionstechnologie und der angewendeten Messerschmiedetechnik, mit welchen sich in der Tschechischen Ländern R. Pleiner (1958; 1967, 1979, 2000) langfristig und weitere einhemische (ČÁP 1982; KLÍMA 1985; KALFERST – PROFANTOVÁ 1999; PLEINER – PROFANTOVÁ 2000; HOŠEK 2003; PROFANTOVÁ – KUNA 2005, 183-184; MACHÁČEK et al. 2007, 158) sowie ausländische Forscher aus Westeuropa, Skandinavien oder Russland (McDONNELL 1992, 591-599; TERECHOVA et al. 1997, 270-293; WESTPHALEN 2002, 139; ZAVJALOV 2005 u.a.) gelegentlich befassten. In der Slowakei führte die Analyse des Inventars aus großmährischen Nekropolen und damit auch der Messer M. Hanuliak (2004) durch und dieser Problematik widmeten sich auch einige studentische Arbeiten (KŮRKOVÁ 2003, 89-91; BALCÁRKOVÁ 2006; MACHOVÁ 2009), die aus publizierten Katalogen mit Verzeichnissen der Grabfunde aus zahlreichen mittelburgwallzeitlichen Nekropolen schöpften (Pohansko u Břeclavi, KALOUSEK 1971; Mikulčice, PROFANTOVÁ 2003; KAVÁNOVÁ 2003; Mušov, JELÍNKOVÁ 1999; Nechvalín und Prušánky, KLANICA 2006; Rajhrad und Rajhradice, STAŇA 2006; Velké Bílovice, MĚŘÍNSKÝ 1985 und viele andere).

Die bisher gewonnenen Erkenntnisse wurden im Prinzip auch in Stěbořice bestätigt, wo in 24 Gräbern insgesamt 25 Messer verzeichnet wurden, was bedeutet, dass fast 56% der Gräber auf der gegebenen Fundstelle mit diesem Gegenstand ausgestattet waren (Abb 109). Dieser Stand entspricht ungefähr der zahlenmäßigen Vertretung der Messer auch auf einigen anderen Hügelgräberfeldern Südostmährens; in Strážovice, wo Gegenstände täglichen Bedarfs überwogen, kamen Messer in 52% der Gräber vor, in Žlutava, wo der Anteil von Waffen und der Kämpferausstattung höher war (45% der Gräber mit Sporen) erschienen Messer in 40% der Bestattungen und ähnlich war die Situation auf dem Hügelgräberfeld in Jarohněvice (MACHOVÁ 2009, 24, 69-71, Diagramm 2, 3). Auf den restlichen flachen Gräberfeldern waren sie ungefähr in 30% der Gräber festgestellt, obwohl einige beträchtliche Abweichungen aufwiesen, die durch lokale Bestattungssitten bedingt waren; z.B. auf dem Friedhof an der ersten Kirche in Pohansko u Břeclavi kamen Messer bei ca 27% der Bestatteten vor, während in Gräbern auf der südwestlichen Vorburg, wo nach J. Vignatiová (1992, 67) wohl das Militärgefolgte siedelte, bei ca 70,5 % aller Bestatteten. In Mikulčice gab es Messer auf dem Friedhof an der 6. Kirche in ca 66% der Gräber (40 % waren Männergräber, 37 % Kindergräber und der Rest gehörte Frauen an), aber auf der Nekropole an der angenommenen 12. Kirche nur in 19% (in 79 Gräbern wurden nur 15 Messer gefunden), was dadurch verusacht werden kann, dass viele Grabkomplexe angeschnitten oder ausgeraubt waren (PROFANTOVÁ 2003, 85; KAVÁNOVÁ 2003, 281; BALCÁRKOVÁ 2006, 34, 39, 82, Tab. 1). Auf slowakischen Gräberfeldern aus der Zeit Großmährens kamen Messer in 689 Gräbern vor, d.h. in 20,2%, wobei in Grabkomplexen mit Grabausstattung sie in 38,4% und in jenen mit Gegenständen täglichen Bedarfs und Werkzeugen 86,3% ausmachten. Als die häufigsten niedergelegten Gegenstände traten sie auf Fundstellen mit der größten Anzahl der Gräber auf (Čakajovce – 110, Nitra-Zobor-Lupka – 41, Trnovec nad Váhom-Horný Jatov – 65 oder Veľký Grob – 44), in deren Inventar sie deutlich überwogen (HANULIAK 2004, 123). Auf der jungburgwallzeitlichen Nekropole mit 204 Gräbern in Praha 5 - Motol, wo die Verstorbenen vom Ende des 9. bis Mitte des 11. Jahrhunderts beigesetzt wurden, kamen Messer nur in 12% der untersuchten Gräber vor, was den allmählichen Verfall der Sitte ihrer Niederlegung bezeugt, die im Laufe des 12. Jahrhunderts ganz erlöscht. In der Zeitspanne des 13.-15. Jahrhunderts kommen sie nur noch ganz sporadisch vor (KOVAŘÍK 1991, 66; ŽIVNÝ 2005, 186).

In dem Fundkomplex von Stěbořice gab es Messer am häufigsten in Gräbern der Individuen männlichen Geschlechts (52 %), und zwar sowohl bei Erwachsenen, als auch bei Kindern. In 12 Grabgruben (M 2, M 3, M 6, M 9, M 11b, M 16, M 19, M 27, M 32, M 36, M 37, M 40) mit 15 Individuen (M 3, M 27, M 32 enthielten sterbliche Überreste eines weiteren Kindes) wurden insgesamt 13 Messer gefunden, eines davon erhielt sich nicht (M 19). Die Verstorbenen waren meistens mit einem Stück ausgestattet, seine Spitze richtete sich nach Osten, d.h. zu

den Füßen, nur in M 27 mit zwei Bestattungen (juvenis 14/17 Jahre und infans II?) gab es zwei Exemplare – das eine, ursprünglich wohl am Gürtel gehängt, befand sich unter der rechten Hüfte und das andere wurde wohl nachträglich als Grabbeigabe an die linke Hand gelegt. Das gemeinsame Vorkommen von zwei und mehreren Exemplaren bei einem Verstorbenen, das auf karolingischen Nekropolen für eine Indiz der höheren Sozialstellung gehalten wird (KOCH 1990, 167-168; HANULIAK 2004, 127), kann in diesem Fall nicht berücksichtigt werden, da in dem Grabinventar neben Messern in Holzscheiden keine weiteren relevanten Gegenstände vorkamen, bis auf ein Fragment des Oberarmbeins eines altersmäßig nahen Individuums. Von der Situierung der beiden Funde geht aber deutlich hervor, dass der unerwachsene Junge auf seine Reise in Jenseits mit einem Messer ausgestattet wurde, das in Funktionslage an der Stelle des üblichen Tragens lag, und mit einem anderen, das in seine Hand als Grabbeigabe gelegt wurde, vielleicht als potentionelle Schutzwaffe (?). Am häufigsten begegnet man Messern in Gräbern älterer Männer in der Alterskategorie maturus (M 3, M 6, M 16, M 36) und adultus (M 2, M 9, M 19, M 37, M 40), weniger dann bei Skeletten der nicht Erwachsenen – juvenis (M 27), infans I (M 32) und infans II (M 11b, 27). Gefunden werden sie meistens an dem linken Oberschenkelbein und der Hüfte (M 9, M 16, M 19, M 36), am Knie (M 11b), Ellbogen (M 32), Hand oder Handwurzel (M 27, M 37), oder an der gegenüberliegenden Seite an dem rechten Oberschenkelbein oder an der Hüfte (M 2, M 27), am Knie (M 3) oder an der Hand (M 6, M 40). Die Verteilung im Bereich des Beckens, der Seite und des Unterarms stimmte meistens mit der Funktionslage überein und hing wahrscheinlich mit der Art und Weise der Befestigung der Messer am Gürtel mit der Spitze nach unten zusammen (CHYBOVÁ 1986, 17; ŽIVNÝ 2005, 185). Die Bevorzugung der linken Seite spiegelt wohl die Tatsache wider, dass Gegenstände, die eine Verletzung verusachen konnten, in der Regel an der gegenüberliegenden Seite getragen wurden, als die Seite der aktiven Bewegung war, die meistens mit der rechten Hand verknüpft war (HANULIAK 1999, 61; 2004, 126). Die Situierung der Messer überwiegend an linker Seite, auf welche zahlreiche Forscher hinwiesen (BIALEKOVÁ 1993, 196; ŠOLLE 1981, 200; ZOLL-ADAMIKOWA 1971, 68; HANULIAK 2004, 126), ist auch auf dem Hügelgräberfeld von Stěbořice belegt, wo an linker Seite insgesamt 56% kurzer und mittelgroßer Messer vorkamen (ungefähr halb und halb), wovon 32% in Männergräbern, 20% in Frauengräbern und 4% in Kindergräbern vorkamen. In der Slowakei wurden an der linke Seite des Beckens ca 65,9% der Messer verzeichnet (am Ellbogen und an der Hand 34%) und in dieser Lage überwogen vor allem lange Exemplare (63,8%), seltener waren kurze und mittlere Typen (51,5%), die primär für verschiedene Arbeitsleistungen bestimmt waren (HANULIAK 2004, 126). Es zeigt sich, dass die Bevorzugung der linken Seite eine langfristige Erscheinung war, die auch in der späteren Zeit überlebte; auf dem jungburgwallzeitlichen Burgwall in Šlapanice wurden an der linken Seite des Skeletts sogar 80,0% der Messer und rechts 10,0%, während in Holubice kamen links 50,0% und rechts 30,0% der Funde vor (ŽIVNÝ 2005, 185).

Eine leicht niedrigere Vertretung der Messer wiesen auf dem Hügelgräberfeld Bestattungen erwachsener sowie unerwachsener Frauen auf (36%). In 9 Gräbern mit der gleichen Zahl der Bestatteten wurden insgesamt 9 Messer gefunden (M 7, M 11a, M 18, M 20, M 21, M 23, M 33, M 34, M 38), und dies überwiegend in Gräbern älterer Frauen der Kategorie maturus (M 20, M 38) oder adultus (M 21, M 23, M 34) und weniger in Gräbern unerwachsener Individuen im Alter juvenis (M 18), infans I (M 7, M 33) und infans II (M 11a). Ähnlich wie auf anderen großmährischen Nekropolen, wo die absolute Mehrheit der Gräber ein Messer enthielt, wie es die 323 festgestellten Artefakte in 284 Grauengräbern belegen (ANDĚLOVÁ 2007, 136), kam auch in Stěbořice immer je ein Messer in Gräbern vor. An der rechten Seite lagen nur zwei Messer, und zwar an der Hüfte und an dem Oberschenkelbein (M 21, M 23), und fünf befanden sich an der dominanten linken Seite - an der Hüfte und am Oberschenkelbein (M 18, M 38), über und unter der linken Seite (M 20, M 33), aber auch an der linken Schulter (M 34), wo das Messer offensichtlich geläufig nicht getragen werden konnte und hierher nachträglich bei Bestattungszeremonien gelegt wurde. Solche Ritualpraktiken sollten dem Verstorbenen den Schutz im Jenseits sichern – z.B. die Schelle mit dem Messer über dem linken Schultergürtel des Jungen im Grab Nr. 37/2005 aus der Okružní-Straße in Prostějov wird als Talisman oder magischer Schutzgegenstand interpretiert (UNGERMAN 2007, 231; FOJTÍK 2012, 48). Eine rituelle Funktion dürften wohl auch Messer gehabt haben, die zwischen Oberschenkelbeinen zweier unerwachsener Individuen (M 7, M 11a) gefunden wurden, welche – ähnlich wie Messer auf dem Becken der Frauen aus Velké Bílovice – die Trennung des Verstorbenen von der Welt der Lebenden symbolisiert haben können, die an die Trennung des Kindes von dem Mutterleib erinnert (MALÍK 1995, 149; ŽIVNÝ 2005, 186; FOJTÍK 2012, 47).

Die restlichen zwei Messer aus der Kollektion von Stěbořice stammen aus zwei Gräbern mit sterblichen Überresten von vier Kindern im Alter infans I (M 5) und juvenis (M 15), die jedoch ohne jedwede weitere Ausstattung waren, die zur Geschlechtsbestimmung verhelfen könnte (8,0 %). In dem ersteren lag das Messer an dem linken Knie des 4-5jährigen Kindes, im letzteren befanden sich seine Fragmente zusammen mit einem kleinen unidentifizierbaren Eisengegenstand und zerstreuten Menschenknochen in der Grabausfüllung. Nur bei einem Messer (M 8) konnte das Geschlecht des Verstorbenen wegen der Absenz charakteristischer Merkmale und des vermorschten Skeletts nicht determiniert werden, dessen Existenz durch ein Messer im Beckenbereich und einen schüsselförmigen Topf indiziert wurde (4,0 %).

Wegen fortgeschrittener Korrosion und nicht allzu gelungener ursprünglicher Konservierung erhielten sich die meisten Messer im fragmentarischen Zustand, was die Determination ihrer Gesamtlänge erschwerte, die sich

zwischen 4,0 und 16,3 cm bewegte; die Klingenbreite betrug 1,1-2,5 cm, wobei in der Kollektion eher kleinere bis mittelgroße Stücke von 10,0-11,0 cm Länge und 1,3-2,0 cm Breite überwogen. Da keines der Messer von Stěbořice, bis auf eines der zwei in M 27 befindlichen Exemplare mit Maximallänge 16,3 cm, die Grenze von 15,0 cm überschritt, die seine Kampffunktion signalisieren würde, kann man annehmen, dass sie vor allem als Arbeitswerkzeuge benutzt wurden. Eine ähnliche Situation wurde z.B. in Staré Město-Na Valách konstatiert, wo in Gräber eher kleinere Messer niedergelegt worden waren, während auf der Nekropole in Dolní Věstonice-Na pískách oder in Uherské Hradiště-Horní Kotvice es um relativ große Messer ging (UNGERMAN 2007, 148). Auf slowakischen Nekropolen dominierten mittellange Exemplare (10,0-15,0 cm) mit 52,0 %, kurze (bis 10,0 cm) kamen in 12,9 % und lange (über 15,0 cm) in 21,5 % vor. Es zeigt sich, dass die Zahl mittellanger Messer im Laufe der Zeit sank und jene der kurzen dagegen stieg. Dieser Entwicklungstrend, der permanente Wandlungen des Bestattungsritus widerspiegelte, kam in allmählichem Rückgang langer Messer zum Ausdruck, die den Bestandteil von ungefähr einem Fünftel der Gräber mit Militaria bildeten (HANULIAK 2004, 123–126).

Nach der Form des Rückens, die für die formale Eingliederung wichtig ist, können determinierbare Stücke aus Stěbořice in drei Grundgruppen geteilt werden: in ungefähr gleicher Proportion sind Stücke mit geradem (9 Stk) und rund gewölbtem (8 Stk) Rücken vertreten, nur einige wenige weisen eine wellenartig leicht gebeugte Oberseite auf (3 Stk). Die relativ starke Vertretung der Formen mit geradem Rücken, der auf großmährichen Nekropolen am häufigsten ist, bestätigt die steigende Beliebtheit praktischer und allseitig gebrauchbarer kurzer gerader Messer mit Holzgriff. Sie kamen bei mehr als der Hälfte der Individuen von Stěbořice in Form des ein- oder beidseitig abgesetzten flachen Streifens mit gerade abgeschnittenem oder spitzigem Ende vor (14 Stk). Auf der Oberfläche des langen Dorns des Messers aus M 37 erhielt sich ausnahmsweise ein Fragment des Stiels aus Eichen- oder Eschenholz und ein weiteres Fragment von Buchenholz haftete auf dem Griff des Messers aus M 40. Zum Unterschied von z. B. niederösterreichischen Nekropolen, wo Messerstiele aus Knochen waren, waren auf mährischen und slowakischen Gräberfeldern die Griffe meistens aus Holz (FRIESINGER 1972, 144; HANULIAK 2004, 125). Reste einer durch Rost durchdrungenen Holzscheide wurden auf Fragmenten der beiden Messer aus M 27 festgestellt und weitere wurden auf einem Drittel der Exemplare aus Männergräbern identifiziert (M 2, M 16, M 36, M 37, M 40), auf zwei davon (M 16, M 37) erhielten sich Reste organischen Materials, höchtwahrscheinlich Leders. Kleinere oder größere Stücke von Holzscheiden hafteten auf fast allen Messern aus Frauengräbern (bis auf M 38), die Oberfläche von zwei davon war mit Leder überzogen (M 23, M 43). Eine analogische Situation wurde in Kindergräbern beobachtet, woher das Fragment einer Holzscheide (M 15), einer mit Leder überzogenen Holzscheide (M 32, M 33) und einer Lederscheide (M 11b) stammen. Holzscheiden, die selten dank günstigen Bodenbedingungen erhalten blieben, wurden auch auf weiteren mährischen Fundstätten festgestellt, aber ihre statistische Auswertung ist nur aus der Slowakei vorhanden; auf dortigen Gräberfeldern wurden sie auf 90 Messern aus 689 Gräbern beobachtet, was 13% ausmacht. In Mähren sind Ergebnisse solcher Analysen nur aus Staré Město-Na Valách und Velké Bílovice bekannt, wo sie in 20,0% bzw. 60,0% vorkamen (HRUBÝ 1955, 110; MĚŘÍNSKÝ 1985, 42; HANULIAK 2004, 127). Es scheint, das der Lederbezug der Holzscheide die Nutzung des Messers zu eventuellen Kampfzwecken nicht signalisiert, wie früher geglaubt wurde, was aber sicherlich nicht bedeutet, dass sie (besonders längere und robustere Exemplare – z.B. in M 27) gelegentlich auf diese Weise nicht verwendet werden konnten.

Bis auf M 4 waren Messer Bestandteil der Ausstattung aller Männergräber mit Waffen und Sporen. Und wenn sie auch überwiegend im fragmentarischen Zustand vorkommen, kann keines davon explizit für ein Kampfmesser gehalten werden, das eventuell zugleich als Symbol des Gesellschaftsstatus dienen könnte (BRATHER 2001, 276-277); bei keinem einzigen wurde prachtwoller Scheidenbeschlag verzeichnet (Rasiermesser sind auch nicht vorhanden), obwohl – wie oben angeführt – Reste von Holz- oder Lederscheiden (oder kombiniert) bekannt sind. Ihre Position gegenüber dem Körper war wie folgt: dreimal waren sie höchstwahrscheinlich Bestandteil des Inhalts eines an der Taille befestigten Beutels und ihre Spitze richtete sich zum Kopf (M 6) oder zu den Füßen (M 9, M 36), in der restlichen Fällen befanden sie sich an dem linken (M 19) oder rechten (M 2) Oberschenkelbein, an dem linken (M 11b) oder rechten (M 3) Wadenbein, eventuell an der rechten Beckenseite (M 40); soweit festgestellt werden konnte, immer mit der Spitze zu Füßen. Es ist zu ergänzen, dass ähnliche Kollektionen wie in M 6 und M 9, in welchen Messer u.a. mit Wetzstahlen und Steinfeuerzeug begleitet sind, auch z.B. aus der Nekropole von Staré Město - Na Špitálkách (Grab Nr. 27), aus Prušánky (Grab Nr. 65), Rajhradice (Grab Nr. 457) oder Drahanovice bekannt sind (ANDĚLOVÁ 2007, 135; ŽIVNÝ 2005, 186).

In Stěbořice kam das Messer als einziger Bestandteil der Grabausstattung in drei Frauengräbern vor (M 20, M 23, M 38) und in dergleichen Zahl der Gräber erschien es zusammen mit Bronzeohrringen und Bandfingerringen (M 7, M 21, M 34). In Kindergräbern, die ein wenig ärmer waren, wurde es als Solitär am Knie eines Kindes (M 5) und gemeinsam mit einem eiförmigen Topf und Feuersteinklinge an der linken Seite eines 4-5jährigen Mädchens (M 33) gefunden. Reicheres Grabinventar enthielten beide Gräber in M 11, wo getrennt ein 6-8jähriges Mädchen mit einem Fingerring, Brozeohrringen, einem Gefäß und einem Messer zwischen den Oberschenkelbeinen und ein Junge im Alter von 7-9 Jahren mit zwei Töpfen, zwei Pfeilspitzen und einem Messer am linken Ellbogen bestattet waren.

Es ist offensichtlich, dass Messer höchstwahrschein-

lich allen Komponenten der damaligen Population (und damit der hiesigen Kommunität) zugänglich und als ein universales Werkzeug permanent im Alltagsleben vorhanden waren. Dies muss sich natürlich in der Grabausstattung widerspiegelt haben, wohin dieses ganz geläufige, aber unvertretbare Artefakt in solcher Menge gelangte und bei so vielen Individuen beider Geschlechter verschiedenen Alters und Sozialstellung erschien, dass es eindeutig das grundlegende funerale Attribut darstellte.

WETZSTÄHLE UND STEINFEUERZEUG

Wetzstähle, in der Regel in Begleitung von Steinfeuerzeug, gehörten ausschließlich zur Ausstattung von Männergräbern unter M 6, M 9 und M 37. In allen Fällen handelte es sich um geläufige lyrenartige Formen mit erweiterter dreieckiger Basis (bzw. dreieckigem Ausläufer), deren Arme, soweit erhalten, entweder leicht gebeugt und am Ende in eine Öse zusammengerollt (M 9) oder gegenseitig verbunden (M 37) waren; sie kommen relativ häufig auf großmährischen ländlichen, weniger auf Kirchenfriedhöfen vor (MĚŘÍNSKÝ 1985, 44-45). In dem Kämpfergrab M 6 war der Wetzstahl zusammen mit Resten versteinerter Textilien, Pfeilspitzen, einem Messer, einem sonderbaren tütenförmigen Gegenstand und Steinfeuerzeug, Bestandteil des Inhalts eines Beutels, der an der rechten Seite des Bestatteten situiert war, also an der zu erwartenden Stelle; Sporen mit Platten und Schnallen, gleich wie komplette Garnituren der Wadenbindung, zeugen von der hohen Sozialstellung ihres Trägers. Auch in M 9 wurde der Wetzstahl im Beckenbereich gefunden, wo er gemeinsam mit Steinfeuerzeug, einem Messer, einer unvollständigen Schnalle, Fragmenten eines flachen Bandbeschlags mit Geweberesten und einem Fragment des durch Rost petrifizierten Gewebes vorkam, und man kann mit Recht annehmen, dass er auch hier Bestandteil des Inhalts eines Schubsacks war. Neben den angeführten Artefakten gehörten zum Grabkomplex auch zwei eiserne Blattspitzen der Bogenpfeile. Schließlich der dritte Wetzstahl in M 37 war atypisch an der Stelle des linken Fußes situiert; das Grab war arm ausgestattet und das Inventar bestand neben dem Wetzstahl nur noch aus einem Messer an der linken Seite des Verstorbenen. Einen beschädigten Wetzstahl desselben Typs enthielt auch das Kämpfergrab Nr. 7 auf der frühmittelalterlichen Nekropole im unweiten Malé Hoštice, obwohl nicht übersehen werden kann, dass seine Arme mehrmals umgelegt waren; gemeinsam mit einem Messer und Pfriem lag er an der rechten Seite des Mannes, dessen höherer Gesellschaftsstatus durch eine klassische Bartaxt und einen beschlagenen Eimer belegt ist (JUCHELKA 2010, 105).

Wenn auch die chronologische Beweiskraft der Wetzstähle problematisch ist und ihr häufigeres Vorkommen in Grabkomplexen besonders der 1. Hälfte, eventuell bis des 3. Viertels des 9. Jahrhunderts angenommen wird (HRUBÝ 1955, 117, meint, dass die Rolle der Wetzstähle auch Messer und Rasiermesser gespielt haben können; DOSTÁL 1966, 88; GALUŠKA 1996, 106), doch wird zugelassen, dass kompliziertere Formen (mit zusammengestellten Armen) älter sein können (MĚŘÍNSKÝ – UNGER 1990, 375, dort entsprechende Analogien) und analog wird auch die Datierung der Formen mit dreieckiger Basis aufgefasst (KLANICA 2006, 66).

Geborgenes Steinfeuerzeug ist ziemlich klein, vier bzw. sechs Stück wurden aus Gräbern unter M 6 und M 9 ausgehoben; sie stammen aus Siliziten des Krakauer-Czenstochower Jura und lokalen glazigenen Sedimenten und waren immer Bestandteil der oben angeführten Fundkomplexe. Für Feuerzeug ist wohl auch der Einzelfund an dem rechten Knie des Kämpfers unter M 36 zu halten. Dagegen die Feuersteinklinge mit unregelmäßiger Retusche (M 32) sowie der Feuersteinabschlag mit Seitenretusche (M 36) oder ein weiterer Abschlag mit falscher Seitenretusche (M 40) gelangten in die Ausfüllung der Grabgruben zufällig aus älteren urzeitlichen Horizonten und können nicht für programmatisch gewähltes Feuerzeug gehalten werden. Hier ist daran zu erinnern, dass kleines Steinfeuerzeug, das ebenfalls aus dem Bereich des Krakauer-Czenstochower Jura stammt, auch der Tote im reich ausgestatteten Grab auf dem Felsenvorsprung von Hradec hatte; es wird angenommen, dass diese Steine mit der hiesigen neolithischen Besiedlung zusammenhängen, gelegentlich gesammelt und sekundär benutzt wurden (KOUŘIL 2004, 70). Die auffallende Ähnlichkeit einiger Feuersteine und besonders ihr häufiges Vorkommen in Gräbern ohne Wetzstähle führten zu Überlegungen, ob sie vielleicht auch andere, eventuell rituelle Funktionen nicht hatten (MĚŘÍNSKÝ 1985, 47).

STÄBCHENFÖRMIGE EISENGEGENSTÄNDE

Sie stammen aus zwei Frauengräbern (M 26, M 41) und einem Männergrab (M 36). Von dem zerfallenen Stäbchen in M 26, das im Bereich des Oberteils des Brustkorbs situiert war, meinen wir, dass es zum Schließen des Totenhemds des verstorbenen Mädchens gedient haben kann (vgl. oben). Schwierig ist die Interpretation im Fall des zweiten Frauengrabs unter M 41, wo das Stäbchen, mit einem Äuglein abgeschlossen (4,5 x 0,2 cm), an der Stelle des linken Fußes der Verstorbenen lag, neben einem kleinen verzierten Topf mit Bodenmarke; mit Rücksicht auf seine Form könnte man es eher für einen Nadelteil aus der Hallstattzeit halten, der auf den Boden der Grabgrube sowohl zufällig als auch absichtlich gelangen konnte, als für einen slawischen Gegenstand (zur Problematik der sog. Archaika auf slawischen Nekropolen letztlich UNGERMAN 2009, 224-256). Und schließlich der dritte, so gestaltete Gegenstand (10,2 x 0,3 cm), vohl vollständig, der zusammen mit einem Messer und einer kleinen Eisenschnalle an der linken Seite des Verstorbenen unter M 36 gefunden wurde, erinnert durch seine Ausführung an einen Pfriem (?); angeführte Artefakte waren ohne Zweifel Bestandteil des Inhalts eines Schubsacks, den der Verstorbene an der Taille trug.

ANDERE EISENGEGENSTÄNDE

Zu diesen meistens schwer zu interpretierenden Artefakten gehört ein sehr kleiner herzförmiger Gegenstand

aus sekundär beschädigtem Grab unter M 15 (Geschlecht nicht determiniert), der in dichter Nähe des Messers und eines weiteren ganz zerfallenen Eisenbruchstücks vorkam. In dem schon behandelten Männergrab unter M 9 wurde im Beckenbereich das erwähnte flache Band (5 Fragmente) mit Textilresten gefunden, das mit dem Verschluss des Beutels für Kleingegenstände zusammengehängt haben kann (oder nicht). Und schließlich unter dem Rasenmantel des Grabhügels M 2 gab es ein rezentes flaches Eisenband und ein massiver Nagel mit halbkugeligem Kopf in Begleitung hochmittelalterlicher Keramik.

STEINARTEFAKTE

Im Abschnitt über Wetzstähle und Feuerzeug wurden Feuersteinabschläge und die Klinge erwähnt, die in die Ausfüllung der Grabgruben unabsichtlich gelangten, und gleich zu beurteilen ist der Fall des reichen Mädchengrabs unter M 18, wo die Grabausfüllung über dem Skelett auch ein Fragment der Schneide eines Steinbeils enthielt. Ein wenig anders scheint der Befund im Männergrab unter M 17 ohne jegliches Begleitmaterial zu sein, wo dicht über dem Becken der Rückenteil einer steinernen Hammeraxt lag. Wir sind nicht imstande eindeutig zu entscheiden, ob es sich um einen absichtlich niedergelegten Gegenstand oder einen Zufall handelt, nichtdestoweniger, mit Rücksicht auf seine Torsenhaftigkeit, die Abwesenheit jeglicher Grabbeigaben und der sorgfältigen Holz- und Steinverkleidung der Grabgrube neigen wir eher zur zweiten Möglichkeit. Sämtliche erwähnte Artefakte stammen aus dem älteren Eneolithikum.

HASELNUSS

Unter dem Grabhügel Nr. 43, wo ein Kind wahrscheinlich weiblichen Geschlechts im Alter von maximal 6 Monaten bestattet war, lagen unter dem Unterkiefer 3 Perlen und eine sinterbedeckte Schale einer Haselnuss (Corylus avellana, vgl. OPRAVIL 1969, 111; 2000, 53, dort sind auch weitere mährische Funde aus der Burgwallzeit angeführt), der Frucht eines am Anfang des Frühjahrs blühenden Strauchs, welcher man in großmährischen Gräbern nicht allzu häufig begegnet. Die Ursache liegt wohl darin, dass Funde dieser Art in der Vergangenheit und in einigen Fällen immer noch für keine vollwertige Komponente der Grabausstattung, eher für eine Art Intrusion gehalten werden, die ins Grab unabsichtlich, entweder als Bestandteil der Grabausfüllung oder durch Nagetiere gelangte; in vielen Fällen konnte sie einfach übersehen werden.

Tatsache aber ist, dass die Hasel (und ihre Früchte) als auserwählter Baum (ähnlich wie z.B. Eiche) in Glaubensvorstellungen der Indoeuropäer und damit auch der Slawen ein wichtiges Element darstellte. Sie wurde für das Symbol des sich stets wiederbelebenden Kosmos, der alljährlichen Regeneration der Natur gehalten, immer in Verknüpfung mit Wasser. Sie schützte vor Donner und Blitz, giftigen Schlangen usw., also allgemein vor Bösem, sie stellte eigentlich eine Art Apotropsion dar. Sie sicherte die Fruchtbarkeit, Sexualität, Potenz. Ihre Früchte (ähnlich wie Eicheln) waren Träger der magischen Macht (Liebesmagie), verfügten über Heilungskraft; sie hatten also dieselben Eigenschaften wie der Strauch selbst, der eine deutliche sakrale und damit, wie schon gesagt, apotropaische Funktion hatte (NIEWĘGŁOWSKI 1988, 147-183; 1993, 47-55).

Haselnüsse hatten in frühmittelalterlichen Körpergräbern, und zwar sowohl in den reich ausgestatteten als auch in den ausgesprochen armen, offensichtlich einen religiösen und eschatologischen Charakter. Ihre Macht sollte auf die Toten übertragen werden, sollte ihnen Unsterblichkeit, eine Wiedergeburt im Jenseits sichern (wie Eier und Pflanzensamen – siehe z.B. verkohlte Wickensamen auf dem Boden des fragmentarischen Topfs im Grab 39a unter M 39). Im großmährischen Milieu ist in diesem Zusammenhang auf das gezimmerte Kindergrab in Staré Město (291/AZ) aufmerksam zu machen, wo auf der Brust des Verstorbenen ein Steinfeuerzeug mit Wetzstahl und Messer im Lederbeutel lag, auf welchem Schalen von 12 Haselnüssen ruhten; die ganze Zusammenstellung „verknüpften“ Schnallen und ein schraubenförmiger Beschlag spätawarischer Provenienz (ZELNITIUS 1933, 24; HRUBÝ 1955, 395-396). Dagegen war auf dem ländlichen Friedhof in Velké Bílovice der Boden des unteren erhaltenen Gefäßteils im Grab Nr. 64 mit verkohlter zerdrückter Eichenrinde und mit Fragmenten von Haselruten bedeckt; es wird angenommen, dass es sich um den Beleg des Ausräucherns der Grabgrube handelt (MĚŘÍNSKÝ 1985, 68, dort weitere Analogien) und ähnlich könnte man wohl auch im Fall des Grabes 11b in Stěbořice nachdenken, wo in unmittelbarer Nähe eines der Gefäße verschüttete Kohlen lagen (sie erhielten sich leider nicht), die teilweise auf der Innenwand des Gefäßes haften blieben, so dass mit gewisser Wahrscheinlichkeit angenommen werden kann, dass sie darin niedergelegt worden waren (JISL 1954-1955, 69). Auch aus dem Gebiet der Slowakei sind Haselnüsse in Grabkomplexen bekannt und sie können, mit Rücksicht auf ihre Menge, eindeutig als Beleg deren absichtlicher und programmatischen Niederlegung mit dem Verstorbenen interpretiert werden. Es ist typisch, dass man ihnen eher in älteren Phasen des Frühmittelalters, vor allem auf slawisch-awarischen Nekropolen begegnet. Z.B. auf dem Gräberfeld aus der 2. Hälfte des 8. Jahrhunderts in Komárno (Flur Váradiho) waren im angeschnittenen Reitergrab Nr. 8 29 Haselnüsse niedergelegt (15 vollständig und 14 beschädigt, genaue Lokalisierung nicht angeführt – HAJNALOVÁ 1978, 128; 2001, 44; OPRAVIL – HAJNALOVÁ 1979, 190; ČILINSKÁ 1982, 348-349) und auf der Nekropole desgleichen Typs in Želovce aus der 2. Hälfte des 7. bis dem 8. Jahrhundert gab es im Frauengrab Nr. 72 sechs versteinerte Nüsse, wieder ohne nähere Bestimmung der Lage; ČILINSKÁ 1973, 47-48; HAJNALOVÁ 1978, 128; 2001, 46; OPRAVIL – HAJNALOVÁ 1979, 192); Haselkohlen kommen auch in einigen Brandgrabhügeln in Kráľovský Chlmec oder Topoľovka im Osten des Landes vor (BUDINSKÝ-KRIČKA 1958, 189-190; HAJNALOVÁ 1978, 128; 2001, 44).

Aus der späteren Zeit kann man auf die Anwesenheit

von Haselnüssen in Körpergräbern des 10.-11. Jahrhunderts in Pommern aufmerksam machen (Wolin, Stefanów – NIEWĘGŁOWSKI 1993, 48), in Gdańsk waren sie Bestandteil des Fundamentsopfers noch im späten 12. Jahrhundert (LEPÓWNA 1981, 181). Tausende Haselnussschalen wurden ebenfalls in lakustrinen Ablagerungen und Kulturschichten auf der kleinen Insel in Zarańské-See (Fundstelle Żółte) in Westpommern entdeckt, wo im 11. Jahrhundert eine Kultstätte – ein heiliger Hain angenommen wird (CHUDZIAK 2009, 57, 66).

SCHLUSSBEMERKUNGEN

In Stěbořice wurden 43 Grabhügel erforscht, unter welchen maximal 48 Individuen bestattet waren. Durch die Kombination archäologischer, anthropologischer und molekulär-genetischer Beobachtungen gelangten wir zur wahrscheinlichen Schlussfolgerung, dass 15 Bestattungen der männlichen und 25 der weiblichen Population zuzuschreiben sind; bei den restlichen Skeletten, die hauptsächlich Kindern angehörten, konnte das Geschlecht nicht zuverlässig deteminiert werden. In diesem Zusammenhang ist auf die Tatsache hinzuweisen, dass sich in einigen Fällen die archäologische Determination des Geschlechts von den Schlüssen anthropologischer und besonders molekulär-genetischer Analysen stark unterschied. Die Vertretung der Erwachsenen (21) und der nicht Erwachsenen (20) war ungefähr im Gleichgewicht, die Häufigkeit der Kinderbestattungen entspricht dem damaligen Standard. Anthropologische Analysen zeigten, dass mehr als zwei Drittel der dortigen Bevölkerung (32) vor dem 40. Lebensjahr starben, die größte Sterblichkeit wurde zwischem dem 35. und 50. Lebensjahr konstatiert. Ältere Menschen waren auf dem Hügelgräberfeld nicht bestattet. Gewissermaßen überraschend ist die relativ starke Vertretung der weiblichen Komponente, wenn auch einige unbestimmbare Gräber (höchstwahrscheinlich z.B. unter M 15) dem männlichen Teil der Kommunität angehört haben können; die geschlechtsmäßige Zusammensetzung der Toten entspricht also nicht völlig der geläufigen Populationsprobe jener Zeit. Der verzeichnete niedrigere Index der Maskulinität kann jedoch bedeuten, dass ein Teil der Angehörigen der männlichen Population (Kämpfer ?) außerhalb der Heimat-Nekropole beigesetzt worden sein kann. Die durchschnittliche Größe der Männer überwiegend mittelrobuster Gestalt schwankte um 165 cm, bei Frauen meistens grazileren Körperbaus waren es ungefähr 162 cm, dolichokrane Individuen überwogen leicht. Ein so kleiner Größenunterschied zwischen den Geschlechtern ist (besonders auf zentralen Fundstellen) nicht üblich (Abb. 110).

Die Verteilung der Gräber im Rahmen des Hügelgräberfelds (wenn es auch nicht in seiner Vollständigkeit erforscht werden konnte) deutet an, dass Kinderbestattungen bis auf kleine Ausnahmen (M 1) eher in seinem Mittelteil, Frauengräber im Ost- und Südostteil und Männergräber in der Westhälfte konzentriert waren. Aufschüttungen der Männergräber waren allgemein mächtiger und es scheint, als ob sie minimal von zwei Seiten – der West- und Nordseite (bzw. Nordostseite) – wo das Terrain steil ins Tal mit dem Wasserlauf sinkt, den Rand der Nekropole säumten und so die Toten im Inneren des Bestattungsareals „schützten". Zur Anordnung des Gräberfelds und seiner eventuellen Entwicklung nahmen wir im vorherigen Text Stellung, hier sei nur ergänzt, dass einer seiner ältesten Brennpunkte gerade der östliche Bezirk gewesen sein kann, wo sich einige Tumuli mit relativ gut datierbarem Material befanden.

Insgesamt wurden bei archäologischen Grabungen 189 Funde geborgen, wovon einige (Waffen, Bestandteile der Reiterausrüstung, Frauenschmuck, Keramik) einen beträchtlichen Aussagewert aufweisen. Besonders anhand ihrer Analyse gelangten wir zur bedingten Schlussfolgerung, dass die Anfänge der dortigen Bestattung bereits ans Ende des 3. Viertels des 9. Jahrhunderts datiert werden dürfen und ihr Ende dann an die Wende des 9. und 10. Jahrhunderts, eventuell in die Anfangsphase des 10. Jahrhunderts. Die Nekropole dürfte also ungefähr 25 – 30/35 Jahre im Betrieb gewesen sein. Der Ritus der Körperbestattung, die Art und Weise die Niederlegung der Verstorbenen, die deutliche ideologische Homogenität der ganzen Bestattungszeremonie – des Rituals, die Ausschließlichkeit und Einzigartigkeit der materiellen Kultur [9], also Erscheinungen, die dem hiesigen Milieu fremd sind, sprechen eindeutig in dem Sinne, dass die hier Begrabenen nicht der lokalen Population angehörten, sondern einer neuen Bevölkerung, neuen Ankömmlingen, die offensichtlich vom Zentralteil Großmährens kamen; darauf machte übrigens zunächst andeutungsweise (JISL 1952, 17), später dann relativ deutlich die ältere Literatur (zum ersten mal besonders PARCZEWSKI 1982, 107-109, 112-113, 127; 2006, 195; KOUŘIL 1994, 68) und in der letzten Zeit auch weitere Autoren aufmerksam (BOROŃ – FOLTYN 2011, 12; ANTONÍN – KOUŘIL – PRIX 2012, 111-112; zusammenfassend JAWORSKI 2012a, 148-156). Das Hügelgräberfeld von Stěbořice stellt also im Prinzip ein treues Bild (Prototyp) ähnlicher Nekropolen dar, die für den Kern des Mojmírschen Besitztums (besonders für Südostmähren) typisch sind, das in ein neues, entferntes Milieu transferiert wurde (Abb. 111, 112); im Sinn haben wir den sog. mährisch-westslowakischen Hügelgräberbereich mit deutlichem Übergewicht von Körpergräberfeldern; der schlesische Hügelgräberbereich mit unterschiedlichen Parametern wird außer Acht gelassen (LUTOVSKÝ 1989, 61, 64, 67).

Falls die vorgeschlagene Datierung richtig ist, muss dies geschehen sein in einer Zeit, wo Großmähren noch einer Expansion nach außen fähig war, wenn sich das „Imperium" Svatopluks u.a. auch nach Norden erweiterte, also nach Schlesien und wohl auch Kleinpolen. Es scheint aber nicht, dass es sich in diesem Fall um eine späte „Kolonisation" am Ende des 9., eventuell Anfang des 10. Jahrhunderts handelte, als sich die Bevölkerungs-

9 Es ist verwunderlich, dass in Stěbořice in keinem einzigen Fall in Gräbern Belege von Fleischnahrung (eventuell der Eier) verzeichnet wurden, und auch in deren Ausfüllungen wurde kein osteologisches Material festgestellt.

gruppen, die sich durch die unruhige Situation in Zentralteilen des Reiches frustriert fühlten, zu seiner Periferie und auch dahinter migrierten, in Regionen, wo keine akute magyarische Gefahr drohte. Ein solches Szenario könnte man höchstens im Fall des kleinen Körpergräberfelds eindeutig großmährischer Provenienz voraussetzen, wo im unweiten Opava-Malé Hoštice relativ späte Elemente der materiellen Kultur entdeckt wurden, wenn auch nur ein Teil der Nekropole freigelegt wurde. Es wurden dort nämlich nur 17 Gräber erforscht mit klassischer NW-SO Orientierung, die in Reihen angeordnet waren; mit Rüchsicht auf größere Abstände zwischen einzelnen Gräbern kann nicht ausgeschlossen werden, dass es sich ursprünglich um ein echtes Hügelgräberfeld handelte. Die Grabausstattung der Verstorbenen, die in mehreren Fällen in ausgezimmerten Gruben beigesetzt waren, war nicht reich; vier Bestattungen enthielten keine Grabbeigaben, in weiteren vier gab es nur je ein Messer, fünf Verstorbene waren auf die Reise in Jenseits mit einem Gefäß ausgestattet, davon zweimal in Kombination mit einem Messer und einmal, ausnahmsweise, erschien ein kleiner silberner, wohl ursprünglich Traubenohrring mit einem mit Granulation verzierten unteren Bogen, zusammen mit dem Torso einer segmentartig gegliederten Glasperle. Drei Gräber gehörten unbestritten Kämpfern und besaßen eine einheitliche Grundausstattung: sie bestand aus der klassischen Bartaxt, einem Messer und Eimer und ergänzt war sie entweder mit einem Wetzstahl oder einer Sichel, eventuell einer Eisenfibel KOUŘIL 2009, 9-10; im Druck).

Es ist daran zu erinnern, dass man sich hier auf einem Gebiet befindet, das anhand der Mitteilung des sog. Bayerischen Geographen (kurze anonyme Kompilation aus dem Ende des 9. Jahrhunderts) konsensual dem Stamm der Holasicer zugeschrieben wird, die höchstwahrscheinlich den Südteil des Hlubčicer Hügellands und das heutige Troppauer und wohl auch Teschener Schlesien besiedelten (zur Lokalisierung zusammenfassend BORONŃ – FOLTYN 2011, 6-8). Wirft man einen Blick auf die Karte der frühmittelalterlichen Besiedlung des oberen Oder-Gebiets, dann sieht man u.a. eine ziemlich deutliche Siedlungskonzentration auch im Wassergebiet des Flusses Opava und seiner Zuflüsse (Abb. 113). Gerade in diesem Raum befinden sich Fundstellen, die heute ohne weiteres als „großmährisch" bezeichnet werden können. Neben den erwähnten Stěbořice und Malé Hoštice geht es vor allem um den Felsenvorsprung in Hradec nad Moravicí mit einer kleinen Nekropole mit mehreren Körpergräbern, die exklusive Funde lieferten, die von ihrer südlichen Provenienz aussagen. Besonders das überstandardmäßig ausgestattete Kämpfergrab mit Insignien (Flügellanze, Sporen des Typs Biskupija-Crkvina) das eine hohe Gesellschaftsstellung des Verstorbenen signalisiert, dass dort entweder der Befehlshaber der mährischen Besatzung, die die besetzte Enklave der Holasicer beherrschte (was wahrscheinlicher ist) oder ein lokaler Anführer worden beigesetzt war, der mit der mährischen Macht eng zusammenarbeitete; es handelte sich höchstwahrscheinlich um den Ausdruck der Machtteilung zwischen dem Zentrum und der Peripherie. Die Analyse der ausgehobenen Artefakte zeigte, dass sie aus der Zeit um die Mitte des 9. Jahrhunderts stammen (KOUŘIL 2004, 70-71). Der gut befestigte Burgwall, der auf einem der letzten nördlichen Ausläufer des Niedrigen Gesenkes situiert war, hatte eine hervorragende strategische Lage mit der Aussicht weit in polnische Ebenen, und darunter verlief (oder direkt dadurch führte), eine wichtige Kommunikation von Mähren (der Olmutzer Agglomeration) aus nach Norden; der Burgwall war höchstwahrscheinlich die Basis, auf welche sich mährische Aktivitäten in den neu beherrschten Regionen stützten.

In der Aufzählung von Fundstellen mit möglichen südlichen Einflüssen sollte das Hügelgräberfeld auf dem Kataster von Hněvošice nicht außer Acht gelassen werden, das zwar aus der mittleren Bronzezeit stammt, aber sekundär als letzte Ruhestätte für Körperbestattungen der slawischen Periode benutzt wurde; das Begleitmaterial ist jedoch nicht ausgeprägt (KOUŘIL 1994, 68-70); mit Fragezeichen kann es die Übernahme der Körperbestattung durch die lokale Population von den Ankömmlingen dokumentieren.

Aber zurück zu dem Hügelgräberfeld von Stěbořice. Seine Existenz in einer relativ großen Entfernung von dem „alten Siedlungsgebiet" stellt zahlreiche grundlegende Fragen, deren Beantwortung zwar nicht erschöpfend und definitiv sein kann und manchmal nur hypothetische Erklärungen bietet, die aber trotzdem angestrebt werden sollte. Primäre Rätsel sind unbestritten die folgenden: Von wem (in wessen Interesse) und wann die hier begrabende Kommunität dorthin geschickt wurde, welche ihre Aufgaben und Ziele waren, warum sie sich gerade an dieser Stelle niederließ, wo sich ihr Hinterland befand, wodurch sie sich ernährte, wie zahlreich sie war, welche Werte sie kannte, in welcher Beziehung zur lokalen Population sie war, wie lange blieb sie dort, welcher ihr eventueller Nachlass war u.ä.

Im vorherigen Text versuchten wir zu belegen, dass hier die „ethnischen" Mährer in der Blütezeit und zur Zeit der territorialen Expansion des Reichs übersiedelt waren, wohl bereits am Anfang der Regierung Svatopluks, obwohl auch eine frühere Ankunft nicht auszuschließen ist; Bedingungen für ihre Niederlassung wurden dort (in Hradec) ungefähr ab der Mitte des 9. Jahrhunderts geschaffen. Es handelte sich also um keine spontane „individuelle" Aktion, die durch unruhige Verhältnisse in Schlüsselagglomerationen der Mojmírschen Domäne am Ende ihrer Existenz hervorgerufen wurde, sondern um eine durchdachte, zentral gesteuerte und breit angelegte Tat, deren Ziel in der ersten Phase die Beherrschung des Holasicer Stammgebiets, bzw. des oberen Oder-Gebiets im breiteren Sinne war; die Region war nämlich relativ gut zugänglich, besonders, wie schon erwähnt, von dem Olmützer Zentrum aus. Wir wissen jedoch nicht, auf welchem Prinzip und welche Weise diese Verschiebungen organisiert und faktisch durchgeführt wurden, ob es sich um Transfere ganzer Kommunitäten handelte oder ob Einzelpersonen von mehreren Stellen und verschiedenem sozialem Milieu „rekrutiert" wurden; wir wissen auch

nicht, ob an ihrer Spitze Angehörige der entstehenden dezentralen Aristokratie standen oder ob sie umgekehrt vom Zentrum her, aus dem Kreis des Herrschers und seiner „Kanzlei“ geleitet wurden. Zur Beherrschung des neuen Gebiets und seiner allmählichen Kontrolle war aber eine gut ausgerüstete, auf entsprechendem Niveau organisierte und stets anwesende Garnison notwendig, die die ihr anvertrauten Aufgaben erfüllte.[10] Dazu gehörte z.B. die reibungslose Lieferung von Landwirtschaftsprodukten, wohl auch Pelzen, besonders aber die Redistribution der Bodenschätze (vor allem Eisen) aus dem nahen polymetallischen Gebirge oder der Zuschub billiger Arbeitskraft, der so oft in der letzten Zeit in der Literatur erwogenen Sklaven, als eines der Hauptexportartikel Großmährens vor allem in der Regierungszeit Svatopluks (z.B. McCORMICK 2002, 171-180; dazu kritisch GALUŠKA 2003, 75-86); die perzentuell hohe Zahl der Reitergräber widerspricht den angeführten Hypothesen nicht, eher untermauert sie diese. Nur eine solche extensive Verhaltensweise, die sich auf stete Eroberungen gegenüber den Nachbarn stützte und auf Abführungen des regelmäßigen Tributs basierte, konnte das Funktionieren und die Entfaltung des Mojmírschen Staates sicherstellen. Falls also unsere Überlegungen richtig sind, muss die Garnison einschließlich der Familienmitglieder eine Rückbindung an sein ursprüngliches „Heimatmilieu“ gehabt und mit ihm mehr oder weniger regelmäßige Kontakte erhalten haben.

Ein solches Verhalten fand sicherlich kein Verständnis bei lokalen Eliten (oder mindestens einem Teil davon), womit z.B. die Vernichtung des unweit von Stěbořice befindlichen Burgwalls Víno bei Slezské Rudoltice zusammengehängt haben kann, wo Belege des gewaltigen Untergangs einschließlich eines reichen archäologischen Materials vorhanden sind (Sporen – ausschließlich mit Haken, Pfeilspitzen mit Flügeln, Beile, Trensen u.a.). Weitere relativ nahe Befestigungen auf der tschechischen und besonders polnischen Seite der Grenze wurden jedoch nicht intensiv genug erforscht, um eine detailliertere Reflexionen zu erlauben. Es ist zu betonen, dass die Besiedlung ländlichen Charakters sich meistens im schmalen Streifen entlang dem Fluss Opava (in dem Opava-Becken), weiter im Raum zwischen Kozlí und Racibórz konzentrierte und nur vereinzelt und diasporisch in höhere Lagen des Hlubčicer Hügellands reichte (Abb. 113; KOUŘIL – GRYC 2011, 238-239).

Eines der Probleme des Hügelgräberfelds von Stěbořice ist die Tatsache, dass die dazu gehörende Siedlung und das adäquate Hinterland nicht bekannt sind, die bei seiner Datierung behilflich sein könnten. Vor einiger Zeit machten wir auf die mögliche Existenz der Befestigung auf dem Kostelní-Hügel in Opava-Jaktař aufmerksam, die in dominanter, günstiger Lage in der Nähe des Opava-Flusses situiert war, an der Gabelung der Straßen, die nach Norden und Westen führen; die günstige Konfiguration des Terrains mit Überresten von Befestigungselementen und Keramikartefakten, die rahmenhaft in das 9. Jahrhundert gereiht werden, bestätigen gewissermaßen diese Hypothese (KOUŘIL 1994, 43-46). Die genannte Lage ist zwar der studierten Nekropole am nächsten, doch beträgt die gegenseitige Entfernung der Siedlung und des Gräberfelds ca 4 km, was in der slawischen Welt ziemlich atypisch ist (ZOLL-ADAMIKOWA 1979, 17), obwohl ihr eventueller Zusammenhang nicht völlig ausgeschlossen werden kann. Gerade aus dieser strategischen Lage konnte der genannte Kommunikationsknoten sehr gut überwacht werden und es wäre daher überraschend, wenn sie nicht genutzt worden wäre. Nichtdestoweniger der unlängst erkannte (und nicht beendete ?), ortsweise verdoppelte Wall mit anschließendem seichtem Graben, der sich in Richtung Osten-Westen in der Länge von fast 300 m zieht und bogenartig den Teil des (heute größtenteils abgebauten) Felsenvorsprungs über dem Wasserlauf abgrenzt, der im Kontakt mit dem Gräberfeld festgestellt wurde, könnte davon zeugen, dass dort unter seinem Schutz die Gemeinschaft von Stěbořice lebte und ihre Aufgaben erfüllte (Abb. 1b); mit Rücksicht auf die Existenz der Keramikfragmente aus der Zeit Lausitzer Urnenfelder im Raum des Friedhofs ist es möglich, dass die angeführten Befestigungselemente in ihrer ersten Phase gerade dieser Periode angehören KOUŘIL 2005a, 51-52).

Anthropologische Beobachtungen zeigen, dass bei dem bestehenden Umfang der freigelegten Nekropole und ihrer angenommenen Dauer von 25-30 Jahren (also zwei Generationen) die Gruppe der dort bestattenden Menschen 37-45 Personen zählen konnte. Falls aber der untersuchte Teil nur zwei Drittel der ursprünglichen Ausdehnung ausmachte, dann könnte die Zahl der Menschen auf 55-70 geschätzt werden und bei doppeltem Umfang könnte es sich um 70-90 Individuen handeln (GEJVALL 1960); das wäre schon eine ziemlich große Gruppierung, die sich dort in der gegebenen Periode betätigte. Welche aber ihre alltägliche Tätigkeit war, wovon sie lebte, womit sie sich beschäftigte? Auch hier kann uns die Anthropologie viel sagen. Ein relativ hohes Prozent der Männer, aber auch Frauen, wies eine deutliche seitliche Verflachung der Knochen des oberen Körperdrittels langer Beine der Gliedmaßen auf. Diese Verflachung wird mit der Entwicklung von Muskelgruppen in Zusammenhang gestellt, die sich an diesen Bereich anknüpfen, und daher ist anzunehmen, dass diese Muskelgruppen der unteren Gliedmaßen bei der studierten Gruppe sowie bei deren Vorfahren stärker angestrengt worden waren. Die Entstehung von Veränderungen dieses Typs ist langfristig, sie verlaufen während mehrerer Generationen. Und obwohl auch andere Faktoren (besonders Genetik, Nahrungsqualität) eine gewisse Rolle spielen, doch ist die

10 Aus dieser Sicht ist höchstinteressant, dass in der Kollektion von Stěbořice minimal bei fünf Individuen (M 4, M 16, M 17 - Frau, M 24, M 37) geheilte Verletzungen nachgewiesen wurden; mit der Ausnahme des Mannes unter M 37 (Verletzung des Brustkorbs), handelte es sich immer um eine geheilte Beinfraktur, bei dem Bestatteten unter M 17 gab es darüber hinaus eine geheilte Verletzung des Stirnbeins und des Oberrands der Augenhöhle; das Perzent ist also ziemlich hoch.

mechanische Belastung als Grund solcher Veränderungen sehr wahrscheinlich; bei Männern kann es z.B. das langfristige Pferdereiten sein, bei Frauen u.a. regelmäßige Feldarbeiten (die Verflachung der Oberteile der Oberschenkelbeine ist bei Frauen deutlicher als bei Männern). Man kann also zulassen, dass die Ernährung der Kommunität sowohl durch Abgaben, die das bewaffnete Gefolge gewährte, als auch durch eigene Landwirtschaftsproduktion und Zucht von Haustieren (?) gesichert wurde, obwohl bis auf ein paar verkohlte Wickensamen (M 39a) keine anderen Belege von Kulturpflanzen und kein einziger Tierknochen vorhanden ist.

Von 48 Bestattungen ist ungefähr ein Drittel sehr bescheiden ausgestattet (4 waren ganz fundlos, in 5 gab es nur ein Messer und in 5 weiteren einen anderen Gegenstand); ein solcher Befund entspricht grob den Feststellungen auf anderen Nekropolen ähnlichen Typs (z.B. Žlutava u.a., DOSTÁL 1957, 37-74; 1966). In Stěbořice fielen in diese Kategorie lediglich 3 Männergräber, die restlichen (darunter drei unsichere) gehörten Frauen. Dabei ist interessant, dass 9 von diesen 14 armen Gräbern Holzkomponenten (Verkleidung oder Sarg) oder Steintafelung, eventuell die Kombination der beiden aufwiesen; das ist bei der Gesamtzahl von 20 so hergerichteten Gräbern eine relativ hohe Zahl. Wir machten darauf aufmerksam, dass in einigen davon Bestattete mit postmortalen Eingriffen auf Schädeln ruhten; wir sind jedoch nicht imstande zu sagen, ob es um eine Absicht oder eine zufällige Beschädigung ging. Andererseits kann man auch die Eventualität nicht völlig übergehen, dass wir hier Zeugen von Bestattungen der Menschen sind, welchen aufgrund ihrer unterschiedlichen Glaubensvorstellungen, wohl des Christentums (?), programmatisch keine Grabbeigaben oder Personalgegenstände ins Grab gegeben wurden. Tatsache aber ist, dass in der materiellen Kultur (lässt man die Interpretation sog. griechischer Kreuzchen auf dem Trommelohrring aus M 21 als christliches Symbol außer Acht, so stellt sich die Frage, ob sich die Trägerinnen dieser Tatsache bewusst waren) da kein exakter Beleg dieses neuen Glaubens vorhanden ist. Manchmal wird aber mit den Anfängen des Christentums die Steinverkleidung des Grabes verknüpft, die angeblich die ursprüngliche Niederlegung Christi in der Höhle evozieren soll. Das bedeutet natürlich nicht, dass auch Bestattete mit relativ reicher Ausstattung nicht zum Christentum neigen konnten oder dass in Stěbořice Doppelglauben nicht existierte, aber da bewegen wir uns schon auf dem Boden der Spekulationen. Höchstwahrscheinlich spiegelt also die Struktur des Gräberfelds und die Ausstattung einzelner Gräber die soziale Schichtung der dort begrabenenden Kommunität wider, deren Bindungen zu südlichen Talbecken offensichtlich sind. Es ist zuzulassen, dass der Körperbestattungsritus den Übergang von der Brandbestattung zur Körperbestattung unter der einheimischen Bevölkerung beeinflusste, bzw. beschleunigte.

Es ist nicht klar, was nach dem Untergang der Hauptmachtzentren und Agglomerationen des Mojmírschen Mährens in seinen Randteilen geschah, wie dortige Kommunitäten, besonders dann mährische Enklaven, die tragischen Ereignisse des frühen 10. Jahrhunderts wahrnahmen, inwieweit sie registrierten und darauf reagierten. Es ist jedoch unbestritten, dass in unserem Interessenbereich in jener Zeit jegliche Spuren verschwinden, die in der materiellen Kultur von dem Überleben ihrer Trägen zeugten; ob sie weiter nach Norden oder Nordwesten der Oder entlang wanderten oder mit der lokalen Bevölkerung verschmolzen sind, eventuell in der Zeit der Krise in ihre ursprüngliche Heimat zurückkehrten, um im Kampf gegen den äußeren (inneren?) Feind zu helfen, bleibt unklar. Trotzdem scheint es immer wieder, dass der großmährische Eingriff hier keine episodische oder zufällige Angelegenheit war, sondern eine programmatische Expansion zwecks der Eroberung neuer Territorien, die schrittweise ab Mitte des 9. Jahrhunderts verwirklicht wurde, und das es sich um keine formale Abhängigkeit handelte. Wir sind der Meinung, dass es nur die Frage der Zeit und künftiger Forschungen ist, wenn weitere archäologische Zeugnisse über die Anwesenheit von Gruppen entdeckt werden, die aus dem Kern Mährens auf das böhmische und nahe polnische Territorium kamen. In diesem Zusammenhang sei auf die unlängst publizierte gewagte Hypothese P. Urbańczyks hingewiesen, die von älteren Theorien, vor allem aber den jüngsten archäologischen Beobachtungen (vgl. KARA 2009) hervorgeht, über die mögliche (groß)mährische Herkunft der Piastendynastie, deren Gründer an der Wiege, Konstituierung und Organisation der stabilen Patrimonialdomäne in Großpolen gestanden sein sollen, die an das großmährische Modell anknüpfte; nach Norden sollen sie sich nach dem Verlust ihrer Positionen nach der Verfall Großmährens verschoben haben (URBAŃCZYK 2012, besonders 129-165; zur Problematik des eventuellen Engagement der Mährer in Schlesien zuletzt JAWORSKI 2012, 209-234). Manchmal wird auch die Möglichkeit erwogen, wenn auch mit gewissem Vorbehalt und Verlegenheit, dass noch ein wenig früher, nach dem Tod Methods im Jahre 885, einige seiner Schüler (wohl einschließlich des von ihm designierten Nachfolgers Gorazd) sich vor der Verfolgung u.a. auch in die Krakauer/Weichsel-Region begeben haben können (VAVŘÍNEK 2013, 312-314, 320).

Wenn man annimmt, das die Beherrschung des Süd- und Westteils der Holasicer Region mittels der Agglomeration von Olomouc-Přerov dem alten Weg von Olomouc über Jílová und Hradec entlag, der nach der Überquerung des Flusses Opava weiter in die Oder-Region führte, erfolgte, dann richtete sich die zweite, etwa jüngere Strömung der Eroberungen durch die Mährische Pforte nach Nordosten (OPRAVIL 1974, 123; beim Abbiegen hinter Hranice nach Norden konnte jedoch ebenfalls auch der Felsenforsprung von Hradec erreicht werden). Dort, in ihrem breiteren Vorfeld, befindet sich eine Gruppe von Burgwällen mit einheitlichem und unübersehbarem Destruktionshorizont, die wohl noch mit der Holasicer Ökumene gleichgesetzt werden kann. Das politische, wirtschaftliche und wohl auch kulturelle Zentrum dieses Stammesverbunds war ehestens der ausgedehnte und sehr gut befestigte Burgwall in Lubom, dessen Ausdehnung andere Fundstellen dieses Charakters mehrfach

überragt; von der Existenz einer Elite zeugt sowohl der unikale Charakter der Bebauung, als auch eine reiche Kollektion von Hakensporen und weitere bedeutende Funde. Rund um den Burgwall waren im imaginären Ring weitere Burgwälle gruppiert (Landek, Chotěbuz-Podobora, Skočov, Kamieniec, Bendín?), die auf exponierten, optisch güngstigen Stellen und Zugangswegen von Schüsselbedeutung situiert waren, die zu dieser Zentralburg führten; sie waren relativ wenig umfangreich und meistens ungegliedert. Sie vermissten eine stärkere Rückensicherung und ihren Betrieb und Logistik mussten sie selbständig sicherstellen; sie bildeten kein Besiedlungsrückgrat im echten Sinne des Wortes, an welches offene Ansiedlungen gebunden wären. Sie grenzten jedoch die Umfassung der südöstlichen Oberlausitzer Stammesdomäne ab, die im Westen durch Burgwälle Komorno und Víno bei Slezské Rudoltice, im Süden durch Hradec nad Moravicí abgegrenzt war. Die dominante Überwachungs- und Kontroll- und in einigen Fällen auch Refugialfunktion dieser Burgwälle ist ziemlich offensichtlich; sie stellten eine Art Fühler dar, die in der Richtung der zu erwartenden Gefahr vorgeschoben waren. Fast auf allen wurden Gegenstände gefunden, die die Anwesenheit einer sozial privilegierten Gruppe, vor allem der Reitkämpfer signalisieren und auf den meisten wurden auch mächtige Brandschichten festgestellt, die von ihrem gewaltigen Untergang zeugen.

Auf dem Burgwall von Chotěbuz (weniger dem von Lubom) wurde eine ungewöhnliche Konzentration von Artefakten südlicher Provenienz verzeichnet, die in dem großmährischen Kulturbereich Analogien besitzt und sich der lokalen Produktion entzieht; es ist eine nördlich der Mährischen Pforte ungewöhnliche Sache. Besonders typische Streitäxte (Bartäxte), Plattensporen, Bügel, Trensen sowie Bronze- und Silberschmuck stellen exklusive Erzeugnisse dar, für welche in dieser Quantität und Qualität auf keinem hiesiger Burgwälle entsprechende Parallelen vorkommen; ihre Anwesenheit kann nicht durch bloßen Tausch, Beute oder allmähliche gewaltlose Akkulturation erklärt werden. Sie untermauern eher, gemeinsam mit der Befestigungsmauer von Kammerkonstruktion, die aus dem letzten Viertel des 9. Jahrhunderts stammt und auf anderen Fundstellen unbekannt ist, sowie mit dendrochronologischen Daten, die auf das Überdauern der Befestigung bis Anfang des 10. Jahrhunderts hinweisen, die Hypothese über das direkte Angagement der Mährer sowohl auf dieser konkreten Stelle, als auch im ganzen oberen Oderbereich.

Mit gewissem Vorbehalt könnten die angeführten Indizen für den Ausdruck eines gezielten mährischen Drucks nach Norden zur Regierungszeit des Fürsten Svatopluk (871-894) gehalten werden, der nach der Friedensschließlung mit Ludwig dem Deutschen in Forchheim im Jahre 874 die Hände für große Eroberungen frei hatte. Es ist daher nicht ausgeschlossen, dass diese Zone im Zusammenhang mit dem erwogenen Feldzug mährischer Truppen gegen den Weichsler Stammesverband noch vor dem Tod des Erzbischofs Method im Jahre 885 paralysiert und pazifiziert worden sein kann, wie es indirekt eine der wichtigsten schriftlichen Quellen andeutet, die über die verfolgte Region in jener Zeit berichtet – das Leben des hl. Method;[11] Ansichten über die Realität dieser Tat sind aber verschieden, es gibt ihre Verfechter und Gegner (zusammenfassend POLESKI 2013, 178 ff.). Es kann sich jedoch um einen einmaligen Eingriff oder chronologisch eingeschränkte Intervention gehandelt haben, die in archäologischen Quellen keine sichtbaren Spuren hinterließ; zuletzt z.B. V. Vavřínek (2013, 293) deduzierte aus der Analyse des Lebens Methods, dass es in diesem Fall um keine literarische Fiktion ging, sondern um ein konkretes historisches Ereignis.

Offen bleibt die Frage, bis wohin die eventuelle mährische Expasion gereicht haben kann und ob sie sich mit der Eroberung des entscheidenden strategischen Gebiets – des breiteren Vorfelds der Mährischen Pforte nicht zufrieden stellte; dem würde nicht nur der festgestellte einheitliche Untergang dortiger Befestigungen entsprechen, sondern auch die unabgeschlossenen Abschnitte von Wallsystemen auf einigen davon (Lubom, Skočov, Podobora). Jedenfalls wurde mit dieser angenommenen gewaltsamen Attacke die dortige Stammesstruktur wesentlich zerstört, und zwar in einem solchen Maß, dass sie nie wieder konsolidiert wurde. Eine Ausnahme bildete wohl Chotěbuz, das den Ausgang aus dem Korridor schützte und dessen strategische Bedeutung für die Bedürfnisse und Ziele der Eroberer unbestritten von allen dortigen Burgwällen am höchsten war, und dessen mehrteilige Disposition eine flexible Verteidigung ermöglichte. Daher musste es nicht vernichtet, sondern durch neue Hegemonen besetzt und als wichtiger Stützpunkt benutzt werden, der die mährische Anwesenheit und mährische Interessen verteidigte. Sein endgültiger Untergang kam ehestens erst nach dem Verfall der Zentralbereiche Großmährens in den ersten Jahrzehnten des 10. Jahrhunderts, wo es nicht mehr möglich war, von dem Zentrum aus die enfernte Peripherie effektiv zu kontrollieren und wo lokale exzentrische Tendenzen nicht mehr aufgehalten werden konnten (KOUŘIL – GRYC 2011, 217-243; ANTONÍN – KOUŘIL – PRIX 2012, 112-114).[12]

11 Der sehr mächtige heidnische Fürst mit dem Sitz an der Weichsel schmähte die Christen und tat ihnen Unrecht. Er sandte ihm eine Botschaft sagend: „Es wäre gut, mein Sohn, wenn du dich taufen ließest aus deinem eigenen Willen und in deinem eigenen Land, damit du (dann) gewaltsam im fremden Land nicht getauft würdest; du wirst dich noch auf mich erinnern.“ Was auch geschah (MMFH II, 1967, 156).

12 Wenn auch das Durchdringen durch die Mährische Pforte logisch und annehmbar ist, kann man die Möglichkeit nicht total eliminieren, dass als Ausgangspunkt für die Eroberung des oben erwähnten Gebiets auch die schon früher besetzte Troppauer Region gedient haben kann. Der gangbarste Weg führte duch das schwach bewaldete Terrain im mäßigen Bogen östlich nach Racibórz, Wodzisław Śl., Cieszyn und Skoczów, denn das Gebiet zwischen Hlučín und dem Zusammenfluss der Oder mit der Ostravi-

ABBILDUNGEN

Abb. 1a. Archäologische Fundstellen auf dem Kataster der Gemeinde Stěbořice. Ausschnitt aus der Grundkarte der Tschechischen Republik 1:25000, Blatt 15-323 Stěbořice. Fundstelle Nr.: 1. „Háj I.“ – Hügelgräberfeld mit Körperbestattungen; 2. „Háj II.“; 3. „Háj III.“; 4. „Hřbitov“; 5. „Panská zahrada“; 6. „Za školou“; 7. „č. p. 95“; 8. „U jamnických hranic“; 9. „Nad jamnickou cestou“; 10. „U Jezdkovic“; 11. „Konečného pískovna“.
Abb. 1b. Luftansicht des Felsenvorsprungs von Stěbořice mit der Bezeichnung des slawischen Hügelgräberfelds (links), urzeitlicher Grabhügel (rechts) und des Wallsystems unbekannten Alters.
Abb. 2. Stěbořice. Slawisches Hügelgräberfeld mit Körperbestattungen – Schichtenlinien- und Grundplan.
Abb. 3. Stěbořice, Grabhügel Nr. 1.
Abb. 4. Stěbořice, Grabhügel Nr. 1.
Abb. 5. Stěbořice, Grabhugel Nr. 2.
Abb. 6. Stěbořice, Grabhügel Nr. 2.
Abb. 7. Stěbořice, Grabhügel Nr. 3.
Abb. 8. Stěbořice, Grabhügel Nr. 3.
Abb. 9. Stěbořice, Grabhügel Nr. 3.
Abb. 10. Stěbořice, Grabhügel Nr. 4.
Abb. 11. Stěbořice, Grabhügel Nr. 4.
Abb. 12. Stěbořice, Grabhügel Nr. 5.
Abb. 13. Stěbořice, Grabhügel Nr. 5.
Abb. 14. Stěbořice, Grabhügel Nr. 6.
Abb. 15. Stěbořice, Grabhügel Nr. 6.
Abb. 16. Stěbořice, Grabhügel Nr. 6.
Abb. 17. Stěbořice, Grabhügel Nr. 7.
Abb. 18. Stěbořice, Grabhügel Nr. 7.
Abb. 19. Stěbořice, Grabhügel Nr. 8.
Abb. 20. Stěbořice, Grabhügel Nr. 8.
Abb. 21. Stěbořice, Grabhügel Nr. 9.
Abb. 22. Stěbořice, Grabhügel Nr. 9.
Abb. 23. Stěbořice, Grabhügel Nr. 10.
Abb. 24. Stěbořice, Grabhügel Nr. 10.
Abb. 25. Stěbořice, Grabhügel Nr. 11.
Abb. 26. Stěbořice, Grabhügel Nr. 11, Grab 11a.
Abb. 27. Stěbořice, Grabhügel Nr. 11, Grab 11b.
Abb. 28. Stěbořice, Grabhügel Nr. 12.
Abb. 29. Stěbořice, Grabhügel Nr. 12.
Abb. 30. Stěbořice, Grabhügel Nr. 13.
Abb. 31. Stěbořice, Grabhügel Nr. 13.
Abb. 32. Stěbořice, Grabhügel Nr. 14.
Abb. 33. Stěbořice, Grabhügel Nr. 14.
Abb. 34. Stěbořice, Grabhügel Nr. 15.
Abb. 35. Stěbořice, Grabhügel Nr. 15.
Abb. 36. Stěbořice, Grabhügel Nr. 16.
Abb. 37. Stěbořice, Grabhügel Nr. 16.
Abb. 38. Stěbořice, Grabhügel Nr. 17.
Abb. 39. Stěbořice, Grabhügel Nr. 17.
Abb. 40. Stěbořice, Grabhügel Nr. 18.
Abb. 41. Stěbořice, Grabhügel Nr. 18.
Abb. 42. Stěbořice, Grabhügel Nr. 19.
Abb. 43. Stěbořice, Grabhügel Nr. 19.
Abb. 44. Stěbořice, Grabhügel Nr. 20.
Abb. 45. Stěbořice, Grabhügel Nr. 20.
Abb. 46. Stěbořice, Grabhügel Nr. 21.
Abb. 47. Stěbořice, Grabhügel Nr. 21.
Abb. 48. Stěbořice, Grabhügel Nr. 22.
Abb. 49. Stěbořice, Grabhügel Nr. 22.
Abb. 50. Stěbořice, Grabhügel Nr. 23.
Abb. 51. Stěbořice, Grabhügel Nr. 23.
Abb. 52. Stěbořice, Grabhügel Nr. 24.
Abb. 53. Stěbořice, Grabhügel Nr. 24.
Abb. 54. Stěbořice, Grabhügel Nr. 25.
Abb. 55. Stěbořice, Grabhügel Nr. 25.
Abb. 56. Stěbořice, Grabhügel Nr. 26.
Abb. 57. Stěbořice, Grabhügel Nr. 26.
Abb. 58. Stěbořice, Grabhügel Nr. 27.
Abb. 59. Stěbořice, Grabhügel Nr. 27.
Abb. 60. Stěbořice, Grabhügel Nr. 28.
Abb. 61. Stěbořice, Grabhügel Nr. 28.
Abb. 62. Stěbořice, Grabhügel Nr. 29, 30.
Abb. 63. Stěbořice, Grabhügel Nr. 29.
Abb. 64. Stěbořice, Grabhügel Nr. 30.
Abb. 65. Stěbořice, Grabhügel Nr. 31, 32.
Abb. 66. Stěbořice, Grabhügel Nr. 31.
Abb. 67. Stěbořice, Grabhügel Nr. 32.
Abb. 68. Stěbořice, Grabhügel Nr. 33.
Abb. 69. Stěbořice, Grabhügel Nr. 33.
Abb. 70. Stěbořice, Grabhügel Nr. 34.
Abb. 71. Stěbořice, Grabhügel Nr. 34.
Abb. 72. Stěbořice, Grabhügel Nr. 34.
Abb. 73. Stěbořice, Grabhügel Nr. 35, 36.
Abb. 74. Stěbořice, Grabhügel Nr. 35.
Abb. 75. Stěbořice, Grabhügel Nr. 36.
Abb. 76. Stěbořice, Grabhügel Nr. 36.
Abb. 77. Stěbořice, Grabhügel Nr. 37.
Abb. 78. Stěbořice, Grabhügel Nr. 37.
Abb. 79. Stěbořice, Grabhügel Nr. 38, 39.
Abb. 80. Stěbořice, Grabhügel Nr. 38.
Abb. 81. Stěbořice, Grabhügel Nr. 39, Grab 39a.
Abb. 82. Stěbořice, Grabhügel Nr. 39, Grab 39b.
Abb. 83. Stěbořice, Grabhügel Nr. 40.
Abb. 84. Stěbořice, Grabhügel Nr. 40.
Abb. 85. Stěbořice, Grabhügel Nr. 40.
Abb. 86. Stěbořice, Grabhügel Nr. 41.
Abb. 87. Stěbořice, Grabhügel Nr. 41.
Abb. 88. Stěbořice, Grabhügel Nr. 42.
Abb. 89. Stěbořice, Grabhügel Nr. 42.
Abb. 90. Stěbořice, Grabhügel Nr. 43.
Abb. 91. Stěbořice. Ausmaße und Umfang der Grabhügel.
Abb. 92. Stěbořice. Hochmittelalterliche Eisenschnalle aus Grabhügel Nr. 7; reale Größe.
Abb. 93. Stěbořice. Ausmaße und Kubatur der Grabgruben.

ce war sümpfig, bewaldet und für Siedlungsaktivitäten ungeeignet, und weiter nach Osten, bis zur Teschener Enklave, wo sich der mährisch-schlesische, kaum durchgängliche Grenzurwald erstreckte (OPRAVIL 1974, 117 ff.; JANÁK – KOUŘIL 1991, 209). Korrekt sei ergänzt, dass auch andere Möglichkeiten des Untergangs der erwähnten Befestigungen angeführt werden, darunter vor allem Kämpfe zwischen Stämmen (z.B. POLESKI 2013, 181).

Abb. 94. Stěbořice. Grabgruben mit Belegen von Holzelementen und Steinverkleidung.
Abb. 95. Stěbořice. Geschlecht der Verstorbenen, das durch archäologische und anthropologische Methoden determiniert wurde.
Abb. 96. Stěbořice. Fundlose Grabhügel (grau), Grabhügel mit Messern (gelblich), Grabhügel mit einem anderen Gegenstand (blau).
Abb. 97. Stěbořice. Übersicht von Grabhügeln und Gräbern mit Funden mit Angaben deren Art und Zahl und Übersicht skelettloser und fundloser Gräber.
Abb. 98. Stěbořice. Dislokation von Gefäßen und Eimern in Bezug auf den Körper des Verstorbenen; braun – Gefäße aus der Aufschüttung der Grabhügel, blau – Gefäße knapp über dem Skelett, anderes – Gefäße auf dem Niveau des Skeletts.
Abb. 99. Stěbořice. Gefäße aus der Aufschüttung der Grabhügel - M 13 (5, 7), M 34 (8) und aus Gräbern unter M 14 (1), M 8 (2), M 11a (3), M 11b (4, 6); Maßstab ca 1:3.
Abb. 100. Stěbořice. Gefäße aus Gräbern unter M 10 (1), M 32 (2), M 36 (3), M 39b (4), M 24 (5), M 41 (6), M 31 (7), M 21 (8), M 43 (9, 10); Maßstab ca 1:3.
Abb. 101. Stěbořice. Grabhügel mit Frauenschmuck – Ohrringen, Perlen, Fingerringen.
Abb. 102. Stěbořice. Dislokation der Ohrringe gegenüber dem Körper der Verstorbenen.
Abb. 103. Stěbořice. Frauenschmuck in Gräbern unter M 7, M 10, M 11a, M 12 und M 14; reale Größe.
Abb. 104. Stěbořice. Frauenschmuck in Gräbern unter M 18, M 21, M 24 und M 28; reale Größe.
Abb. 105. Stěbořice. Frauenschmuck in Gräbern unter M 30, M 31, M 34, M 35, M 41, M 42, M 43; reale Größe.
Abb. 106. Stěbořice. Dislokation von Perlen und Fingerringen gegenüber dem Körper der Verstorbenen.
Abb. 107. Stěbořice. Gräber mit Sporen (blau), Pfeilspitzen (gelb) und Äxten (grün).
Abb. 108. Stěbořice. Dislokation von Sporen, Beilen und Pfeilspitzen gegenüber dem Körper des Verstorbenen.
Abb. 109. Stěbořice. Dislokation von Messern gegenüber dem Körper des Verstorbenen; Exemplare in M11a, M18 und M19 erhielten sich nicht.
Abb. 110. Stěbořice. Anthropologische Rekonstruktion der Schädel der unter M 39a (1), M 29 (2) und M 25 (3) bestatteten Individuen.
Abb. 111. Orientierungstabelle slawischer Brand- (Ž), bikultureller (BI) und Hügelgräberfelder mit Körperbestattungen (K) in Mähren und Schlesien: die Angaben stammen aus vorhandener Literatur, Archiven von Fundberichten der Archäologischen Institute der Akademie der Wissenschaften in Brünn und Prag und aus Ergebnissen des Grantprojekts des Instituts für Bodendenkmalpflege Brünn „Evidence a dokumentace mohylníků na Moravě“. Bei zahlreichen Fundstellen konnte die Zahl der Grabhügel nicht genau festgestellt werden, die Angaben variieren so stark, dass in einigen Fällen in Klammern auch Zahlen angeführt werden, welchen man in verschiedenen Unterlagen begegnet; das betrifft übrigens auch die Namen ausgewählter Fluren. Was den Bestattungsritus betrifft, es ist nicht immer ganz klar, um welchen Typ des Hügelgräberfelds es sich handelt, und auch die Datierung, falls es die Situation erlaubte, ist meistens in einem breiteren chronologischen Rahmen aufgefasst. Fundstellen auf blauem Hintergrund sind angenommene Hügelgräberfelder mit nicht erhaltenen Grabhügeln. In die Tabelle wurden jene urzeitliche Hügelgräberfelder nicht einbezogen, in deren Tumuli sekundär slawische Brand- oder Körperbestattungen gelegt worden waren (z.B. Velké Hostěrádky, Bez. Vyškov oder Hněvošice, Bez. Opava) und auch die in der Literatur erwähnten, aber unsicheren Lagen (z.B. Rouské, Bez. Přerov, Haluzice, Bez. Zlín, Přítluky, Bez. Břeclav u.ä.).
Abb. 112. Karte Mährens und des Tschechischen Schlesiens mit der Bezeichnung einzelner Grabhügelfelder; die Nummerierung entspricht der Reihenfolge in Abb.111; blau sind jene Fundstellen bezeichnet, wo sich angenommene Grabhügel nicht erhielten.
Abb. 113. Frühmittelalterliche Besiedlung des oberen Odergebiets im 8. bis 9./10. Jahrhundert. Nach P. Kouřil und J. Gryc 2011.
Abb. 114. Stěbořice. Flur „Háj“ mit dem Hügelgräberfeld, Westansicht.
Abb. 115. Stěbořice. Südteil des Hügelgräberfelds, Ostansicht.
Abb. 116. Stěbořice. Grabhügel vor der Grabung im Jahre 1953, Südansicht.
Abb. 117. Stěbořice. Erforschung der ersten Reihe von Grabhügeln (M 2 - M 6), SSO-Ansicht.
Abb. 118. Stěbořice. Erforschung der ersten Reihe von Grabhügeln, Nordansicht S.
Abb. 119. Stěbořice. Grabhügel M 1, Nordansicht.
Abb. 120. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 2, Ostansicht.
Abb. 121. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 3, Ostansicht.
Abb. 122. Stěbořice. Grabhügel M 4 vor der Grabung, NO-Ansicht.
Abb. 123. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 4, NO-Ansicht.
Abb. 124. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 5, Ostansicht.
Abb. 125. Stěbořice. Grabhügel M 6 vor der Grabung, SO-Ansicht.
Abb. 126. Stěbořice. Grabhügel M 6 und M 7, SO-Ansicht.
Abb. 127. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 6, SO-Ansicht.
Abb. 128. Stěbořice. Reste lignifizierten Holzes auf dem Boden der Grabgruben unter M 7, Ostansicht.
Abb. 129. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 7, Ostansicht.
Abb. 130. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 10, SO-Ansicht JV.
Abb. 131. Stěbořice. Grabungsfläche im Jahre 1953, Südansicht.
Abb. 132. Stěbořice. Erforschung der Grabhügel M 9 - M 18, NO-Ansicht.
Abb. 133. Stěbořice. Erforschung der Grabhügel M 9 - M 11, Nordansicht.
Abb. 134. Stěbořice. Erforschung der Grabhügel M 15 - M 18, Nordansicht.
Abb. 135. Stěbořice. Erforschung der Grabhügel M 10 - M 13, M 17, SO-Ansicht.
Abb. 136. Stěbořice. Erforschung des Grabhügels M 9, NO-Ansicht.

Abb. 137. Stěbořice. Grabhügel M 11 und M 18 vor der Grabung, Nordansicht.
Abb. 138. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung (b) unter M 11, Südansicht.
Abb. 139. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 12, SO-Ansicht.
Abb. 140. Stěbořice. Erforschung des Grabhügels M 13, Westansicht.
Abb. 141. Stěbořice. Erforschung des Grabhügels M 14, Ostansicht.
Abb. 142. Stěbořice. Erforschung der Grabhügel M 28 - M 30, SO-Ansicht.
Abb. 143. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 16, Nordansicht.
Abb. 144. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 17, Südansicht.
Abb. 145. Stěbořice. Grabhügel M 18 vor der Grabung, NW-Ansicht.
Abb. 146. Stěbořice. Erforschung der Grabhügel M 26, M 25 und M 22, Nordansicht.
Abb. 147. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 19, Ostansicht.
Abb. 148. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 20, SW-Ansicht.
Abb. 149. Stěbořice. Grabgrube mit schlecht erhaltenem Skelett unter M 21, SO-Ansicht.
Abb. 150. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 22, NO-Ansicht.
Abb. 151. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 23, Ostansicht.
Abb. 152. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 24, Ostansicht.
Abb. 153. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 25, SO-Ansicht.
Abb. 154. Stěbořice. Grabgrube unter dem N-S Profil von M 26, Ostansicht.
Abb. 155. Stěbořice. Grabgrube mit Körperbestattung unter M 27, So-Ansicht.
Abb. 156. Stěbořice. Osthälfte der Grabgrube unter dem N-S Profil von M 28, Ostansicht.
Abb. 157. Stěbořice. Hügelgräberfeld, Südansicht, März 2005 (Foto P. Stabrava).
Abb. 158. Stěbořice. Hügelgräberfeld, NW-Ansicht, März 2005 (Foto P. Stabrava).
Abb. 159. Stěbořice. Hügelgräberfeld, Nordansicht, April 2005 (Foto P. Stabrava).
Abb. 160. Stěbořice-Háj. Doppelwall mit seichtem Graben, NW-Ansicht, April 2005 (Foto P. Stabrava).

9. FOTOPŘÍLOHA

Obr. 114. Stěbořice. Poloha „Háj“ s mohylníkem, pohled od Z.

Obr. 115. Stěbořice. Jižní strana mohylníku, pohled od V.

Obr. 116. Stěbořice. Mohyly před výzkumem v roce 1953, pohled od J.

Obr. 117. Stěbořice. Výzkum první řady mohyl (M 2 - M 6), pohled od JJV.

Obr. 118. Stěbořice. Výzkum první řady mohyl, pohled od S.

Obr. 119. Stěbořice. Mohyla M 1, pohled od S.

Obr. 120. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 2, pohled od V.

Obr. 121. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 3, pohled od V.

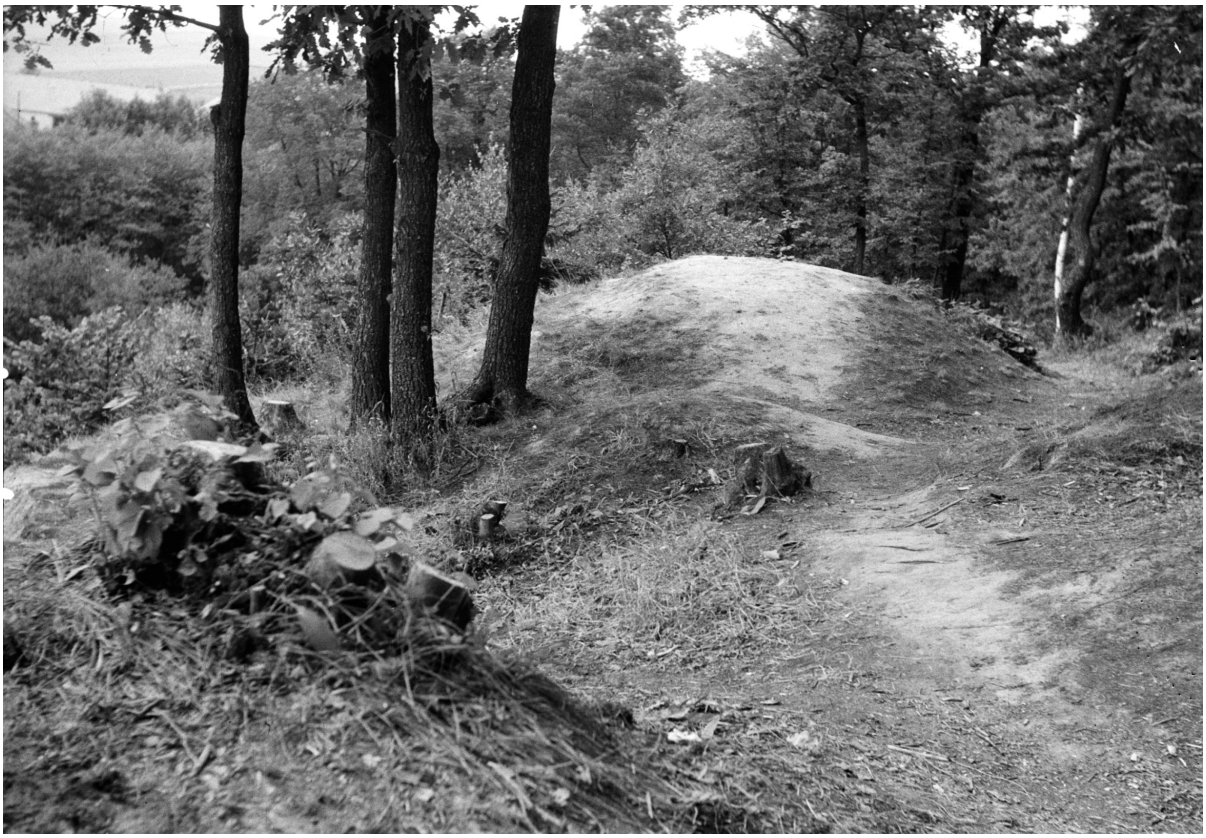
Obr. 122. Stěbořice. Mohyla M 4 před výzkumem, pohled od SV.

Obr. 123. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 4, pohled od SV.

Obr. 124. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 5, pohled od V.

Obr. 125. Stěbořice. Mohyla M 6 před výzkumem, pohled od JV.

Obr. 126. Stěbořice. Mohyly M 6 a M 7, pohled od JV.

Obr. 127. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 6, pohled od JV.

Obr. 128. Stěbořice. Zbytky lignifikovaného dřeva na dně hrobové jámy pod M 7, pohled od V.

Obr. 129. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 7, pohled od V.

Obr. 130. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 10, pohled od JV.

Obr. 131. Stěbořice. Zkoumaná plocha v roce 1953, pohled od J.

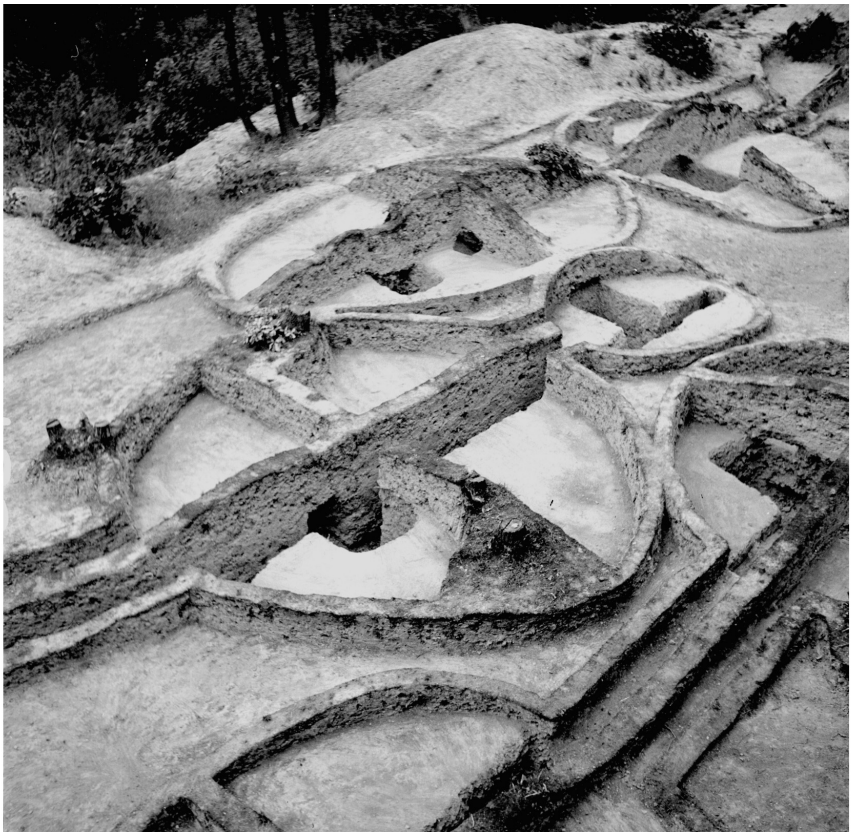
Obr. 132. Stěbořice. Výzkum mohyl M 9 - M 18, pohled od SV.

Obr. 133. Stěbořice. Výzkum mohyl M 9 - M 11, pohled od S.

Obr. 134. Stěbořice. Výzkum mohyl M 15 - M 18, pohled od S.

Obr. 135. Stěbořice. Výzkum mohyl M 10 - M 13, M 17, pohled od JV.

Obr. 136. Stěbořice. Výzkum mohyly M 9, pohled od SV.

Obr. 137. Stěbořice. Mohyly M 11 a M 18 před výzkumem, pohled od S.

Obr. 138. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem (b) pod M 11, pohled od J.

Obr. 139. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 12, pohled od JV.

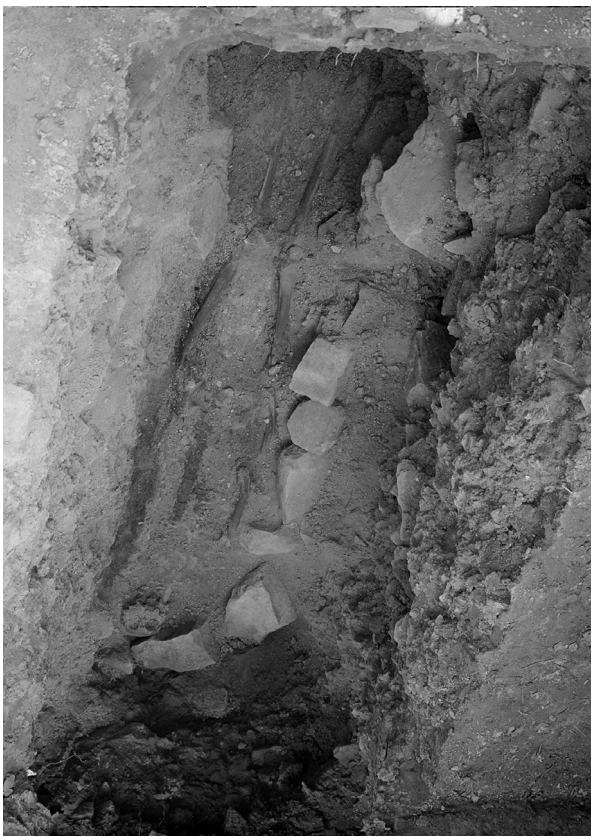
Obr. 140. Stěbořice. Výzkum mohyly M 13, pohled od Z.

Obr. 141. Stěbořice. Výzkum mohyly M 14, pohled od V.

Obr. 142. Stěbořice. Výzkum mohyl M 28 - M30, pohled od JV.

Obr. 143. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 16, pohled od S.

Obr. 144. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 17, pohled od J.

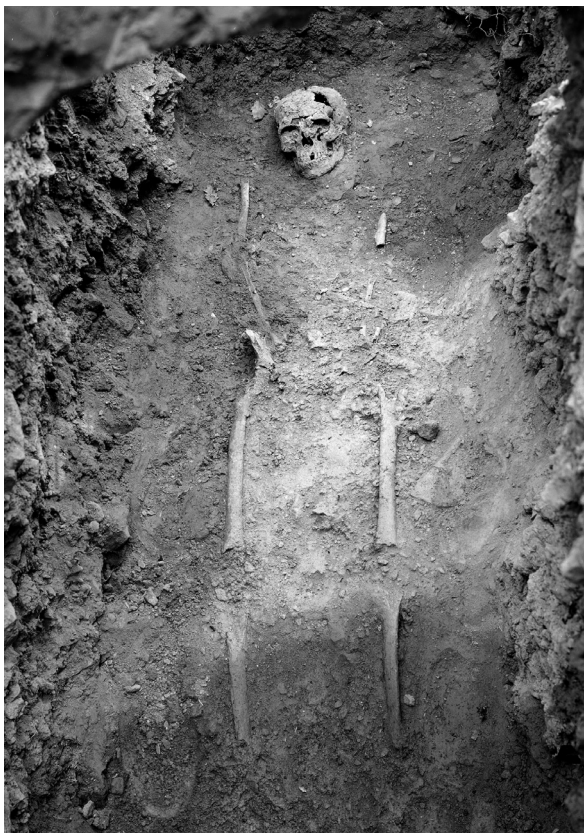
Obr. 145. Stěbořice. Mohyla M 18 před výzkumem, pohled od SZ.

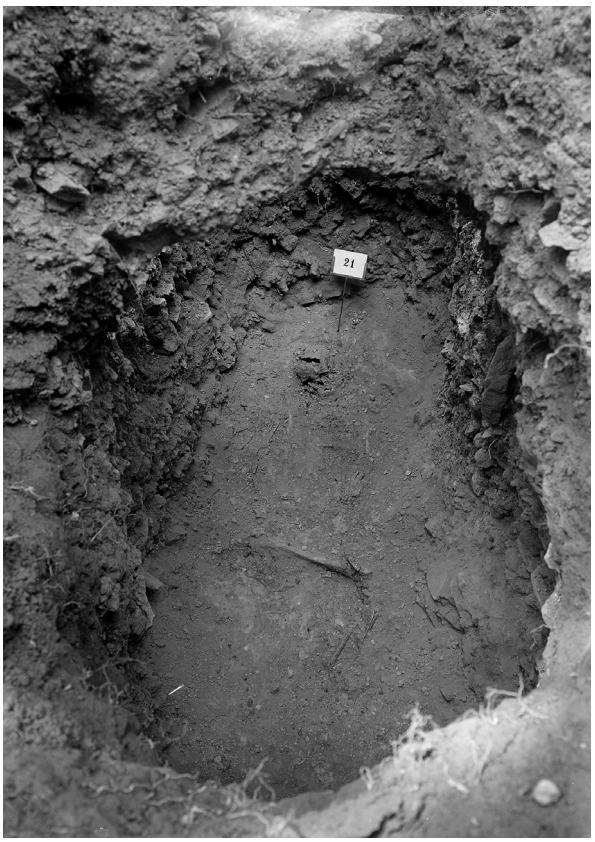
Obr. 146. Stěbořice. Výzkum mohyl M 26, M 25 a M 22, pohled od S.

Obr. 147. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 19, pohled od V.

Obr. 148. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 20, pohled od JZ.

Obr. 149. Stěbořice. Hrobová jáma se špatně zachovalou kostrou pod M 21, pohled od JV.

Obr. 150. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 22, pohled od SV.

Obr. 151. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 23, pohled od V.

Obr. 152. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 24, pohled V.

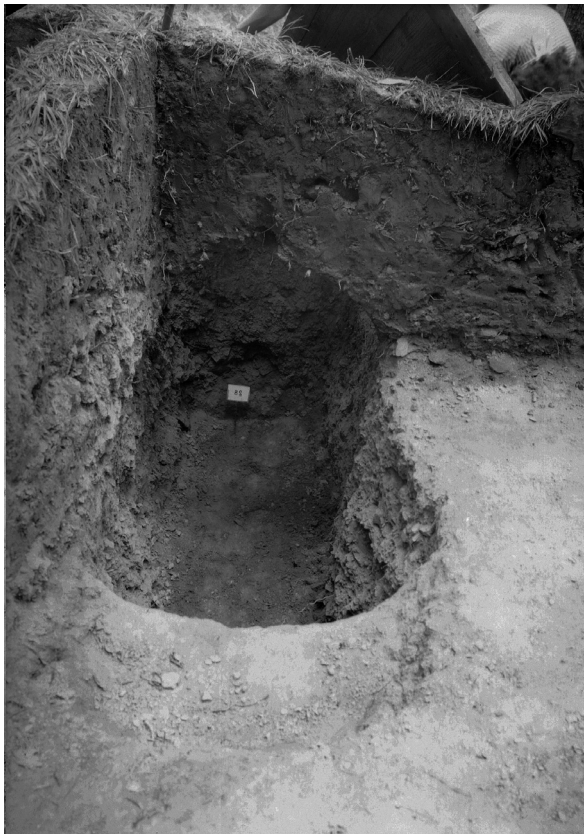
Obr. 153. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 25, pohled od JV.

Obr. 154. Stěbořice. Hrobová jáma pod S -J profilem M 26, pohled od V.

Obr. 155. Stěbořice. Hrobová jáma s kostrovým pohřbem pod M 27, pohled od JV.

Obr. 156. Stěbořice. Východní polovina hrobové jámy pod S -J profilem M 28, pohled od V.

Obr. 157. Stěbořice. Mohylník, pohled od J, březen 2005 (foto P. Stabrava).

Obr. 158. Stěbořice. Mohylník, pohled od SZ, březen 2005 (foto P. Stabrava).

Obr. 159. Stěbořice. Mohylník, pohled od Z, duben 2005 (foto P. Stabrava).

Obr. 160. Stěbořice-Háj. Zdvojený val s mělkým příkopem, pohled od SZ, duben 2005 (foto P. Stabrava).

10. LIDSKÉ KOSTERNÍ POZŮSTATKY Z MOHYLOVÉHO POHŘEBIŠTĚ VE STĚBOŘICÍCH

PETR VELEMÍNSKÝ – JAKUB LIKOVSKÝ

Archeologický výzkum mohylového pohřebiště ve Stěbořicích se odehrál v první polovině padesátých a na počátku 60. let dvacátého století (1952-1955, 1961). Výzkum vedl L. Jisl z pravěkého oddělení Slezského muzea v Opavě v rámci výzkumného plánu Archeologického ústavu tehdejší Československé akademie věd. V jeho průběhu se ve Stěbořicích odkrylo celkem čtyřicet tři mohyly. Publikovány byly ovšem pouze základní údaje o osmi mohylách objevených v první fázi (JISL 1952, JELÍNEK 1952). Lidské kosterní pozůstatky byly po skončení výzkumu předány do Archeologického ústavu ČSAV v Praze. Na počátku devadesátých let antropologickou osteologickou sbírku Archeologického ústavu převzalo antropologické oddělení Národního muzea. Kostry jsou uloženy pod inventárními čísly P7A 32928 až 32968.

10.1 POUŽITÉ METODY

Soupis jedinců se základní charakteristikou je uveden v tabulce 1.

Při určení pohlavní příslušnosti jsme jako nejsměrodatnější brali morfologickou stavbu pánevních kostí (např. BRŮŽEK 2002). Pokud se pánev nezachovala, pohlaví je určeno na základě morfologických znaků lebky (DOBISÍKOVÁ 1999), popřípadě s pomocí diskriminačních rovnic založených na kraniálních rozměrech, které byly navrženy pro velkomoravskou populaci (BRŮŽEK – VELEMÍNSKÝ 2006). V takovém případě je pohlavní příslušnost již uvedena s otazníkem. Jedince, u kterých pohlaví naznačuje pouze několik neprůkazných znaků, bereme jako pohlavně neurčené, ale „pravděpodobnější“ pohlaví uvádíme v závorce (tj. „? (muž ?)“, popř. „? (žena ?)“). Pohlavní příslušnost dětských koster nedovolují současné morfologické metody spolehlivě určit. Zde jsme se proto snažili využít genetických metod, založených na analýze jaderné DNA (např. BROMOVÁ et al. 2003). Obdobně jsme postupovali i u dospělých jedinců, kde pohlaví nešlo určit morfologickou cestou (viz. Martin Hájek).

Věk dožití jsme u dětí stanovili na základě zubní mineralizace a podle stavu ontogeneze dlouhých kostí končetin (BUIKSTRA – UBELAKER 1994, STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1978). Přesnost určení je ±2 roky, u jedinců nad 12 let ±3 roky. U jedinců, kteří zemřeli mezi 15. až 20. rokem života jsme věk upřesnili podle stadia přirůstání kostních epifýz. Komplikovanější situace je u dospělých jedinců, zde je správné mluvit pouze o odhadu biologického věku. Obecně platí, že čím jedinec zemřel ve vyšším věku, tím je obtížnější přesněji odhadnout jeho biologický věk. Optimální situace je ještě, pokud k úmrtí došlo před třicátým rokem života – existuje několik znaků umožňujících potvrzení, popř. i upřesnění této věkové kategorie (osifikace *crista iliaca* pánve, charakter hrudního konce kosti klíční, míra srůstu křížových obratlů). Pokud ovšem zemřel starší třiceti let, odhad je problematický. Znaků vypovídajících o biologickém stáří kostry je několik, každý z nich je ale z určitého hlediska (často i metodického) diskutabilní, žádný nemá stoprocentní výpovědní hodnotu. Jde o úbytek trámčiny kosti stehenní a ramenní, charakter boltcové plochy (*facies auricularis*) a spony stydké (*symphysis*) u pánve a posloupnost obliterace lebečních švů. Pro člověka je navíc typická rozsáhlá variabilita a diagnostické metody jsou zpravidla vypracované na novověkých „klinických“ populacích. Vždy je proto lépe provést komplexní hodnocení na podkladě všech vyhodnotitelných ukazatelů. U koster dospělých jedinců je tudíž smysluplné odhadovat biologický věk v patnáctiletých, maximálně v desetiletých intervalech, popřípadě se pohybovat pouze v dvacetiletých kategoriích adultus – maturus – senilis (např. BUIKSTRA – UBELAKER 1994, STLOUKAL et al. 1999, VELEMÍNSKÝ et al. 2005). Jako exaktně nejsprávnější se jeví metoda, kdy biologický věk se odhaduje podle výše zmíněných biologických ukazatelů, ale s pomocí výpočtu Bayesovy pravděpodobnosti (např. SCHMITT 2005). Tento postup jsme ovšem u Stěbořic nemohli aplikovat v souvislosti s nedostatečnou zachovalostí koster. V tabulce 1 uvádíme „věk I“ – širší odhad, zařazení do věkové kategorie, popřípadě upřesnění v rámci této kategorie a „věk II“ – upřesnění doby úmrtí u nedospělých a zařazení do patnáctiletého intervalu u dospělých jedinců. Rozsah věkových kategorií: infans I = do 7 let, infans II = 7-14 let, juvenis = 15-18/20 let, adultus = 20-39 let, maturus = 40-59 let a senilis = nad 60 let.

Následující údaje v tabulce se týkají výšky postavy a stavby kostry. U odhadované výšky (resp. intervalu) je vždy uvedena kost, z které výšku usuzujeme (Fe – kost

číslo mohyly	druhý pohřeb (dp) ?	pohlaví	pohlaví – morfologické	pohlaví – genetické	věk I	věk II	výška postavy (cm)	stavba kostry	zachovalost
1		?			infans (novorozenec ?)				
2		? (muž ?)	?(muž ?)		dospělý (nad 30 let)	35-50 let ?	166-167 (Hu)	gracilní-střední	L+P+(+)
3		? (muž ?)	?(muž ?)		dospělý	35-50 let ?	170-172 (Fe)	gracilní-střední	L-P++
3	dp ?	?	?		infans I	do 5-7 let			L+P-
4		muž ?	?	muž ?	juvenis-dospělý	15-25 let ?		střední	L+P+
5a		?	?	? (žena ?)	infans I	4-5 let			L+(+)P-
5b	dp ?	?	?		infans I	1-1,5 roku			L-P+
6		muž	muž		maturus ?	35-50 let	-	střední-robustní	L++P++
7		?	?(žena ?)	muž ?	juvenis	14-16 let	160 (Fe)	gracilní	L-P++
8									
9		muž ?	? (muž ?)	?	adultus (30-40 let)	35-50 let	160-162 (Fe, Hu)	střední	L-P+(+)
10		?	? (žena ?)	muž ?	juvenis-adultus I	15-30 let		gracilní	L++P+(+)
11a	dp ?	?	?		infans II	6-8 let			L+P+
11b		? (dívka ?)	?	dívka ?	infans II	7-9 let			L++(+)P+
12		?	?		infans I	1,5-2 roky			L+(+)P+
13									
14									
15		?	?		juvenis-dospělý			střední-gracilní	L-P+
15	dp ?	?	?		nedospělý ?				L+P-
16		muž ?	muž ?		maturus (40-50 let)	35-50 let	164-6 cm (Hu), 160-3 cm (Ti)	střední	L-P++
17		muž	muž		adultus (30-40 let)	35-50 let	162 (Fe), 158-160 (Hu), 159-160 (Ti)	střední-robustní	L+(+)P+(+)
18		žena ?	? (žena ?)	muž	juvenis	14-18 let		gracilní	L++P+(+)
19		muž ?	muž ?		adultus (30-40 let)	20-35 let	168-170 (Fe), 166-8 (Hu), 169-173 (Ra)	střední	L++(+)P++
20		žena	žena		maturus (40-50 let)	35-50 let	153-5 (Fe) ??	gracilní	L++P+(+)
21		žena ?	žena ?		adultus (20-30 let)	20-35 let		gracilní	L+(+)P+
22		žena	žena		adultus (20-30 let)	20-35 let	166-7 (Fe)	střední-gracilní	L++(+)P++

23		žena	žena		adultus (20-25 let)	20-35 let	159 (Fe), 159 (Ra)?	gracilní	L++P++
24		žena ?	žena ?		adultus (30-70 let)	35-50 let	166 (Fe)	střední	L++(+)P++
25		muž	muž		maturus (40-50 let)	35-50 let	166-9 (Fe), 170 (Hu), 168-9 (Ti)	robustní	L+++P+++
26		dívka	?	dívka	infans I	4-5 let			L+P-
27		muž ?	? (muž ?)	muž ?	juvenis	14-17 let			L++P++
27	dp ?	?	?		?	infans II-juvenis ?			L-P+
28									
29		žena	žena		adultus (30-40 let)	20-35 let	164-5 (Fe), 165 -6 (Hu)	gracilní	L++(+)P++(+)
30		?	?		infans I	4-5 let			L++P-
30	dp ?	?	?		infans I	1,5-2 roky			L-P+
31		?	?		infans II	10-13 let			L++P+
32		chlapec ?	?	chlapec ?	infans I	4-5 let			L+(+)P+
32	dp ?		?		infans	infans II (do 12 let) ?			L+P-
33		dívka ?	?	dívka ?	infans I	4-5 let			L+(+)P-
34		žena	žena		adultus (30-40)	20-35 let	160-63 (Fe), 162-63 (Hu)	gracilní	L++P++
35		žena	žena		maturus (40-50 let)	35-50 let	161 cm (Fe)	střední-gracilní	L++P+(+)
36		muž	muž ?		maturus	35-50 let	162-5 (Fe)	střední	L++P+(+)
37		muž	muž		adultus (30-40 let)	35-50 let	163 (Hu), 156-60 (Fe) ??	střední	L++(+)P++
38		? (žena ?)	? (žena ?)		maturus	35-50 let	160-62 (Fe)	střední-gracilní	L+(+)P+(+)
39a		?	?		infans II	7-8 let			L+++P+(+)
39b		žena	žena		adultus (30-40 let)	20-35 let	164 (Fe)	gracilní-střední	L++P++
40		muž ?	? (muž ?)	muž ?	adultus (20-30 let)	20-35 let	160-63 (Ti), 161-3 (Fe) ??	střední	L+(+)P+(+)
41		?	?		infans I	5-6 let			L+P-
42		?	?		infans I	do 0,5 roku			L+P+
43		?	?		infans I	do 0,5 roku			L+P-
sběr		?	?		infans I	4-5 let			L+P-

Tab. 1. Soupis a základní demografické a antropologické údaje jedinců pohřbených ve Stěbořicích.

mohyla číslo	1. jedinec ("hlavní pohřeb")	2. jedinec	poznámky
3	?, dospělý	dítě, infans I	z dítěte pouze báze týlní kosti
5	dítě, 4-5 let	dítě, 1-1,5 roku	
11	dítě, 7-9 let	dítě, 6-8 let	
15	?, dospělý (L-P+)	?, nedospělý (L+P-)	z druhého jedince pouze zlomek lebeční klenby
27	?, juvenis (14-17 let)	?, infans II-juvenis	z druhého jedince pouze zlomek kosti pažní (sin) – velikostí odpovídá juvenilnímu jedinci
30	dítě, 4-5 let	dítě, 1,5-2 roky	
32	dítě, 4-5 let	dítě, 6-12 let ??	
39	žena, adultus	dítě, 7-8 let	

Tab. 2. Soupis mohyl, kde se našly pozůstatky dvou jedinců.

stehenní, Hu – kost ramenní, Ra – kost vřetenní, Ti – kost holenní). Stavba kostry je popsána třemi stupni – gracilní, středně robustní a robustní. Tvar lebky je charakterizován na základě kategorií odvozených z hodnot lebečních indexů – délkošířkový index (DŠI) lebky, délkovýškový index (DVI), šířkovýškový index (ŠVI).

Zachovalost kostry je charakterizována křížky, samostatně je uvedena lebka (L) a postkraniální partie skeletu (P) – tři křížky znamenají kompletní, téměř nepoškozené dochování, jeden představuje fragmenty. Křížek v závorce označuje „přechodný stav". Zachovalost koster je zdokumentována i graficky.

10.2 MOHYLY A POHŘBY

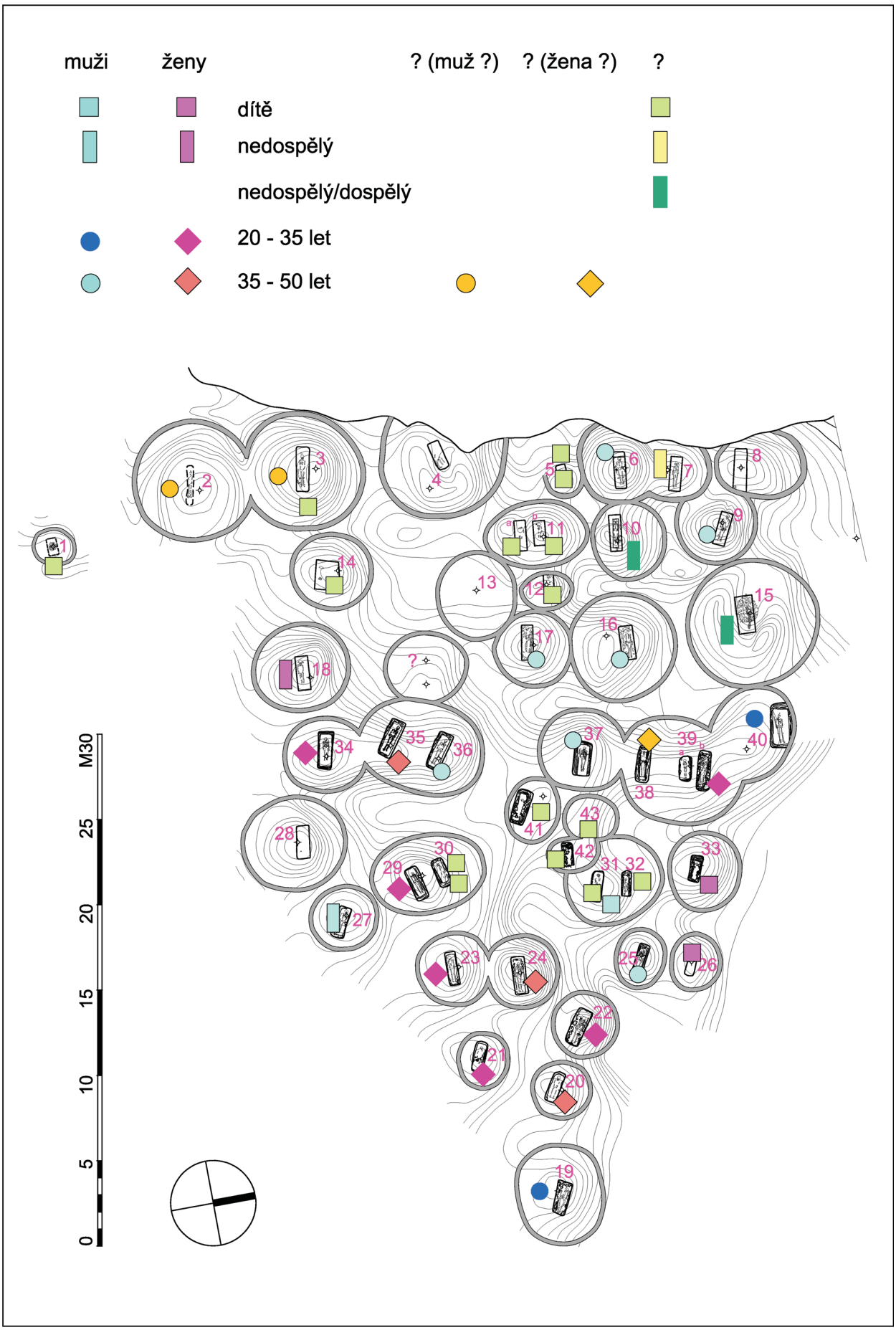
Jak jsme uvedli, ve Stěbořicích se odkryly 43 mohyly (č. 1-43). Lidské kosterní pozůstatky se nedochovaly v mohyle č. 1, 8, 13, 14 a 28. V osmi mohylách ze zbývajících třiceti osmi (č. 3, 5, 11, 15, 27, 30, 32, 39) se vedle „hlavního" pohřbu našly i kosterní pozůstatky druhé osoby. V těchto případech byl vždy alespoň jeden z jedinců nedospělý. S výjimkou mohyl č. 11 a č. 39, v rámci kterých byly jednoznačně dva hroby, se z druhé kostry ovšem našly pouze izolované kosti. U mohyly č. 15, kde se dochovaly pouze poškozené fragmenty koster, nelze vyloučit, že jde o pozůstatky jedné osoby.

Ve třiceti osmi mohylách jsme tedy identifikovali pozůstatky nanejvýše 46 osob. Jak jsme uvedli, některé jsou ale zastoupené pouze zlomkem jedné kosti.

10.3 TOPOGRAFIE POHŘEBIŠTĚ, HROBOVÁ VÝBAVA A POHLAVNÍ PŘÍSLUŠNOST

Sociální strukturu dřívější společnosti může do jisté míry odrážet i topografie pohřebiště. Podíváme-li se na plán pohřebiště z demografického hlediska (plán 1), je patrné, že pohřby žen jsou soustředěny v jižní, resp. jihovýchodní části pohřebiště. Hroby mužů jsou ale rozloženy nerovnoměrně. Obdobně, bez zjevných zákonitostí se jeví rozložení dětských hrobů. Platí pouze, že většina z nich se nachází uvnitř pohřebiště, tj. nejsou, s výjimkou mohyly 1, na okrajích pohřebiště. I když lze předpokládat, že hroby na okrajích pohřebiště mohou být nejmladší, zatímco nejstarší mohyly lze naopak očekávat v „centru" pohřebiště – odvodit posloupnost jednotlivých pohřbů je nemožné. Pohřebiště ve Stěbořicích se mohlo rozšiřovat různými způsoby. Zmíněná koncentrace žen v jedné části pohřebiště naznačuje, že pohřbívání jedinců ve Stěbořicích nemuselo být podmíněno pouze pořadím úmrtí, ale zohledňovalo i jistá pravidla. Vycházíme přirozeně z předpokladu, že pohřebiště bylo prozkoumáno celé nebo minimálně jeho větší část.

Bereme-li topografii pohřebiště obecně, lze předpokládat, že důležitou roli vždy hrála časová posloupnost úmrtí jedinců. Pohřebiště se rozšiřovalo v určitém směru či směrech tj. jedinci byli často pohřbíváni na jeho tehdejší okraj. Na druhé straně etnologické studie naznačují, že polohu hrobů na pohřebišti podmiňovaly i další skutečnosti. Společensky významné osoby byly obvykle pochovávány na zvláštním místě v rámci pohřebiště. Často jejich hroby nacházíme v centru pohřebiště – čím byl hrob položen dále od středu, tím bylo možné očekávat nižší společenské postavení zemřelého. Po přijetí křesťanství se nezřídka nachází i v rámci církevních objektů. Důležitou roli mohl hrát i věk zemřelého; na okrajích pohřebišť jsou častěji pochovávány děti. Umístění hrobu mohlo být zvoleno i s ohledem na rodinné či rodové vazby zemřelého. Vlastní orientaci hrobu mohlo ovlivnit například i roční období, postavení slunce (např. ARIES 2000, HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966). Topografie pohřebiště může tedy někdy vypovídat i o struktuře společnosti,

Plán 1. Stěbořice. Pohlaví a stáří pohřbených na základě antropologického rozboru.

o její sociální hiearchii či biologických vazbách pohřbených jedinců.

10.4 ZACHOVALOST KOSTERNÍCH POZŮSTATKŮ

Hlavním limitem každého výzkumu minulých populací je bezesporu zachovalost kosterních pozůstatků. To platí i v případě mohylového pohřebiště ve Stěbořicích. Na druhé straně – kostry se zde zachovaly podstatně lépe než na jiných pohřebištích z doby středohradištní. Velmi dobře dochovaná lebka se například našla u 11 jedinců, tj. 26,8 % jedinců bez ohledu na věk. Bereme-li v úvahu pouze dospělé, tak u více než třetiny jedinců (8 z 21). Výšku postavy jsme mohli odvodit dokonce u 18 z 21 dospělých tj. 85,7 % jedinců. Na základě morfologie pánevních kostí jsme mohli určit pohlavní příslušnost cca 80 % dospělých jedinců. Podstatně horší byly ovšem např. možnosti hodnocení charakteru míst svalových úponů a degenerativních změn. Periost kostí byl poškozen velmi často.

Lepší zachovalost koster ve Stěbořicích koresponduje i se skutečností, že kostry byly pohřbeny přímo do země. U pohřbů s hrobovou konstrukcí, tj. v uzavřeném prostoru, hnilobné procesy měkkých tkání probíhají rychleji, a tudíž kostry jsou zpravidla hůře dochovány (např. ČERNÝ 1995).

Pro uchování kostní tkáně má vždy zásadní význam charakter místa uložení. Podstatný je typ půdy (ph faktor), stupeň vlhkosti prostředí, teplota a koncentrace kyslíku. Svou roli hraje i délka uložení v daném prostředí, hloubka hrobu, změny povrchové vegetace a následné vnější zásahy člověka v místě pohřbu. Podstatné může být i působení živých organismů (např. HENDERSON 1989, PROKEŠ 2006).

10.5 DEMOGRAFICKÉ UKAZATELE POPULAČNÍ SKUPINY

Ve Stěbořicích bylo pohřbeno 20 nedospělých a 21 dospělých jedinců, tj. zastoupení obou skupin bylo víceméně stejné (48,8 %; 51,2 %). Frekvence dětských pohřbů (37,8 %) odpovídá situaci na jiných pohřebištích a je i v souladu se znalostmi současné demografie (např. STLOUKAL 1989). Odhadujeme, že téměř 71 % jedinců (N = 32) zemřelo před dosažením čtyřicátého roku života. Pokud ovšem bereme v úvahu patnáctileté intervaly, nejvíce jedinců zemřelo mezi 35 až 50 rokem života (viz. Tab. 4). V souboru jsme nenašli jedince staršího padesáti let. Tato skutečnost může být ovšem podmíněna metodickou chybou. Pohlavní příslušnost jsme určili u 23 koster, přesněji u 81 % dospělých jedinců a tří dětí. Zastoupení obou pohlaví je téměř identické – 11 mužů a 12 žen (Tab. 3, Graf 1-3).

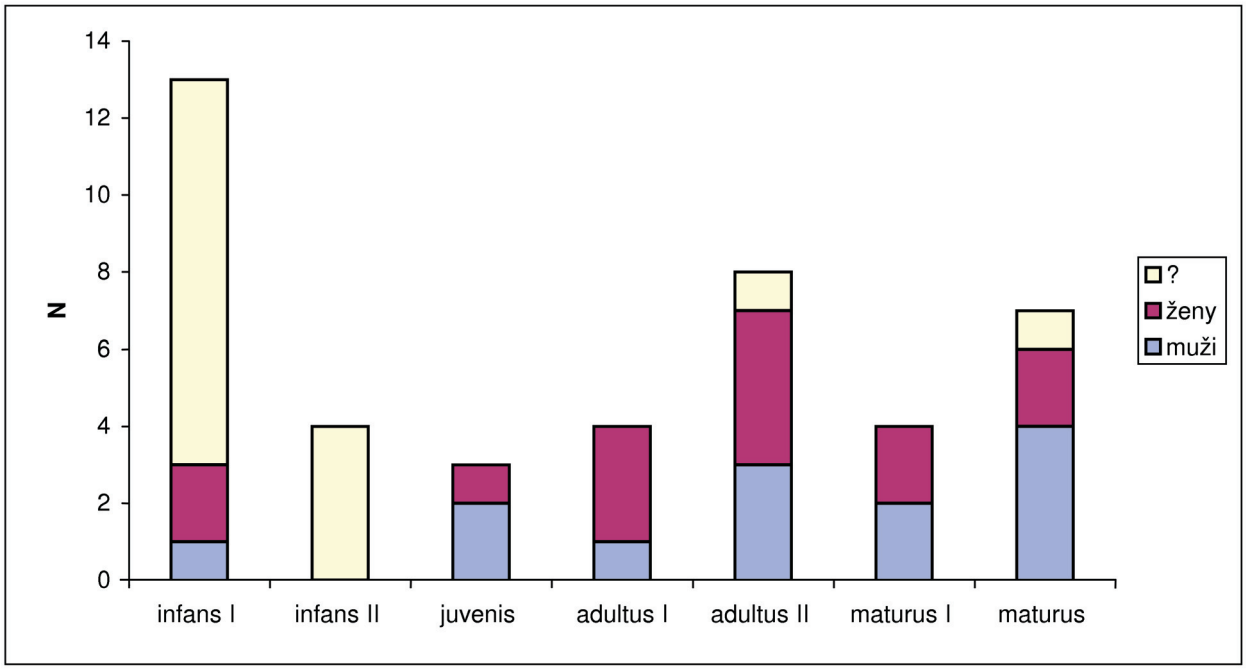
Výše uvedené skutečnosti naznačují, že jde o „běžný“ populační vzorek s obvyklým zastoupením mužů, žen a dětí. Je nepravděpodobné, že jde o pohřebiš-

	muži	ženy	?	celkem
infans I (do 7 let)	1	2	10	13
infans II (7-14 let)	-	-	4	4
infans – celkem	1	2	14	17
juvenis (15-19 let)	2	1	-	3
juvenis / dospělý	-	-	3	3
adultus I (20-30 let)	1	3	-	4
adultus II (30-40 let)	3	4	1	8
adultus (20-40 let)	4	7	1	12
maturus I (40-50 let)	2	2	-	4
maturus II (50-60 let)	-	-	-	-
maturus (40-60 let)	4	2	1	7
senilis (nad 60 let)	-	-	-	-
dospělý (nad 30 let)	-	-	2	2
?	-	-	1	1
celkem	11	12	22	45

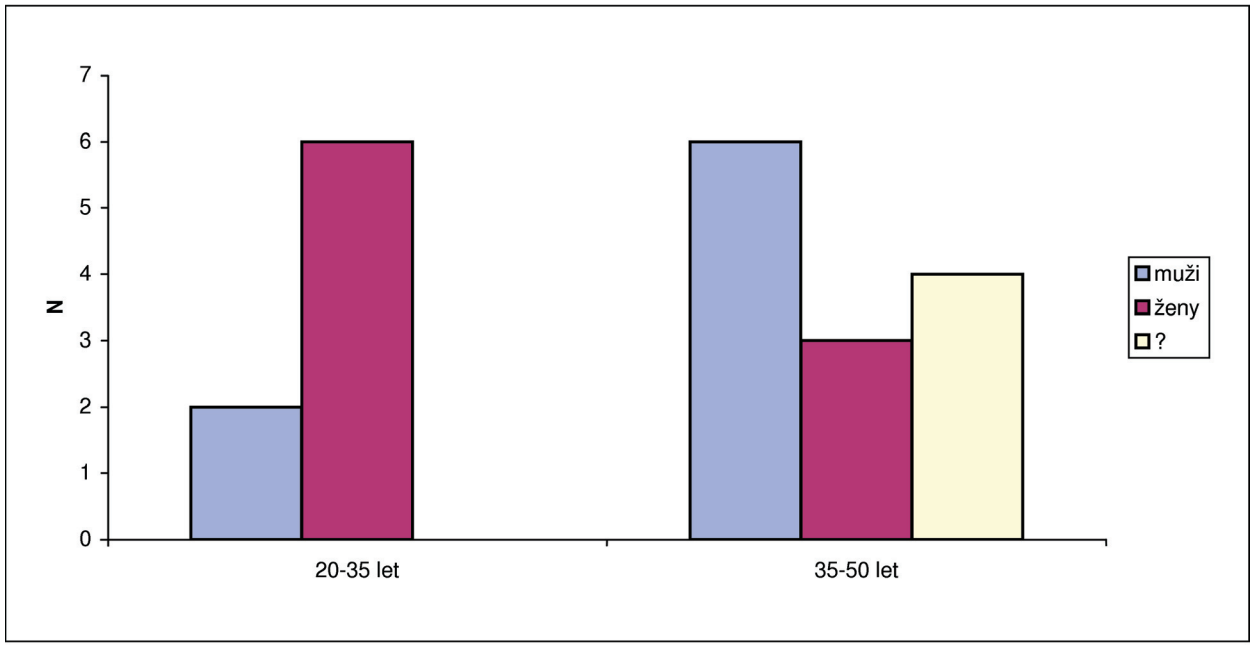
Tab. 3. Stěbořice. Zastoupení jednotlivých věkových kategorií s ohledem na pohlavní příslušnost.

věk	muži	ženy	?	celkem
20-35 let	2	6	-	8
35-50 let	6	3	4	13
nad 50 let	-	-	-	-
celkem	8	9	4	21

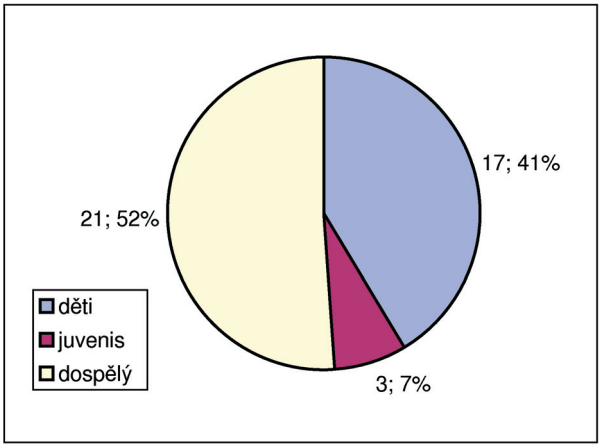
Tab. 4. Stěbořice. Rozdělení dospělých jedinců do patnáctiletých věkových skupin s ohledem na pohlaví.

Graf 1. Stěbořice. Zastoupení jednotlivých věkových kategorií s ohledem na pohlavní příslušnost.

Graf 2. Stěbořice. Zastoupení jednotlivých věkových skupin s ohledem na pohlavní příslušnost. U dospělých jedinců uvažujeme tři kategorie: 20-35 let, 35-50 let a nad 50 let.

Graf 3. Stěbořice. Zastoupení nedospělých a dospělých jedinců.

tě založené v důsledku demografické krize, například současné násilné smrti skupiny lidí či úmrtí způsobené epidemií.

10.6 VÝŠKA POSTAVY A STAVBA KOSTRY

Průměrná výška postavy mužů (N = 6) se pohybovala okolo 165 cm, u žen (N = 7) byla průměrná výška 162 cm. Rozdíl mezi pohlavími není tedy zřetelný. Například na velkomoravském pohřebišti Mikulčice-Kostelisko byla průměrná výška mužů okolo 170 cm a žen 160 cm tj. rozdíl téměř 10 cm (VELEMÍNSKÝ et al. 2005). Stavba kostry mužů byla středně robustní až robustní, zatímco ženy měly kostru gracilní, popřípadě středně robustní. Pohlavní dimorfismus byl zřetelný. Tento stav platí u většiny středohradištních pohřebišť.

V populační skupině ze Stěbořic převládají jedinci s dolichokranní lebkou („dlouholebé"; 50 %), pouze dva jedinci měli brachykranní lebku („krátkolebé"; 20 %) a tři mesokranní lebku (30 %). Délkošířkový lebeční index mohl být vypočítán u 11 jedinců. Toto rozložení je např. v souladu se situací v Mikulčicích (STLOUKAL – VYHNÁNEK 1976, VELEMÍNSKÝ et al. 2005).

10.7 CRIBRA ORBITALIA A HYPEROSTOSIS POROTICA

Jde o porózní léze na horním stropu očnice nebo na lebeční klenbě vysvětlované nadměrným rozvojem – hypertrofií – červené kostní dřeně. Oba znaky jsou nejčastěji spojovány s nedostatečným množstvím červených krvinek v krvi, chudokrevností (např. WAPLER 1998; VYHNÁNEK 1999). Na pohřebišti se vyskytovaly pouze u čtyř, tj. cca u jedné šestiny jedinců (4 z 25). Ve všech případech šlo o nedospělé osoby, z toho tři děti ve věku do pěti let (hroby č. 5a, 26, 27, 30). Ve srovnání s pohřebištěm Mikulčice-Kostelisko, kde se znak vyskytoval u 33 % jedinců (N = 235), je výskyt nízký. Může to být ale ovlivněno nízkým počtem hodnocených jedinců. Skutečnost, že byl znak přítomen pouze u nedospělých jedinců je plně v souladu s dřívějšími závěry, že s rostoucím věkem se pravděpodobnost výskytu těchto změn snižuje (např. VELEMÍNSKÝ et al. 2005). Hyperostosis porotica se v souboru nenašla.

10.8 STRANOVÉ OPLOŠTĚNÍ TĚLA DLOUHÝCH KOSTÍ DOLNÍCH KONČETIN

Nadměrným namáháním určitých svalových skupin je vysvětlováno oploštění těla stehenní a holenní kosti (např. KENNEDY 1989, CAPASSO et al 1999). V případě předozadního oploštění horní třetiny těla kosti stehenní jde o tzv. platymérii (místo úponu např. velkého hýžďového svalu), u stranového oploštění horní třetiny těla kosti holenní mluvíme o tzv. platyknémii (místo úponu trojhlavého lýtkového svalu a plantárních ohybačů). Podle některých studií (např. KENNEDY 1989) mohou tyto tvarové modifikace odrážet i nedostatek potravy.

	N	výskyt	%	N	výskyt	%
výskyt na osobu/stranu	25	4	16	6	14	
	muži			**ženy**		
výskyt na osobu	7	1	14,3	8	0	0
výskyt na stranu	16	2	12,5	16	0	0
věk						
	nedospělý			**dospělý**		
výskyt na osobu	11	4	36,4	14	0	0

Tab. 5. Stěbořice. Výskyt cribra orbitalia.

Toto je odůvodňováno frekventovanějším výskytem u populací s větší pravděpodobností podvýživy. Strukturální analýza těl dlouhých kostí podporuje ovšem hypotézu mechanické zátěže jako primární příčiny oploštění. Výživa nebo jiná fyziologická zátěž může mít pouze vliv na objem kosti, ne na její tvar. Ten je limitován svalovým aparátem, který se na něj upíná (např. LARSEN 1997). Hodnocení se provádí metricky na základě indexů vypočtených z příslušných předozadních a stranových průměrů (KUŽELKA 1999).

Stupeň předozadního oploštění horní třetiny těla kosti stehenní (platymeria) jsme mohli sledovat u 7 mužů a 8 žen, bez ohledu na pohlavní příslušnost u 19 jedinců. Neexistoval případ, kdy by alespoň jedna z hodnocených stehenních kostí jedince nebyla platymérní. U žen jsou častěji zastoupeny hyperplatymérní kosti stehenní, u mužů platymérní kosti, tj. předozadní oploštění bylo obvykle výraznější u žen. Skutečnost, že v souboru není ani jeden jedinec s eurymérními femury a výraznější zastoupení hyperplatymérních žen je rozhodně zajímavé. Např. na pohřebišti Mikulčice-Kostelisko byla zhruba třetina „eurymérních“ mužů a desetina žen. Průkazné předozadní oploštění bylo i zde výrazněji zastoupeno u žen než mužů, i když žen s hyperplatymérií zde bylo méně (VELEMÍNSKÝ et al. 2005). Tato skutečnost může být ale podmíněna i velikostí souboru.

Rozsah stranového oploštění horní třetiny těla kosti holenní (platycnemia) jsme hodnotili u 8 mužů a 9 žen. Většina jedinců měla holenní kosti bez průkazného oploštění tj. euryknémní či mesoknémní. To platí jak u mužů, tak i u žen. Platyknémní holenní kosti se vyskytovaly pouze u tří jedinců – u muže z mohyly č.17, u ženy z mohyly č. 35 a dospělého jedince z mohyly 38. Analogické výsledky se zjistili na pohřebišti Mikulčice-Kostelisko.

10.9 NEMETRICKÉ ZNAKY A MORFOLOGICKÁ PODOBNOST JEDINCŮ

Za označením diskrétní či nemetrické znaky se skrývá poměrně rozmanitá a rozsáhlá skupina anatomických variet. Uvádí se, že se jejich počet na lidské kostře blíží ke dvěma stovkám. Nejde o homogenní skupinu. Obecně jde o drobné anatomické odchylky od běžné stavby kostí, které jsou geneticky determinovány a pro které je charakteristický nízký populační výskyt. Jsou proto považovány za indikátory biologických vztahů mezi jedinci či populacemi a zároveň mohou informovat i o evolučních procesech. U Stěbořic jsme využili těchto znaků k ověření míry biologické podobnosti jedinců, která by mohla naznačovat i jejich možnou biologickou příbuznost. Zaměřili jsme se především na kraniální znaky, které se

kategorie	muži		ženy		celkem	
	N	%	N	%	N	%
hyperplatymérie	2	28,6	6	75,0	8	42,1
platymérie	5	71,4	2	25,0	11	57,9
eurymérie	-	-	-	-	-	-
stenomérie	-	-	-	-	-	-
	7	100	8	100	19	100

Tab. 6. Stěbořice. Výskyt předozadního oploštění horní třetiny těla kosti stehenní – zastoupení kategorií (MARTIN – SALLER 1957).

kategorie	muži		ženy		celkem	
	N	%	N	%	N	%
hyperplatyknémie	-	-	-	-	-	-
platyknémie	1	12,5	1	12,5	3	15,0
mesoknémie	1	12,5	1	12,5	3	15,0
euryknémie	6	75	6	75,0	14	70,0
	8	100	8	100	20	100

Tab. 7. Stěbořice. Výskyt stranového oploštění horní třetiny těla kosti holenní – zastoupení kategorií (MARTIN – SALLER 1957).

číslo mohyly	pohlaví	věk	patologické nálezy, zajímavosti	zdravotní stav a variety chrupu	degenerativní změny-páteř	degenerativní změny-velké klouby	entezopathie, vývin oblastí sval.a vaziv. úponů	anatomické variety (epigenetické znaky)	cribra orbitalia
1	?	infans (novorozenec ?)							
2	? (muž ?)	dospělý (nad 30 let)		intrav.ztráta 16				sutura metopica, foramen acusticum (sin)	sin0 dx0
3	? (muž ?)	dospělý			C4/5-spondylosis II-III st., L1-5 porosita obr. těl, L4/5 spondylosis II st		slabé		sin0 dx0
3	?	infans I							sin0 dx0
4	muž ?	juvenis-dospělý	st.p. fract. dist. třetiny tibiae dx., st.p. fract. calcanei dx.				slabé	fossa solei (dx+, sin0)	sin0 dx0
5a	?	infans I						ossiculum suturae lambdoidae (sin0 dx+), canalis condylaris (sin+ dx 0)	sin0 dx+?
5b	?	infans I							sin0 dx0
6	muž	maturus ?			C2-7 osteochondrosis 2-3st., spondylosis I st.; S1 spondylosis III-IVst., výrazná osteochondrosis III st.	ramenní kloub 1- 2 st.	slabé	ossiculum suturae squamosae, ossiculum suturae lambdoidae (sin-dx+), processus interparietalis, processus paracondylaris, facies artic.condylaris bipartita (dx+ sin-), ponticulus atlantis posterior (dx+ sin-), náznak fossa solei (dx)	sin- dx-
7	?	juvenis							sin0 dx0
8									
9	muž ?	adultus (30-40 let)				kyčelní kloub – 1-2 ? St.	slabé		sin0 dx0
10	?	juvenis-adultus I	asymetrie stavby dlouhých kostí horní končetiny (Hu, Ra, Ul) – levostranné kosti jsou gracilnější	intrav.ztráta 36, 46				báze os occpitale-2 hrbolky	sin- dx-
11a	?	infans II						depressio suprameatica (dx+ sin0); spina suprameatica (dx+ sin0)	sin0 dx0

11b	? (dívka ?)	infans II		kaz korunky 74				sutura supranasalis, foramen infraorbitale bipartitum (sin- dx+), ossa suturae lambdoidae (sin+ dx-), canalis hypoglossalis partitus (sin+ dx-), foramen mandibulare accessorium	sin- dx-
12	?	infans I						ponticuli selae sin-dx-	sin- dx-
13									
14									
15	?	juvenis-dospělý							sin0 dx0
15	?	nedospělý ?							sin0 dx0
16	muž ?	maturus (40-50 let)	susp. fract. hlavičky fibuly dx; asymetrie stavby dlouhých kostí horní končetiny (Hu, Ra, Ul) – levostranné kosti jsou gracilnější, na kosti holení (dx) je na zadní straně pod epicondylus medialis et lateralis oválná prohlubeň – postmortální původ ?				střední -tuberositas deltoidea (2), linea solei (2); výrazná – crista tuberculi majoris (sin)		sin0 dx0
17	muž	adultus (30-40 let)	front. nad glabellou a v med. okraji pravé orbity susp. zhojené zranění; fract. dist. ulny dx.; front. „odchlípnutá“ lamina externa – postmortální poškození		T12-L5 – osteochondrosis 2-3 st.	kyčelní kloub – slabé změny	výrazné – tuberositas deltoidea, linea aspera, linea solei	foramen infraorbitale partitum (dx+ sin+); báze os occpitale-2 hrbolky	sin- dx-
18	žena ?	juvenis	věku cca 14 let neodpovídá přirostlá prox. epifýza femuru sin – možný poúrazový stav nebo odchylka v kostní ontogenezi					sutura metopica, os lambdae, os suturae lambdoidea sin0 dx+, foramen et canalis condylaris sin0 dx+; torus acusticus sin+ dx+	sin- dx-

číslo mohyly	pohlaví	věk	patologické nálezy, zajímavosti	zdravotní stav a variety chrupu	degenerativní změny-páteř	degenerativní změny-velké klouby	entezopathie, vývin oblastí sval.a vaziv. úponů	anatomické variety (epigenetické znaky)	cribra orbitalia
19	muž ?	adultus (30-40 let)	facies auricularis (sin, dx) – atypický tvar	12,22-náznak mikrodontie	L4-5 osteochondrosis slabá (2. St.)	slabé – kyčelní kloub (bil.), ramenní kloub (bilat.)		sutura metopica, ossiculum asterii (dx+ sin-), ossa suturae lambdoidae (dx+ sin-)	sin- dx-
20	žena	maturus (40-50 let)	femur dx. susp. cysta v oblasti trochanterů; kost stehenní (sin) – atypický charakter trámčiny, není patrná struktura (důvodem konzervace ?)	intravitální ztráta 18		střední – kyčelní kloub, zápěstí, čelistní kloub	výrazné – tuberositas deltoidea	ossa suturae lambdoidae (dx+ sin0)	sin0 dx0
21	žena ?	adultus (20-30 let)		kazy u korunek 47,46, 36; stísněné postavení dolního druhého řezáku				ossa suturae lambdoidae (sin+ dx0), canalis condylaris (sin0 dx+)	sin- dx-
22	žena	adultus (20-30 let)	lebka postmortálně poškozená (čelní a levá temenní kost)	mikrodontie třetí horní stoličky (18, 28?)	L5 – spondylosis 1, osteochondrosis 1-2 st.	čelistní kloub-slabé	zřetelná – crista solei	ossiculum lambdae, ossiculum asterii (dx+ sin+), ossiculum incisurae parietale (sin+ dx-)	sin- dx-
23	žena	adultus (20-25 let)		asymetrická abraze – sin polovina zubních oblouků je více abradovaná; stísněné postavení 42,32	L3-5 osteochondrosis 2st.	beze změn – kyčelní kloub	slabý až střední vývin oblastí svalových úponů, entezopatie nelze hodnotit	canalis hypoglosalis partitus (bilat.),	sin- dx-
24	žena ?	adultus (30-40 let)	kost stehenní (sin) – sin. svalek na dors. straně ve 2/3 diafýzy – úraz; pánev (sin) – změny na přechodu os iliu/os pubis – prohlubeň na facies dorsalis – variabilita ?	ostitické ložisko pod kořeny zubů 33-41, intravitální ztráta 23, 36, 46	Th, Lu parie páteře – osteochondrosis 2-3 st.	střední – kyčelní kloub	střední až výrazný vývin oblastí svalových úponů, entezopatie nelze hodnotit	os lambdae, ossa suturae lambdoidea, os asterii (dx), lopatka (dx) – foramen pod spina scapulae; spina trochlearis	sin- dx-
25	muž	maturus (40-50 let)	morfologie Hu, Fe, pánve – levá kost stehenní je delší až o 1,7 cm; dlouhé kosti horních končetin (+ kost klíční) jsou vpravo robustnější	silná abraze 36, 46, 16	T1-11, L1-5 – porozita	slabé degenerativní změny – ramenní a kyčelní kloub	zřetelná – crista solei (sin), linea aspera (bil), tuberositas deltoidea (dx), fossa costoclavicularis	canalis sacralis apertus (dochov. S1-S2); lopatka (dx) – foramen pod spina scapulae (viz. 24	sin- dx-

26	dívka	infans I							sin+ dx0
27	muž ?	juvenis					zřetelná – fossa solei, linea aspera	atypický průběh sutura lambdoidae, foramen condylare bipartitum (sin+ dx0), facies condylaris bipartita (bilat.), fossa solei (bilat.)	sin+ dx+
27	?	?							sin0 dx0
28									
29	žena	adultus (30-40 let)	alveolární prognathie	hypoplasie skloviny 11, 21	těla Lu-obratlů - porozita	facies condylaris (sin)-2 st., slabé až střední změny – kyčelní a ramenní kloub (bilat.)		sakralizace L5 (dx), foramen supratrochleare (sin0 dx+)	sin- dx-
30	?	infans I	os sphenoidale-porozita, porotické změny na lebeční klenbě – postmort.původu ?					foramen acusticum (bilat.), foramen condylaris sin0 dx+, torus acusticus sin-dx+?	sin+ dx+
30	?	infans I							sin0 dx0
31	?	infans II						torus palatinus, canalis condylaris, absence oss.suturae lambdoidae	sin- dx-
32	chlapec ?	infans I	postmortální poškození ("porozita") lebky					ossa suturae lambdoidae sin+ dx0, os asterii sin+ dx0, foramen condylaris sin- dx+, báze os occpitale-2 hrbolky, ponticuli sellae	sin0 dx-
32		infans							sin0 dx0
33	dívka ?	infans I	postmortální poškození lebeční klenby (včetně lamina interna)					foramen acusticum (sin0 dx+), torus acusticus (sin0 dx+ ?)	sin- dx-
34	žena	adultus (30-40 let)	levá kost stehenní je robustnější než pravá	intravitální ztráta 36,37, 46, 47, 34 ?, 35 ?; kaz u korunky 28, ostitické ložisko nad 16-13 (15x13 mm) a nad 21-23 (15x10 mm)	Ce, Th oblast páteře -beze změn	slabá artróza – ramenní a kyčelní kloub	výrazný vývin oblastí svalových úponů, entezopatie nelze hodnotit	fissura zygomatica transversa (sin+ dx+), os lambdae, ossa suturae lambdoidae (sin+ dx+)	sin- dx-
35	žena	maturus (40-50 let)		intravitální ztráta 12-22 ?, 41, hypodontie třetích stoliček	L5 – osteochondrosis II-III st.	slabé – kyčelní kloub; facies condylaris – porozita (dx)	výrazná linea solei (sin), ostatní nelze hodnotit; výrazné vývin oblastí svalových úponů	canalis sacralis apertus (doch. S1/2), sutura squamomastoidea (sin+ dx0)	sin0 dx0
36	muž	maturus		kazy u korunky a krčku 47	S1-osteochondrosis II-III stupně	střední až silné dz kyčelního kloubu	entezopatie výrazné, především u kosti klíční, vývin oblastí svalových úponů střední až silné		sin- dx-

číslo mohyly	pohlaví	věk	patologické nálezy, zajímavosti	zdravotní stav a variety chrupu	degenerativní změny-páteř	degenerativní změny-velké klouby	entezopathie, vývin oblastí sval.a vaziv. úponů	anatomické variety (epigenetické znaky)	cribra orbitalia
37	muž	adultus (30-40 let)	susp. zhojené traumat. změny 2. žebra dx.; fibula-šavlovité prohnutí těla, tělo pravé kosti ramenní a stehenní je robustnější než u levostraných kostí	kazy u korunek 24, 25, 35, 36, intravitální ztráta u 16, 17, 26, 27, 37, 47, 48	Ce páteř – osteochondrosis II. St.	střední až silné změny čelistního, ramenního a kyčelního kloubu	výrazná facies costoclavicularis, crista tuberculi majoris, výrazné vývin oblastí svalových úponů	ossa suturae lambdoidae (sin+ dx+), os incisurae parietalis (sin+ dx+), os epiptericum (sin+ dx-), foramen hypoglossi partitum (sin- dx+)	sin- dx-
38	? (žena ?)	maturus	postmortální změny na zevním okraji zvukovodu, masivní lebeční klenba; změny na vnějším povrchu stehenní kosti (viz.mohyla 39)	intravitální ztráta 36, 37, MD – abscesová dutina přibližně v oblasti pod P1-P2 sin.(33-35); atyp.postavení 38	C1, C2 – degenerativní změny dens / fovea dentis (II-III st.); L4/5-osteochondrosis II-III st.	střední dz kyčelního a kolenního kloubu	výrazná linea aspera	foramen acusticum (sin-dx+), facies articularis superior partita C1, crista hypotrochanterica (sin+ dx+), sutura supramastoidea	sin0 dx0
39a	?	infans II	postmortální změny na zevním povrchu kosti pažní viz.mohyla 38	distolingualní rotace horního pravého laterálního řezáku (12)				processus interparietalis, ossa suturae lambdoidae (sin+ dx-), sutura supranasalis; sacralisace L5, for. supratrochleare	sin- dx-
39b	žena	adultus (30-40 let)	klíční kost (sin) má zřetelně oploštělé tělo ve srovnání s dx; změny na zevním okraji zvukovodu, čelistní (alveolární) prognathie; kost holenní (sin) – na zadní straně prohlubeň postmortálního původu	kaz u korunky 36, 46, stísněné postavení dolních řezáků (32)	na tělech Th obratlů slabá porozita, jinak beze změn	slabé změny – porozita – u kyčelního a ramenního kloubu	slabé, vývin míst úponů slabý	articulatio fronto-temporalis (sin0 dx+),ossa suturae lambdoidea (sin+ dx-), sutura supranasalis	sin- dx-
40	muž ?	adultus (20-30 let)	mělké acetabulum (dx); tvar kosti klíční (zřetelné oploštělé tělo), kosti pažní; přídatné bilat.hrbolky u M1	kaz u 44,45 ?	-	max. slabé změny kyčelního kloubu	zřetelné – fossa costoclavicularis	canalis hypoglosalis partitum; přídatné bilat.hrbolky u M1, fossa costoclavicularis (bilat.)	sin- dx-
41	?	infans I			-	-	-		sin0 dx0
42	?	infans I			-	-	-		sin0 dx0
43	?	infans I			-	-	-		sin0 dx0
sběr	?	infans I			-	-	-		sin0 dx0

Tab. 8. Základní informace o zdravotním stavu jedinců pohřbených ve Stěbořicích.

týkají variability lebečních švů, charakteru vyústění cévních a nervových drah a hyperostotické aktivity. Celkem jsme sledovali zhruba šedesát znaků (např. HAUSER – DE STEFANO 1989, VELEMÍNSKÝ 1999).

Z následující tabulky (Tab. 9) vyplývá, že jedinci společně pohřbení v jedné mohyle (39a, 39b), popřípadě v mohylách, které spolu sousedí (6-7; 23-24; 25-26; 29-30, 34-36; 31-32; 37-40; 42-43), nevykazují shodu v žádném sledovaném znaku. Výjimkou v tomto směru jsou ženy z mohyl č. 22 a č. 24, které obě mají *ossiculum lambdae* a *ossiculum asterii*. Žena z mohyly 24 se shoduje v atypickém otvoru pod hřebenem lopatky s mužem z nedaleké mohyly č. 25.

Blízko se nachází i mohyly č. 10 a č. 17, kde oba jedinci – dospělý muž a jedinec ve věku 15-30 let (morfologie ukazuje spíše na ženské pohlaví) – mají atypické hrbolky, symetricky položené laterálně od *tuberculum pharyngeum* na bázi týlní kosti. Analogické hrbolky jsou přítomné i u dítěte (genetické určení ukazuje spíše na mužské pohlaví) z mohyly č. 32. Vzhledem k tomu, že tato varieta je ojedinělejší, lze o biologickém vztahu zmíněných jedinců uvažovat.

Dospělá žena z mohyly č. 29 a dítě z mohyly č. 39a se shodují ve dvou znacích – v tzv. sakralizaci, tj. pátý bederní obratel je součástí kosti křížové a v supratrochlearním otvoru u dolní epifýzy pažní kosti. Druhý znak je ale zpravidla vázán na ženské pohlaví (VELEMÍNSKÝ 2000). Týlní kost dospělého muže z mohyly č. 6 a dítěte z mohyly č. 39a vybíhá v tzv. interparietální výběžek – tuto varietu měla pouze necelá 2% jedinců z Mikulčic.

Další shoda v relativně vzácnějším znaku – dvojité vyústění infraorbitálního kanálu (*foramen infraorbitale partitum*) – je mezi 7-9letým dítětem (genetické určení ukazuje spíše na ženské pohlaví) z mohyly č. 11b a jedincem ve věku 15-30 let z mohyly č. 17.

Budeme-li uvažovat, že znaky spojené s lebečními švy mají shodnou či blízkou etiologii a porovnáme-li jedince ze Stěbořic podle takovýchto znaků s nižším populačním výskytem *(processus interparietalis, articulatio fronto-temporalis, sutura metopica, ossiculum asterii, ossiculum incisurae parietalis, ossiculum lambdae, ossiculum epiptericum)*, lze vyčlenit následující skupinu jedinců:

č. 6 (dospělý muž; *ossicula suturae squamosae, processus interparietalis*)

č. 10 (jedinec ve věku 15-30 let; *ossicula suturae sagittalis, ossiculum lambdae*)

č. 22 (dospělá žena, *ossiculum asterii, ossiculum lambdae, ossiculum incisurae parietalis*)

č. 24 (dospělá žena, *ossiculum asterii, ossiculum lambdae, náznak articulatio fronto-temporalis*)

č. 37 (dospělý muž; *ossiculum incisurae parietalis, ossiculum epiptericum*)

č. 39a (dítě; *processus interparietalis*)

Z topografického hlediska lze jedince navíc rozdělit do tří dvojic s blízkou polohou mohyl – č. 6/č.10, č.22/č.24 a č. 37/č.39a.

Zachovalost koster přirozeně nedovolila hodnocení řady znaků, tj. ne u všech „dvojic“ jedinců jsme mohli ověřit shodu/neshodu všech sledovaných znaků. Jako referenční jsme brali průměrné frekvence znaků zjištěné u velkomoravské populace z Mikulčic. U bilaterálních znaků je vedle průměrného individuálního výskytu v závorce uveden i průměrný stranový výskyt (VELEMÍNSKÝ 2000). Výše naznačené „vazby“ bude vhodné ověřit geneticky, pokud to přirozeně umožní molekulárně-genetické metody.

10.10 ZDRAVOTNÍ STAV JEDINCŮ

I přes dobrou zachovalost je soubor koster ze Stěbořic na patologické nálezy poměrně chudý. Mezi nálezy převažují zhojené zlomeniny. Jedinec z mohyly č. 4 (15-25 let ?) prodělal jednak zlomeninu dolní třetiny pravé holenní kosti a jednak zlomeninu pravé patní kosti. Není vyloučené, že obě byly následkem stejného úrazu. Další zlomenina dolní končetiny je u muže z mohyly č. 16 – postihla oblast hlavičky pravé lýtkové kosti, tj. pod kolenním kloubem. Úraz dolní končetiny, který nevedl k úplné zlomenině kosti, prodělala žena z mohyly 24 – svalek na zadní straně přibližně ve dvou třetinách délky těla levé stehenní kosti mohl vzniknout v důsledku „nalomení“ kosti. Jednu z nejčastějších zlomenin současné populace jsme našli u muže z mohyly 17 – jde o frakturu dolní poloviny pravé loketní kosti. Na lebce tohoto muže jsou stopy po zhojeném zranění čelní kosti, které zasáhlo i horní okraj pravé očnice. Konečně muž z mohyly č. 37 prodělal úraz hrudního koše – svědčí o tom poúrazové změny pravého druhého žebra. Relativně rozsáhlou skupinu představují vrozené anomálie, variety bez klinického významu pro jedince. Jde např. o kostní přemostění *„ponticulus atlantis posterior“* u prvního krčního obratle (muž z mohyly č. 6), sakralizace pátého bederního obratle (L5) (u dítěte z mohyly č. 39) či otevřený páteřní kanál u kosti křížové (muž z mohyly č. 25).

V populační skupině není výrazné zastoupení degenerativních postižení kloubních ploch, a to jak na páteři, tak i velkých kloubů. Spondylózou či osteochondrózou je nejčastěji postižena bederní oblast páteře. Patrnou artrózu kyčelního kloubu jsme našli u ženy z mohyly č. 24.

Řada nálezů je zkreslena postmortálním poškozením kosti, které v několika případech patologické změny připomíná (mohyla č. 32, 33). Zjištěné nálezy vypovídají o zdravotním stavu jedinců vyzvednutých na pohřebišti ve Stěbořicích pouze částečně.

Určení patologických nálezů bylo provedeno na základě skopického a RTG vyšetření. Po předání do Archeologického ústavu v Praze nebyl soubor antropologicky nebo paleopatologicky vyhodnocen, pouze byla ze souboru vybrána lebka z mohyly 9/V (1/6?) do tehdy vytvářené kolekce patologických nálezů. Přítomné změny jsou ovšem sporné a při revizi kolekce nebyla mezi patologie začleněna (LIKOVSKÝ et al. 2005).

Zdravotní stav jedinců shrnuje Tab. 8. Ve sloupci „patologické nálezy“ jsou zmíněny úrazy, zranění a záněty, popř. „anatomické zajímavosti“, jako je např. asymetrie stavby končetin, tj. stavy, které mohou být i projevem variability lidské kostry. U zdravotního stavu chrupu uvádíme „čísla“ zubů, které vypovídají o jejich poloze (1× horní, pravá polovina zubního oblouku; 2× horní, levá

nemetrický znak	populační výskyt (%)	výskyt u jedinců
sutura metopica	7,7	mohyla č. 2, 18, 19
ossiculum lambdae	20,2	mohyla č. 10, 18, 22, 24, 34
ossiculum asterii	9,2 (5,5)	mohyla č. 19, 22, 24, 32
ossiculum incisurae parietalis	16 (7,8)	mohyla č. 22, 37
ossiculum epiptericum	25,3 (14,5)	mohyla č. 37
ossa suturae squamosae	1,9 (1,2)	mohyla č. 6
ossa suturae sagittalis	7,2	mohyla č. 10
processus interparietalis	1,7	mohyla č. 6, 39a
ossa suturae lambdoidea	76 (65,5)	mohyla č. 5a, 6, 11b, 18, 19, 20, 21, 24, 32, 34, 37, 39a, 39b
sutura supramastoidea	19,6 (10,2)	mohyla č. 35, 38
foramen pod spina scapulae		mohyla č. 24, 25
přídatné hrbolky na bázi týlní kosti		mohyla č. 10, 17, 32
canalis hypoglosalis partitum	27,9 (15,3)	mohyla č. 11b, 23, 37, 40
foramen infraorbitale partitum	6,9 (4,1)	mohyla č. 11b, 17
canalis condylaris	54 (37,9)	mohyla č. 5,a, 10, 18, 21, 27, 31, 32 ?
canalis sacralis apertum	5,4	mohyla č. 25, 35
foramen acusticum	16,2 (9,5)	mohyla č. 2, 30, 33, 38
foramen supratrochleare	19,6 (10,2)	mohyla č. 29, 39a
sakralizace L5		mohyla č. 29, 39a
fossa solei	28,3 (17)	mohyla č. 4, 6, 27
cribra orbitalia	16	mohyla č. 5a, 26, 27, 30

Tab. 9. Výskyt vybraných nemetrických znaků.

polovina oblouku; 3× levá polovina dolního zubního oblouku; 4× pravá dolní polovina; kde x = 1-8). Na páteři jsme hodnotili jednak výskyt tzv. spondylózy tj. přítomnost osteofytů, výrůstků na okrajích těl obratlů (I = beze změn, II = slabé, III = střední, IV = výrazné) a jednak osteochondrózu, resp. změny na vlastních terminálních plochách těl (porozita) (1 = beze změn, 2 = slabá, 3 = střední, 4 = výrazná). Přítomnost degenerativních změn kloubních spojení kostry se označuje jako artróza (I = beze změn, II = slabé, III = střední, IV = výrazné). Dalším sledovaným znakem byl vývin oblastí svalových a vazivových úponů a přítomnost tzv. entezopatií, kostních lézí, v těchto místech. Především u entezopatií bylo hodnocení limitováno zachovalostí kostí (periostu). V dalších sloupcích jsou potom uvedeny anatomické variety – diskrétní znaky a cribra orbitalia.

Autorem všech fotografií je Jakub Likovský. Obrázky koster, kde je vyznačena zachovalost, poskytla Laboratoř antropologie minulých populací (LAPP) Univerzity Bordeaux I (Dominique Castex).

10.11 POPIS LIDSKÝCH KOSTER

MOHYLA 1

Lidské kosterní pozůstatky se nedochovaly. Podle JELÍNKA (1952) vzhledem k velikosti zde mohl být pochován novorozenec nebo velmi malé dítě (infans I)

MOHYLA 2

Zachovalost:

Lebka: Vedle poškozené levé spánkové kosti se z lebky dochovalo pouze několik fragmentů klenby (např. nadočnicová část čelní kosti, část týlní šupiny) a zlomky horní a dolní čelisti

Postkraniální skelet: větší části obou kostí pažních, poškozené kosti levého předloktí (kost vřetenní a loketní), větší část pravé kosti stehenní, větší část obou pánevních kostí (kyčelní a sedací kosti), zlomky hrudních obratlů, kosti tarzální a metatarzální (obr. 1)

Pohlaví: Charakter velkého sedacího zářezu, nepřítomnost preaurikulárního žlábku a jednoduchý *arc composè* odpovídají spíše mužskému pohlaví, v rámci variační šíře mužů leží i metrické hodnoty kosti hlezenní, genetické určení pohlaví bylo neúspěšné

Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a míra úbytku trámčiny v dlouhých kostech odpovídají věku nad třicet let (30-50 let ?), zubní abrazi nelze hodnotit, byla ale nanejvýše střední

Výška postavy: podle délky kosti pažní cca 166-167 cm

Stavba kostry: gracilní až střední

Metrická charakteristika: gracilní až střední

Zdravotní stav: intravitální ztráta horní první stoličky (16), slabé degenerativní změny kolenního kloubu (dx)

Projevy životních podmínek: kost stehenní je platymerická (IP = 78), beze změn v oblasti svalových, resp. vazivových úponů (entezopatií) např. patní kosti bez ostruh

Anatomické zvláštnosti: *sutura metopica*, *foramen acusticum* (sin)

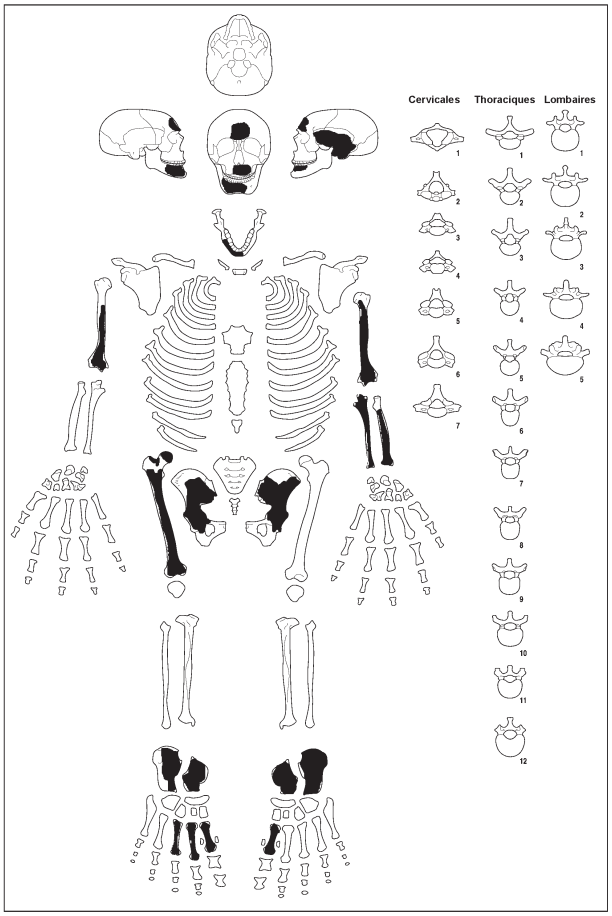
Shrnutí: ? (muž ?), dospělý (nad 30 let), 167 cm, L+ P+(+), Ao 2928

MOHYLA 3

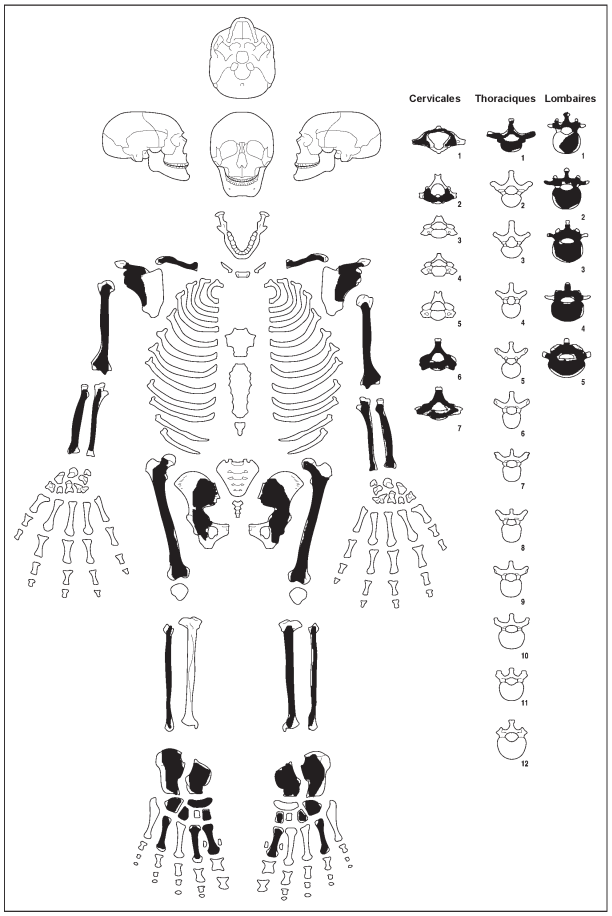
Zachovalost:

Lebka: JELÍNEK (1952) popisuje velmi dobře dochovanou lebku s dolní čelistí (JELÍNEK 1952)

Postkraniální skelet: větší části dlouhých kostí končetin zpravidla s poškozeným periostem, s výjimkou pravé kosti holenní; části obou kyčelních kostí a fragment levé kosti sedací; z páteře většina krčních obratlů (C1-2, C5-7), první hrudní obratel, všechny bederní obratle a část kosti křížové (S1-2), části kostí klíčních a lopatek, zlom-

Obr. 1. Stěbořice. Mohyla č. 2.

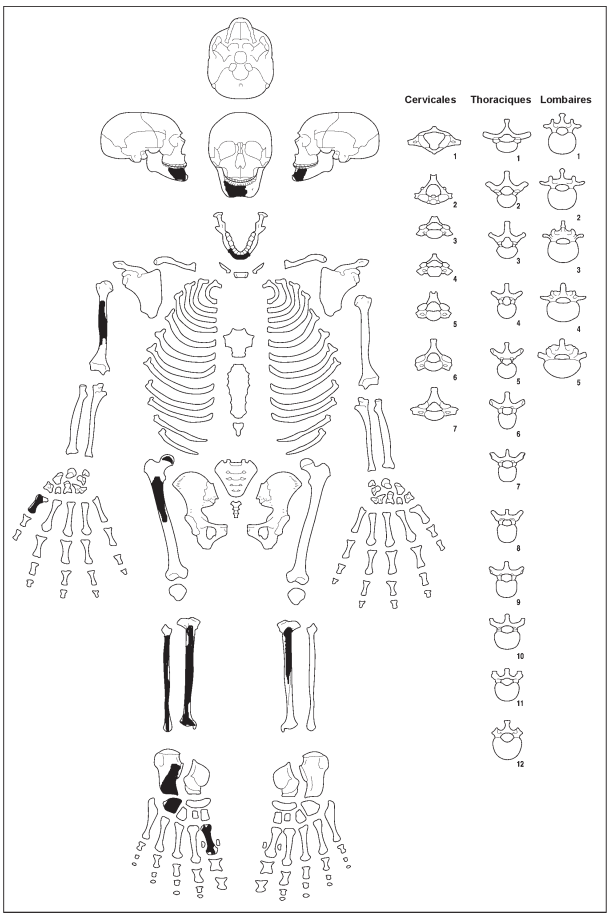

Obr. 2. Stěbořice. Mohyla č. 3.

ky žeber, zlomky metakarpálních kostí, většina tarzálních a metatarzálních kostí pravé i levé nohy (obr. 2)
Pohlaví: znaky na pánvi – asymetrický, širší velký sedací zářez, pravděpodobná nepřítomnost preaurikulárního žlábku, dvojitý *arc composè* – nedovolují spolehlivě určit pohlaví, podle popisu JELÍNKA (1952) lebka vykazovala znaky typické pro mužské pohlaví (velký bradavčitý výběžek, vyvinutá supramastoidální hrana, středně vyvinutá oblast glabelly a nadočnicových oblouků, výrazné mentum u dolní čelisti), v rámci variační šíře mužů leží metrické hodnoty kosti hlezenní
Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a kosti křížové a míra úbytku trámčiny v dlouhých kostech odpovídají nejspíše věku 30-50 let; šípový šev otevřen, počínající obliterace ve věncovém a lambdovém švu; výraznější opotřebování zubních okluzních ploch (JELÍNEK 1952)
Výška postavy: podle délky kosti stehenní cca 170-2 cm
Stavba kostry: gracilní až střední
Metrická charakteristika: lebka byla relativně kratší (kategorie brachykranní) a vyšší (kategorie hypsikranní a metriokranní) (JELÍNEK 1952)
Zdravotní stav: degenerativní změny na páteři – spondylóza II.-III. stupně na krční páteři (C3/4) a II. stupně na bederní páteři (L4/5), terminální plochy těl bederních obratlů vykazují výrazné porotické změny; bez zubního kazu (JELÍNEK 1952)
Projevy životních podmínek: kost stehenní je platymerická (IP = 75), kost holenní mesoknémní (IC = 69,4); slabé až střední změny v oblasti svalových resp. vazivových úponů (*crista solei, tuberositas deltoidea*)
Anatomické zvláštnosti: perzistující čelní šev (*sutura metopica*), vsuté kůstky v lambdovém švu (*ossa suturae lambdoideae*) a v levém pterionu (*os epiptericum*) (JELÍNEK 1952)
Poznámka: lebka se ztratila po výzkumu v padesátých letech (viz. JELÍNEK 1952)
Shrnutí: ? (muž ?), dospělý (35-50 let ?), 170-2 cm, L0 P++, Ao 2929

příměs:
Zachovalost: volná báze kosti týlní – podle jejich rozměrů a s ohledem na ontogenetický vývoj kosti týlní usuzujeme, že šlo o dítě do 7 let
Shrnutí: infans I, L+ P-

MOHYLA 4
Zachovalost:
Lebka: část pravé poloviny těla dolní čelisti s poškozenými alveolárními výběžky (45-41)
Postkraniální skelet: části těl některých dlouhých kostí končetin zpravidla s poškozeným periostem (pravá kost pažní, pravá kost stehenní, obě kosti holenní, pravá lýtková kost), zlomky metakarpálních, tarzálních a metatarzálních kostí (obr. 3)
Pohlaví: nelze morfologicky určit, neúspěšné bylo i genetické určení

Obr. 3. Stěbořice. Mohyla č. 4.

Biologický věk: hlavice pravé kosti stehenní volná (osifikace probíhá obvykle do 25 let) – je ovšem zřetelně gracilnější vzhledem k ostatním kostem, nelze vyloučit, že jde o příměs; dolní epifýza kosti holenní je přirostlá
Výška postavy: -
Stavba kostry: střední
Metrická charakteristika:

Obr. 4. Stěbořice. Mohyla č. 4. Zlomenina patní kosti (pohled shora).

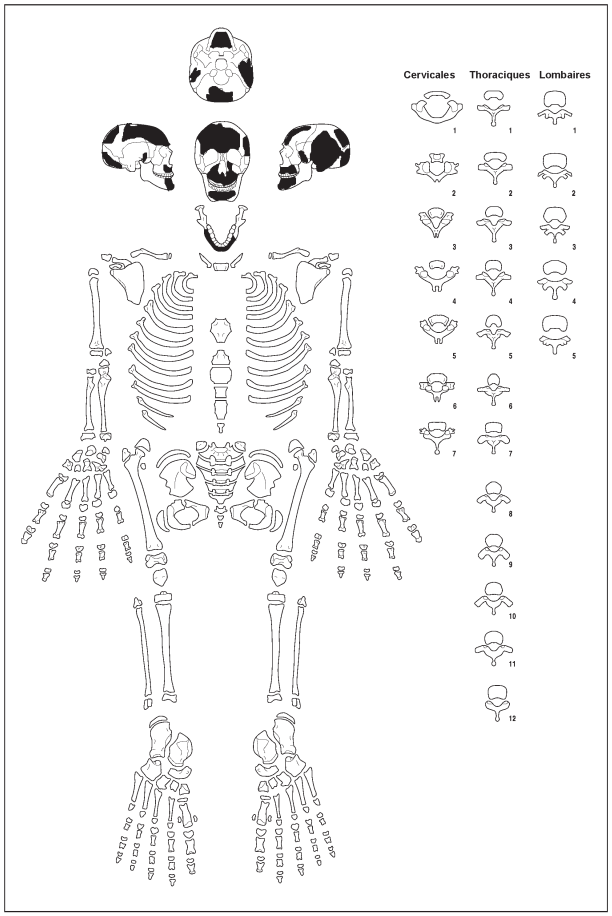
Zdravotní stav: zhojená zlomenina distální třetiny holenní kosti vpravo, stav po zlomenině patní kosti vpravo – obě zlomeniny mohou být následkem stejného úrazu (obr. 4)
Projevy životních podmínek:
Anatomické zvláštnosti: u pravé kosti holenní je přítomna v oblasti úponu svalu *musculus solei* prohlubeň (*fossa solei*)
Poznámka: zemřelý pohřben se skrčenýma nohama ?, přítomnost uhlíků (JELÍNEK 1952)
Shrnutí: ?, juvenis – dospělý (15-25 let ?), 170-2 cm, L+ P+, Ao 2930

MOHYLA 5

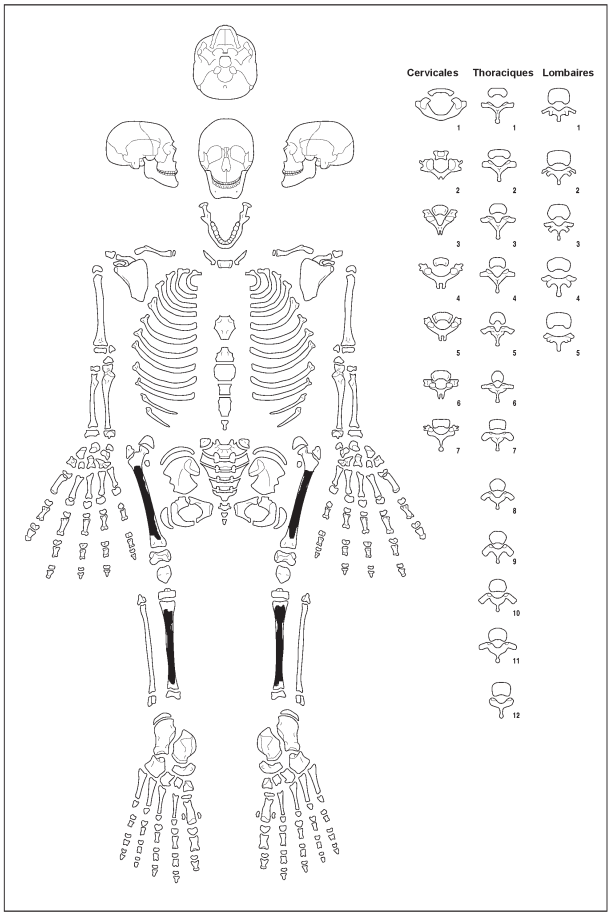
Jedinec 5A
Zachovalost:
Lebka: část čelní kosti, poškozená levá spánková kost a pravá kost skalní, zlomky kosti klínové, část báze kosti týlní, neúplná horní čelist a část těla dolní čelisti s většinou mléčných zubů (obr. 5)
Pohlaví: genetické určení neprůkazné (spíše ženské pohlaví), morfologické určeni není možné
Biologický věk: podle stupně mineralizace první trvalé stoličky (16) a trvalého špičáku (43) lze předpokládat věk 4-5 let
Výška postavy: -
Stavba kostry:
Metrická charakteristika:
Zdravotní stav:
Projevy životních podmínek: porózní změny v pravé očnici (*cribra orbitalia*)
Anatomické zvláštnosti: vsutá kůstka v lambdovém švu (*ossa suturae lambdoideae*), *canalis condylaris*
Shrnutí: infans I (4-5 let), L+(+) P-, Ao 2931

Jedinec 5 B
Zachovalost: větší části těl obou kostí stehenních a holenních, jejich délka s ohledem na ontogenetický vývoj odpovídá věku 12 až 18 měsíců (obr. 6)
Shrnutí: infans I, L- P+(+), Ao 2931

MOHYLA 6
Zachovalost:
Lebka: téměř kompletní lebka pouze s poškozenou týlní kostí v oblasti velkého týlního otvoru (*foramen magnum*), chybí lícní oblouky a dolní čelist, postmortální deformace v oblasti týlní šupiny
Postkraniální skelet: větší části dlouhých kostí končetin, s výjimkou pravé kosti vřetenní a levé kosti holenní; větší části obou kyčelních kostí a fragment levé kosti sedací; poškozená krční část páteře a zlomky hrudních

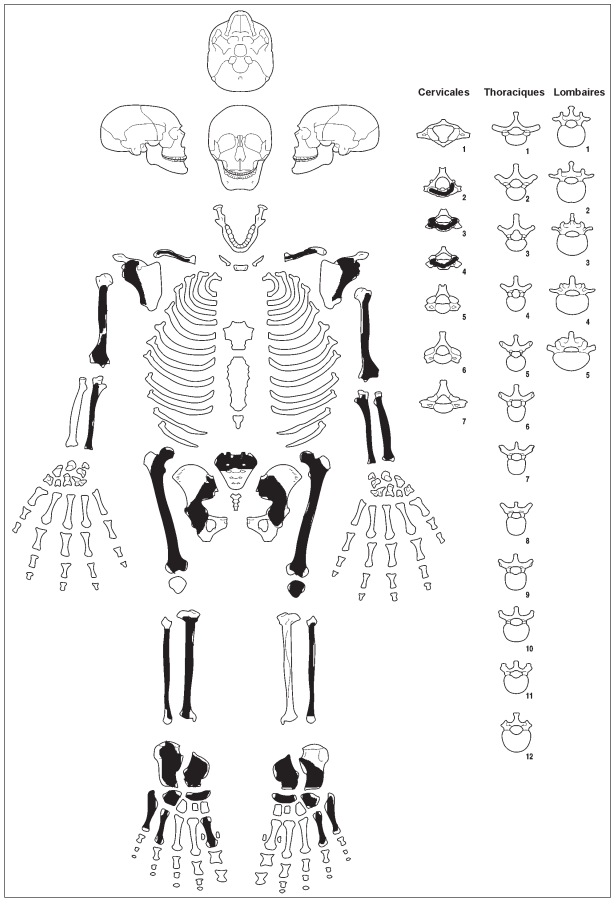

Obr. 5. Stěbořice. Mohyla č. 5, jedinec A.

Obr. 6. Stěbořice. Mohyla č. 5, jedinec B.

obratlů (C1-7, Th1), část křížové kosti (S1-2), poškozené klíční kostí a fragmenty lopatek, zlomky žeber, zhruba třetina poškozených karpálních a metakarpálních kostí, většina tarzálních a metatarzálních kostí (obr. 7)
Pohlaví: charakter velkého sedacího zářezu, nepřítomnost preaurikulárního žlábku a jednoduchý *arc composè* odpovídají mužskému pohlaví, v rámci variační šíře mužů leží metrické hodnoty hlavice kosti stehenní, na lebce převažují znaky typické pro ženy (středně vyvinutá oblast glabelly, slabé nadočnicové oblouky, zřetelné čelní hrboly, absence *protuberantia occipitalis externa*)
Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a křížové, úbytek trámčiny kosti stehenní odpovídají maturnímu věku, střední až výrazná zubní abraze a stav obliterace lebečních švů (šípový šev téměř uzavřen, počínající obliterace věncového a lamdového švu)
Výška postavy: -
Stavba kostry: střední až robustní
Metrická charakteristika: na základě indexů je lebka středně dlouhá a nízká (kategorie mesokranní, chamaekranní a tapeinokranní)
Zdravotní stav: výrazné degenerativní změny prvního křížového obratle (spondylóza III.-IV. stupně) a krčních obratlů (C2-7) (obr. 8); slabé degenerativní změny ramenních kloubů
Projevy životních podmínek: obě kosti stehenní jsou platymerní, výrazněji levá (IP = 68,6, IP = 75), pravá

Obr. 7. Stěbořice. Mohyla č. 6.

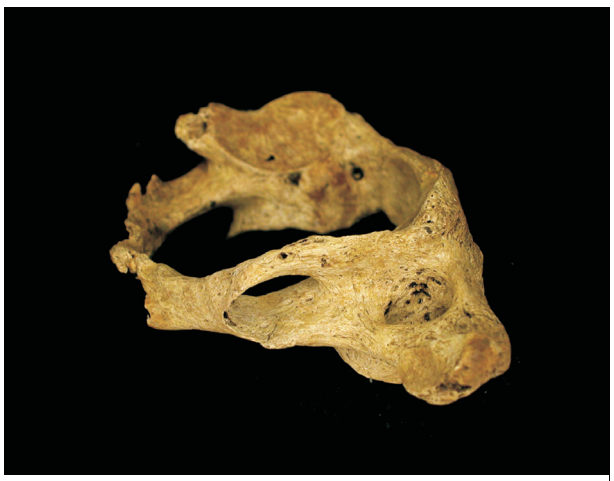

Obr. 8. Stěbořice. Mohyla č. 6. Degenerativní změny u prvního křížového obratle.

kost holenní euryknémní (IC = 78,6); beze změn v oblasti svalových resp. vazivových úponů – hodnocení ovšem často nebylo možné v souvislosti s poškozením periostu
Anatomické zvláštnosti: vsuté kůstky v lambdovém švu (*ossiculum suturae lambdoidae*) a v šupinovém švu (*ossiculum suturae squamosae*), *processus interparietalis, processus paracondylaris*, rozdělení kondylární kloubní plošky (*facies articularis condylaris bipartita vpravo*) a kostní můstek (*ponticulus atlantis posterior* vpravo) u prvního krčního obratle (obr. 9), náznak *fossa solei* u pravé kosti holenní
Poznámka: dolní čelist se ztratila po výzkumu v padesátých letech (JELÍNEK 1952)
Shrnutí: muž , maturus (35-50 let), L++ P++, Ao 2932

MOHYLA 7

Zachovalost:
Lebka: JELÍNEK (1952) popisuje středně zachovanou, výrazně postmortálně deformovanou juvenilní lebku s dolní čelistí

Obr. 9. Stěbořice. Mohyla č. 6. Kostní můstek u prvního krčního obratle.

Postkraniální skelet: větší části těl dlouhých kostí končetin, s výjimkou pravé kosti loketní a pravé lýtkové kosti; mírně poškozené obě kosti kyčelní a sedací; zlomky několika hrudních obratlů a část prvního křížového obratle, větší část levé klíční kostí, zlomky žeber, z tarzálních kostí obě kosti hlezenní, kosti patní a levá navikulární kost (obr. 10)

Pohlaví: vzhledem k tomu, že jde o nedospělého jedince s nedokončeným růstem, nelze pohlaví morfologicky spolehlivě určit, znaky na pánvi a metrické hodnoty kostí mírně naznačují ženské pohlaví (symetrický, širší velký sedací zářez, jednoduchý *arc composè*, preaurikulární žlábek nepřítomen), podle JELÍNKA (1952) na lebce převažovaly ženské pohlavní znaky, geneticky určeno mužské pohlaví

Biologický věk: volné epifýzy dlouhých kostí, pánevní kosti nejsou srostlé

Výška postavy: podle stehenní kosti okolo 160 cm

Stavba kostry: gracilní

Metrická charakteristika:

Zdravotní stav:

Projevy životních podmínek: levá kost stehenní platymerní (IP = 76,9), levá kost holenní euryknémní (IC = 73,1)

Anatomické zvláštnosti:

Poznámka: lebka se ztratila po výzkumu v padesátých letech, u kostry nalezeny uhlíky (JELÍNEK 1952)

Shrnutí: ? , juvenis (14-16 let), L- P++, Ao 2933

MOHYLA 8

kostra se nedochovala

MOHYLA 9

Zachovalost:

Lebka: nedochovala se

Postkraniální skelet: větší části dlouhých kostí horních a dolních končetin; větší části obou kyčelních a sedacích kostí, zlomky bederních obratlů, neúplné klíční kostí a fragmenty lopatek, neurčitelné zlomky žeber, poškozené tarzální a metatarzální kosti (obr. 11)

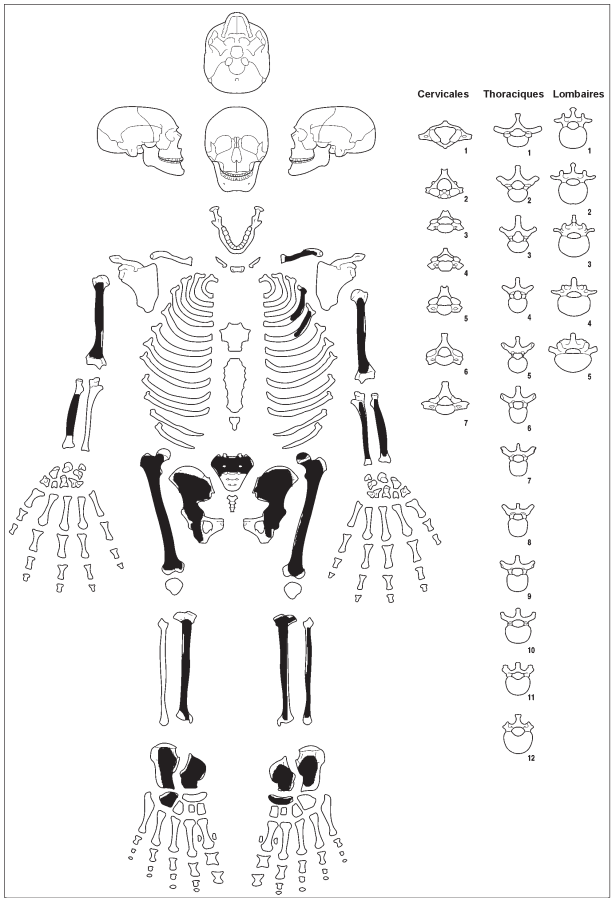
Pohlaví: užší a asymetrický velký sedací zářez, nepřítomnost preaurikulárního žlábku a jednoduchý *arc composè* odpovídají mužskému pohlaví, metrické hodnoty hlavice kosti stehenní a kosti hlezenní v rámci variační šíře mužů

Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a úbytek trámčiny kosti stehenní odpovídají biologickému věku 35-50 let

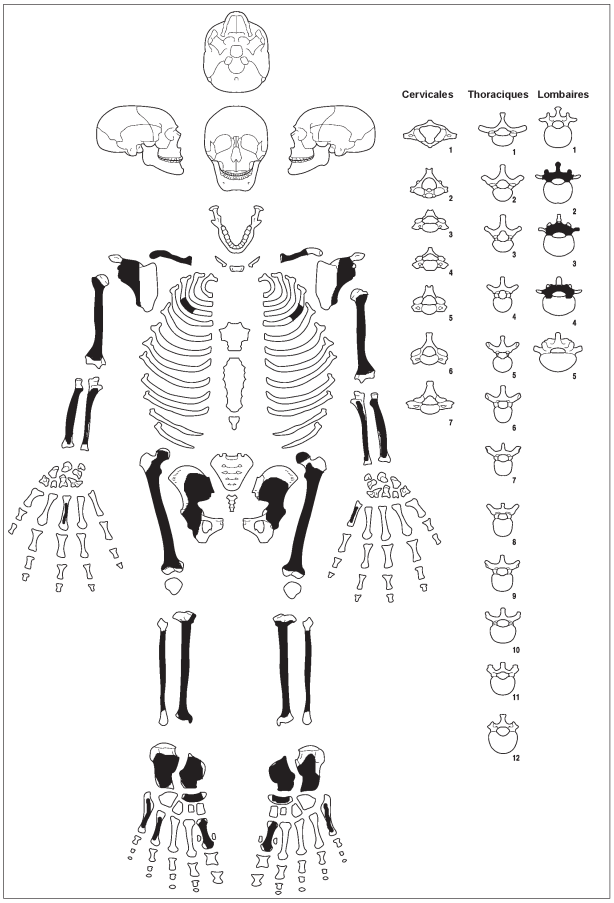
Výška postavy: podle kosti stehenní a pažní předpokládáme výšku 160-163 cm

Stavba kostry: střední

Metrická charakteristika:

Obr. 10. Stěbořice. Mohyla č. 7.

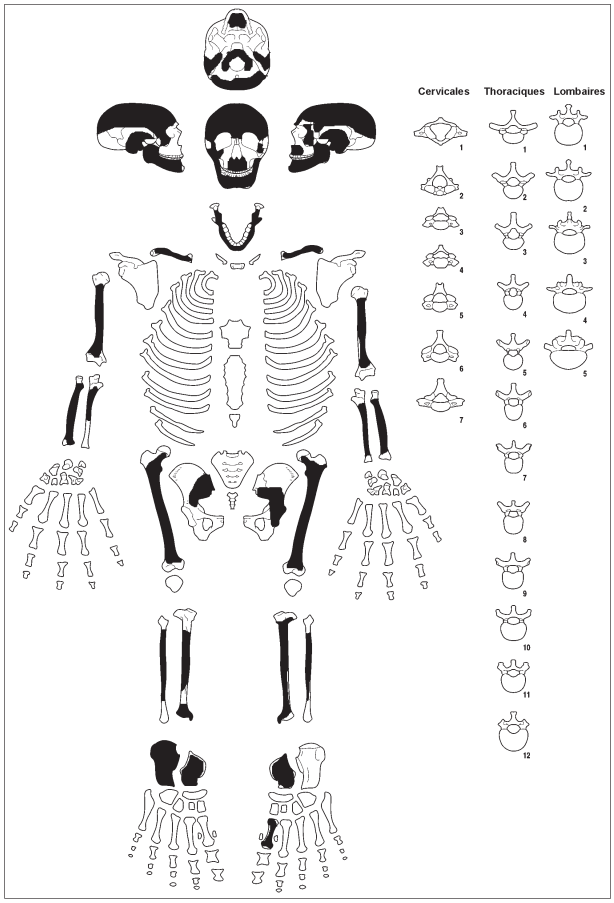

Obr. 11. Stěbořice. Mohyla č. 9.

Zdravotní stav: slabé degenerativní změny kyčelního kloubu
Projevy životních podmínek: pravá kost stehenní platymerní (IP = 78,1), pravá kost holenní euryknémní (IC = 77,4); slabé změny v oblasti svalových, resp. vazivových úponů (*linea aspera, tuberositas deltoidea*)
Anatomické zvláštnosti:
Shrnutí: muž ? , adultus (35-50 let), L- P+(+), Ao 2934

MOHYLA 10

Zachovalost:
Lebka: větší část lebeční klenby – chybí část šupiny týlní kosti, u levé spánkové kosti je neúplná skalní kost a oblast bradavčitého výběžku; část kosti klínové, z obličejové partie větší část horní čelisti, obě lícní kosti a téměř kompletní dolní čelist
Postkraniální skelet: větší části těl dlouhých kostí horních a dolních končetin, zpravidla s poškozeným periostem; větší části kyčelních kostí; zlomky krčních obratlů (C2-3), poškozené klíční kosti, neúplné kosti hlezenní a patní, fragmenty metatarzálních kostí (obr. 12)
Pohlaví: charakter velkého sedacího zářezu a *arc composè* odpovídají ženskému pohlaví, znaky typické pro ženy převažují i na lebce (např. nevyvinutá oblast glabelly, bez nadočnicových oblouků, ostrý horní okraj očnice, malý bradavčitý výběžek), ovšem musíme brát v úvahu, že jde nejspíše o nedospělého jedince s nedokončeným ontogenetickým vývojem; geneticky určeno mužské pohlaví

Obr. 12. Stěbořice. Mohyla č. 10.

Obr. 13. Stěbořice. Mohyla č. 10. Asymetrická stavba dlouhých kostí horních končetin.

Biologický věk: nejspíše volné epifýzy u některých dlouhých kostí končetin (např. proximální epifýza u kosti stehenní a holenní), přirostlé dolní epifýzy u kosti vřetenní a kosti holenní, nejasný srůst báze týlní kosti s kostí klínovou (*synchondrosis sphenooccipitalis*), slabé až střední opotřebování okluzních plošek zubů, otevřené lebeční švy – úmrtí jedince lze tedy předpokládat v juvenilním, maximálně v adultním věku (15-30 let)
Výška postavy: -
Stavba kostry: gracilní
Metrická charakteristika: lebka nejspíše mesokranní
Zdravotní stav: intravitální ztráta dolních prvních stoliček (36, 46)
Projevy životních podmínek: obě kosti stehenní jsou hyperplatymerní, výrazněji pravá (IP = 64,3, IP = 70,4), levá kost holenní euryknémní (IC = 77,3); *cribra orbitalia* nejsou vytvořena
Anatomické zvláštnosti: asymetrická stavba dlouhých kostí horních končetin (kost pažní, kost vřetenní, kost loketní) – kosti levé horní končetiny jsou zřetelně gracilnější (obr. 13), vsuté kůstky v průběhu šípového švu *(ossicula suturae sagittalis)* a v oblasti bodu lambda (*ossiculum lambdae*), na bázi týlní kosti laterálně od *tuberculum pharyngeum* jsou dva symetrické hrbolky (viz. mohyly č. 17, 32), oboustranný kondylární kanál
Poznámka: černé zbarvení dolního konce pravé kosti stehenní (viz. strana 117)
Shrnutí: ? , juvenis – adultus (15-30 let), L++ P+(+), Ao 2935

MOHYLA 11

Jedinec 11A (hrob A)

Zachovalost:
Lebka: zpravidla anatomicky neurčitelné zlomky lebeční klenby (kost čelní, kost temenní, kost týlní), neúplná pravá spánková kost a část těla dolní čelisti
Postkraniální skelet: větší část těla levé kosti pažní, části těl kostí stehenních (obr. 14)

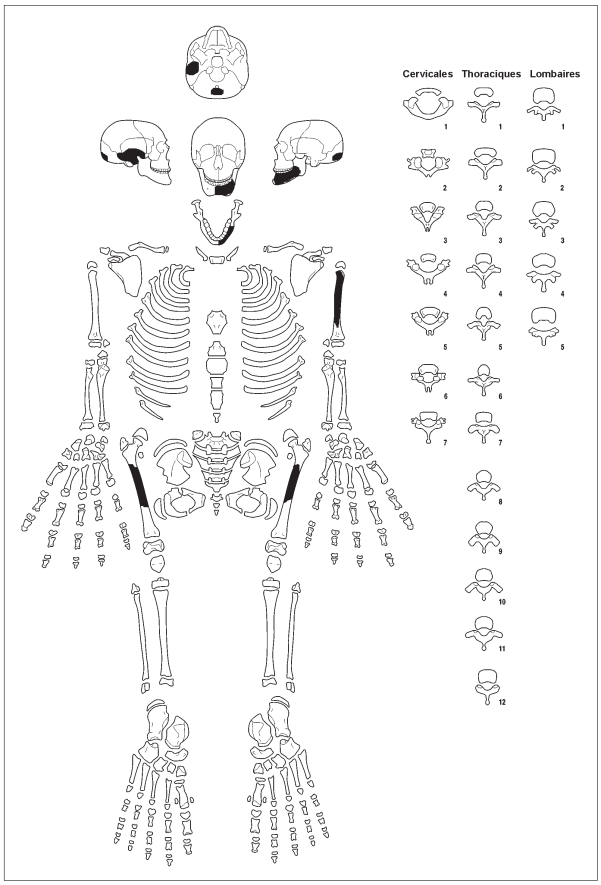
Pohlaví: geneticky určení neprůkazné, morfologické určeni není možné
Biologický věk: podle stupně mineralizace třenových zubů (34, 35), první a druhé trvalé stoličky (36, 37) předpokládáme věk v době úmrtí 7-8 let, délka kosti pažní odpovídá stáří 6-7 let
Anatomické zvláštnosti: nad vyústěním pravého zevního zvukovodu *depressio suprameatica* a *spina suprameatica*
Poznámka: pravá spánková kost v oblasti nad vyústěním zevního zvukovodu (*porus acusticus externus*) a týlní šupina jsou zeleně zabarveny (přítomnost předmětu s obsahem mědi)
Shrnutí: infans II (6-8 let), L+ P+, Ao 2936

Jedinec 11 B (hrob B)

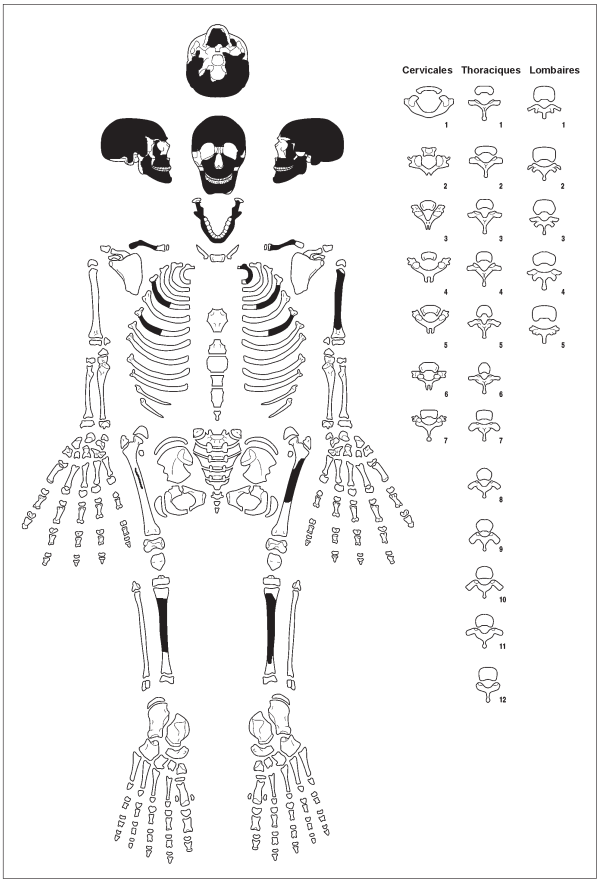
Zachovalost:
Lebka: téměř kompletní, chybí pouze báze kosti týlní, oba lícní oblouky, poškozená je kost klínová a dolní čelist; bazální partie je postmortálně deformována, kompletní chrup
Postkraniální skelet: větší část těla levé pažní kosti, fragment těla kosti stehenní, části těl kostí holenních, neúplné kosti klíční, zlomky hrudních a krčních obratlů, zlomky žeber (obr. 15)
Pohlaví: genetické určení neprůkazné, naznačuje spíše ženské pohlaví
Biologický věk: stupeň mineralizace druhých trvalých stoliček (27, 37, 47) odpovídá věku 8-9 let, velikost kosti pažní, holenní a klíční odpovídá stáří 6-7 let
Metrická charakteristika: lebka hyperdolichokranní, tj. dlouholebá (délkošířkový index; IDŠ = 65,9)
Zdravotní stav: kaz u mléčné dolní stoličky (74)
Projevy životních podmínek: v očnici nejsou vytvořeny porózní změny (*cribra orbitalia*), při porovnání stavu mineralizace chrupu a délky dlouhých kostí končetin lze uvažovat o opožděném ontogenetickém vývoji kostry. Existuje přirozeně i možnost, že postkraniální skelet pochází od jiné osoby než lebka (nejde o jedince 11 A).
Anatomické zvláštnosti: *sutura supranasalis*, na pravé polovině horní čelisti jsou přítomny dva infraorbitální otvory (*foramen infraorbitale*), vsutá kůstka v levé polovině lambdového švu (*ossa suturae lambdoidae,* neúplná přepážka u hypoglosálního kanálu (*canalis hypoglossalis partitus*), přítomný *foramen mandibulare accessorium*
Shrnutí: ? (dívka ?), infans II (7-9 let), L++(+) P+, Ao 2937

MOHYLA 12

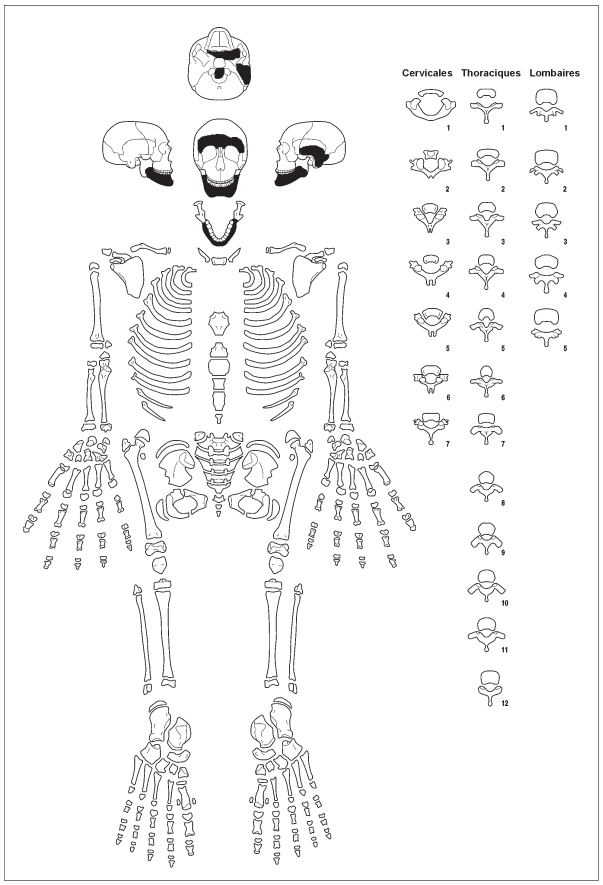
Zachovalost:
Lebka: nadočnicová část čelní kosti, zlomky temenní kosti, levá kost spánková s nekompletní šupinou, část klínové kosti, zlomky horní čelisti a dolní čelist s poškozenými rameny
Postkraniální skelet: zlomky těl dlouhých kostí končetin, zpravidla anatomicky neurčitelné (např. kost stehenní) (obr. 16)

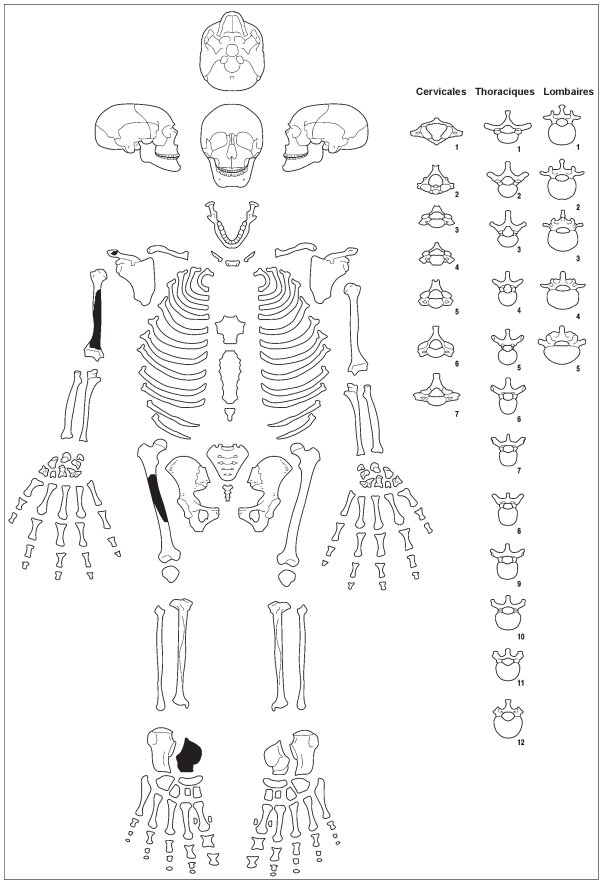
Obr. 14. Stěbořice. Mohyla č. 11, jedinec A.

Obr. 15. Stěbořice. Mohyla č. 11, jedinec B.

Obr. 16. Stěbořice. Mohyla č. 12.

Obr. 17. Stěbořice. Mohyla č. 15.

Pohlaví: morfologické určeni není možné a genetické určení neúspěšné
Biologický věk: podle stupně mineralizace první trvalé stoličky (46), trvalého dolního řezáku (31), třenových zubů (34, 35) a mléčných zubů (65) předpokládáme věk 16-24 měsíců, stejnému stáří nasvědčuje i neuzavření dolní stěny zvukovodu (obvyklý srůst do 2 let) a perzistence části čelního švu (obliterace obvykle do 2 let)
Projevy životních podmínek: v očnici nejsou vytvořeny porózní změny (*cribra orbitalia*)
Anatomické zvláštnosti: v tureckém sedle nejsou přítomna kostní přemostění (ponticuli selae)
Shrnutí: infans I (1,5-2 roky), L+(+) P+, Ao 2938

MOHYLA 13

kostra se nedochovala

MOHYLA 14

kostra se nedochovala; není ale vyloučeno, že z této mohyly pochází kosterní pozůstatky označené jako „sběr“

MOHYLA 15

Zachovalost:
Lebka: nedochovala se
Postkraniální skelet: pouze část těla pravé kosti pažní s poškozeným periostem, zlomek diafýzy nejspíše z pravé kosti stehenní, zlomek nadpažkové partie lopatky, poškozená pravá kost hlezenní (obr. 17)
Pohlaví: morfologický nelze určit
Biologický věk: jde nejspíše o dospělého jedince (kost hlezenní), juvenilní věk nelze ovšem vyloučit
Stavba kostry: gracilní až střední
Shrnutí: ? , juvenis – dospělý, L- P+, Ao 2939

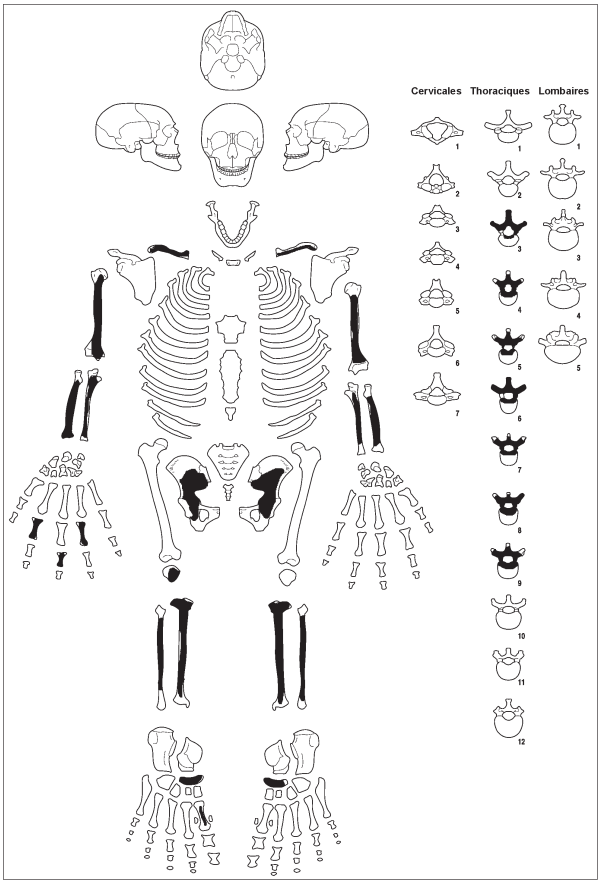
Příměs ?

Zachovalost: zlomek lebeční klenby (týlní kost ?) – stavba odpovídá nedospělému jedinci
Shrnutí: ? , juvenis ?, L+ P-, Ao 2939

S ohledem na zachovalost, nelze vyloučit, že zlomek lebky a postkraniální fragmenty pocházejí od stejného jedince

MOHYLA 16

Zachovalost:
Lebka: nedochovala se
Postkraniální skelet: větší části dlouhých kostí horních a dolních končetin, s výjimkou kostí stehenních, neúplná kost klíční, části kyčelních a sedacích kostí; pravá čéška, poškozené hrudní obratle (Th 3-9 ?) a zlomky bederních obratlů (L3-5), fragmenty klíčních kostí, zlomky žeber, některé karpální, metakarpální, tarzální a metatarzální kosti (obr. 18)

Obr. 18. Stěbořice. Mohyla č. 16.

Obr. 19. Stěbořice. Mohyla č. 16. Pravděpodobná zhojená zlomenina lýtkové kosti.

Obr. 20. Stěbořice. Mohyla č. 16. Prohlubeň, nejspíše postmortálního původu, pod vnitřním kondylem holenní kosti.

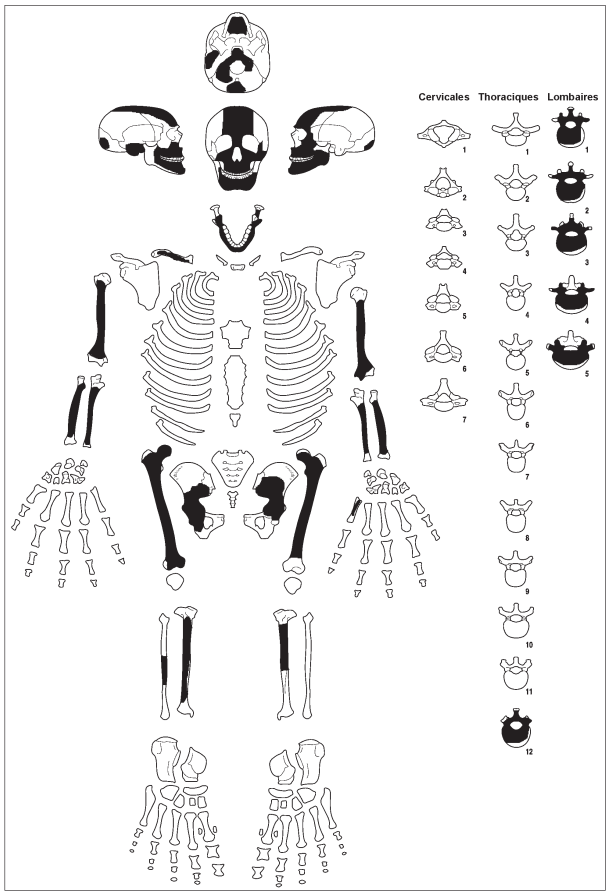
Pohlaví: užší a asymetrický velký sedací zářez, nepřítomnost sulcus praeauricularis a jednoduchý *arc composè* odpovídají mužskému pohlaví
Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní odpovídá biologickému věku 35-50 let, věku nad třicet let odpovídá i charakter hrudního konce kosti klíční
Výška postavy: podle kosti pažní 165±1 cm, podle kosti holenní 162±2 cm
Stavba kostry: střední
Zdravotní stav: pravděpodobně zhojená zlomenina v oblasti hlavičky pravé lýtkové kosti (obr. 19)
Projevy životních podmínek: kosti holenní euryknémní (IC = 80, 82,1), střední až výraznější zánětlivé změny v oblasti některých svalových popř. vazivových úponů (oblast *crista tuberculi majoris* a *tuberositas deltoidea* u kosti pažní, *linea solei* u kosti holenní), asymetrická stavba dlouhých kostí horní končetiny – levostranné kosti (pažní, loketní a vřetenní) jsou gracilnější
Anatomické zvláštnosti: pod vnitřním kondylem holenní kosti vpravo prohlubeň (obr. 20) odpovídající nejspíše postmortálnímu poškození (pseudopatologie).
Poznámka: černé zbarvení na některých kostech, např. bederních obratlů (viz. strana 117)
Shrnutí: muž, maturus (35-50 let), L- P++, Ao 2940

Příměs:

pravá a levá kost loďkovitá z nohy (*os naviculare*) dospělého jedince
Shrnutí: ? , dospělý, L- P+, Ao 2940

MOHYLA 17

Zachovalost:
Lebka: ve zlomcích se dochovala pouze část lebeční klenby (kost čelní, temenní, týlní), pravá kost spánková s neúplnou šupinou, tělo kosti klínové, levá kost lícní, kompletní horní čelist a poškozená dolní čelist bez pravého ramena
Postkraniální skelet: lépe se dochovaly horní končetiny než dolní – z horních končetin se dochovaly větší části všech dlouhých kostí, zatímco z dolních končetin se větší části zachovaly pouze ze stehenních kostí a levé kosti holenní, pravá kost lýtková chybí a ze zbývajících kostí pouze fragmenty, periost většiny dlouhých kostí je

Obr. 21. Stěbořice. Mohyla č. 17.

Obr. 22. Stěbořice. Mohyla č. 17. Zhojené zranění čelní kosti v oblasti horního okraje pravé očnice.

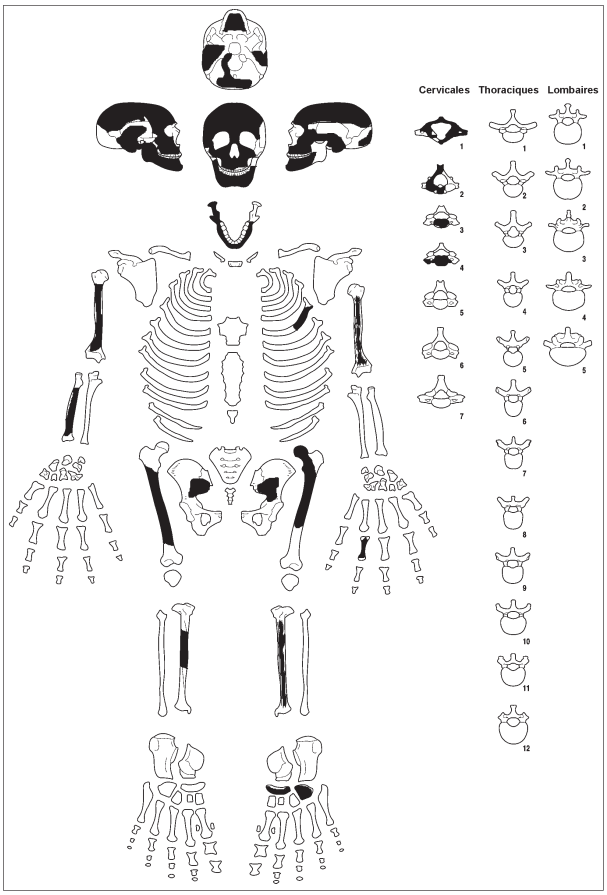

Obr. 23. Stěbořice. Mohyla č. 17. Zlomenina dolní poloviny loketní kosti.

poškozen; větší části kostí kyčelních a sedacích, zlomek pravé klíční kosti, poškozený bederní úsek páteře (L1-5), zlomky žeber, zlomky metakarpálních kostí (obr. 21)
Pohlaví: charakter velkého sedacího zářezu, nepřítomnost preaurikulárního žlábku a jednoduchý *arc composè* odpovídají mužskému pohlaví, mužské pohlavní znaky převažují i na lebce (výrazněji vyvinutá oblast glabelly a nadočnicových oblouků, výrazné mentum, dolní okraj mandibuly, na druhé straně bradavčitý výběžek je malý a supramastoidální hrana je slabší), v rámci variační šíře mužů leží metrické hodnoty hlavice kosti stehenní
Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní, úbytek trámčiny kosti stehenní a slabá až střední abraze zubních okluzních plošek odpovídají adultnímu věku, věku nad 30 let odpovídá stav obliterace lebečních švů
Výška postavy: podle délky kosti stehenní zhruba 162 cm, podle kosti pažní a holenní cca 159 cm
Stavba kostry: střední až robustní
Zdravotní stav: zhojené zranění čelní kosti v oblasti nad glabellou zasahující horní okraj pravé očnice (obr. 22), zlomenina dolní poloviny loketní kosti vpravo (obr. 23), střední degenerativní změny hrudního/bederního úseku páteře (Th12-L5) – terminální plochy obratlových těl jsou silně porózní, slabé degenerativní změny kyčelního kloubu, intravitální ztráta první dolní stoličky (46)
Projevy životních podmínek: obě kosti stehenní jsou platymerní (IP = 75, IP = 75,8), levá kost holenní výrazně platyknémní (IC = 55,5); střední až výrazné zánětlivé změny v oblasti svalových resp. vazivových úponů dlouhých kostí končetin (*linea aspera* kosti stehenní, *linea solei* holenní kosti); asymetrická stavba kosti stehenní (levá je robustnější)
Anatomické zvláštnosti: bilatelární rozdělení infraorbitálního otvoru (*foramen infraorbitale partitum*), na bázi týlní kosti laterálně od *tuberculum pharyngeum* jsou dva symetrické hrbolky (viz. mohyly č. 10, 32)
Poznámka: postmortální poškození lamina externa kosti čelní
Shrnutí: muž, adultus (35-50 let), L+(+) P+(+), Ao 2941

MOHYLA 18

Zachovalost:
Lebka: větší část lebeční klenby, poškozena je zejména kost týlní, spánkové kosti jsou neúplné, z klínové kosti pouze zlomek levého velkého křídla, obě lícní kosti bez jařmových oblouků, kompletní horní čelist a mírně poškozená dolní čelist bez levého ramene
Postkraniální skelet: z horních končetin větší části těl kostí pažních a levé vřetenní kosti, z dolních končetin větší části těl kostí stehenních a levé kosti holenní, fragment těla pravé kosti holenní, části kostí kyčelních, poškozené krční obratle (C1-4), zlomky žeber a nekompletní některé metakarpální a tarzální kosti (obr. 24)
Pohlaví: protože jde o kostru jedince s neukončeným ontogenetickým vývojem, je morfologické určení pohlavní příslušnosti problematické; široký velký sedací zářez, dvojitý *arc composè* a gracilní stavba pánve nazna-

Obr. 24. Stěbořice. Mohyla č. 18.

čují ženské pohlaví, obdobně i na lebce dosud jednoznačně převažují ženské pohlavní znaky; geneticky bylo ovšem jednoznačně určeno mužské pohlaví

Biologický věk: stav mineralizace chrupu a velikost dlouhých kostí odpovídá věku nad 14 let, chrup bez abraze, tomuto věku dožití, ale neodpovídá přirostlá proximální epifýza levé stehenní kosti (obr. 25)

Stavba kostry: gracilní

Projevy životních podmínek: levá kost holenní eurykněmní (IC = 74,1); cribra orbitalia nejsou vytvořena

Anatomické zvláštnosti: perzistence čelního švu (*sutura metopica*), vsuté kůstky v bodě lambda a v lambdovém švu (vpravo), kondylární kanál vpravo (*canalis condylaris*), oboustranný slabý kostní val ve zvukovodu (*torus acusticus*), stísněné postavení horního druhého řezáku (12) mezi prvním řezákem (11) a špičákem (13) v zubním oblouku, přirostlá proximální epifýza levé stehenní kosti neodpovídá věku dožití kolem 14 let – epifyzární linie již není patrná – možný poúrazový stav nebo odchylka v kostní ontogenezi (obr. 25)

Poznámka: zelené zbarvení v oblasti vyústění levého zevního zvukovodu na spánkové kosti, na proximální partii levé stehenní kosti a na článcích prstů ruky (kontakt s předmětem s mědí)

Shrnutí: žena ?, juvenis (14-18 let), L++ P+(+), Ao 2942

MOHYLA 19

Zachovalost:

Lebka: téměř kompletní, poškozena je především její bazální partie, např. chybí tělo a levé malé křídlo klínové kosti, pravý jařmový oblouk

Postkraniální skelet: větší části všech dlouhých kostí horních a dolních končetin s výjimkou lýtkových kostí, z kterých pouze fragment, části kostí kyčelních a levé sedací kosti, neúplné kosti klíční, zlomky lopatek, poškozené obratle z krčního (C1, C5 ?), hrudního (Th1-4), bederního (L3-5) a křížového (S1) úseku páteře, zlomky žeber (obr. 26)

Pohlaví: charakter velkého sedacího zářezu naznačuje mužské pohlaví, ostatní pánevní znaky jsou neprůkazné, na lebce převažují jednoznačně mužské pohlavní znaky (výrazně vyvinuté nadočnicové oblouky a oblast glabelly, oblý horní okraj očnice, velký bradavčitý výběžek a zřetelná supramastoidální hrana, výrazná *protuberantia occipitalis externa*, výrazné *mentum*), v rámci variační šíře mužů leží metrické hodnoty hlavice kosti stehenní

Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní, hustota trámčiny kosti stehenní, stav obliterace lebečních švů, nanejvýše slabá abraze zubních okluzních plošek odpovídají adultnímu věku, 20-30 let

Výška postavy: podle kosti stehenní odhadujeme 169±1 cm, kosti pažní 167±1 cm a kosti vřetenní 171±2 cm

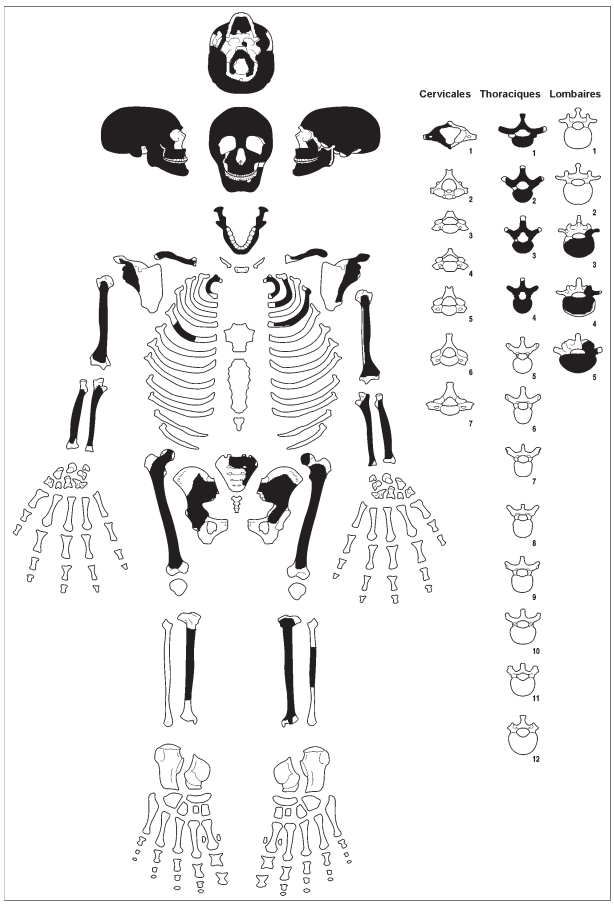
Metrická charakteristika: lebka dolichokranní, tj. dlouholebá (IDŠ = 73,8)

Stavba kostry: střední

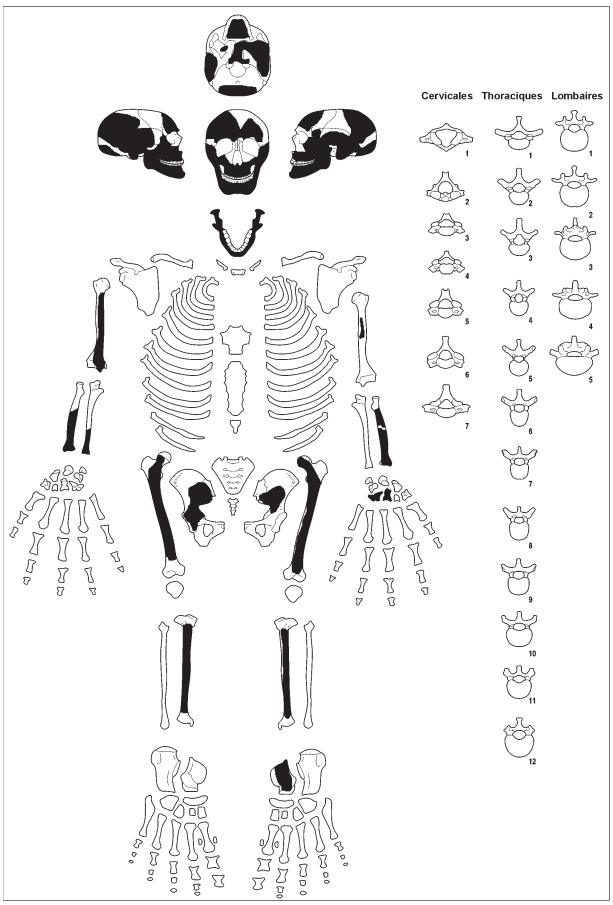
Zdravotní stav: slabé degenerativní změny čtvrtého a pátého bederního obratle (L4-5), slabé degenerativní změny ramenních a kyčelních kloubů

Obr. 25. Stěbořice. Mohyla č. 18. Přirostlá proximální epifýza levé stehenní kosti.

Obr. 26. Stěbořice. Mohyla č. 19.

Obr. 27. Stěbořice. Mohyla č. 20.

Projevy životních podmínek: pravá kost stehenní hyperplatymérní (IP = 73,5), levá kost holenní euryknémní (IC = 80,6); cribra orbitalia nejsou vytvořena, zřetelné svalové úpony – změny v oblasti svalových resp. vazivových úponů nelze hodnotit

Anatomické zvláštnosti: perzistence čelního švu (*sutura metopica*), vsuté kůstky v pravé části lamdového švu (*ossa suturae lambdoidae*), v pravém bodu asterion (*ossiculum asterii*), náznak mikrodontie druhých horních řezáků (12,22), prohlubeň v oblasti úponu velkého prsního svalu na pravé pažní kosti (*fossa pectoralis major*) a v oblasti úponu trojhlavého lýtkového svalu (*musculus soleus*) na pravé holenní kosti (*fossa solei*), atypický tvar boltcové kloubní plochy kosti kyčelní a křížové (*facies auricularis*), atypická morfologie vyústění levého zvukovodu (postmortálního původu ?)

Shrnutí: muž, adultus (20-35 let), L++(+) P++, Ao 2943

MOHYLA 20

Zachovalost:

Lebka: větší část lebky ve fragmentech, z lebeční klenby větší části čelní kosti, kostí temenních a týlní šupiny, mírně poškozené obě spánkové kosti, větší část klínové kosti, obě lícní kosti bez lícních oblouků, poškozená horní čelist bez čelních výběžků a dolní čelist

Obr. 28. Stěbořice. Mohyla č. 20. Defekt v oblasti chocholíků stehenní kosti.

Postkraniální skelet: větší části pravé kosti pažní, levé vřetenní kosti, obou stehenních kostí a levé holenní kosti, nedochovaly se obě kosti lýtkové, z ostatních dlouhých kostí fragmenty, části kostí kyčelních, zlomky karpálních a metakarpálních kostí, zlomek levé kosti hlezenní (obr. 27)

Pohlaví: symetrický, širší velký sedací zářez a dvojitý *arc composè* odpovídají ženskému pohlaví, znaky typické pro ženské pohlaví převažují i na lebce (např. slabě vyvinuté nadočnicové oblouky, slabá supramastoidální hrana, plochá *protuberantia occipitalis externa*)

Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní odpovídá věkové kategorii maturus (nad 40 let), stav obliterace lebečních švů, hustota trámčiny kosti stehenní, slabá až střední zubní abraze odpovídají věku 35-50 let

Výška postavy: podle kosti stehenní odhadujeme výšku okolo 154±1 cm

Stavba kostry: gracilní

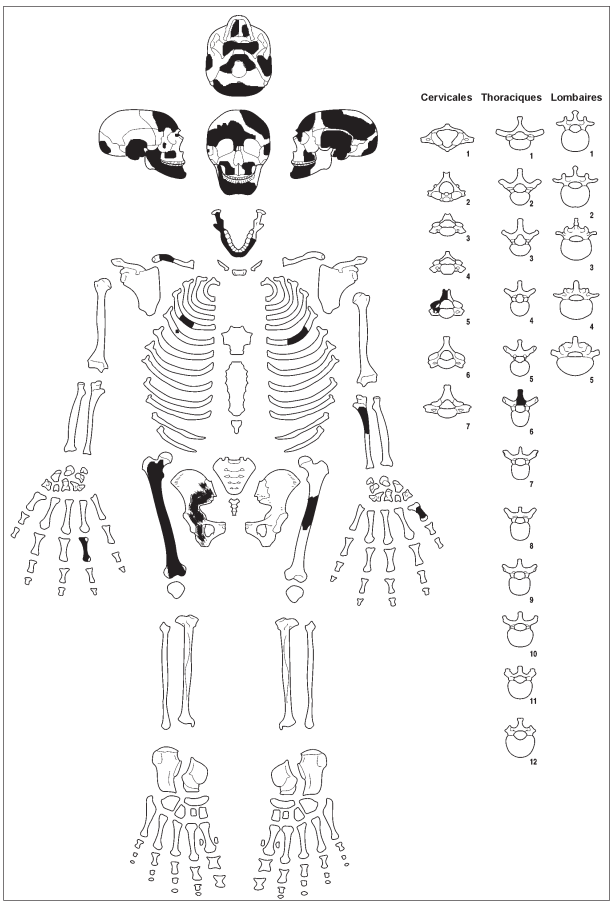
Zdravotní stav: defekt v oblasti trochanterů pravé stehenní kosti nevylučující přítomnost kostní cysty (obr. 28), intravitální ztráta třetí horní stoličky (18), střední degenerativní změny pravého kyčelního kloubu, čelistních kloubů a kloubních spojení zápěstí

Projevy životních podmínek: pravá kost stehenní hyperplatymérní (IP = 67,9), levá kost holenní euryknémní (IC = 81,5); zánětlivé změny v oblasti úponu deltoidního svalu na pravé kosti pažní; většinu svalových resp. vazivových úponů nelze hodnotit, hypoplastické defekty skloviny u řezáků

Anatomické zvláštnosti: vsuté kůstky v pravé části lamdového švu (*ossa suturae lambdoidae*)

Poznámka: atypický charakter trámčiny u levé kosti stehenní, kdy není patrná její struktura (následkem konzervace ?)

Shrnutí: žena, maturus (35-50 let), L++ P+(+), Ao 2944

Obr. 29. Stěbořice. Mohyla č. 21.

MOHYLA 21

Zachovalost:

Lebka: větší část lebky ve fragmentech, z klenby ve zlomcích větší část čelní kosti, kostí temenních a týlní šupiny, obě spánkové kosti s neúplnou šupinou, větší část klínové kosti, zlomek horní čelisti a větší část dolní čelisti bez levého ramene

Postkraniální skelet: z dlouhých kostí končetin pouze větší část pravé stehenní kosti, a fragmenty těl pažní kosti, levé loketní kosti, levé stehenní kosti, část levé kostí kyčelní a sedací, zlomek pravé klíční kosti, zlomky krčních a hrudních obratlů (obr. 29)

Pohlaví: symetrický, širší velký sedací zářez a gracilní stavba pánve odpovídají ženskému pohlaví, ženské pohlaví znaky převažují i na lebce (např. nevyvinuté nadočnicové oblouky a oblast glabelly, malý bradavčitý výběžek, slabá supramastoidální hrana, gracilní dolní čelist), metrické hodnoty hlavice kosti stehenní leží v rámci variační šíře žen

Biologický věk: stav obliterace lebečních švů, hustota trámčiny kosti stehenní, slabá zubní abraze odpovídají věkové kategorii adultus, tj. nejspíše věku 35-50 let. Dolní epifýza stehenní kosti byla přirostlá, epifyzární linie není patrná. Zachovalost ovšem nedovoluje optimální hodnocení těchto ukazatelů

Stavba kostry: gracilní

Zdravotní stav: kaz u korunek dolní první a dolní stoličky (47, 46)

Projevy životních podmínek: hypoplastické defekty skloviny u dolních řezáků (31, 41), stísněné postavení dolního druhého řezáku vpravo (42) mezi prvním řezákem (41) a špičákem (43), toto nejspíše platí i pro druhý dolní řezák vlevo (32)

Anatomické zvláštnosti: vsuté kůstky v levé části lamdového švu (*ossa suturae lambdoidea*), přítomnost *canalis condylaris* vpravo

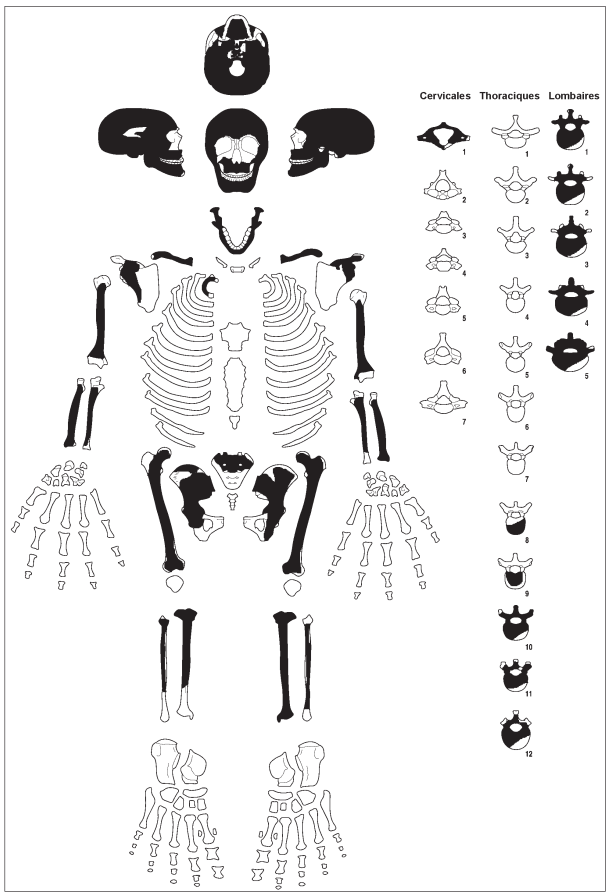
Poznámka: zelené zbarvení na hlavici pravé stehenní kosti a na proximálním článku prstu ruky

Shrnutí: žena ?, adultus (20-35 let), L+(+) P+, Ao 2945

MOHYLA 22

Zachovalost:

Lebka: téměř kompletní lebka s dolní čelistí – úplná lebeční klenba s výjimkou pravé spánkové šupiny, poškozená klínová kost, neúplné jařmové oblouky, z horní čelisti chybí čelní výběžky

Obr. 30. Stěbořice. Mohyla č. 22.

Postkraniální skelet: větší části všech dlouhých kostí končetin, kompletní kosti stehenní a levá holenní kost, klíční kosti, fragmenty lopatek, větší části levé pánevní kosti a pravé kyčelní kosti, levá čéška, vedle prvního krčního obratle, poškozené obratle z dolního hrudního a bederního úseku (Th9-L5), proximální polovina kosti křížové (S1-3), zlomky žeber, poškozené některé metakarpální, tarzální a metatarzální kosti, články prstů (obr. 30)

Pohlaví: charakter velkého sedacího zářezu a dvojitý *arc composè* odpovídají ženskému pohlaví, na lebce jsou ženské a mužské pohlavní znaky zastoupeny víceméně rovnoměrně (slabě vyvinuté nadočnicové oblouky a oblast glabelly, ostrý horní okraj očnice, slabý jařmový oblouk, zřetelná supramastoidální hrana a *protuberantia occipitalis externa*, výrazné mentum)
Biologický věk: patní hrbol není osifikován (obvykle mezi 12.-22. rokem), srůst *synchondrosis sphenooccipitalis*, u kosti křížové štěrbina mezi prvním a druhým obratlem (S1-S2), charakter hrudního konce klíční kosti, charakter boltcové plochy kosti kyčelní a křížové, hustota trámčiny kosti stehenní, otevřené lebeční švy a nepřítomnost opotřebování okluzních plošek zubů odpovídají věku maximálně 20-30 let
Výška postavy: podle kosti stehenní odhadujeme výšku zhruba 166±1 cm
Metrická charakteristika: dlouhá a vyšší lebka vzhledem k její šířce tj. dolichokranní (IDŠ = 70,8), orthokranní (IDV = 74,2), akrokranní (IŠV = 104,8)
Stavba kostry: gracilní až střední
Zdravotní stav: slabé degenerativní změny pátého bederního obratle (L5), degenerativní změny čelistních kloubů
Projevy životních podmínek: kosti stehenní hyperplatymérní, výrazněji levá (IP = 72,7, IP = 75), levá kost holenní euryknémní (IC = 71,9) a pravá mesoknémní (IC = 68,8); zřetelná – *crista solei, cribra orbitalia* nejsou vytvořena, zřetelné vyvinutí *crista solei* – entezopatie v oblasti úponů trojhlavého lýtkového svalu (*musculus soleus*) bilaterálně, ostatní oblasti svalových úponů nehodnoceny v souvislosti s poškozením okostice
Anatomické zvláštnosti: vsuté kůstky v lebečních švech – vsutá kůstka v oblasti styku šípového a lambdového švu (*ossiculum lambdae*) (obr. 31a), oboustranně v místě styku lambdového a okcipitomastoidálního švu (*ossiculum asterii*), v pravém temenním zářezu (*ossiculum incisurae parietale*) (obr. 31b), mikrodontie třetí horní stoličky (18, 28?) (obr. 32)

Obr. 31a. Stěbořice. Mohyla č. 22. Ossiculum lambdae.

Obr. 31b. Stěbořice. Mohyla č. 22. Ossiculum incisurae parietale.

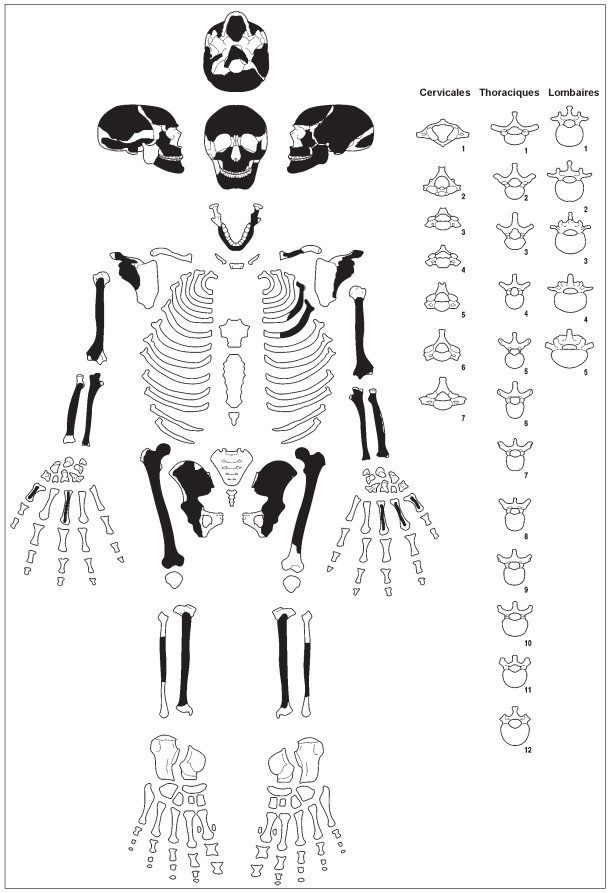

Obr. 32. Stěbořice. Mohyla č. 22. Mikrodontie třetí horní stoličky.

Poznámka: postmortálně poškozená čelní a levá temenní kost lebky, černé zbarvení některých kostí (viz. strana 117)
Shrnutí: žena, adultus (20-30 let), L++(+) P++, Ao 2946

MOHYLA 23

Zachovalost:
Lebka: větší část lebky ve fragmentech, neúplná je především její pravá část – poškozena pravá šupina spánkové kosti a pravá temenní kost, z klínové kosti pouze levé velké křídlo a pterygoidní výběžek, chybí pravá lícní kost s jařmovým obloukem, horní čelist bez pravého čelního výběžku, poškozená dolní čelist bez pravého ramene
Postkraniální skelet: větší části všech dlouhých kostí končetin, mírně poškozené kosti levého předloktí a pravá kost stehenní, fragmenty klíčních kostí a lopatek, téměř kompletní kyčelní a sedací kosti pánve, zlomky několika hrudních (Th11-12) a bederních obratlů, zlomky žeber, poškozená většina metakarpálních kostí, články prstů (obr. 33)
Pohlaví: charakter velkého sedacího zářezu, náznak *sulcus praeauricularis*, dvojitý *arc composè* a stavba pánve odpovídají ženskému pohlaví, na lebce mírně převažují ženské pohlavní znaky (slabě vyvinuté nadočnicové oblouky a oblast glabelly, vyvinuté čelní hrboly, ostrý horní okraj očnice, na druhé straně zřetelnější supramastoidální hrana, šíjová oblast, výraznější bradová oblast), metrické hodnoty kosti stehenní leží v rámci variační šíře žen
Biologický věk: osifikace chrupavčitého spojení mezi klínovou a týlní kostí (*synchondrosis sphenooccipitalis*) a hřebene kosti kyčelní (crista iliaca), charakter boltcové plochy kosti kyčelní, hustota trámčiny kosti stehenní, otevřené lebeční švy a maximálně slabé opotřebování okluzních plošek zubů odpovídají adultnímu věku, nejspíše do 25 let
Výška postavy: podle kosti stehenní a vřetenní odhadujeme výšku zhruba 159±1 cm
Stavba kostry: gracilní
Zdravotní stav: slabé až střední degenerativní změny dolních bederních obratlů (L3-5), absence artrózy u čelistního, ramenních a kyčelních kloubů

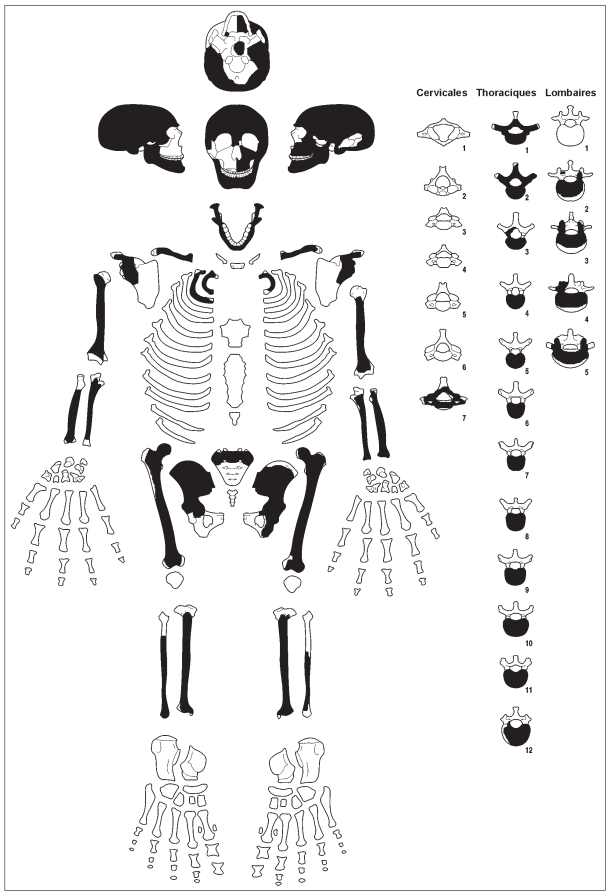

Obr. 33. Stěbořice. Mohyla č. 23.

Projevy životních podmínek: levá kost stehenní platymérní (IP = 80), pravá eurymérní (IP = 85,7), obě kosti holenní euryknémní (IC = 76,9; IC = 80,8); slabý až střední vývin oblastí svalových úponů, entezopatie v souvislosti s poškozením okostice nelze hodnotit, asymetrické opotřebování okluzních plošek zubů – levá polovina zubních oblouků více abradovaná; stísněné postavení druhých dolních řezáků (42, 32), *cribra orbitalia* nejsou vytvořena
Shrnutí: žena, adultus (20-25 let), L++ P++, Ao 2947

MOHYLA 24

Zachovalost:
Lebka: větší část lebky – neúplná kost týlní (pouze poškozená šupina a tělo), z klínové kosti chybí výběžky a část těla, chybí pravá lícní kost s jařmovým obloukem, část horní čelisti bez čelních výběžků, dolní čelist s poškozenými rameny
Postkraniální skelet: větší části dlouhých kostí horních a dolních končetin – téměř celé stehenní kosti, fragmenty pravé loketní kosti a lýtkových kostí, mírně poškozená pravá a větší část levé klíční kosti, fragmenty lopatek, větší část levé pánevní kosti bez stydké kosti a pravé kyčelní kosti, neúplná pravá čéška, poškozené obratle z větší části páteře (C7, Th1-12, L4-5), horní část kosti křížové (S1), zlomky žeber, poškozené metakarpální kosti a články prstů, většina tarzálních a první metatarzální kost (obr. 34)

Obr. 34. Stěbořice. Mohyla č. 24.

Pohlaví: širší a symetrický velký sedací zářez a dvojitý *arc composè* odpovídají ženskému pohlaví, pohlavně diagnostické znaky na lebce jsou neprůkazné, mírně převažují mužské znaky (např. středně vyvinuté nadočnicové oblouky a oblast glabelly, nepřítomnost čelních hrbolů, středně vyvinutá supramastoidální hrana a bradavčitý výběžek, slabě vyvinutá *protuberantia occipitalis externa*)
Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní, hustota trámčiny kosti stehenní, obliterace zadní partie šípového švu a věncového švu na lamina interna, střední zubní abraze odpovídají biologickému věku nad 30 let, nejspíše 35-50 let

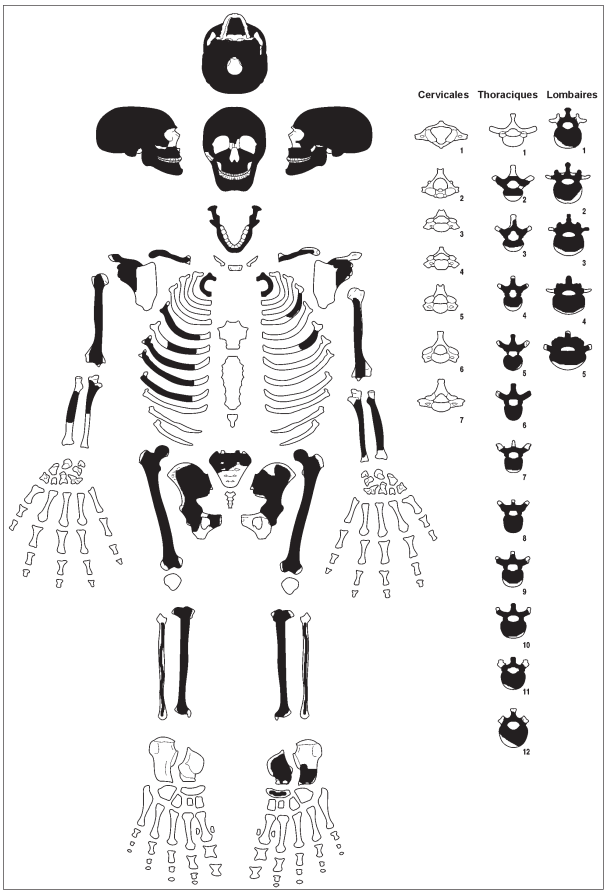

Obr. 35. Stěbořice. Mohyla č. 24. Poúrazové změny těla stehenní kosti.

Výška postavy: podle kosti stehenní odhadujeme výšku zhruba 166±1 cm
Metrická charakteristika: středně dlouhá lebka tj. mesokranní (IDŠ = 79,5)
Stavba kostry: střední
Zdravotní stav: poúrazové změny – svalek – na zadní straně, přibližně ve dvou třetinách, délky diafýzy levé stehenní kosti (obr. 35), slabé až střední degenerativní změny hrudního a bederního úseku páteře, patrné degenerativní změny kyčelních kloubů, zánětlivé ložisko pod kořeny zubů dolního oblouku (33-41), intravitální ztráta horního špičáku (23) a dolních prvních stoliček (36, 46)
Projevy životních podmínek: kosti stehenní hyperplatymérní (IP = 71,9, IP = 71,9), kosti holenní euryknémní (IC = 75,9, IC = 76,7); střední až výrazné vývinutí oblastí svalových úponů, entezopatie nelze kvůli poškození periostu hodnotit, cribra orbitalia nejsou vytvořena
Anatomické zvláštnosti: vsuté kůstky v lebečních švech – vsutá kůstka v oblasti styku šípového a lambdového švu (*ossiculum lambdae*), v průběhu lambdového švu (*ossa suturae lambdoidae*), v místě styku lambdového a pravého occipitomastoidálního švu (*ossiculum asterii*); otvor pod hřebenem (*spina scapulae*) pravé lopatky (obr. 36), kostní výběžek na vnitřním okraji očnice vpravo (spina trochlearis), čelní a spánková kost vlevo téměř spolu komunikují – úzká *sutura sphenoparietalis*
Poznámka: změny – prohlubeň – na dorzální straně, na přechodu kosti kyčelní a stydké u levé pánve – projev variability ?
Shrnutí: žena ?, adultus (35-50 let), L++(+) P++, Ao 2948

Obr. 36. Stěbořice. Mohyla č. 24. Otvor pod hřebenem pravé lopatky.

Obr. 37. Stěbořice. Mohyla č. 25.

MOHYLA 25

Zachovalost:

Lebka: kompletní, mírně poškozená lebka s dolní čelistí – chybí část ramene dolní čelisti, povrch (lamina externa) lebeční klenby je poškozen

Postkraniální skelet: téměř kompletní pravá pažní kost, obě stehenní kosti a pravá holenní kost, fragmenty dlouhých kostí pravého předloktí a lýtkových kostí, z ostatních dlouhých kostí končetin větší části, slabě poškozená pravá a větší část levé klíční kosti, fragmenty lopatek, větší část pravé pánevní kosti a levé kyčelní a sedací kosti, mírně poškozená, téměř kompletní hrudní a bederní páteř (Th2-12, L1-5), horní část kosti křížové (S1-2), zlomky většiny žeber, poškozené některé tarzální kosti (obr. 37)

Pohlaví: užší a asymetrický velký sedací zářez, nepřítomnost preaurikárního žlábku, jednoduchý *arc composè* a celková stavba pánve odpovídají mužskému pohlaví, morfologické znaky typické pro muže převažují i na lebce (např. vyvinuté nadočnicové oblouky a oblast glabelly, větší bradavčitý výběžek a zřetelně vyvinutá supramastoidální hrana, celkový vzhled dolní čelisti)

Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní, spony stydké, stav obliterace lebečních švů, střední až silná zubní abraze odpovídají kategorii maturus, nejspíše věku 35-50 let

Obr. 38. Stěbořice. Mohyla č. 25. Asymetrická stavba stehenních kostí.

Výška postavy: podle kosti pažní odhadujeme výšku 170 cm, podle kosti stehenní zhruba 168±2 cm a podle kosti holenní 168-9 cm

Metrická charakteristika: dlouhá lebka, šířka převažuje nad výškou tj. dolichokranní (IDŠ = 74,3), chameokranní (IDV = 68,6), metriokranní (IŠV = 92,3)

Stavba kostry: robustní

Zdravotní stav: slabé degenerativní změny (porozita) na hrudním a bederním úseku páteře (Th1-11, L1-5), slabé degenerativní změny kyčelních kloubů

Projevy životních podmínek: kosti stehenní platymérní (IP = 80,6, IP = 78,4), kosti holenní euryknémní (IC = 73,5, IC = 81,3); asymetrická stavba horních a dolních končetin – pravé dlouhé kosti horních končetin (včetně klíčních kostí) jsou robustnější než levé, naopak levá kost stehenní je delší cca o 1,7 cm a robustnější oproti pravé (obr. 38), s tím koresponduje i zřetelné vyvinutí některých oblastí svalových úponů provázené entezopatiemi (oblast *tuberositas deltoidea* pravé kosti pažní, přítomnost *fossa costoclavicularis* u pravé kosti klíční, *linea aspera* u kostí stehenních, oblast úponu trojhlavého lýtkového svalu *(linea solei)* u levé holenní kosti); silné opotřebování okluzních plošek prvních – horních a dolních – stoliček (36, 46, 16), *cribra orbitalia* nejsou vytvořena

Obr. 39. Stěbořice. Mohyla č. 25. Otevřený kanál křížové kosti.

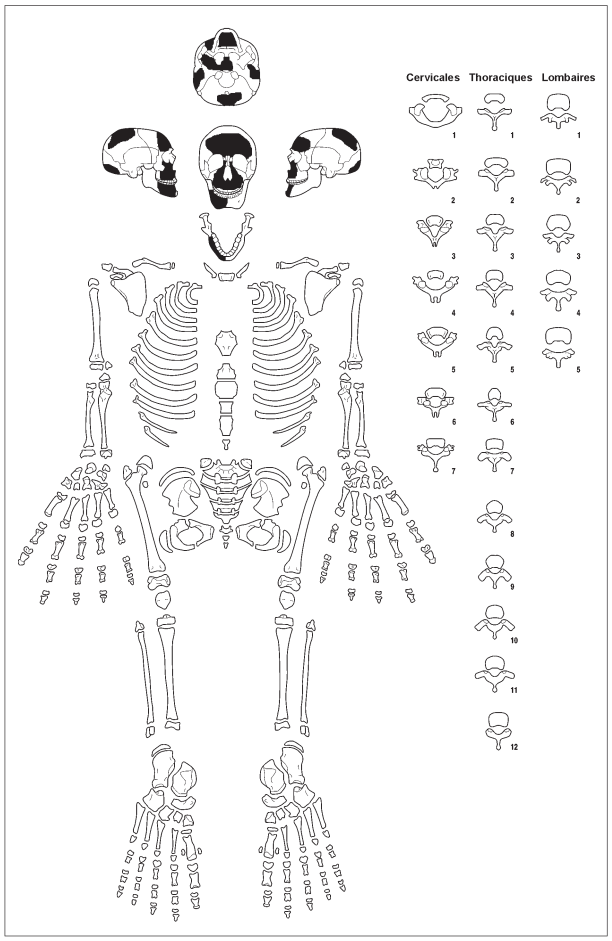
Anatomické zvláštnosti: otvor pod hřebenem (*spina scapulae*) pravé lopatky (viz žena z mohyly 24), otevřený kanál křížové kosti (dochovány obratle S1-S2) (*canalis sacralis apertus*) (obr. 39)
Poznámka: černé zbarvení zubů
Shrnutí: muž, maturus (35-50 let), L+++ P++, Ao 2949

MOHYLA 26

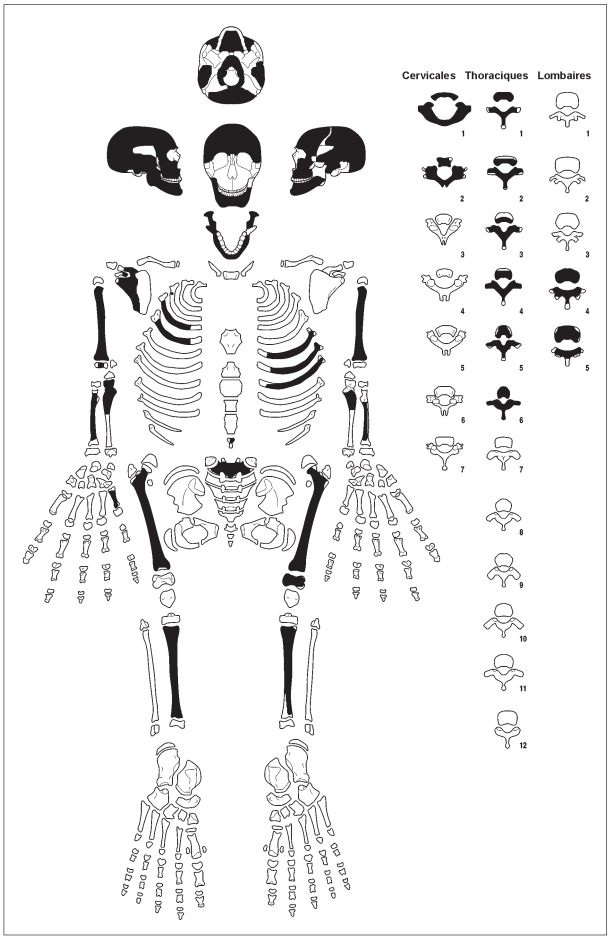
Zachovalost:
Lebka: větší část kosti čelní, zlomky kosti týlní, skalní a klínové, mírně poškozená horní čelist a část těla dolní čelisti bez ramen
Postkraniální skelet: nedochoval se (obr. 40)
Pohlaví: morfologické určení není možné, geneticky se jednoznačně určilo ženské pohlaví
Biologický věk: podle stupně mineralizace první trvalé stoličky (16) a trvalé druhé stoličky předpokládáme věk 4 až 5 let
Projevy životních podmínek: v pravé očnici porotické změny *(cribra orbitalia)*
Poznámka: černé zbarvení na zlomcích lebeční klenby (viz. strana 117)
Shrnutí: dívka ?, infans I (4-5 let), L+ P-, Ao 2950

MOHYLA 27

Zachovalost:
Lebka: větší část lebky s dolní čelistí – chybí část levé temenní kosti, část týlní šupiny, část šupin a bradavčitých partií spánkových kostí, oba jařmové oblouky, levé rameno dolní čelisti
Postkraniální skelet: těla pažních kostí bez epifýz, části těl levého a pravého předloktí, celá levá a větší část pravé stehenní kosti, celá pravá a větší část levé holenní kosti, zlomek lýtkové kosti, celá levá a větší část pravé klíční kosti, fragment pravé lopatky, celé kyčelní a sedací kosti, mírně poškozené obratle z krční, hrudní a bederní páteře (C1-2, Th1-6, L4-5), první křížový obratel (S1), zlomky žeber, poškozené některé karpální, metakarpální a tarzální kosti (obr. 41)
Pohlaví: protože jde o nedospělého jedince s neukončenou ontogenezí, nelze pohlavní příslušnost spolehlivě morfologicky určit asymetrický velký sedací zářez a jednoduchý *arc composè*, na lebce s výjimkou dolní čelisti převažují morfologické znaky typické pro ženy); genetická analýza určila mužské pohlaví
Biologický věk: kosti pánevní nesrostlé, epifýzy dlouhých kostí končetin volné, u obratlů neosifikované terminální plochy, křížové obratle volné, třetí stoličky založeny, ale neprořezány, proto předpokládáme věk 14-17 let

Obr. 40. Stěbořice. Mohyla č. 26.

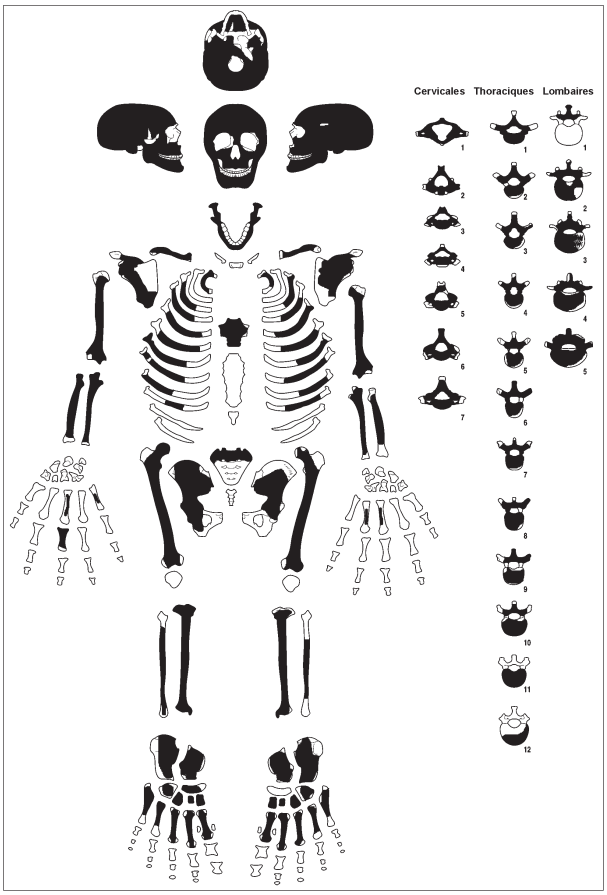
Obr. 41. Stěbořice. Mohyla č. 27.

Projevy životních podmínek: pravá kost stehenní platymérní (IP = 83,3), levá stehenní kost eurymérní (IP = 91,7), kosti holenní euryknémní (IC = 84); zřetelnější vyvinutí oblastí svalových úponů u dlouhých kostí dolních končetin – *linea aspera* u stehenních kostí a *linea solei* u holenních kostí (přítomna *fossa solei*), *cribra orbitalia* oboustranně vytvořena
Anatomické zvláštnosti: atypický průběh lambdového švu, rozdělení otvoru za pravým kondylem (*foramen condylare bipartitum*), oboustranné rozdělení kloubní plochy kondylů (*facies condylaris bipartita*), pohlubeň v oblasti úponu trojhlavého lýtkového svalu u holenních kostí (*fossa solei*)
Poznámka: černé zbarvení zubů horní i dolní čelisti (viz. strana 117)
Shrnutí: muž ?, juvenis (14-17 let), L++ P++, Ao 2951

Příměs
dolní epifýza levé kosti pažní, podle velikosti předpokládáme nedospělého jedince
Shrnutí: ?, infans II – juvenis, L- P+, Ao 2951

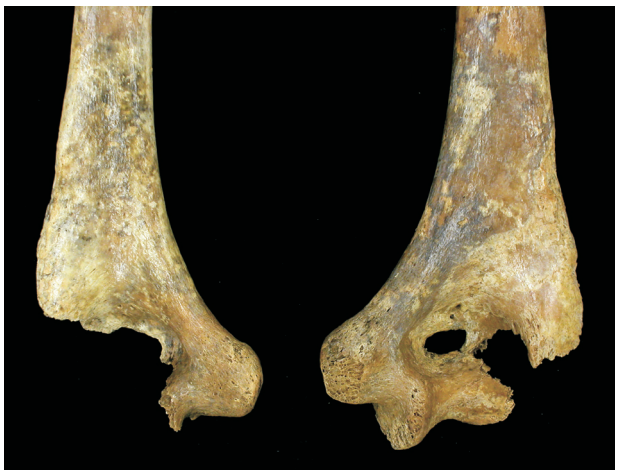
MOHYLA 28
kostra se nedochovala

MOHYLA 29
Zachovalost:
Lebka: téměř kompletní lebka s dolní čelistí – chybí část, především levá, kosti klínové, část pravého lícního oblouku, část patrového výběžku horní čelisti
Postkraniální skelet: minimálně větší části všech dlouhých kostí horních a dolních končetin – téměř kompletní pravá stehenní kost a pravá holenní kost, mírně poškozené klíční kosti, větší části lopatek, rukojeť kosti hrudní, větší část pánevních kostí, celá pravá a poškozená levá čéška, kompletní páteř, poškozeny obratle z dolního hrudního a bederní úseku (Th8-12, L1-2, S1-2), větší části žeber, z ruky poškozené, některé karpální a metakarpální kosti, téměř kompletní tarzální a metatarzální kosti (obr. 42)
Pohlaví: širší a symetrický velký sedací zářez, dvojitý *arc composè*, náznak *sulcus praeauricularis* a další pánevní znaky odpovídají ženskému pohlaví, u lebky mírně převažují ženské znaky (např. slabě vyvinutá oblast glabelly a nadočnicové oblouky, nevyvinutá *protuberantia occipitalis externa*, dolní čelist)
Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní, řídnutí trámčiny kosti stehenní a pažní odpovídají věku nad 35 let, nepřítomnost obliterace lebečních švů na vnější ploše mozkovny, slabá až střední zubní abraze nasvědčují kategorii adultus, neúplný srůst křížových obratlů.
Výška postavy: podle kosti stehenní odhadujeme výšku 164-5 cm, podle kosti pažní 165-6 cm
Metrická charakteristika: podle indexů lebka dolichokranní (IDŠ = 73,6), orthokranní (IDV = 73,6) a akrokranní (IŠV = 100), tzn. dlouhá a vyšší lebka vzhledem k její šířce

Obr. 42. Stěbořice. Mohyla č. 29.

Stavba kostry: gracilní
Zdravotní stav: slabé degenerativní změny bederního úseku páteře (porozita terminálních ploch L2-4), slabé artrotické změny ramenních a kyčelních kloubů, artróza u kondylárních plošek – oblast spojení lební báze s prvním krčním obratlem
Projevy životních podmínek: kosti stehenní platymérní (IP = 76,7, IP = 80), kosti holenní euryknémní (IC = 75, IC = 70); slabé až střední vývinutí oblastí svalových

Obr. 43. Stěbořice. Mohyla č. 29. Foramen olecrani u pravé kosti pažní.

Obr. 44. Stěbořice. Mohyla č. 29. Neúplná sakralizace.

úponů, entezopatie nelze v souvislosti s poškozením okostice hodnotit, *cribra orbitalia* nevytvořena, hypoplasie skloviny u horních středních řezáků (11, 21)
Anatomické zvláštnosti: otvor v kloubní jamce pro nadpažkový výběžek ulny u pravé kosti pažní *(foramen olecrani)* (obr. 43), neúplný srůst laterálního výběžku 5. bederního obratle a křížové kosti (sakralizace) (obr. 44), alveolární prognathie horní čelisti
Poznámka: černé zbarvení pažní kosti (viz. strana 117)
Shrnutí: žena, adultus (20-35 let), L++(+) P++(+), Ao 2952

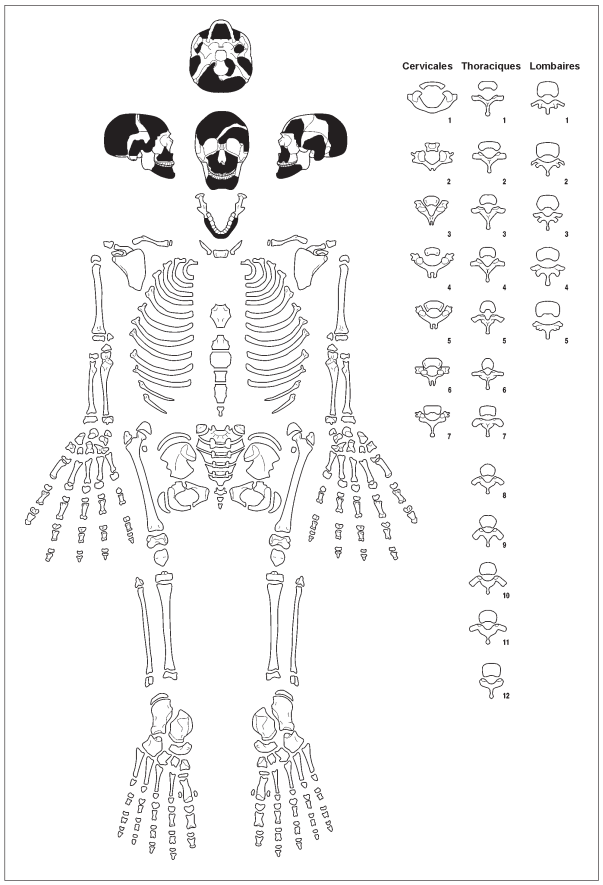
MOHYLA 30

Jedinec 30A

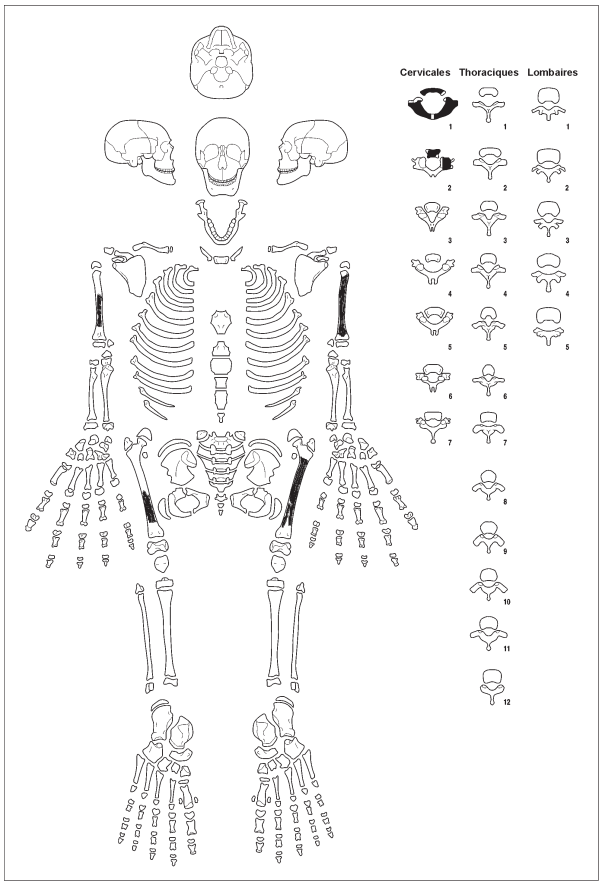
Zachovalost:
Lebka: větší část lebky ve zlomcích – z lebeční klenby část čelní, temenní a týlní kosti, u spánkových kostí neúplné šupiny, zlomky klínové kosti, chybí lícní kosti s lícními oblouky, horní čelist bez čelních výběžků a tělo dolní čelisti
Postkraniální skelet: nedochoval se (obr. 45)
Pohlaví: morfologické určení nemožné, geneticky se pohlaví nepodařilo určit
Biologický věk: podle stupně mineralizace první trvalé stoličky (16, 26, 36), prvního trvalého horního řezáku (11), horního trvalého špičáku (23), horního třenového zubu a druhé trvalé stoličky předpokládáme věk 4 až 5 let; laterální partie a báze týlní kosti nesrostlé (obvykle do 6 let)
Projevy životních podmínek: oboustranně vytvořena *cribra orbitalia*
Anatomické zvláštnosti: oboustranný otvor na spodní stěně zvukovodu (*foramen acusticum*), slabý kostní val v pravém zvukovodu (*torus acusticus*)
Poznámka: zřetelné porotické změny na lebeční klenbě – pravděpodobnější postmortální původ
Shrnutí: ?, infans I (4-5 let), L++ P-, Ao 2953

Jedinec 30B

Zachovalost:
Lebka: nedochovala se

Obr. 45. Stěbořice. Mohyla č. 30, jedinec A.

Obr. 46. Stěbořice. Mohyla č. 30, jedinec B.

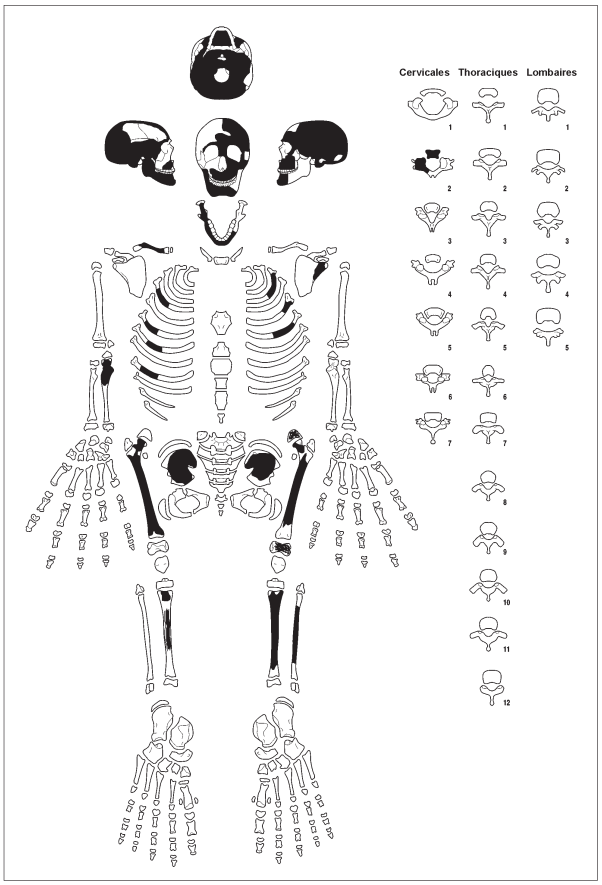
Postkraniální skelet: větší část těla levé pažní a stehenní kosti, zlomek těla pravé pažní a stehenní kosti, fragment kosti kyčelní, zlomek těla holenní kosti, zlomky obratlů (např. C1-2), zlomky žeber (obr. 46)
Pohlaví: morfologické určení nemožné
Biologický věk: podle velikosti stehenní a pažní kosti předpokládáme úmrtí ve věku 18 až 24 měsíců, poloviny oblouku prvního krčního obratle nesrostlé
Shrnutí: ?, infans I (18-24 měsíců), L-P+, Ao 2953

MOHYLA 31

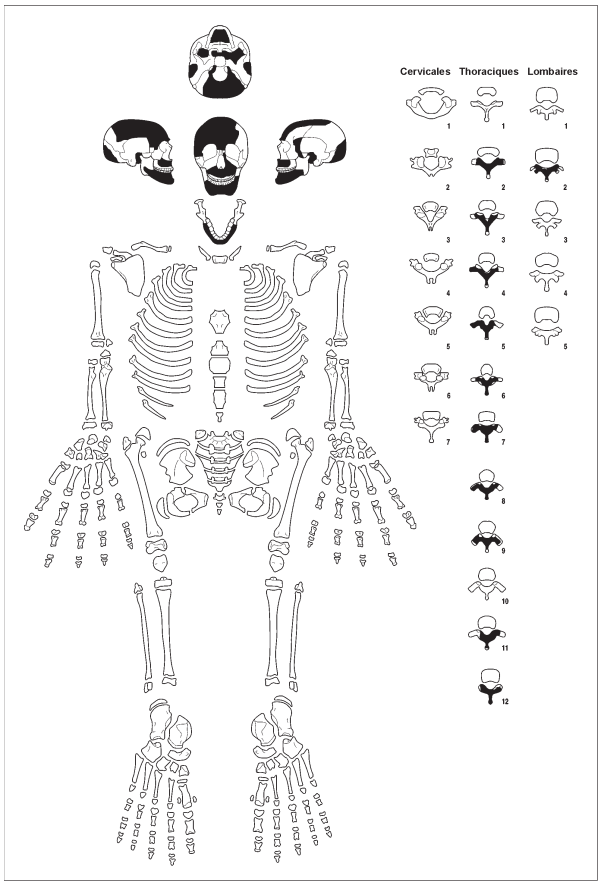
Zachovalost:
Lebka: větší část lebky s dolní čelistí – chybí část čelní kosti, část pravé temenní kosti, část levé šupiny a pravé bradavčité partie spánkové kosti, pravá lícní kost, lícní oblouky, neúplná horní čelist a dolní čelist bez levého ramene
Postkraniální skelet: lépe dochovány dolní než horní končetiny – větší část levé pažní kosti, fragment pravé loketní kosti, větší části kostí stehenních a holenních, fragment lýtkové kosti, větší část pravé klíční kosti, fragment lopatky, větší část kyčelních kostí, páteř se s výjimkou zlomků nedochovala (C2), zlomky žeber (obr. 47)
Pohlaví: morfologické určení nemožné, geneticky se pohlaví nepodařilo určit
Biologický věk: podle stupně mineralizace druhých trvalých horních stoliček (17, 27, 47) a dolního třenového zubu předpokládáme věk 10 až 12 let; stav ontogeneze dlouhých kostí končetin (stehenní a holenní kost) odpovídá věku 12 až 13 let
Metrická charakteristika: podle indexů lebka dolichokranní (IDŠ = 73,7), hypsikranní (IDV = 77,8) a akrokranní (IŠV = 105,6) tj. dlouhá a vyšší lebka vzhledem k její šířce
Projevy životních podmínek: pravá kost stehenní platymérní (IP = 80), levá holenní kost euryknémní (IC = 76); zřetelnější *linea solei* u holenní kosti
Poznámka: černé zbarvení některých kostí, např. dlouhých kostí dolní končetiny (femur, tibia) a kosti kyčelní (viz. strana 117)
Shrnutí: ?, infans II (10-13 let), L++ P+, Ao 2954

MOHYLA 32

Zachovalost:
Lebka: ve fragmentech větší část lebky – část čelní kosti, zlomky temenních kostí, větší část šupiny týlní kosti, levá laterální partie týlní kosti, ze spánkových kostí obě skalní kosti a tympanické oblasti, větší část klínové kosti, horní čelist s neúplnými čelními výběžky a tělo dolní čelisti
Postkraniální skelet: oblouky většiny obratlů z hrudní a bederní partie páteře, zlomky žeber, anatomicky neurčitelné zlomky diafýz dlouhých kostí (kost stehenní ?) (obr. 48)

Obr. 47. Stěbořice. Mohyla č. 31.

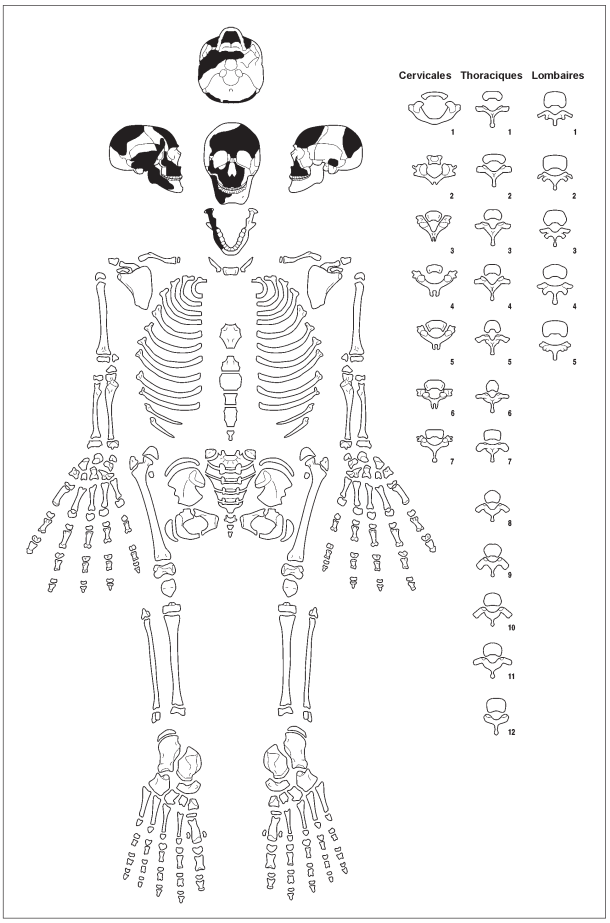

Obr. 48. Stěbořice. Mohyla č. 32.

Pohlaví: morfologické určení nemožné, genetická analýza určila mužské pohlaví
Biologický věk: podle stupně mineralizace prvních trvalých stoliček (16, 26, 36, 46) a dolních trvalých prvních řezáků (31, 41) předpokládáme věk 4 až 5 let, oblouky a těla obratlů nejsou srostlá, obdobně i báze a laterální partie týlní kosti (do 7 let)
Projevy životních podmínek: *cribra orbitalia* nejsou v pravé očnici
Anatomické zvláštnosti: vsuté kůstky v lebečních švech – vsutá kůstka v místě styku lambdového a pravého occipitomastoidálního švu (*ossiculum asterii*) a v průběhu pravé poloviny lambdového švu (*ossa suturae lambdoidae*), *foramen condylaris* vpravo, kostní můstek v tureckém sedle vpravo (*ponticuli sellae*), na bázi týlní kosti jsou dva hrbolky na úrovni *tuberculum pharyngeum* (viz. mohyly č. 10, 17)
Poznámka: zřetelné porotické změny na lebeční klenbě a obličejové partii lebky – postmortálního původu
Shrnutí: chlapec ?, infans I (4-5 let), L+(+) P+, Ao 2955

Příměs

pravá část dolní čelisti s několika alveoly (85, 46, 47 ?), předpokládáme věk do 12 let
Shrnutí: ?, infans , L+ P-, Ao 2955

Obr. 49. Stěbořice. Mohyla č. 33.

MOHYLA 33

Zachovalost:
Lebka: fragmenty především pravé poloviny lebky – větší část čelní kosti, větší část pravé temenní kosti, neúplná pravá spánková kost, větší část klínové kosti, větší část těla horní čelisti a část těla dolní čelisti s pravým ramenem
Postkraniální skelet: nedochoval se (obr. 49)
Pohlaví: morfologické určení nemožné, genetická analýza určila ženské pohlaví
Biologický věk: podle stupně mineralizace první trvalé stoličky (36, 46), prvního horního trvalého řezáku (21), dolního trvalého špičáku (43) a dolního prvního třenového zubu (44) předpokládáme věk 4 až 5 let
Projevy životních podmínek: pravděpodobně postmortální poškození stropu očnice připomínající *cribra orbitalia* (pseudopatologie)
Anatomické zvláštnosti: otvor na spodní stěně pravého zvukovodu (*foramen acusticum*) (viz. mohyla 30), zesílení pravé stěny zvukovodu (*torus acusticus*)
Poznámka: černé zbarvení (viz. strana 117) a „porotické změny“ (postmortálního původu) na lebeční klenbě (včetně *lamina interna*)
Shrnutí: dívka ?, infans I (4-5 let), L+(+) P-, Ao 2956

MOHYLA 34

Zachovalost:
Lebka: ve fragmentech větší část lebky – z lebeční klenby neúplná šupina týlní kosti a šupina pravé spánkové kosti, chybí pravá část klínové kosti, části lícních oblouků, větší část horní čelisti bez pravého čelního výběžku a dolní čelist s poškozenými rameny
Postkraniální skelet: větší části dlouhých kostí horních končetin a kostí stehenních, fragmenty pravé holenní a lýtkové kosti, větší části klíčních kostí, fragmenty lopatek, větší část kyčelních kostí a pravá stydká kost, část pravé čéšky, část krční (C1-6) a poškozené hrudní (Th2-5) páteře, část prvního křížového obratle zlomky většiny žeber, některé karpální, metakarpální kosti, články ruky (obr. 50)
Pohlaví: širší a symetrický velký sedací zářez, dvojitý *arc composè* a gracilní stavba odpovídají ženskému pohlaví, pohlavně diagnostické znaky u lebky jsou neprůkazné – mírně převažují ženské znaky (např. charakter dolní čelisti, gracilní lícní kost, slabě až středně vyvinuté nadočnicové oblouky)
Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a řídnutí trámčiny kosti stehenní odpovídají adultnímu věku, s tímto věkem korespondují i další dva ukazatele – obliterace lebečních švů (na vnější straně mozkovny uzavřena pouze obelická část šípového švu, zatímco na vnitřní straně obliterována část věncového švu) a slabá až střední zubní abraze
Výška postavy: podle pažní kosti byla žena vysoká 162-163 cm, podle kosti stehenní 160-163 cm
Metrická charakteristika: podle délkošířkového indexu lebka brachykranní (IDŠ = 83,1), tj. „krátkolebá“
Stavba kostry: gracilní

Zdravotní stav: krční a hrudní úsek páteře bez degenerativních změn, slabé artrotické změny ramenních kloubů a pravého kyčelního kloubu, střední artróza loketních kloubů, kaz u korunky třetí horní stoličky (28), ostitické ložisko v rozsahu první horní stoličky až špičáku vpravo (16-13) (velikost cca 15 × 13 mm) a v rozsahu prvního řezáku až špičáku vlevo (21-23) (velikost cca 15 × 10 mm) u horní čelisti, intravitální ztráta dolních prvních a druhých stoliček (36, 37, 46, 47) a nejspíše i dolních třenových zubů vlevo (34 ?, 35 ?)

Projevy životních podmínek: pravá stehenní kost hyperplatymérní (IP = 64,7), pravá holenní kost euryknémní (IC = 70); výrazný rozvoj oblastí svalových úponů, entezopatie nelze v souvislosti s poškozením okostice hodnotit, *cribra orbitalia* nevytvořena, asymetrie stavby dlouhých kostí dolní končetiny – levá kost stehenní je robustnější než pravá

Anatomické zvláštnosti: vsuté kůstky v lebečních švech – vsutá kůstka v místě styku lambdového a šípového švu (*ossiculum lambdae*) a kůstky v průběhu lambdového švu (*ossa suturae lambdoidae*), oboustranný krátký šev u lícní kosti (*fissura zygomatica transversa*)

Poznámka: zelené zbarvení v oblasti levého bradavčitého výběžku

Shrnutí: žena, adultus (20-35 let), L++ P++, Ao 2957

MOHYLA 35

Zachovalost:

Lebka: ve fragmentech větší část lebky – téměř kompletní lebeční klenba, chybí pouze nadočnicová část čelní kosti, laterální partie týlní kosti a část spánkové šupiny, z klínové kosti pouze fragmenty, neúplná horní čelist, u dolní čelisti poškozené levé rameno

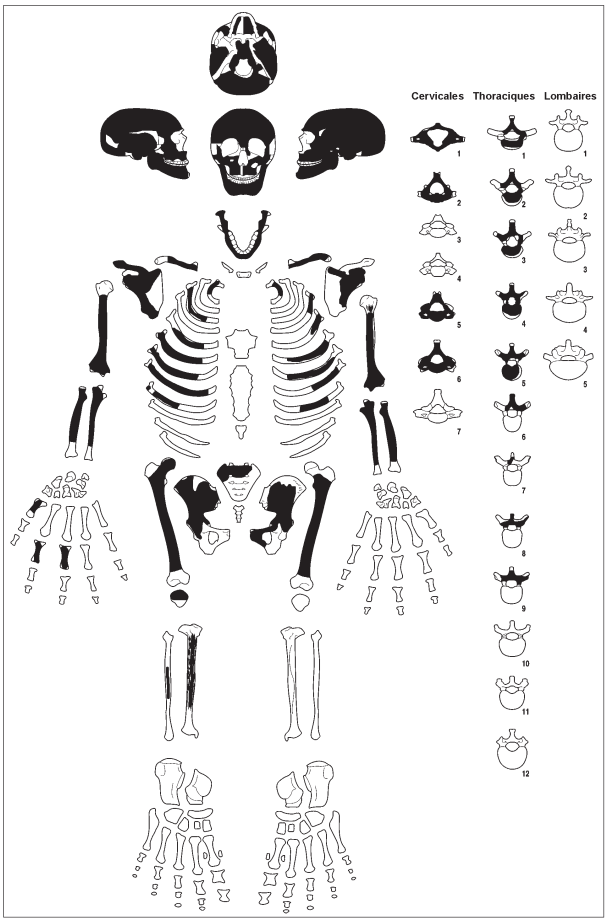
Postkraniální skelet: větší části pažních kostí, pravé loketní kosti, stehenních a holenních kostí, větší část levé lýtkové kosti, z ostatních dlouhých kostí fragmenty, větší části klíčních kostí, fragmenty lopatek, část kyčelních a sedacích kostí, poškozená pravá čéška, z páteře pouze zlomky obratlů (C3-5, L5, S1-2), zlomky žeber, zlomky metakarpálních kostí, poškozené kosti hlezenní a patní, většina metatarzálních kostí (obr. 51)

Pohlaví: širší a symetrický velký sedací zářez, přítomnost preaurikulárního žlábku, dvojitý *arc composè* a gracilní stavba pánve odpovídají ženskému pohlaví, pohlavně diagnostické znaky u lebky jsou neprůkazné (např. malý bradavčitý výběžek)

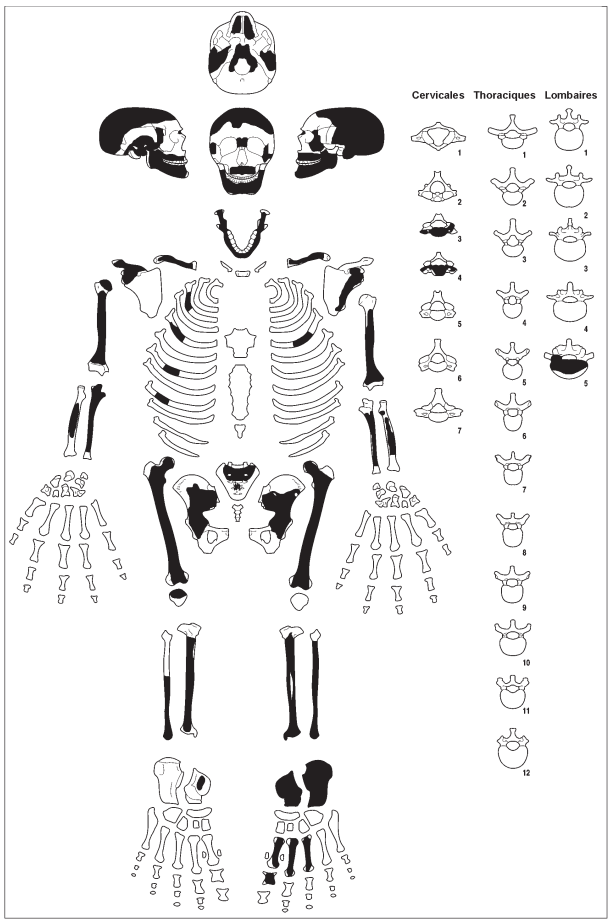
Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a řídnutí trámčiny kosti stehenní odpovídají věkové kategorii adultus II/maturus I, stav obliterace věncového a lambdového švu a výrazné opotřebování okluzních plošek zubů naznačují biologický věk nad 40 let

Výška postavy: podle délky stehenní kosti 161 cm

Stavba kostry: střední až gracilní

Obr. 50. Stěbořice. Mohyla č. 34.

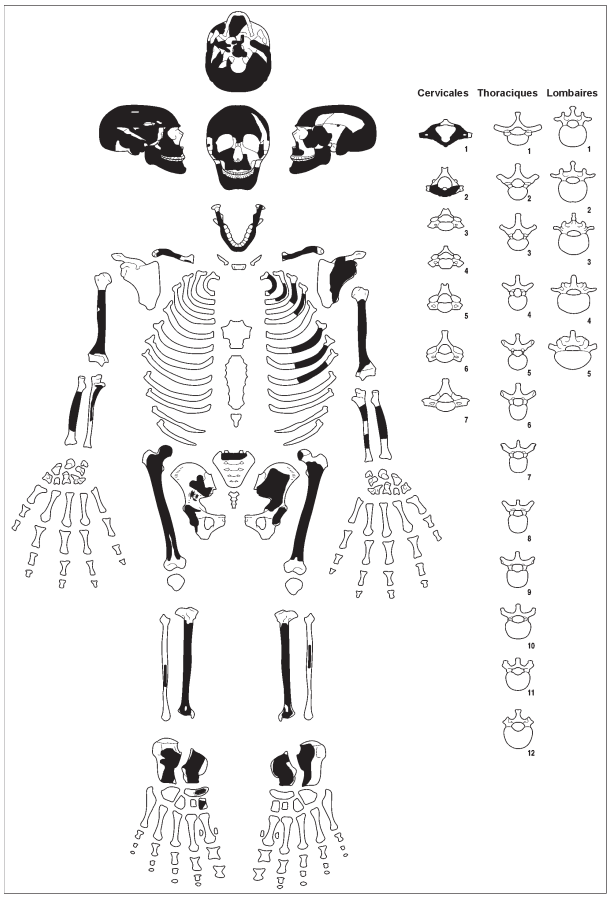

Obr. 51. Stěbořice. Mohyla č. 35.

Zdravotní stav: střední degenerativní změny posledního bederního obratle (L5), slabé artrotické změny u kyčelních kloubů a pravého čelistního kloubu (porozita), pravděpodobná intravitální ztráta horních řezáků (12, 11, 21, 22) a dolního prvního řezáku (41)
Projevy životních podmínek: pravá stehenní kost hyperplatymérní (IP = 68,8), levá stehenní kost platymérní (IP = 75), holenní kosti platyknémní (IC = 62,1, IC = 61,3); výrazný rozvoj oblastí svalových úponů (*linea aspera* kostí stehenních, *linea solei* kosti holenní), entezopatie v místě úponu trojhlavého lýtkového svalu (*linea solei*) u levé holenní kosti, zánětlivé změny v ostatních oblastech svalových úponů nelze hodnotit v souvislosti s poškozením okostice
Anatomické zvláštnosti: otevřený kanál křížové kosti (dochovány obratle S1-S2) (*canalis sacralis apertus*), přítomnost švu na levém bradavčitým švu (*sutura squamomastoidea*), hypodontie třetích stoliček
Shrnutí: žena, maturus (35-50 let), L++ P+(+), Ao 2958

MOHYLA 36

Zachovalost:
Lebka: ve fragmentech větší část lebky – z lebeční klenby chybí především levá polovina (větší část temenní kosti a spánkové kosti), fragmenty těla a levého velkého křídla klínové kosti, část levé lícní kosti s neúplným lícním obloukem, pravá lícní kost a oblouk chybí, část horní čelisti bez čelních výběžků, dolní čelist s neúplnými rameny

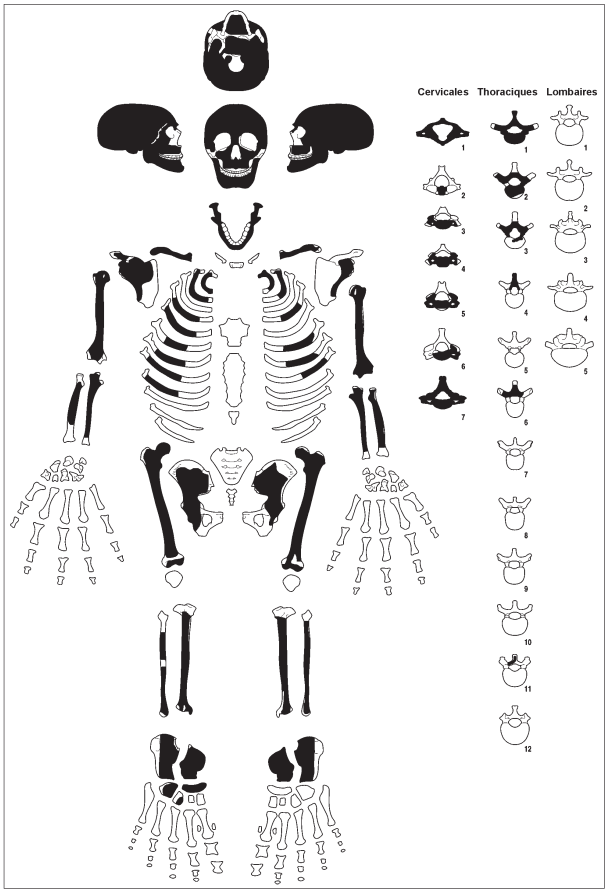

Obr. 52. Stěbořice. Mohyla č. 36.

Postkraniální skelet: větší části dlouhých kostí horních i dolních končetin, s výjimkou loketních kostí a lýtkové kosti, z kterých se zachovaly pouze fragmenty, větší část levé klíční kostí a levé lopatky, z pravé strany pouze fragmenty těchto kostí, poškozené části kyčelních a sedacích kostí, zlomky několika obratlů (např. C1-2), zlomky žeber, poškozené kosti hlezenní a patní, fragmenty metatarzálních kostí (obr. 52)
Pohlaví: jednoduchý *arc composè* a střední až robustní stavba pánve naznačují mužské pohlaví, morfologické znaky typické pro muže převažují i na lebce (např. výrazně vyvinuté nadočnicové oblouky a oblast glabelly, větší bradavčitý výběžek, výrazné mentum, silně evertovaný úhel ramene dolní čelisti, celkový vzhled dolní čelisti)
Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a trámčiny horního konce stehenní kosti odpovídá věku 30-50 let, výraznější rozsah obliterace lebečních švů (švy na vnitřní straně mozkovny téměř uzavřeny, na vnější straně obliterovány pouze některé úseky švů, jejich průběh ještě patrný) a střední až silná zubní abraze naznačují kategorii maturus, tj. jedinec v době úmrtí byl nejspíše starší čtyřiceti let
Výška postavy: podle velikosti stehenní kosti odhadujeme výšku mezi 162 a 165 cm
Stavba kostry: střední
Zdravotní stav: slabé až střední degenerativní změny u prvního křížového obratle (L5/S1), střední až silné artrotické změny kyčelních kloubů, zubní kaz korunky/krčku dolní druhé stoličky vpravo (47), pravděpodobná intravitální ztráta horního druhého třenového zubu vlevo (25)
Projevy životních podmínek: kosti stehenní jsou slabě platymérní (IP = 84,8, IP = 84,8), levá kost holenní mesoknémní (IC = 68,8) a pravá euryknémní (IC = 71,9); zřetelné vyvinutí některých oblastí svalových úponů provázené výraznými entezopatiemi (*tuberositas deltoidea* pravé kosti pažní, *linea aspera* kostí stehenních, *linea solei* holenních kostí); výrazné změny především u klíčních kostí *(fossa costoclavicularis)*, *cribra orbitalia* nevytvořena
Poznámka: černé zbarvení lebeční klenby (viz. strana 117)
Shrnutí: muž ?, maturus (35-50 let), L++ P+(+), Ao 2959

MOHYLA 37

Zachovalost:
Lebka: kompletní lebka s dolní čelistí – chybí pouze část těla, pravých křídel a pravého pterygoidního výběžku klínové kosti
Postkraniální skelet: větší části dlouhých kostí horních i dolních končetin, často s poškozeným periostem, levá pažní kost a pravá stehenní kost pouze mírně poškozeny,

Obr. 53. Stěbořice. Mohyla č. 37.

větší část levé a kompletní pravá klíční kost, větší části lopatek, části kyčelních a sedacích kostí, lépe dochované pravostranné, krční a hrudní partie páteře (C1-Th3), zlomky žeber, poškozené některé tarzální a metatarzální kosti (obr. 53)

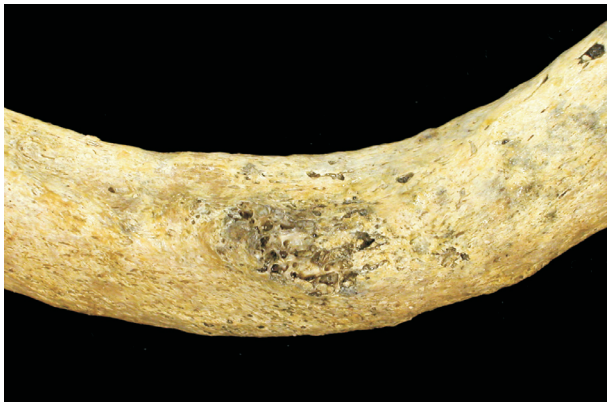
Pohlaví: užší a asymetrický velký sedací zářez, nepřítomnost praeaurikulárního žlábku, jednoduchý *arc composè* a celková stavba pánve odpovídají mužskému pohlaví, morfologické znaky typické pro muže převažují i na lebce (např. vyvinuté nadočnicové oblouky a oblast glabelly, velký bradavčitý výběžek a zřetelná supramastoidální hrana a *protuberantie occipitalis externa*, stavba dolní čelisti)

Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a hustota trámčiny horního konce stehenní a pažní kosti odpovídá adultnímu věku, rozsah obliterace lebečních švů (na vnitřní straně mozkovny švy téměř uzavřeny, na vnější straně obliterace především v šípovém švu) a střední až silné opotřebování zubů ukazují na věk nad třicet let (35-50 let ?).

Výška postavy: podle délky pažní kosti odhadujeme výšku 163 cm, velikosti stehenní kosti odpovídá cca 160 cm

Stavba kostry: střední

Metrická charakteristika: lebka podle indexů mesokranní (IDŠ = 77), hypsikranní (IDV = 77,6) a akrokranní (IŠV = 100,7), tzn. středně dlouhá s rovnocennou šířkou a výškou

Obr. 54. Stěbořice. Mohyla č. 37. Možné zhojené poúrazové změny u druhého žebra.

Zdravotní stav: pravděpodobné zhojené poúrazové změny pravého druhého žebra (obr. 54), střední až výrazné degenerativní změny ramenních, loketních a kyčelních kloubů, artróza kloubní plochy hlavičky dolní čelisti vpravo (obr. 55), slabé degenerativní změny na krčním úseku páteře, zubní kaz u korunek horních třenových zubů (24, 25, 35), horní první stoličky (36), intravitální ztráta horních (16, 17, 26, 27) a dolních stoliček (37, 47, 48)

Projevy životních podmínek: levá stehenní kost je platymérní (IP = 78,1), pravá kost eurymérní (IP = 85,3), holenní kosti jsou euryknémní (IC = 70, IC = 73,3); zřetelné vyvinutí oblastí svalových úponů provázené výraznými entezopatiemi (*crista tuberculi majoris* pažní kosti, *linea aspera* stehenní kosti, *facies costoclavicularis*), asymetrie stavby dlouhých kostí horní a dolní končetiny – pravá ramenní kost robustnější oproti levostranné, tělo

Obr. 55. Stěbořice. Mohyla č. 37. Artróza hlavičky dolní čelisti.

Obr. 56. Stěbořice. Mohyla č. 37. Ossiculum incisurae parietalis.

pravé stehenní kosti ve srovnání s levostranným tělem robustnější, zřetelné šavlovité prohnutí těla lýtkových kostí, *cribra orbitalia* nevytvořena

Anatomické zvláštnosti: vsuté kůstky v lebečních švech – vsutá kůstka v oblasti pravého pterionu (*ossiculum epiptericum*), bilaterální kůstka v temenním zářezu (*ossiculum incisurae parietalis*) (obr. 56), kůstky v průběhu lambdového švu (*ossa suturae lambdoidae*), rozdělení vyústění pravého hypoglosálního kanálu (*foramen hypoglossi partitum*)

Poznámka: černé zbarvení některých kostí, např. hlavice kosti pažní (viz. strana 117)

Shrnutí: muž, adultus (35-50 let), L++(+) P++, Ao 2960

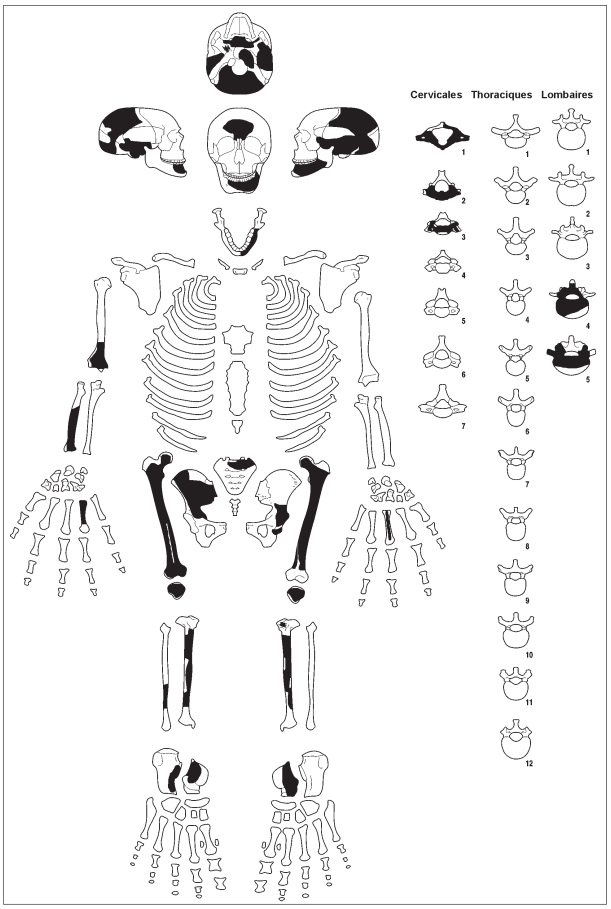
MOHYLA 38

Zachovalost:

Lebka: ve fragmentech zhruba polovina lebky – fragment čelní kosti, větší část temenních kostí, větší část týlní kosti, chybí pravá laterální partie, u spánkových kostí chybí téměř celé šupiny, větší část těla a malých křídel klínové kosti, horní čelist chybí, fragment těla dolní čelisti

Postkraniální skelet: z dlouhých kostí horní končetiny pouze fragmenty pravé pažní a pravé vřetenní kosti, z dolních končetin větší části stehenních kostí a holenních kostí, zlomek lýtkové kosti, pravé kyčelní kosti, kyčelní a sedací kost levé pánve, neúplné čéšky, zlomky krčních (C1-3) a bederních (L4-5) obratlů, první křížový obratel, zlomky hlezenních kostí a pravé patní kosti (obr. 57)

Pohlaví: širší velký sedací zářez, dvojitý *arc composè* a gracilní stavba pánve odpovídají spíše ženskému pohlaví, kraniální pohlavně diagnostické znaky neprůkazné, mírně převažují mužské znaky (např. výraznější šíjová oblast a *protuberantia occipitalis externa*, větší bradavčitý výběžek), geneticky se pohlavní příslušnost nepodařilo určit

Obr. 57. Stěbořice. Mohyla č. 38.

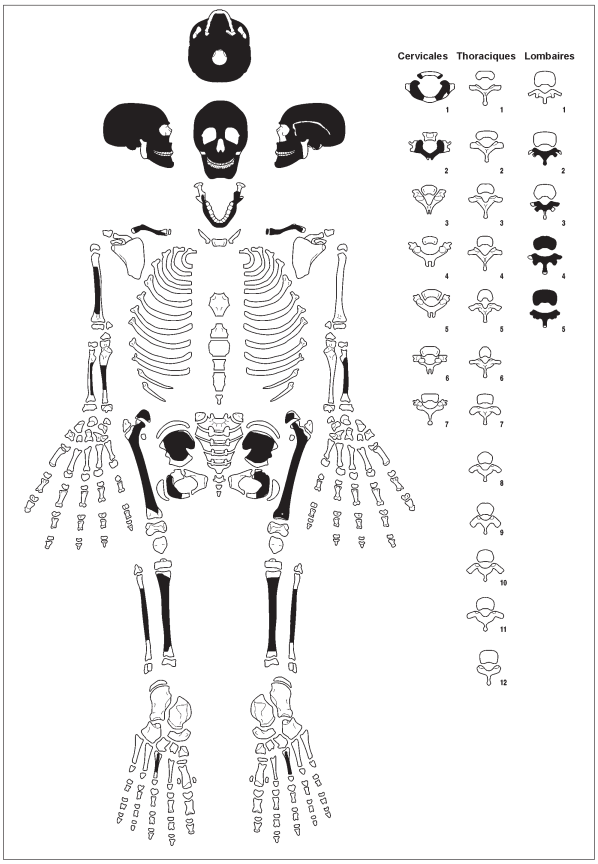
Obr. 58. Stěbořice. Mohyla č. 38. Výrazné degenerativní změny zubu druhého krčního obratle (C2) a kloubní jamky prvního krčního obratle (C1).

Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a hustota trámčiny kosti proximálního konce stehenní kosti odpovídají věkové kategorii adultus II-maturus I, zadní průběh šípového švu je uzavřen, obliteraci ostatních lebečních švů nelze hodnotit, opotřebování okluzních plošek horních stoliček nejspíše slabé (poškozená sklovina), biologický věk předpokládáme 35 až 50 let
Výška postavy: podle délky stehenní kosti byla 161-162 cm
Stavba kostry: střední až gracilní
Zdravotní stav: výrazné degenerativní změny zubu prvního krčního obratle (C1) a kloubní jamky druhého krčního obratle (C2) (obr. 58), střední degenerativní změny na bederním úseku páteře (L4/5), střední artróza kyčelních a kolenních kloubů, abscesová dutina v oblasti pod třenovými zuby (33-35) dolní čelisti vlevo, intravitální ztráta dolní první a druhé stoličky vlevo (36, 37)
Projevy životních podmínek: pravá stehenní kost platymérní (IP = 82,7), levá stehenní kost eurymérní (IP = 85,7), levá holenní kost platyknémní (IC = 62,5); výrazně vyvinutá *linea aspera* kostí stehenních se zřetelnými entezopatiemi, zánětlivé změny v ostatních oblastech svalových úponů nelze hodnotit v souvislosti s poškozením okostice, oboustranná přítomnost kostní hrany pod chocholíkem kosti stehenní (*crista hypotrochanterica*)
Anatomické zvláštnosti: atypické postavení třetí dolní stoličky vlevo (38), *foramen acusticum* vpravo, *facies articularis superior partita* vpravo u prvního krčního obratle
Poznámky: masivní lebeční klenba, postmortální změny na zevním okraji zvukovodů a na vnějším povrchu stehenní kosti (viz. mohyla 39)
Shrnutí: ? (žena ?), maturus (35-50 let), L+(+) P+(+), Ao 2961

MOHYLA 39

Mohyla 39A (hrob A)

Zachovalost:
Lebka: kompletní lebka s dolní čelistí – poškozená pouze šupina levé spánkové kosti a ramena dolní čelisti
Postkraniální skelet: lépe zachovány dolní než horní končetiny – větší části všech dlouhých kostí, s výjimkou loketní kosti z které pouze zlomek, větší část klíčních kostí, větší části kostí kyčelních a pravé kosti sedací, levá kompletní, nesrostlé části obratlů z krční (C1-2), bederní (L 2-4) a křížové (S1-3) partie páteře, zlomky žeber, fragmenty metatarzálních kostí (obr. 59)
Pohlaví: morfologické určení nemožné
Biologický věk: podle stupně mineralizace druhých trvalých stoliček (17, 27) a velikosti stehenní kosti předpokládáme věk 7 až 8 let
Metrická charakteristika: lebka podle indexů brachykranní (IDŠ = 81,1), chamaekranní (IDV = 64) a tapeinokranní (IŠV = 78,9) tzn. krátká, širší a nižší, ovšem její vývoj není ukončen
Projevy životních podmínek: levá stehenní kost hyperplatymérní (IP = 70,8), holenní kosti euryknémní (IC = 90, IC = 94,7), absence *cribra orbitalia*

Obr. 59. Stěbořice. Mohyla č. 39A.

Anatomické zvláštnosti: vsuté kůstky v průběhu levé poloviny lambdového švu (*ossa suturae lambdoidae*), sakralizace pátého bederního obratle, distolingualní rotace horního pravého laterálního řezáku (12), výběžek *processus interparietalis*, přítomnost *sutura supranasalis*, otvor v kloubní části pro nadpažek kosti loketní u pažní kosti (*foramen supratrochleare*)
Poznámka: deformace vnějšího povrchu čelní kosti způsobená nejspíše postmortálním působením vody (pseudopatologie; obr. 60), postmortální změny na zevním povrchu kosti pažní (viz. mohyla 38)
Shrnutí: ? , infans II (7-8 let), L+++ P+(+), Ao 2962

Obr. 60. Stěbořice. Mohyla č. 39A. Postmortální změny povrchu čelní kosti.

Mohyla 39B (hrob B)

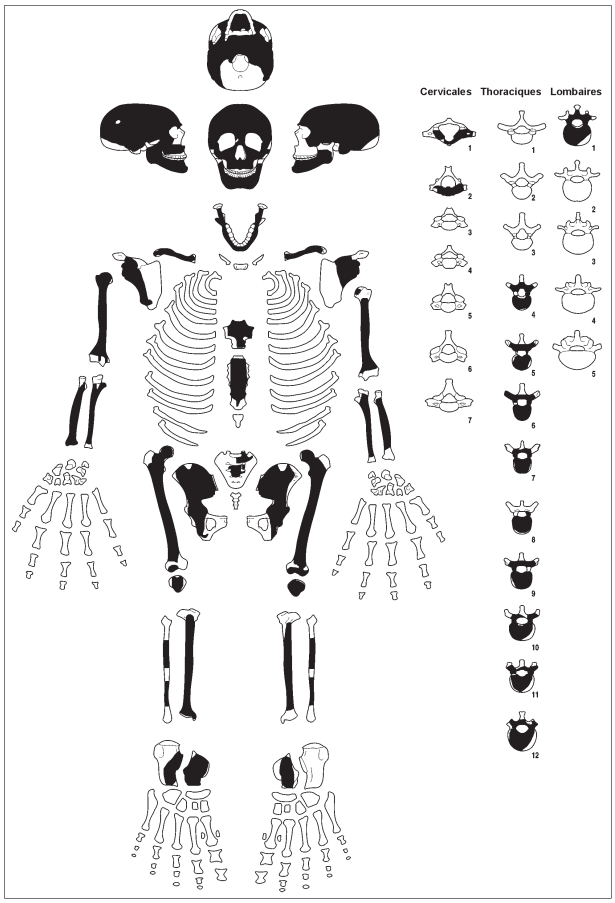
Zachovalost:

Lebka: větší část lebky – téměř kompletní lebeční klenba, chybí pouze část šupiny týlní kosti, chybí větší část lícních oblouků, horní čelist bez levého čelního výběžku, dolní čelist s poškozenými rameny

Postkraniální skelet: větší části všech dlouhých kostí horních a dolních končetin, větší části klíčních kostí, fragmenty lopatek, větší část kyčelních a část sedacích kostí obou pánevních kostí, poškozená pravá a celá levá čéška, fragment rukojetě a těla hrudní kosti, poškozené obratle z krční (C1-2), hrudní (Th3-12) a bederní (L1) části páteře, část křížové kosti (S1, S3), zlomky žeber, zlomky tarzálních a metatarzálních kostí (obr. 61)

Pohlaví: širší a symetrický velký sedací zářez, přítomnost preaurikulárního žlábku, dvojitý *arc composè* a gracilní stavba pánve odpovídají ženskému pohlaví, ženské pohlavní znaky převažují i u lebky (např. plochá oblast glabelly, ostrý horní okraj očnice, malý bradavčitý výběžek, slabá supramastoidální hrana, plochá *protuberantia occipitalis externa*)

Biologický věk: charakter boltcové plochy kosti kyčelní a hustota trámčiny stehenní kosti odpovídají věkové *kategorii adultus*, mezi křížovými obratli štěrbiny, lebeční švy na vnější straně mozkovny otevřené, na vnitřní straně obliterace věncového švu a zčásti i švu šípového, slabé až střední opotřebování okluzních plošek zubů, odhadnutý biologický věk 30-40 let

Obr. 61. Stěbořice. Mohyla č. 39B.

Výška postavy: podle délky stehenní kosti výška postavy ženy 164 cm

Stavba kostry: gracilní až střední

Metrická charakteristika: lebka podle indexů mesokranní (IDŠ = 76,4), orthokranní (IDV = 73,9) a metriokranní (IŠV = 96,8) tzn. středně dlouhá lebka s víceméně stejnou šířkou a výškou

Zdravotní stav: porozita terminálních ploch hrudních obratlů, artrotické změny ramenních a kyčelních kloubů, kaz u korunky horních prvních stoliček (36, 46), stísněné postavení dolního druhého řezáku vlevo (32)

Projevy životních podmínek: pravá stehenní kost hyperplatymérní (IP = 71,9), levá stehenní kost platymérní (IP = 75), holenní kosti euryknémní (IC = 79,3, IC = 73,9); slabé vyvinutí oblastí svalových úponů bez entezopatií (*tuberositas deltoidea, linea aspera, linea solei, lig. costoclaviculare*), absence *cribra orbitalia*, tělo levé klíční kosti je zřetelněji oploštěné ve srovnání s tělem pravé klíční kosti

Anatomické zvláštnosti: šev mezi klínovou a temenní kostí vpravo je dlouhý cca 2 mm, tj. čelní a spánková kost jsou téměř v kontaktu, oblast pterionu vlevo nelze hodnotit (*articulatio fronto-temporalis*), vsuté kůstky v levé části lambdového švu (*ossa suturae lambdoidae*), šev za nosním kořenem (*sutura supranasalis*), čelistní a alveolární prognathie u horní čelisti

Poznámky: změny na zevním okraji zvukovodu, prohlubeň postmortálního původu na zadní straně levé holenní kosti, černé zbarvení na páteři

Shrnutí: žena, adultus (20-35 let), L++ P++, Ao 2963

MOHYLA 40

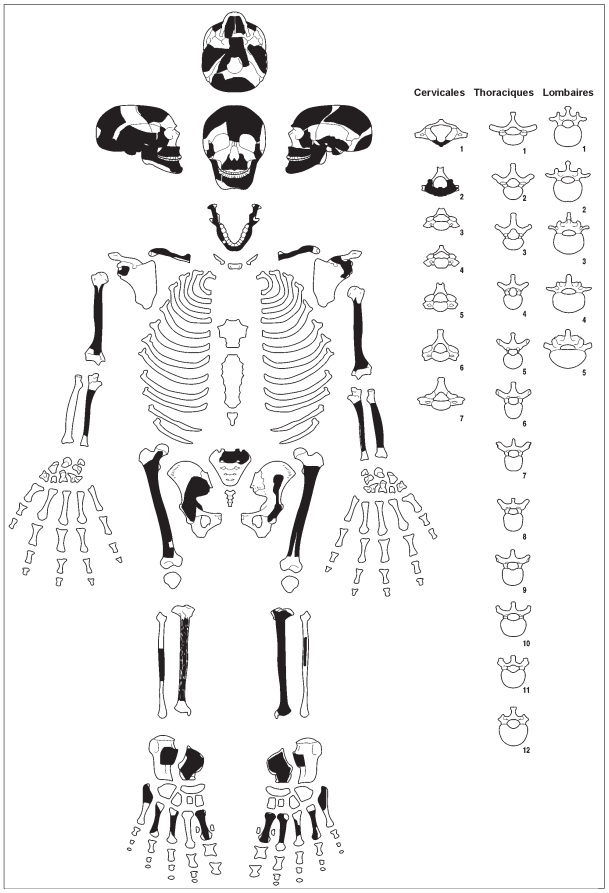
Zachovalost:

Lebka: ve fragmentech větší část lebky – z lebeční klenby větší část čelní kosti a obou temenních kostí, fragment týlní šupiny, u spánkových kostí chybí téměř celé šupiny a poškozeny jsou i její další partie, zlomky klínové kosti, část těla horní čelisti bez čelních výběžků, lícní kosti s částí lícních oblouků, fragment těla dolní čelisti s poškozenými rameny

Postkraniální skelet: větší části většiny dlouhých kostí horních a dolních končetin, chybí pravá vřetenní kost, fragment lýtkové kosti, větší části klíčních kostí, fragmenty lopatek, část kyčelních kostí obou pánví, zlomky několika obratlů (C1-2), část křížové kosti (S1), zlomky žeber, zlomky tarzálních kostí, poškozené metatarzální kosti (obr. 62)

Pohlaví: užší velký sedací zářez, jednoduchý *arc composè* a středně robustní stavba pánve naznačují mužské pohlaví, u lebky mírně převažují mužské znaky (vyvinutá oblast glabelly, zřetelnější mentum), geneticky se určilo mužské pohlaví

Biologický věk: hustota trámčiny proximálního konce stehenní kosti odpovídá věkové kategorii adultus, štěrbiny mezi obratli kosti křížové, lebeční švy na vnější straně mozkovny otevřené, opotřebování okluzních plošek zubů slabé, biologický věk předpokládáme 20 až 30 let

Obr. 62. Stěbořice. Mohyla č. 40.

Výška postavy: na základě velikosti stehenní kosti výška postavy 162±1 cm, podle holenní kosti 160-163 cm
Stavba kostry: střední
Zdravotní stav: kaz u korunky dolních třenových zubů (44, 45 ?)
Projevy životních podmínek: pravá stehenní kost platymérní (IP = 83,3), levá stehenní kost eurymérní (IP = 86,2), levá holenní kost euryknémní (IC = 86,2); středně až výrazněji vyvinuté oblasti svalových úponů *(tuberositas deltoidea, linea aspera)*, fossa costoclavicularis u kosti klíční, zánětlivé změny nelze hodnotit v souvislosti s poškozením okostice, zřetelné oploštění těla klíční kosti, bez *cribra orbitalia*

Obr. 63. Stěbořice. Mohyla č. 40. Přídatné oboustranné hrbolky u první stoličky.

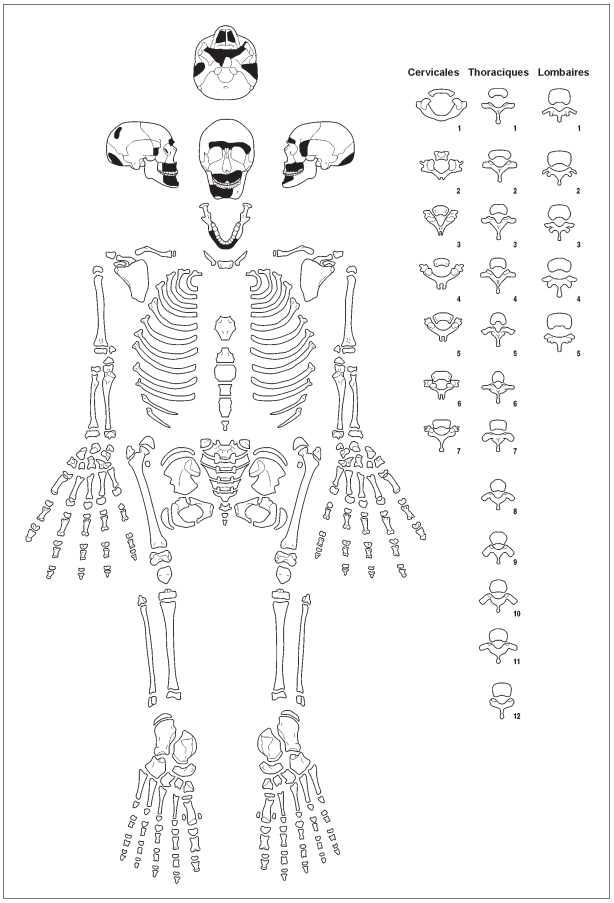
Anatomické zvláštnosti: oboustranné rozdělení vyústění hypoglosálního kanálu (*canalis hypoglossalis partitum*), přídatné oboustranné hrbolky u první stoličky (obr. 63)
Poznámky: mělké pravé *acetabulum*, černé zbarvení u dlouhých kostí končetin (stehenní kost, holenní kost, pažní kost), tarzálních kostí
Shrnutí: ? (muž ?), adultus (20-30 let), L+(+) P+(+), Ao 2964

MOHYLA 41

Zachovalost:
Lebka: poškozené volné zuby
Postkraniální skelet: nedochoval se
Pohlaví: morfologické určení nemožné
Biologický věk: podle stupně mineralizace druhých trvalých stoliček a třenových zubů předpokládáme věk 5 až 6 let
Shrnutí: ? , infans I (5-6 let), L+ P-, Ao 2965

MOHYLA 42

Zachovalost:
Lebka: mléčné volné zuby
Postkraniální skelet: zlomky těl dlouhých kostí končetin (stehenní kost)
Pohlaví: morfologické určení nemožné

Obr. 64. Stěbořice. Mohyla 43, sběr.

Biologický věk: podle stupně mineralizace mléčných stoliček předpokládáme věk do 6 měsíců
Poznámky: černé zbarvení zlomků těl dlouhých kostí končetin
Shrnutí: ? , infans I (do 6 měsíců), L+ P+, Ao 2966

MOHYLA 43

Zachovalost:
Lebka: mléčný horní řezák
Postkraniální skelet: nedochoval se
Pohlaví: morfologické určení nemožné
Biologický věk: podle stupně mineralizace mléčného horního řezáku předpokládáme věk do 6 měsíců
Shrnutí: ? , infans I (do 6 měsíců), L+ P-, Ao 2967

„Sběr"

Zachovalost:
Lebka: „nadočnicová partie" čelní kosti, zlomek týlní šupiny, část skalních kostí, velká a malá křídla a část těla klínové kosti, zlomek těla horní čelisti, zlomek těla dolní čelisti
Postkraniální skelet: nedochoval se (obr. 64)
Pohlaví: morfologické určení nemožné
Biologický věk: podle stupně mineralizace horních trvalých prvních řezáků (31), horních trvalých špičáků a prvních trvalých stoliček předpokládáme věk 4 až 5 let
Poznámky: černé zbarvení na zlomcích lebeční klenby (viz. strana 117). S ohledem na archeologickou dokumentaci nelze vyloučit, že jde o pozůstatky z mohyly č. 14
Shrnutí: ? , infans I (4-5 let), L+ P-, Ao 2968

PODĚKOVÁNÍ

Děkujeme panu Marku Jantačovi za zhotovení RTG snímků patologických nálezů a Mgr. Karolíně Absolonové za digitalizaci obrázků dokumentujících zachovalost koster. Výzkum byl podpořen projektem NAKI DF 12P01OVV021.

10.12 LITERATURA

ARIES, P. 2000: Dějiny smrti I, II. Praha.
BROMOVÁ, M – ČERNÝ, V. – HÁJEK, M. – BRŮŽEK, J. 2003: Agreement of Molecular Biology and Morphology methods in Sex Determination, Archeologické rozhledy 55, 687-695.
BRŮŽEK, J. 2002: A method for visual determination of sex, using the human hip bone, American Journal of Physical Anthropology 117, No 2, 157-168.
BRŮŽEK, J.– VELEMÍNSKÝ, P. 2006: Sex diagnosis of the early medieval population of Great Moravia (9th to 10th century): proposed population specific discriminant functions for cranial measurements, Časopis Národního muzea, řada přírodovědná 175, č. 1-2, 41-56.
BUIKSTRA, J. E. – UBELAKER, H. D. (edd.) 1994: Standards for data collection from human skeletal remains, Proceedings of a Seminar at the Field Museum of Natural History, Arkansas Archeological Survey Research Series, No 44. Arkansas.
CAPASSO, L. – KENNEDY, K.A.R. – WILCZAK, C.A. 1999: Atlas of occupational markers on human remains, Journal of Paleontology, Monographic Publication 3. Teramo.
ČERNÝ, V. 1995: Význam tafonomických procesů při studiu pohřebního ritu, Archeologické rozhledy XLVII, 301-313.
DOBISÍKOVÁ, M. 1999: Určování pohlaví. Určování věku, in: Stloukal, M. et al.: Antropologie. Příručka pro studium kostry, 168-339. Praha.
HANÁKOVÁ, H. – STLOUKAL, M. 1966: Staroslovanské pohřebiště v Josefově. Rozpravy Československé akademie věd 76, seš. 9. Praha.
HAUSER, G.– DE STEFANO, G. F. 1989: Epigenetic variants of the human skull. Stuttgart.
HENDERSON, J. 1989: Pagan Saxon cemeteries: A study of the problems of sexing by grave goods and bones, in: Roberts, Ch. A. – Lee, F. – Bintliff, J. (edd.): Burial Archaeology Current Research, Methods and Developments. B.A.R. British Ser. 211, 77-83. Oxford.
JELÍNEK, J. 1952: Slovanský kostrový materiál ze Stěbořic u Opavy, Časopis Slezského musea II, série B, 20-28.
JISL, L. 1952: Slovanské mohylové pohřebiště ve Stěbořicích, okr. Opava, Časopis Slezského musea II, série B, 6-20.
KENNEDY, K.A.R.1989: Skeletal Markers of Occupational Stress, in: Iscan, M.Y. – Kennedy, K.A.R. (edd): Reconstruction of Life from the Skeleton, 129-160. New York.
KUŽELKA, V. 1999: Osteometrie, in: Stloukal, M. et al.: Antropologie. Příručka pro studium kostry, 40-111. Praha.
LARSEN, C.S. 1997: Bioarcheology. Interpretation behavior from the human skeleton. Cambridge.
LIKOVSKÝ, J. – STRÁNSKÁ, P. – VELEMÍNSKÝ, P. 2005: An Assortment of palaeopathological findings from the anthropological collection of the Institute of Archeology in Prague in funds of National Museum, Sborník Národního muzea, ser. B., řada přírodovědná 61, č. 3-4, 81-140.
MARTIN, R – SALLER, K. 1957: Lehrbuch der Anthropologie, Stuttgart.
PROKEŠ, L. 2006: Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu. Brno.
SCHMITT, A. 2005: Une nouvelle méthode pour estimer l'âge au décès des adultes à partir de la surface sacro-pelvienne iliaque (A new method to assess adult age at death from the iliac sacro-pelvic surface), Bulletin et Mémoires de la Société Anthropologique Paris 17, 89-101.
STLOUKAL, M. 1989: Paleodemografie staroslovanských populací na území Československa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy (doktorská disertace). Praha.

STLOUKAL, M. – HANÁKOVÁ, H. 1978: Die Länge der Längsknochen altschlawischer Bevölkerungen unter besonderer Berücksichtigung von Wachtstumsfragen, Homo 29, No 1, 53-69.
STLOUKAL, M. – VYHNÁNEK, L. 1976: Slované z velkomoravských Mikulčic. Praha.
VELEMÍNSKÝ, P. 1999: Morfologické znaky na kostře, in: Stloukal, M. et al.: Antropologie. Příručka pro studium kostry, 112-167. Praha.
VELEMÍNSKÝ, P. 2000: Mikulčice-Kostelisko. Projevy nespecifické zátěže a možnosti stanovení pokrevní příbuznosti na základě morfologických znaků. I, II. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy (disertační práce). Praha.
VELEMÍNSKÝ, P. – LIKOVSKÝ, J. – TREFNÝ, P. – DOBISÍKOVÁ, M. – VELEMÍNSKÁ, J. – POLÁČEK, L.– HANÁKOVÁ, H. 2005: Großmährisches Gräberfeld auf „Kostelisko“ im Suburbium des Mikulčicer Burgwalls. Demographie, Spuren nicht spezifischer Belastung physiologischen und physischen Charakters auf Skeletten, Gesundheitszustand, in: Poláček, L. (ed.): Studien zum Burgwall von Mikulčice VI, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 23, 539-633.
VYHNÁNEK, L. 1999: Nárys kostní paleopatologie se zaměřením na radiodiagnostiku, in: Stloukal, M. et al.: Antropologie. Příručka pro studium kostry, 386-432. Praha.
WAPLER, U. 1998: Cribra orbitalia in Anthropology: Diagnostic criterions and implications in the study of ancient skeletal populations, Thése l´ Université Bordeaux 1, 280-301.

10.13 ZUSAMMENFASSUNG

Die archäologische Untersuchung der Hügelbestattungsstelle in Steborice (1952-1955) entdeckte dreiundvierzig Hügelgräber. Keine menschlichen Skelettreste haben sich in den Hügelgräbern Nr. 1, 8, 13, 14 und 28 erhalten. In acht Hügelgräbern (Nr. 3, 5, 11, 15, 27, 30, 32, 39) wurden neben dem „Haupt“ Begräbnis auch Skelettreste einer weiteren Person gefunden. In diesen Fällen war immer mindestens eines der Individuen minderjährig. Mit Ausnahme der Hügelgräber Nr. 11 und Nr. 39 wurden jedoch aus dem zweiten Skelett immer nur isolierte Knochen gefunden, d.h. es ist nicht auszuschließen, dass es sich um eine zufällige Beimischung handelt. Bei Einsichtnahme in den Plan der Topographie der Bestattungsstelle aus demographischer Sicht (Plan 1) ist offenkundig, dass die Gräber der Frauen im Süd- bzw. Südostenteil der Bestattungsstelle situiert sind. Die Gräber der Männer sind aber ungleichmäßig verteilt. Die Frauenkonzentration in einem Teil der Bestattungsstelle deutet an, dass das Begraben der Individuen in Steborice nicht nur mit der Rangfolge der Todesfälle bedingt werden musste, aber auch bestimmte Regeln berücksichtigte. An der Bestattungsstelle wurden 20 minderjährige und 21 erwachsene Individuen identifiziert. Die Frequenz der Kinderbeerdigungen (37,8 %) entspricht der Situation an anderen Bestattungsstellen und ist im Einklang mit den aktuellen Erkenntnissen der damaligen Demographie (z.B. STLOUKAL 1999). Wir schätzen, dass fast 71 % der Individuen (N=32) vor Erreichung des vierzigsten Lebensjahres gestorben sind. Unter Beachtung der fünfzehnjährigen Intervalle sind die meisten Individuen zwischen dem 35. bis 50. Lebensjahr gestorben (s. Tab. 4). Die Geschlechtszugehörigkeit haben wir bei 23 Skeletten bestimmt, 81 % der erwachsenen Individuen und drei Kindern. Beide Geschlechter sind fast identisch vertreten – 11 Männer und 12 Frauen (Tab. 3, Graph 1-3). Die oben angeführten Tatsachen deuten an, dass es sich um eine „laufende“ Populationsprobe handelt, mit üblicher Vertretung von Männern, Frauen und Kindern, bzw. minderjährigen Individuen. Es ist unwahrscheinlich, dass es sich um eine in Folge einer demographischen Krise errichtete Bestattungsstelle handelt, z.B. gleichzeitiges Ableben einer Menschengruppe oder durch eine Epidemie verursachte Todesfälle. Die Durchschnittsgröße der Männer (N=6) war gegen 165 cm, bei Frauen (N=7) war die Durchschnittsgröße 162 cm. Der Geschlechtsdimorphismus im Skelettbau war deutlich. In der Populationsgruppe überwiegen Individuen mit dolichokranem Schädel, was im Einklang mit der Situation bei anderen großmährischen Bestattungsstellen ist (z.B. STLOUKAL - VYHNÁNEK 1976). Cribra orbitalia traten nur bei vier, d.h. 16 % der Individuen auf. In allen Fällen ging es um minderjährige Personen (Gräber Nr. 5a, 26, 27, 30). Das statistisch höhere Vorkommen bei der minderjährigen Population ist üblich und wird auch mit dem möglichen Umbau des Knochens im Erwachsenenalter in Zusammenhang gebracht (z.B. VELEMÍNSKÝ et al. 2005). Im Vergleich zu anderen frühmittelalterlichen Bestattungsstellen, wie z.B. der Bestattungsstelle Mikulcice-Kostelisko, wo das Merkmal bei 33% der Individuen (N=235) auftrat, ist das Vorkommen niedrig. Die Stufe der sagittalen Abflachung des oberen Drittels des Körpers des Oberschenkelknochens (Platymerie) konnten wir bei 19 Individuen beobachten. Es gab keinen einzigen Fall, in welchem mindestens einer der bewerteten Oberschenkelknochen eines Individuums nicht platymerisch war. Bei Frauen sind am häufigsten hyperplatymerische Oberschenkelknochen vertreten, bei Männern platymerische Knochen. In der Gruppe ist kein einziges Individuum mit eurymerischen Femora. Der Umfang der Seitenabflachung des oberen Drittels des Körpers des Schienbeins (Platycnemia) haben wir bei 8 Männern und 9 Frauen beurteilt. Die Scheinbeine der meisten Individuen waren ohne nachweisliche Abflachung d.h. euryknemische oder mesoknemische. Dies gilt sowohl für Männer als auch für Frauen. Platyknemnische Schienbeine traten nur bei drei Individuen auf (Hügelgrab Nr. 17, Nr. 35, 38). Aufgrund des Vorkommens der kranialen morphologischen nemetrischen Merkmale wurde das Maß an biologischer Ähnlichkeit der Individuen geprüft, das auch deren mögliche biologische Verwandtschaft andeutet. Wir konzentrierten uns insbesondere an kraniale Merkmale,

die die Variabilität der Schädelnähte, den Charakter der Ausmündung der Ader- und Nervenbahnen sowie die hyperostotische Aktivität betreffen (z.B. HAUSER – DE STEFANO 1989, VELEMÍNSKÝ 1999). Auch in Bezug auf die Topographie der Bestattungsstelle wurden Paare oder Gruppen von Individuen ausgegliedert, bei denen die biologische Verwandtschaft anzunehmen ist. Es wäre empfehlenswert, die angedeuteten „Bindungen" der Individuen auf genetischem Wege zu prüfen. Aus der Sicht des Gesundheitszustandes der Individuen überwiegen geheilte Frakturen, in der Regel der Gliedermaßenknochen (Hügelgrab Nr. 4, 16, 17, 24, 37). Relativ umfangreiche Gruppe stellen angeborene Anomalien dar, Variationen ohne klinische Bedeutung für das Individuum. Es geht z.B. um die Knochenüberbrückung „ ponticulus atlantis posterior" beim ersten Halswirbel (ein Mann aus dem Hügelgrab Nr. 6), Sakralisation des fünften Lendenwirbels (L5) (bei einem Kind aus dem Hügelgrab 39) oder einen offenen Rückgratkanal beim Kreuzbein (ein Mann aus dem Hügelgrab Nr. 25). In der Populationsgruppe gibt es keine bedeutende Vertretung der degenerativen Behinderungen von Gelenkflächen, und zwar sowohl am Rückgrat als auch bei Großgelenken. Die menschlichen Skelettreste sind in der anthropologischen Abteilung des Nationalmuseums unter den Inventarnummern Ao 2928 bis Ao 2968 deponiert.

TABELLEN UND ABBILDUNGEN

Tab. 1. Auflistung und grundlegende anthropologische und demografische Angaben der in Stěbořice beigesetzten Individuen.
Tab. 2. Auflistung der Grabhügel, in denen Überreste von zwei Individuen entdeckt wurden.
Tab. 3. Stěbořice. Vertretung einzelner Alterskategorien unter Berücksichtigung der Geschlechtszugehörigkeit.
Tab. 4. Stěbořice. Aufteilung der erwachsenen Individuen in fünfzehnjährige Altersgruppen unter Berücksichtigung des Geschlechts.
Tab. 5. Stěbořice. Vorkommen von Cribra Orbitalia.
Tab. 6. Stěbořice. Vorkommen der vorderen - hinteren Abplattung des oberen Oberschenkelknochendrittels – Vertretung der Kategorien (MARTIN - SALLER 1957).
Tab. 7. Stěbořice. Vorkommen der seitlichen Abplattung des oberen Oberschenkelknochendrittels - Vertretung der Kategorien (MARTIN - SALLER 1957).
Tab. 8. Grundlegende Informationen über den gesundheitlichen Zustand der in Stěbořice beigesetzten Individuen.
Tab. 9. Vorkommen von ausgewählten diskreten Merkmalen.

Plan 1. Stěbořice. Geschlecht und Alter der Beigesetzten aufgrund einer anthropologischen Analyse.

Diagramm 1. Stěbořice. Vertretung einzelner Alterskategorien unter Berücksichtigung der Geschlechtszugehörigkeit.
Diagramm 2. Stěbořice. Vertretung einzelner Altersgruppen unter Berücksichtigung der Geschlechtszugehörigkeit. Bei erwachsenen Individuen betrachten wir drei Kategorien: 20–35 Jahre, 35–50 Jahre und über 50 Jahre.
Diagramm 3. Stěbořice. Vertretung nicht erwachsener und erwachsener Individuen.

Abb. 1. Stěbořice. Grabhügel Nr. 2.
Abb. 2. Stěbořice. Grabhügel Nr. 3.
Abb. 3. Stěbořice. Grabhügel Nr. 4.
Abb. 4. Grabhügel Nr. 4 Fersenbeinbruch (Draufsicht).
Abb. 5. Stěbořice. Grabhügel Nr. 5, Individuum A.
Abb. 6. Stěbořice. Grabhügel Nr. 5, Individuum B.
Abb. 7. Stěbořice. Grabhügel Nr. 6.
Abb. 8. Grabhügel Nr. 6 Degenerative Änderungen beim ersten Kreuzwirbel.
Abb. 9. Grabhügel Nr. 6 Knochenbrücke beim ersten Halswirbel.
Abb. 10. Stěbořice. Grabhügel Nr. 7.
Abb. 11. Stěbořice. Grabhügel Nr. 9.
Abb. 12. Stěbořice. Grabhügel Nr. 10.
Abb. 13. Grabhügel Nr. 10 Asymmetrischer Aufbau der langen Knochen der oberen Gliedmaßen.
Abb. 14. Stěbořice. Grabhügel Nr. 11, Individuum A.
Abb. 15. Stěbořice. Grabhügel Nr. 11, Individuum B.
Abb. 16. Stěbořice. Grabhügel Nr. 12.
Abb. 17. Stěbořice. Grabhügel Nr. 15.
Abb. 18. Stěbořice. Grabhügel Nr. 16.
Abb. 19. Grabhügel Nr. 16. Wahrscheinlich geheilter Wadenbeinbruch.
Abb. 20. Grabhügel Nr. 16. Vertiefung, wahrscheinlich postmortalen Ursprungs, unter dem inneren Gelenkknorren des Schienbeins.
Abb. 21. Stěbořice. Grabhügel Nr. 17.
Abb. 22. Grabhügel Nr. 17. Verheilte Verletzung des Stirnbeins im Bereich des oberen Rands der rechten Augenhöhle.
Abb. 23. Grabhügel Nr. 17 Bruch der unteren Hälfte der Elle.
Abb. 24. Stěbořice. Grabhügel Nr. 18.
Abb. 25. Grabhügel Nr. 18. Angewachsene proximale Epiphyse des linken Schenkelknochens.
Abb. 26. Stěbořice. Grabhügel Nr. 19.
Abb. 27. Stěbořice. Grabhügel Nr. 20.
Abb. 28. Grabhügel Nr. 20. Defekt im Bereich der Schenkelknochen-Trochanter.
Abb. 29. Stěbořice. Grabhügel Nr. 21.
Abb. 30. Stěbořice. Grabhügel Nr. 22.
Abb. 31a. Grabhügel Nr. 22. Ossiculum lambdae.
Abb. 31b. Grabhügel Nr. 22. Ossiculum incisurae parietale.
Abb. 32. Grabhügel Nr. 22. Mikrodontie des dritten oberen Backenzahns.
Abb. 33. Stěbořice. Grabhügel Nr. 23.
Abb. 34. Stěbořice. Grabhügel Nr. 24.
Abb. 35. Grabhügel Nr. 24. Posttraumatische Änderungen des Schenkelknochenkörpers.
Abb. 36. Grabhügel Nr. 24. Öffnung unter dem Kamm des rechten Schulterblatts.
Abb. 37. Stěbořice. Grabhügel Nr. 25.
Abb. 38. Grabhügel Nr. 25. Asymmetrischer Aufbau der Schenkelknochen.
Abb. 39. Grabhügel Nr. 25. Offener Kanal des Kreuzknochens.
Abb. 40. Stěbořice. Grabhügel Nr. 26.

Abb. 41. Stěbořice. Grabhügel Nr. 27.
Abb. 42. Stěbořice. Grabhügel Nr. 29.
Abb. 43. Grabhügel Nr. 29. Foramen olecrani beim rechtem Oberarmknochen.
Abb. 44. Grabhügel Nr. 29. Unvollständige Sakralisation.
Abb. 45. Stěbořice. Grabhügel Nr. 30, Individuum A.
Abb. 46. Stěbořice. Grabhügel Nr. 30, Individuum B.
Abb. 47. Stěbořice. Grabhügel Nr. 31.
Abb. 48. Stěbořice. Grabhügel Nr. 32.
Abb. 49. Stěbořice. Grabhügel Nr. 33.
Abb. 50. Stěbořice. Grabhügel Nr. 34.
Abb. 51. Stěbořice. Grabhügel Nr. 35.
Abb. 52. Stěbořice. Grabhügel Nr. 36.
Abb. 53. Stěbořice. Grabhügel Nr. 37.
Abb. 54. Grabhügel Nr. 37. Mögliche Verheilung einer posttraumatischen Änderung bei der zweiten Rippe.
Abb. 55. Grabhügel Nr. 37. Arthrose des Gelenkskopfes der unteren Kiefers.
Abb. 56. Grabhügel Nr. 37. Ossiculum incisurae parietalis.
Abb. 57. Stěbořice. Grabhügel Nr. 38.
A**bb. 58.** Stěbořice. Grabhügel Nr. 38. Ausgeprägte degenerative Veränderungen des Ausläufers des zweiten Halswirbels (C2) und des Gelenkgrübchens des ersten Halswirbels (C1).
Abb. 59. Stěbořice. Grabhügel Nr. 39A.
Abb. 60. Grabhügel Nr. 39A. Postmortale Änderungen der Stirnknochenoberfläche.
Abb. 61. Stěbořice. Grabhügel Nr. 39B.
Abb. 62. Stěbořice. Grabhügel Nr. 40.
Abb. 63. Grabhügel Nr. 40. Zusätzliche beiderseitige Höcker beim ersten Backenzahn.
Abb. 64. Stěbořice. Grabhügel Nr. 43, Sammlung.

11. MOLEKULÁRNĚ-GENETICKÉ STANOVENÍ POHLAVÍ Z LIDSKÝCH KOSTERNÍCH POZŮSTATKŮ

MARTIN HÁJEK

Cílem molekulárně genetické analýzy lidských kosterních pozůstatků bylo určit pohlaví vybraných jedinců, u kterých vzhledem ke špatné zachovalosti nebylo možné použít morfometrické metody.

11.1 POSTUP

K analýze byly poskytnuty a) zlomky kostí o hmotnosti 0,3-1 g ve špatném stavu zachovalosti; b) zuby nebo fragmenty zubů o hmotnosti 0,25-0,9 g. Všechny vzorky byly pokryté vrstvou konzervačního činidla neznámého složení. Celkem bylo vybráno 46 vzorků, z toho 38 kostí a 8 zubů.

11.2 ZPRACOVÁNÍ VZORKŮ

Po odebrání vzorků byly všechny operace s kosterním materiálem prováděny v latexových vyšetřovacích rukavicích a ve sterilním prostředí laminárního boxu, aby se předešlo nežádoucí kontaminaci deoxyribonukleovou kyselinou (DNA) recentního původu. Vzorky kostí byly očištěny skalpelem a sterilním brusným papírem; vzorky, které nebylo možné dostatečně očistit, resp. při čištění se rozpadly, nebyly dále zpracovány. Vzorky zubů byly podle možností očištěny skalpelem a omyty v acetonu a etanolu. Ošetřené vzorky byly rozemlety v kulovém vibračním mlýnku (Vibrom, CZ) na jemný prášek. Mezi mletím jednotlivých vzorků byla miska i koule mlýnku dekontaminovány roztokem 5 % chlornanu sodného a důkladně opláchnuty destilovanou vodou, aby se vyloučila vzájemná kontaminace vzorků.

11.3 IZOLACE DNA A AMPLIFIKACE

Z původních 46 vzorků bylo jen 34 (74 %) vhodných pro analýzu; 12 nebylo z důvodu špatné zachovalosti možné odpovídajícím způsobem dále zpracovat. Izolace DNA proběhla dvojím způsobem. Devět vzorků bylo izolováno pomocí Ultra Clean Forensic Kit (MoBio, USA) a zbytek silika metodou (EVISON et al. 1997; BROMOVÁ et al. 2003). Současně s izolací DNA ze vzorků byla prováděna i negativní izolační kontrola, tzn. v každém desátém vzorku byl kostní prášek nahrazen destilovanou

tkáň	**úspěch**	**neúspěch**	**celkem**	**úspěšnost (%)**
žebro	5	3	8	63
lebka	2	7	9	22
zub	3	5	8	38
prst	2	3	5	40
metatarsus	3	1	4	75
celkem	15	19	34	44
metoda				
Forenzní Kit	2	6	8	25
GuSCN+silika	13	13	26	50
celkem	15	19	34	44

Tab. 1. Úspěšnost izolace/amplifikace podle typu tkáně a použité metody.

mohyla	vzorek	určení	pohlaví jedince
2	12	-	-
2	29	-	
4	13	-	(muž)
4	22	muž	
5	39	žena	-
5	31	-	
7	11	-	(muž)
7	7	muž	
9	1	žena	(muž)
9	27	muž	
10	18	muž	(muž)
12	20	-	-
12	37	-	
18	4	muž	muž
18	28	muž	
26	19	žena	žena
26	24	žena	
27	34	muž	(muž)
27	43	-	
31	30	-	-
31	16	-	
32	6	-	(muž)
32	23	muž	
33	26	-	-
33	9	žena	
38	17	-	-
40	35	-	(muž)
40	2	muž	
11 a	41	-	-
11 a	25	-	
11 b	46g	žena	-
11b	14	-	
30 B	3	-	-
30 b	32	-	

Pozn. Údaj v závorkách znamená, že jde jen o částečně spolehlivý odhad.

Tab. 2. Určení pohlaví molekulárně genetickou metodou.

vodou a všechny kroky izolace byly provedeny tak, jako by se jednalo o vzorek. Smyslem těchto negativních kontrol bylo prověřit čistotu všech použitých chemikálií a postupů.

Izolovaná DNA ze vzorků kostí a zubů byla amplifikována technikou PCR (polymerase chain reaction). Pro určení pohlaví jsme využili kombinaci několika systémů: a) amplifikaci krátkého úseku genu pro bílkovinu amelogenin o délce 80 resp. 83 párů bází (HAAS-ROCHHOLZ & WEILER 1997); b) úsek téhož genu o délce 106 resp. 112 párů bazí (SULLIVAN et al. 1993); c) amplifikaci krátké sekvence (93 párů bází) na pohlavním Y chromozómu (SRY) (SANTOS et al. 1998; MCKEOWN et al. 2003).

Princip prvních dvou technik spočívá v amplifikaci fragmentů rozdílné délky pro pohlavní X a Y chromozómy, tzn. pochází-li vzorek z jedince mužského pohlaví, výsledným produktem jsou úseky o dvou různých délkách 80/83, resp. 106/112 párů bazí; pochází-li naopak z jedince ženského pohlaví, jsou výsledkem sekvence pouze jedné délky 80 resp. 106 párů bazí. Třetí systém se zaměřuje na amplifikaci úseku na mužském pohlavním chromozómu – pozitivní zjištění indikuje jedince mužského pohlaví.

V případě úspěšné amplifikace DNA ze vzorku jsme amplifikační produkt vizualizovali na 10 % polyakrylamidovém gelu a rozdělení fragmentů analyzovali GeneTools (Syngene, UK) softwarem.

11.4 VÝSLEDKY

Izolace DNA byla provedena u 34 vzorků. Úspěšnost izolace, resp. amplifikace podle zvolené metody a tkáně ukazuje tabulka 1.

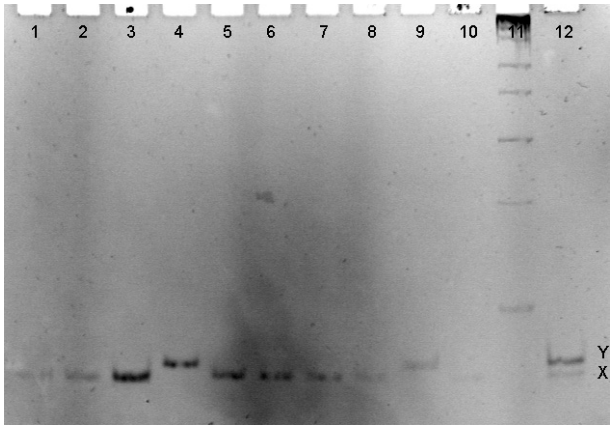
Z tabulky vyplývá, že největší amplifikační úspěšnost měly vzorky z kostí metatarsu a žebra. Účinnější izolační metoda je „ruční" GuSCN+silika než komerčně vyráběný UltraClean Forensic Kit. Vzhledem k malému počtu případů však nelze z těchto zjištění činit dalekosáhlé závěry. Nízká úspěšnost u zubů je dána pravděpodobně konzervačním činidlem, které nebylo možné ze zubů odstranit. V případě lebky a prstních článků může působit podobná příčina. Co se týče rozdílného výsledku použitých metod, vysoká účinnost silika metody je známá a v poslední době opět doložená (ROHLAND & HOFREITER 2007).

Předpokladem pro spolehlivost určení je shoda určení obou vzorků z daného jedince. Takovéto shody se podařilo dosáhnout ve dvou případech: mohyla 18 určená jako muž a 26 určená jako žena. Za částečně spolehlivé určení lze též považovat ty mohyly, kde byl alespoň jednou výsledkem muž, tj. mohyly 4, 7, 9, 10, 27, 32 a 40 (pro diskusi viz níže). U ostatních mohyl nelze pohlaví na základě genetické analýzy ani odhadnout. Přehled výsledků uvádí tabulka 2.

11.5 DISKUSE VÝSLEDKŮ

Relativně nízká úspěšnost určení ve srovnání se vzorky z jiných souborů byla způsobena dvěma faktory. Jak už bylo uvedeno výše, zachovalost kosterního materiálu byla velmi špatná. Jednalo se o úlomky kostí se slabou kompaktní tkání. V těch případech, kde fragmenty obsahovaly alespoň trochu kompaktní tkáně (žebro, kůstky metatarsu), byla úspěšnost určení vyšší (viz Tab. 1). V případě zubů byla míra zachovalosti lepší. Druhým faktorem, který pravděpodobně způsobil nižší úspěšnost izolace a amplifikace, bylo ošetření všech vzorků konzervačním činidlem. Zvláště v případě zubů hrál tento faktor velkou roli, protože zatímco povrch kostí bylo možné obrousit, zuby takto očistit nebylo možné a ve štěrbinách stoliček zůstalo značné množství konzervační látky, která – jak je už dlouho známo (HALL et al. 1993) negativně ovlivňuje úspěch izolace a následné amplifikace DNA.

V souvislosti s konzervací studovaného materiálu je potřeba zmínit i skutečnost, že konzervační činidlo může být účinným zdrojem kontaminace vzorku cizí DNA (NICHOLSON et al. 2002). V našem případě bylo riziko kontaminace nejvyšší u vzorků zubů, které nebylo možné zbavit povrchové vrstvy. Ale i kosti mohly být kontaminovány, pokud by se konzervační činidlo dostalo spolu s neautentickou DNA pod kostní povrch. Na druhé straně přítomnost amplifikovatelné cizorodé jaderné DNA v konzervačním činidle se jeví jako málo pravděpodobná (GILBERT et al. 2006).

Obr. 1. Výsledky amplifikace vybraných vzorků vizualizované na 10% polyakrylamidovém gelu.
Legenda: dráha 1 – vzorek 19, dráha 2 a 4 – vzorek 23, dráha 3 – vzorek 9, dráha 5 – vzorek 39, dráha 6 – vzorek 46, dráha 7 – vzorek 1, dráha 8 – vzorek 24, dráha 9 – vzorek 4, dráha 10 – vzorek 18, dráha 11 – žebříček standardních velikostí fragmentů, dráha 12 – vzorek 34.

Vzorek z jedné mohyly byl určen rozporně – 2× jako muž a jednou jako žena. Pomineme-li možnost, že zlomky kostí pocházely od různých jedinců (u takto fragmentárního materiálu to nelze vyloučit), tak vysvětlení je třeba vztáhnout ke způsobu určování pohlaví genetickou metodou. Tato metoda se opírá o existenci kombinace XY pohlavních chromozómů u mužů a XX u žen. Z toho plyne i jistá pohlavní asymetrie spolehlivosti určení. Je-li zachovalost vzorku špatná, může dojít k situaci (a nezřídka k ní dochází, viz obrázek 1, dráhy 2 a 4), že se u muže amplifikuje jen jeden chromozóm, tzn. Y nebo X. V prvním případě je určení i tak jednoznačné, ale v případě přítomnosti jen X chromozómu dochází k určení tzv. falešné ženy. Proto považujeme zjištění mužského pohlaví pomocí námi použité metody za průkaznější, a i když u druhého vzorku není určení úspěšné, můžeme pohlaví jedince s omezenou spolehlivostí odhadnout jako mužské.

Jediným způsobem jak předcházet těmto falešným či nejistým výsledkům je vícenásobně opakovat izolaci, resp. amplifikaci u sporných vzorků.

11.6 ZÁVĚR

Molekulárně genetická analýza přinesla z výše uvedených důvodů pouze skromná zjištění (2 z 18 hrobů byly určeny spolehlivě, u 7 hrobů bylo pohlaví jen odhadnuto). Při plánování podobných analýz je třeba disponovat podstatně lépe zachovalým materiálem, který by umožňoval opakovanou izolaci a amplifikaci pro případné ověření sporných či neúplných zjištění.

11.7 LITERATURA

BROMOVÁ, M. – ČERNÝ, V. – HÁJEK, M. – BRŮŽEK, J. 2003: Agreement of molecular biology and morphology methods in sex determination of human bones from Žatec cemetery (11th-13th century AD), Archeologické rozhledy LV, 687-694.

EVISON, M. P. – SMILLIE, D. M. – CHAMBERLAIN, A. T. 1997: Extraction of Single-Copy Nuclear DNA from Forensic Specimens with a variety of Postmortem Histories, Journal of Forensic Sciences 42, 1032-1038.

GILBERT, M. T. P. – HANSEN, A. J. – WILLERSLEV, E. – TURNER-WALKER, G. – COLLINS, M. 2006: Insights into the processes behind the contamination of degraded human teeth and bone samples with exogenous sources of DNA, International Journal of Osteoarchaeology 16 (2), 156-164.

HAAS-ROCHHOLZ, H. – WEILER, G. 1997: Additional primer sets for an amelogenin gene PCR-based DNA-sex test, International Journal of Legal Medicine 110, 312-315.

HALL, L.M. – ASHWORTH, C. – BARTSIOKAS, A. – JONES, D.S. 1992: Experiments on inhibition problems in old tissues, Ancient DNA Newsletter 1, 9-10.

MCKEOWN, B. – STICKLEY, J. – RIORDAN, A. 2000: Gender assignment by PCR of the SRY gene: an improvement on amelogenin, Progress in Forensic Genetics 8 (1999), 433-435.

NICHOLSON, G.J. – TOMIUK, J. – CZARNETZKI, A. – BACHMANN, L. – PUSCH, C.M. 2002: Detection of bone glue treatment as a major source of contamination in ancient DNA analyses, American Journal of Physical Anthropology 118, 117-120.

ROHLAND, N. – HOFREITER, M. 2007: Comparison and optimization of ancient DNA extraction, Biotechniques 42 (3), 343-52.

SANTOS, F. R. – PANDYA, A. – TYLER-SMITH, C. 1998: Reliability of DNA-based sex tests, Nature Genetics 18 (2), 103-103.

SULLIVAN, K.M. – MANNUCCI, A. – KIMPTON, C.P. – GILL, P. 1993: A rapid and quantitative DNA sex test: fluorescence-based PCR analysis of X-Y homologous gene amelogenin, BioTechniques 15, 637-641.

11.8 ZUSAMMENFASSUNG

Die molekulargenetische Methode der Bestimmung des Geschlechts ist ein Vorgang, der es ermöglicht, das Geschlecht von Individuen auch aus sehr fragmentarischem Skelettmaterial zu bestimmen, wo man die üblichen morphometrischen Methoden nicht anwenden kann. Der Artikel ist ein Bericht aus einer durchgeführten Analyse, in der molekulargenetisch das Geschlecht von 34 Proben ermittelt wurde, die 18 Gräber repräsentieren. Aufgrund des schlecht erhaltenen Zustandes der Proben und deren Imprägnierung mit einem Konservierungsmittel ist es gelungen, lediglich zwei Gräber zuverlässig zu bestimmen, bei weiteren sieben wurde das Geschlecht nur abgeschätzt.

TABELLEN UND ABBILDUNGEN

Tab. 1. Erfolg der Isolierung / Amplifikation entsprechend Typ des Gewebes und der Methode.

Tab. 2. Bestimmung des Geschlechts mit der molekulargenetischen Methode.

Abb. 1. Amplifikationsergebnisse der ausgewählten Probemuster, visualisiert auf 10 % Polyacrylamidgel.
Legende: Strecke 1 – Probemuster 19, Strecke 2 und 4 – Probemuster 23, Strecke 3 – Probemuster 9, Strecke 5 – Probemuster 39, Strecke 6 – Probemuster 46, Strecke 7 – Probemuster 1, Strecke 8 – Probemuster 24, Strecke 9 – Probemuster 4, Strecke 10 – Probemuster 18, Strecke 11 – Rangliste der standardmäßigen Fragmentgrößen, Strecke 12 – Probemuster 34.

Překlad do němčiny – PhDr. Pavla Seitlová
Jazyková korektura německého textu – Ewa Zumpfe
Jazyková korektura českého textu – PhDr. Jan Balhar
Fotografie – Archiv Slezského zemského muzea v Opavě, Jiří Foltýn, Mgr. Pavel Stabrava
Návrh obálky a kresby – Jindra Grieblerová
Layout – Dana Gregorová, Alice Del Maschio
Tisk – Azu Design s. r. o., Bayerova 805/40, 602 00 Brno
Vydal – Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Brno, v. v. i., Královopolská 147, 612 00 Brno